

FİNANS EKONOMİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

E-ISSN: 2602-2486

CİLT: 10

SAYI: 1

YIL: 2025

E-ISSN: 2602-2486

VOLUME:10

ISSUE: 1

YEAR: 2025

FESA

FİNANS EKONOMİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ
ASSOCIATION FOR FINANCE ECONOMICS AND SOCIAL RESEARCH

ULUSLARARASI
HAKEMLİ DERGİ
YILDA 4 SAYI

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/fesa>

FİNANS EKONOMİ ve SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ (FESA) RESEARCH OF FINANCIAL ECONOMIC AND SOCIAL STUDIES (RFES)

Baş Editör

Prof. Dr. Ferudun KAYA

Editör Yardımcıları

Dr. Öğr Üyesi Yasin CEBECİ

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇELİK

Ar. Gör. Sevim Nur ŞAHBALI KARABULUT

Dr. Öğr Üyesi Kemal TAYSI

Alan Editörleri

Alan

İletişim

Maliye

Finans

Hukuk

Muhasebe

İktisat

Bankacılık

Pazarlama

Katılım Bankacılığı

Türkçe Dil Editörü

İngilizce Dil Editörü

Alan Editörü

Prof. Dr. Fatih BAYRAM

Prof. Dr. Hatice YURTSEVER

Prof. Dr. Cantürk KAYAHAN

Prof. Dr. Saim OCAK

Prof. Dr. Gürbüz GÖKÇEN

Prof. Dr. Ahmet Emre BİBER

Prof. Dr. Mehmet İSLAMOĞLU

Doç. Dr. Oya ERU

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi İrfan DOĞAN

Yayın Sekreterleri

Ar. Gör. Bestami KARAKAHYA

Dr. Öğr. Üyesi İrfan DOĞAN

Online Dergi ve Web

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇELİK

Yazışma Adresi

Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmaları Dergisi Editörlüğü

Narlıbahçe Sokak No:11 Çağaloğlu İstanbul Türkiye

Telefon: 0 (212) 511 54 32 Fax: 0 (212) 511 36 50

E-posta: SRKN.CLK@hotmail.com

Web: <http://dergipark.gov.tr/fesa>

İngilizce Redaksiyon

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÇELİK

Redaksiyon

Ar. Gör. Bestami KARAKAHYA

Dr. Öğr. Üyesi İrfan DOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÇELİK

Bilişim Sorumlusu

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇELİK

Dizgi

Beta Basım Yayın Dağıtım Narlıbahçe Sokak No:11

Çağaloğlu / İstanbul / Türkiye

Telefon: 0 (212) 511 54 32- 0 (212) 519 01 77

Fax: 0 (212) 513 87 05- 0 (212) 511 36 50

Email: bilgi@betayayincilik.com

Yayın Kurulu / Publishing Board

Prof. Dr. Ferudun KAYA	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Çelik	Bülent Ecevit Üniversitesi
Prof. Dr. Akiva FRADKIN	Universidad Azteca
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ	The University of Central Florida
Prof. Dr. Ruziye COP	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. David SCHWARTZ	Jerusalem University
Prof. Dr. Hatice YURTSEVER	Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Saim OCAK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk AKIN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan ÇANKAYA	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan DİLEK	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan ALTIN	Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Gerhard Berchtold	Universidad Azteca
Prof. Dr. Gershon Tenenbaum	Florida State Univesity
Prof. Dr. Yunus DEMİRLİ	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Oya ERA	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan ŞENGÜL	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan Nuri YILMAZ	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Y. ERSOY	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serkan AKGÜN	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet APAN	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alptekin GÜNEY	Beykent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zehra DOĞAN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasin CEBECİ	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇELİK	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ümit TURA	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Liat GOLDSTEIN	Universidad Empresarial de Costa Rica
Dr. Masud Ibn RAHMAN	Dhaka University (Bangladesh)

Hakkımızda

Finansal Kurumların ekonomiye kattığı değeri akademik açıdan yansıtmak; temsil ettiği sektörlerin ulusal ve uluslararası alanda güç ve etki alanlarının artmasına destek vermek vizyonu ile kurulan Finansal Ekonomik Sosyal Araştırmalar Dergisi (FESA) yayınlanacağı makalelerde özgün değer ve kalite aramaktadır. Makalelerin değerlendirmeye alınabilmesi adına Dergipark üzerinden ulaştırılması gerekmektedir.

Amacımız

Dergi yılda dört kez yayımlanan akademik uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin amacı; finans, ekonomi, bankacılık, iktisat, maliye, sigortacılık ve sosyal bilimler alanlarında özgün çalışmalara dayanan makalelere yer vererek ulusal ve uluslararası alanda sosyal bilimler literatürüne katkıda bulunmaktır. Bu kapsamda konuyla ilgilenen bütün disiplinlerden gelecek özgün araştırmalara açıktır. Ayrıca dergide, sadece akademisyenlerden gelen yazılar değil, araştırmacı ve uygulamacılardan gelecek yazılar da değerlendirilmeye alınmaktadır.

Kapsam

Dergi, finans, ekonomi, bankacılık, iktisat, maliye, sigortacılık, sosyal bilimler ve tüm alt disiplinlerinde hazırlanmış teorik-analitik-ampirik araştırmalara açık bir dergidir.

Yayın Politikası

Derginin yayın politikasına ilişkin temel ilkeler;

1. Dergide Türkçe ya da İngilizce olarak hazırlanmış çalışmalara yer verilecektir.
2. Türkçe hazırlanan yazıların İngilizce özetleri eklenecektir.
3. Yazarlar tarafından dergiye gönderilecek yazılar başka hiçbir yerde yayınlanmamış olmalıdır.
4. Dergi yılda dört kez yayınlanacaktır. Editör ve ilgili kurullar gerekli gördüğü takdirde özel sayılar çıkarabilecektir.
5. Derginin amacına uygun olarak, alanında uzman ve saygın akademisyenlerden oluşan bir danışma ve hakem kurulu oluşturulacaktır.
6. Derginin bilimsel işlemlerinin yürütülmesi editör tarafından üstlenilecektir. Editör yardımcıları, bu işlerin yürütülmesinde editöre yardımcı olacaktır.
7. Derginin kapak ve iç sayfa tasarımı, yayınlanması, abone işlemleri ile satış ve dağıtım işlemleri yayıncı tarafından üstlenilecektir.
8. Öncelikle; dergiye gönderilen çalışmaların, derginin uzmanlık alanına katkı düzeyi sorgulanacaktır. Bu bağlamda, kavramsal ve kuramsal açıdan yetersiz olan çalışmalar editör ve gerekli görüldüğü takdirde danışma kurulundan bir veya iki üyenin görüşleri alınmak suretiyle, hakem sürecine sokulmadan gerekçe yazılarak yazar/yazarlara iade edilebilecektir.
9. Alan araştırmalarında kalitatif (nitel) ve kantitatif (nicel) uygulamalara eşit mesafede durulacaktır. Bu noktada uygulama ve analiz yöntemlerinin metodolojik alt yapıya ve konuya uygunlukları yanında doğru ve yerinde kullanılıp kullanılmadıkları ile gerçekten ilgili alana katkı sağlayıp sağlamadıklarına bakılacaktır.
10. Dergiye gönderilen çalışmalar editörün incelemesinden ve gerekli görüldüğü takdirde danışma kurulundan bir veya iki üyenin görüşleri alındıktan sonra çalışma konusuna ilgili iki hakeme gönderilecektir. Hakem incelemesi sonuçlarına göre çalışmaların değerlendirilmesi sonuçlandırılacaktır. Gerekli görüldüğü takdirde editör makaleyi üçüncü bir hakeme gönderebilir.
11. Dergi sayılarının Türkiye'deki üniversitelerin merkezi kütüphanelerine ulaştırılması sorumluluğu yayıncıya aittir.
12. Editör ile yayıncı gerekli gördükleri takdirde bazı sayıların tematik (konulu) olarak yayınlanmasına karar verebilirler.
13. Orta vadede dergide yayınlanan çalışmaların İngilizce özetlerinin konuyla ilgili uluslararası indekslerde taranması için girişimlerde bulunulacaktır.
14. Uzun vadede ve ortaya çıkacak talep durumuna bağlı olarak, çalışmaların tam metin olarak uluslararası indekslerde yayınlanması yoluna gidilebilecektir.
15. Editör ile yayıncı, dergi konusuna giren seminer, sempozyum ve panel organizasyonları yapma kararı da alabilecektir.

Bilim Kurulu

Prof.Dr.Cantürk Kayhan	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Prof.Dr. Ahmet Emre BİBER	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr. Hakan ALTIN	Aksaray Üniversitesi	Doç.Dr. Cengizhan Yıldırım	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr.Mehmet Başar	Anadolu Üniversitesi	Doç.Dr. Oya ERU	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr.Şakir Sakarya	Balıkesir Üniversitesi	Prof. Dr. Tolga DURSUN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr. Faruk AKIN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	Prof.Dr. Yaşar Ayyıldız	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr. Kaya Yıldız	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Prof.Dr. Yunus Demirli	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr.Gülbüz GÖKÇEN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Doç.Dr. Lütfi Atay	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Prof.Dr.İshak TORUN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Doç.Dr. Ayhan Nuri YILMAZ	Düzce Üniversitesi
Prof.Dr.Ruziye COP	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Doç.Dr. Abdülkadir KAYA	Erzurum Teknik Üniversitesi
Prof.Dr.Sadık ÇUKUR	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Doç.Dr. E. Savaş Başcı	Hitit Üniversitesi
Prof.Dr.Seyit Köse	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Doç.Dr. Bikran TAPAN	İstanbul Bilim Üniversitesi
Prof.Dr.Yusuf Cerit	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Doç.Dr. Aysel GÜNDOĞDU	İstanbul Medipol Üniversitesi
Prof.Dr. Ali Çağlar Çakmak	Bursa Teknik Üniversitesi	Doç.Dr. Hicabi ERSOY	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr.Mehmet Pekkaya	Bülent Ecevit Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet İSLAMOĞLU	Karabük Üniversitesi
Prof.Dr.Yasemin Köse	Bülent Ecevit Üniversitesi	Doç.Dr. Ozan Büyükyılmaz	Karabük Üniversitesi
Prof.Dr.Hatice YURTSEVER	Celal Bayar Üniversitesi	Doç.Dr. Niyazi Gümüş	Kastamonu Üniversitesi
Prof.Dr. Gamze Vural	Çukurova Üniversitesi	Doç.Dr. Orhan KANDEMİR	Kastamonu Üniversitesi
Prof.Dr. Erhan Demireli	Dokuz Eylül Üniversitesi	Prof. Dr. Süleyman KALE	Kırklareli Üniversitesi
Prof.Dr.Gershon Tenenbaum	Florida State University	Doç.Dr. Gökhan IŞIL	Marmara Üniversitesi
Prof.Dr. Halil İbrahim Ekşi	Gaziantep Üniversitesi	Doç.Dr. Burhan Kılıç	Muğla Üniversitesi
Prof.Dr.Süleyman Serdar KARACA	Gazosmanpaşa Üniversitesi	Doç.Dr. Serkan ŞENGÜL	Sakarya Uyg. Bilim. Üniversitesi
Prof.Dr.Gökhan ÖZER	Gebze Teknik Üniversitesi	Doç.Dr. Ahmet Y. ERSOY	Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr.Müge ÇETİNER	İstanbul Kültür Üniversitesi	Doç.Dr. Sedat DURMUŞKAYA	Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Serkan ÇANKAYA	İstanbul Ticaret Üniversitesi	Doç.Dr. Aziz ÖZTÜRK	Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr.Erdinç Altay	İstanbul Üniversitesi	Doç.Dr. Ercan ÖZEN	Uşak Üniversitesi
Prof.Dr.David SCHWARTZ	Jerusalem University	Dr.Öğr.Üyesi Abdülhaim TEMUR	Gelişim Üniversitesi
Prof.Dr. Fatih Bayram	Karabük Üniversitesi	Dr.Öğr.Üyesi Cemil SÜSLÜ	İskenderun Teknik Üniversitesi
Prof.Dr.Süleyman Dünder	Karabük Üniversitesi	Dr.Öğr.Üyesi Fatih KAYHAN	Kırklareli Üniversitesi
Prof.Dr. Serkan DİLEK	Kastamonu Üniversitesi	Dr.Öğr.Üyesi Hakim Aziz	Karabük Üniversitesi
Prof.Dr.Mehmet Hasan Eken	Kırklareli Üniversitesi	Dr.Öğr.Üyesi Kemal Tekin	Türk Hava Kurumu Üniversitesi
Prof.Dr.Sami Karacan	Kocaeli Üniversitesi	Dr.Öğr.Üyesi Mehmet APAN	Karabük Üniversitesi
Prof.Dr.Başak Ataman GÖKÇEN	Marmara Üniversitesi	Dr.Öğr.Üyesi Meziyet Sema ERDEM	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr.Saim OCAK	Marmara Üniversitesi	Dr.Öğr.Üyesi Murat Özcan	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr. Gülfem TUNA	Sakarya Üniversitesi	Dr.Öğr.Üyesi Murat Turgut	Nişantaşı Üniversitesi
Prof.Dr. Oğuz TÜRKAY	Sakarya Üniversitesi	Dr.Öğr.Üyesi Mustafa YANARTAŞ	Düzce Üniversitesi
Prof.Dr.Mustafa KARA	Silivri Üniversitesi	Dr.Öğr.Üyesi Ömer YAZAN	Aksaray Üniversitesi
Prof.Dr.Fevzi Okumuş	The University of Central Florida	Dr.Öğr.Üyesi Özer YILMAZ	Bandırma 17 Eylül Üniversitesi
Prof.Dr.Akiva FRADKIN	Universidad Azteca	Dr.Öğr.Üyesi Zehra DOĞAN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr.Gerhard Berchtold	Universidad Azteca	Dr.Öğr.Üyesi Zekai ŞENOL	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç.Dr. Hüseyin SELİMLER	Aydın Üniversitesi	Dr. Masud Ibn RAHMAN	Dhaka University (Bangladesh)
Doç.Dr. Hasan Hüseyin YILDIRIM	Balıkesir Üniversitesi	Dr. Liat GOLDSTEIN	UNEM Universidad Empresarial de Costa Rica
Doç.Dr. Alptekin GÜNEY	Beykent Üniversitesi	Dr. Gülbeniz Akduman	İstanbul Bilgi Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Ahmet Emre BİBER	BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Emine KILAVUZ	NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Erkan ÖZTÜRK	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Hafize Meder ÇAKIR	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Müge ÇETİNER	İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Selcuk KENDİRLİ	HİTİT ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Selim İNANÇLI	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Selim DURAMAZ	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Erhan ORUÇ	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Halime KARACA	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Hikmet AKYOL	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Kadir TUNA	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Mehmet APAN	SAKARYA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Melek YILDIZ	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Murat ÇETİN	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Ramazan AKBULUT	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Serhat ÇAMKAYA	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Zeliha TEKİN	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. İffet KESİMLİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ayla AVCI	ANTALYA BELEK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır UYSAL	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Diler TÜRKÖĞLU	ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇELİK	DİCLE ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YANARTAŞ	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEYRANLIOĞLU	GÜRESUN ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Yalçın YALMAN	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KALKAN	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi İlknur CAN	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Öğr. Gör. Dr. Yaşar ŞAHİN	TRABZON ÜNİVERSİTESİ
Öğr. Gör. Dr. Ömer AKÇAYIR	NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Fatih SEYRAN	ULUSLARARASI SAĞLIK TURİZMİ ENSTİTÜSÜ
Öğr. Gör. Mustafa BEYBUR	DİCLE ÜNİVERSİTESİ

Tarandığımız İndeksler**Yasal Sorumluluk / Legal Responsibility**

Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına ve çevirmenlerine aittir.
The authors and translators are responsible for the content of their papers.

Yayın Hakları / Copyright and Permissions

Tüm yayın hakları saklıdır. Bu derginin hiçbir bölümü yazılı ön izin olmaksızın hiçbir biçimde ve hiçbir yolla yeniden üretilemez ve dağıtılamaz, kaynakçada gösterilmeden atıf yapılamaz.
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced and disseminated in any means without the prior written permission of Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmaları Derneği (FESA). No citation can be made without reference.

İçindekiler (Contents)

- 1.BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI ÇERÇEVESİNDE AB VE TÜRKİYE’NİN SEÇİLİ GÖSTERGELERE GÖRE MUKAYESELİ ANALİZİ**
“COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EU AND TURKEY ACCORDING TO SELECTED INDICATORS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE UNITED NATIONS SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS”
(Araştırma Makalesi)
Özcan ELEVİLİ, Elife ALKIŞ.....1-18
- 2.MUHASEBE VE DENETİMDE DAVRANIŞSAL YAKLAŞIMLAR: VİCDAN MUHASEBESİ**
“BEHAVIORAL APPROACHES IN ACCOUNTING AND AUDITING: CONSCIENCE ACCOUNTING”
(Araştırma Makalesi)
Osman Nuri ŞAHİN, Nilay BALCILAR.....19-27
- 3.GENÇ YETİŐKİNLERDE FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYİNİN KREDİ KARTI KULLANIMINA ETKİSİNDE DUYGUSAL ZEKANIN ARACILIK ROLÜ**
“THE MEDIATING ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE IMPACT OF FINANCIAL LITERACY LEVELS ON CREDIT CARD USAGE AMONG YOUNG ADULTS”
(Araştırma Makalesi)
Ali ŞİMŞEK, Hüseyin Başar ÖNEM, Muhammed Hüseyin ÖZDEMİR.....28-61
- 4.TÜRKİYE’DEKİ BÜYÜK ÖLÇEKLİ SANAYİ KURULUŞLARININ ETİK BEYANLARINA DAİR İÇERİK ANALİZİ**
“CONTENT ANALYSIS ON ETHICAL STATEMENTS OF LARGE-SCALE INDUSTRIAL ORGANIZATIONS IN TURKEY”
(Araştırma Makalesi)
Murat ÇUBUKÇU.....62-86
- 5.PORTFÖY OPTİMİZASYONUNDA KRİPTO PARA BİRİMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**
“A RESEARCH ON CRYPTOCURRENCIES IN PORTFOLIO OPTIMIZATION”
(Araştırma Makalesi)
Elif ÇETİN, Mehmet İSLAMOĞLU, Elif ERER.....87-105
- 6.WORKING CAPITAL MANAGEMENT AND GLOBAL ECONOMIC POLICY UNCERTAINTY: EVIDENCE FROM TURKEY**
“İŞLETME SERMAYESİ YÖNETİMİ VE KÜRESEL EKONOMİK POLİTİKA BELİRSİZLİĞİ: TÜRKİYE’DEN KANITLAR”
(Araştırma Makalesi)
Çağrı AKSOY HAZIR106-118
- 7.İŞLETMELERİN KAZANÇLARININ VERĐİLENDİRİLMESİ VE KATMA DEĞER VERĐİSİ SORUNU**
“TAXATION OF BUSINESS EARNINGS AND THE PROBLEM OF VALUE ADDED TAX”
(Araştırma Makalesi)
Arif GÜMÜŞ.....119-133

8.KATILIM VE GELENEKSEL BANKALARIN FİNANSAL PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

“COMPARISON OF FINANCIAL PERFORMANCE OF PARTICIPATION AND CONVENTIONAL BANKS: THE CASE OF TURKIYE”

(Araştırma Makalesi)

Lale ALIYEVA, Canan YILDIRAN.....134-146

9.DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE FİNANSAL KRİZLER İLE FİNANSAL KRİZLERİN İŞLETMELERE ETKİLERİ

“FINANCIAL CRISES IN THE WORLD AND TURKEY EFFECTS OF FINANCIAL CRISES ON BUSINESSES”

(Araştırma Makalesi)

Gürbüz GÖKÇEN, Selman GÖRGÜLÜ.....147-172

10.BLOCKHAIN TEKNOLOJİSİ VE KRİPTO VARLIKLARIN İSLAM FİKHİNDAKİ YERİ

“THE PLACE OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY AND CRYPTOCURRENCIES İN ISLAMIC JURISPRUDENCE”

(Araştırma Makalesi)

İrfan DOĞAN, İbrahim YILDIZ, Lokman DOĞAN.....173-190

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI ÇERÇEVESİNDE AB VE TÜRKİYE’NİN SEÇİLİGÖSTERGELERE GÖRE MUKAYESELİ ANALİZİ¹

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EU AND TURKEY ACCORDING TO SELECTED INDICATORS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE UNITED NATIONS SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Özcan ELEVLI² Elife AKIŐ³

*Araştırma Makalesi / Geliş Tarihi: 15.05.2024
Kabul Tarihi: 27.03.2025*

Öz

Ekonomik kaygıların yanında sosyal ve çevresel etkileri de dikkate alan bir kalkınma modeli olarak, BirleşmİŞ Milletler (BM) tarafından 2030 yılı için 17 amaç ve 169 hedef belirlenmek suretiyle somutlaŐtırılan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) çerçevesinde AB ile Türkiye’nin geliŐtirdikleri politika ve uygulama sonuçları, ilk üç SKA kapsamında seçilmiş göstergeler üzerinden mukayese edilerek analiz edilmiştir. Yapılan analiz yeşil dönüşüm sürecine giren AB ile AB’ye aday ülke olan Türkiye’nin SKA’larına ulaŐabilmek için uygulayacakları politikalarında uyum seviyesini görebilmek açısından önemlidir. Çünkü Türkiye’nin uyum ve hedeflere ulaşma seviyesi AB üyeliği için olumlu bir etki alanı oluŐturabilecektir. Dolayısıyla çalışmanın amacı; mevcut durum itibariyle Türkiye’nin, AB ile ortaklaŐtıĐı BM 2030 yılı hedefleri açısından mukayese edilerek yakınsama ve uyum derecesinin tespit ve tahlil edilmesidir. Çalışmanın sonucunda; AB’ye aday ülke Türkiye’nin mukayese edilen seçili SKA göstergelerine göre AB ortalamasından-istisnalar hariç- negatif ayrıştığı, ayrıca en iyi performans gösteren üye ülke ile arasındaki makasın ise katlanarak açıldığı, mevcut düzeyin üyelik süreci için olumlu etki oluŐturamayacaĐı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Avrupa Birliği, Türkiye

JEL Sınıflaması: Q01, P52, I15

Abstract

Within the framework of the Sustainable Development Goals (SDGs), which were developed by the United Nations (UN) as a development model that takes into account social and environmental impacts as well as economic concerns and were concretized by determining 17 goals and 169 targets for 2030, the policy and implementation results the EU and Türkiye was analyzed by comparison on selected indicators within the scope of the first three SDGs. The analysis is important in terms of seeing the level of compliance in the policies that the EU, which has entered the green transformation process, and Türkiye, which is EU candidate country, will implement in order to achieve the SDGs. Because Türkiye’s level of compliance and achievement of targets can bring out a positive impact for EU membership. Therefore, the aim of the study is; as of the current situation, it is to determine and analyze the degree of convergence and harmony between Türkiye and the EU in terms of the UN 2030 targets. As a result of the study; It has been understood that Türkiye, an EU candidate country, differs negatively from the EU average-excluding exceptions- according to the selected SDG indicators compared, and that the gap between it and the best-performing member country has widened exponentially, and the current level cannot have a positive impact on the membership process.

Key Words: Sustainable Development Goals, European Union, Türkiye

JEL Classification: Q01, P52, I15

¹ **Bibliyografik Bilgi (APA):** FESA Dergisi, 2025; 10(1) , 1 - 18 / DOI: 10.29106/fesa.1485244

² Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ozcan.elevli@ogr.iu.edu.tr, İstanbul, Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-1930-0930.

³ ** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, elifakis@istanbul.edu.tr, İstanbul, Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-5443-4045

1. Giriş

1970’li yıllardan itibaren çevre sorunlarının artışına bağlı olarak gelişen, toplumların ve ulus devletlerin dolayısıyla Birleşmiş Milletler’in artan duyarlılığı çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma konusu gündeme taşınmış ve halen gündemin ilk sıralarında bulunmaktadır. Günümüz toplumlarının refah ve sürdürülebilir çevrede yaşamasını mümkün kılan, gezegeni tüketmeden gelecek kuşakların da faydalanma hakkını gözeten bir kalkınma modeli öngören sürdürülebilir kalkınma BM tarafından amaçlar ve hedeflerle somutlaştırılmıştır. Diğer yandan sürdürülebilir kalkınmanın gerçekteştirilebilmesi sadece birey ya da ulusal devletlerle değil tüm toplumların, devletlerin, şirketlerin ve uluslararası örgütlerin ortak çabası ile mümkün olabilecektir.

Çalışmada, Avrupa Birliği ile Türkiye’nin BM 2030 SKA çerçevesinde geliştirdikleri politika ve uygulamaların sonuçlarını ifade eden göstergeler ilk üç SKA bağlamında karşılaştırılmıştır. Seçilmiş SKA’lar yine konunun boyutu dikkate alındığında üç öznenin verileri üzerinden (AB, Türkiye ve seçilmiş SKA göstergesinde en iyi performansa sahip AB üyesi) analiz edilmiştir. Özellikle AB gerek SKA gerekse Avrupa Yeşil Mutabakatı ile çevreci ve sirküler bir üretim-tüketim döngüsü oluşturmak için politika oluşturmakta ve uygulamaktadır. Diğer taraftan tam üye olmak için başlattığı süreçte, AB’ye aday ülke olan ve müzakere süreci yürüten Türkiye’nin SKA alanında uyum seviyesini ve hangi başlıklarda avantajlı konumda olduğunu görebilmek önemlidir. Çünkü Türkiye SKA’lara ne kadar çok uyum sağlayabilir ve hedeflere ulaşabilirse AB’ye o oranda yaklaşmış olacak, müzakere başlıklarını dikkate aldığımızda bu durum üyelik sürecine olumlu etki edecektir. Dolayısıyla çalışmanın amacı dinamik bir süreç olan 2030 yılı hedeflerine ulaşmak isteyen Türkiye’nin AB’ye mukayeseli olarak son dönemler itibari ile ne kadar yaklaştığının tespit edilmesi ve tahlil edilmesidir. Diğer yandan çalışma ile ortaya çıkacak sonuç üzerinden Türkiye’nin SKA’lar kapsamında daha rasyonel, etkin somut politika üretme kapasitesi artırılmış olacaktır.

Araştırmanın varsayımı; Türkiye, AB ile mukayese edildiğinde BM 2030 SKA’ları bakımından AB ortalamasının altında bir düzeydedir. Dolayısıyla bu olumsuz durum Türkiye’nin AB üyelik sürecini sosyal, çevresel ve ekonomik açılardan zorlaştırma potansiyeline sahiptir.

Araştırmanın kısıtları; BM 2030 SKA’ları 17 amaç ve toplam 169 hedeften oluştuğu, ayrıca çalışma kapsam ve süresi de dikkate alındığında, Araştırma yapılırken insan yaşamı ile doğrudan ilişkili SKA 1, 2 ve 3 kapsamında seçilmiş göstergeler üzerinden analiz ve değerlendirme yapılmıştır.

2. Literatür Taraması

Ekonomik kaygılar dışında ülkelerin ve dolayısıyla uluslararası kuruluşların 1970’ler sonrası gelişen çevre hassasiyeti ve refah toplumuna olan ilgisi sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin politik arayışları artırmıştır. Dolayısıyla SK kapsamında gerek AB gerekse Türkiye üzerine yapılan akademik çalışmaların sayısı giderek artmaya başlamıştır. Söz konusu çalışmalardan özellikle yakın dönemde yapılmış olanlar başta olmak üzere bazıları şunlardır;

Bolayır, Eroğlu (2024) tarafından Türkiye’nin SK performansına dair yapılan betimsel analize dayalı çalışmada, seçilmiş bazı göstergeler bazında -özellikle sağlık alanında- iyileşme gözlemlendiği, hatta 2016-2023 döneminde SKA puanının 4,7 puan arttığı, diğer taraftan GSYİH içinde Ar-Ge payının artmasına rağmen halen gelişmiş ülkeler düzeyinin altında kaldığı, bu bağlamda Türkiye’nin doğal kaynakların korunması, arazi kullanım planlarının yapılması ve sürdürülebilir tarımın yaygınlaştırılması gibi adımlar atması gereği ifade edilmektedir. Kahreman’ın (2024) çalışmasında, AB ülkelerinin SK performansını sosyal, finansal, yönetişim ve ekonomik göstereler bazında değerlendirdiğinde en iyi performans gösteren ülkelerin Almanya ve Lüksemburg olduğunu, ayrıca bu ülkelerin ekonomik, sosyal ve yönetişim bakımından diğer ülkelere pozitif olarak ayrıştığını, en düşük performansa sahip ülkelerin ise Bulgaristan ve Romanya olduğunu belirtmektedir. Arıman (2023) tarafından yapılan çalışmada ise, SKA 4 kapsamında Türkiye ve OECD ülkeleri (ki bu ülkelere 22’si aynı zamanda AB üyesidir) nitelikli eğitim başlığında analiz edilmiş, çalışmada Türkiye’de öğrenci başına düşen eğitim harcamalarının genel olarak OECD ortalamalarının altında olduğu, diğer taraftan son dönemlerde eğitime ayrılan bütçenin istikrallı bir artış içinde olmasının eğitimin niteliğini artıracadı sonucuna varılmıştır.

Çok Boyutlu Ölçekleme analizi ile AB ülkeleri ile Türkiye’yi SK düzeyleri açısından pandemi öncesi ve sonrası dönemler itibariyle karşılaştıran Veysikarani (2023) çalışma sonucunda, incelenen her iki dönemde öncü olan ülkelerin Finlandiya, Danimarka, İsveç, Avusturya ve Lüksemburg olduğunu, söz konusu ülkelerin ekonomi ve sosyo-gelişmişlik bakımından da öne çıktığı, diğer yandan Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan’ın ise diğer üye ülkelere negatif ayrıştığını, Türkiye’nin ise diğer ülkeler gibi pandemiden ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan negatif etkilendiğini, bu durumun SK sürecini de olumsuz etkilediğini tespit etmiştir. AB ve Türkiye’yi SK kapsamında Yeşil Lojistik bazında karşılaştırmaya tabi tutan Mete (2020) çalışmasında, lojistik performans endekslerindeki yükselişin hem AB üyesi ülkelere hem de Türkiye’de sera gazı ve karbondioksit emisyonu üzerinde azaltıcı bir etkiye neden olduğu, bu bağlamda özellikle fosil yakıt tüketimini azaltırken yenilenebilir

enerji kullanımını artıran politikaların SK ve yeşil lojistik uygulamalarının amacına ulaşmasına önemli katkı sağlayacağı sonucuna varmıştır.

Özkan (2017) tarafından yapılan ve AB ile Türkiye'nin SK bağlamında sosyo-ekonomik ve çevresel göstergeler açısından karşılaştırılmasına dayanan çalışmada, AB'nin SK performansının sürekli olarak arttığı, Türkiye'nin SKA'ya AB ülkelerinden daha uzak bir aşamada olduğu, diğer taraftan Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Letonya ve Estonya gibi ülkelerde çevresel ve sosyo-ekonomik sorunların diğer üye ülkelere göre daha yoğun olduğu, üyeler arasında seviye olarak ileride olanlar ve geride kalanlar olmak üzere farklılaşma olduğu, en iyi performans gösteren üyelerin Hollanda, İsveç, Almanya ve Danimarka gibi kuzey ülkeleri olduğu ifade edilmiştir. Türkiye ve AB üyesi ülkeler bazında ekonomik özgürlüğün SK üzerindeki etkisini 1990-2014 dönemi için inceleyen Güney'in (2017) çalışmasında gerek Türkiye gerekse AB ülkelerinde ekonomik özgürlük seviyesinin artmasının SK seviyesini artırdığı, özellikle ekonomi alanında uygulanan hukuksal süreçlerin yeterli ya da yetersiz olmasının SK'ya olan etkisi bakımından dikkate değer bir unsur olduğu, ayrıca söz konusu ülkelerde kamu alanında şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin etkin bir şekilde uygulanmasının doğrudan SK'yı olumlu yönde etkilediği anlaşılmıştır.

Çeşitli endeksler üzerinden Türkiye'nin SK düzeyini ölçmeye yönelik Ay (2017) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'nin Çevresel Performans endeksine göre sıralamadaki yerinin gerilemesine rağmen puanının arttığı, Türkiye'nin özellikle uluslararası iş birliği, arazi kullanımı ve su kalitesi başlıklarında düşük performans gösterdiği, sıralamada ilk 20 ülkenin AB üyesi ülkeler olduğu belirtilmiştir. Diğer bir çalışma olarak Ada, Kılıç (2015), AB ve Türkiye'yi sürdürülebilir bankacılık açısından karşılaştırmış, çalışmada sürdürülebilir bankacılık uygulamalarının özellikle AB üyesi ülkelerde benimsendiği, bu kapsamda yenilenebilir enerji için ayrılan fonlarda ve kullanılan kredilerde artış olduğu, Türkiye'de ise nitelikli insan gücünün eksikliği, finansman yetersizliği ya da kurumsal kapasite zayıflığı gibi bu alanda birçok engelleyici faktör olmasına karşılık yine de olumlu gelişmeler gözlemlendiği, bu noktada banka ve finans kuruluşları ile ilgili yasal düzenleme yapılmasının ve yaptırım uygulanmasının bankaların sürdürülebilirlik ilkelerine göre finansman sağlamaları için etkili olabileceği sonucuna varılmıştır. Ada (2015) tarafından yapılan ve AB ülkeleri ile Türkiye'nin Kümeleme analizikullanılarak SK açısından incelendiği çalışmada ise SK seviyesi bakımından Türkiye'nin AB ortalamasında olduğu ve üye ülkelerden önemli farklılıklar göstermediği, incelenen ülkelerin SK bakımından ekonomik gelişme düzeyleri bazında kümeleme farklılığı oluşturmadığı ifade edilmiştir.

3. Metodoloji

Çalışma temelde teorik düzeyde bir çalışma olup nicel ve betimsel yöntem kullanılarak yapılmıştır. Çalışma için gerekli olan veriler öncelikle ayrıntılı ve kapsamlı bir veri kaynağı olan Avrupa İstatistik Kurumu (Eurostat)'nun veri tabanından yoğun olmak üzere, SKA üzerine çalışan diğer kuruluşların konu bağlamındaki rapor ve verilerden sağlanmıştır. Daha sonra söz konusu kaynaklardan elde edilen veriler kullanılarak mukayeseli analiz ile düzenlenen tablo ve grafikler üzerinden AB ve Türkiye değerlendirmesi yapılmıştır.

4. Sürdürülebilir Kalkınma: Kavram ve Amaçları

Bu bölümde önce genel hatları ile Sürdürülebilir Kalkınma kavramı farklı açılardan tanımlanacak ve kavramın tarihsel gelişim sürecinden bahsedilecektir. Sonrasında BM 2030 SKA'lar sınıflandırılarak bir tablo halinde kısaca anlatılacaktır.

4.1. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

Sürdürülebilir kalkınma, bugünün gereksinmelerini, gelecek kuşakların kendi gereksinmelerini de dikkate alarak karşılamaktır. Sürdürülebilir kalkınma yenilenebilir kaynaklar için yenilenebilir orandır. Yenilenemeyen kaynaklar için bu oran kullanım oranıdır. Her iki durumda da piyasa mekanizması içinde kendiliğinden çözülemeyecek kaynak dağılımı sorunuyla karşılaşmaktadır. Bu durumda planlama gerekmektedir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 246-247).

Doğayı tüketmeden faydalanmak sürdürülebilir kalkınma ile mümkündür. Tarımda, balıkçılıkta, enerji politikasında, kısaca tüm çevre konularında sürdürülebilirlik temel ilkedir. Ancak yerleştirip uygulaması kolay değildir. Çünkü çok uzun vadeli planlama gerektirmektedir (Kışlalıoğlu, Berkes, 2010: 245).

Sürekli ve dengeli kalkınma ya da sürdürülebilir kalkınma kavramı 1970'li yıllardan günümüze ekonomi, toplum ve çevre arasında kurulmak istenen dengenin yeni bir tanımı olarak ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir

kalkınma ekolojik sorunların, kapitalist sistemi değiştirmeye gerek kalmadan çözülebileceğini savunmaktadır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 245). Sürdürülebilir Kalkınma, doğal kaynakları tahrip etmeden, ekolojik dengeleri bozmadan kalkınmanın gerçekleştirilmesini, tüm insanlığın ortak bir anlayışa varacakları bir yaşam tarzını öngörmektedir. Sadece bu yaşam tarzına uyum sağlamakla gelecek kuşaklardan ödünç aldığımız kaynakları onlara daha kaliteli ve dengeli olarak devredebilmek mümkün olacaktır (Sönmez, 1997: 94).

Aslında, doğanın parçası olan insanın yaşamını devam ettirebilmesi doğayı, doğal kaynakları kullanmasına bağlıdır. Kullanımda denge korunursa doğal kaynakların tükenmesi ya da kendini yenileyememesi sorunu ortaya çıkmayacaktır (Aybay, 1997: 309). Sorun, söz konusu kaynakların dengesiz ve aşırı kullanımı sonucunda kendini yenileme yeteneğinin azalmasından yani yenilenmeye fırsat bulamadan yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmalarından kaynaklanmaktadır (Aruoba,1997; s. 174).

Sanayi devriminden günümüze kadar teknolojik gelişmelerin de etkisiyle üretim ve tüketim faaliyetleri hızla artmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ticaretteki sınırlamaların azaltılması gibi küreselleşme çabalarının da neticesinde dünya ekonomisi hızla büyümüş, muazzam bir refah seviyesine ulaşmıştır. Dünya ekonomisinde 1997’de kaydedilen büyüme tek başına bütün on yedinci yüzyılda kaydedilen büyümeyi aşmıştır (Kovel, 2002: 45 Aktaran Albayrak, Gökçe, 2015: 279-301).

Son birkaç yüzyıldır endüstriyel sistem, muazzam miktarlarda doğal kaynağı alıp çoğu atık olacak ticari ürünlere dönüştürmektedir. Bu tek yönlü, tek kullanımlık bir süreç ve kısa vadeli bir stratejidir. Doğal süreçlerde olduğu gibi sonsuza kadar devam etmesi mümkün gözükmemektedir (Callenbach, 2011: 42). Diğer taraftan ekonomik sistemin işlemesi ile (yani tam istihdama ulaşılması halinde) esas olarak gezegen tahrip olmaktadır. Sistemin işlememesi halinde ise (kitlese istihdama son verilir ise) milyonlarca insanın -örneğin pandemi döneminde olduğu gibi- işsiz kalması söz konusu olacaktır (Porritt, 1989: 54-55).

Özellikle Klasik iktisat sonrası 1929 Büyük Buhran ile birlikte ortaya çıkan Keynesyen iktisat, sınırsız ilerleme ve ekonomik büyüme fikrini yeniden gündeme getirerek 1950’li yıllar boyunca geçerli iktisat politikası olmaya devam etmiştir. Bilimsel gelişmeler ve teknolojinin getirdiği yeniliklerin motive ettiği ekonomik büyüme sınır tanımayan ilerlemesini sürdürürken doğal kaynakların tükenebilirliği endişesini de ötelemiştir (Dağdemir, 2015: 54).

Bu konuda uluslararası düzeyde önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan ilki 1972 yılında açıklanan Büyümenin Sınırları (Meadows Raporu) adını taşıyan Rapor’dur. Bu raporun mesajı bugün hala geçerlidir: Dünyanın kaynakları mevcut ekonomik ve nüfus artış oranlarını 2100 yılından sonrası için destekleyemez. Dünyanın durumu büyümeyi belirleyen ve nihayetinde sınırlayan beş temel faktöre (Nüfus artışı, tarımsal üretim, yenilenemeyen kaynakların tükenmesi, endüstriyel üretim ve kirlilik oluşumu) bağlıdır. İnsan, dünya üzerinde sürdürülebilir bir toplum meydana getirmek, nüfus ve üretimde bir denge durumuna ulaşmak için kendisine ve üretime sınırlar çizmelidir (Club of Rome, 1972).

Diğer bir çalışma olarak Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında tamamlanan ve SK kavramını ilk kez ortaya koyan “Ortak Geleceğimiz” (Brundtland) adlı Rapor’dur. İnsanlığı bekleyen tehlikeleri en çarpıcı biçimde ifade eden Rapor, ilk kez ekonomik gelişme ile çevre arasında bir çelişki olmadığını açıkça dile getirmiştir. Rapor çevre ile uyumlu gelişme kavramı üzerinden gelecek nesillerin ihtiyacı olacak kaynakları tüketmeksizin şimdiki neslin gereksinimlerini karşılamak gerektiğini, bunu sağlayacak gelişme modelinin benimsenmesinin zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Rapor genel olarak, doğal kaynaklardan elde edilen faydanın dağıtılmasında eşitliğin sağlanmasını, yoksulluğun ortadan kaldırılmasını, nüfus kontrolünü ve çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini SK ilkesi ile doğrudan ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda Rapor’da, ekonomik büyümenin çevre dostu bir perspektifle gerçekleştirilebileceği varsayılmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2019).

Brundtland Raporu’nun ardından sürdürülebilir kalkınma kavramının uluslararası alanda tarihsel gelişim süreci içinde çok önemli kilometre taşları yer almıştır: Rio Çevre ve Kalkınma Bildirgesi (1992), Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı (1994), Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi (1995), Milenyum Kalkınma Hedeflerinin ortaya çıktığı Milenyum Bildirgesi (2000), Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (2002), BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) (2012). Tüm bu süreçler 2030 Gündemi’nin yolunu açmıştır (Eurostat, 2023: 20).

4.2. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Küresel amaçlar olarak da bilinen SKA’lar, 2015 yılında BM tarafından yoksulluğu sona erdirmek, gezegeni korumak ve 2030 yılına kadar tüm insanların küresel bir ortaklık içinde barış ve refah içinde yaşamını sağlamak için, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler tarafından acil eylem çağrısı olarak kabul edilmiştir. Bir alandaki eylemin diğer alanlardaki sonuçları etkileyeceği ve kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliği dengelemesi gerektiği kabul edildiğinden 17 SKA entegre edilmiştir (United Nations, 2015a).

Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin devamı olarak kabul edilen SKA'lar "kimseyi geride bırakmamak" sloganı ile tüm insanlık için evrensel olarak erişilecek hedefleri içermektedir. 17 amaç altında 169 hedefi içeren SKA'lar tüm insanlar için eşit şartlarda kalkınmaya yönelik evrensel ihtiyaca değinmektedir (Cumhurbaşkanlığı, 2019; 4).

SKA'lar, geniş bir yelpazede ekonomik, sosyal ve çevresel hedefler ortaya koyması ve ekonomik gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın tüm ülkeleri eyleme geçmeye çağırması nedeniyle önem ve kapsam bakımından cesur bir hedeftir. Gündem, yoksulluğu sona erdirmeye ve herkes için sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmeye yönelik stratejilerin, aynı zamanda daha geniş bir yelpazedeki sosyal ihtiyaçları karşılayan, barışçıl, adil ve kapsayıcı toplumları teşvik eden, çevreyi koruyan ve iklim değişikliğiyle mücadeleye yardımcı olan eylemlerle el ele gitmesi gerektiğini vurgulamaktadır. SKA'lar yasal olarak bağlayıcı olmasa da ülkelerin bu 17 amaca ulaşmak için ulusal çerçeveler oluşturmaları beklenmektedir. Diğer yandan SKA'ların izlenmesi çeşitli düzeylerde gerçekleştirilmektedir: Küresel, bölgesel, ulusal, yerel ve tematik (Eurostat, 2023: 20).

Tablo 1: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Sınıflandırması

<i>Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları</i> (1)	<i>Sınıflandırma</i> (2)	
Amaç 1. Yoksulluğa Son. Yoksulluğun her biçimini her yerde sona erdirmek	YAŞAM	EKONOMİK SKA'LAR
Amaç 2. Açlığa Son. Açlığı sona erdirmek, gıda güvenliğini sağlamak, beslenmeyi iyileştirmek, sürdürülebilir tarımı teşvik etmek		
Amaç 3. Sağlık ve Kaliteli Yaşam. Herkes için sağlıklı yaşamı garanti etmek, her yaşta refahı teşvik etmek		
Amaç 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme. Herkes için sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı, insana yakışır işi sağlamak	EKONOMİK VE TEKNOLOJİK KALKINMA	EKONOMİK SKA'LAR
Amaç 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı. Dayanıklı altyapı oluşturmak, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi, yenilikçiliği teşvik etmek		
Amaç 4. Nitelikli Eğitim. Kapsayıcı, eşitlikçi ve kaliteli eğitimi sağlamak, herkes için yaşam boyu öğrenme fırsatlarını teşvik etmek	EŞİTLİK	EKONOMİK SKA'LAR
Amaç 5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği. Cinsiyet eşitliğini sağlamak, tüm kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmek		
Amaç 10. Eşitsizliklerin Azaltılması. Ülke içi ve ülkeler arası eşitsizliği azaltmak		
Amaç 11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar. Şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılmak	SOSYAL KALKINMA	SOSYAL SKA'LAR
Amaç 16. Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar. Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumları teşvik etmek, herkesin adalete erişimini sağlamak ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar inşa etmek		
Amaç 17. Amaçlar İçin Ortaklıklar. Sürdürülebilir kalkınma için Küresel Ortaklığın uygulama araçlarını güçlendirmek ve yeniden canlandırmak	KAYNAKLAR	SOSYAL SKA'LAR
Amaç 6. Temiz Su ve Sanitasyon. Herkes için su ve sanitasyonun kullanılabilirliğini ve sürdürülebilir yönetimini sağlamak		
Amaç 7. Erişilebilir ve Temiz Enerji. Herkes için uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimi sağlamak		
Amaç 12. Sorumlu Üretim ve Tüketim. Sürdürülebilir üretim ve tüketimi teşvik etmek		
Amaç 14. Sudaki Yaşam. Sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir şekilde kullanmak	KAYNAKLAR	SOSYAL SKA'LAR
Amaç 13. İklim Eylemi. İklim değişikliği ile mücadele için acil eyleme geçmek		
		ÇEVRESEL SKA'LAR

Amaç 15. Karasal Yaşam. Karasal ekosistemleri korumak, onarmak ve sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek, ormanları sürdürülebilir bir şekilde yönetmek, çölleşmeyle mücadele etmek, arazi bozulmasını durdurmak ve tersine çevirmek, biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak	ÇEVRE
--	-------

Kaynak: 1.(United Nations, 2015b: 14) ve 2. (Wu et al., 2018: 4)'den yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, insanlığın ihtiyaçlarına ilişkin çeşitli perspektiflere göre, 17 SKA temelde üç ana boyutta, sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilir kalkınma şeklinde sınıflandırılabilir. Aynı zamanda kendini gerçekleştirme ihtiyaçları, psikolojik ihtiyaçlar ve temel ihtiyaçlar gibi Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi bağlamında insanlığın ihtiyaçlarına ilişkin farklı bakış açılarına göre birbiriyle ilişkili çeşitli SKA'ları daha alt sınıflandırmaya tabi tutmak mümkündür (Wu et al., 2018: 3-5). Tablo 1'de yer alan sınıflandırma çerçevesinde çalışma, insanlığın en temel ihtiyaçları olan yeme, içme, sağlıklı metabolizma gibi fizyolojik ihtiyaçlar olarak sınıflandırılan yaşamla doğrudan ilişkili ilk üç SKA kapsamında seçilmiş göstergeler üzerinden yapılacaktır.

5. Seçilmiş SKA'lar Bağlamında AB ve Türkiye Karşılaştırması

Bu bölümde öncelikle SKA performansına göre Türkiye'nin AB üyeleri içindeki konumu, baz yıl olarak alınan 2015 yılı ile verilerin elde edilebildiği son yıl olan 2022 yılı üzerinden değerlendirilecektir. Sonrasında ilk üç SKA kapsamındaki seçilmiş göstergeler üzerinden AB ve Türkiye mukayesesi yapılacaktır.

5.1. Genel Olarak AB Üyeleri ile Türkiye İçin Mevcut Durum

27 AB üyesi ülke ile Türkiye'nin SKA sürecinin başladığı 2015 yılından 2022 yılına kadar olan süreçteki değişimini görebilmek için 17 SKA dikkate alınarak elde edilen performans puanı üzerinden genel durum tablosu düzenlenmiştir.

Tablo 2: AB Üyeleri ve Türkiye Puan Sıralaması (2015 ve 2022)

SKA Sırası (2015) 2022	Ülkeler	SKA Puanı		SKA Sırası (2015) 2022	Ülkeler	SKA Puanı	
		2015	2022			2015	2022
(2) 1	Finlandiya	78,98	80,64	(15) 15	Hırvatistan	66,10	69,96
(1) 2	İsveç	79,43	80,57	(19) 16	Portekiz	64,58	69,95
(3) 3	Danimarka	78,34	80,04	(18) 17	İtalya	65,43	69,93
(4) 4	Avusturya	75,41	77,71	(17) 18	İspanya	65,97	69,58
(5) 5	Almanya	73,18	75,43	(20) 19	Letonya	64,12	69,45
(8) 6	Çekya	69,52	74,36	(21) 20	Macaristan	64,00	68,96
(7) 7	Slovenya	69,9	73,74	(14) 21	Lüksemburg	66,92	67,83
(8) 8	Estonya	68,07	73,03	(23) 22	Litvanya	62,38	67,66
(6) 9	Fransa	71,41	72,86	(22) 23	Malta	62,69	65,88
(11) 10	Polonya	68,09	72,82	(24) 24	Yunanistan	59,78	65,21
(13) 11	İrlanda	67,16	71,35	(25) 25	Romanya	56,70	62,61
(10) 12	Belçika	68,54	71,03	(28) 26	G.K.R.Y.	54,99	61,02
(16) 13	Slovakya	66,05	70,12	(27) 27	Bulgaristan	55,20	59,48
(9) 14	Hollanda	68,78	70,09	(26) 28	Türkiye	55,63	57,14
AVRUPA BİRLİĞİ		(2015) 67,10		(2022) 70,79			

Kaynak: SDSN (2022)'den yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur. (Not: Tabloda ülke sıralaması 2022 puanı esas alınarak yapılmıştır. Tabloda yeşil renk 2015 yılına göre sıralamada artışı, kırmızı renk azalışı ve gri renk değişim olmadığını ifade etmektedir)

Tablo 2'ye bakıldığında; AB ortalamasının 2015 yılında 67,10 puan iken 2022 yılında 3,69 puanlık artış ile 70,79 puana yükseldiği, Türkiye'nin ise AB ortalamasının da altında (1,47) bir artış gerçekleştirdiği, Türkiye'nin 2015 yılında GKRY ve Bulgaristan'ın üzerinde 26. sırada iken 2022 yılında son sıraya düştüğü görülmektedir. Diğer taraftan 2022 yılı verilerine göre on iki üye ülke, AB ortalamasının üstünde ve genelde kuzey ve batı Avrupa ülkeleri iken on beş üyenin AB ortalamasının altında ve genellikle güney ve doğu Avrupa ülkeleri olduğu anlaşılmaktadır. Ortalama üstünde yer alan on iki üye 2015 yılına göre ortalama 2,96 puan artış kaydetmişken AB ortalamasının altında kalan on beş üye 4,28 puanlık artış kaydetmiştir. Bu bağlamda ortalama altında bulunan ülkelerde gelişim hızının yüksek olduğu görülmektedir. Birinci sırada yer alan Finlandiya ile sonuncu üye Bulgaristan arasındaki 21,16 puan farkı, SKA gelişim düzeyleri bakımından üye ülkeler arasında ciddi bir ayrılık olduğunu göstermektedir.

Ayrıca 2015 yılı puanlarına bakıldığında sıralamanın çok radikal bir şekilde değişmediği görülebilmektedir. 2015 yılından 2022 yılına kadar olan süreçte ilk beş değişmemiş, sadece İsveç ve Finlandiya yer değiştirmiş. Ayrıca tüm ülke puanlarında artış görülmektedir. Sıralamada üç basamak yükselerek en iyi sıçrama yapan ülkeler Slovakya ve Portekiz olurken, en kötü performansa sahip ülkeler 7 basamak düşen Lüksemburg ile 5 basamak düşen Hollanda olmuştur.

5.2. Seçilmiş Göstergeler Üzerinden AB ve Türkiye Karşılaştırması

Bu bölümde öncelikle SKA 1, SKA 2 ve SKA 3 kapsamında seçilen göstergelerden biri grafikler yardımıyla detaylı olarak incelenecektir. Daha sonra ise çalışma kapsamındaki SKA çerçevesinde seçilmiş diğer göstergeler için mukayeseli analize uygun olarak düzenlenen tablolar üzerinden durum değerlendirilecektir.

5.2.1. SKA 1- Yoksulluğa Son (Yoksulluğun her biçimini her yerde sona erdirmek)

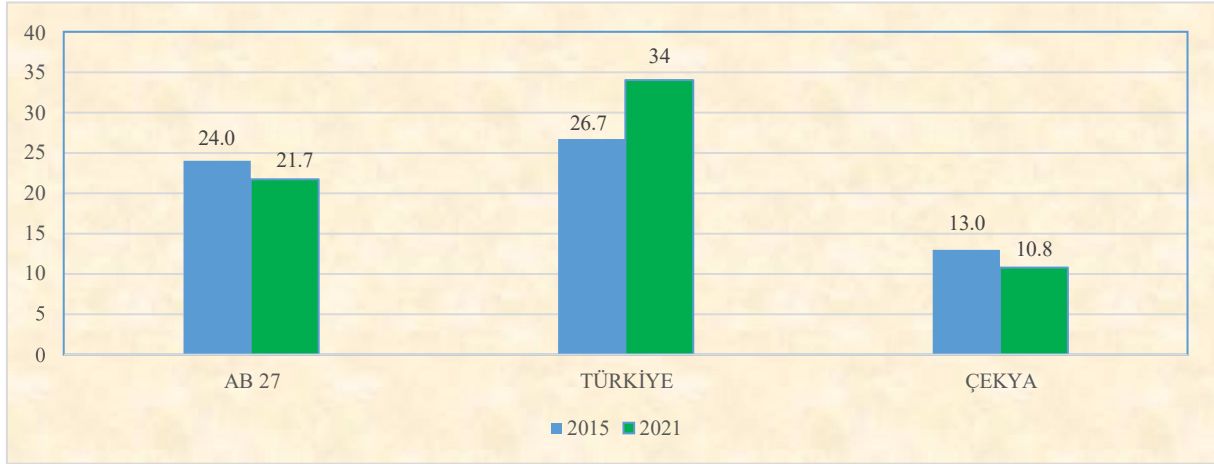

Yoksulluğu tüm biçimleriyle ortadan kaldırmak insanlığın karşı karşıya olduğu en büyük zorluklardan biridir. SKA 1, 2030 yılına kadar yoksulluğu tüm biçim ve boyutlarda sona erdirmek için cesur bir taahhütte bulunmaktadır. Bu taahhüt, en savunmasız kişilere dokunmayı, temel kaynakları ve hizmetleri artırmayı, çatışma ve iklimle ilgili afetlerden etkilenen toplulukları desteklemeyi içermektedir. İklim değişikliği, çatışmalar ve gıda güvensizliğinin yol açtığı yeni tehditler, insanları yoksulluktan kurtarmak için daha fazla mücadele ihtiyacı doğurmaktadır (United Nations, 2015c).

2022'nin sonu itibarıyla dünya nüfusunun %8,4'ünün, yani 670 milyon kadar insanın hâlâ aşırı yoksulluk içinde yaşadığı, mevcut eğilimin devam etmesi halinde küresel nüfusun %7'sinin (yaklaşık 575 milyon kişi) 2030 yılına kadar aşırı yoksulluk içinde olacağı tahmin edilmektedir. Bu bağlamda artan eşitsizlik ekonomik büyümeye zarar vermekte, sosyal uyumu zayıflatmakta, siyasi ve sosyal gerilimleri artırmakta, bazı durumlarda istikrarsızlığa ve çatışmalara yol açmaktadır (United Nations, 2015d). Ayrıca yoksulluk insanların tam potansiyellerine ulaşma, topluma aktif olarak katılma ve kaliteli hizmetlere erişim fırsatlarını sınırlamakta, sağlıkta bozulmaya, düşük maaşlara, işsizliğe ve eğitim kalitesinde azalmaya sebep olmaktadır (Eurostat, 2021: 57).

Amaç 1'in ilk hedefi, 2030 yılına kadar, ulusal tanımlara göre tüm boyutlarıyla yoksulluk içinde yaşayan her yaşta erkek, kadın ve çocukların oranını en az yarı yarıya azaltmaktır. Bir hanenin geliri, yaşam standardının önemli bir belirleyicisi olsa da işgücü piyasalarına erişimin engellenmesi veya maddi yoksunluk gibi diğer unsurlar, insanların topluma tam olarak katılmasını engelleyebilmektedir. Bu bağlamda söz konusu durumdan etkilenen insanların payını ortaya koymak üzere "yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki insanlar göstergesi" oluşturulmuştur (Eurostat, 2021: 65).

Grafik 1: Yoksulluk veya Sosyal Dışlanma Riski Altındaki Kişiler (Nüfusun %, 2015 ve 2020 Yılları)

Kaynak: Eurostat veri tabanından yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

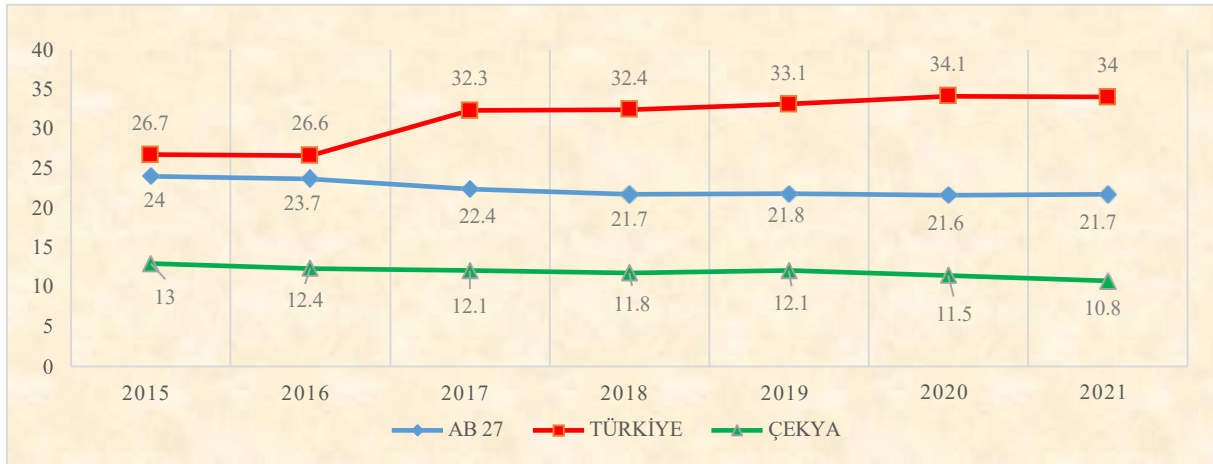
Baz yıl olan 2015 yılı ile veriye ulaşılabilen 2021 yılı dikkate alınarak düzenlenen Grafik 1'e bakıldığında, yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki AB genel ortalamasının 2015 yılına göre düştüğü görülmektedir. 2015 yılında %24 olan oran 6 yılda 2,3 puanlık bir azalma ile 2021'de %21,7'ye düşmüştür. Oysa AB'nin bu gösterge hedefine 2030 yılında ulaşılabilmesi için her yıl bu oranı 0,8 puan azaltarak 2021 yılı için 4,8 puanlık azalma ile 19,2 oranına ulaşması gerekmektedir. Bu durum 27 ülkeden oluşan AB'nin ulusüstü bir yapı olarak yetki ve etki bakımından, gerekli koşulları sağlama bakımından istenilen seviyede olamadığı yönünde değerlendirilebilir. Diğer taraftan Çekya 2015 yılından itibaren 2022 yılı dahil bu gösterge bakımından her yıl en iyi performansa sahip ülke olmuştur.

AB yoksulluğun tüm boyutları ile mücadelede oldukça güçlü ilerleme kaydetmiştir. Parasal yoksulluk veya maddi ve sosyal yoksulluk gibi farklı yoksulluk türlerinden etkilenen nüfusun payı azalmıştır. Bununla birlikte, yoksulluk ya da sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya olan insan sayısı düşerken, en az 15 milyon insanı yoksulluk ya da sosyal dışlanmadan kurtarmaya yönelik 2030 hedefine ulaşmak için daha güçlü bir ilerlemenin yanı sıra 1 milyonu çocuk olmak üzere az 5 milyon kişinin de sosyal dışlanmadan kurtarılması gerekmektedir (Eurostat, 2023: 39).

Türkiye'de ise 2015 yılında yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki oran %26,7 iken bu oran 2021 yılında 7,3 puanlık yüksek bir artış ile %34'e yükselmiştir. Oranın düşmesi bir tarafa 2016 yılı sonrası önemli oranda artmış olması Türkiye'nin SKA1 çerçevesinde politika geliştirmesi ve başarılı bir şekilde uygulaması için halen zorlu bir yolu olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan 2021 yılı için Türkiye, söz konusu oran açısından AB ortalamasının yaklaşık 1,5 katı, ayrıca en iyi performansa sahip Çekya'nın ise 3 katı bir oran ile olumsuz bir tabloya sahiptir. Türkiye 2021 yılı itibariyle yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki oran bakımından gerek AB ortalamasının gerekse 27 üye ülke oranlarının üzerinde negatif olarak ayrışmış ve sıralamada sadece Romanya'nın (%34,4) önünde sondan ikinci sırada yer almıştır.

Bu SKA kapsamında Türkiye'nin öncelikleri; dezavantajlı gruplara yönelik yapılan yardımların genişletilmesi, çalışabilecek durumda olan işgücü için istihdam artırıcı önlemler alınması ve desteklerin artırılması, sosyal koruma harcamalarının etkinleştirilmesi, yoksullukla ilgili daha fazla veri üretilerek bu verilere göre farklılaştırılmış politikaların uygulanmasıdır (Cumhurbaşkanlığı, 2019: 33).

Grafik 2: Yoksulluk veya Sosyal Dışlanma Riski Altındaki Kişiler (Nüfusun %, 2015-2021 Dönemi, Trend Analizi)

Kaynak: Eurostat veri tabanından yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Gösterge sonuçlarının eğilimini yıllar itibariyle görmek için düzenlenen trend analizine dayalı Grafikte 2'ye bakıldığında, Amaç 1 kapsamındaki “yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki oran” bakımından en iyi performansa sahip Çekya'nın oranı 2015 yılında %13'den 2021'de pandemi koşullarına rağmen %10,8'e istikrarlı bir şekilde düşürmesi güçlü bir başarı olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan AB 2015 yılında %24 olan oranı başarılı bir şekilde 2020 yılında %21,6'ya düşürmüş olsa da diğer koşullar yanında pandemi koşullarının da etkisi ile oran tekrar hafif bir yükselişle %21,7'ye çıkmıştır. Türkiye'de ise 2015 yılında AB ortalamasına yakın oluşan oran (%26,7) 2016 yılında yaşanan kırılma ile %34'e kadar anormal bir yükseliş göstermiştir. Bu noktada Türkiye için 2016 yılında yaşanan kırılmanın siyasi, ekonomik ve toplumsal sebeplerinin incelenmesinin, sorunu tespit etmek, çözmek ve tekrarlanmasını engellemek bağlamında değerlendirme yapılması gereken önemli bir başlık olduğunu ifade etmek gerekir.

Araştırmanın bu aşamasında SKA 1 çerçevesinde incelenen ilk gösterge sonucu üzerinden ulaşılabilecek değerlendirmenin daha kapsayıcı ve genel olabilmesi bağlamında, seçilmiş diğer göstergeler üzerinden Tablo 3 düzenlenmiştir.

Tablo 3: SKA 1 Kapsamında Analiz Edilen Diğer Seçilmiş Göstergeler

SKA 1 DİĞER SEÇİLMİŞ GÖSTERGELER	AB 27	TÜRKİYE +Sıralama	EN İYİ PERFORMANS GÖSTEREN ÜYE
Sosyal transferlerden sonra parasal yoksulluk riski altındaki kişiler (% , 2021) Eşdeğer harcanabilir geliri, ulusal medyan eşdeğer harcanabilir gelirin (sosyal transferlerden sonra) %60'ı olarak belirlenen yoksulluk riski eşiğinin altında olan kişilerin oranı.	16,8	22,4 2017:27.sıra 2021:25.sıra	8,6 (ÇEKYA)
Ağır maddi ve sosyal yoksunluk oranı (% , 2021) Yeterli bir yaşam sürdürmek için gerekli ve arzu edilen öğelerin zorunlu olarak yokluğunu gösteren bir orandır. Gösterge, belirli bir mal, hizmet veya sosyal aktiviteyi karşılayamayan bireyler arasında ayırım yapmaktadır. 13 yoksunluk maddesinden (6'sı bireyle ve 7'si haneyle ilgili) en az 7'sinden zorunlu yoksunluk yaşayan nüfusun oranı olarak tanımlanmaktadır. <u>Hane düzeyinde öğelere örnek:</u> -Yıllık bir haftalık evden uzakta tatil masraflarını karşılayabilme -İki günde bir et, tavuk, balık gibi bir yemeği karşılama kapasitesi -Kişisel kullanım için bir arabaya sahip olmak <u>Bireysel düzeyde öğelere örnek:</u> -İnternet bağlantısının olması -Eskimiş kıyafetlerin yenileriyle değiştirilmesi -Ayda en az bir kez arkadaşlarla/aileyle yemek için bir araya gelmek	6,3	18,2 2015:24.sıra 2021:26.sıra	1,1 (FİNLANDİYA)

Yoksulluk riskiyle karşı karşıya olan işte çalışma oranı (% , 2021) Çalışan ve eşdeğer harcanabilir geliri, ulusal medyan eşdeğer harcanabilir gelirin (sosyal transferlerden sonra) %60'ı olarak belirlenen yoksulluk riski eşiğinin altında olan kişilerin payıdır. Bu göstergenin amacına uygun olarak, bir kişi referans yılının yarısından fazlasında çalışıyorsa istihdam ediliyor olarak kabul edilir. İstihdamın yoksulluğa karşı en iyi koruma olduğu sıklıkla iddia edilir, bu nedenle AB'nin hedeflerinden biri daha fazla ve daha iyi işler oluşturmaktır. Bu nedenle, çalışıyor olmalarına rağmen yoksulluk sınırının altında yaşayan çalışan yoksulların payını ölçmek önemlidir.	8,9	12,7 2015:27.sıra 2021:26.sıra	2,8 (FİNLANDİYA)
Yoksulluk durumuna göre konut maliyeti aşırı yük oranı (% , 2021) Gösterge, hanehalkı harcanabilir gelirinin %40 veya daha fazlasını konuta harcayan hanelerde yaşayan nüfusun payını ölçer. Konut maliyetlerine kira veya ipotek faiz ödemelerinin yanı sıra su, elektrik, gaz veya ısıtma gibi hizmetlerin maliyetleri de dahildir.	8,7	11,6 2015:22.sıra 2021:26.sıra	2,4 (MACARİSTAN)
Yoksulluk durumuna göre ciddi konut yoksunluğu oranı (% , 2020) Gösterge, aşırı kalabalık olduğu düşünülen ve aynı zamanda çatının sızdırması, banyo/duş olmaması gibi en az bir olumsuz şartlara sahip bir konutta yaşayan nüfusun yüzdesi olarak tanımlanır.	4,3	21,9 2015:28.sıra 2020:28.sıra	1,0 (FİNLANDİYA)

Kaynak: Eurostat veri tabanından yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3'te görüleceği üzere SKA 1 kapsamında seçilmiş diğer göstergelere bakıldığında; Türkiye'nin AB ortalamalarından negatif ayrıştığı, gerek 2015 yılı gerekse son veri yılı için performans sıralamasında son sıralarda yer aldığı, görece **Yoksulluk durumuna göre konut maliyeti aşırı yük oranı** bakımından 2015 yılında 22. sırada olmasına rağmen dinamik süreç içinde avantajını kaybederek 26. sıraya gerilediği, en iyi performans gösteren üye ülkelerin kuzey ve orta Avrupa ülkeleri olduğu, Finlandiya'nın başarısının yine dikkat çektiği anlaşılmaktadır.

5.2.2. SKA 2- Açlığa Son (Açlığı sona erdirmek, gıda güvenliğini sağlamak, beslenmeyi iyileştirmek, sürdürülebilir tarımı teşvik etmek)

Yetersiz beslenen insan sayısı, hızlı ekonomik büyüme ve artan tarımsal verimlilik nedeniyle son yirmi yılda neredeyse yarı yarıya azalmıştır. Daha önce kıtlık ve açlık çeken birçok gelişmekte olan ülke artık beslenme ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Orta ve Doğu Asya, Latin Amerika ve Karayipler aşırı açlığın ortadan kaldırılmasında büyük ilerleme kaydetmiştir. Fakat aşırı açlık ve yetersiz beslenme birçok ülkede kalkınmanın önünde büyük bir engel olmaya devam etmektedir. Yetersiz beslenme ve şiddetli gıda güvensizliği, Güney Amerika'nın yanı sıra Afrika'nın hemen hemen tüm bölgelerinde artmaktadır (United Nations, 2015e).

2030 yılına kadar açlığın olmadığı bir dünya amacına rağmen küresel açlık ve gıda güvensizliği sorunu 2015'ten bu yana endişe verici bir artış göstermiştir. Bu eğilim pandemi, çatışma, iklim değişikliği ve derinleşen eşitsizliklerin bir araya gelmesiyle daha da kötüleşmiştir. 2022 yılına gelindiğinde, yaklaşık 735 milyon insan yani dünya nüfusunun %9,2'si kendisini kronik açlık içinde bulmuştur. Ayrıca 2022'de tahminen 2,4 milyar insan farklı derecelerde gıda güvensizliğiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu sayı 2019'a kıyasla endişe verici bir şekilde 391 milyon kişi yükselmiştir. Açlık ve yetersiz beslenme, hastalıklara daha yatkın olan ve bu nedenle çoğu zaman dahafazla kazanamayan, daha az üretken bireyler anlamına gelmektedir. Dünya çapında 600 milyon insanın 2030'da açlıkla karşı karşıya kalacağı öngörülmektedir. Öte yandan tarım sektörüne yatırım, açlığın ve yoksulluğun azaltılması, gıda güvenliğinin artırılması ve istihdam oluşturulması, afetlere ve şoklara karşı dayanıklılık oluşturulması açısından kritik öneme sahiptir. Açlığın sıfır olduğu bir dünya, ekonomiyi, sağlığı, eğitimi, eşitliği ve sosyal gelişimi olumlu yönde etkileyebilme potansiyeline sahiptir (United Nations, 2015f).

Amaç 2'nin önemli hedeflerinden biri de 2030 yılına kadar, sürdürülebilir gıda üretimini artıran, ekosistemlerin korunmasına yardımcı olan, iklim değişikliğine, aşırı hava koşullarına, kuraklığa, sel ve diğer afetlere uyum kapasitesini güçlendiren, arazi ve toprak kalitesini aşamalı olarak iyileştiren dayanıklı tarım uygulamalarının hayata geçirilmesidir. Bu hedefi somut olarak "organik tarım yapılan alan" göstergesi ortaya koymaktadır. Bu gösterge, toplam tarım alanı içinde organik tarım için kullanılan alanın payı olarak ifade edilmektedir. Organik tarım, çevreyi koruyan, pestisitler, katkı maddeleri ve sentetik kimyasal girdilerin kullanımını önleyen veya büyük ölçüde azaltan bir üretim yöntemidir (Eurostat, 2021: 86).

Grafik 3: Organik Tarım Yapılan Alan (Kullanılan Tarım Alanının %, 2015 ve 2020 Yılları)

Kaynak: Eurostat veri tabanından yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3'te görüldüğü üzere AB'de organik tarımın toplam tarım alanı içindeki payı 2015 ile 2020 yılları arasında %6,56'dan 2,54 puan artarak %9,1'e yükselmiştir. Buna rağmen, 2030 yılına kadar hedef olarak koyduğu %25 seviyesine ulaşmak için organik tarıma geçişin önemli ölçüde hızlandırılması gerekmektedir. AB genelinde Avusturya, 2020'de tarım alanlarının %25'inden fazlasının organik tarım alanı olarak kullanıldığı lider ülke konumundadır. Bu ülkeyi, seviyeleri %20'nin biraz üzerinde olan Estonya ve İsveç takip etmektedir. Diğer tüm Üye Devletlerde tarım arazilerinin %16'sından daha azında organik tarım uygulanmaktadır.

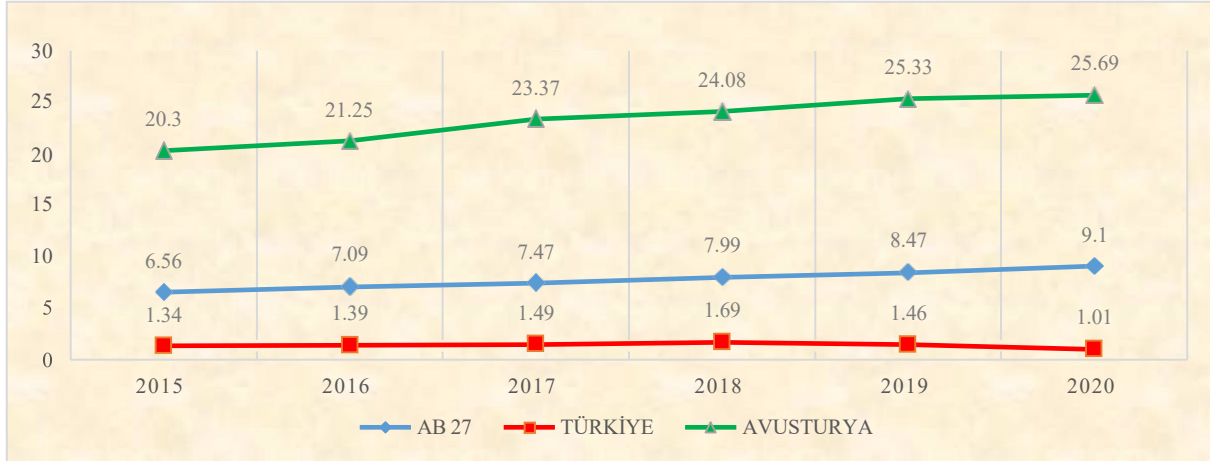
Pestisit kullanımının azaltılması ve organik tarım alanında artış gibi daha çevre dostu uygulamalar AB'nin tarımsal üretkenliğini son on yıllarda artmış olsa da, çiftçiliğin süregelen bazı olumsuz çevresel etkileri, tarımsal üretimin uzun vadeli sürdürülebilirliğini, sağlıklı ve sürdürülebilir gıda sağlama yeteneğini tehdit etmektedir. Bu bağlamda daha sağlıklı beslenmeye geçiş, tarım arazileri üzerindeki baskıyı azaltma ve biyoçeşitliliği iyileştirme, aynı zamanda sera gazı emisyonlarını azaltma ve insan sağlığı için önemli ortak faydalar sağlama potansiyeline sahiptir (Eurostat, 2021: 75). Diğer yandan AB'nin Yeşil Mutabakat kapsamında ortaya koyduğu Tarladan Sofraya Stratejisi aynı zamanda AB gıda sisteminin özellikle pestisitlere olan bağımlılığını azaltarak sıfır kirlilik ve biyolojik çeşitlilik hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından yapılan bir trend analizine göre, kimyasal pestisitlerin kullanımı 2015-2020 yılları arasında %14 azalırken, daha tehlikeli pestisitlerin kullanımı aynı zaman aralığında %26 azalmıştır (Eurostat, 2023: 59).

Türkiye 2015 yılında %1,34 olan organik tarım alanı payını artırmak bir yana 2020 yılında %1,01'e düşürmüştür. Bu oran gerek AB ortalaması (%9,1) gerekse Avusturya (%25,69) ile karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır. Türkiye 2020 yılı itibarıyla organik tarım yapılan alan oranı bakımından gerek AB ortalamasından gerekse 27 üye ülke oranlarından negatif olarak ayrılmıştır. 2020 yılı için Türkiye'den daha düşük orana sahip AB üyesi tek ülke ise Malta (%0,62)'dir. Bu sıralama 2015 yılından itibaren genel olarak değişmemiştir.

Türkiye beslenme açısından gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin sorunlarını bir arada barındırmaktadır. Yetersiz beslenme, beslenmenin niteliği, aşırı beslenme Türkiye açısından sorun alanları olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda son on beş yılda kapsamlı düzenlemelerin gerçekleştiği tarım alanında önumüzdeki dönemin öne çıkan başlıkları, iklim değişikliği ile mücadele, tarımsal üretkenliğin artırılması, fiyat dalgalanmalarının sınırlandırılması gibi konulardır (Cumhurbaşkanlığı, 2019: 33).

Grafik 4: Organik Tarım Yapılan Alan (Kullanılan Tarım Alanının %, 2015-2020 Dönemi, Trend Analizi)

Kaynak: Eurostat veri tabanından yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Trend analizi kullanılan Grafik 4’de görüldüğü üzere Amaç 2 kapsamında “organik tarım yapılan alan” bakımından en iyi performansa sahip Avusturya’nın, oranı 2015 yılında %20,3’ten istikrarlı bir şekilde 2020’de %25,69’a yükseltmesi güçlü bir başarı olarak değerlendirilebilir. AB ortalaması ise aynı yıllar için sırasıyla %6,56 iken istikrarlı bir şekilde %9,1’e yükselmiştir. Türkiye ise 2015 yılında AB ortalamasının oldukça altında olan %1,34 oranını 2018 yılında %1,69’a çıkardığı halde bu oranı koruyamamış ve 2020 yılında %1,01’e düşürmüştür. Türkiye’nin bu olumsuz tablodan çıkabilmesinin yolu, iyi politika ve uygulama örnekleri sergileyen Avusturya gibi ülkelerin tecrübesinden de faydalanarak proje bazlı, yüksek teknoloji kullanan planlı tarımsal üretime geçmesidir.

Tablo 4: SKA 2 Kapsamında Analiz Edilen Diğer Seçilmiş Göstergeler

SKA 2 DİĞER SEÇİLMİŞ GÖSTERGELER	AB 27	TÜRKİYE +Sıralama	EN İYİ PERFORMANS GÖSTERENÜYE
Vücut kitle indeksine (VKİ) göre obezite oranı (% , 2019) Gösterge, VKİ’ne göre obez kişilerin payını ölçmektedir. VKİ, kilo cinsinden ağırlığın metre cinsinden boyun karesine bölünmesiyle hesaplanmaktadır.18 yaş ve üzeri kişilerden, VKİ’si 30’a eşit veya daha büyük olan kişiler obez olarak kabul edilir.	52,7	58,8 2014:23.sıra 2019:23.sıra	45,7 (İTALYA)
Tarımsal araştırma ve geliştirmeye devlet desteği (Kişi başına Avro, 2022) Gösterge, tarıma yönelik Ar-Ge için Devlet bütçe tahsislerini ifade etmektedir. Ar-Ge verileri, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine devlet desteğini veya başka bir deyişle hükümetlerin Ar-Ge için kamu finansmanına ne kadar öncelik verdiğini ölçer.	8	1,1 2015:27.sıra 2022:25.sıra	27,3 (DANİMARKA)
Tarımdan kaynaklanan amonyak emisyonları (Hektar Başına Kilogram, 2021) Amonyak (NH ₃), organik bitkisel maddelerin çürümesinden, insan ve hayvan dışkılarından ortaya çıkan renksiz, keskin kokulu ve aşındırıcı bir gazdır. Amonyak atmosfere salındığında hava kirliliğini artırmaktadır. Tarım sektörü AB’de amonyak emisyonlarına en çok katkıda bulunan sektör olmaya devam etmektedir. Gösterge, tarımsal üretim sonucu ortaya çıkan amonyak emisyon miktarını ölçmektedir. Bu, gübre yönetimini, inorganik gübreleri ve toprağa uygulanan hayvan gübresinin yanı sıra otlayan hayvanlar tarafından biriktirilen idrar ve gübreyi içermektedir.	18,8	23,2 2015:13.sıra 2021:18.sıra	6,8 (LETONYA)

Kaynak: Eurostat veri tabanından yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

SKA 2 kapsamında seçilmiş diğer göstergelerin yer aldığı Tablo 4'e bakıldığında ise; Türkiye'nin yine AB ortalamalarından negatif ayrıştığı, gerek 2015 yılı gerekse son veri yılı için performans sıralamasında ilk iki gösterge bakımından son sıralarda yer aldığı, görece *Tarımdan kaynaklanan amonyak emisyonları* verisine göre olumlu bir durum olarak 2015 yılında 13. sırada olmasına rağmen dinamik süreç içinde avantajını kaybederek 18. sıraya gerilediği, Obezite verisinde en iyi performans gösteren İtalya'nın (en iyi ikinci Fransa) Akdeniz ülkesi olmasının dikkat çektiği görülmektedir.

5.2.3. SKA 3- Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam (Herkes için sağlıklı yaşamı garanti etmek, her yaşta refahı teşvik etmek)

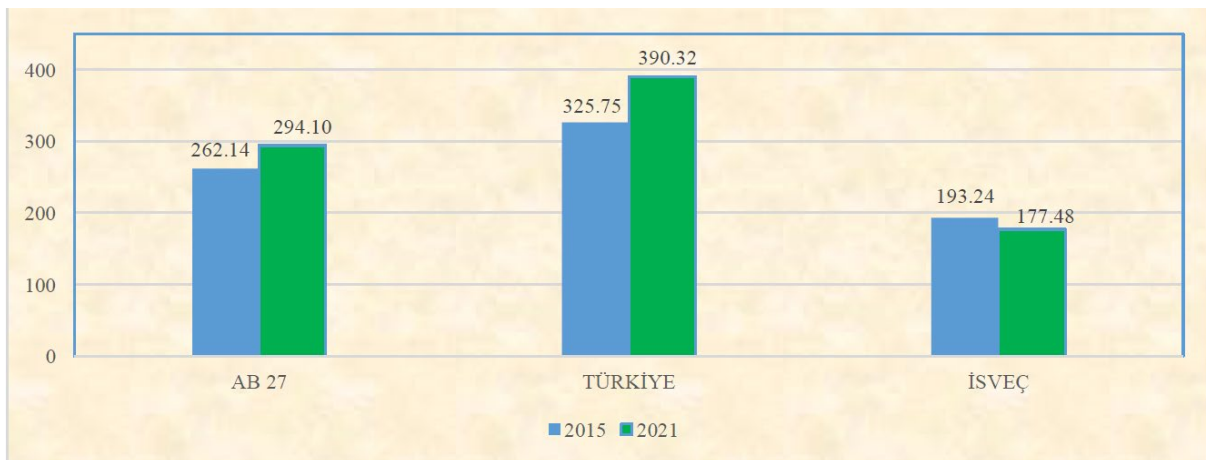
Amaç 3, anne ve çocuk sağlığı dahil her yaşta insan için sağlıklı yaşamı temin etmeyi ve refahı teşvik etmeyi, bulaşıcı hastalıkları ve salgınları sona erdirmeyi, bulaşıcı olmayan akıl hastalıklarını minimize etmeyi, aynı zamanda davranışsal ve çevresel sağlık risk faktörlerini de azaltmayı gerektirir. Sağlıklı olmak, yaşam kalitesi, refah ve sosyal katılımın önemli bir belirleyicisi olarak yalnızca birey için değerli değildir, aynı zamanda ekonomik büyümeye de katkıda bulunur. Sağlık, örneğin sigara içmek ve sağlıksız beslenme gibi bireysel davranışlar yanında, yaşam koşulları, hava kalitesi ve gürültü gibi dış sosyo-ekonomik ve çevresel faktörler tarafından belirlenir (Eurostat,2021; s.91).

Son yıllarda insanların sağlığının iyileştirilmesi konusunda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. 200 ülke veya bölgeden 146'sı, 5 yaş altı ölümlere ilişkin SKA hedefine halihazırda ulaşmış veya ulaşma yolunda ilerlemektedir. Ancak COVID-19 salgını ve devam eden diğer krizler, SKA 3'e doğru ilerlemeyi engellemiştir. Çocukluk çağı aşılama oranlarında son otuz yılın en büyük düşüşü yaşanmış, tüberküloz ve sıtmadan ölümler salgın öncesi seviyelere kıyasla artmıştır. Herkes için sağlıklı yaşam kararlılık ve yeterli sağlık harcaması gerektirmektedir (United Nations, 2015g).

Diğer taraftan sağlıkla ilgili SKA'lara ulaşma konusunda ilerlemeler hem ülkeler arasında hem de ülkeler içinde eşitsiz olmuştur. Dünya Bankası (2021) verilerine göre yaşam beklentisi en kısa olan Çad (53 yıl) ile en uzun Japonya (84 yıl) arasında 31 yıllık bir fark vardır. (Türkiye 76, dünya ortalaması 71 ve AB ortalaması ise 80 yıl). Bazı ülkeler etkileyici kazanımlar elde ederken, ulusal ortalamalar pek çoğunun geride kaldığını perdelmektedir. Halen dünyada en az 400 milyon insanın temel sağlık hizmetleri bulunmamaktadır (United Nations, 2015h).

Amaç 3'ün önemli hedeflerinden biri: "2030'a kadar, bulaşıcı olmayan hastalıklardan kaynaklanan erken ölümleri önlemek, tedavi yoluyla üçte bir oranında azaltmak, ruh sağlığını desteklemek"tir. Bu hedefi somutlaştıran göstergelerden biri ise "Standartlaştırılmış önlenebilir ölüm oranı" dır. Önlenebilir ölüm hem önlenebilir hem de tedavi edilebilir ölüm nedenlerini kapsamaktadır. Tedavi edilebilir ölümler esas olarak zamanında ve etkili sağlık müdahaleleri yoluyla önlenebilmektedir (Eurostat, 2021: 106).

Grafik 5: Standart Önlenebilir ve Tedavi Edilebilir Ölüm (75 Yaşın Altındaki Yüz bin Kişiye Düşen Sayı, 2015 ve 2021 Yılları)

Kaynak: Eurostat veri tabanından yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 5'e bakıldığında AB'de 2015 yılında önlenebilir ölüm oranı 262,14 iken 2021 yılı itibariyle oran 31,96 puanlık bir artış ile 294,1'e yükselmiştir. AB'nin aksine İsveç'in 2015 yılında 193,24 olan oranı tüm dünya gibi kendisinin de yaşadığı pandeminin olumsuz etkilerine rağmen 2021 yılında en iyi performans gösteren üye ülke olarak 177,48'e kadar düşürebilmesi dikkate değer bir başarı olarak değerlendirilebilir.

AB için olumsuz bir artışı ifade eden gösterge açısından özellikle salgının negatif etkileri yıkıcı olmuştur. COVID-19 salgını, 2020-2021 yılları boyunca AB üye ülkelerindeki ölüm oranlarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle 60 yaşın üzerindeki nüfus ve sosyal açıdan dezavantajlı gruplar etkilenmiştir. Genel olarak Mart-Aralık 2020 döneminde, 2016-2019 yıllarının aynı dönemine kıyasla AB'de yaklaşık 600.000 aşırı ölüm meydana gelmiştir. Salgın üye ülkelerin çoğunda 2020'de yaşam beklentisinde coğrafi farklılıklarla birlikte bir azalmaya da yol açmıştır. 2019'a kıyasla yaşam süresinde en büyük azalmalar İspanya (-1,6 yıl), Romanya ve Bulgaristan'da (-1,4 yıl) gözlenirken, salgının yaşam beklentisi üzerindeki etkisi diğer üye ülkelerde daha az olmuştur. AB'nin doğumda beklenen yaşam süresinin 0,9 yıl azalarak 2019'daki 81,3 yıldan 2020'de 80,4 yıla düştüğü tahmin edilmektedir. Öte yandan salgının hızla yayılmasına istinaden, ülkelerin evde kalma politikaları veya fiziksel mesafe önlemleri gibi aldığı tedbirler yalnızca insanların ruh sağlığını değil, aynı zamanda toplumunve daha genel olarak ekonominin refahını da olumsuz etkilemiştir (Eurostat, 2021: 93-98).

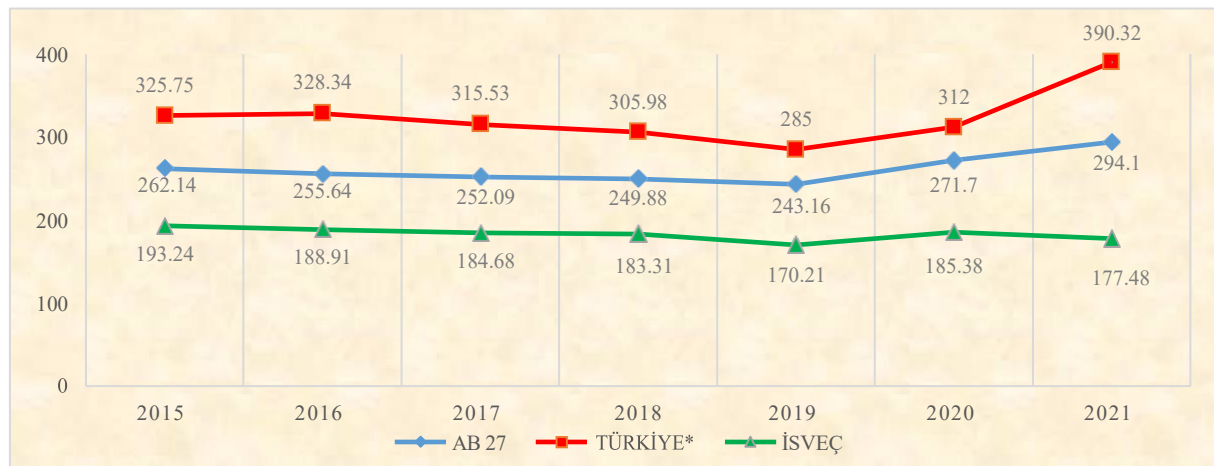
Diğer taraftan AB, analiz edilen sağlıkla ilgili göstergelerin birçoğunda ilerleme kaydetmiştir. Sağlıklı yaşam, ölüm nedenleri ve sağlık hizmetlerine erişimin takibinde kullanılan göstergelerde gelişmeler genelde olumludur. Ancak obezite oranı ve gürültü kirliliği gibi incelenen sağlık belirleyicilerinden bazılarının iyileştirilmesinde daha az ilerleme kaydedilmiştir (Eurostat, 2023: 69).

Türkiye açısından önlenebilir ölüm oranlarının hem 2015 hem de 2021 yılı için AB ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Gösterge bakımından olumsuz durum olarak hem AB'de oran artmış hem de Türkiye'de 2015 yılında 325,75 olan oran 2021 yılında 390,32'e yükselmiştir. Sıralama bakımından Türkiye'den daha alt sıralarda listenin son 4 sırasında yer alan ülkeler gösterge oranının 600'ün üzerinde olduğu Romanya, Bulgaristan, Letonya ve Macaristan'dır. On üye ülkeden göreceli olarak daha iyi konumda olan Türkiye, gösterge performansı olarak en iyi konumda bulunan İsveç'ten oldukça negatif ayrılmıştır. Bu göstergede Türkiye gerek 2015 yılında gerekse 2021 yılında 18. sırada yer almak suretiyle dinamik süreç içinde en azından ortalama bir konumda kalmayı başarmıştır.

Türkiye için bu SKA kapsamında öne çıkan ana konular; bulaşıcı olmayan hastalıklarla mücadelenin güçlendirilmesi, önleyici sağlık hizmetleri, nüfus başına düşen sağlık personelinin artırılması, iklim değişikliği başta olmak üzere artan küresel risklerle ilgili çevre sağlığı politikalarının geliştirilmesidir (Cumhurbaşkanlığı, 2019).

Trend analizinin uygulandığı Grafik 6'da görüldüğü üzere AB nispeten istikrarlı bir şekilde 2015 yılından (262,14) 2019 yılına (243,16) olumlu seyrini devam ettirmiş olmasına rağmen 2019 yılından itibaren pandeminin etkisi ile eğilim olumsuzlaşmıştır. Buna karşılık Türkiye baz yılda (2015) 325,75 olan oranı, 2019 yılında 285'e (incelenen dönem için en düşük seviye) düşürmüştür. Gerek AB gerekse Türkiye için baz yıl olan 2015'e göre oran halen yüksektir. AB üyesi ülkeler içinde gösterge performansı 2021 yılı itibariyle en iyi durumda olan İsveç önlenebilir ölüm oranını minimize etmeyi başarmıştır.

Grafik 6: Standart Önlenebilir ve Tedavi Edilebilir Ölüm (75 Yaşın Altındaki Yüzbin Kişiye Düşen Sayı, 2015-2021 Dönemi, Trend Analizi)

Kaynak: Eurostat veri tabanından yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

SKA 3 kapsamında seçilmiş diğer göstergelerin yer aldığı Tablo 5'te görüleceği üzere; Türkiye'nin "**Hastalık türüne göre Tüberküloz, HIV ve Hepatit'e bağlı standart ölüm oranı**" ile "**Yoksulluk durumuna göre hanede yaşayan ve gürültüden zarar gördüğünü düşünen nüfus yüzdesi**" bakımından AB ortalamasından daha iyi performans sergilediği, geri kalan göstergeler bakımından AB ortalamasından negatif ayrıştığı, gerek 2015 yılı gerekse son veri yılı için performans sıralamasında seçilmiş göstergeler bakımından orta sıralarda yer aldığı, "**Yaşam beklenti süresi bakımından**" en iyi performans gösteren ye ülkenin güney Avrupa lkesi İspanya olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 5: SKA 3 Kapsamında Analiz Edilen Diğer Seçilmiş Göstergeler

SKA 3 DİĞER SEçİLMİş GÖSTERGELER	AB 27	TÜRKİYE +Sıralama	EN İYİ PERFORMAN S GÖSTEREN ÜYE
Yaşam beklenti süresi (Yıl, 2022) Bir kişinin beklenen ortalama ömrü.	80,6	76,3 2015:19.sıra 2022:23.sıra	83,2 (İSPANYA)
Sağlığı iyi veya çok iyi olarak algılanan kişilerin payı (% , 2021) Gösterge, insanların genel olarak sağlıklarını "ok iyi"den "ok kötü"ye kadar nasıl değerlendirdiklerine ilişkin öznel bir ölümdür. Kendini "iyi" veya "ok iyi" sağlıklı olarak algılayan 16 yaş ve üzeri nüfusun payı olarak ifade edilir. Algılanan genel sağlık göstergelerinin, insanların gelecekteki sağlık hizmeti kullanımı ve ölüm oranlarının iyi bir göstergesi olduğu bulunmuştur.	69,0	67,3 2015:17.sıra 2021:18.sıra	80,1 (İRLANDA)
Hastalık türüne göre Tüberküloz, HIV ve Hepatit'e bağlı standart ölüm oranı (% , 2021) Gösterge Tüberküloz, HIV ve Hepatit'in standartlaştırılmış ölüm oranını ölçmektedir. Bu oran, seçilmiş bulaşıcı hastalıklar nedeniyle ölen insan sayısının toplam nüfusa bölünmesiyle hesaplanmaktadır.	1,74	1,34 2015:20.sıra 2021:17.sıra	0,38 (HOLLANDA)
Kişisel olarak bildirilen karşılanmamış tıbbi muayene ve bakım ihtiyaı (% , 2021) Gösterge, aşağıdaki nedenlerden birine istinaden karşılanmayan tıbbi bakım ihtiyaçlarını bildiren 16 yaş ve üzeri nüfusun payını ölçmektedir: 'Mali nedenler', 'Bekleme listesi' ve 'Seyahat etmek için çok uzak' ( kategorinin tamamı toplanmıştır).	2,0	2,3 2015:22.sıra 2021:18.sıra	0,1 (ALMANYA)
Yoksulluk durumuna göre hanede yaşayan ve gürültüden zarar gördüğünü düşünen nüfus (% , 2020) Gösterge, komşularından veya sokaktan gelen gürültüden etkilendiğini beyan eden nüfusun oranını ölçmektedir.	17,6	15,7 2015:17.sıra 2020:16.sıra	8,0 (ESTONYA)

Kaynak: Eurostat veri tabanından yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

6. Bulgular ve neriler

BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını hedef olarak benimseyen ve bu hedefler doğrultusunda politika geliştirip uygulayan, dönemler itibariyle uygulama sonuçlarını kamuoyu ile paylaşan AB ve Türkiye, ilk üç SKA kapsamında seçilmiş göstergeler çerçevesinde mukayese edilmiştir. Çalışma kapsamında AB ve Türkiye karşılaştırıldığında;

- SKA 1 kapsamında "yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki genel oran" göstergesi bakımından baz yıl olarak alınan 2015 yılına göre AB ortalaması olumlu gelişme kaydederek düşmüştür. Türkiye'de ise 2015 yılında oran %26,7 iken 2021 yılında 7,3 puanlık yüksek bir artış ile %34'e yükselmiştir. Türkiye için son dönemde oranın düşmesi bir tarafa önemli oranda artması (AB ortalamasının yaklaşık 1,5 katı), AB'den ve dolayısıyla ye ülkelerden negatif olarak ayrışmışına sebep olmuştur. Hatta AB yesi lkelerle karşılaştırıldığında sondan ikinci sırada yer almıştır. Bu kapsamda seçilmiş diğer göstergeler bakımından da Türkiye için olumsuz durum devam etmektedir.
- SKA 2 kapsamında "organik tarımın toplam tarım alanı içindeki payı" göstergesine göre AB, oranı 2015 baz yılından itibaren %6,56'dan 2,54 puan arttırarak %9,1'e yükseltmiş olsa da 2030 yılına kadar hedef olarak koyduğu %25 seviyesinden olduğua uzaktır. Türkiye ise 2015 yılında %1,34 olan organik tarım alanı oranını arttırmak bir

yana 2020 yılında %1,01'e düşürmüştür. Bu oran gerek AB ortalaması (%9,1) gerekse Avusturya (%25,69) ile karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır. 2020 yılı için Türkiye'den daha düşük orana sahip AB üyesi tek ülke ise Malta (%0.62)'dir. SKA 2 kapsamında seçilmiş diğer göstergelere bakıldığında; Türkiye'nin yine AB ortalamalarından negatif ayrıştığı, genel olarak sıralamada son sıralarda yer aldığı, nispeten orta sıralarda olduğu istisnai göstergelerde dinamik süreç içinde avantajını koruyamayarak alt sıralara düştüğü görülmektedir.

- SKA 3 kapsamında AB, 2015 baz yılında “önlenebilir ölüm oranını” nispeten istikrarlı bir şekilde 2015 yılında 262,14'den 2019 yılı için 243,16'ya düşürmüş olsa da 2019 yılından itibaren pandeminin de etkisi ile trend olumsuzlaşmıştır. Buna karşılık Türkiye baz yılda (2015) 325,75 olan oranı 2019 yılında 285'e düşürmüştür. Gerek AB gerekse Türkiye için baz yıl olan 2015'e göre oran halen yüksektir. Diğer taraftan söz konusu oran açısından Türkiye, AB üyesi 10 ülke ortalamasından daha üst sıralarda pozitif ayrışmıştır. SKA 3 kapsamında seçilmiş diğer göstergelere bakıldığında; Türkiye'nin gerek gösterge verileri gerekse sıralama bakımından SKA1 ve SKA 2'ye göre nispeten daha iyi performans sergilediği, hatta seçilmiş ikigöstergede AB ortalamasından pozitif ayrıştığı anlaşılmıştır.
- Analiz edilen SKA'lar bakımından AB içinde de yeknesaklık bulunmadığı, ekonomik büyüklük ve gelişmişlik bakımından görece daha iyi olan “merkez” üye ülkeler (kuzey ve batı Avrupa) ile nispeten ekonomik büyüklüğü ve gelişmişliği henüz istenen seviyede olmayan “çevre” üye ülkeler (doğu ve güney Avrupa) arasında ciddi bir uçurum oluştuğu görülmüştür. Türkiye'nin genel performansı “çevre” üye ülkelerle paralellik arz etmektedir.
- Dünya genelinde 166 ülke arasında genel SKA performansı olarak 72. sırada yer alan Türkiye'nin, AB ortalaması ve 27 üye ülke performansı bakımından (ki ilk sırada yer alan Finlandiya dahil Dünyada ilk 30 ülke içinde 21 AB ülkesi bulunmaktadır) genel sıralamada en sonda yer aldığı görülmüştür.

Tüm bu tespitler sonrasında çözüm olarak SK hedeflerine ulaşmanın yolu, iyi yönetişimin beş temel unsurunu esas almaktan geçmektedir (Sachs et al., 2023: 4):

- Kamu politikasına rehberlik edecek uzun vadeli Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri yollarının hazırlanması
- SKA finansmanının gerekli ölçek ve zamanlamada sağlanması
- Küresel iş birliğini teşvik etmek, jeopolitik çatışma ve gerilimi azaltmak
- Sosyal içermeyi ve çevresel sürdürülebilirliği genişletmek için inovasyonun desteklenmesi
- Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi ilerlemesi ve performansına ilişkin düzenli raporlama

7. Sonuç

Sonuç olarak; Türkiye'nin SKA 1 kapsamında “yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki genel oran” ve diğer seçilmiş gösterge verileri, SKA 2 kapsamında “organik tarımın toplam tarım alanı içindeki payı” ve diğer seçilmiş gösterge verileri ile SKA 3 kapsamında “önlenebilir ölüm oranını” ve diğer seçilmiş gösterge verileri bakımından-istisnalar hariç- AB ortalamalarının altında bir performansa sahip olduğu anlaşılmıştır. Çalışmaya ilişkin genel değerlendirme yapıldığında AB ile Türkiye arasında SKA performansı bakımından yakınsama değil, aksine aradaki makasın Türkiye aleyhine açıldığı, negatif ayrışmanın gerçekleştiği uzaksama hali mevcuttur. Her ne kadar Türkiye bazı göstergeler bakımından performansını ve sıralamasını artırmış olsa da genel SKA performansı bakımından genel sıralamada en sonda yer almaktadır. Bu durum AB tam üyelik müzakere sürecinde olan Türkiye açısından olumsuz bir durum oluşturmaktadır.

Türkiye'nin bu duruma çözüm bağlamında sorunun sebeplerini kaynağında tespit etmesi, sonrasında gerçekçi, uygulanabilir politikalar geliştirmesi ve eyleme geçmesi, iyi yönetişim ilkelerini politik kültür haline getirmesi, teknoloji ve dijitalleşme yatırımlarını artırması, özel ya da kamu alanında Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan payın her sektör için optimal seviyeye çıkarması, özellikle ekonomide etkinlik ve verimliliği ön planda tutması gerekmektedir. Bu anlamda dinamik bir süreç olan SKA'ları uygulama noktasında, görece dünya ortalamasının üzerinde gelişim gösteren AB'nin performansı ile uyumu yakalamak isteyen Türkiye istikrarlı ve kararlı politika ile eylem için gerekli çabayı artırmalıdır. Türkiye aynı zamanda iklim değişikliği kapsamında yerine getirmesi gereken yükümlülükler ile başlattığı yeşil dönüşüm sürecine ilişkin politikalarını SK politikaları ile uyumlaştırmak zorundadır. Böylece İklim değişikliği, yeşil dönüşüm ve SK politikalarının oluşturduğu sinerji Türkiye'yi AB sürecinde destekleyecektir.

Kaynakça

Ada, A. A. (2015). Kümeleme analizi ile AB ülkeleri ve Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma açısından değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29).

Ada, A. A. & Kılıç, Z., (2015). Sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir bankacılık: AB ve Türkiye'deki

uygulamalar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (42).

Arıman, Y. (2023). Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda Türkiye ve OECD ülkelerinde eğitim harcamalarının analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 41, 213-

231. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.1350224>

Aruoba, Ç. (1997). Çevre ekonomisi, gelişme ekonomisi. R. Keleş (ed.), *İnsan çevre toplum*. 2. Baskı, İmge Yayınları.

Ay, S. (2017). Sürdürülebilir kalkınmayı ölçmek: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 2017, Cilt: 13, Sayı: Özel Sayı-1, 85-100, ISSN: 1305-7979

Aybay, A. (1997). Çevre ve hukuk. R. Keleş (ed.), *İnsan çevre toplum*. 2. Baskı, İmge Yayınları.

Bolayır, S. & Eroğlu, İ. (2024). Türkiye’de Sürdürülebilir kalkınma. *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, 2024, 1-22

Callenbach, E. (2011). *Ekoloji Cep Rehberi*. (E. Özkan, Çev.). 2. Baskı, Sinek Sekiz Yayınevi. Cumhurbaşkanlığı, (2019). *Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme*

Raporu. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf

Dağdemir, Ö. (2015). *Çevre sorunlarına ekonomik yaklaşımlar ve optimal politika arayışları*. 3. Baskı, Gazi Kitabevi.

Eurostat, (2021). *Sustainable development in the European Union, monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-flagship-publications/-/KS-03-21-096>

Eurostat, (2023). *Sustainable development in the European Union, monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-flagship-publications/w/ks-04-23-184>

Güney, T. (2017). Sürdürülebilir kalkınma açısından ekonomik özgürlüğün önemi: Panel veri analizi.

Karaman KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19 (32): 8-14, 2017 ISSN: 2147 - 7833

Kahreman, Y. (2024). AB ülkeleri için 2008 krizi sonrası ESG kapsamında sürdürülebilir kalkınma performansının değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 43, 73-90. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.1414127>

Keleş, R., Hamamcı, C. & Çoban, A. (2012). *Çevre Politikası*. 7. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları. Kışlalıoğlu, M. & Berkes, F. (2010). *Çevre ve Ekoloji*. 12. Baskı, Remzi Kitabevi.

Kovel, (2002), Aktaran Albayrak, E.N., Gökçe, A. (2015). Ekonomik büyüme ve çevresel kirlilik ilişkisi: Çevresel Kuznets Eğrisi ve Türkiye örneği. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2

Mete, E. (2020). Sürdürülebilir kalkınma kapsamında yeşil lojistik: Avrupa Birliği ve Türkiye Örneği.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 12(23), 383-396, <https://doi.org/10.38155/ksbd.790740>

Özkan, K. E. (2017). *Sürdürülebilir kalkınma bağlamında çevre sorunlarının önemi: Türkiye ve AB karşılaştırması* (Yayın No.466055). [Yüksek lisans tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Porritt, J. (1989). *Yeşil Politika*. (A. Türker, Çev.). 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları.

Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. & Drumm, E. (2023). *Implementing the SDG stimulus, sustainable development report 2023*. Sustainable development solutions network (SDSN), Paris. <https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2023/sustainable-development-report-2023.pdf>

Sönmez, N. (1997). Çevre, toprak ve insan. R. Keleş (ed.), *İnsan çevre toplum*. 2. Baskı, İmge Yayınları.

Veysikarani, D. (2023). Çok boyutlu ölçekleme analizi ile Avrupa Birliği ülkelerinin ve Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma düzeylerinin karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Yıl: 2023, Cilt: 14, Sayı: 100. Yıl Özel Sayısı, 173-199, ISSN: 1308-9552

Wu, J., Guo, S., Huang, H., Liu, W. & Xiang, Y. (2018). Information and communications technologies for sustainable development goals: State-of-the-Art, Needs and Perspectives, *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 20. 2389-2406. 10.1109/COMST.2018.2812301

İnternet Kaynakları

Club of Rome, (1972). *The limiths to growth*. <https://www.clubofrome.org/publication/the-limits-to-growth/> (E.T: 02.05.2019)

Eurostat, Data browser, *Sustainable development goals Database, Selected datasets, sdg No: [1 ,10], [1 ,20],[1 ,31], [1,41], [1 ,50], [11 ,11], [11 ,20], [2 ,10], [2 ,30], [2 ,40], [2 ,60], [3 ,20], [3 ,41], [3 ,42], [3 ,60]*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/database>

Dışışleri Bakanlığı, (2019). *Çevre, iklim değişikliği ve suya dair sürdürülebilir kalkınma hedefleri*. <http://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa> (E. T.: 05.04.2019).

Dünya Bankası, (2021). *Life expectancy at birth, total (years)*. https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?end=2021&most_recent_value_desc=false&start=1960&view=chart (E.T.: 20.04.2024)

SDSN, (2022). Sustainable development solutions network. *Rankings The overall performance of European countries*. <https://eu-dashboards.sdginde.org/rankings> (E.T.: 08.04.2024)

United Nations, (2015a), *Department of Economic and Social Affairs sustainable development, the 17 goals*, <https://sdgs.un.org/goals> (E.T.: 08.04.2024)

United Nations, (2015b). *General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015*. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf (E.T: 10.02.2024)

United Nations, (2015c). *United Nations Development Programme, Sustainable development*, <https://www.undp.org/sustainable-development-goals/no-poverty> (E.T.: 15.04.2024)

United Nations, (2015d). Sustainable Development, Goals (<https://www.un.org/sustainabledevelopment/poverty/>). (E.T.:15.04.2024)

United Nations, (2015e). Sustainable Development, Goals (<https://www.undp.org/sustainable-development-goals/zero-hunger>). (E.T.: 15.04.2024)

United Nations, (2015f). Sustainable Development, Goals (<https://www.un.org/sustainabledevelopment/hunger/>). (E.T.: 16.04.2024)

United Nations, (2015g). Sustainable Development, Goals (<https://www.un.org/sustainabledevelopment/health/>). (E.T.: 18.04.2024)

United Nations, (2015h). *United Nations Development Programme, Sustainable development* (<https://www.undp.org/sustainable-development-goals/good-health>). (E.T.: 18.04.2024)

MUHASEBE VE DENETİMDE DAVRANIŞSAL YAKLAŞIMLAR: VİCDAN MUHASEBESİ¹

BEHAVIORAL APPROACHES IN ACCOUNTING AND AUDITING: CONSCIENCE ACCOUNTING

Osman Nuri ŞAHİN * Nilay BALCILAR

*Derleme Makale / Geliş Tarihi: 17.05.2024
Kabul Tarihi: 27.03.2025*

Öz

Örgütsel değişim çağında sadece yenilikçi ve uyumlu olmanın yeterli olduğu söylenemez. İşletmelerin toplumun refahı konusunda güçlü bir sorumluluk duygusuna sahip olması da hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda bilgi ekonomisi perspektifinden çağın davranışsal gereksinimlerini iyi anlamak, muhasebeciler ve denetçiler için kritik bir gerekliliktir. Bunun yanında; günümüz muhasebecileri geleneksel sınırları aşarak liderlik ve stratejik yönetim görevlerini üstlenmektedir. Bu değişiklik, muhasebe ve denetim mesleklerinin paydaő hesap verebilirliği ve etik standartlara olan artan bağlılığını vurgulamaktadır. Rekabetçi bir bilgi ekonomisinde başarılı olabilmek için, muhasebecilerin ve denetçilerin güçlü etik temellere sahip olması gerektiği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, muhasebe ve denetim alanlarında çağdaş 'vicdan muhasebesi' yaklaőımlarını incelemek ve bu yaklaşımların profesyonel davranış üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Araştırma, muhasebecilerin etik değerlerinin, müşteri kayıtlarını incelerken ve değerlendirmeler oluştururken davranışları ve performansları üzerindeki etkisini ortaya koymayı hedeflemiştir. Çalışma bulguları, denetçilerin ve muhasebecilerin, tüm tarafların çıkarlarını gözeten ahlaki davranışları teşvik etmede önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, güçlü etik değerlere ve ahlaki davranışlara sahip muhasebecilerin, kuruluşların uzun vadeli sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahip olduğu sonucu ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vicdan Muhasebesi, Etik, Ahlak, İnanç, Muhasebe, Denetim

JEL Sınıflaması: M40, M42, M49

Abstract

To be innovative and adaptable is no longer enough in this age of organizational change. It is essential that businesses have a strong sense of duty towards the well-being of society. It's amust for accountants and auditors who have a thorough understanding of the behavioural needs in the context of the information economy. The trend in accounting procedures toward sustainability emphasizes the dangers of implementing hasty decisions that could jeopardize the viability of a business. Today's accountants cross traditional boundaries and take on leadership and strategic management tasks. This shift highlights the accounting and auditing professions' increased dedication to stakeholder accountability and ethical standards. In order to succeed in a cutthroat knowledge economy, it is essential that accountants and auditors have strong ethical foundations. This study's aim and key contribution to branch is its examination of contemporary "conscience accounting" approaches in the accounting and auditing fields, with a focus on how they affect professional behavior. It explores how accountants' conduct and performance are impacted by their own ethics, particularly when examining client records and creating evaluations. Research indicates that auditors and accountants play a critical role in promoting moral behavior that takes into account the interests of all parties involved. Strong moral compass-wielding accountants are essential to the long-term development of organizations.

Keywords: Conscience Accounting, Ethics, Morality, Faith, Accounting, Auditing

JEL Classification: M40, M42, M49

¹ **Bibliyografik Bilgi (APA):** FESA Dergisi, 2025; 10(1) , 19 - 27 / DOI: 10.29106/fesa.1485634

* Doç. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İİSBF, İşletme Bölümü, osman.sahin@alanya.edu.tr, Antalya-Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-6586-7073.

** Yüksek Lisans Öğr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, LSE, İşletme, nilay_balcilar@hotmail.com, Antalya-Türkiye, ORCID ID: 0009-0002-8327-6952.

1. Giriş

Başarılı olabilmek için günümüz organizasyonları yalnızca yenilikçi, esnek ve değişen koşullara hızlı uyum sağlayarak iş yapma biçimlerini değiştirmeye istekli olmakla yetinemezler. Aynı zamanda, sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmek zorundadırlar. Bilgi ekonomisinin gereklilikleri doğrultusunda, firmaların insan, kâr ve dünya değerini anlayan muhasebecilere ve denetçilere ihtiyacı vardır (Friedman & Lewis, 2015, s. 11). Günümüz muhasebecileri, yalnızca bir firmanın finansal kayıtlarını yönetmekle kalmayıp, aynı zamanda sürdürülebilirliğini sağlamakla da ilgilenmek durumundadır. Kısa vadeli düşünce bir firmayı büyük risklerle karşı karşıya bırakabileceği göz önüne alındığında, muhasebecilerin bu tür yaklaşımlardan kaçınmaları hayati önem taşımaktadır. Ayrıca, muhasebe meslek mensupları artık geleneksel muhasebe işlevlerinden daha az sorumlu olmakta ve liderlik ile yönetime daha fazla odaklanmaktadır. Günümüz muhasebecileri, üst yönetime stratejik destek sağlayan ve önemli kararlara doğrudan katkıda bulunan liderler olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, muhasebe ve denetim mesleğinin rolünün geçmişte olduğundan çok daha farklı bir noktaya geldiği açıkça görülmektedir. Bugünün muhasebeci ve denetçileri, yalnızca etik bir duruş sergilemekle kalmayıp, aynı zamanda yönetim, yatırımcılar, alacaklılar, müşteriler, çalışanlar ve toplum gibi tüm paydaşlara karşı sorumluluk taşımaktadır. Özellikle, bir şirketin uzun vadeli sağlığını riske atabilecek davranışları önlemek ve sürdürülebilir bir yapı oluşturmakla yükümlüdürler. Bilgi ekonomisinin hızla geliştiği bu dönemde, muhasebeciler büyük resmi görebilmeli ve organizasyonların gelişimine rehberlik edebilmelidir (COSO, 2013, s. 7). Bu çalışmada, muhasebe ve denetim alanındaki güncel yaklaşımlar kapsamında vicdan muhasebesi incelenecek ve bu çerçevede meslek açısından kapsamlı bir değerlendirme yapılacaktır.

2. Vicdan Muhasebesi

Bireylerde kararların rasyonel olarak alındığına dayanan klasik iktisat modellerinin etkisi psikoloji ve sosyoloji alanlarının daha etkin olduğu davranış bilimleri ile birlikte kaybolmaya başlamıştır (Kendirli & Cihangir, 2023, s.236). Vicdan hesabı kavramına tarihsel olarak bakıldığında, kavramsal olarak Immanuel Kant tarafından 18. yüzyılın ortalarına doğru kullanıldığı söylenebilir. Kant'ın tanımına göre dürüstlük, insanların eylemlerinin doğru mu yanlış mı olduğunu belirlemek için kendilerini değerlendirdikleri süreçtir. 20. yüzyıla geldiğinde, bireysel davranışın etik ve ahlaki doğruluğunu inceleme yöntemi olarak öncelikle sosyal psikoloji ve psikolojide kullanılmaya devam etmiştir. İnsan doğasında homo economicus (ekonomik insan) ve homo sociologicus'un (sosyolojik insan) ötesinde, homo spiritus (ruhsal insan/mükemmel insan) bulunmaktadır. Kusursuz insan (homo spiritus veya insankamil) ilahi bilince sahip olandır. Kusursuz insan olmak insanın en yüksek kazanımıdır. Yalnızca yaratıcı (Tanrı) ve diğer bireylerle değil, aynı zamanda doğayla da yakın ve aşkın birbirine bağlı ilişkilerle ilgili olarak güçlü dini ve manevi inançlarla karakterize edilmekte ve yaratıcının tek olduğu inancı esas alınmaktadır. Dolayısıyla inanç hem insanın hem de tabiatın tüm varlıklarını yaratıcıda birleştirir. Tanrı ile tüm yaratılanlar arasında bir ayırım yoktur (Tinker, 2004, s. 446). Homo spiritus'un arzu, akıl, kalp ve vicdan olmak üzere dört metafizik unsuru bulunmaktadır. Vicdan, ilahi bilincin merkezidir. İlâhi bilincin hassasiyeti, kişinin vicdanını dünyevi ve beşerî eğilimlerin tozundan ne kadar arındırdığına bağlıdır. İdeal olarak muhasebe meslek mensubu homo spiritus'tur. Muhasebe meslek mensubunu müşterilerine günlük yaşam ve profesyonel hizmetler yaparak manevi bir yolculuğa çıkmaya istekli olmaya yönlendirebilecek etik kuralları uygulayarak bunu gerçekleştirmektedir (Triuwono, 2015, s. 259).

Vicdan hesabı, bireyin etik ve ahlakla ilgili eylem, eylem ve seçimlerinin yorumlanmasıdır. Bu yorum, bireylerin kendilerini daha iyi bireyler olarak tanımlayabilmeleri için kendilerinde ne gibi değişiklikler yapmaları gerektiğini veya hangi öğrenme süreçlerini başlatmaları gerektiğini belirlemek için kullanılır. Kısaca hesaplama, insanların eylemlerinin etik ve ahlaki doğruluğunu sorgulamak için kullanılan bir kavramdır. Vicdani muhasebenin özellikleri olarak şunlar sıralanabilir:

- Özeleştiri: Vicdan muhasebesi, bireyin kendisi hakkında yapması gereken öz eleştiridir.
- Etik Değerlendirme: Vicdan muhasebesi, bireyin kendi başına aldığı kararların, bulunduğu davranışların ve uygulamış (yapmış) olduğu eylemlerin etik ve ahlak açısından doğruluğunu veya yanlışlığını değerlendirir.
- Doğruluk: Kişinin içinde bulunduğu duruma uygun olarak gerçeği yansıtmak ve dürüst olmak, vicdan muhasebesinin temelinde yer alan doğruluk kavramıdır.
- Sorumluluk: Vicdan muhasebesi yapmak, kişinin kendi eylemlerinden sorumlu olduğunu kabul etmesi ve gelecekteki eylemlerinde de sorumluluk sahibi davranması gerektiği anlamına gelir.
- Dürüstlük: Vicdan muhasebesi, bireyin kendine yaptığı değerlendirmede açık sözlü ve realist olmasını gerektiğini belirtir.
- Çift taraflı değerlendirme: Vicdan muhasebesi, bireyin bulunduğu davranışlarda, uyguladığı eylemlerde ve aldığı kararlarda hem olumlu yönden hem de olumsuz yönden geniş bir biçimde ele almasını gerektirir.

- Özeğitim ve özgeleşim: Vicdan muhasebesi, bireyin kendini daha iyi bir insan olarak tanımlamak, gelemek ve öğrenmek için çaba göstermesini gerektirir.

Bir kuruluşun vicdanı olarak rehberlik etmek, muhasebecilik işlevinin bir yönüdür. Bu sorumluluğu yerine getirmek için güçlü bir etik anlayışı gereklidir. Herhangi bir beceri veya yetenek gibi, güçlü bir etik anlayışı da eğitim ve anlayış gerektirir. Son yıllarda açgözlülük, dolandırıcılık ve etik davranış eksikliği birçok organizasyonun çökmesine neden olmuştur. Çeşitli iç ve dış baskılar şirketleri yanlış yola yönlendirmekte ve ilk yanlış adım atıldığında, paydaşlara, topluluğa ve itibarlarına zarar vermek için kaygan bir zemin oluşturmaktadır. Örneğin; Britanyalı Tesco, Japonya'nın Olympus Şirketi ve Vatikan Din İşleri Enstitüsü gibi kuruluşlar yanlış yola yönlendirildiklerinden dolayı muhasebe skandalları meydana gelmiştir (Eaglesham & Rapoport, 2015, s. 15).

Muhasebe, bir şirketin finansal işlemlerini doğru ve düzenli bir şekilde kaydeden, değerlendiren ve raporlayan meslektir. Muhasebeciler, bir şirketin mali durumunu yargılamak, anlamak ve bu durum hakkında gerekli kararların alınması için bilgi sağlamakla yükümlüdür. Ancak muhasebe sadece sayılarla ilgili değildir, aynı zamanda etikle de ilgilidir. Vicdan kavramı, insanların eylemlerinin etik doğruluğunu değerlendirmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Muhasebe açısından bakıldığında, finansal raporlama ve denetimin etik unsurlarına dikkat çekmek için kullanılır. Finansal raporlamaya ilişkin en önemli etik sorunlar, kişisel finansal bilgileri adil ve doğru bir şekilde ifşa etmeye yönelik yasal yükümlülükleri yerine getirirken ortaya çıkabilir. Örneğin, bir denetçi bir müşteri lehine yanlış bilgileri rapor ettiğinde veya gerçekleri şirketin mali performansı lehine çarpıttığında etik sorunlar ortaya çıkabilir. Dürüstlük, ahlaki ve etik ilkelere sıkı sıkıya bağlılık olarak tanımlanmaktadır. Etik ve ahlak, doğru ve yanlış davranışı değerlendirmek için kriterler belirler; bununla birlikte, ahlakın bir bireyin değerlerini yansıması ve etik bir toplum, kurum veya kuruluş tarafından oluşturulan daha geniş değer sistemini yansıması bakımından farklılık gösterebilmektedir (Demirboğa, 2018). Bir kuruluşta etik, genellikle bir etik kurallar veya davranış kuralları içinde düzenlenmekte ve yönetim kurulu ve üst yönetim tarafından benimsenmektedir.

Muhasebeci, kuruluşu yönetmek ve yönetmekle görevlendirilen kişiler tarafından alınan kararları ve eylemleri ayırt ederken kuruluşun misyon ve değerlerini göz önünde bulundurmak zorundadır. Etik alanında, muhasebe departmanı kurumsal vicdan rolünü yerine getirebilir ve yönetim kurulu ve yönetimi içeren kurumsal "beyni" etkileyebilecek bir konumda olmalıdır. Bir vicdanın bireyin eylemlerine rehberlik etmesi gibi, iç denetim de kurumsal yapının koruyucuları ve refahının güvenilir koruyucuları olan yönetim kuruluna ve yönetime içgörü ve tavsiye sağlayarak bir kurumun eylemlerine rehberlik etmelidir. Kurumsal vicdan olarak, iç denetçiler, yönetim kurulu ve yönetimle açık, samimi ve yapıcı diyalog kurmaya, sadece standartlara uymak için değil, aynı zamanda kuruluşun finansal ve etik performans arasında doğru dengeyi bulmasını sağlamak için hazırlıklı olmalıdır (Arslan, 2020). İşletmelerde, özellikle usulsüzlüğu veya dolandırıcılığı tespit etmek zorlu bir iştir. Failler, davranışlarını gizlemek için aktif olarak aldatmaya girerler, muhasebeciler hile tespitinde sınırlı deneyime sahip olabilir ve hileli faaliyetler doğası gereği tahmin edilemez ve tespit edilmesi zordur. Bu nedenle, belirli benzersiz kişilik özelliklerini paylaşıyor göründükleri için, dolandırıcılık tespit görevine en uygun olabilecek bireyleri belirleyerek ve kullanarak kuruluşa en iyi şekilde hizmet verebilmelidir (Nieschwietz, Schultz, & Zimbelman, 2000). Muhasebeciler, çoğu suiistimalin muhasebecilik faaliyetleri tarafından tespit edilmesiyle, suiistimal tespitinde önemli bir rol oynamaktadır. Etkili suiistimal tespitinin önemi nedeniyle, muhasebecilerin etkinliğini arttırabilecek herhangi bir önlem değerli olmalıdır. Tespit sürecinde deneyim ve yetenek yadsınamaz derecede önemli olmakla birlikte, belirli bireysel özellikler hileyi tespit etme kapasitesinin öngörüsü olabilmektedir. Muhasebecilerin nasıl algılandığını ve bu algının onların tespit yeteneklerine etkisini anlamak, suistimal tespitini muhasebecilik yetenekleriyle ilişkilendirmede önemli bir ilk adımdır (Norman, Rose, & Rose, 2010).

Beş faktör kişilik modeli diye bilinen vicdanlılık, uyumluluk, dışadönüklük, nevrotiklik ve deneyime açıklık literatürde tanımlanmaktadır (Judge, Heller, & Mount, 2002). Vicdanlılık, bireysel davranışı düzenlemekten ve yönlendirmekten öncelikli olarak sorumlu olan kişilik boyutudur ve vicdanlı bireyler sorumlu, etik, çalışkan, azimli ve eksiksiz olarak nitelendirilebilir. Wells (2003), başarılı sahtekarlık denetçileriyle bir dizi görüşme yaptı ve bu kişilerin azim, çalışkanlık ve dürüstlük gibi her biri vicdanlılık boyutunun bir özelliği olan bir dizi ortak özellik sergilediğini bulmuştur. (Wells, 2003) Tüm meslek gruplarında iş performansını güvenilir bir şekilde öngören yalnızca vicdanlılık bulunmuştur. Gerçekten de bazı araştırmalar vicdanlılığın görev performansı ile bilişsel yetenek kadar güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir. Önceki araştırmalar vicdanlılık ve görev performansı arasında bir bağlantı olduğunu göstermiştir ve bağlantının zaman içinde istikrarlı olduğu gösterilmiştir (Alonso, 2000). Vicdanlılık iş performansını çeşitli şekillerde etkileyebilmektedir. Vicdanlı çalışanlar genellikle daha güvenilir, daha motive ve daha çalışkandır. Ayrıca eldeki göreve daha fazla enerji harcamaları ve hayal kurmak için daha az zaman harcamaları muhtemeldir. Bu, görevle ilgili bilginin daha fazla özümsemesiyle sonuçlanmakta ve daha fazla üretkenliğe yol açmaktadır. Vicdanlı bireylerin ayrıntılara daha fazla dikkat etmesi ve dolaylı öğrenmeden daha fazla yararlanması, böylece gelişmiş iş bilgisi kazanması ve daha üretken olması beklenmektedir. Vicdanlılığın iş bilgisi ile pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Viswesvaran, 2006).

Örgütsel bütünlük, iç kontrol sistemini oluşturan, yöneten ve denetleyen kişilerin bütünlüğünün üzerine asla çıkamaz. Kurumsal yönetişimin değerlendirilmesi, iç kontrollerin kuruluşu etiğini ve değerlerini destekleyen bir ortamda tasarlandığına ve çalıştığına dair güvence sağlamaya yardımcı olabilmektedir (Baskıcı, 2015). Örgütsel politikalar ve uygulamalar, örgüt kültürü ve iç kontrol sistemleri gibi kişisel ve durumsal faktörlerin, üretkenlik karşısı iş davranışlarının belirleyicileri olarak hizmet ettiğini belirtmektedir. Bu faktörler, hızlı büyüme, zayıf veya etkisiz iç kontroller, kazanç projeksiyonlarını karşılamak için yönetsel meşguliyet ve birleştirilmiş agresif yönetsel tutumlar gibi öğeler dahil olmak üzere hileli finansal raporlama ile ilgili bir dizi öncül tanımlamaktadır (Sackett & DeVore, 2006). Etik üzerine yapılan son araştırmalar, muhasebecilerin mesleki faaliyetlerini yerine getirirken davranışlarını etkileyen çeşitli faktörlerle ilgilenmektedir. Bazı araştırmalar, muhasebecilerin etik yargılarını etkileyen bazı faktörleri yakından incelemektedir (Sparks & Pan, 2010, s. 409). Etik yargı, bir muhasebecinin bir eylemde bulunma kararını yönlendiren içsel bir parçasıdır. Etik bir eylem yapma bağlamında, belirli bir durumda bireyi harekete geçmeye sevk eden, bireyin bazı alternatif eylemlere ilişkin zihinsel değerlendirmesidir. Bir muhasebeci için etik eylemleri gerçekleştirip gerçekleştirilmeme konusunda bir kavşak noktasıdır. Bir muhasebe meslek mensubu için etik muhakeme çok önemlidir. Etik bir eylem, muhasebecinin topluma yönelik mesleki hizmetinin kalitesini temsil etmenin bir ön koşuludur (Valentine & Rittenburg, 2004, s. 3). Etik kurallar genellikle etik kod anlayışı, kurumsal etik ortam, yaş, cinsiyet, kariyer aşaması ve mesleki yeterlilik gibi bazı faktörlerle ilişkili bulunmuştur. Örneğin Ghazali ve İsmail'in (2013) araştırmasında daha yaşlı bir muhasebecinin, diğer muhasebecilere göre yüksek düzeyde etik kaygılarla şirketine bağlı olduğunu ve muhasebecinin etik yargısının olumlu yönde şekillendiğini bulmuştur. Bu durum, daha yaşlı bir muhasebecinin, mesleki ve yaşam tecrübesi, iyi etik anlayışı genç bir muhasebeciden daha sağlam bir etik yargıya sahip olduğunu göstermektedir. Etik yargı, buna karşılık, bir muhasebe meslek mensubunu karar vermeye, eyleme geçmeye ve etik davranmaya yönlendirir (Ghazali & İsmail, 2013, s. 292-295). Etik davranışlar için insanın gerçek doğasını anlamak çok önemlidir. Çünkü bu anlayış, bireyin çevresindeki tüm sembollerini nasıl anladığını, nasıl davrandığını ve tepki verdiğini etkilemektedir. Örneğin, homo economicus, ekonomik rasyonalliteye ve kişisel çıkarıya sahip bir birey olarak kabul edilmektedir. Bu karakterin altında, insan yaşamına kendi çıkarları için tasarruf edilmiş olarak yanıt verme konusunda güçlü bir eğilim bulunmaktadır (Xin & Liu, 2013, s. 17). Hatta homo economicus hesap kutusuna hapsedilmiş, materyalist, anti sosyal, ahlaksız ve açgözlü birisi olarak gösterilmektedir. Modern ekonomik sistem bu varsayımlar altında geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Örneğin, bir şirket, homo economicus'un ihtiyacını karşılamak için karı maksimize edecek şekilde kavramsallaştırılmakta ve operasyonel hale getirilmektedir (Wight, 2005, s. 52-54). Etik üzerine literatürdeki bazı çalışma sonuçlarına bakılacak olursa Nathan (2015), kadınların etik standartlarının sosyal etkilere erkeklerden daha az duyarlı olduğunu bulmuştur. Öte yandan, Tilley (2010) akrabalık faktörlerinin her iki cinsiyetin de etik kararlar alma davranışını değiştirdiğini ve cinsiyet farklılıklarını gösterdiğini bulmuştur. Valentine ve Littenberg (2007) tarafından yapılan bir araştırma, cinsiyet farklılıkları ve bireysel etik davranışa ilişkin karışık sonuçlar ve kanıtlar sağlamıştır. Buna karşılık, Becker ve Ulstad (2007) tarafından yapılan bir araştırma, seksin kadınları erkeklerden daha etik davranmaya yönelttiğini göstermiştir. Buckley vd. (1998), erkeklerin etik olmayan davranışlarda bulunma olasılığının kadınlardan daha yüksek olduğunu savunmuştur. Bunun nedeni sosyal koşullanma ve amaçların araçları haklı çıkarma eğilimidir. Dawson (1995) ise, kadın ve erkeklerin farklı etik standartlar ve değerler belirlediklerini iddia eden toplumsal cinsiyet sosyalleşmesi kuramını benimsemiştir. Vicdan ve etik davranış konusunda da birçok çalışma yapılmıştır. Lyons (2009) vicdanı özel ahlaki aydınlanmanın veya uzmanlığın ve inkar edilemez ahlaki otoritenin iç sesi olarak tanımlamış ve bizi iyilik yapmaya ve kötülükten kaçınmaya uyardığını belirtmiştir. Hansen (2011) vicdanın Tanrı ile insan arasındaki bağı oluşturduğunu öne sürmüştür. Cummings (2009) vicdanın bazen inanç ve kimlikle daha ilgili olduğunu bulgulamıştır. Eberle (2007) ise vatandaşların vicdanın emirlerine itaat etmesinin önemli bir ahlaki iyilik olduğunu belirtirken, diğer sosyal rollerin sakinleri tarafından sergilendiğinde daha az iyi olduğunu belirtmiştir. Oboh (2019) çalışmasında bireyin bilişsel düşünmesini, ahlaki gelişimini, etik davranışını ve karar vermesini etkileyen çeşitli kişisel faktörler bulmuştur. Marques ve Azevedo-Pereira (2009) tarafından yapılan bir araştırma, etik yargıların etik ideolojiyle yakından ilişkili olmasına rağmen, yaş ve cinsiyetin Portekizli profesyoneller arasında etik yargıların ve değerlerin başlıca itici güçleri olduğunu ortaya koymuştur. Kurpis vd. (2008) kendini geliştirmeye yönelik dini ve ahlaki taahhütlerin işletme öğrencilerinin etik değerleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Rawwas vd. (2006), Japon kültürünün kendine has özellikleri nedeniyle dinin etik davranış üzerinde çok etkili bir şekilde hareket etmediğini savunmuştur. Oboh ve Ajibolade (2018) tarafından yapılan bir araştırma, vicdanın denetçilerin etik yargılarını ve eylemlerini etkileyen önemli bir kişisel faktör olduğunu ortaya koymuştur. Gneezy vd. (2014) insanların ahlaki seçimleri üzerine bir araştırma yapmış ve insanların kötü seçimler yaptıktan sonra vicdanlarını kurtarmak için bağışta bulduklarını ve yalancıların doğru söyleyenlerden daha fazla bağış yaptığını bulmuşlardır. Dreber ve Johannesson (2008) yalan söylemek gibi ahlaki seçimler yaparken insanların içsel ahlaki dürtülerinin üstesinden gelmek ve bu suçluluk duygusunun bu maliyetlerle ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Ogunleye (2015) tarafından yapılan bir araştırma, demografik faktörlerin muhasebecilerin etik algılarını ve tutumlarını önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Musba vd. (2016), Libyalı yönetim muhasebecileri tarafından etik karar vermede bireysel ve örgütsel değişkenlerin rolünü ve ahlaki gücün boyutunu incelemiş ve etik karar verme sırasında yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, kişisel ahlaki

felsefe ve biraz da bulunduğunu bulmuştur. Bu araştırmalar, etik değerlerin, vicdanın ve suçluluğun insanların ahlaki seçimlerinde önemli rol oynadığını ve demografik faktörlerin de etik karar vermeyi etkilediğini göstermektedir.

Vicdan sahibi muhasebe meslek mensubu, etik kuralları uygulayarak yapılan eylemleri kendiliğinden yani insan egosundan daha saf olan içsel benlikten kaynaklanan bir disiplinle ortaya koymaktadır. İnsan egosu, akıl ve ilgili bir duygu aracılığıyla, her zaman, aslında doğada yapay olan insan arzusunun ihtiyaçlarını ve isteklerini yerine getirmeye çalışmaktadır. Ancak; içsel benlik veya saf bilinç, egodan özgürdür (Tolle, 2001, s. 18). Vicdan muhasebesi, olası etik sorunları önlemek için kullanılan yöntemlerden biridir. Vicdan muhasebesi, bir bireyin eylemlerinin etik doğruluğunu değerlendirmek için çeşitli sorular sorar. Finans ve muhasebenin etik unsurlarının etik olmayan davranışlarda bulunmasını ve iş dünyasının ve toplumun imajını zedelemesini önlemek için vicdan rahatlığı önemlidir. Etik olmayan davranışlar ciddi yasal ve mali sonuçlara yol açabileceği gibi şirketin itibarına ve itibarına da zarar verebilir. İşletmeler cezai yaptırımlara, itibar kaybına ve diğer çeşitli kayıplara maruz kalabilir. Muhasebe ve finans alanlarında ortaya çıkabilecek etik sorunlardan kaçınmak için vicdani hususlar önemlidir. Vicdan Muhasebesi, bir bireyin eylemlerinin etkisini gösterir. Muhasebe meslek mensubu, kendisini egodan özgürleştirme kapasitesine sahiptir. Egodan kurtulma, o anı hissettiği anlamına gelmektedir. Bu durumda, muhasebeci tüm düşüncelerin, tüm duyguların, fiziksel bedeninin ve dış dünyanın ötesinde kendi varlığını hissetmektedir. Muhasebeci zihin etkinliğinden uzaklaşır ve bir zihinsizlik (düşünme değil) boşluğu yaratır, ancak yine de tetikte ve farkındadır (Chopra, 1997, s. 18). Diğer yandan insanlar suç işlemekte ve suçluluk duygusu yaşamaktadır. Suçluluđun dinamik dalgalanmalarının insanların toplum yanlısı güdülerini şekillendirdiğini iddia edilmektedir. Etik olmayan bir seçim yapan kişilerin, hayır kurumlarına bağış yapma olasılığının, yapmayanlara göre daha yüksek olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. Bu kanıtlardan yola çıkarak, insanların neden hayır kurumlarına bağış yaptığına dair yeni bir açıklama sunan vicdan muhasebesi teorisi üzerine yoğunlaşılmıştır (Gneezy, Imas, & Madarász, 2014).

İnsanlara geçmişteki etik dışı davranışları hatırlatmak benzer duygusal dinamikler yaratabilir. İnsanlar suçluluk duygularından kaçınmak isteyebilirler, ancak geçmişteki veya şimdiki davranışların etiği benzer şekilde, yerine getirilmeyen sözlerin veya aldatmacanın dikkatini dağıtmak gibi geçmişteki etik olmayan kararları hatırlamak, suçluluk duygusu uyandırabilir. Hayır kurumlarına sağlanan fonları artırma ve kurumsal bağlılığı artırma potansiyeline sahiptir. Muhasebeciler ve denetçiler etik olmayan davranışlarla karşılaşırlar. Dünyanın dört bir yanındaki etik araştırmalarından elde edilen bulgular, etik ikilemler içeren durumlarla karşı karşıya kalındığında, denetçilerin kişisel faktörlere dayalı olarak etik davranışı tahmin etmek için kullanılabileceğini göstermektedir. Tarih boyunca, suçluluğun hayırsever davranışlar üzerindeki etkilerinden yararlanmak ve bireylerin vicdanlarından hesap sorabilmelerini sağlamak için çabalanmıştır. Bu tür çabalar, bireylerin kendi kendilerine empoze ettiği ahlaki kısıtlamalardan ve telafi edici davranış yoluyla geçmişteki ihlalleri hesaba katma ihtiyacından doğuyro denebilir. Ancak bu tür uygulamalar, insanlara vicdanlarını rahatlatmaları için açık bir fırsat sağlayarak, aslında etik olmayan davranışların maliyetini düşürmektedir (Elster, 1998). Bireylerin etik olmayan bir seçimden sonra geçici bir hayırsever olma olasılığı söz konusudur. Bir bireyin içselleştirilmiş bir normu ihlal ettikten veya etik dışı olarak gördüğu bir şekilde hareket ettikten sonra caydırıcı suçluluk duyguları yaşadığı gözlemlenmiştir. Bireyin duygusal durumu yavaş yavaş geri döndüğu için bu tür suçluluk zamanla değer kaybetmektedir. Bu duygusal tepkiye vicdan muhasebesi denilmektedir (Gneezy vd., 2014). Vicdan muhasebe mekanizması, duygusal tepkilerinin en azından kısmen farkında olan bireylerin, gelecekteki uygun sosyal fırsatlara göre önceden davranışlarını ayarlayabileceklerini ima etmektedir. Bir norm ihlalinden sonra bağış yapmak, suçlu kişinin kendisini daha iyi hissetmesini sağlamaktadır. Bu nedenle, hayırseverlik fırsatı küçük veya sınırlıysa, bu fırsatın var olduğunu bilmek, şu anda etik olmayan davranışları teşvik edebilir. Bununla birlikte, hayırseverlik seşeneği büyük veya sınırsızsa, bireyler ahlaki ihlallerden sonra hayırseverlik fırsatlarından kaçınmayı veya ertelemeyi seşebilir çünkü suçlu benliklerinin aşırı cömert olacağından korkarlar (Ariely, Bracha, & Meier, 2009). Aldatarak veya çalarak belirli bir getiriye elde eden bireylerin hayır kurumlarına bağış yapma olasılığı, aynı getirileri daha etik bir şekilde elde edenlere göre daha yüksek olmaktadır. Sonuçta, hayırsever katkılar ve gönüllülük davranışı için doğrudan bir uygulamaya sahiptir ve insanların neden paralarını ve zamanlarını bağışladıklarına dair ek bir açıklama ortaya çıkmaktadır. Verme istekliliği, yalnızca insanların yalnızca kendi çıkarlarıyla beslendikleri varsayımıyla çeliştiği için değil, aynı zamanda basit bir alternatif tarafından yönlendiriliyormuş gibi görünmediği için de iktisatçıların ilgi odağı olmuştur (Vesterlund, 2003). Sonuçlar ayrıca, işletmeler için suçluluk temelli fiyatlandırmanın potansiyel önemini vurgulamaktadır. Örneğin, bazı havalimanlarından uçan yolcular, uçuşlarının karbon ayak izini dengeleme fırsatı verilmektedir. İnsanlar, “İklim Pasaportu” kiosklarını kullanarak, seyahatlerinin kaç kilo karbondioksit üreteceğini ve sera gazı azaltımına yönelik programlara yapılan bağışları kullanarak bu ayak izini dengelemenin maliyetini hesaplamaktadırlar. Birkaç çevrimiçi seyahat perakendecisi benzer bir seşebenek sunarak ve müşterilere bilet satın aldıktan hemen sonra karbon ayak izlerini dengeleme seşebeneği sunmaktadır. Bu tür bir işle, insanlar bağış yaparak kötü duygularını gidermektedir. Vicdan muhasebesi, muhasebecilerin kurumsal finansal işlemlerde ortaya çıkan etik sorunları nasıl çözdüğünü incelemek için kullanılan bir kavramdır. Muhasebeciler, şirketin ahlaki değerlerine ve etiğine sahip çıkmalı ve şirketin mali

durumunu doğru bir şekilde yansıtmak için çaba göstermelidir. Örneğin şirketler finansal raporlarını kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek yerine etik ilkeleri gözeterek dürüst ve gerçeğe uygun olarak sunmalıdır. Doğru muhasebe, muhasebecilerin iş etiği ve ahlaki değerler konusunda farkındalık geliştirmelerine yardımcı olur. Muhasebecilerin bu tutumu sadece şirketin güvenilirliğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda şirketin karar alma sürecinde daha doğru bilgiler kullanarak sürecin doğru ilerlemesine de katkı sağlar. Aynı zamanda muhasebeciler, hizmet ettikleri şirketin etik değerlerini vicdan rahatlığıyla uygulama sorumluluğunu da hissederler. Muhasebe Vicdanı, muhasebe mesleğinde zaten olması gereken etik ilkelerin önemine işaret etmektedir. Muhasebeciler, bir şirketin finansal işlemlerinin doğru bir şekilde yürütülmesinden ve şirketin etik değerlerinin korunmasından sorumludur. Bu bağlamda, muhasebecilerin sadece yaptıkları işten değil, aynı zamanda kendi etik ilkelerine ve bu değerlere sahip çıkmakla da sorumlu olduklarının bilinciyle çalışmaları önemlidir.

Muhasebeciler mali bilgi ve becerilerini müşterilerine mali danışmanlık hizmetleri sağlamak için kullanırlar. Bu hizmetler arasında bilanço analizi, vergi planlaması, finansal yönetim ve yatırım danışmanlığı yer alır. Ancak, hizmet sunarken yalnızca müşterilerinin mali ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanmamalıdır. Aynı zamanda müşterilerinin etik değerlerine ve toplumun çıkarlarına uygun hizmetler sunmalıdır. Vicdan muhasebesi, bireyin bağlı olduğu etik değerlerin ve bu seçimden kaynaklanan sonuçların değerlendirilmesidir. Vicdan muhasebesi, finansal danışmanlar için de çok önemlidir, çünkü müşterilerine sağladıkları hizmetler, almaları gereken finansal kararları etkileyebilir. Muhasebeciler, onlara hizmet verirken mükelleflerin etik değerlerini ve toplumun genel çıkarlarını göz önünde bulundurmalıdır. Örneğin müşterilerin vergi kaçırmasını önleme veya onları yüksek sosyal sorumluluğa yatırım yapmaya teşvik etme gibi hizmetler sağlamaları gerekir. Ayrıca, müşterilerinden aldıkları tüm bilgilerden sorumludur. Bu nedenle verilen bilgilerin geçerliliği ve güncelliği kontrol edilmelidir. Ayrıca müşterinin talep ettiği hizmetin hukuka aykırı olmadığından da emin olmaları gerekmektedir. Muhasebeciler için bu sınav, müşterinin yalnızca mali eksikliklerinden rahatsız olmadığını, aynı zamanda onların etik değerlerine ve sosyal düzenine saygı duyulduğunu gösterir.

4. Denetim ve Vicdan Muhasebesi

Denetçiler, muhasebe ve muhasebe standartlarının uygulanmasını denetlemekten sorumludur. Denetim sürecinde, alacakları kararlar şirketin ve yatırımcıların geleceği açısından çok önemli olduğundan denetçilerin vicdan sahibi olmaları önemlidir. Vicdan Hesabı, muhasebecilerin etik değer ve ilkelerle tutarlı kararlar almasını sağlar. Denetçiler ayrıca bir şirketin mali durumunu değerlendirirken vicdanlarının rahat olması gerekir. Bu değerlendirme, denetçilerin kendi çıkarlarını değerlendirmeye dahil etmemesini sağlar ve değerlendirmenin tarafsızlığını sağlar. Ayrıca denetçiler, şirketlerin yasal ve etik sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamalıdır. Bu nedenle, denetçilerin bir şirketin finansal raporlamasının uygun, dürüst, etik ve ahlaki değerlerle tutarlı olmasını sağlamak için denetim yapması önemlidir.

Denetçi, hileyi etkili bir şekilde tespit etmek için, tanımlanabilir risk faktörlerine karşı hassas olmalı ve hile olasılığının, bu faktörlerin mevcut olduğu durumlarda bulunmadığından daha yüksek olduğunu değerlendirmelidir. Tanımlanabilir risk faktörlerinin varlığı gibi önemli uyarı işaretlerinin farkındalığı, denetçilerin hile riskini değerlendirmesine yardımcı olabilir ve etkili bir erken uyarı sistemi olarak hizmet edebilir (Hoffman & Zimbelman, 2009). Vicdanlılık, risk seviyesinin üzerinde ve ötesinde baskın faktör olması muhtemeldir. Vicdanlı bireyler tanım gereği tutarlı olduklarından, mevcut durumsal risk faktörlerinin sayısından bağımsız olarak gayretli ve özenli bir şekilde hareket ettikleri algılanmalıdır. Bu nedenle, usulsüzlük ve dolandırıcılıkta, vicdanlı bireylerin görevlerini ne kadar iyi yerine getirdikleri ve dış etkenlerden bağımsız olarak yüksek düzeyde performans göstermeleri beklenmektedir. Benzer şekilde, vicdanlılık algısı, denetçinin yetkin temsili nedeniyle azalan risk izlenimine yol açabilmektedir. Tersisi durumda, daha az yetenekli olarak algılananlar, risk seviyesi değiştikçe farklı şekilde etkilenebilmektedir. Dolayısıyla, algılanan vicdanlılık düzeyi hem risk algısını hem de kişinin bu algıya tepki verme şeklini etkileyebilmektedir.

Vicdan muhasebesi, denetçilerin mali denetimlerle ilgili etik ilkeleri ve sosyal sorumlulukları dikkate almalarını sağlar. Muhasebeciler ise, yaptıkları tüm işlemlerin hukuka ve etik kurallara uygun olduğunu ve mükelleflerinin dürüstlüğünü garanti ettiğini beyan etmelidir. Vicdani muhasebenin denetlenen kuruluşun denetçiye karşı etik değerlerini göz ardı etmeden, denetlenen kuruluşun güvenini kazanarak, denetlenen kuruluşun güvenilirliğinin artmasına katkıda bulunmak gibi pek çok faydası vardır. Aynı zamanda denetçilerin çalışmalarını etik yönleri göz önünde bulundurarak yürütmeleri, mali denetim raporlarının doğruluğuna ve bütünlüğüne katkıda bulunur. Denetimle ilgili olarak, vicdanları etik değerlerin ve sosyal sorumluluğun yaşatılmasında aktif rol oynadığı için denetçilerin vicdan sahibi olmaları çok önemlidir. Denetçiler, denetim çalışmalarının yasal ve etik sınırlar içinde kalmasını ve müşterinin iyi niyetini sürdürmesini sağlamalıdır. Aynı zamanda bu, denetimi daha güvenilir ve müşteriler tarafından tercih edilir hale getirecektir.

Vicdan muhasebesi, denetçi kararlarının doğruluğunu ve şeffaflılığını sağlar. Bu, şirketlerin ve yatırımcıların denetçilere duydukları güveni artırmakla kalmaz, aynı zamanda mesleki itibarlarına da katkıda bulunur. Ayrıca, denetçiler işlemlerini ve kararlarını açıklamakla yükümlüdürler. Böylece, bir denetçi tarafından yapılan denetim,

denetim sonucunda alınan kararların daha objektif bir şekilde açıklanmasına olanak sağlamakla kalmaz, aynı zamanda denetçinin mesleki itibarını da korur. Verecekleri kararlar şirketlerin ve yatırımcıların gelecekteki gidişatını büyük ölçüde etkileyeceğinden, denetçilerin durum tespiti yapmaları önemlidir. Denetçilere etik ve ahlaki değerlerini yansıtan kararlar alma yetkisi verir ve şirketleri finansal raporlamalarının doğruluğunu, bütünlüğünü ve etik değerlerini korumaya teşvik eder.

3. Vergi ve Vicdan Muhasebesi

Vicdan muhasebesi, bireyin bireysel ve kurumsal vergisini ödemek için kendiyile yaptığı içsel hesaplaşma olarak düşünülebilir. Bireyin kendisiyle yaptığı bu hesaplaşma, bireyin vergi ödemek ile ilgili farkındalığını arttırmak ve aynı zamanda vergisini öderken ki dürüstlüğünü sorgulamak için kullanılır. Vicdan muhasebesi, kişinin vergi ödeme sorumluluğunu yerine getirmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Vergi ödemelerini yaparken bu konuda dürüst olmalıdır. Birey vergi kaçakçılığı ve vergi dolandırıcılığından kaçınmalıdır. Vicdan muhasebesi, bireylerin vergi açısından vergi beyannamelerinin doğru ve zamanında yapılması ve vergi kaçakçılığından kaçınılması gibi sorumluluklarını yerine getirmesi gereken etik kuralları uygulamasında yardımcı olur. Vergi kapsamında vicdan muhasebesi, bireyin ödemesi gereken vergiler konusunda sorumluluk bilincini arttırmak ve bireyin vergilerini öderken ne kar dürüst ve doğru şekilde ödediğini değerlendirmek için doğru bir yöntemdir. Vergi ödemelerinde doğruluk ve sorumluluk, vergi ödeme sistemi için de önemli bir etmendir. Vicdan muhasebesi yapmak da bu etmenlerin geçerliliğinin artmasında yardımcı olur.

5. Sonuç

Muhasebe meslek mensupları için etik kurallar ve etik kurallara ilişkin ilkeler önemlidir. Bu ilkeleri dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik, mesleki davranış, samimiyet, sevgi ve ilahi iradeyi içerecek şekilde genişletilir. İlkeler, muhasebe meslek mensubunun bilincini rasyonel bilinçten psiko-ruhsal bilince ve ilahi bilince dinamik olarak hareket ettirme işlevine sahiptir. İlahi bilince ulaşmak, etik muhasebecilerin niteliği olarak içteki vicdanı uyandırmanın anahtarıdır.

Diğer yandan bir muhasebecinin müşterilerin defterlerini incelerken ve bunlar hakkında görüş bildirirken nasıl davranacağını belirlemede kişisel faktörlerin çok önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla, denetim firmalarıyla çalışan bireylerin yaptırım, din, yetiştirilme, vicdan, cinsiyet ve kişisel değerlerinden korkmaları, işte nasıl hareket edeceklerini belirlemede uzun bir yol kat edmekte ve nihayetinde bir muhasebecinin konumunu ve performansını etkilemektedir. Bu nedenle, denetim firmaları tarafından müşterilerine karşı görevlerini yerine getirirken istihdam edilecek veya görevlendirilecek kişilerin yaşamlarında bu kişisel faktörlere daha fazla önem verilmesi tavsiye edilmektedir. Bu, özellikle muhasebe mesleği ve denetim uygulaması ile ilgili olduğu için, etik konusunda sürekli eğitim ile tamamlanmalıdır.

Araştırmacılar tarafından, muhasebecilerin ve denetçilerin, firmaların tüm paydaşlarını dikkate alan etik bir şekilde davranmasını sağlamada önemli bir rolü olduğunu öne sürmektedir. Buna vicdan muhasebe denilmektedir. Muhasebeciler ve denetçiler, kurumun vicdanı oldukları için önemli bir role sahiptir. Muhasebecilerden aslında, sıfır kaza, sıfır etik ihlal, sıfır çıkar çatışması, sıfır çevresel olay, sıfır kayıp proje, sıfır kusur, sıfır iş ilişkisini kesmeyen çalışan, CEO'lar için aşırı tazminata sıfır tolerans, çalışanlar için düşük ücrete sıfır tolerans, işyerinde zorbalık ve bağınazlığa sıfır tolerans ve korkunç yoksulluk içinde yaşayan insanlara sıfır tolerans şeklinde vicdanlı olmaları beklenmektedir. Kuruluşların sürdürülebilirliğini sağlamak için vicdanlı muhasebecilerin önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden bir kuruluşun vicdanı olan muhasebecilerin ve denetçilerin, kuruluşun bilinçli kapitalizme ve bilinçli muhasebeye bağlı kalarak son derece rekabetçi bilgi ekonomisinde başarılı olmasını sağlamakla yükümlü olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Alonso, A. (2000). The Relationship Between Cognitive Ability, The Big Five, Task And Contextual Performance: A Meta-Analysis. Unpublished Master's Thesis. Miami: Florida International University.
- Ariely, D., Bracha, A. And Meier, S. (2009). Doing Good Or Doing Well? Image Motivation And Monetary Incentives İn Behaving Prosocially. *The American Economic Review*, 99(1), 544–555.
- Arslan, M. (2020). İşletmelerde Yönetim Ve Organizasyon. Erişim Adresi: <https://Birecik.Harran.Edu.Tr/Assets/Uploads/Sites/21/Files/Yonetimveorganizasyon24032019-23032019.Pdf> .
- Baskıcı, Ç. (2015). Kurumsal Yönetim Uygulamalarında İç Kontrol Sisteminin Önemi: Borsa İstanbul Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 11(25), 163-180. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.2015.11.25.508>.
- Becker, D. And Ulstad, I. (2007). Gender Differences İn Student Ethics: Are Females Really More Ethical? *Plagiary*, 2(3), 1-19, Retrieved From <https://quod.lib.umich.edu/p/plag/5240451.0002.009/--gender>

Differences-İn-Student-Ethics-Are-Females-Really-More?Rgn=Main;View=Fulltext.

Bobek, D. D., Hageman, A. And Radtke, R. (2015). The Effects Of Professional Role, Decision Context, And Gender On The Ethical Decision Making Of Public *Accounting Professionals*. *Behavioral Research İn Accounting*, 27(1), 55–78.

Buckley, M., Wiese, D. And Harvey, M. (1998). An İnterpretation İnto The Dimensions Of Unethical Behavior. , *Journal Of Education For Business*, 73(5), 284-290, <https://doi.org/10.1080/08832329809601646>.

Chopra, D. (1997). *Spiritual Strategies For Healing: The Path To Love*. New York: Three Rivers Press.

Coso. (2013). (Committee Of Sponsoring Organizations)Internal Control, Integrated Framework. New York: American Institute Of Certified Public Accountants (Aicpa).

Cummings, B. (2009). Conscience And The Law İn Thomas More. *Renaissance Studies*, 23(4), 463–485.

Dawson, L. (1995). Women And Men, Morality And Ethics. *Business Horizons*, 38(4), 61-68.

Demirboğa, D. A. (2018). Dürüstlük Kuralının İş Etiğine Etkisi. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 17, 26-36, <https://doi.org/10.21547/jss.452211>.

Dreber, A. And Johannesson, M. (2008). Gender Differences İn Deception. *Economics Letters*, 99(1), 197-199.

Eaglesham, J. And Rapoport, M. (2015). Sec Gets Busy With Accounting İnterpretations. *Wall Street Journal*, 15-16, Retrieved From <https://www.wsj.com/articles/sec-gets-busy-with-accounting-interpretations-1421797895>.

Eberle, C. (2007). God, War, And Conscience. *Journal Of Religious Ethics*, 479–507, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9795.2007.00316.x>.

Elster, J. (1998). Emotions And Economic Theory. *Journal Of Economic Literature*, 36(1), 47–74.

Friedman, H. And Lewis, B. J. (2015). A New Kind Of Accountant For The İnterpretation Age. *Journal Of The Cpa Practitioner* , 11-13.

Ghazali, N. A. And Ismail, S. (2013). The İnterpretation Of Personal Attributes And Organizational Ethics Position On Accountants' Judgments: Malaysian Scenario. *Social Responsibility Journal*, 9(2), 281-297.

Gneezy, U. (2005). Deception: The Role Of Consequences. *American Economic Review*, 95(1), 384–394.

Gneezy, U., Imas, A., & Madarász, K. (2014). Conscience Accounting: Emotion Dynamics And Social Behavior. *Management Science*, 60(11), 2645-2658, <https://doi.org/10.1287/mnsc.2014.1942>.

Hansen, C. (2011). Newman, Conscience And Authority. *New Blackfriars*, 92(1038), 209–223.

Hoffman, V. And Zimbelman, M. (2009). Do Strategic Reasoning And Brainstorming Help Auditors Change Their Standard Audit Procedures İn Response To Fraud Risk?. *The Accounting Review*, 84(3), 811–837.

Judge, T., Heller, D. And Mount, T. (2002). Five Factor Model Of Personality And Job Satisfaction: A Meta-Analysis. *Journal Of Applied Psychology*, 87(3), 530-541.

Kendirli, S. Ve Cihangir, A. E. (2023). Zihinsel Muhasebeye Kavramsal Bir Bakış. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 234-243.

Kurpis, L., Beqiri, M. And Helgeson, J. (2008). The Effects Of Commitment To Moral Self-İmprovement And Religiosity On Ethics Of Business Students. *Journal Of Business Ethics*, 80(3), 447–463.

Lyons, W. (2009). Conscience - An Essay İn Moral Psychology. *Philosophy*, 84(330), 477–494.

Marques, P. And Azevedo-Pereira, J. (2009). Ethical Ideology And Ethical Judgments İn The Portuguese Accounting Profession. *Journal Of Business Ethics*, 86(2), 227–242.

Musbah, A., Cowton, C. And Tyfa, D. (2016). The Role Of Individual Variables, Organizational Variables And Moral Intensity Dimensions İn Libyan Management Accountants' Ethical Decision Making. *Journal Of Business Ethics*, 134, 335–358, <https://doi.org/10.1007/s10551-014-2421-3>.

Nathan, D. (2015). How South African Societal And Circumstantial İnterpretations Affect The Ethical Standards Of Prospective South African Chartered Accountants. *African Journal Of Business Ethics*, 42–62, <https://doi.org/10.15249/9-1-79>.

Nieschwietz, R., Schultz, J. And Zimbelman, J. (2000). Empirical Research On External Auditors' Detection Of Financial Statement Fraud. *Journal Of Accounting Literature*, 19, 190–245.

- Norman, C., Rose, A. And Rose, J. (2010). Internal Audit Reporting Lines, Fraud Risk Decomposition, And Assessments Of Fraud Risk. *Accounting, Organizations And Society*, 35(5), 546–557.
- Oboh, C. (2019). Personal And Moral İntensity Determinants Of Ethical Decision-Making: A Study Of Accounting Professionals İn Nigeria. *Journal Of Accounting İn Emerging Economies*, 9(1), 148-180.
- Oboh, C., And Ajibolade, S. (2018). Personal Characteristics And Ethical Decision-Making Process Of Accounting Professionals İn Nigeria. *Crawford Journal Of Business And Social Sciences*, 8(1), 1–23.
- Ogunleye, O. J. (2015). Accounting Ethics And Financial Practices Of Accountants İn Nigeria. *Journal Of Obafemi Awolowo*, 15-20.
- Rawwas, M., Swaidan, Z., And Al-Khatib, J. (2006). Does Religion Matter? A Comparison Study Of The Ethical Beliefs Of Marketing Students Of Religious And Secular Universities İn Japan. *Journal Of Business Ethics*, 65(1), 69–86.
- Sackett, P. And Devore, C. (2006). *Counterproductive Behaviors At Work*. London: Sage.
- Sparks, J., And Pan, Y. (2010). Ethical Judgments İn Business Ethics Research: Definition, And Research Agenda. *Journal Of Business Ethics*, 91(3), 405-418.
- Tilley, E. (2010). Ethics And Gender At The Point Of Decision-Making: An Exploration Of İntervention And Kinship. *Prism*, 7(4), 1–19.
- Tinker, T. (2004). The Enlightenment And İts Discontents: Antinomies Of Christianity, Islam And The Calculative Sciences. *Accounting, Auditing, And Accountability Journal*, 17, 442-475, [Http://Dx.Doi.Org/10.1108/09513570410545812](http://Dx.Doi.Org/10.1108/09513570410545812).
- Tolle, E. (2001). *Practicing The Power Of Now*. Novato: New World Library.
- Triyuwono, I. (2015). Awakening The Conscience Inside: The Spirituality Of Code Of Ethics For Professional Accountants. *Global Conference On Business & Social Science*, 254–261, [Https://Doi.Org/10.1016/J.Sbspro.2015.01.362](https://Doi.Org/10.1016/J.Sbspro.2015.01.362).
- Valentine, S. R. And Rittenburg, T. L. (2004). Spanish And American Business Professionals' Ethical Evaluation İn Global Situations. *Journal Of Business Ethics*, 51, 1-14, [Https://Doi.Org/10.1023/B:Busi.0000032384.74020.A8](https://Doi.Org/10.1023/B:Busi.0000032384.74020.A8).
- Valentine, S. And Rittenburg, T. (2007). The Ethical Decision Making Of Men And Women Executives İn International Business Situations. *Journal Of Business Ethics*, 91, 125–134, [Https://Doi.Org/10.1007/S10551-006-9129-Y](https://Doi.Org/10.1007/S10551-006-9129-Y).
- Vesterlund, L. (2003). The İnformational Value Of Sequential Fundraising. *Journal Of Public Economics*, 627–657, [Https://Doi.Org/10.1016/S0047-2727\(01\)00187-6](https://Doi.Org/10.1016/S0047-2727(01)00187-6).
- Viswesvaran, C. (2006). *Assessment Of İndividual Job Performance: A Review Of The Past Century And A Look Ahead*. London: Sage.
- Wells, J. (2003). The Fraud Examiners. *Journal Of Accountancy*, 76-80, Retrieved From [Https://Www.Journalofaccountancy.Com/Issues/2003/Oct/Thefraudexaminers.Html](https://Www.Journalofaccountancy.Com/Issues/2003/Oct/Thefraudexaminers.Html).
- Wight, J. B. (2005). Adam Smith And Greed. *Journal Of Private Enterprise*, 21, 46-58, Retrieved From [Https://Journal.Apee.Org/Index.Php/Ajax/Gdmgetfile/Fall2005_4.Pdf](https://Journal.Apee.Org/Index.Php/Ajax/Gdmgetfile/Fall2005_4.Pdf).
- Xin, Z. And Liu, G. (2013). Homo Economicus Belief İnhibits Trust. *Plos One*, 8(10), 23-30, [Https://Doi.Org/10.1371/Journal.Pone.0076671](https://Doi.Org/10.1371/Journal.Pone.0076671).

GENÇ YETİŐKİNLERDE FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYİNİN KREDİ KARTI KULLANIMINA ETKİSİNDE DUYGUSAL ZEKANIN ARACILIK ROLÜ¹

THE MEDIATING ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE IMPACT OF FINANCIAL LITERACY LEVELS ON CREDIT CARD USAGE AMONG YOUNG ADULTS

Ali ŞİMŞEK * Hüseyin Başar ÖNEM ** Muhammed Hüseyin ÖZDEMİR ***

*Araştırma Makalesi / Geliş Tarihi: 05.07.2024
Kabul Tarihi: 27.03.2025*

Öz

Bu çalışmanın amacı, genç yetişkinlerin finansal okuryazarlık düzeyinin kredi kartı kullanım alışkanlıkları üzerindeki etkisinin incelenmesi ve duygusal zekânın bu süreçteki aracılık rolünün belirlenmesidir. Çalışmanın önemi, öğrencilerin finansal karar alma süreçlerinde yetkinlikleri ile duygusal faktörlerin rolünün anlaşılmasına katkı sağlamasıdır. Süleyman Demirel Üniversitesi Eczacılık Fakültesi öğrencileri çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırma için veriler 1 Aralık 2022 ile 15 Ocak 2023 tarihleri arasında çevrimiçi bir uygulama yardımıyla anket tekniğiyle toplanmış ve analiz edilmiştir. Analiz sonucu elde edilen bulgular, finansal okuryazarlık düzeyi yüksek olan öğrencilerin finansal kontrollerini kaybetmedikleri ve plansız harcamalardan kaçındıkları yönündedir. Duygusal zekânın, finansal sorumluluk bilincine ve kredi kartı kullanım alışkanlıklarına olumlu etkiler sağladığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin, finansal karar alma süreçlerinde doğrudan etkili olduğu ve bu süreçlerdeki kaygı düzeyini azalttığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Kredi Kartı, Duygusal Zekâ, Eczacılık Öğrencileri, Genç Yetişkinler

JEL Sınıflaması: G53, E50, E71, P40, P42.

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of financial literacy levels on credit card usage habits among young adults and to determine the mediating role of emotional intelligence in this process. The significance of the study lies in its contribution to understanding the role of students' competencies and emotional factors in financial decision-making processes. The sample of the study consists of students from the Faculty of Pharmacy at Süleyman Demirel University. Data for the research were collected through an online survey between December 1, 2022, and January 15, 2023, and subsequently analyzed. The results of the analysis indicate that students with high levels of financial literacy maintain control over their finances and avoid unplanned expenditures. It was found that emotional intelligence has a positive effect on financial responsibility awareness and credit card usage habits. The study concludes that students' emotional intelligence levels have a direct impact on their financial decision-making processes and help reduce the level of anxiety in these processes.

Keywords: Financial Literacy, Credit Card Usage, Emotional Intelligence, Pharmacy Students, Young Adults

JEL Classification: G53, E50, E71, P40, P42.

¹ **Bibliyografik Bilgi (APA):** FESA Dergisi, 2025; 10(1) , 28 - 61 / DOI: 10.29106/fesa.1510903

* Öğr. Gör., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Isparta MYO, alisimsek@isparta.edu.tr, Isparta – Türkiye, ORCID: 0000-0001-6066-7147

** Do. Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Isparta MYO, basaronem@isparta.edu.tr, Isparta – Türkiye, ORCID: 0000-0003-0192-2886

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Ekonomi ve Yönetim Anabilim Dalı, muhammedozdemir@sdu.edu.tr, Isparta – Türkiye, ORCID: 0009-0000-8746-8877

1. Giriş

Geçmiřten günümüze, tatmin edici bir yaşamın anahtarını araştıran, başta psikologlar olmak üzere birçok dūřünür tarafından, bu anahtarın kişinin kendi ve başkalarının duygularını anlaması olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla, kendini bilen ve başkalarına karşı duyarlı olanların, olumsuz koşullarda dahi işlerini bilgelik ve zarafetle yönetme becerisine sahip oldukları belirtilmektedir. Buna karşılık, duygusal olarak bilinçsiz olanların, yanlış anlamalar, hayal kırıklıkları ve başarısız ilişkilerle dolu yaşamlarını savsaklayarak geçirdikleri belirtilmektedir (Matthews vd., 2002). Bu noktada, duygu² kelimesinin Latince “movere” kökünden türediği ve “hareket etmek” anlamına geldiği belirtilmelidir. Duyguların, hareketlerimizin ve yaptıklarımızın temelinde yer aldığı ve bizi harekete geçiren, motivasyonumuzun kaynağını oluşturduğu ifade edilmektedir (Sparrow ve Knight, 2006). Bu durum, duygusal zekâ kavramının bilimsel anlayışının, bireylerin daha tatmin edici ve üretken bir yaşam sürmeleri için gerekli duygusal becerilerin eğitilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Matthews vd., 2002). Duygusal zekâ, bireylerin kendi duygularına yönelik farkındalık, açıklık, duygusal ayırım kapasitesi ve duygusal dengeleme stratejileri üzerine yüksek seviyede dūřünsel yetenekler barındırmaktadır (Brackett ve Mayer, 2003). Bunun yanı sıra, duygusal mantık yürütme ve dūřünceyi zenginleştirmek adına duygusal bilgi ve duyguların kullanılması yeteneği de duygusal zekânın bir parçasıdır (Lopes vd., 2005). Ivcevic vd. (2007)’ne göre duygusal zekâ düzeyi yüksek olan bireyler, sıklıkla dengeli, cana yakın, otantik, kararlı ve pozitifdir. Örneđin, bir öğrenci sınav öncesi stres ve kaygı hissediyorsa, duygusal zekâ yüksekse bu duygularını tanıyabilir, nedenlerini anlayabilir ve bu duyguları yönetmek için stratejiler geliştirebilir. Bu durum, öğrencinin sınav performansını olumlu bir şekilde etkileyebilmektedir.

Son dönemlerde finansal ürünlerin çeşitlenmesi, artan finansal krizler ve yolsuzluk gibi unsurlar, bireylerin ve genel finansal sistemin karşılaştığı zorlukları derinleştirmiştir. Ülkelere dūřen tasarruf oranları ve orta yař üstü bireylerin azalan tasarruf eğilimi de bu olumsuz etkileri güçlendirmektedir (Tetik ve Işıldak, 2022). Dünya genelinde meydana gelen ekonomik durgunlukların karşısında, finansal eğitim ihtiyacı artış göstermektedir (Arıkan ve akmak, 2023). Finansal okuryazarlık kavramının tanımlanması, öneminin vurgulanması ve genç bireyler arasındaki gelişimin ele alınması, konunun kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Finansal okuryazarlık, bireyin finansal kararlar alırken mali kaynakları nasıl yöneteceği konusunda sahip olduğu bilgi ve yetenek setini kapsamaktadır (Chen ve Volpe, 1998). Bařka bir tanımda finansal okuryazarlık, para yönetimi, tasarruflar ve krediler, geleceğe yönelik planlama ve sağlam finansal kararlar alma gibi kişisel finansal konuları anlama ve yönetme yeteneğidir (Sohn vd., 2012). Son yıllarda ise finansal okuryazarlık ile ilgili tanımlamalara bakıldığında, bireylerin finansal kararlar alırken ihtiyaç duyduğu becerileri kapsayan ve bu beceriler ile bireylerin daha bilinçli finansal kararlar alması olarak yapıldığı görölmektedir (Gerrans, 2021). Finansal durumların geniş bir yelpazesi olmakla birlikte genç bireylerin finansal okuryazarlık ile duygusal zekâ düzeylerinin incelenmesi bu çalışmanın temel yapısını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın hedefi, finansal okuryazarlık seviyelerinin (finansal sorumluluk, planlama, tüketim bilinci, ihtiyaç farkındalığı ve finansal araçlar hakkında bilgi ve becerilerin), genç yetişkinlerin kredi kartı kullanım alışkanlıkları üzerindeki etkisini belirlemektir. Araştırma, kredi kartı kullanımını (davranışsal, duygusal, kaygısal ve kavramsal yönlerini) inceleyecek ve bu süreçte duygusal zekânın (özellikle iyimserlik, ruh halinin düzenlenmesi, duyguların kullanımı ve değerlendirilmesi) nasıl bir etkisi olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın önemi, finansal karar alma sürecinde bireysel yetkinliklerin ve duygusal faktörlerin rolünü ortaya koymaktır. Kapsam olarak genç yetişkinler belirlenmiş olup bir devlet üniversitesindeki eczacılık fakóltesi öğrencilerine anket uygulanmıştır. Çalışma giriş, metot, bulgular ve sonuç olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriř bölümünde finansal okuryazarlık, kredi kartı kullanımı ve duygusal zekâ ile ilgili genel bilgi verilmektedir. Metot bölümünde bu değerkenlerle ilgili bilgiler verilmektedir. Bulgular kısmında ise değerkenler ile ilgili analiz sonuçları önerilen model temelinde değerlendirilerek sunulmuştur. Son bölümde ise elde edilen sonuç ilgili literatürle karşılaştırılarak önerilerde bulunulmaktadır.

2. Literatür Taraması

2.1. Finansal Okuryazarlık

Finansal teknolojinin hızla büyümesi ve daha çok kişi tarafından ulaşılabilir olması finansal okuryazarlığın önemini, daha da kritik hale getirmektedir. Yatırımcıları ve müşterileri, bilinçli finansal seçimler yapmak için yeterli finansal bilgiyle donatmamak, sadece onların finansal sağlığını değeril, tüm finansal sistemin istikrarını ve verimli büyümesini de tehlikeye atabilir. Hükümetler ve eğitimciler, finansal okuryazarlığı artırmak için birçok çalışma yürütmüştür. Nitekim bire bir danışmanlık, finansal seminerler, atölye çalışmaları, eğitim kursları ve interaktif web tabanlı programlar bunlardan bazılarıdır. Ancak bu çabalar, Phung vd. (2023)’a göre çok yeterli görölmemektedir.

² Duygu kelimesi Türk Dil Kurumuna göre; “nesnelere veya olayları ahlaki ve estetik yönden değerlendirme yeteneği, kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2023).

Genç bireylerin finansal okuryazarlık seviyelerini anlamak da önemlidir (Richardson vd., 2022). Şekil 1’de gösterilen genç yetişkinlerin finansal okuryazarlık gelişim sürecine dair gözden geçirilmiş kavramsal modeli, genç yetişkinlerin finansal okuryazarlık yolculuklarında hangi faktörlerin kritik olduğunun anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu modeldeki bileşenler arasındaki etkileşimler, gençlerin finansal bilgi edinme ve bu bilgiyi yaşamlarında nasıl uyguladığına dair bir kavrayış sunmaktadır (Serido, 2022).

Şekil 1. Genç Yetişkinlerin Finansal Okuryazarlık Gelişimi

Kaynak: (Serido, 2022, s. 40)

Şekil 1’deki görsel “finansal etkiler, öz düzenleme ve yaşamsal sonuçları” olmak üzere üç ana bileşene ayrılmaktadır. Finansal etkiler, genç yetişkinlerin finansal okuryazarlık evrimini belirleyen temel unsurları içerir. Sosyalleşme, genç bireylerin mali farkındalığını şekillendiren önemli sosyal etmenlerden biridir. Finansal ebeveynlik, çocuklara finansal farkındalık kazandırma noktasında ebeveynlerin üstlendiği misyondur. Akran ilişkileri (etkileşimleri), genç bireyler üzerinde finansal tutum ve davranışlarla ilgili bir etkileşimi açıklamaktadır. Finansal eğitim, farklı finansal öğretim biçimlerini - resmi ve gayri resmi - kapsar. Resmi öğrenme, eğitim kurumlarında sunulan formel finansal eğitimi temsil ederken, öz-yönlendirilmiş öğrenme bireyin mali konularda bağımsız bilgi edinme sürecini ifade eder. Öz düzenleme, genç yetişkinlerin finansal bilgileri nasıl ele aldığı ve bu bilgileri nasıl benimsediği ile alakalıdır. Bilgi, objektif içerik ve süreç bilgisi olarak iki ana finansal bilgi türü bulunmaktadır. Özel kavrayış ve deneyim, bireysel tecrübeler aracılığıyla elde edilen finansal bilgiyi temsil eder. Öz inançlar, bir bireyin finansal tutumu, davranışsal kontrolü, öz yeterliliği ve değerleriyle ilgili konseptleri içermektedir. Yaşamsal sonuçları, finansal farkındalığın ve öz düzenlemenin bireyin hayatındaki etkilerini belirtir. Bilinçli karar alma yeteneği, finansal bilgilere dayanarak alınan bilinçli kararları tanımlar. Sorumlu finansal yönetim, finansal kaynakların etkili bir biçimde idare edilme kabiliyeti iken, finansal iyilik hali (refah) bireyin finansal açıdan dengeli ve sağlıklı bir yaşantı sürdürmesidir. Genel olarak yüksek finansal okuryazarlık seviyesine sahip bireylerin, risk ve getiri dengesi oluşturma kapasitesi ile finansal piyasaları kavrama kabiliyeti artmaktadır. Özellikle genç bireylerin ve üniversite öğrencilerinin finansal bilinci (Sezal, 2021), ülkenin ekonomik istikrarı için kritik bir öneme sahiptir (Melo ve Moreira, 2021).

Finansal okuryazarlık konusu ile ilgili yapılmış çalışmalar; **finansal okuryazarlık düzeyi** (finansal okuryazarlık düzeyini doğrudan inceleyen çalışmalar), **finansal davranış ve tutum** (finansal davranış ve tutumları doğrudan inceleyen çalışmalar) ile **finansal okuryazarlık ve diğer değişkenler** (finansal okuryazarlık ile diğer değişkenler arasındaki ilişkiyi/etkiyi inceleyen çalışmalar) konu başlıklarına ayrılarak özetlenmiştir.

İlk konu başlığı olan **finansal okuryazarlık düzeyi** ile ilgili yapılmış çalışmalar (Aba Şenbayram, 2019; Amin vd., 2021; Arıkan ve Çakmak, 2023; Artavanis ve Karra, 2020; Aydın, 2018; Channak vd., 2022; Chen ve Volpe, 1998; Ergün ve Serel, 2019; Gerrans, 2021; Hoda, 2022; Kacabıyık ve Teker, 2018; Karadeniz vd., 2019; Markle, 2019; Melo ve Moreira, 2021; Phung vd., 2023; Sági vd., 2020; Sel, 2022; Sohn vd., 2012; Tetik, 2019; Vaaler vd., 2021; Yılmaz ve Sevim, 2021; Yücel ve Çiftçi, 2018) özetlenmiştir. Arıkan ve Çakmak (2023) tarafından yapılan çalışmada, bağlam temelli öğrenmenin üniversite öğrencilerinin akademik başarıları ve finansal okuryazarlık becerileri üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Bu yaklaşımın, geleneksel öğretim yöntemlerine kıyasla öğrencilerin öğrenme sürecinde daha aktif rol almasını teşvik ettiği ve bu aktif katılımın öğrenmenin kalıcılığını artırdığı ortaya konulmuştur. Phung vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri arasında öğrenme motivasyonunun finansal okuryazarlık performansı ile ilişkisi araştırılmıştır. Öğrenme motivasyonunun finansal okuryazarlık performansı ile pozitif bir ilişkisinin olduğu ve öğrenci özelliklerinin bu ilişkiyi etkilediği tespit edilmiştir. Bu etki, öğrencilerin kendine güveni, finansal konuların zorluğuna karşı tutumları ve finansal testlerde başarılı olma konusundaki inançlarına dayanmaktadır. Ayrıca, üst sınıftaki öğrencilerin finansal okuryazarlık performansı ile öğrenme motivasyonu arasındaki ilişkinin daha güçlü olduğu gözlemlenmiştir.

Channak vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyi incelenmiştir. Dijital çağın getirdiği hızla değişen ekonomik ve finansal ortamda, öğrencilerin karmaşık finansal ürünlerle ilgili kararlarının önemi vurgulanmıştır. Elde edilen bulgular, öğrencilerin temel finansal kavramlara hâkim olduklarını, ancak bileşik faizle ilgili bilgi eksiklikleri yaşadıklarını ve finansal zorluklarla karşılaştıklarını ortaya koymuştur. Harcamalarına dair bir memnuniyet ifade edilmiş olup, finansal okuryazarlık eğitiminin önemine işaret edilmiştir. Hoda (2022) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (işletme bölümü) finansal okuryazarlık düzeyi ve bu düzeyi etkileyen cinsiyet, eğitim ve finansal sosyalleşme gibi sosyo-demografik özellikler incelenmiştir. Finansal okuryazarlık düzeyinin erkek öğrencilerde kadınlardan daha yüksek olduğu ve yüksek eğitimli öğrencilerin bu konuda daha yetkin olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda, aile ve arkadaşlarla yapılan finansal konuşmaların finansal okuryazarlık düzeyini olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Sel (2022) tarafından yapılan çalışmada, ilkokul öğretmenlerinin finansal okuryazarlık konusundaki yetersizlikleri ve bu becerilerin disiplinler arası öğretimle nasıl geliştirilebileceği incelenmiştir. Araştırmanın amacı, finansal okuryazarlığın sosyal bilgiler öğretimine entegre edilmesiyle öğretmenlerin öğretim süreçlerinin nasıl geliştiğinin belirlenmesidir. Çalışmanın sonucunda, bu entegrasyonun öğretmenlerin disiplinler arası becerilerini ve bilgi teknolojilerini kullanma yeteneklerini geliştirdiği tespit edilmiştir. Amin vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (eczacılık alanında doktora yapan) finansal okuryazarlık düzeyi incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda öğrencilerin genel finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu ve bu durumun mezuniyet sonrası kariyerlerini olumsuz etkileyebileceği belirlenmiştir. Üniversitede verilen kişisel finans seçmeli dersinin, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini ve özgüvenlerini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu bulgular, eczacılık müfredatında finansal bilgi ve becerilere ait daha fazla dersin yer alması gerektiğini vurgulamaktadır. Melo ve Moreira (2021) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri (muhasabe) arasında finansal okuryazarlık düzeyi disiplinler arası bir yaklaşımla incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin orta seviyede olduğunu ve bu düzeyin eğitim seviyeleri ile doğrudan ilişkili olmadığını, ancak finansal okuryazarlık eğitiminin kritik bir faktör olduğunu ortaya koymuştur. Gerrans (2021) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık becerilerinin orta vadeli tutumu ve bu becerilerin zamanla azalması incelenmiştir. Öğrencilerin finansal becerilerini ve bu konudaki güvenlerini değerlendirirken, eğitimin öğrencilerin finansal okuryazarlık becerilerini artırdığı ancak zamanla bu becerilerde bir azalma olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, finansal okuryazarlık eğitiminin sürekli olması gerektiğini ve sadece bu şekilde öğrencilerin finansal davranışlarının olumlu yönde etkilebileceğini vurgulamaktadır. Vaaler vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal bilgi arama davranışları incelenmiştir. Çalışma, öğrencilerin finansal bilgi arama yöntemleri, kullandıkları kaynaklar, karşılaştıkları zorluklar ve bu konudaki algıları hakkında detaylı bilgiler sunmuştur. Sonuçlara göre, öğrencilerin bilgi kaynaklarının güvenilirliğini önemsedikleri ve farklı bölüm veya arka planlara sahip öğrencilerin arama davranışlarında farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Yılmaz ve Sevim (2021) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (sağlık yönetimi) finansal davranış ve tutum düzeyleri araştırılmıştır. Öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin iyi olduğu ve demografik değişkenlere göre anlamlı bir fark bulunmadığı belirlenmiştir. Finansal tutuma ait ortalamaların, olumlu finansal tutumun arttığını işaret ettiği tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, finansal okuryazarlık eğitimlerinin öğrencilerin finansal tutum ve davranışlarına olumlu etki edebileceği görülmektedir.

Artavanis ve Karra (2020) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyeleri ve borç geri ödeme yetenekleri incelenmiştir. Öğrencilerin, özellikle düşük finansal okuryazarlık seviyesine sahip olanların, borç tahminlerinde hatalar yapma eğiliminde olduğu ve bu durumun ev halkının iflas riskini artırdığı gözlemlenmiştir. Kadın, etnik veya kültürel azınlıkta olan ve ilk nesil öğrenciler arasında finansal okuryazarlıkta belirgin eksiklikler tespit edilmiştir. Bu bulgular, yükseköğretim kurumlarının öğrencilere finansal okuryazarlık eğitimi konusunda daha aktif olması gerektiğini vurgulamaktadır. Sági vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (farklı bölümlerde öğrenim gören) finansal okuryazarlık düzeyi incelenmiştir. Öğrencilerin genel finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu ve bu durumun finansal karar alma yeteneklerini olumsuz etkileyebileceği belirtilmiştir. Üniversitede verilen finansal okuryazarlık eğitiminin, öğrencilerin bilinçli finansal kararlar alabilmelerine olumlu yönde etki ettiği gözlemlenmiştir. Aba Şenbayram (2019) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri incelenmiş ve bu düzeyin, öğrencilerin finansal kararlarını etkileyen sosyo-ekonomik koşullarla ilişkisi araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin orta seviyede olduğu ve cinsiyet, gelir düzeyi gibi demografik özelliklerle ilişkili farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle düşük gelirli ailelerdeki öğrencilere yönelik finansal okuryazarlık eğitimi verilmesi ve bu eğitimin, temel ve güncel finansal göstergelerin yanı sıra faiz hesaplamalarını da içermesi gerektiği vurgulanmıştır. Ergün ve Serel (2019) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyeleri değerlendirilmiş ve finansal okuryazarlığın bireylerin doğru finansal kararlar almasında ve maddi refahını artırmada kritik bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin çoğunluğunun temel finansal kavramlarda eksik bilgiye sahip olduğu ve finansal riskleri doğru değerlendiremedikleri tespit edilmiştir. Bu sonuçlara dayanarak, üniversitelerin finansal okuryazarlık eğitimine daha fazla önem vermesi ve bu eğitimin zorunlu hale getirilmesi önerilmektedir.

Karadeniz vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri incelenmiştir. Araştırmanın amacı, öğrencilerin temel ve ileri düzey finansal okuryazarlık seviyeleri, risk-getiri algıları ve kredi kartı kullanım alışkanlıklarının belirlenmesidir. Elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin temel düzeyde yüksek, ileri düzeyde ise düşük finansal okuryazarlık düzeyine sahip oldukları ve finansal yükümlülüklerini başarıyla yerine getirdikleri gözlemlenmiştir. Bu bağlamda finansal okuryazarlık düzeyinin bireylerin finansal kararlarını etkilediği ve dolayısıyla finansal refahlarını belirlediği vurgulanmaktadır. Markle (2019) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyi ile borç algısı arasındaki ilişki incelenmiştir. Öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin artmasının, borç algılarını olumlu yönde etkilediği ve olumlu finansal kararlar almalarına yardımcı olduğu belirtilmiştir. Özellikle düşük gelirli ve çalışan öğrenciler için bu durum kritik bir öneme sahiptir, çünkü finansal zorluklar nedeniyle akademik ihtiyaçlarından ödün vermektedirler. Ayrıca yüksek finansal okuryazarlık düzeyinin, öğrencilerin akademik başarılarını da olumlu yönde etkileyebilmektedir. Tetik (2019) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri ve bu düzeyi etkileyen faktörler incelenmiştir. Çoğu öğrencinin aylık bütçelerini yaparken, kredi kartı kullanımını konusunda endişe duyduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini artırmak adına finansal eğitim programlarına ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Genç bireylerin finansal refahlarını artırmaları ve toplumsal etkiler için, finansal okuryazarlık konusunda farkındalığın artırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Aydın (2018) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık ve finans eğitiminin etkinliği incelenmiştir. Elde edilen bulgular, finansal okuryazarlık düzeyinin genel olarak düşük olduğunu ve üniversitelerde verilen finans eğitiminin bu düzeyi yeterince artırmadığını göstermektedir. Finansal okuryazarlık seviyesini artırmak için, ilkökul seviyesinden başlayarak müfredatlara dahil edilmesi gerektiği önerilmiştir. Kacabıyık ve Teker (2018) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (farklı bölümlerdeki) finansal okuryazarlık düzeyleri incelenmiştir. Erkek öğrencilerin kadınlardan, iktisadi ve idari bilimler programında okuyanların da diğer bölümlerden daha yüksek finansal bilgiye sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, eğitim kurumları için temel finansal okuryazarlık temalı bir dersin tüm programlara dahil edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu dersin, bankacılık ve sermaye piyasası uygulamaları üzerinden iki yönlü iletişimle öğrencilere anlatılması önerilmektedir. Yücel ve iftçi (2018) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri ve bu düzeyleri etkileyen demografik değişkenler araştırılmıştır. Araştırma sonuçları, yüksek lisans mezunlarının lise ve üniversite mezunlarına göre daha yüksek finansal okuryazarlık seviyesine sahip olduklarını göstermektedir. Ek olarak, finansal okuryazarlığın alt boyutları arasında ekonomi bilgisi, ekonomik akılcılık ve ekonomi haberlerini takip etme sıklığı gibi faktörlerle istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ancak, medeni durum, cinsiyet ve yaş gruplarıyla finansal okuryazarlık arasında istatistiksel bir fark tespit edilmemiştir. İİBF öğrencilerinin finansal okuryazarlık konusunda kısmen yeterli olduğu, ancak gelişmeleri gereken alanlar olduğu belirlenmiştir. Sohn vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlığına etki eden faktörler (finansal sosyalleşme ajanları, finansal deneyimler ve para tutumları) araştırılmıştır. Araştırma, finansal okuryazarlığın sadece formel eğitimle sınırlı olmadığını, aynı zamanda medya gibi sosyalleşme platformları, banka hesabı sahipliği ve aylık harık seviyeleri gibi faktörlerle de etkileşim içinde olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle para tutumlarına bakıldığında, olumlu para görüşlerinin finansal okuryazarlıkla pozitif bir ilişki gösterdiği, para kaçınma ve başarı tutumlarının ise negatif bir ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, finansal okuryazarlığın bireylerin finansal refahını artırmada önemli bir araç olduğu vurgulanmaktadır. Chen ve Volpe (1998) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri arasındaki kişisel finans okuryazarlığı ve bu okuryazarlık düzeylerini etkileyen faktörler araştırılmıştır. Birçok öğrencinin kişisel finans konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı ve bu durumun gelecekteki finansal kararlarını olumsuz yönde etkileyebileceği belirlenmiştir. Çalışma, öğrencilerin cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, eğitim seviyesi ve bölümleri gibi faktörlerin finansal okuryazarlık düzeylerine etkisini de göstermektedir. Özellikle erkek öğrencilerin, kadınlara kıyasla daha yüksek finansal okuryazarlık düzeyine sahip oldukları ve yüksek finansal okuryazarlık seviyesinin, öğrencilerin daha bilinçli finansal kararlar almasını teşvik ettiği vurgulanmaktadır.

İkinci konu başlığı olan **finansal davranış ve tutum** konusunda yapılmış alışmalar (Akben Selcuk ve Altıok Yılmaz, 2014; Akgül ve Göksel, 2022; Bamforth vd., 2017; Fiksenbaum vd., 2017; Khalisharani vd., 2022; Kuşcu ve Yılmaz, 2022; Mu'izzuddin vd., 2017; Seotsanyana, 2019; Yılmaz ve Kaymakçı, 2021) özetlenmiştir.

Akgül ve Göksel (2022) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (spor yönetimi) finansal davranış ve tutumları incelenmiştir. Bu çalışmada, kadınların finansal okuryazarlık seviyesinin erkeklere göre daha yüksek olduğu, finansal gelişmeleri takip edenlerin daha yüksek finansal okuryazarlık seviyesine sahip olduğu ve düşük aylık aile gelirine sahip öğrencilerin yüksek gelirli öğrencilere göre daha bilinçli oldukları tespit edilmiştir. Khalisharani vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri ile finansal davranış tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin, gelecekteki finansal kararlarını ve borç yönetimi, tasarruf, yatırım yapma gibi finansal davranışlarını etkilediği belirtilmiştir.

Kuşcu ve Yılmaz (2022) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri arasında finansal okuryazarlık düzeyinin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, finansal okuryazarlık düzeyi yükseldikçe girişimcilik eğiliminin arttığı ortaya konulmuştur. Bu sonuçlar, finansal okuryazarlık eğitiminin girişimcilik eğilimini teşvik eden etkili bir araç olduğunu ve aynı zamanda bireylerin rasyonel harcama ve bütçeleme becerilerini geliştirdiğini göstermektedir. Yılmaz ve Kaymakçı (2021) tarafından yapılan çalışmada, lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri ve bu düzeyin finansal davranışlarına etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgular, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin orta seviyede olduğunu ve yüksek finansal okuryazarlık düzeyine sahip öğrencilerin finansal davranışlarının olumlu olduğunu ortaya koymuştur. Finansal bilinçlenme eğitiminin müfredat programına erken dönemlerde eklenmesinin, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini artırabileceği ve olumlu etkileyebileceği öngörülmektedir. Seotsanyana (2019) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleriyle finansal tutum ve davranışlarındaki değişiklikler incelenmiştir. Öğrencilerin genel finansal okuryazarlık düzeylerinin, üniversite müfredatındaki finansal okuryazarlık eğitiminin yetersizliği nedeniyle düşük olduğu belirtilmiştir. Bu bulgular, eğitim müfredatında finansal bilgi ve becerilere daha fazla yer verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bamforth vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin para yönetim davranışlarına etki eden ekonomik, sosyal ve psikolojik faktörler nitel bir yaklaşımla incelenmiştir. Öğrencilerin para yönetimi davranışlarını etkileyen faktörlerin ekonomik, sosyal ve psikolojik olduğu ve bu faktörlerin etkisi farklı derecelerde. Fiksenbaum vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal tehdit algısı ile finansal davranışlarını değiştirme istekleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Finansal tehdit kavramının kişisel borç, kaygı ve ekonomik zorluklarla nasıl ilişkilendiğini ortaya koyan bir model önerilmiştir. Finansal tehdit algısının, finansal davranış değişikliği isteği, iş arama aktiviteleri ve psikolojik stresle doğrudan ilişkili olduğu belirtilmiştir. Mu'izzuddin vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada, finansal okuryazarlık konusundaki stratejiler ve kavramlar ele alınmıştır. Finansal okuryazarlık seviyesinin artırılması için eğitim programlarının ve ulusal kampanyaların teşvik edilmesi, finansal okuryazarlık altyapısının güçlendirilmesi ve uygun fiyatlı finansal hizmetlerin sunulması gerektiği vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, finansal okuryazarlığın ekonomik büyüme ve istikrarı destekleyen bir faktör olduğu ortaya konulmuştur. Akben Selcuk ve Altiok Yılmaz (2014) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri arasındaki finansal okuryazarlığı (finansal bilgi, davranış, tutum ve planlama) etkileyen faktörler araştırılmıştır. Öğrencilerin finansal okuryazarlıkla ilgili en az bir ders almış olmalarına rağmen doğru cevap oranlarının %45 olduğu belirtilmiştir. Araştırmanın sonuçları, formal eğitimin yanı sıra öğrenme yaklaşımları ve ebeveynlerin finansal öğretiminin, öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerini artırmada etkili olduğunu göstermektedir.

Üçüncü olarak finansal okuryazarlık ve diğer değişkenler arasındaki çalışmalar özetlenmiştir. Diğer değişkenlerde yer alan konular ise **bireysel emeklilik sistemine katılım** (Onat ve Yöntem, 2022), **cinsiyet bağlamında borç yönetimi tutumları** (Agnew ve Harrison, 2015), **ekonomik krizlerin nedenleri** (Berti vd., 2017), **etnik azınlığa ait öğrenciler üzerine** (Eichelberger vd., 2017), **farklı bir öğretim yaklaşımının etkisi** (Rosacker ve Rosacker, 2016), **finansal okuryazarlık eğitimi alma durumu** (Boz, 2019), **finansal refah** (McCoy vd., 2019), **finansal yeteneklerin geliştirilmesi ve finansal dışlanmanın önlenmesi** (Williams ve Oumlil, 2015), **gençlerin emeklilik planlaması** (Richardson vd., 2022), **ilk yılında olan üniversite öğrencilerinin borç tutumları** (Harrison ve Agnew, 2016), **lise eğitiminin etkisi** (Böhm vd., 2021), **sürdürülebilir yönetim** (Beranová ve Severová, 2022), **tüketici para tutumları, finansal kararlar ve finansal davranışlar** (Er vd., 2017) şeklindedir.

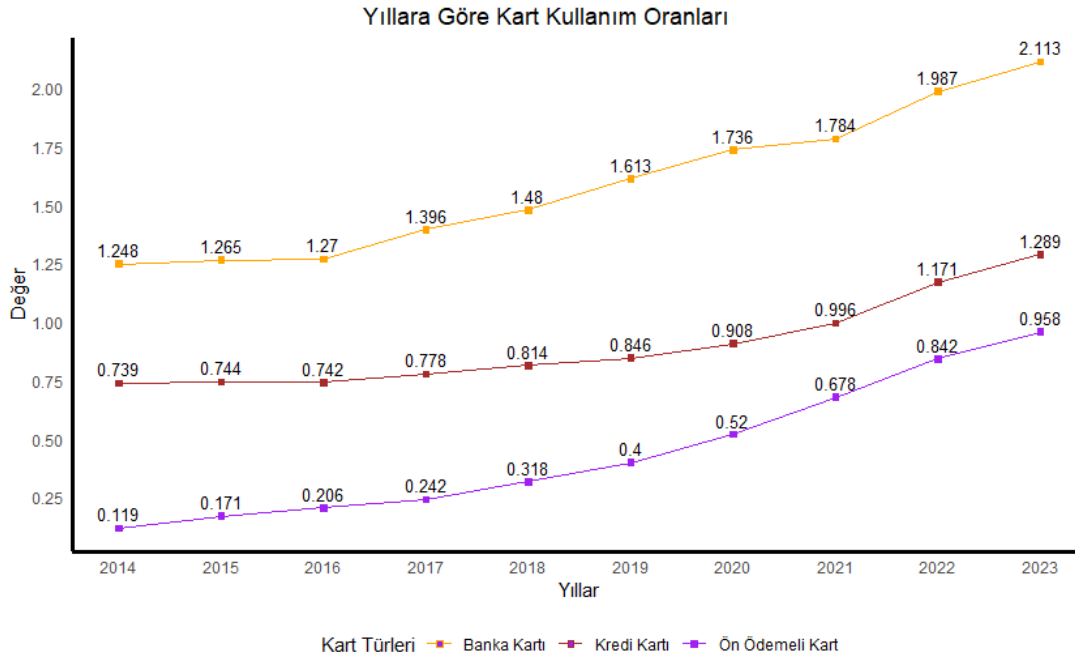
Onat ve Yöntem (2022) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık durumları ve bu durumun bireysel emeklilik sistemine katılımları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Finansal okuryazarlık düzeyi yüksek olan ve tasarruf yapabileceğine inanan öğrencilerin bireysel emeklilik sistemine katılma olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Agnew ve Harrison (2015) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık ve borç yönetimi tutumları cinsiyet bağlamında incelenmiştir. Kadın öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin erkek öğrencilere göre daha düşük olduğu ve borç yönetimi konusunda daha az bilgiye sahip oldukları ortaya konulmuştur. Berti vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (İtalyan ve İtalyan asıllı İsviçreli) ekonomik krizlerin nedenleri ve finansal okuryazarlık algıları araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin finansal krizler ve finansal kurumların işleyişi hakkında sınırlı bilgiye sahip oldukları belirlenmiştir. Finansal eğitim programlarının geliştirilmesinin, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini artırmada kritik bir rol oynayabileceği vurgulanmıştır. Eichelberger vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada, etnik bir azınlığa ait üniversite öğrencilerinin finansal bilgi eksikliği ve bu eksikliğin üniversiteye erişim, borç yükü ve eğitim başarısı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırma sonucunda, üniversitelerin finansal bilgiye erişimi artırmak amacıyla daha fazla kaynağa başvurusu gerektiği ve bu kapsamda finansal bilgi eksikliğini giderilmesine yönelik eğitim programlarına yatırım yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Rosacker ve Rosacker (2016) tarafından yapılan çalışmada, finansal okuryazarlık konusunda farklı bir öğretim yaklaşımının, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini artırmada etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Öğrencilere sunulan atölye çalışmalarının, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini belirgin şekilde artırdığı görülmüştür.

Boz (2019) tarafından yapılan çalışmada, özel eğitim kurumlarındaki ğrenci velilerinin finansal okuryazarlık seviyeleri incelenmiştir. Finansal okuryazarlık eğitimi almış velilerin, eğitim almayanlara göre daha bilinçli finansal kararlar aldığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, finansal okuryazarlık konusunda farkındalık yaratılmasının ve bu alandaki eğitimlerin artırılmasının önemini ortaya koymaktadır. McCoy vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada, kolej ve üniversitelerin en st düzey spor takımında yer alan ğrenci sporcuların finansal refahı incelenmiştir. Öğrencilerin genel finansal bilgi düzeylerinin, finansal öz-yeterlikleri ve para yönetimi davranışları açısından diğer öğrencilere göre daha dşuk olduğu belirlenmiştir. Bu durum, finansal bilgi eksikliği, zayıf finansal öz-yeterlik ve riskli para yönetimi davranışları gibi faktörlere dayandırılmıştır. Sonuç olarak, üniversitelerin finansal okuryazarlık eğitimine daha fazla odaklanması ve öğrencilere bütçe, tasarruf ve borç yönetimi gibi stratejilerin öğretilmesi gerektiği önerilmektedir. Williams ve Oumlil (2015) tarafından yapılan çalışmada, niversite ğrencilerinin finansal yeteneklerini geliştirmeyi ve finansal dışlanmayı önlemeyi amaçlayan bir model sunulmuştur. Bu modelin, genç yetişkinler arasında finansal bilgi eksikliğinden kaynaklanan zararları azaltmaya yönelik olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, finansal bilginin davranış üzerindeki etkisinin de vurgulandığı belirtilmektedir. Richardson vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada, gençlerin emeklilik planlaması ve finansal okuryazarlık seviyeleri araştırılmıştır. Gençlerin emeklilik maliyetlerini doğru tahmin edemedikleri ve borçlanma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Aynı zamanda, kişisel tasarrufları emeklilik finansmanı için ana kaynak olarak kullanmayı tercih ettikleri, ancak sperannasyon (emeklilikle ilgili finansal planlama veya yatırım) tasarruflarını daha az kullandıkları belirlenmiştir. Harrison ve Agnew (2016) tarafından yapılan çalışmada, niversite birinci sınıf ğrencilerinin borç tutumları incelenmiştir. Araştırma, borç tutumlarını etkileyen faktörler arasında kişilik özellikleri, sosyal faktörler, finansal okuryazarlık ve borç kaynaklarının bulunduğunu göstermektedir. Böhm vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada, lise öğrencilerine verilen eğitimin finansal okuryazarlık üzerindeki etkisi incelenmiştir. Finansal okuryazarlık seviyesinin matematik ve finansal okuryazarlık derslerinin sayısıyla doğrudan ilişkili olmadığı ortaya koyulmuştur. Bunun yerine, eğitim programlarının kalitesi, ğretim materyallerinin içeriği ve ğretmen eğitimi gibi faktörlere odaklanması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, ğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin demografik ve sosyo-ekonomik faktörlerle ilişkili olduğu belirtilmiştir. Beranov ve Severov (2022) tarafından yapılan çalışmada, niversite ğrencilerinin finansal okuryazarlık tutumları ile sürdürülebilir yönetim arasındaki ilişki araştırılmıştır. Finansal okuryazarlık düzeyinin artışının, öğrencilerin sürdürülebilir davranışları benimsemesini teşvik edebileceği belirlenmiştir. Öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin dşuk olduğu, ancak ekonomi eğitimi alan öğrencilerin bu konuda daha bilgili oldukları gözlemlenmiştir. Er vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada, niversite öğrencileri arasında finansal okuryazarlık düzeyi ile tüketiciler para tutumları, finansal kararlar ve finansal davranışlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Finansal okuryazarlık düzeyi yüksek olan öğrencilerin daha riskli kararlar aldıkları ve planlama sahibi oldukları tespit edilmiştir. Eğitim seviyesi ve gelir durumuna göre farklılıklar gösteren finansal okuryazarlık seviyesinin, özellikle yüksek eğitimi ve geliri bireylerde daha yüksek acil durum tasarruflarına işaret ettiği belirlenmiştir. Ancak, ğrenci demografik özelliklerinin (cinsiyet, kredi kartı kullanımı ve ğretim programı) finansal okuryazarlık seviyelerinde anlamlı farklılık göstermediği grlmştir. Araştırmada, bütçe takibinin finansal okuryazarlık için kritik bir faktör olduğu belirlenmiştir.

2.2. Kredi Kartı Tutumu

Kredi kartları, tüketicilere ödeme aracı olarak sunulduğu gibi kredi kaynağı olarak da kullanılır (Ausubel, 1991). Kredi kartlarının, özellikle telefon ve internet alışverişlerinde, kolaylık sağlaması nedeniyle sıkça tercih edildiği belirlenmiştir (Lee ve Kwon, 2002). Kredi kartı sektörünce verilen ‘şimdi al, sonra de’ söylemi, tüketicilere kredi kartının prestij ve statü kazandırma kapasitesi hakkında bir izlenim oluşturmaktadır (Kaynak ve Harcar, 2001). Bu durum, artan bir kolaylık, toplumsal onay ve kolay erişim algısının, kredi kartlarına olan talebi artırarak tüketiciler harcamalarını teşvik edebileceğini göstermektedir (Phau ve Woo, 2008). Kredi kartlarının popülerliğinin, bu kartları benimseyen işletmelerin ve kart sahibi tüketicilerin sayısındaki artışla birlikte yükseldiği saptanmıştır (Chakravorti ve To, 2007). Şekil 2’de 2014:01-2023:08 arası nüfusun (Türkiye İstatistik Kurumu (TİİK), 2023) kart sayısına (Bankalararası Kart Merkezi (BKM), 2023) oranı gösterilmektedir.

Şekil 2. 2014-2023 Arası Nüfusa Göre Kart Kullanım Oranları

Kaynak: (Bankalararası Kart Merkezi (BKM), 2023; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2023)

Şekil 2'deki bilgilere göre, 2014'te nüfusa oranla %124,81 olan banka kartı kullanımı, 2023'te %211,33'e yükselmiştir. Bu süre zarfında banka kartı kullanımı sürekli ve belirgin bir artış trendi göstermektedir. 2014'ten 2016'ya kadar, kullanım oranındaki artış daha dengeli bir seyir izlemiştir. Ancak 2017'de %139,62'ye, 2018'de %148,01'e ve 2019'da %161,30'a ulaşarak her yıl daha hızlı bir artış göstermiştir. 2020'de bu oran %173,58'e, 2021'de %178,38'e çıkarken, 2022 ve 2023'te sırasıyla %198,72 ve %211,33 değerlerine ulaşmıştır. Bu sürekli artış banka kartlarının, ödeme ve para çekme işlemlerinde en yaygın kullanılan araçlardan biri olduğunu ve tüketicilerin nakit kullanımından ziyade banka kartlarını tercih ettiğini göstermektedir. Banka kartı kullanımındaki bu hızlı ve sürekli artış, tüketicilerin bankacılık hizmetlerine olan güveninin ve dijitalleşen dünyada banka kartı kullanım alışkanlığının bir yansımasıdır. 2014'te nüfusa oranla %73,86 olan kredi kartı kullanımı, 2023'te %128,91'e yükselmiştir. Bu dönemde kredi kartı kullanımı sürekli bir artış göstermiştir. 2014'ten 2018'e kadar olan dönemde, yıllık artış oranı nispeten daha düşük seyretmiştir. Ancak 2018'den itibaren bu artış ivme kazanmıştır. 2018'de %81,45 olan oran 2019'da %84,56'ya, 2020'de %90,78'e ve 2021'de %99,58'e yükselmiştir. 2021'den sonra ise iki yıl içerisinde kredi kartı kullanımı %117,07'ye ve 2023'te ise %128,91'e ulaşmıştır. Bu sürekli artış, kredi kartının ödeme yöntemi olarak daha yaygın hale geldiğini ve tüketicilerin bu ödeme yöntemini benimsediğini göstermektedir. Özellikle son beş yıl içerisinde kredi kartı kullanımındaki bu hızlı artış, finansal alışkanlıkların, tüketici tercihlerinin ve ödeme teknolojilerinin değiştiğine işaret etmektedir. 2014'te nüfusa oranla %11,90 olan ön ödemeli kart kullanımı, 2023'te %95,77'ye yükselmiştir. Bu süre zarfında, ön ödemeli kart kullanımında ciddi bir artış gözlemlenmektedir. 2014'ten 2016'ya kadar ki kullanım oranındaki artış dikkat çekici olmasına rağmen, sonraki yıllarda bu artış ivme kazanmıştır. Özellikle 2018'den itibaren, kullanım oranı daha hızlı bir artış göstererek 2019'da %39,98'e, 2020'de %51,98'e ve 2021'de %67,84'e ulaşmıştır. 2022'de bu oran %84,23'e ve 2023'te ise %95,77'ye yükselmiştir. Bu sürekli ve hızlı artış, ön ödemeli kartların son yıllarda daha fazla tercih edilmeye başlandığını gösteriyor. Ön ödemeli kart kullanımındaki bu belirgin artış, tüketicilerin farklı ödeme seçeneklerine olan ilgisinin ve finansal araçlara adaptasyonunun bir göstergesi olduğu düşünülmektedir.

Kredi kartı kullanımıyla ilgili yapılmış çalışmalar; **demografik faktörler** (kredi kartı kullanımı ile demografik özellikler (yaş, cinsiyet, meslek, eğitim seviyesi vb.) arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar), **psikolojik/finansal davranışlar** (kredi kartı kullanımının bireylerin psikolojik ve finansal davranışları üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar), **tüketici tutumları** (kredi kartı kullanımı ile tüketici tutumları ve algıları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar), **finansal etkiler** (kredi kartı kullanımının bireylerin finansal durumları ve ekonomik etkiler üzerindeki rolünü inceleyen çalışmalar), **üniversite öğrenci** (üniversite öğrencileri üzerine yapılan ve kredi kartı kullanım alışkanlıklarını inceleyen çalışmalar) ve **pazarlama/ödeme araçları** (kredi kartı kullanımını, pazarlama stratejileri, ödeme araçları ve tüccarlar açısından inceleyen çalışmalar) konu başlıklarına ayrılarak özetlenmiştir.

Kredi kartı kullanımı ve **demografik faktörler** arasındaki çalışmalar (Karamustafa ve Biçkes, 2003; Kendirli vd., 2017; Oktay vd., 2009; Porto vd., 2019; Ucal vd., 2011; Wickramasinghe ve Gurugamage, 2009; 2012) özetlenmiştir.

Porto vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada, kırsal ve kentsel haneler arasında kredi kartı benimseme ve kullanım farklılıkları incelenmektedir. Bu farklılıkların ekonomik, demografik ve risk tercihleri gibi faktörlere bağlı olarak kırsal bölgelerde kredi kartı kullanımının daha düşük olmasına neden olduğu belirtilmiştir. Kendirli vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada, farklı iki ildeki bireylerin kredi kartı kullanımına etki eden faktörler incelenmektedir. Kredi kartının özel günleri hatırlatması ve kampanya sunması faktörü konusunda iki il arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Ucal vd. (2011) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri arasında kredi kartı kullanımındaki cinsiyet farklılıkları incelenmektedir. Elde edilen bulgulara göre kadınların daha temkinli kredi kartı kullanıcıları olduğu, erkeklerin ise daha yüksek limitlere sahip olduğu ve daha fazla borçlandığı ortaya konulmuştur. Oktay vd. (2009) tarafından yapılan çalışmada, kredi kartı sahipliğini etkileyen faktörler ve bu faktörlerin kredi kartı kullanımı üzerindeki etkisi incelenmektedir. Çalışmada demografik, sosyal, ekonomik faktörlerle birlikte kredi kartının özellikleri ve banka hizmetleri ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre yaş, eğitim, gelir, meslek, banka tercihi, kredi kartı özellikleri ve banka hizmetleri ile kredi kartı sahipliğinin daha anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Özellikle gençler, yüksek eğitilmiş ve gelirli bireyler, özel sektör çalışanları, kamu bankalarını tercih edenler ve yüksek harcama limiti olan kartları seçenlerin kredi kartı sahipliğinin daha yoğun olduğu gözlemlenmiştir. Wickramasinghe ve Gurugamage (2012) tarafından yapılan çalışmada, bireylerin sosyal demografik özellikleri, kredi kartı bilgisi ve algılanan yaşam tarzı sonuçlarının kredi kartı kullanımı üzerindeki etkileri incelenmektedir. Elde edilen bulgulara göre yaş, cinsiyet, eğitim, gelir, kredi kartı bilgisi ve algılanan yaşam tarzı sonuçlarının kredi kartı kullanımını önemli ölçüde etkilediği belirlenmiştir. Bu sonuçların, kredi kartı geri ödeme uygulamalarının iyileştirilmesi ve pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi için değerli olduğu vurgulanmıştır. Wickramasinghe ve Gurugamage (2009) tarafından yapılan çalışmada, kredi kartı kullanımının demografik, sosyo-ekonomik ve psikolojik etmenleriyle birlikte artan tüketici uygulamaları incelenmektedir. Elde edilen bulgulara göre tüketicilerin özellikle perakende alışverişlerinde kredi kartlarını kullanma eğiliminde oldukları ve gelir düzeyi, eğitim seviyesi ve yaş gibi faktörlerin kredi kartı kullanımını artırdığı gözlemlenmiştir. Karamustafa ve Biçkes (2003) tarafından yapılan çalışmada, kredi kartı kullanımının tüketim alışkanlıklarını nasıl etkilediği ve bu etkide demografik özelliklerin rolü incelenmektedir. Elde edilen bulgulara göre tüketicilerin kredi kartlarını finansal kaynak sağlama ve alışveriş kolaylığı için kullandıkları ve kredi kartı kullanımının tüketim alışkanlıkları üzerindeki etkisinin demografik özelliklere göre değişkenlik gösterdiği belirtilmiştir. Özellikle, gelir getirici bir işte çalışmayan bireylerin kredi kartını kaynak olarak gördüğü, gelir getirici bir işte çalışanların ise kredi kartı olmadan da istedikleri ürünleri satın alabildiği tespit edilmiştir.

Kredi kartı kullanımı ve **psikolojik/finansal davranışlar** arasındaki alışmalar (Akbulut ve Özbolet, 2015; Arslan, 2015; Aslan, 2023; Ataman ve Yıldırım, 2022; Bayir, 2021; Gültekin Salman ve Perker, 2017; Karyaağdı, 2018; Modesto Veludo-de-Oliveira vd., 2014; Norum, 2008; Phau ve Woo, 2008; Simanjuntak, 2016; Yılmaz vd., 2013) kısaca özetlenmiştir.

Aslan (2023) tarafından yapılan çalışmada, genç yetişkinler arasında benlik saygısı ile kontrolsüz kredi kartı kullanımı arasındaki ilişkinin, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı üzerindeki etkisi incelenmektedir. Benlik saygısının düşük olmasının, kontrolsüz kredi kartı kullanımını artırarak çevrimiçi alışveriş bağımlılığına yol açtığı tespit edilmiştir. Bu ilişki, benlik saygısının ve sorumlu kredi kartı kullanımının çevrimiçi alışveriş bağımlılığına karşı koruyucu olabileceğini gösteren faktörlere dayandırılmaktadır. Ataman ve Yıldırım (2022) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri arasında kredi kartı kullanımı, kompulsif satın alma, borca karşı tutum ve finansal refah arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Kredi kartı kullanımı ile kompulsif satın alma arasında pozitif bir ilişki olduğu, finansal refah düzeyi ve borca karşı tutumun kredi kartı kullanımını azalttığı belirlenmiştir. Bayir (2021) tarafından yapılan çalışmada, online alışveriş tüketicilerinin faydacı ve hedonik tüketim davranışlarının, kontrolsüz kredi kartı kullanımı aracılığıyla kompulsif satın almalar ve sonrasında yaşanan pişmanlık düzeyleri üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Hedonik tüketimin, kontrolsüz kredi kartı kullanımı ve kompulsif satın alma davranışlarını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Karyaağdı (2018) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin bütçeleme ve para yönetimi davranışları, kredi kartı kullanımının bu davranışlar üzerindeki etkileri incelenmektedir. Kredi kartı kullanımının, öğrencilerin harcamalarını, bütçeleme yeteneklerini ve para yönetimindeki başarılarını doğrudan etkilediği bulgulanmıştır. Gültekin Salman ve Perker (2017) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin kredi kartı kullanımına ilişkin tutum ve davranışları (tüketim davranışları, gençlik materyalizmi, sosyal normlar ve hayatı kolaylaştırıcı etkenler) irdelenmektedir. Sosyo-ekonomik ve demografik faktörlerin, kredi kartı sahipliğinde belirleyici olduğu ve bu faktörlerin kredi kartı kullanımını etkilediği tespit edilmiştir. Simanjuntak (2016) tarafından yapılan çalışmada, çalışan kadınların benlik saygısı, para tutumu ve kredi kartı kullanımlarının, kompulsif satın alma davranışları üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Güç prestiji, kaygı ve kredi kartı kullanımının kompulsif satın alma ile anlamlı bir ilişkisi olduğu ortaya konmuştur. Bu bulgular, tüketicilere finansal planlama ve kredi kartı kullanımı konusunda eğitim verilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Arslan (2015) tarafından yapılan çalışmada, tüketicilerin kredi kartı kullanımı ile kompulsif satın alma davranışları arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Kredi kartı kullanımının kompulsif satın alma ile pozitif bir ilişki gösterdiği ve demografik faktörlerin bu ilişkiyi etkilediği bulgulanmıştır. Bu etki, gelir ve eğitim durumu gibi demografik faktörlerle açıklanmaktadır. Akbulut ve Özbolat (2015) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin kredi kartı kullanımı ve sahipliği ele alınmaktadır. Öğrenciler arasında kredi kartı kullanımının yaygın olduğu ve bu kullanımı cinsiyet, gelir düzeyi, aile büyüklüğü ve öğrenci statüsü gibi değişkenlerin etkilediği saptanmıştır. Modesto Veludo-de-Oliveira vd. (2014) tarafından yapılan çalışmada, gençlerin para tutumları, kredi kartı kullanımı ve kompulsif satın alma davranışları arasındaki ilişki incelenmiştir. Olumsuz para tutumlarının, özellikle para prestiji ve kaygı gibi faktörlerin, kredi kartı kullanımı ile kompulsif satın alma davranışları arasındaki ilişkiyi güçlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yılmaz vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada, devlet memurlarının kredi kartı kullanım alışkanlıkları ve davranışsal eğilimleri değerlendirilmiştir. Kredi kartı kullanımının yaygınlaştığı ve tüketicilerin bu kullanıma bağımlı hale geldikleri tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi arttıka internet üzerinden işlem yapma eğiliminin yükseldiği, buna karşın banka şubelerinde işlem yapma oranının düştüğü görölmüştür. Norum (2008) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri arasında kompulsif alışveriş davranışının zaman tercihi ve kredi kartı kullanımı ile nasıl bir ilişkisi olduğu araştırılmaktadır. Yüksek gelirli ailelerden gelen öğrencilerin kompulsif alışveriş yapma olasılıklarının daha düşük olduğu ve kredi kartı kullanımının kompulsif alışveriş davranışı ile pozitif bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Phau ve Woo (2008) tarafından yapılan çalışmada, genç tüketicilerin kompulsif alışveriş eğilimleri, para tutumları ve kredi kartı kullanımı ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Kompulsif alışveriş yapan gençlerin, daha az planlama yaparak daha fazla borçlanma eğiliminde oldukları ve yüksek kredi kartı borçlarına sahip oldukları bulgulanmıştır. Ayrıca, bu genç tüketicilerin zaman tutma eğilimlerinin yüksek olduğu, aynı zamanda daha fazla güvensizlik ve kaygı hissettikleri gözlemlenmiştir.

Kredi kartı kullanımı ve **tüketici tutumları** arasındaki alışmalar (Ahmed vd., 2010; Amin, 2012; Ayla vd., 2020; Başaran vd., 2012; Juusola vd., 2023; Omar vd., 2014; Pilatin, 2021; Rishi vd., 2022; Yeniçeri ve Akturan, 2007; Yılmaz vd., 2009) özetlenmiştir.

Juusola vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada, kredi kartı kullanımında tüketici sadakatini etkileyen faktörler (teşvik, müşteri hizmetleri, yatırım büyüklüğü ve memnuniyet gibi değerışkenler) incelenmektedir. Bu değerışkenlerin, tüketicilerin kredi kartı markalarına sadık kalmalarını pozitif yönde etkilediği bulgulanmıştır. Rishi vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada, kredi kartı kullanım tutumunu etkileyen değerışkenlerin önemi ve performansı ele alınmaktadır. Bireysel faktörlerin (yaş, cinsiyet, eğitim, gelir vb.) bu tutumu belirgin şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Pilatin (2021) tarafından yapılan çalışmada, tüketicilerin kredi kartı kullanımını etkileyen faktörler ve bu kullanıma bağlı motivasyonlar incelenmektedir. Elde edilen bulgulara göre, demografik özelliklerin ve tüketicilerin mesleklerinin kredi kartı kullanımında farklılık yaratmadığı görölmüştür. Bu sonuç, kredi kartı kullanım oranlarının artmasıyla mesleklerin etkisinin önemsizleştiğini gösterebilir. Ayla vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada, bireylerin kredi kartı kullanımını etkileyen faktörler ele alınmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, kredi kartı kullanımının hem ekonomik canlanmaya katkıda bulunduğu hem de bankacılık sektörü için riskler taşıdığı belirlenmiştir. Bu durum, demografik özellikler, kredi kartı sahiplik oranları, gelir düzeyi, eğitim seviyesi, yaş, cinsiyet ve meslek gibi faktörlere dayandırılmaktadır. Kredi kartı kullanmayan bireylerin motivasyonlarında ise yüksek faiz oranları, borçlanma korkusu ve nakit kullanım alışkanlıklarının öne çıktığı görölmüştür.

Omar vd. (2014) tarafından yapılan çalışmada, bireylerin kredi kartı kullanımı ve takıntılı alışveriş davranışları üzerine bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, materyalizmin, bütçe kısıtlamalarının ve dürtüsel alışverişin kredi kartı kötüye kullanımıyla doğrudan ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Özellikle, materyal sahip olma arzusunun lüks harcamaları artırdığı ve bütçesi kısıtlı bireylerin kredi kartı boruna daha eğilimli oldukları gözlemlenmiştir. Başaran vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada, kredi kartlarının rasyonel kullanımını etkileyen bireysel faktörler incelenmektedir. Elde edilen bulgulara göre, rasyonel kredi kartı kullanımının önemi, tüketicilerin gelirlerinin üzerinde borlanmamaları ve yaşam standartlarının olumsuz yönde etkilenmemesiyle açıklanmaktadır. Amin (2012) tarafından yapılan çalışmada, katılım bankalarının müşterileri arasında katılım kredi kartlarının kullanım niyetini etkileyen faktörler (alđılanan faydalar, alđılanan kolaylık, alđılanan maliyet, güvenilirlik, sosyal etki ve reklam etkisi) incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, katılım bankalarının bu faktörleri göz önünde bulundurarak kredi kartı kullanımını teşvik edebileceği ve müşterilerinin demografik özelliklerinin bu niyeti belirlemede önemli olduğu görölmüştür. Ahmed vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada, tüketicilerin kredi kartı kullanım davranışları ve tutumları ele alınmaktadır. Elde edilen bulgular, tüketicilerin belirli davranış kalıplarını sergilediğini göstermektedir. Yılmaz vd. (2009) tarafından yapılan çalışmada, kredi kartı müşterilerinin tutumları ile bu tutumların memnuniyet ve çıkış davranışı üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Kredi kartının güven verdiği algısının memnuniyet üzerinde baskın bir etkiye sahip olduğu, ayrıca olumlu tutumun çıkış davranışını azalttığı tespit edilmiştir. Bu sonuçların, finansal kuruluşlar için müşteri memnuniyetini artırmak ve kredi kartı kullanımını teşvik etmek adına stratejik öneme sahip olduğu vurgulanmıştır.

Yeniçeri ve Akturan (2007) tarafından yapılan çalışmada, kredi kartı kullanımı ve bilinçli tüketim üzerine bir araştırma yürütülmüştür. Çalışmanın amacı, bilinçli ve bilinçsiz kredi kartı kullanan tüketicilerin profillerini ayırt edici değişkenleri belirlemektir. Elde edilen bulgulara göre, bilinçli kredi kartı kullanan tüketicilerin genellikle daha yüksek eğitim, gelir ve yaş ortalamasına sahip oldukları, finansal okuryazarlık ve planlama konusunda daha bilinçli oldukları görülmüştür.

Kredi kartı kullanımı ve **finansal etkiler** arasındaki çalışmalar (Payne vd., 2019; Pejić Bach vd., 2014; Yıldırım ve Demir, 2021) özetlenmiştir.

Yıldırım ve Demir (2021) tarafından yapılan çalışmada, kredi kartı harcamalarını etkileyen makroekonomik faktörler ve özellikle COVID-19 pandemi döneminin bu harcamalara olan etkisi incelenmektedir. Elde edilen bulgulara göre, reel kesim güven endeksi, tüketici güven endeksi ve efektif dolar kuru değişkenlerinin kredi kartı harcamalarını olumlu yönde etkilediği; ancak tüketici fiyat endeksinin olumsuz bir etki yaptığı tespit edilmiştir. Pandemi döneminin, kredi kartı harcamaları üzerinde uzun süreli bir etki yarattığı belirlenmiştir. Payne vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada, kredi kartı kullanıcılarının risk toleransı ile finansal tatminleri arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Düşük risk toleransına sahip kullanıcıların genellikle daha düşük finansal tatmin bildirdikleri ve kötü yönetilen kredi kartı kullanımının finansal tatmini olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır. Pejić Bach vd. (2014) tarafından yapılan çalışmada, kişisel finans ve kredi kartı harcamaları arasındaki ilişki, sistem dinamiği yaklaşımıyla ele alınarak, kredi kartı limitlerinin uzun vadeli bütçeleme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, yüksek kredi limitlerinin uzun vadeli bütçeleme üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini ortaya koymaktadır.

Kredi kartı kullanımı ve **üniversite öğrencileriyle** ilgili çalışmalar (Akca ve Sönmez, 2017; Bayrak vd., 2017; Cebeci ve Uçar, 2016; Gözener ve Sayılı, 2013; Nga vd., 2011; Yao ve Meng, 2018) özetlenmiştir.

Yao ve Meng (2018) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin kredi kartı kullanım alışkanlıkları ve bu alışkanlıkların finansal etkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, ebeveynlere olan finansal bağımlılığın, kredi kartı nakit avans kullanımını olumlu yönde etkilediği ve yüksek finansal bilginin bu süreçte olumlu bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. Bayrak vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin kredi kartı sahipliği ve bu kartları kullanma motivasyonları araştırılmaktadır. Öğrencilerin kredi kartı kullanma motivasyonlarının başında taksitli alışveriş ve sonradan ödeme imkânı bulunmaktadır. Bölüm ve sınıflara göre kredi kartı tercih nedenleri farklılık gösterirken, demografik faktörlerin (cinsiyet, yaş, burs durumu, öğrenim programı, ikamet durumu, ailenin gelir düzeyi) kredi kartı kullanımı ve sahipliği üzerinde belirgin bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Akca ve Sönmez (2017) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri (sağlık yönetimi) arasında kredi kartı kullanımına ilişkin tutumlar ve finansal iyilik hali arasındaki ilişki incelenmiştir. Öğrencilerin kredi kartı kullanım tutumlarının olumlu, finansal iyilik hallerinin ise orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Sosyo-demografik özelliklerin kredi kartı tutumlarını etkilediği ve finansal eğitim ile bireysel özelliklerin dikkate alınmasının önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Elde edilen bulgular, öğrencilere finansal okuryazarlık ve yönetim konusunda daha fazla eğitim verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Cebeci ve Uçar (2016) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri arasında kredi kartı kullanımı ve tutumları incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, kredi kartı kullanan öğrencilerin %46,1 olduğu, bu öğrencilerin %71'inin yalnızca bir kredi kartı kullandığı belirlenmiştir. Gözener ve Sayılı (2013) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin kredi kartı kullanımı üzerine bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, öğrencilerin sosyo-ekonomik yapıları, kredi kartı kullanım durumları ve bu kullanımı etkileyen faktörler ele alınmıştır. Öğrencilerin kredi kartı kullanım durumları ile sosyo-ekonomik özellikleri arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kredi kartı kullanımını etkileyen faktörlerin “avantaj, imaj ve dezavantaj” şeklinde sınıflandırıldığı görülmüştür. Nga vd. (2011) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri (işletme ve yönetim bölümü) arasında imaj bilinci, materyalizm ve zorlayıcı harcama davranışlarının kredi kartı kullanım niyetleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, materyalizmin imaj bilinci ile zorlayıcı harcama arasında kısmi bir aracı rol oynadığı ve zorlayıcı harcamanın kredi kartı kullanım niyetleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Kredi kartı kullanımı ve **pazarlama/ödeme araçları** arasındaki çalışmalar (Adigüzel ve Sayılı, 2012; Arango vd., 2015; Chahal vd., 2014; Özkul ve Tapşın, 2010) özetlenmiştir.

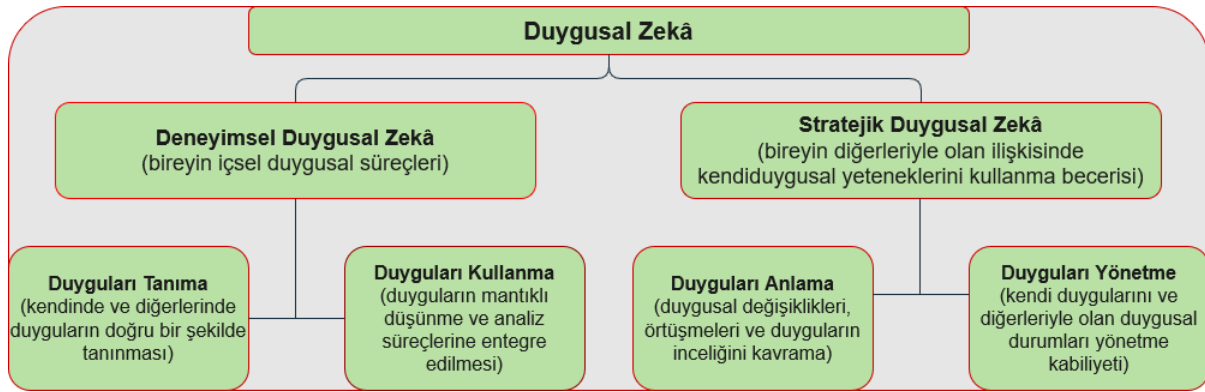
Arango vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada, tüketicilerin ödeme aracı seçimlerini etkileyen faktörler, özellikle tüccar kartı kabulü ve kredi kartı ödülleri gibi araçlar, ekonomik modeller kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu faktörlerin, özellikle yüksek değerli işlemlerde, tüketicilerin ödeme aracı tercihlerinde belirgin bir etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Chahal vd. (2014) tarafından yapılan çalışmada, kredi kartı kullanımı, hizmet deneyimi ve bu ilişkiyi etkileyen algılanan risk türleri incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, algılanan riskin kullanıcının güvenlik, kolaylık, imaj bilinci ve sosyal faydalara yönelik algısına bağlı olarak, kredi kartı kullanımı ile hizmet deneyimi arasındaki ilişkiyi etkilediği belirlenmiştir.

Adigüzel ve Sayılı (2012) tarafından yapılan çalışmada, tüketicilerin kredi kartı kullanımını üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, tüketicilerin büyük bir çoğunluğunun kredi kartı kullandığı, kullanmayanların ise aşırı harcama korkusu taşıdığı ortaya konmuştur. Bununla birlikte, kredi kartı kullanımının kişinin eğitim durumu ve aylık geliri ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Özkul ve Tapşın (2010) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'de 1998-2009 döneminde kredi kartı kullanımının özel nihai tüketim harcamaları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda, kredi kartı kullanımının özel nihai tüketim harcamalarını olumlu yönde etkilediği bulgulanmıştır.

2.3. Duygusal Zekâ

Duygusal zekâ (Emotional Quotient; EQ, DZ), 90'ların sonunda Salovey ve Mayer tarafından ortaya atılan oldukça yeni sayılabilecek bir kavramdır (Salovey ve Mayer, 1990). Mayer vd. (1999), duygusal zekâ kavramını dört temel bileşene dayandırarak açıklamışlardır. Bu temel bileşenler, “tanıma, kullanma, anlama ve yönetme” şeklindedir (Salovey ve Mayer, 1990). Şekil 3'te duygusal zekânın yetenek yapısı gösterilmektedir.

Şekil 3. Duygusal Yeteneklerin Yapısı

Kaynak: (Salovey ve Mayer, 1990)

Şekil 3'teki duygusal yeteneklerin yapısına göre duygusal zekâ, “deneyimsel duygusal zekâ” ve “stratejik duygusal zekâ” olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır. “Deneyimsel duygusal zekâ”, bireyin kendi iç duygusal süreçlerini temsil eder. “Duyguların tanınmasında”, bireyin ve diğerlerinin duygularının doğru bir biçimde ayırt edilmesi vurgulanır (ör. bir bireyin arkadaşının yüzündeki üzüntüyü doğru bir şekilde tanıyabilmesi). “Duyguların kullanılmasında”, duyguların analitik düşünme süreçleriyle bütünleştirilmesi ön plana çıkar (ör. bir birey arkadaşının duygusunu analiz ederek arkadaşının neden üzgün olabileceğini anlamaya çalışması). “Stratejik duygusal zekâ”, bireyin diğer bireylerle etkileşimindeki duygusal yeteneklerinin nasıl kullanılması gerektiğidir. “Duyguların anlaşılmasında”, duygusal değişimler, karmaşıklıklar ve duygusal nüansların kavranması işlenir (ör. birey arkadaşının yaşamış olduğu bu üzüntüsünün daha önceki bir olayın bir yansıması olabileceğini düşünmesi). “Duyguların yönetilmesinde” (ör. bireyin arkadaşını rahatlatmak için nasıl bir yaklaşım sergilemesi gerektiğini bilmesi) ise bireyin kendi duygusal halleri ve diğer bireylerle olan duygusal etkileşimlerini nasıl denetlediği belirtilir (Codier ve Odell, 2014).

Duygusal zekâ konusuyla ilgili yapılmış çalışmalar; **akademik performans** (Codier ve Odell, 2014; Haghghi vd., 2018; Iqbal vd., 2021), **iletişim/empati becerileri** (Duman ve Acaroğlu, 2014; Karakaya vd., 2021; Özkahraman Koç, 2020), **mesleki beceriler** (Ma vd., 2022; Turan vd., 2019; Yılmaz Karabulutlu vd., 2011; Zorlu ve Yanık, 2019), **psikolojik durum** (Büyükbayram vd., 2016; Demir Barutcu, 2022; Foster vd., 2018; Zhang vd., 2016), **seviyelerin değerlendirilmesi** (Anna, 2014; Karaçor ve Çatır, 2017; Ştiglic vd., 2018) ve **diğer** konu başlıklarına ayrılmıştır.

Duygusal zekâ ile **akademik performans** arasında yapılan çalışmalar özetlenmiştir. Iqbal vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada, COVID-19 pandemisi sırasında duygusal zekâ ile akademik sosyal ağ sitelerinin öğrencilerin akademik performansı üzerindeki olumlu etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, akademik sosyal ağ sitelerinin duygusal zekâ ile akademik performans arasındaki ilişkide aracı bir rol oynayabileceği tespit edilmiştir. Haghghi vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri (tıp fakültesi) arasında duygusal zekâ ile akademik başarı arasında pozitif bir ilişki bulgulanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, duygusal zekâ eğitiminin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Codier ve Odell (2014) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (hemşirelik) duygusal zekâ seviyeleri ile akademik başarıları ve mezuniyet sonrası iş performansları arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, duygusal zekânın hem akademik başarıyı hem de mezuniyet sonrası iş performansını etkilediği ortaya konmuştur.

Duygusal zekâ ile **iletifim/empati becerileri** arasında yapılan çalışmalar özetlenmiştir. Karakaya vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (ebelik) duygusal zekâ ile iletifim becerileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, duygusal zekâ ile iletifim becerileri arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ve bu becerilerin, ebelik öğrencilerinin mezuniyet sonrası iş hayatlarında başarılı olmalarında kritik bir rol oynayabileceği önerilmektedir. Özkahraman Koç (2020) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (ebelik) duygusal zekâ düzeyleri ile iletifim becerileri arasındaki ilişki analiz edilmiştir ve her iki becerinin de yüksek olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, ebelik öğrencilerinin eğitim programlarının geliştirilmesi için yararlı öneriler sunmaktadır. Duman ve Acaroğlu (2014) tarafından yapılan çalışmada, üniversite birinci sınıf öğrencilerinin (hemşirelik) duygusal zekâ düzeyleri ile empati becerileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin yüksek duygusal zekâ ve empati becerilerine sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu iki faktör arasında orta düzeyde pozitif bir ilişkinin olduğu ve hemşirelik bakımının bireyler için terapötik bir öneme sahip olduğu ortaya konmuştur.

Duygusal zekâ ile **mesleki beceriler** arasında yapılan çalışmalar özetlenmiştir. Ma vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada, hastane personelinin insan odaklı bakım yeteneği ile duygusal zekâ arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, bu iki faktör arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, tıbbi personelin eğitim programlarına odaklanarak hem insan odaklı bakım yeteneğini hem de duygusal zekâ seviyelerini artırmanın önemini vurgulamaktadır. Zorlu ve Yanık (2019) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (sağlık) duygusal zekâ düzeyleri ile meslek algıları arasındaki ilişki analiz edilmiştir ve mezuniyet sonrası planlarına göre duygusal zekâ düzeylerinde anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, mesleği ile ilgili alanda çalışmak isteyen öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin daha yüksek olduğu görölmüştür. Turan vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (hemşirelik) duygusal zekâ düzeyleri ile hemşirelik bakımında sezgi kullanma becerileri arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Elde edilen bulgular, duygusal zekâ eğitimlerinin öğrencilerin sezgi kullanma becerilerini geliştirmede faydalı olabileceğini göstermektedir. Yılmaz Karabulutlu vd. (2011) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri ile problem çözüme becerileri arasındaki ilişki incelenmiştir ve yüksek duygusal zekâ düzeyine sahip öğrencilerin daha iyi problem çözüme becerilerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, duygusal zekânın artırılmasının problem çözüme becerilerini geliştirmede kritik bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır.

Duygusal zekâ ile **psikolojik durum** arasında yapılan çalışmalar özetlenmiştir. Demir Barutcu (2022) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (sağlık bilimleri fakóltesi) duygusal zekâ ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, duygusal zekâ düzeylerinin artmasıyla mutluluk düzeylerinin de yükseldiği görölmüştür. Foster vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri (sağlık) arasında duygusal zekâ düzeylerinin artmasıyla algılanan stresin azaldığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, bu öğrenciler arasında cinsiyet, yaş ve öğrenim programlarına göre duygusal zekâ ve stres düzeylerinde farklılıklar belirlenmiştir. Zhang vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri (hemşirelik) arasında olumsuz yaşam olayları ile psikolojik sıkıntı arasındaki ilişkide duygusal zekânın aracılık ettiği ortaya konmuştur. Çalışmadan elde edilen bulgular, duygusal zekâ eğitiminin psikolojik sıkıntının önlenmesi ve tedavisinde önemli olduğunu göstermektedir. Büyükbayram vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (hemşirelik) duygusal zekâ, kişilik özellikleri ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişki (duygusal zekâ becerisinin ve kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkileri) incelenmiştir. Elde edilen bulgular, söz konusu faktörlerin öğrenci hemşirelerin psikolojik dayanıklılıklarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, hemşirelik eğitimi programlarının daha etkili olabilmesi için hangi alanlarda destek ve kaynaklara ihtiyaç duyulabileceğini belirlemeye yardımcı olabilir.

Duygusal zekâ ile **seviyelerin değerlendirilmesi** arasında yapılan çalışmalar özetlenmiştir. ştiglic vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (hemşirelik) duygusal zekâ seviyeleri ve bu seviyelerin cinsiyet, önceki bakım deneyimi ve eğitim programlarına göre nasıl değiştiği incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin genellikle yüksek duygusal zekâ seviyelerine sahip oldukları, kadınların erkeklerden ve önceki bakım deneyimi olanların olmayanlardan daha yüksek duygusal zekâyâ sahip oldukları belirlenmiştir. Karaçor ve Çatır (2017) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, bu öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin genelde yüksek olduğunu göstermektedir. Anna (2014) tarafından yapılan çalışmada, fizyoterapist ve beden eğitimi öğretmeni adaylarının duygusal zekâ seviyeleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, tüm grupların ortalama duygusal zekâ seviyelerine sahip olduğunu, öğretmen adaylarının görece daha yüksek puanlar aldığını ve kadın öğrencilerin erkek öğrencilerden daha yüksek puanlar aldığını ortaya koymaktadır.

Duygusal zekâ ile diğer konu başlıkları; **düşmanlık** (Iorga vd., 2016), **eğitimi ve etkileri** (Orak vd., 2016), **genel sağlık** (Farrahi vd., 2015), **liderlik** (Ertaş ve Kiraç, 2019), **profesyonel değerler** (Culha ve Acaroglu, 2019), **sosyal etkileşimler/sosyal medya** (Hamah-Morad vd., 2021), **stres ve akademik performans** (Gupta vd., 2017) ve **şiddet/saldırancılık** (Yılmaz Bingöl vd., 2021) şeklinde olup bu yapılan çalışmalar özetlenmiştir.

Iorga vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri (hemşire) arasında duygusal zekâ seviyeleri ve düşmanlık türleri incelenmiştir ve bu iki faktör arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, öğrencilerin duygusal zekâ seviyelerinin yüksek, düşmanlık türlerinin ise düşük olduğunu göstermektedir. Orak vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerine (lisansüstü hemşirelik) verilen duygusal zekâ eğitiminin, öğrencilerin duygusal zekâ puanlarını olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, hemşirelik eğitiminde duygusal zekâ eğitiminin kritik bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Farrahi vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri arasında duygusal zekâ ile genel sağlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgular, duygusal zekânın genel sağlıkla pozitif bir ilişkisi olduğunu ve yüksek duygusal zekâya sahip öğrencilerin daha iyi bir genel sağlık durumuna sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Ertař ve Kıracı (2019) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin liderlik ve duygusal zekâ düzeyleri incelenmiş ve aralarındaki ilişkinin öğrencilerin sınıf düzeyleri açısından nasıl etkilendiği analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, duygusal zekâ ile liderlik davranışı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Culha ve Acaroglu (2019) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (hemşirelik) hemşirelik değerleri, duygusal zekâ seviyeleri ve bireyselleştirilmiş bakım algıları incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, bu üç değişken arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Hemşirelik eğitim programlarının duygusal zekâ becerilerine daha fazla önem vermesi gerektiği öne sürülmektedir. Hamah-Morad vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (hemşirelik) sanal sosyal ağ kullanımı ile duygusal zekâ arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ancak aşırı sanal sosyal ağ kullanımının olumsuz sonuçlar doğurabileceği de belirtilmiştir. Gupta vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencileri (tıp fakóltesi) üzerinde duygusal zekâ, algılanan stres ve akademik performans arasındaki ilişki incelenmiş ve elde edilen bulgulara göre, yüksek duygusal zekâya sahip öğrencilerin algılanan stres düzeylerinin daha düşük olduğu, ancak duygusal zekâ ile akademik performans arasında doğrudan bir ilişki tespit edilmemiştir. Yılmaz Bingöl vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin (ebelik ve hemşirelik) duygusal zekâ düzeylerinin şiddet eğilimlerine etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgular, duygusal zekâ düzeylerinin şiddet eğilimlerini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.

2.4. Finansal Okuryazarlık, Kredi Kartı Kullanımı ve Duygusal Zekâ

Finansal okuryazarlık düzeyi ile kredi kartı kullanımı arasında negatif bir ilişkinin olduğu araştırmalar olmasına (Bai, 2021; Barış ve Şahin, 2018; Brown vd., 2018; Ceyhan ve Tosun, 2023; Durmuşkaya ve Kavas, 2018; Kaderli vd., 2017; Kılıç vd., 2015; Kıran vd., 2018; Mahdzan vd., 2023; Ming vd., 2021; Modesto Veludo-de-Oliveira vd., 2014; Ozili, 2021; Sezal, 2021; Shefrin ve Nicols, 2014; Singh ve Malik, 2022; Şahin ve Serin, 2018; Şamiloğlu vd., 2016; Temizkan Tüfekçi ve Dilek, 2022; Yao ve Meng, 2018; Yazgan ve Yıldırım, 2022; Yılmaz ve Tuncel, 2017) karşın bu iki değişkenin birbirini etkilemediği araştırmalara da (Engin vd., 2020; Özer, 2022) rastlanılmıştır. Ayrıca finansal okuryazarlık düzeyi ile kredi kartı sahipliği arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Balasubramanian ve Kuppusamy, 2021; Mahdzan vd., 2023). Finansal okuryazarlık düzeyi ile kredi kartı özetini okuma arasında kart sahipliğinde olduğu gibi pozitif bir ilişki vardır (Çelikkol vd., 2017). Bir başka araştırma da ise kredi kullanımı ile kredi kartı kullanımı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu vurgulanmaktadır (Kaya ve Güneş, 2019). Köylüoğlu ve Doğan (2020)'ın araştırması bu sonucu desteklemektedir. Yapılan alışmalar incelendiğinde (finansal okuryazarlık düzeyi ile kredi kartı kullanımı) aşağıdaki alternatif hipotez (**H_{A1.1}**) önerilmektedir.

H_{A1.1}: Finansal okuryazarlık düzeyi (finansal sorumluluk, finansal planlama ve tüketim, ihtiyaç farkındalığı, harcama bilinci, finansal araçlar), kredi kartı kullanımını (davranışsal, duygusal, kaygısal, kavramsal) etkilemektedir.

Finansal okuryazarlık ile duygusal zekâ arasında yapılmış araştırmalar incelendiğinde finansal okuryazarlık düzeyi ile duygusal zekâ arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Finansal okuryazarlık düzeyi yüksek bireylerin duygusal zekâ seviyesi de yüksektir (Anindita ve Ulpah, 2020; Aren ve Nayman Hamamci, 2022; Chen vd., 2022; Dinç Aydemir ve Aren, 2017; Doğan, 2016; Song vd., 2023). Ayrıca duygusal zekâ seviyesi yüksek bireyler finansal olayları daha rahat algılamaktadır (ör. Doğan (2016)). Bu ilişki düzeyinden farklı sonuçların elde edildiği araştırmalar da mevcuttur (ör. Aren vd. (2015)). İlgili literatür incelendiğinde finansal okuryazarlık ile duygusal zekâ ve duygusal zekâ ile kredi kartı kullanımı arasındaki ilişki ve etki düzeyinin test edilmesi için aşağıdaki alternatif hipotez (**H_{A1.2}**; **H_{A1.3}**; **H_{A1}**) önerilmektedir.

H_{A1.2}: Finansal okuryazarlık düzeyi (finansal sorumluluk, finansal planlama ve tüketim, ihtiyaç farkındalığı, harcama bilinci, finansal araçlar), duygusal zekâ seviyesini (iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi, duyguların kullanımı, duyguların değerlendirilmesi) etkilemektedir.

H_{A1.3}: Duygusal zekâ seviyesi (iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi, duyguların kullanımı, duyguların değerlendirilmesi), kredi kartı kullanımını (davranışsal, duygusal, kaygısal, kavramsal) etkilemektedir.

H_{A1}: Finansal okuryazarlık düzeyinin (finansal sorumluluk, finansal planlama ve tüketim, ihtiyaç farkındalığı, harcama bilinci, finansal araçlar) kredi kartı kullanımına (davranışsal, duygusal, kaygısal, kavramsal) etkisinde duygusal zekânın (iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi, duyguların kullanımı, duyguların değerlendirilmesi) aracılık rolü vardır.

3. Metodoloji

Bu çalışmada nicel araştırma yntemi³ tercih edilmiştir. Araştırma türü olarak neden-sonuç (deneysel) araştırma türü (Greener ve Martelli, 2018) belirlenmiştir. Bu alışma için belirlenen örnekleme yöntemi ise, ‘‘olasılığa dayalı örnekleme tekniğidir’’⁴. Zaman ve maliyet kısıtları temelinde Isparta ili⁵ Süleyman Demirel Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Temel Eczacılık Bilimleri, Eczacılık Meslek Bilimleri ve Eczacılık Teknolojisi Blmlerindeki⁶ lisans ğrencileri⁷ bu araştırmanın örneklemini olarak belirlenmiştir. Örnekleme yöntemi olarak ‘‘ok aşamalı örnekleme’’⁸ belirlenmiştir. 441 lisans öğrencisinden (Eczacılık Fakültesi - ğrenci Sayıları, 2023) 206’sına ulaşılması yeterli şekilde hesaplanmıştır. Hesaplama için ‘‘rneklemedeki kişi sayısının belli olduğu’’ aşağdaki formül (Daniel, 2009; Guthrie, 2010) kullanılmıştır.

$$n = \frac{N \times t^2 \times p \times q}{d^2 \times (N - 1) + t^2 \times p \times q}$$

Yeter sayısının hesaplanması ise RStudio 2023.06.1v programında yapılmıştır. Hesaplanması için yazılan kod şekil 4’te verilmektedir.

şekil 4: RStudio 2023.06.1v Programıyla rneklem Sayısının Hesaplanması

```
# Örneklemedeki Kişi Sayısı Bilindiği Zaman (%95 için)
## Parametreler
N <- 441 # 441 (rneklemedeki toplam kişi sayısı)
p <- 0.5 # 0.5 (İncelenen olayın görülme olasılığı)
q <- 1 - p # (Olayın görülmeme olasılığı)
t <- 1.96 # %95 (Güven aralığı değeri)
d <- 0.05 # %5 (Hata payı değeri)

## Örneklem Büyüklüğü Hesaplama (Daniel (2009); Guthrie (2010))
n <- (N * t^2 * p * q) / (d^2 * (N - 1) + t^2 * p * q)

## Sonucun Elde Edilmesi ve Değerin Yuvarlanması
n_rounded <- round(n)
print(n_rounded)
```

Veri toplama sürecinde anket tekniğine (Muijs, 2004) başvurulmuştur. Anketler için etik kurul izni (‘‘İsp *** Uyg *** Bil *** ni *** Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 24.10.2022 tarihli, 122 toplantı sayılı ve 05 karar numaralı’’) alınmıştır. Anket formu (elektronik ortamda - Google Forms – uygulanacak şekilde) 1 Aralık 2022–15 Ocak 2023 arasında yapılmış olup finansal okuryazarlık düzeyi, kredi kartı tutum durumu, duygusal zek düzeyi ile sosyo-demografik ve finansal davranış özellikleri bölümlerden oluşmaktadır. Bunlar:

Marmara Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış lği (Marmara Financial Literacy Attitude and Behavior Scale): Genç yetişkinlerin kendi ekonomik kararlarına olan güvenleri, devlete ve topluma karşı yükümlülükleri, harcama alışkanlıkları ve bu süreçlerde gösterdikleri planlama yeteneklerinin düzeylerinin incelendiği ‘‘finansal okuryazarlık (financial literacy)’’ lği çelikten ve Doğan (2020) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 21 ifade ve 5 boyuttan oluşmaktadır ($\alpha=0,83$). rnek ifade ‘‘lke ekonomisine katkıda bulunmak için üretim yapmamız gerektiğini bilirim’’ şeklinde olup ters ifade bulunmamaktadır.

Kredi Kartı Kullanım lği (Credit Card Attitudes Scale): Kredi kartı kullanımı ve sahipliği ile ilgili tercihler, algılanan riskler, kişisel memnuniyet seviyeleri ve finansal yönetimle ilgili endişeler detaylı bir şekilde incelendiği ‘‘kredi kartı kullanım lğini’’ Hayhoe vd. (1999) geliştirmiş olup Girginer vd. (2008) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılmıştır ($\alpha=0,78$). Daha sonra Girginer vd. (2011) tarafından kısa formu oluşturulmuştur. 14 ifade ve 4 boyuttan oluşan ölçekte ters ifade yer almamaktadır. rnek ifade ‘‘kredi kartı kullanmayı seviyorum’’ şeklinde dir.

³ Genel ilişkiler ve eğilimler hakkında bilgi sağlar (Brown ve Hale, 2014).

⁴ Evrendeki her bir öğrencinin örnekleme dahil olma ihtimalinin sıfırdan farklı olduğu durumdur (Gray vd., 2007).

⁵ **Küme rnekleme:** Araştırmacının nüfusu bölgelere göre kümeler halinde ayırması ve daha sonra bu kümelerden rastgele seçim yapmasıdır (Edmonds ve Kennedy, 2017).

⁶ **Tabakalı rnekleme:** Araştırmacı, nüfusu homojen alt gruplara ayırır ve her bir alt gruptan rastgele katılımcılar seçmesidir (Edmonds ve Kennedy, 2017).

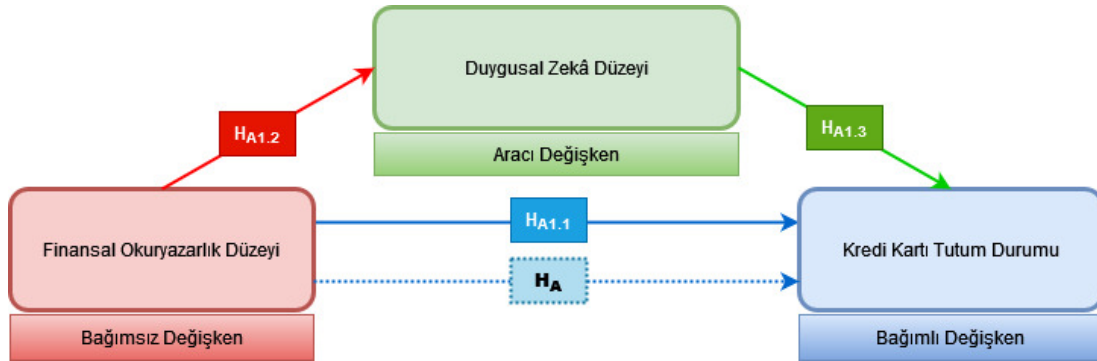
⁷ **Basit Rastgele rnekleme:** Her bir öğrencinin seçilme şansının eşit olmasıdır (Edmonds ve Kennedy, 2017).

⁸ Araştırmacı, evrenden rastgele öğrenciler seçmek için olasılık örnekleme tekniklerinin herhangi bir kombinasyonun kullanılmasıdır (Edmonds ve Kennedy, 2017).

Schutte Duygusal Zekâ Ölçeği (Schutte Emotional Intelligence Scale): Genç yetişkinlerin kendi duygusal durumlarının ve başkalarının duygusal ifadelerinin farkında olma kapasiteleri, duygusal durumları yönetme becerileri, kendi motivasyonlarını sürdürme yetenekleri, empati kurma kapasiteleri ve sosyal becerileriyle ilgili düzeylerinin belirlenmesi için Schutte vd. (1998) geliştirmiş olan ($\alpha=0,90$) Austin vd. (2004) tarafından ($\alpha=0,82$) tekrar gözden geçirilen ve Tatar vd. (2011) tarafından ($\alpha=0,82$) Türkçeye uyarlanan bu ölçek kullanılmıştır. Ölçek 28 ifade ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Örnek ifade “iyimser olmak sorunlar ile baş etmeye devam edebilmem için bana yardımcı oluyor” şeklindedir. Finansal okuryazarlık düzeyi, kredi kartı tutum durumu ve duygusal zekâ düzeyi belirlenmesinde kullanılan ifadelerin değerlendirilmesi için sıralı (ordinal) ölçüm⁹ kullanılmıştır.

Sosyo-Demografik ve Finansal Davranış Özellikleri: Yaş, cinsiyet, kredi kartı kullanımı, ekonomi-finans eğitimi alma durumu ve ekonomi-finans ile ilgili seçmeli bir ders alma isteği sorularında nominal ölçüm¹⁰ kullanılmıştır. Kaçınıcı sınıfta okuduğu ve kaç adet kredi kartı kullanıldığınıyla ilgili sorularda ise sıralı ölçüm kullanılmıştır. Bu çalışma için önerilen araştırma modeli¹¹ Şekil 5’te gösterilmektedir.

Şekil 5: Önerilen Araştırma Modeli

Şekil 5’te gösterilen bu çalışma için önerilen alternatif hipotezi (alternative hypothesis; H_A) (araştırma sorusundan elde edilen spesifik ve ölçülebilir bir önermeyi ifade eder. Bu hipotezin amacı, öngörülen bir etki veya farkın var olduğunu göstermektir (Searle, 1999).); “finansal okuryazarlık düzeyinin yüksek olduğu öğrencilerde kredi kartı kullanımı ile ilgili davranışsal, duygusal, kaygısal ve kavramsal yönler daha olumlu yönde seyretmekte ve bu ilişkide duygusal zekanın boyutlarının (iyimserlik, ruh halinin düzenlenmesi, duyguların kullanımı ve duyguların değerlendirilmesi) aracı bir rol üstlenmesi” şeklindedir.

4. Bulgular

Bu bölümde sosyo-demografik ve finansal davranış özellikleri (SPSS v.26), doğrulayıcı faktör analizi (Confirmatory Factor Analysis; CFA) ve aracılık etkisi (Yapısal Eşitlik Modellemesi; YEM; Structural Equation Modeling; SEM) hakkında bilgiler verilmektedir (AMOS v.26).

4.1. Sosyo-Demografik ve Finansal Davranış Özellikleri

Eczacılık bölümü öğrencilerin yaş dağılımı, 17-23 yaş aralığındaki öğrenci sayısı 166 ve 23 yaş üstü öğrenci sayısı 27’dir. Bu dağılım eczacılık eğitimi alan öğrencilerin büyük çoğunluğunun daha genç yaş grubunda olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin cinsiyet dağılımı erkek öğrenci sayısı 49 ve kadın öğrenci sayısı 144 şeklindedir. Eczacılık bölümünde kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha fazla temsil edildiğini göstermektedir. Öğrencilerin sınıf seviyelerine göre dağılımı, birinci sınıf öğrenci sayısı 43 iken, ikinci sınıf öğrencilerin sayısı 77 olarak en yüksek rakamı temsil etmektedir. Üçüncü sınıf öğrenci sayısı 46 iken, dördüncü sınıf öğrenci sayısı ise 27’dir. Öğrenciler arasında kredi kartı kullanımı ile ilgili mevcut durum incelendiğinde 132 öğrencinin kredi kartı kullandığı, 61 öğrencinin ise kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler arasında kredi kartı kullanımının oldukça yaygın olduğu görülmekle birlikte hala önemli bir oranda öğrencinin bu finansal aracı kullanmadığı veya kullanmayı tercih etmemektedirler. Kredi kartı kullanım sayılarının dağılımına göre, 149 öğrenci tek bir kredi kartı kullanırken, 36 öğrenci iki adet kredi kartı kullanmaktadır. Üç veya daha fazla kredi kartı kullanan öğrenci sayısı ise sadece 8’dir. Öğrencilerin çoğunluğu sadece bir kredi kartı tercih etmekte olup sadece küçük bir kısmı ise birden fazla kart kullanımına yöneldiği görülmektedir.

⁹ Değişkenler arasında mantıklı bir sıra olduğu, ancak bu değerler arasındaki farkların eşit olmadığı durumlarda kullanılır (Randolph ve Myers, 2013).

¹⁰ Değişkenlerin sadece etiketlendiği veya kategorilere ayrıldığı, herhangi bir sıralama veya ölçüm değeri olmadığı durumlarda kullanılır (Randolph ve Myers, 2013).

¹¹ Bir hipotezin/teorinin görselleştirilmiş halidir ve konunun netleştirilmesi ile anlaşılabilirliğin artırılması amacıyla başvuru bir araç (Schindler, 2022).

Öğrencilerinin ekonomi ve finans eğitimi alıp almadıklarına ilişkin durum incelendiğinde sadece 3 öğrencinin ekonomi-finans eğitimi aldığı, 190 öğrencinin bu tür bir eğitim almadıkları görülmüştür. Bu dikkate değer fark öğrenciler arasında ekonomi ve finans alanında resmi bir eğitimin nadir olduğunu ortaya koymaktadır. Öğrencilerin ekonomi ve finans konularında seçmeli ders olarak almak isteyip istemedikleri durum incelendiğinde öğrencilerin yarısına yakınının ekonomi ve finans ile ilgili bir seçmeli ders almayı tercih edeceklerini belirtirken diğer yarısının bu tür dersler almak istemediklerini belirtmiştir. Öğrenciler arasında ekonomi ve finans konularına yönelik bir eğilimin var olduğu fakat bu eğilimin sınırlı bir çoğunluk tarafından ifade edilmektedir. Finansal okuryazarlık, kredi kartı kullanımı ve duygusal zekâyla ilgili ortalama (\bar{X}), standart sapma (s), çarpıklık (sk; γ_1) ve basıklık (ku; γ_2) değerleri Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Finansal Okuryazarlık, Kredi Kartı Kullanımı ve Duygusal Zekâyla İlgili Ortalama, Standart Sapma, Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Değişkenler	Ort.	Std. Ss.	Çarpıklık (γ_1)		Basıklık (γ_2)	
			Değer	Std. Hata	Değer	Std. Hata
Finansal Sorumluluk	4,580	0,505	-0,450	0,175	-1,505	0,348
Finansal Planlama ve Tüketim	3,715	1,079	-0,544	0,175	-0,405	0,348
İhtiyaç Farkındalığı	4,316	0,620	-0,464	0,175	0,066	0,348
Harcama Bilinci	1,710	0,889	1,010	0,175	0,208	0,348
Finansal Araçlar	4,383	0,487	0,483	0,175	-1,785	0,348
Finansal Okuryazarlık	3,606	0,540	-0,133	0,175	-0,847	0,348
Davranışsal	4,218	1,268	-1,392	0,175	0,623	0,348
Duygusal	3,249	1,454	0,051	0,175	-1,494	0,348
Kaygısal	3,632	1,148	-0,725	0,175	-0,174	0,348
Kavramsal	2,788	1,155	0,321	0,175	-0,661	0,348
Kredi Kartı Tutumu	3,611	1,085	-0,365	0,175	-0,513	0,348
İyimserlik/Ruh Halinin Düzenlenmesi	4,435	0,643	-0,705	0,175	-0,510	0,348
Duyguların Kullanımı	3,959	0,636	-0,334	0,175	0,581	0,348
Duyguların Değerlendirilmesi	4,456	0,692	-0,890	0,175	-0,439	0,348
Duygusal Zekâ	4,264	0,508	0,329	0,175	-0,409	0,348

(1,00-1,79: Çok Düşük; 1,80-2,59: Düşük; 2,60-3,39: Orta; 3,40-4,19: Yüksek; 4,20-5,00: Çok Yüksek)

Tablo 1’e göre öğrencilerin finansal sorumluluk (4,580±0,505), finansal araçlar (4,383±0,487) ve ihtiyaç farkındalığı (4,316±0,620) düzeyleri çok yüksek, finansal planlama ve tüketim (3,715±1,079) düzeyi yüksek ve harcama bilinci (1,710±0,889) düzeyi ise çok düşüktür. Genel olarak öğrencilerin finansal okuryazarlık (3,606±0,540) düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin maddi kaynaklarını etkili ve verimli bir şekilde yönetme (ör. borçlarını zamanında ödeme, tasarruf yapma ve finansal risklere karşı hazırlıklı olma), finansal ürün ve hizmetleri tanıma, anlama ve bu araçları etkili bir şekilde kullanma ve gerçek ihtiyaçları ile isteklerini ayırt edebilme durumları yüksektir. Ayrıca öğrencilerin geleceğe yönelik maddi hedefler belirleme, bu hedeflere ulaşmak için bir plan yapma ve tüketim alışkanlıklarını bu plana göre ayarlama durumları azımsanmayacak derecededir. Bu yüksek düzeylerin yanında parayı harcarken bilinçli ve düşünceli olma durumu öğrencilerde oldukça düşüktür. Öğrencilerin davranışsal tutumları (4,218±1,268) çok yüksektir. Kaygısal tutumları (3,632±1,148) ise yüksek seviyedir. Duygusal (3,249±1,454) ve kavramsal (2,788±1,155) tutumları orta seviye düzeyindedir. Genel olarak öğrencilerin kredi kartı tutumları (3,611±1,085) yüksek seviyedir. Öğrencilerin genellikle planlanmış harcamalar yaptıkları ve kredi kartının kullanım kolaylıklarını bildikleri görülmektedir. Ancak finansal durumun oluşturduğu stres ve finansal açıdan kullanılan araçlar hakkındaki bilgi düzeyleri orta seviyedir. Genel olarak öğrencilerin kredi kartı kullanımına ilişkin tutumlarını ve davranışları yüksektir (ör. kredi kartı borçlarını ödeme konusunda sorumluluk sahibi olması). Öğrencilerin duyguların değerlendirilmesi (4,456±0,692) ve iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi (4,435±0,643) çok yüksek olup duyguların kullanımı (3,959±0,636) ise yüksek seviyededir. Genel olarak öğrencilerin duygusal zekâ seviyesi (4,264±0,508) çok yüksektir. Öğrencilerin kendi duygularını ve başkalarının duygularını anlayabildikleri, kendi ruh halini düzenleyebildiği ve olumsuz durumlarda iyimser olduklarını ve duygularını problem çözme veya karar verme süreçlerinde olumlu bir şekilde kullandıkları görülmektedir. Genel olarak öğrencilerin empati yeteneği yüksektir.

Bir dağılımin simetriden sapma ölçüsü çarpıklık (skewness) ve tepesinin (veya düzlüğünün) ölçüsü basıklık (kurtosis) olarak tanımlanmaktadır. Bu değerlerin ± 2 aralığında olması arzu edilmektedir (Schindler, 2022). Toplam 290 öğrenciden elde edilen verilerin basıklık, çarpıklık ve uç değerleri hesaplandıktan sonra 193 anketin uygun olduğuna karar verilmiştir. Yapılan işlemler sonunda finansal sorumluluk ($\gamma_1:-0,450\pm 0,175$; $\gamma^2:-1,505\pm 0,348$), finansal planlama ve tüketim ($\gamma_1:-0,544\pm 0,175$; $\gamma^2:-0,405\pm 0,348$), ihtiyaç farkındalığı ($\gamma_1:-0,464\pm 0,175$; $\gamma^2:0,066\pm 0,348$), harcama bilinci ($\gamma_1:1,010\pm 0,175$; $\gamma^2:0,208\pm 0,348$), finansal araçlar ($\gamma_1:0,483\pm 0,175$; $\gamma^2:-1,785\pm 0,348$) ve **finansal okuryazarlık** ($\gamma_1:-0,133\pm 0,175$; $\gamma^2:-0,847\pm 0,348$) değerleri arzu edilen değerler içinde çıkmıştır.

Davranışsal ($\gamma_1:-1,392\pm 0,175$; $\gamma^2:0,623\pm 0,348$), duygusal ($\gamma_1:0,051\pm 0,175$; $\gamma^2:-1,494\pm 0,348$), kaygısal ($\gamma_1:-0,725\pm 0,175$; $\gamma^2:-0,174\pm 0,348$), kavramsal ($\gamma_1:0,321\pm 0,175$; $\gamma^2:-0,661\pm 0,348$) ve **kredi kartı tutumu** ($\gamma_1:-0,365\pm 0,175$; $\gamma^2:-0,513\pm 0,348$) değerleri arzu edilen değerler içinde çıkmıştır. Son olarak iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi ($\gamma_1:-0,705\pm 0,175$; $\gamma^2:-0,510\pm 0,348$), duyguların kullanımı ($\gamma_1:-0,334\pm 0,175$; $\gamma^2:0,581\pm 0,348$), duyguların değerlendirilmesi ($\gamma_1:-0,890\pm 0,175$; $\gamma^2:-0,439\pm 0,348$) ve **duygusal zekâ** ($\gamma_1:0,329\pm 0,175$; $\gamma^2:-0,409\pm 0,348$) değerleri arzu edilen değerler içinde çıkmıştır.

4.2. Finansal Okuryazarlık, Kredi Kartı Kullanımı ve Duygusal Zekâ İçin Doğrulatoryı Faktör Analizi

Doğrulatoryı faktör analizi gizli değişkenlerin (faktörlerin) ölçümünü, bir ölçüm modelinin belirlenmesi yoluyla ele alır ve gizli değişkenlerle onları ölçtüğü düşünölen gözlemlenen değişkenler arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Doğrulatoryı faktör analizi, önceden bir ölçüm modeli belirlemek için teorik veya somut bilgiye dayanır ve belirlenen modelin, gözlemlenen göstergelerin ortalamaları, varyansları ve kovaryansları ile ne kadar iyi uyum sağladığını ortaya koymaktadır (Roos ve Bauldry, 2022). Model tahmini yapıldıktan sonra hesaplanan birçok model uyum değerleri (**GFI**: Goodness-Of-Fit Index; **AGFI**: Adjusted Goodness-Of-Fit Index; **CFI**: Comparative Fit Index; **RMSEA**: Root-Mean-Square Error of Approximation; **NFI**: Normed Fit Index; **SRMR**: Standardized Root-Mean-Square Residual) bulunmaktadır (Chen ve Yung, 2023). Bu uyum değerleri ile finansal okuryazarlık (FO), duygusal zeka (DZ) ve kredi kartı tutumunun (KKT) uyum değerleri Tablo 2’de gösterilmektedir (Doğan ve Özdamar, 2017; Gana ve Broc, 2019; Schumacker ve Lomax, 2004).

Tablo 2: Model Uyum Değerleri

Uyum Değişkenleri	Kabul Edilebilir Uyum	Mükemmel Uyum	Kötü Uyum	FO	KKT	DZ
CMIN(χ^2)/DF	$3 \leq \chi^2/df \leq 5$	$1 \leq \chi^2/df < 3$	$\chi^2/df > 5$	1,746	2,362	2,203
GFI	$0,90 \leq GFI < 0,95$	$0,95 \leq GFI \leq 1,00$	$GFI < 0,90$	0,925	0,905	0,859
AGFI	$0,85 \leq AGFI < 0,90$	$0,90 \leq AGFI \leq 1,00$	$AGFI < 0,85$	0,884	0,850	0,813
CFI	$0,95 \leq CFI < 0,97$	$0,97 \leq CFI \leq 1,00$	$CFI < 0,95$	0,923	0,944	0,751
RMSEA	$0,05 \leq RMSEA \leq 1,00$	$0,00 \leq RMSEA \leq 0,05$	$RMSEA > 1,00$	0,062	0,084	0,079
NFI	$0,90 \leq NFI < 0,95$	$0,95 \leq NFI \leq 1,00$	$NFI < 0,90$	0,841	0,908	0,634
SRMR	$0,05 < SRMR \leq 1,00$	$0,00 \leq SRMR \leq 0,05$	$SRMR > 1,00$	0,058	0,076	0,089

(**GFI**: Goodness-Of-Fit Index; **AGFI**: Adjusted Goodness-Of-Fit Index; **CFI**: Comparative Fit Index; **RMSEA**: Root-Mean-Square Error of Approximation; **NFI**: Normed Fit Index; **SRMR**: Standardized Root-Mean-Square Residual)

Tablo 2’ye göre finansal okuryazarlık (13 ifade & 4 boyut) ile ilgili doğrulatoryı faktör analizi sonucu elde edilen uyum değerlerinin arzu edilen aralıklarda çıkması için sonucu 8 ifade ve 1 boyut çıkarılmıştır (χ^2/df : 1,706; $p \leq 0,001$). Bu işlemlerden sonra kabul edilebilir uyum (**GFI**: 0,925; **AGFI**: 0,884; **RMSEA**: 0,062; **SRMR**: 0,058) ve kötü uyum (**CFI**: 0,923; **NFI**: 0,841) aralıklarında değerler elde edilmiştir. Kredi kartı kullanımı (13 ifade & 4 boyut) ile ilgili doğrulatoryı faktör analizi sonucu elde edilen uyum değerlerinin arzu edilen aralıklarda çıkması için sonucu 1 ifade çıkarılmıştır (χ^2/df : 2,362; $p \leq 0,001$). Bu işlemlerden sonra kabul edilebilir uyum (**GFI**: 0,905; **AGFI**: 0,850; **CFI**: 0,944; **RMSEA**: 0,084; **NFI**: 0,908; **SRMR**: 0,076) aralığında değerler elde edilmiştir. Duygusal zekâ (17 ifade & 2 boyut) ile ilgili doğrulatoryı faktör analizi sonucu elde edilen uyum değerlerinin arzu edilen aralıklarda çıkması için sonucu 11 ifade ve 1 boyut çıkarılmıştır (χ^2/df : 2,203; $p \leq 0,001$). Bu işlemlerden sonra kabul edilebilir uyum (**RMSEA**: 0,079; **SRMR**: 0,089) ve kötü uyum (**GFI**: 0,859; **AGFI**: 0,813; **CFI**: 0,751; **NFI**: 0,634) aralıklarında değerler elde edilmiştir. Çıkarılan değişkenlerde ilk olarak faktör yüküne bakılmıştır. Faktör yükü değeri 0,30’un altında olan ve aynı boyuttaki değişkenler arasında asgari 0,10’luk bir fark olmayan değişkenler çıkarılmıştır (Stevens, 2009).

Doğrulatoryı faktör analizi sonuçları “cronbach alfa (Cronbach’s Alpha; α), birleşik güvenilirlik (Composite Reliability; CR), ortalama açıklanan varyans (Average Variance Extracted; AVE), maksimum paylaşılan varyansın karesi (Maximum Squared Variance; MSV) ve korelasyon (correlation; r)” değerlerine göre yorumlanmaktadır.

Cronbach alfa katsayısı ve birleşik güvenilirlik değeri: Birkaç ifade, ölçüm veya derecelendirme arasındaki iç tutarlılık veya güvenilirliğin bir ölçüsü şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, bir derecelendirmenin yanıtlarının ne kadar güvenilir olduğunun tahmin edilmesinde kullanılmaktadır (Cronbach, 1951). Bu değer ne kadar düşükse (sıfıra yakınsa), bazı veya tüm maddelerin aynı boyutu ölçmediğini gösterir (Leontitsis ve Pagge, 2007). Bu değer aralıkları ve anlamları; $0,90 < \alpha \leq 1$ arasında “mükemmel düzeyde”, $0,80 \leq \alpha < 0,90$ arasında “iyi düzeyde”, $0,70 \leq \alpha < 0,80$ arasında “kabul edilebilir düzeyde”, $0,60 \leq \alpha < 0,70$ arasında “orta düzeyde”, $0,50 \leq \alpha < 0,60$ arasında “zayıf düzeyde” ve $0,00 \leq \alpha < 0,50$ arasında “kabul edilemez” şeklindedir (George ve Mallery, 2022).

Ortalama açıklanan varyans ve maksimum paylaşılan varyansın karesi değerleri: Yakınsak geçerliliği için AVE ve MSV değerlerine bakılmaktadır. AVE, boyuttaki göstergelere ait varyansın ne kadarının açıklandığını göstermektedir. Bir boyutla ilişkilendirilen göstergelerin/değişkenlerin kare yük değerlerinin (göstergelerin/değişkenlerin kavramı ne kadar iyi temsil etmesi) ortalaması şeklinde hesaplanmaktadır. AVE değerinin 0,50 veya üzerinde olması arzu edilmektedir. Eğer bu değer 0,50’ten düşük bir şekilde elde edilmesi göstergelerin/değişkenlerin varyansının çoğunun açıklanamayan hatalarda kaldığı anlamına gelmektedir (Hair Jr. vd., 2022). Ayrıca AVE değerinin MSV değerinden yüksek çıkması gerekmektedir (Fornell ve Larcker, 1981).

Korelasyon değeri: İfade, boyut, gösterge veya değişkenler arasındaki ilişki düzeyinin/seviyesinin açıklanmasında kullanılmaktadır. Bu değer aralıkları ve anlamları; $0,00 \leq r < 0,30$ arasında “düşük seviye”, $0,30 \leq r < 0,50$ arasında “orta seviye” ve $0,50 \leq r \leq 1,00$ arasında “yüksek seviye” şeklinde sıralanmaktadır (Cohen, 1988). Tablo 3-5 arasında finansal okuryazarlık, kredi kartı tutumu ve duygusal zekayla ilgili doğrulatoryı faktör analizi sonuçları gösterilmektedir. Tablo 3’te finansal okuryazarlıkla ilgili doğrulatoryı faktör analizi ve korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3: Finansal Okuryazarlıkla İlgili Doğrulatoryı Faktör Analizi

Değişkenler	α	CR	AVE	MSV	FS	FPT	İF	FA
Finansal Sorumluluk (FS)	0,602	0,624	0,258	0,202	1			
Finansal Planlama ve Tüketim (FPT)	0,634	0,707	0,411	0,047	0,217	1		
İhtiyaç Farkındalığı (İF)	0,422	0,861	0,758	0,121	0,348	0,158	1	
Finansal Araçlar (FA)	0,756	0,757	0,610	0,202	0,450	0,067	0,231	1

(Finansal Sorumluluk: FS; Finansal Planlama ve Tüketim: FPT; İhtiyaç Farkındalığı: İF; Finansal Araçlar: FA)

Tablo 3’e göre finansal sorumluluk (α : 0,602; CR: 0,624; AVE: 0,258 > MSV: 0,202), finansal planlama ve tüketim (α : 0,634; CR: 0,707; AVE: 0,411 > MSV: 0,047), ihtiyaç farkındalığı (α : 0,422; CR: 0,861; AVE: 0,758 > MSV: 0,121) ve finansal araçlar (α : 0,756; CR: 0,757; AVE: 0,610 > MSV: 0,202) değişkenleri arasındaki korelasyon analizi sonuçları; finansal sorumluluk ile finansal planlama ve tüketim arasında düşük seviye (r :0,217), finansal sorumluluk ile ihtiyaç farkındalığı arasında orta seviye (r :0,348), finansal sorumluluk ile finansal araçlar arasında orta seviye (r :0,450), finansal planlama ve tüketim ile ihtiyaç farkındalığı arasında düşük seviye (r :0,158), finansal planlama ve tüketim ile finansal araçlar arasında düşük seviye (r :0,067) ve ihtiyaç farkındalığı ile finansal araçlar arasında düşük seviye (r :0,231) şeklindedir. Finansal okuryazarlık ile elde edilen sonuçlara göre finansal eğitim ve bilinçlendirme programlarının tasarımında ve uygulanmasında önemli bir yol gösterici olarak kullanılabilir ve genç yetişkinlerin (öğrencilerin) finansal karar alma süreçlerinin daha etkili ve bilinçli hale getirilmesi sağlanabilir. Tablo 4’te kredi kartı tutumuyla ilgili doğrulatoryı faktör analizi ve korelasyon analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4: Kredi Kartı Tutumuyla İlgili Doğrulatoryı Faktör Analizi

Değişkenler	α	CR	AVE	MSV	DA	DU	KAY	KAV
Davranışsal (DA)	0,921	0,927	0,810	0,311	1			
Duygusal (DU)	0,925	0,925	0,804	0,402	0,558	1		
Kaygısal (KAY)	0,738	0,747	0,425	0,258	0,367	0,479	1	
Kavramsal (KAV)	0,536	0,608	0,402	0,355	0,215	0,634	0,508	1

(Davranışsal: DA; Duygusal: DU; Kaygısal: KAY; Kavramsal: KAV)

Tablo 4'e göre davranışsal (α : 0,921; CR: 0,927; AVE: 0,810>MSV: 0,311), duygusal (α : 0,925; CR: 0,925; AVE: 0,804>MSV: 0,402), kaygısal (α : 0,738; CR: 0,747; AVE: 0,425>MSV: 0,258) ve kavramsal (α : 0,536; CR: 0,608; AVE: 0,402>MSV: 0,355) arasındaki korelasyon analizi sonucu; davranışsal ile duygusal arasında yüksek seviyede (r:0,558), davranışsal ile kaygısal arasında orta seviyede (r:0,367), davranışsal ile kavramsal düşük seviyede (r:0,215), duygusal ile kaygısal arasında orta seviyede (r:0,479), duygusal ile kavramsal arasında yüksek seviyede (r:0,634) ve kaygısal ile kavramsal arasında yüksek seviyede (r:0,508) bir ilişki vardır. Sonuç olarak genç yetişkinlerin duygusal ve kaygısal durumlarını iyileştirmek ve davranışsal değişiklikleri teşvik etmek için bütüncül ve çok yönlü stratejilerin geliştirilmesi gerektiği dşnlmektedir. Tablo 5'te duygusal zekayla ilgili doğrulamacı faktör analizi ve korelasyon analiz sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 5: Duygusal Zekayla İlgili Doğrulamacı Faktör Analizi

Değişkenler	α	CR	AVE	MSV	İHD	DD
İyimserlik/Ruh Halinin Düzenlenmesi (İHD)	0,584	0,680	0,403	0,215	1	
Duyguların Değerlendirilmesi (DD)	0,711	0,704	0,403	0,216	0,635	1

(İyimserlik/Ruh Halinin Düzenlenmesi: İHD; Duyguların Değerlendirilmesi: DD)

Tablo 5'e göre iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi (α : 0,584; CR: 0,680; AVE: 0,403>MSV: 0,215) ve duyguların değerlendirilmesi (α : 0,711; CR: 0,704; AVE: 0,403>MSV: 0,216) arasındaki korelasyon analizi sonucu; iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi ile duyguların değerlendirilmesi arasında yüksek seviyede (r:0,635) bir ilişki vardır. Sonuç olarak iyimserlik ve ruh halinin düzenlenmesi konularının duygusal değerlendirme süreçleriyle yakından ilişkili olduğu ve bu alanlarda yapılan çalışmaların bütünsel bir yaklaşımla ele alınması gerektiği grlmektedir.

4.3. Finansal Okuryazarlık, Kredi Kartı Kullanımı ve Duygusal Zekâyla İlgili Aracılık Etkisi

Bu kısımda araştırma için önerilen alternatif hipotezlerin analiz sonuçları yer almaktadır. Finansal okuryazarlık düzeyinin kredi kartı kullanımına ve duygusal zekâyı etkisi, duygusal zekâ düzeyinin kredi kartı kullanımına etkisi ile aracılık modeli (tablo ve görselleştirme sadece bu alternatif hipotezde kullanılmıştır) SPSS ve AMOS programları kullanılarak analiz edilmiştir.

Finansal okuryazarlık düzeyi (finansal sorumluluk, ihtiyaç farkındalığı, finansal araçlar), kredi kartı kullanımını (davranışsal, duygusal, kaygısal, kavramsal) etkilemektedir şeklinde belirlenen alternatif hipotez ($H_{A1.1}$) kabul edilmiştir (χ^2/df : 1,654; $p \leq 0,001$; **GFI**: 0,849; **AGFI**: 0,809; **CFI**: 0,910; **RMSEA**: 0,058; **NFI**: 0,804; **SRMR**: 0,088).

Finansal sorumluluk, davranışsal değişkeni (β : 1,417; **Std. Hata**: 3,926; **Kritik Oran**: 2,345; $p \leq 0,05$ {0,019}), duygusal değişkeni (β : 2,225; **Std. Hata**: 6,565; **Kritik Oran**: 2,317; $p \leq 0,05$ {0,021}), kaygısal değişkeni (β : 1,415; **Std. Hata**: 2,565; **Kritik Oran**: 2,334; $p \leq 0,05$ {0,020}) ve kavramsal değişkeni (β : 1,668; **Std. Hata**: 3,338; **Kritik Oran**: 2,377; $p \leq 0,05$ {0,017}) pozitif yönlü etkilemektedir. Bu bulgu, öğrencilerin finansal sorumluluk algısının artmasıyla birlikte, onların finansal karar alma süreçlerindeki davranışsal eğilimlerinin, duygusal tepkilerinin, kaygı düzeylerinin ve kavramsal algılarının olumlu yönde etkilendiğini ortaya koymaktadır.

İhtiyaç farkındalığı, davranışsal değişkeni (β : -0,651; **Std. Hata**: 0,711; **Kritik Oran**: -2,237; $p \leq 0,05$ {0,025}), duygusal değişkeni (β : -1,044; **Std. Hata**: 1,146; **Kritik Oran**: -2,340; $p \leq 0,05$ {0,019}), kaygısal değişkeni (β : -0,680; **Std. Hata**: 0,466; **Kritik Oran**: -2,323; $p \leq 0,05$ {0,020}) ve kavramsal değişkeni (β : -0,851; **Std. Hata**: 0,602; **Kritik Oran**: -2,528; $p \leq 0,05$ {0,011}) negatif yönlü etkilemektedir. Bu bulgu, öğrencilerin ihtiyaçlarını daha fazla fark etmelerinin, davranışsal eğilimlerinde, duygusal tepkilerinde, kaygı düzeylerinde ve kavramsal algılarında azalmaya neden olduğunu göstermektedir.

Finansal araçlar, davranışsal değişkeni (β : -1,155; **Std. Hata**: 1,369; **Kritik Oran**: -2,840; $p \leq 0,01$ {0,005}), duygusal değişkeni (β : -1,733; **Std. Hata**: 2,261; **Kritik Oran**: -2,716; $p \leq 0,01$ {0,007}), kaygısal değişkeni (β : -1,048; **Std. Hata**: 0,902; **Kritik Oran**: -2,550; $p \leq 0,05$ {0,011}) ve kavramsal değişkeni (β : -1,214; **Std. Hata**: 1,171; **Kritik Oran**: -2,557; $p \leq 0,05$ {0,011}) negatif yönlü etkilemektedir. Bu bulgu, öğrencilerin finansal araçlara daha fazla yönelmelerinin, davranışsal eğilimlerini, duygusal tepkilerini, kaygı düzeylerini ve kavramsal algılarını olumsuz şekilde etkilediğini göstermektedir.

Finansal okuryazarlık düzeyi (finansal sorumluluk, ihtiyaç farkındalığı, finansal araçlar), duygusal zekâ seviyesini (iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi, duyguların değerlendirilmesi) etkilemektedir şeklinde belirlenen alternatif hipotez ($H_{A1.2}$) kısmen kabul edilmiştir (χ^2/df : 1,811; $p \leq 0,001$; **GFI**: 0,803; **AGFI**: 0,764; **CFI**: 0,754; **RMSEA**: 0,065; **NFI**: 0,590; **SRMR**: 0,088).

Finansal sorumluluk, iyimserlik/ruh halinin dzenlenmesi (β : 0,578; **Std. Hata**: 0,228; **Kritik Oran**: 2,277; $p \leq 0,05$ {0,023}) değişkenini pozitif ynlü etkilemektedir. Bu bulgu, öğrencilerin finansal sorumluluk bilinci geliştirdiklerinde, ruh hallerini daha iyi dzenleyebildiklerini ve daha iyimser bir tutum benimsediklerini ortaya koymaktadır.

Finansal sorumluluk, duyguların değerlendirilmesi (β : 0,323; **Std. Hata**: 0,320; **Kritik Oran**: 1,322; $p \geq 0,05$ {0,186}) değişkenini, ihtiyaç farkındalığı iyimserlik/ruh halinin dzenlenmesi (β : 0,138; **Std. Hata**: 0,056; **Kritik Oran**: 1,232; $p \geq 0,05$ {0,218}) değişkenini, ihtiyaç farkındalığı duyguların değerlendirilmesi (β : 0,066; **Std. Hata**: 0,088; **Kritik Oran**: 0,553; $p \geq 0,05$ {0,580}) değişkenini, finansal araçlar iyimserlik/ruh halinin dzenlenmesi (β : 0,145; **Std. Hata**: 0,090; **Kritik Oran**: 1,059 $p \geq 0,05$; {0,290}) değişkenini ve finansal araçlar, duyguların değerlendirilmesi (β : -0,055; **Std. Hata**: 0,136; **Kritik Oran**: -0,389; $p \geq 0,05$ {0,698}) değişkenini etkilememektedir. Bu bulgular, öğrencilerin finansal sorumluluk bilincindeki artışın, duygusal değerlendirme süreçlerini doğrudan etkilemediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, öğrencilerin ihtiyaçlarını fark etmelerinin ruh hali dzenlemesi ve duygusal değerlendirme süreçlerine doğrudan bir katkı sunmadığını göstermektedir. Finansal araçların kullanımının da öğrencilerin ruh hali dzenlemeleri ve duygusal değerlendirmeleri üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Duygusal zekâ seviyesi (iyimserlik/ruh halinin dzenlenmesi, duyguların değerlendirilmesi), kredi kartı kullanımını (davranışsal, duygusal, kaygısal, kavramsal) etkilemektedir şeklinde belirlenen alternatif hipotez ($H_{A1.3}$) kabul edilmiştir (χ^2/df : 1,812; $p \leq 0,001$; **GFI**: 0,807; **AGFI**: 0,771; **CFI**: 0,842; **RMSEA**: 0,065; **NFI**: 0,710; **SRMR**: 0,088).

İyimserlik/ruh halinin dzenlenmesi, davranışsal değişkenini (β : -1,749; **Std. Hata**: 7,696; **Kritik Oran**: -2,307; $p \leq 0,05$ {0,021}), duygusal değişkenini (β : -3,153; **Std. Hata**: 14,338; **Kritik Oran**: -2,355; $p \leq 0,05$ {0,019}), kaygısal değişkenini (β : -1,564; **Std. Hata**: 4,734; **Kritik Oran**: -2,194; $p \leq 0,05$ {0,028}) ve kavramsal değişkenini (β : -1,106; **Std. Hata**: 2,043; **Kritik Oran**: -2,540; $p \leq 0,05$ {0,011}) negatif ynlü etkilemektedir. Bu bulgu ruh halinin dzenlenememesi, öğrencilerin karar alma süreçlerinde aksamalara ve kaygı düzeylerinde artışa neden olmaktadır. Bu bağlamda, olumsuz bir ruh hali içinde olan öğrencilerin karar alma süreçlerinde daha az etkin oldukları ve duygusal zorluklarla daha sık karşılaştıkları görülmektedir.

Duyguların değerlendirilmesi, davranışsal değişkenini (β : 0,906), duygusal değişkenini (β : 1,659; **Std. Hata**: 0,931; **Kritik Oran**: 2,786; $p \leq 0,01$ {0,005}), kaygısal değişkenini (β : 3,134; **Std. Hata**: 2,567; **Kritik Oran**: 3,079; $p \leq 0,01$ {0,002}) ve kavramsal değişkenini (β : 1,911; **Std. Hata**: 1,481; **Kritik Oran**: 3,083; $p \leq 0,01$ {0,002}) pozitif ynlü etkilemektedir. Bu bulgu, duygularını daha iyi değerlendiren öğrencilerin hem davranışsal hem de kavramsal düzeyde daha etkin kararlar alabildiklerini ve bu süreçlerde kaygılarını daha etkili bir şekilde yönetebildiklerini ortaya koymaktadır. Duyguların doğru bir şekilde değerlendirilmesinin, öğrencilerin duygusal tepkilerini de olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

Finansal okuryazarlık düzeyinin (finansal sorumluluk, ihtiyaç farkındalığı, finansal araçlar) kredi kartı kullanımına (davranışsal, duygusal, kaygısal, kavramsal) etkisinde duygusal zekânın (iyimserlik/ruh halinin dzenlenmesi, duyguların değerlendirilmesi) aracılık rolünün test edildiği son hipotez (H_{A1}) ise kabul edilmemiştir (χ^2/df : 1,574; $p \leq 0,001$; **GFI**: 0,772; **AGFI**: 0,738; **CFI**: 0,833; **RMSEA**: 0,055; **NFI**: 0,653; **SRMR**: 0,078). Aracılık etkisi (bayes metodu) sonucu Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6: Aracılık Etkisi

Bağımsız Değişkenin Bağımlı Değişken Üzerindeki Etkisi					
Bağımsız Değişken	Etki Yönlü	Bağımlı Değişken	Std. Hata	Kritik Oran	β
Finansal Sorumluluk	◀→	Davranışsal	2,868	11,173	1,862
Finansal Sorumluluk	◀→	Duygusal	5,336	22,340	1,818
Finansal Sorumluluk	◀→	Kaygısal	2,617	6,899	1,825
Finansal Sorumluluk	◀→	Kavramsal	3,328	9,674	1,843
İhtiyaç Farkındalığı	◀→	Davranışsal	-0,648	1,017	-1,461
İhtiyaç Farkındalığı	◀→	Duygusal	-1,068	1,932	-1,331
İhtiyaç Farkındalığı	◀→	Kaygısal	-0,664	0,624	-1,617
İhtiyaç Farkındalığı	◀→	Kavramsal	-0,768	0,858	-1,516
Finansal Araçlar	◀→	Davranışsal	-1,122	1,927	-1,957*
Finansal Araçlar	◀→	Duygusal	-1,750	3,716	-1,662

Finansal Araçlar	↔	Kaygısal	-0,977	1,192	-1,827
Finansal Araçlar	↔	Kavramsal	-1,056	1,646	-1,592
Bağımsız değişkenin aracı değişken üzerindeki etkisi					
Bağımsız Değişken	Etki Yönü	Aracı Değişken	Std. Hata	Kritik Oran	β
Finansal Sorumluluk	→	İyimserlik/Ruh Halinin Dzn.	1,253	0,535	2,944**
Finansal Sorumluluk	→	Duyguların Değerlendirilmesi	0,895	0,840	2,236*
İhtiyaç Farkındalığı	↔	İyimserlik/Ruh Halinin Dzn.	-0,197	0,072	-1,089
İhtiyaç Farkındalığı	↔	Duyguların Değerlendirilmesi	-0,229	0,114	-1,329
Finansal Araçlar	↔	İyimserlik/Ruh Halinin Dzn.	-0,347	0,131	-1,548
Finansal Araçlar	↔	Duyguların Değerlendirilmesi	-0,442	0,242	-1,777
Aracı değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi					
Aracı Değişken	Etki Yönü	Bağımlı Değişken	Std. Hata	Kritik Oran	β
İyimserlik/Ruh Halinin Dzn.	↔	Davranışsal	-1,728	6,372	-1,564
İyimserlik/Ruh Halinin Dzn.	↔	Duygusal	-3,794	12,950	-1,774
İyimserlik/Ruh Halinin Dzn.	↔	Kaygısal	-1,422	3,884	-1,401
İyimserlik/Ruh Halinin Dzn.	↔	Kavramsal	-2,276	5,524	-1,756
Duyguların Değerlendirilmesi	↔	Davranışsal	-0,159	0,546	-1,010
Duyguların Değerlendirilmesi	↔	Duygusal	-0,137	0,648	-0,767
Duyguların Değerlendirilmesi	↔	Kaygısal	-0,300	0,432	-1,595
Duyguların Değerlendirilmesi	↔	Kavramsal	-0,247	0,463	-1,362

* $p \leq 0,05$ ** $p \leq 0,01$ *** $p \leq 0,001$

(Etki Yönü: → Pozitif Etki, ↔ Negatif Etki, ↔ Etki Yok)

Tablo 6'daki sonuçlara göre finansal sorumluluk, davranışsal değişkenini (Std. Hata: 2,868; Kritik Oran: 11,173; β : 1,862; $p \geq 0,05$ {0,063}), duygusal değişkenini (Std. Hata: 5,336; Kritik Oran: 22,340; β : 1,818; $p \geq 0,05$ {0,069}), kaygısal değişkenini (Std. Hata: 2,617; Kritik Oran: 6,899; β : 1,825; $p \geq 0,05$ {0,068}) ve kavramsal değişkenini (Std. Hata: 3,328; Kritik Oran: 9,674; β : 1,843; $p \geq 0,05$ {0,065}) etkilememektedir. Bu bulgu, finansal sorumluluk bilincinin öğrencilerin davranışsal, duygusal, kaygısal ve kavramsal süreçlerinde anlamlı bir değişiklik yaratmadığını göstermektedir.

İhtiyaç farkındalığı, davranışsal değişkenini (Std. Hata: -0,648; Kritik Oran: 1,017; β : -1,461; $p \geq 0,05$ {0,144}), duygusal değişkenini (Std. Hata: -1,068; Kritik Oran: 1,932; β : -1,331; $p \geq 0,05$ {0,183}), kaygısal değişkenini (Std. Hata: -0,664; Kritik Oran: 0,624; β : -1,617; $p \geq 0,05$ {0,106}) ve kavramsal değişkenini (Std. Hata: -0,768; Kritik Oran: 0,858; β : -1,516; $p \geq 0,05$ {0,130}) etkilememektedir. Bu bulgu ihtiyaç farkındalığının, öğrencilerin bu süreçlerde verdikleri kararlar veya gösterdikleri tepkiler üzerinde önemli bir katkı sağlamadığını göstermektedir.

Finansal araçlar, davranışsal değişkenini (Std. Hata: -1,122; Kritik Oran: 1,927; β : -1,957; $p \leq 0,05$ {0,050}) negatif yönlü etkilerken finansal araçların duygusal değişkeni (Std. Hata: -1,750; Kritik Oran: 3,716; β : -1,662; $p \geq 0,05$ {0,097}), kaygısal değişkeni (Std. Hata: -0,977; Kritik Oran: 1,192; β : -1,827; $p \geq 0,05$ {0,068}) ve kavramsal değişkeni (Std. Hata: -1,056; Kritik Oran: 1,646; β : -1,592; $p \geq 0,05$ {0,111}) üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. Finansal araçların davranışsal değişken üzerindeki etkisine ilişkin bulgular, bu araçların kullanımının öğrencilerin davranışsal eğilimlerinde bir azalmaya yol açtığını göstermektedir. Ancak, finansal araçların duygusal ve kavramsal değişkenler üzerindeki etkisine dair bulgular, bu araçların kullanımıyla öğrencilerin duygusal tepkileri, kaygıları ya da kavramsal değerlendirmeleri üzerinde belirgin bir değişiklik yaratmadığını ortaya koymaktadır.

Finansal sorumluluk, iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi değişkenini (Std. Hata: 1,253; Kritik Oran: 0,535; β : 2,944; $p \leq 0,01$ {0,003}) ve duyguların değerlendirilmesi değişkenini (Std. Hata: 0,895; Kritik Oran: 0,840; β : 2,236; $p \leq 0,05$ {0,025}) pozitif yönlü etkilemektedir. Bu bulgu finansal sorumluluğun, öğrencilerin olumlu bir ruh hali sürdürmelerini ve duygusal süreçlerini sağlıklı bir şekilde yönetmelerini desteklediği görülmektedir.

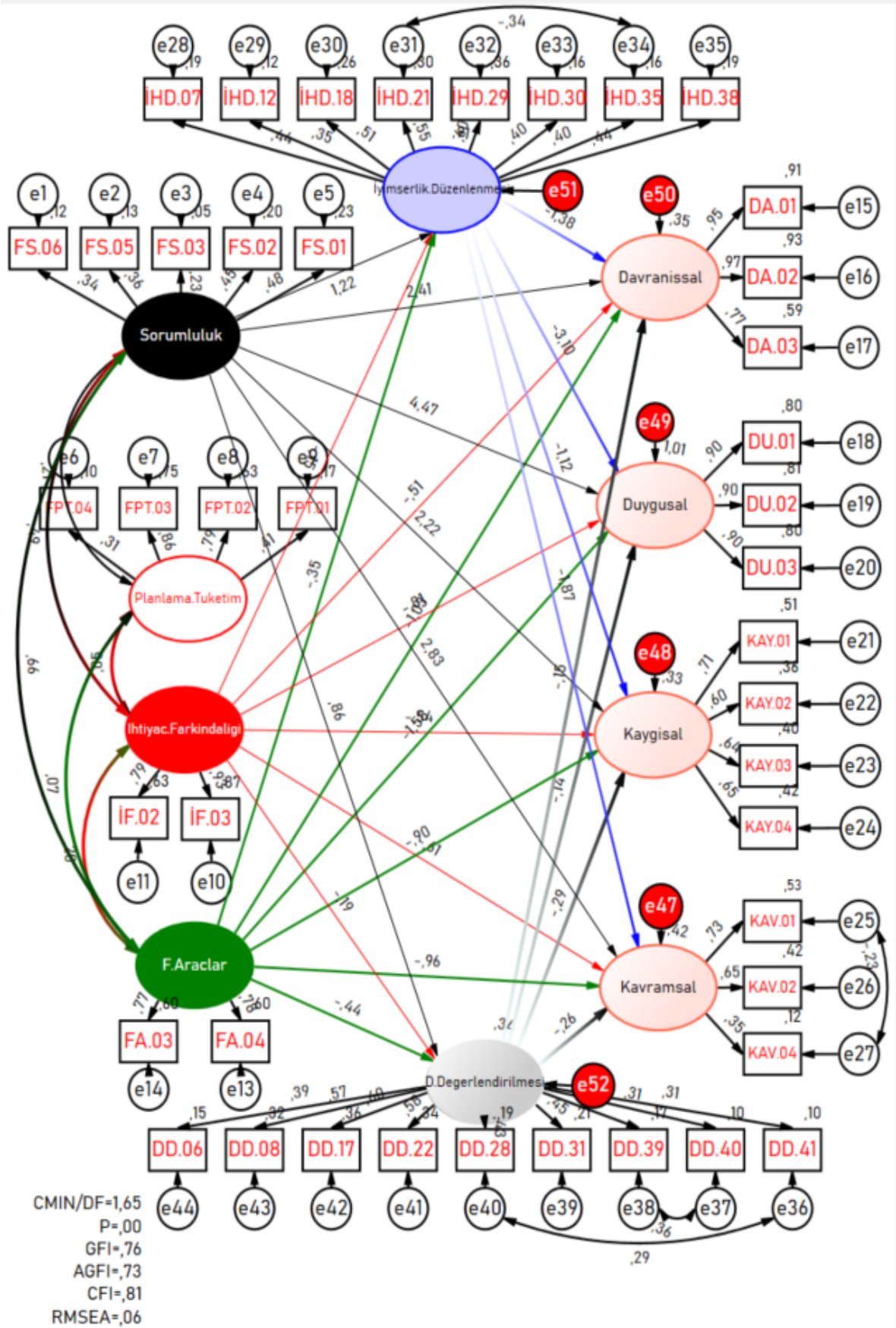
İhtiyaç farkındalığı, iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi değişkenini (**Std. Hata:** -0,197; **Kritik Oran:** 0,072; **β :** -1,089; **$p \geq 0,05$** {0,276}) ve duyguların değerlendirilmesi değişkenini (**Std. Hata:** -0,229; **Kritik Oran:** 0,114; **β :** -1,329; **$p \geq 0,05$** {0,184}) etkilememektedir. Bu bulgu ihtiyaç farkındalığının, öğrencilerin bu süreçlerdeki karar alma ve yönetme becerilerini etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Finansal araçlar, iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi değişkenini (**Std. Hata:** -0,347; **Kritik Oran:** 0,131; **β :** -1,548; **$p \geq 0,05$** {0,122}) ve duyguların değerlendirilmesi değişkenini (**Std. Hata:** -0,442; **Kritik Oran:** 0,242; **β :** -1,777; **$p \geq 0,05$** {0,076}) ihtiyaç farkındalığında olduğu gibi etkilememektedir. Bu bulgu finansal araçların kullanımıyla öğrencilerin ruh hali düzenleme ve duygusal değerlendirme süreçlerinde belirgin bir değişiklik meydana gelmediğini göstermektedir.

İyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi, davranışsal değişkeni (**Std. Hata:** -1,728; **Kritik Oran:** 6,372; **β :** -1,564; **$p \geq 0,05$** {0,118}), duygusal değişkeni (**Std. Hata:** -3,794; **Kritik Oran:** 12,950; **β :** -1,774; **$p \geq 0,05$** {0,076}), kaygısal değişkeni (**Std. Hata:** -1,422; **Kritik Oran:** 3,884; **β :** -1,401; **$p \geq 0,05$** {0,161}), kavramsal değişkeni (**Std. Hata:** -2,276; **Kritik Oran:** 5,524; **β :** -1,756; **$p \geq 0,05$** {0,079}) üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. Bu bağlamda iyimser bir ruh hali içinde olmanın, öğrencilerin bu dört değişikendeki karar alma ve değerlendirme süreçleri üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Duyguların değerlendirilmesi, davranışsal değişkenini (**Std. Hata:** -0,159; **Kritik Oran:** 0,546; **β :** -1,010; **$p \geq 0,05$** {0,313}), duygusal değişkenini (**Std. Hata:** -0,137; **Kritik Oran:** 0,648; **β :** -0,767; **$p \geq 0,05$** {0,443}), kaygısal değişkenini (**Std. Hata:** -0,300; **Kritik Oran:** 0,432; **β :** -1,595; **$p \geq 0,05$** {0,111}) ve kavramsal değişkenini (**Std. Hata:** -0,247; **Kritik Oran:** 0,463; **β :** -1,362; **$p \geq 0,05$** {0,173}) etkilememektedir. Bu bulgu öğrencilerin duyguları değerlendirme kapasitelerinin, davranışsal, duygusal, kaygısal ve kavramsal süreçler üzerinde belirleyici bir rol oynamadığını ortaya koymaktadır. Şekil 6’da önerilen ve test edilen araştırma modelinin AMOS v.26 programı görsel çıktısı yer almaktadır.

şekil 6: Önerilen ve Test Edilen Araştırma Modeli

şekil 6'daki sonuçlar, finansal sorumluluğun ruh hali düzenlemesi ve duyguların değerlendirilmesi üzerinde pozitif etkiler sağladığını, ancak davranışsal, duygusal, kaygısal ve kavramsal süreçlere doğrudan bir katkı yapmadığını ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, ihtiyaç farkındalığı ve finansal araçların iyimserlik ve duyguların değerlendirilmesi üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı, finansal araçların ise davranışsal süreçler üzerinde olumsuz etkiler yarattığı görülmektedir. Bu bulgular, finansal eğitim ve yönetim programlarında davranışsal sonuçlara yönelik yaklaşımların önemini vurgularken, iyimserlik ve duygusal farkındalığın rolünün sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır.

5. Sonuç

Bu çalışmada gençlerin finansal okuryazarlık, kredi kartı kullanımı ve duygusal zekâ düzeyleri incelenmiştir. Gençlerin finansal okuryazarlık düzeyleri; [a] devlet kurumlarına karşı sorumluluklarının farkında olmaları, vergi yükümlülüklerini yerine getirmeleri ve harcamalarını kontrollü bir şekilde yönetmeleri (*finansal sorumluluk*), [b] ihtiyaçlarını önceliklendirerek, harcamalarını ihtiyaç ve isteklerine göre düzenlemeleri (*ihtiyaç farkındalığı*) ve [c] güncel ödeme araçlarını kullanabilme yetileri (*finansal araçlar*) açısından değerlendirilmiştir. Gençlerin kredi kartı kullanım düzeyleri ise; [a] kredi kartına sahip olma eğilimleri ve kredi kartı bağımlılığı (*davranışsal*), [b] kredi kartı kullanımının getirdiği mutluluk ve memnuniyet (*duygusal*), [c] borçlanma ve bütçe aşımı kaygısı ile aşırı kullanımın yarattığı rahatsızlık (*kaygısal*) ve [d] maliyet, borç ve risk algıları (*kavramsal*) bağlamında incelenmiştir. Son olarak, gençlerin duygusal zekâ düzeyleri; [a] bireyin ruh halini kontrol altına alarak zor durumlar karşısında iyimser kalabilme yetisi ve duygusal durumunu iyileştirme çabası (*iyimserlik/ruh hali düzenlemesi*) ve [b] bireyin kendi duygularını tanıma, anlamlandırma, yönetme ve başkalarının duygularını fark etme becerisi (*duyguların değerlendirilmesi*) çerçevesinde araştırılmıştır. Bu üç değişken temel alınarak bir devlet üniversitesinde öğrenim gören lisans öğrencilerine anket uygulanmıştır. Uygulama sonuçları, test edilen değişkenler arasında aracılık etkisinin bulunmadığını, ancak değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin ve etkilerin olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerde finansal sorumluluk duygusunun artırılmasıyla, finansal karar alma süreçlerinde daha olumlu davranışların sergilenmesi ve bu süreçlerdeki kaygıların azalması sağlanmaktadır. Bunun aksine, ihtiyaç farkındalığına ve finansal araç kullanımına aşırı derecede vurgu yapılması, öğrencilerin bu süreçlerde daha olumsuz sonuçlara yol açmasına neden olmaktadır. Elde edilen bu sonuçları, literatürde destekleyen (Çetinceli ve Tüzün, 2022; Hoda, 2022; Karyağdı, 2018; Markle, 2019; Phung vd., 2023; Porto vd., 2019; Sohn vd., 2012; Tükel vd., 2023; Wickramasinghe ve Gurugamage, 2009; Yao ve Meng, 2018; Yılmaz ve Sevim, 2021) ve desteklemeyen (Artavanis ve Karra, 2020; Chen ve Volpe, 1998; Gerrans, 2021; Tetik, 2019) çalışmalar yer almaktadır. Bu bağlamda, kanun koyuculara ve eğitim sektörü temsilcilerine, finansal eğitim programlarının tasarımında daha dengeli bir yaklaşım benimsemeleri önerilmektedir.

Finansal sorumluluk bilinci kazanan öğrencilerde, ruh hallerinin daha iyi düzenlendiği ve olumlu bir psikolojik duruma ulaşıldığı tespit edilmektedir. Ancak, bu bilincin duygusal değerlendirme süreçlerine yansımalarının sınırlı kaldığı görülmektedir. Literatürde bu sonucu desteklemeyen (Anna, 2014; Ataman ve Yıldırım, 2022; Bayir, 2021; Gültekin Salman ve Perker, 2017) çalışmalar bulunmaktadır. Duyguların doğru değerlendirilmesinin olumlu etkiler sağladığı tespit edilmiştir; ancak ruh hallerinin düzenlenememesi durumunda öğrencilerin olumsuz sonuçlarla karşılaştığı belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, Gül (2022) ve Demirgil (2023)'in çalışmalarıyla desteklenmektedir. Özellikle, duyguların doğru bir şekilde analiz edilmesinin, öğrencilerin hem davranışsal hem de duygusal süreçlerinde daha sağlıklı sonuçlar elde etmelerine yardımcı olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, öğrencilerin ruh hali yönetimi ve duygusal farkındalıklarına yönelik eğitimlerin, kişisel ve mesleki gelişimlerinde önemli bir rol oynayabileceği vurgulanmaktadır.

Öğrencilerin finansal sorumluluk ve ihtiyaç farkındalığı düzeylerinin, davranışsal, duygusal, kaygı ve kavramsal değişkenler üzerinde bir etkisinin bulunmadığı belirlenmiştir. Ancak, ilgili literatürde bu düzeylerin pozitif veya negatif etkilerinin olduğu çalışmalar tespit edilmiştir (Er vd., 2017; Karamustafa ve Biçkes, 2003). Bununla birlikte, finansal araçların davranışsal süreçler üzerinde negatif bir etki yarattığı, bu durumun da öğrencilerin finansal araç kullanımına bağlı olarak davranışsal eğilimlerinde azalmaya neden olduğu görülmektedir. Bu sonucu destekleyen (Modesto Veludo-de-Oliveira vd., 2014; Oktay vd., 2009; Ucal vd., 2011) ve desteklemeyen (Akbulut ve Özbolat, 2015; Yılmaz vd., 2009) çalışmalar da literatürde yer almaktadır.

Öğrencilerin ruh hali ve duygusal değerlendirme süreçlerinde finansal sorumluluk bilincinin olumlu etkiler yarattığı, buna karşılık ihtiyaç farkındalığı ve finansal araç kullanımının bu süreçlerde belirleyici olmadığı belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, Wickramasinghe ve Gurugamage (2012), Farrahi vd. (2015) ve Aslan (2023)'in çalışmalarıyla desteklenmektedir. Finansal sorumluluğun, öğrencilerin psikolojik iyilik halleri ve duygusal yönetimleri üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, bu sorumluluk bilincinin geliştirilmesine yönelik programların uygulanması önerilmektedir. Sonuç olarak, iyimserlik ve ruh hali düzenlemesinin yanı sıra duyguların değerlendirilmesinin, öğrencilerin davranışları, duygusal tepkileri, kaygı düzeyleri ve kavramsal süreçleri üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Aba şenbayram, E. (2019). Finansal Okuryazarlık: Harran Üniversitesi Suruç Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(3), 1-21.
- Adigüzel, F., & Sayılı, M. (2012). Tokat İli Merkez İlçede Tüketicilerin Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(1), Article 1.
- Agnew, S., & Harrison, N. (2015). Financial literacy and student attitudes to debt: A cross national study examining the influence of gender on personal finance concepts. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 25(July), 122-129.
- Ahmed, Z. U., Ismail, I., Sadiq Sohail, M., Tabsh, I., & Alias, H. (2010). Malaysian consumers' credit card usage behavior. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 22(4), 528-544.
- Akben Selcuk, E., & Altıok Yılmaz, A. (2014). Financial Literacy among Turkish College Students: The Role of Formal Education, Learning Approaches, and Parental Teaching. *Psychological Reports*, 115(2), 351-371.
- Akbulut, M. C., & Özbolat, M. (2015). Beypazarı MYO Öğrencilerinin Kredi Kartı Kullanımlarına Yönelik Bir Araştırma. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 2(7), 34-52.
- Akca, N., & Sönmez, S. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Kredi Kartı Kullanımına İlişkin Tutumlarının Finansal İyilik Hali Üzerine Etkisi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 64, 1-18.
- Akgül, A., & Göksel, A. G. (2022). Financial Literacy: Examination of Financial Behavior and Attitudes of Sports Management Department Students. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3), 733-751.
- Amin, H. (2012). Patronage factors of Malaysian local customers toward Islamic credit cards. *Management Research Review*, 35(6), 512-530.
- Amin, K. A., Hoffmaster, B. S., & Misko, B. L. (2021). Prioritizing financial knowledge and skills within the doctor of pharmacy curriculum. *Currents in Pharmacy Teaching and Learning*, 13(8), 953-957.
- Anindita, N. L. P. S. D., & Ulpah, M. (2020). Individual Traits, Risk Perception, Financial Literacy & Investment Decisions: *Proceedings of the 5th Padang International Conference On Economics Education, Economics, Business and Management, Accounting and Entrepreneurship (PICEEBA-5 2020)*, 152, 553-559. <https://www.atlantis-press.com/article/125946739>
- Anna, R.-T. (2014). Emotional Competencies of The Forthcoming Physiotherapists and Physical Education Teachers. *Physical Education of Students*, 18(5), 70-73.
- Arango, C., Huynh, K. P., & Sabetti, L. (2015). Consumer payment choice: Merchant card acceptance versus pricing incentives. *Journal of Banking & Finance*, 55(June), 130-141.
- Aren, S., Dinç Aydemir, S., & Uçar, A. R. (2015). Bireysel Emeklilik Fon Tercihlerini Etkileyen Unsurlar Üzerine Bir Çalışma. *Maliye Finans Yazıları*, 1(103), 21-50.
- Aren, S., & Nayman Hamamci, H. (2022). Evaluation of investment preference with phantasy, emotional intelligence, confidence, trust, financial literacy and risk preference. *Kybernetes*. <https://doi.org/10.1108/K-01-2022-0014>
- Arıkan, İ., & Çakmak, Z. (2023). Sosyal Bilgiler Dersinde Bağlam Temelli Öğrenme Yaklaşımının Öğrencilerin Akademik Başarısına, Finansal Okuryazarlık Becerilerine ve Öğrenmenin Kalıcılığına Etkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 153-183.
- Arslan, B. (2015). Kredi Kartı Kullanımının Kompulsif Satın Almaya Etkisi. *AJIT-e Online Academic Journal of Information Technology*, 5(20), 27-40.
- Artavanis, N., & Karra, S. (2020). Financial literacy and student debt. *The European Journal of Finance*, 26(4-5), 382-401.
- Aslan, M. (2023). Benlik Saygısı ve Kontrolsüz Kredi Kartı Kullanımının Çevrimiçi Alışveriş Bağımlılığı Üzerine Etkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 24(1), 1-11.
- Ataman, E., & Yıldırım, D. (2022). Kredi Kartı Kullanımı, Kompulsif Satın Alma, Borca Karşı Tutum ve Finansal Refah İlişkisi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 159-184.
- Austin, E. J., Saklofske, D. H., Huang, S. H. S., & McKenney, D. (2004). Measurement of trait emotional intelligence: Testing and cross-validating a modified version of Schutte et al.'s (1998) measure. *Personality and Individual Differences*, 36(3), 555-562.

- Ausubel, L. M. (1991). The Failure of Competition in the Credit Card Market. *The American Economic Review*, 81(1), 50-81.
- Aydın, A. D. (2018). Türkiye’de Finans Eğitimi ve Finansal Okuryazarlık Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 1(1), 12-20.
- Ayla, D., Dilek, Ö., Pilatin, A., & Bayrak, A. Z. (2020). Kredi Kartı Kullanımını Etkileyen Faktörlerin Analizi: Doğu Karadeniz Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 245-265.
- Bai, Z. (2021). Does robo-advisory help reduce the likelihood of carrying a credit card debt? Evidence from an instrumental variable approach. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 29 (C)(100461).
- Balasubramanian, S. A., & Kuppusamy, T. (2021). Does female labour force participation contribute to better financial inclusion? Evidence from cross-country analysis. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 37(4), 643-658.
- Bamforth, J., Jebarajakirthy, C., & Geursen, G. (2017). Undergraduates’ responses to factors affecting their money management behaviour: Some new insights from a qualitative study. *Young Consumers*, 18(3), 290-311.
- Bankalararası Kart Merkezi (BKM). (2023, Eylül 30). Kart Sayıları. <https://bkm.com.tr/kart-sayilari/>
- Barış, S., & Şahin, M. (2018). Kamu Çalışanlarında Finansal Okuryazarlık. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 79-97.
- Başaran, B., Budak, G. S., & Yılmaz, H. (2012). Kredi Kartlarının Rasyonel Kullanımını Etkileyen Bireysel Faktörler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 67-93.
- Bayir, T. (2021). Hedonik ve Faydacı Tüketim İle Kompulsif Satın Alma İlişkinde Kredi Kartı Kullanımı Ve Pişmanlık: Online Pazaryerleri Üzerine Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 420-441.
- Bayrak, A. Z., Cihan, K., Mirasedoğlu, M. U., & Dilek, Ö. (2017). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Öğrencilerinin Kredi Kartı Kullanımına Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 223-239.
- Beranová, M., & Severová, L. (2022). Economic aspects of financial literacy in the context of sustainable management. *Terra Economicus*, 20(2), 147-159.
- Berti, A. E., Ajello, A. M., Aprea, C., Castelli, I., Lombardi, E., Marchetti, A., Massaro, D., Sappa, V., & Valle, A. (2017). Adolescents’ and young adults’ naïve understandings of the economic crisis. *Europe’s Journal of Psychology*, 13(1), 143-161.
- Boz, D. (2019). Kütahya İlinde Bulunan Özel Eğitim Kurumlarında Öğrenim Gören Öğrenci Velilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 82, 147-160.
- Böhm, P., Böhmová, G., Šimková, V., & Gazdíková, J. (2021). The Impact of Secondary Education on The Level of Financial Literacy: The Case of Slovakia. *Problems of Education in the 21st Century*, 79(1), 13-33.
- Brackett, M. A., & Mayer, J. D. (2003). Convergent, Discriminant, and Incremental Validity of Competing Measures of Emotional Intelligence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(9), 1147-1158.
- Brown, M., & Hale, K. (2014). *Applied Research Methods in Public and Nonprofit Organizations* (First Edition). Jossey-Bass.
- Brown, S., Veld, C., & Veld-Merkoulova, Y. (2018). Credit Cards: Transactional Convenience or Debt-Trap? *International Review of Finance*, 20(2), 295-322.
- Büyükbayram, A., Baysan Arabacı, L., Taş, G., & Varol, D. (2016). Öğrenci Hemşirelerin Duygusal Zekâ ve Sosyotropi-Otonomi Kişilik Özellikleri ile Psikolojik Dayanıklılıkları Arasındaki İlişki. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(3), 29-37.
- Cebeci, İ., & Uçar, S. (2016). Bireysel Finansmanda Etkili Bir Araç: Kredi Kartı Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 72, 1-20.
- Ceyhan, İ. F., & Tosun, S. (2023). Finansal Okuryazarlık ile Tasarruf Davranışları İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Alanya Akademik Bakış*, 7(3), 1081-1103.
- Chahal, H., Kaur Sahi, G., & Rani, A. (2014). Moderating role of perceived risk in credit card usage and experience link. *Journal of Indian Business Research*, 6(4), 286-308.

- Chakravorti, S., & To, T. (2007). A theory of credit cards. *International Journal of Industrial Organization*, 25(3), 583-595.
- Channak, A., Chai-Aroon, T., Jiawiwatkul, U., & Lertwatchara, K. (2022). Understanding the financial literacy of undergraduate students at Thai universities. *Journal of Business & Finance Librarianship*, 27(2), 67-80.
- Chen, C., Ishfaq, M., Ashraf, F., Sarfaraz, A., & Wang, K. (2022). Mediating Role of Optimism Bias and Risk Perception Between Emotional Intelligence and Decision-Making: A Serial Mediation Model. *Frontiers in Psychology*, 13(914649).
- Chen, D.-G., & Yung, Y.-F. (2023). *Structural Equation Modeling Using R/SAS: A Step-by-Step Approach with Real Data Analysis* (First Edition). CRC Press.
- Chen, H., & Volpe, R. P. (1998). An Analysis of Personal Financial Literacy Among College Students. *Financial Services Review*, 7(2), 107-128.
- Codier, E., & Odell, E. (2014). Measured emotional intelligence ability and grade point average in nursing students. *Nurse Education Today*, 34(4), 608-612.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (Second Edition). Lawrence Erlbaum Associates.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests*, 16(3), 297-334.
- Culha, Y., & Acaroglu, R. (2019). The relationship amongst student nurses' values, emotional intelligence and individualised care perceptions. *Nursing Ethics*, 26(7-8), 2373-2383.
- Çelikkol, H., Çelikkol, M. M., & Özkan, N. (2017). A Research on Financial Literacy of Dumlupınar University's Academic Staff. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 447-461.
- Çelikten, L., & Doğan, M. C. (2020). Development of the Marmara Financial Literacy Attitude and Behavior Scale. *Hayef: Journal of Education*, 17(2), 199-221.
- Çetinceli, K., & Tüzün, P. (2022). Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı, Yaşam Doyumu ve Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 21-30. <https://doi.org/10.54614/JSSI.2022.952094>
- Daniel, W. W. (2009). *Biostatistics: A Foundation for Analysis in the Health Sciences* (Ninth Edition). John Wiley & Sons, Inc.
- Demir Barutcu, C. (2022). Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Duygusal Zekâ ile Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(2), 270-279.
- Demirgil, Z. (2023). İşyerinde Haset ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Bilgi Paylaşımının Düzenleyici Rolü. *The Journal of International Scientific Researches*, 8(3), 499-509. <https://doi.org/10.23834/isrjournal.1351333>
- Diñ Aydemir, S., & Aren, S. (2017). Do the effects of individual factors on financial risk-taking behavior diversify with financial literacy? *Kybernetes*, 46(10), 1706-1734.
- Doğan, İ., & Özdamar, K. (2017). The effect of different data structures, sample sizes on model fit measures. *Communications in Statistics - Simulation and Computation*, 46(9), 7525-7533.
- Doğan, M. (2016). Davranışsal Finans Eğilimleri İle Bireysel Emeklilik Fon Tercihleri Arasındaki İlişkinin Test Edilmesi: Türkiye Deki Banka Çalışanları Üzerine Bir Uygulama. *International Journal of Management Economics and Business*, ICAFR 16 Özel Sayısı, 339-357.
- Duman, D., & Acaroğlu, R. (2014). Hemşirelik Yüksekokulu Birinci Sınıf Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Empati Becerileri Arasındaki İlişki. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 22(1), 25.
- Durmuşkaya, S., & Kavas, Y. (2018). Akademik Gelişim Ve Finansal Okuryazarlık Arasındaki İlişkinin Tespiti Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25(3), 925-939.
- Eczacılık Fakültesi—Öğrenci Sayıları*. (2023, Ağustos 30). Süleyman Demirel Üniversitesi: Aday Öğrenci Portalı. <https://aday.sdu.edu.tr/bolum/eczacilik-fakultesi>
- Edmonds, W. A., & Kennedy, T. D. (2017). *An Applied Guide to Research Designs: Quantitative, Qualitative, and Mixed Methods* (Second Edition). SAGE Publications, Inc.
- Eichelberger, B., Mattioli, H., & Foxhoven, R. (2017). Uncovering Barriers to Financial Capability: Underrepresented Students' Access to Financial Resources. *Journal of Student Financial Aid*, 47(3), 70-87.

- Engin, C., Eren, A. S., & Balkar, O. E. (2020). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Lisans Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Durumlarının Tespitine Yönelik Bir Alan Çalışması. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 42(2), 283-315.
- Er, B., Şahin, Y. E., & Mutlu, M. (2017). Finansal Eylem ve Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(630), 78-88.
- Ergün, K., & Serel, A. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlığı: Balıkesir Üniversitesi Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 1385-1410.
- Ertaş, H., & Kırac, R. (2019). Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Liderlik ve Duygusal Zekâ Düzeylerinin İncelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 23(80), 247-262.
- Farrahi, H., Kafi, S. M., Karimi, T., & Delazar, R. (2015). Emotional Intelligence and Its Relationship With General Health Among the Students of University of Guilan, Iran. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 9(3-e1582), 1-4. <https://doi.org/10.17795/ijpbs-1582>
- Fiksenbaum, L., Marjanovic, Z., & Greenglass, E. (2017). Financial threat and individuals' willingness to change financial behavior. *Review of Behavioral Finance*, 9(2), 128-147.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39.
- Foster, K., Fethney, J., Kozlowski, D., Fois, R., Reza, F., & McCloughen, A. (2018). Emotional intelligence and perceived stress of Australian pre-registration healthcare students: A multi-disciplinary cross-sectional study. *Nurse Education Today*, 66, 51-56.
- Gana, K., & Broc, G. (2019). *Structural Equation Modeling with lavaan* (First Edition). John Wiley & Sons, Inc.
- George, D., & Mallery, P. (2022). *IBM SPSS Statistics 27 Step by Step: A Simple Guide and Reference* (17th Edition). Routledge.
- Gerrans, P. (2021). Undergraduate student financial education interventions: Medium term evidence of retention, decay, and confidence in financial literacy. *Pacific-Basin Finance Journal*, 67(June (101552)), 1-20.
- Girginer, N., Erken Çelik, A., & Uçkun, N. (2008). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Kredi Kartı Kullanımlarına Yönelik Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 193-208.
- Girginer, N., Erken Çelik, A., & Uçkun, N. (2011). Kredi Kartı Tutum Ölçeği Üzerine Bir Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 17-30.
- Gözener, B., & Sayılı, M. (2013). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Taşlıçiftlik Yerleşkesindeki Öğrencilerin Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 191-198.
- Gray, P. S., Williamson, J. B., Karp, D. A., & Dalphin, J. R. (2007). *The Research Imagination: An Introduction to Qualitative and Quantitative Methods* (First Edition). Cambridge University Press.
- Greener, S., & Martelli, J. (2018). *An Introduction to Business Research Methods* (Third Edition). The eBook Company (bookboon.com).
- Gupta, R., Singh, N., & Kumar, R. (2017). Longitudinal predictive validity of emotional intelligence on first year medical students perceived stress. *BMC Medical Education*, 17(139), 1-6.
- Guthrie, G. (2010). *Basic Research Methods: An Entry to Social Science Research* (First Edition). Sage Publications India Pvt Ltd.
- Gül, T. (2022). Duygusal İhmal ile İş-Aile Çatışması Arasındaki İlişkide Psikolojik Sermayenin Aracılık Rolü. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 9(83), 927-937. <https://doi.org/10.26450/jshsr.3105>
- Gültekin Salman, G., & Perker, B. (2017). Kredi Kartı Kullanımındaki Tutum ve Satınalım Davranışını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Beykoz Akademi Dergisi*, 5(2), 163-195.
- Haghighi, M., Shir, M. K., Gholamzahi, M., Shamsai, M., & Bagheri, S. (2018). Study of correlation between emotional intelligence and academic achievement among Iranian students in Zabol University of Medical Sciences, 2017. *Medical Science*, 22(90), 218-224.

- Hair Jr., J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2022). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)* (Third Edition). SAGE Publications, Inc.
- Hamah-Morad, J., Mostafazadeh, A., Areshtanab, H. N., Ebrahimi, H., Bostanabad, M. A., & Hosseinzadeh, M. (2021). The status of using virtual social networks and its relationship with emotional intelligence among nursing students. *Journal of Psychiatric Nursing, 12*(4), 307-313.
- Harrison, N., & Agnew, S. (2016). Individual and Social Influences on Students' Attitudes to Debt: A Cross-National Path Analysis Using Data from England and New Zealand. *Higher Education Quarterly, 70*(4), 332-353.
- Hayhoe, C. R., Leach, L., & Turner, P. R. (1999). Discriminating the number of credit cards held by college students using credit and money attitudes. *Journal of Economic Psychology, 20*(6), 643-656.
- Hoda, N. (2022). Gender, Education, and Financial Socialization as Determinants of Financial Knowledge: An Empirical Study. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business, 9*(10), 169-177.
- Iorga, M., Ciuhodaru, T., & Soponaru, C. (2016). Emotional Intelligence and Types of Hostility Among Nurse Students. *International Journal of Medical Dentistry, 20*(2), 104-109.
- Iqbal, J., Qureshi, N., Ashraf, M. A., Rasool, S. F., & Asghar, M. Z. (2021). The Effect of Emotional Intelligence and Academic Social Networking Sites on Academic Performance During the COVID-19 Pandemic. *Psychology Research and Behavior Management, 14*, 905-920.
- Ivcevic, Z., Brackett, M. A., & Mayer, J. D. (2007). Emotional Intelligence and Emotional Creativity. *Journal of Personality, 75*(2), 199-236.
- Juusola, K., Boakye, K. G., Blankson, C., & Cao, G. (2023). A comparative examination of the motivating factors underpinning consumers' loyalty toward credit card usage in the United States and France. *International Journal of Bank Marketing*. <https://doi.org/10.1108/IJBM-11-2022-0482>
- Kacabıyık, T., & Teker, T. (2018). Finansal Okuryazarlık: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2*(2), 117-144.
- Kaderli, Y., Armağan, E. A., & Küçükkambak, S. E. (2017). Y Kuşuğunun Kompulsif Satın Alma Davranışına Etki Eden Faktörler Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46*(2), 188-210.
- Karaçor, M., & Çatır, O. (2017). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 7*(1), 54-62.
- Karadeniz, E., Koşan, L., Geçgin, E., & Beyazgül, M. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Analizi: Kafkas Üniversitesi Sarıkamış Kampüsünde Bir Araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17*(2), 325-346.
- Karakaya, N., Topatan, S., Mumcu, N., Koç, E., ŞahiN, B., & Yaman, E. (2021). Ebelik Lisans Öğrencilerinin Duygusal Zekâ ve İletişim Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi, 6*(1), 173-180.
- Karamustafa, K., & Biçkes, D. M. (2003). Kredi Kartı Sahip ve Kullanıcılarının Kredi Kartı Kullanımlarını Değerlendirmeye Yönelik Bir Araştırma: Nevşehir Örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(15), Article 15.
- Karyağdı, N. G. (2018). Bütçeleme ve Para Yönetimine İlişkin Kredi Kartı Kullanım Anlayışının Öğrenciler Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Çalışma: Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(1), 123-142.
- Kaya, M., & Güneş, H. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Analizi: Bankacılık ve Finans Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11*(28), 295-305.
- Kaynak, E., & Harcar, T. (2001). Consumers' attitudes and intentions towards credit card usage in an advanced developing country. *Journal of Financial Services Marketing, 6*(1), 24-39.
- Kendirli, S., Akgün, Z., & Çağırın Kendirli, H. (2017). Bireysel Finansman Aracı Olarak Kredi Kartı ve Kullanımına Yönelik Kayseri ve Yozgat İllerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9*(1), 63-78.
- Khalisharani, H., Johan, I. R., & Sabri, M. F. (2022). The Influence of Financial Literacy and Attitude Towards Financial Behaviour Amongst Undergraduate Students: A Cross-Country Evidence. *Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities, 30*(2), 449-474.

- Kılıç, Y., Ata, H. A., & Seyrek, İ. H. (2015). Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 66, 129-150.
- Kıran, F., Çetinkaya Bozkurt, Ö., & Tunç, H. (2018). Finansal Okuryazarlık ve Girişimcilik Niyeti Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1), 29-51.
- Köylüoğlu, A. S., & Doğan, M. (2020). Tüketicilerin Kredi Kartına Yönelik Tutumu İle Finansal Okuryazarlık Düzeyi Arasındaki İlişki. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 770-778.
- Kuşcu, F. N., & Yılmaz, F. Ö. (2022). Finansal Okuryazarlığın Girişimcilik Üzerine Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 55-81.
- Lee, J., & Kwon, K.-N. (2002). Consumers' Use of Credit Cards: Store Credit Card Usage as an Alternative Payment and Financing Medium. *Journal of Consumer Affairs*, 36(2), 239-262.
- Leontitsis, A., & Pagge, J. (2007). A simulation approach on Cronbach's alpha statistical significance. *Mathematics and Computers in Simulation*, 73(5), 336-340.
- Lopes, P. N., Salovey, P., Côté, S., & Beers, M. (2005). Emotion Regulation Abilities and the Quality of Social Interaction. *Emotion*, 5(1), 113-118.
- Ma, J., Peng, W., & Pan, J. (2022). Investigation into the correlation between humanistic care ability and emotional intelligence of hospital staff. *BMC Health Services Research*, 22(1), 839.
- Mahdzan, N. S., Zainudin, R., & Shaari, M. S. (2023). The influence of religious belief and psychological factors on borrowing behaviour among Malaysian public sector employees. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 15(3), 361-385.
- Markle, G. (2019). Crushing Debt or Savvy Strategy? Financial Literacy and Student Perceptions of their Student Loan Debt. *Journal of Student Financial Aid*, 49(1), 1-20.
- Matthews, G., Zeidner, M., & Roberts, R. D. (2002). *Emotional Intelligence: Science and Myth* (First Edition). The MIT Press.
- Mayer, J. D., Caruso, D. R., & Salovey, P. (1999). Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence. *Intelligence*, 27(4), 267-298.
- McCoy, M. A., White, K. J., & Love, K. (2019). Investigating the financial overconfidence of student-athletes. *Sport, Business and Management: An International Journal*, 9(4), 381-398.
- Melo, J. M. de, & Moreira, C. S. (2021). Educação Financeira Pessoal: Um estudo com discentes de Ciências Contábeis. *Revista Contabilidade e Controladoria*, 13(2), 151-169.
- Ming, Y., Li, C., & Chen, J. (Elaine). (2021). Acquisition mode and credit card overspending behavior: An empirical analysis of the credit card industry. *Journal of Consumer Affairs*, 55(1), 232-253.
- Modesto Veludo-de-Oliveira, T., Augusto Falciano, M., & Villas Boas Perito, R. (2014). Effects of credit card usage on young Brazilians' compulsive buying. *Young Consumers*, 15(2), 111-124.
- Muijs, D. (2004). *Doing Quantitative Research in Education with SPSS* (First Edition). Sage Publications.
- Mu'izzuddin, Taufik, Ghasarma, R., Putri, L., & Adam, M. (2017). Financial Literacy; Strategies and Concepts in Understanding the Financial Planning With Self-Efficacy Theory and Goal Setting Theory of Motivation Approach. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4), 182-188.
- Nga, J. K. H., Yong, L. H. L., & Sellappan, R. (2011). The influence of image consciousness, materialism and compulsive spending on credit card usage intentions among youth. *Young Consumers*, 12(3), 243-253.
- Norum, P. S. (2008). The role of time preference and credit card usage in compulsive buying behaviour. *International Journal of Consumer Studies*, 32(3), 269-275.
- Oktay, E., Özen, Ü., & Alkan, Ö. (2009). Kredi Kartı Sahipliğinde Etkili Olan Faktörlerin Araştırılması: Erzurum Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), Article 2.
- Omar, N. A., Abdul Rahim, R., Che Wel, C. A., & Shah Alam, S. (2014). Compulsive buying and credit card misuse among credit card holders: The roles of self-esteem, materialism, impulsive buying and budget constraint. *Intangible Capital*, 10(1), 52-74.
- Onat, O. K., & Yöntem, H. (2022). Finansal Okuryazarlığın Bireysel Emeklilik Sistemi Tercihlerine Etkisi: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde Bir Araştırma. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 14(26), 165-192.

- Orak, R. J., Farahani, M. A., Kelishami, F. G., Seyedfatemi, N., Banihashemi, S., & Havaei, F. (2016). Investigating the effect of emotional intelligence education on baccalaureate nursing students' emotional intelligence scores. *Nurse Education in Practice*, 20, 64-69. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2016.05.007>
- Ozili, P. K. (2021). Financial Inclusion: Globally Important Determinants. *Financial Internet Quarterly*, 17(4), 1-11.
- Özer, N. (2022). Finansal Okuryazarlık Ve Finansal İyilik Halleri Arasındaki İlişki: Düzce Üniversitesi Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(81), 308-327.
- Özkahraman Koç, ř. (2020). Ebelik Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeyleri İle İletişim Becerileri Arasındaki İlişki. *NWSA Academic Journals*, 15(2), 1-8.
- Özkul, F. U., & Tapşın, G. (2010). Kredi Kartı Kullanımı ile Kullanılabilir Gelirin Tüketim Üzerindeki Etkisi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Ampirik Çalışma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 47, Article 47.
- Payne, P., Kalenkoski, C. M., & Browning, C. (2019). Risk Tolerance and the Financial Satisfaction of Credit Card Users. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 30(1), 110-120.
- Pejić Bach, M., Zoroja, J., & Merkać Skok, M. (2014). Credit card spending limit and personal finance: System dynamics approach. *Croatian Operational Research Review*, 5(1), 35-47.
- Phau, I., & Woo, C. (2008). Understanding compulsive buying tendencies among young Australians: The roles of money attitude and credit card usage. *Marketing Intelligence & Planning*, 26(5), 441-458.
- Phung, T. M. T., Tran, Q. N., Nguyen-Hoang, P., Nguyen, N. H., & Nguyen, T. H. (2023). The role of learning motivation on financial knowledge among Vietnamese college students. *Journal of Consumer Affairs*, 57(1), 529-563.
- Pilatin, A. (2021). Tüketicilerin Kredi Kartı Kullanımını Etkileyen Faktörler: Ordu İli Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 1400-1426.
- Porto, N., Huang, Y., & Xiao, J. J. (2019). Credit Card Adoption and Usage In China: Urban–Rural Comparisons. *The Singapore Economic Review*, 64(01), 41-56.
- Randolph, K. A., & Myers, L. L. (2013). *Basic Statistics in Multivariate Analysis* (First Edition). Oxford University Press.
- Richardson, J., Alpert, K., Tanner, M., & Birt, J. (2022). Financial Literacy and Retirement Spending: A University Student Perspective. *Australian Accounting Review*, 32(3), 367-387.
- Rishi, B., Mallick, D. K., & Shiva, A. (2022). Examining the dynamics leading towards credit card usage attitude: An empirical investigation using importance performance map analysis. *Journal of Financial Services Marketing*. <https://doi.org/10.1057/s41264-022-00181-w>
- Roos, J. M., & Bauldry, S. (2022). *Confirmatory Factor Analysis* (First Edition). SAGE Publications, Inc.
- Rosacker, K. M., & Rosacker, R. E. (2016). An exploratory study of financial literacy training for accounting and business majors. *The International Journal of Management Education*, 14(1), 1-7.
- Sági, J., Vasa, L., & Lentner, C. (2020). Innovative solutions in the development of households' financial awareness: A Hungarian example. *Economics & Sociology*, 13(3), 27-45.
- Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211.
- Schindler, P. S. (2022). *Business research methods* (Fourteenth Edition). McGraw Hill.
- Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (2004). *A beginner's guide to structural equation modeling* (Second Edition). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Hall, L. E., Haggerty, D. J., Cooper, J. T., Golden, C. J., & Dornheim, L. (1998). Development and validation of a measure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 25(2), 167-177.
- Searle, A. (1999). *Introducing research and data in psychology: A guide to methods and analysis* (First Edition). Routledge.
- Sel, B. (2022). Action research on interdisciplinary teaching of financial literacy in elementary schools. *Turkish Journal of Education*, 11(4), 222-241.

- Seotsanyana, M. E. (2019). Assessment of university students' level of financial literacy: The voices of the National University of Development Studies education students. *Africa Review*, 11(1), 63-76.
- Serido, J. (2022). Financial Literacy Among Young Adults. İnde G. Nicolini & B. J. Cude (Ed.), *The Routledge Handbook of Financial Literacy* (First Edition, ss. 31-47). Routledge.
- Sezal, L. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuyazarlık Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 2114-2137.
- Shefrin, H., & Nicols, C. M. (2014). Credit card behavior, financial styles, and heuristics. *Journal of Business Research*, 67(8), 1679-1687.
- Simanjuntak, M. (2016). Self-esteem, money attitude, credit card usage, and compulsive buying behaviour. *Economic Journal of Emerging Markets*, 8(2), 128-135.
- Singh, D., & Malik, G. (2022). A systematic and bibliometric review of the financial well-being: Advancements in the current status and future research agenda. *International Journal of Bank Marketing*, 40(7), 1575-1609.
- Sohn, S., Joo, S., Grable, J. E., Lee, S., & Kim, M. (2012). Adolescents' financial literacy: The role of financial socialization agents, financial experiences, and money attitudes in shaping financial literacy among South Korean youth. *Journal of Adolescence*, 35(4), 969-980.
- Song, C. L., Pan, D., Ayub, A., & Cai, B. (2023). The Interplay Between Financial Literacy, Financial Risk Tolerance, and Financial Behaviour: The Moderator Effect of Emotional Intelligence. *Psychology Research and Behavior Management*, 16, 535-548.
- Sparrow, T., & Knight, A. (2006). *Applied EI : the importance of attitudes in developing emotional intelligence* (First Edition). John Wiley & Sons Inc.
- Stevens, J. P. (2009). *Applied multivariate statistics for the social sciences* (Fifth Edition). Taylor & Francis Group, LLC.
- Ştiglic, G., Cilar, L., Novak, Ź., Vrnbjak, D., Stenhouse, R., Snowden, A., & Pajnkihar, M. (2018). Emotional intelligence among nursing students: Findings from a cross-sectional study. *Nurse Education Today*, 66, 33-38.
- Şahin, Y., & Serin, H. (2018). Financial Literacy Level at Furniture Industry: A Sample of Gaziantep City, Turkey. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 181-194.
- Şamiloğlu, F., Kahraman, Y. E., & Bağcı, H. (2016). Finansal Okuyazarlık Araştırması: Erciyes Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı*, 308-3418.
- Tatar, A., Tok, S., & Saltukoğlu, G. (2011). Gözden Geçirilmiş Schutte Duygusal Zekâ Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni (Bulletin of Clinical Psychopharmacology)*, 21(4), 325-338.
- TDK. (2023, Ağustos 30). *Duygu kelimesinin anlamı*. Türk Dil Kurumu Sözcükleri. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=duygu>
- Temizkan Tüfekçi, M., & Dilek, Ö. (2022). Finansal Okuyazarlık Düzeyi Üzerine Bir Araştırma: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Örneği. *The Journal of International Scientific Researches*, 7(1), 99-113.
- Tetik, N. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuyazarlık Düzeylerinin İncelenmesi: İnönü Üniversitesi Örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2755-2774.
- Tetik, N., & Işıldak, M. S. (2022). Finans Eğitiminin Finansal Okuyazarlık Düzeyi Üzerindeki Etkisi: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksekokul Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 31-51.
- Turan, N., Özdemir Aydın, G., Özşaban, A., Kaya, H., Aksel, G., Yılmaz, A., Hasmaden, E., & Akkuş, Y. (2019). Intuition and emotional intelligence: A study in nursing students. *Cogent Psychology*, 6(1 (1633077)), 1-12.
- Tükel, T., Köse, U., & Özkan Tükel, G. (2023). Decision Support Systems in Stock Investment Problems. *WSEAS Transactions on Information Science and Applications*, 20, 409-419. <https://doi.org/10.37394/23209.2023.20.43>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023, Eylül 30). *Nüfus ve Demografi, Nüfus Projeksiyonları ve Tahminleri*. Yıl Ortası Nüfus. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>

- Ucal, M., O'Neil, M. L., & Çankaya, S. (2011). Effects of gender on credit card usage among university students in Turkey. *African Journal of Business Management*, 5(22), 9023-9030.
- Vaaler, A., Reiter, L., & Faulkner, A. (2021). They Seek, but Do They Find? Investigating the Financial Information-Seeking Behavior of College Students. *College & Research Libraries*, 82(2), 267-285.
- Wickramasinghe, V., & Gurugamage, A. (2009). Consumer credit card ownership and usage practices: Empirical evidence from Sri Lanka. *International Journal of Consumer Studies*, 33(4), 436-447.
- Wickramasinghe, V., & Gurugamage, A. (2012). Effects of social demographic attributes, knowledge about credit cards and perceived lifestyle outcomes on credit card usage. *International Journal of Consumer Studies*, 36(1), 80-89.
- Williams, A. J., & Oumlil, B. (2015). College student financial capability: A framework for public policy, research and managerial action for financial exclusion prevention. *International Journal of Bank Marketing*, 33(5), 637-653.
- Yao, R., & Meng, X. (2018). Credit Card Usage Among College Students in China. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 29(2), 304-315.
- Yazgan, A. E., & Yıldırım, A. (2022). Finansal Risk Toleransının Finansal Tutum ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi: Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 119-141.
- Yeniçeri, T., & Akturan, U. (2007). Kredi Kartını Bilinçli Kullanan ve Kullanmayan Tüketicileri Ayırmada Kullanılabilecek Temel Belirleyiciler Üzerine Bir Pilot Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 243-166.
- Yıldırım, M., & Demir, H. U. (2021). Kredi Kartı Harcamalarını Etkileyen Makroekonomik Faktörler ve COVID-19 Pandemi Dönemi Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 159-180.
- Yılmaz Bingöl, T., Öztürk Altınayak, S., & Yılar Erkek, Z. (2021). Ebelik ve Hemşirelik Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeylerinin Şiddet Eğilimlerine Etkisi. *Meyad Akademi*, 2(2), 111-125.
- Yılmaz, G., & Sevim, F. (2021). Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Finansal Davranış ve Finansal Tutum Düzeylerinin Belirlenmesi: KTÜ Örneği. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 145-152.
- Yılmaz, H., & Kaymakçı, T. (2021). Finansal Davranışlar ve Finansal Okuryazarlık İlişkisi. *Akademik Hassasiyetler*, 8(15), 141-164.
- Yılmaz, H., Sancar Budak, G., & Başaran, B. (2013). Kredi Kartı Kullanım Alışkanlıklarında Kategorik Değişkenler Arasındaki İlişkiler ve Bireylerin Davranışsal Eğilimleri: Bilecik Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 31-49.
- Yılmaz Karabulutlu, E., Yılmaz, S., & Yurttaş, A. (2011). Öğrencilerin Duygusal Zeka Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki. *Journal of Psychiatric Nursing*, 2(2), 75-79.
- Yılmaz, V., Aktaş, C., & Arslan, M. S. T. (2009). Müşterilerin Kredi Kartına Olan Tutumlarının Çoklu Regresyon ve Faktör Analizi İle İncelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(22), 127-139.
- Yılmaz, Y., & Tunçe, M. (2017). Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Dicle Üniversitesi İİBF Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), 301-312.
- Yücel, S., & Çiftçi, N. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 143-161.
- Zhang, P., Li, C.-Z., Zhao, Y.-N., Xing, F.-M., Chen, C.-X., Tian, X.-F., & Tang, Q.-Q. (2016). The mediating role of emotional intelligence between negative life events and psychological distress among nursing students: A cross-sectional study. *Nurse Education Today*, 44(September), 121-126.
- Zorlu, G., & Yanık, A. (2019). Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinde Duygusal Zeka ve Meslek Algısı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *SdÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(4), 389-402.

TÜRKİYE’DEKİ BÜYÜK ÖLÇEKLİ SANAYİ KURULUŞLARININ ETİK BEYANLARINA DAİR İÇERİK ANALİZİ¹

CONTENT ANALYSIS ON ETHICAL STATEMENTS OF LARGE- SCALE INDUSTRIAL ORGANIZATIONS IN TURKEY

Murat ÇUBUKCU *

*Araştırma Makalesi / Geliş Tarihi: 07.09.2024
Kabul Tarihi: 27.03.2025*

Öz

Bu çalışmanın amacı, literatürdeki örgütsel etik ve iş etiği konularındaki tartışmalar çerçevesinde içerik analizi ile Türkiye’deki büyük ölçekli işletmelerin etik değer taahhütlerini ve etik beyanlarında hangi değerlere vurgu yaptıklarını daha iyi anlamaktır. Bu çalışmada örgütsel etiğe ve iş etiğine dair önceki literatür analiz edilerek, kasti örnekleme yöntemi ile seçilen Türkiye’de faaliyet gösteren büyük ölçekli işletmelerin etik beyanları içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular araştırmaya dahil işletmelerin en çok tekrar eden etik beyanlarının yasalara ve mevzuata uyum, çıkar çatışmalarının engellenmesi, insan haklarına ve doğaya saygı, gizlilik ve ticari sırların korunması gibi konuları içerdiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, işletmelerin etik değerlerini ve önceliklerini yansıtmaktadır ve bu alandaki örgütsel etik uygulamalarının hangi konulara odaklandığını anlamamıza yardımcı olur. Literatür incelemesi ve araştırma sonuçları işletmelerin etik örgüt kültürünü güçlendirmeleri ve iş etiği kurallarını kuramsallaştırmalarının önemini vurgulamaktadır. İşletmelerin sürdürülebilirlik, toplumsal sorumluluk ve uzun vadeli başarısı etik değerlere ve uygulamalara daha fazla odaklanılması gerektiğini göstermektedir. İşletmelerin sadece yasal uyum açısından değil, aynı zamanda etik değerlere ve kültüre dayalı bir iş yapma biçimine geçiş yapmaları işletmelerin uzun vadeli sürdürülebilirliğini artırabilir ve olumlu bir itibar oluşturabilir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Örgütsel Etik, İş Etiği, Örgüt Kültürü, Örgüt İklimi.

JEL Sınıflaması: M10, M14, M19.

Abstract

The purpose of this study is to better understand the ethical value commitments of large-scale enterprises in Turkey and which values they emphasize in their ethical declarations through content analysis within the framework of discussions on organizational ethics and business ethics in the literature. In this study, the previous literature on organizational ethics and business ethics was analyzed and the ethical statements of large-scale enterprises operating in Turkey, selected by deliberate sampling method, were examined by content analysis method. The findings show that the most recurring ethical statements of the companies included in the research include issues such as compliance with laws and regulations, prevention of conflicts of interest, respect for human rights and nature, confidentiality and protection of trade secrets. These results reflect the ethical values and priorities of businesses and help us understand which issues organizational ethics practices in this field focus on. Literature review and research results emphasize the importance of businesses strengthening their ethical organizational culture and theorizing their business ethics rules. Sustainability, social responsibility and long-term success of businesses indicate the need to focus more on ethical values and practices. Businesses' transition to a way of doing business based not only on legal compliance but also on ethical values and culture can increase the long-term sustainability of businesses and create a positive reputation.

Keywords: Ethic, Organizational Ethic, Business Ethics, Organization Culture, Organizational Climate.

JEL Classification: M10, M14, M19.

¹ **Bibliyografik Bilgi (APA):** FESA Dergisi, 2025; 10(1) , 62 - 86 / DOI: 10.29106/fesa.1545592

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, mcubukcu16@ornek.edu.tr, Bursa – Türkiye, ORCID: 0000-0001-9170-4852

1. Giriş

Bugün işletmeler yalnızca sosyal açıdan sorumlu değildir. Aynı zamanda etik açıdan da sorumlu kuruluşlar yaratarak yeniden beğeni kazanmaya çalışmak gibi bir görevle karşı karşıyadır. Bu zorlu görevin nasıl yerine getirileceği ve insan kaynakları işlevlerinin işletmelere bu hedefe ulaşmalarına yardımcı olma konusundaki yükümlülükleri güncel tartışma konularıdır. Yasal ve sosyal talepleri karşılamak için birçok işletme “etik kuruluşlar” olmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, etik olmanın gereklilikleri işletmeden işletmeye büyük ölçüde değişir. Bazı işletmeler yasalara uymayı etik yükümlülüklerini yerine getirmek olarak görürken diğerleri kapsayıcı bir etik kültür kavramını benimsemeye gerçekten çabalar (Sloan ve Gavin, 2010: 75). Büyüklükleri ne olursa olsun, işletmeler artık işlerinde ve örgütlerinde etiği göz ardı edemezler. Özellikle çalışanlarla ilgili etik olmayan uygulamaların bir sonucu sürekli iş başarısızlıklarıdır (Sraboni ve Sharmistha, 2011). Bu da işletmelerin itibarlarını olumsuz etkilemiştir (Ononogba vd., 2016). Bu açıdan örgütsel etik ve işletmelerde etik beyanları konularının araştırılması önem arz etmektedir.

İşletmelerin kurumsal sosyal sorumlulukları çerçevesinde sosyal sorumluluğu teorik anlamda ekonomik, yasal, hayırseverlik ve etik olmak üzere dört boyutta ele alınmaktadır (Carroll, 1991: 40-41). İşletmelerde etik kurallar ve uygulamalar, araştırmacılar için ilgi çeken ve önemli bir konu olmuştur. Bu nedenle etik ile ilgili yazının araştırılması ve özetlenmesi, mevcut literatürdeki tartışmaların ana hatlarını çıkarmak için önemli bir adım olarak görülmektedir. Etik ile ilgili yazının özetlenmesi araştırmacıların bu alandaki bilgi birikimini daha iyi anlamalarına yardımcı olurken, literatürdeki tartışmaların öne çıkan temalarını ve farklı bakış açılarını belirlemelerine olanak tanır. Buradan yola çıkarak etik ile ilgili yazının ortaya konulmasıyla ilgili çalışmaların özetlenmesi ve literatürdeki tartışmaların ortaya konulması sağlanmaktadır.

Etik konusuna işletmeler arasındaki ilginin nedeninin sadece gösteriş için mi yoksa moda bir formalitenin yerine getirilmesi için mi olduğu tartışma konusudur. Ayrıca işletmelerin etik bir bağlamı kolaylaştırarak elde edilebilecekleri önemli faydalara gerçekten inanıp inanmadıkları konusu da açık değildir. Ancak çoğunlukla etik olmayan kurumsal kültürlerin olumsuz sonuçlarının yanı sıra etik kuralların faydaları konusundaki literatürü inceleyerek, etik konusunun önemli olduğu gösterilmektedir (Buckley vd., 2001: 11).

Hemen hemen tüm mesleklerin etik kuralları vardır (Jamal ve Bowei, 1995) ve bu meslek mensupları etik kararlar alırlarken rehberlik için bu kurallara bakarlar (Cook, 1997). Hite vd. (1988), Murphy (1995), Tucker vd. (1999) ve McCraw vd. (2009) gibi araştırmacılar örgütlerdeki etik ilkelerin anlaşılmasına yönelik örgütsel etik kodların yapısı ve niteliğini inceleyen çalışmalar yapmışlardır. Buchholz (1989) etik kodların birçok yönden daha geniş bir bakış açısı sundukları için yasadan daha önemli olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla insan kaynakları profesyonelleri etik ikilemlerle karşı karşıya kaldıklarında resmi kurallarda özel rehberlik bulabilmekteydiler (Wiley, 2000: 94).

İşletmeler için iş etiği önemlidir, rekabetçi kalabilmek için etik davranmalı ve kendi çıkarlarını korumalıdır. İşletmeler işlerinde daha etik bir yaklaşımı hedeflemekte ve insan kaynakları yönetimi de bu ilerlemede önemli bir fonksiyona sahiptir. Bir işletme etik olmayan virüsleri başlangıçta tespit edemezse, işletme çok geçmeden sağlıksız semptomlarla karşılaşacaktır. Başarılı işletmeler kaçınılmaz olarak güvene dayalı bir yönetim, çalışanlar, hissedarlar, borç verenler, tedarikçiler ve müşterilerden oluşan bir ağa dayanmaktadır. İşletmeler etik davranışları gözden kaçırmaya başladığında, bu önemli ilişkiler bozulmaya başlar (Buckley vd., 2001: 26).

İşletmelerin etik konusundaki tutumlarını anlayabilmek amacıyla araştırma konusu olarak, İstanbul Sanayi Odası (İSO) en büyük sanayi işletmesi listesi içerisinde yer alan ilk 300 işletme içerisinde kasti örnekleme yöntemi ile seçilen 50 işletmenin web sitelerinde beyan ettikleri etik kural ve ilkeleri belirlenmiştir. Etik kodların daha geniş bir bakış açısı sundukları yönünde iddialar literatür incelenmesi sonucunda tespit edilmiştir. Araştırmaya dahil işletmelerin beyan ettikleri etik ilke ve kurallarından etik kodlar oluşturulmuş ve içerik analizine tabi tutulmuştur.

Bu makale, iş etiği alanındaki konular üzerine yapılan çalışmalar çerçevesinde, işletmelerin bazı etik uygulamalarını araştırmaktadır. İş etiği ile ilgili literatüre katkıda bulunmak amacıyla önceki çalışmalardan elde edilen bulgular vurgulanmakta, göze çarpan özellikleri karşılaştırılmakta ve gelecekteki araştırmalar için yön gösterici olmak hedeflenmektedir. Makalede örgütsel etik ve iş etiğine dair literatür incelenerek, Türkiye’de faaliyet gösteren ve amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilen büyük ölçekli işletmelerin etik beyanları içerik analizine tabi tutulmuştur.

Araştırma sorusu olarak literatürdeki örgütsel ve iş etiğine dair tartışmalar çerçevesinde Türkiye’deki büyük ölçekli işletmelerin etik beyanlarında en çok tekrarlanan ve üzerinde durulan kavramların neler olduğu belirlenmiştir. Çalışmamız bu doğrultuda çerçevlendirilmiş ve yapılan analizlerle örgütsel etik alanında gelecek araştırmalar için teorik bir çerçeve sunulması hedeflenmiştir. Türkiye’de faaliyet gösteren işletmelerin etik beyanlarının incelenmesi, bu işletmelerin etik konulara verdikleri önemi ve dikkat ettikleri unsurları daha net bir şekilde ortaya koymak için kritik bir adımdır. Nitel bir bakış açısıyla veri toplanarak, işletmelerin etik beyanlarının

içerik analizine tabi tutulması, araştırmanın alan yazınına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca işletmelerin etik beyanlarında daha az vurgu yapılan alanları belirlenerek, bu konularda daha fazla farkındalık yaratılmasına da katkı sağlamaktadır.

Kapsam açısından verilere sınırlı erişim ve zaman kısıtı nedeniyle kasti örnekleme yöntemi kullanılarak seçilen Türkiye'de faaliyet gösteren ISO ilk 500 büyük sanayi işletmelerinin kurumsal web sitelerindeki etik beyanlarından elde edilen anahtar kelimeler, içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu yöntem, araştırmanın belirli bir odak noktası ve kısıtlı kaynaklarla gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır. İşletmelerin web sitelerinde kullanılan anahtar kelimelerin analizi, bu işletmelerin odaklandığı konuları, önceliklerini ve stratejilerini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Bu tür analizler, işletmelerin iletişim stratejileri, pazarlama çabaları ve kurumsal kimliklerinin bir yansıması olarak önemli içgörüler sunabilir.

Bu çalışma, etik konularıyla ilgili literatür çerçevesinde içerik analizi yöntemiyle bu alanın bilgi birikimine önemli bir katkı sunmaktadır. Bu araştırma yapısı itibariyle mevcut durumu tespit etmeye yönelik kesitsel bir çalışma niteliğinde olup, nitel bir bakış açısıyla verilerin incelenmesi bakımından pek çok çalışmadan ayrılmaktadır.

Çalışmamızda öncelikle örgütsel etik ve iş etiği konularının işletmeler için önemi konusundaki tartışmalar ortaya konulmuştur. Araştırmaya dahil işletmelerin resmi web sitelerindeki etik beyanlarından elde edilen etik kodların içerik analize tabi tutulması sonucunda en çok tekrar edilen değerler ve üzerinde önemle durulan konular ortaya konulmuştur. Araştırmaya dahil işletmelerin resmi web sitelerinde en çok tekrarlanan ilk beş etik kodun; yasalar ve mevzuata uyum, doğruluk ve dürüstlük, çıkar çatışmalarının engellenmesi ve kaçınılması, insan haklarına, doğaya ve çalışanlara saygı, gizlilik, ticari sırların ve içsel bilgilerin korunması olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca adil davranma, tarafsızlık, sosyal sorumluluk, çevrenin korunması, güven ve güvenilirlik, rüşvet ve yolsuzlukla mücadele, hediye ve bağış kabul etme konuları en çok tekrarlanan ve üzerinde durulan etik beyanlardır.

2. Literatür Taraması

2.1. Örgütsel Etiğe Dair Kavramsal Çerçeve

Cavusgil ve Das (1997), Bird ve Osland (2004), Wilson (2009), Calabretta vd. (2011), Jonsen vd. (2011), Craft (2013), Hofstede (2015), Kolk (2016), Paul ve Singh (2017), Paul vd. (2017), Paul ve Benito (2018), Sedziniaskiene vd. (2019), Snyder (2019) gibi pek çok araştırmacı, farklı bilimsel konulardaki kapsamlı literatür taramalarının ileri araştırmalar için yol gösterici olduğunu kabul etmenin önemli olduğunu öne sürmektedir (Ermasova, 2021: 96). Örgütsel bağlamın etik yönünü ampirik olarak araştıran öncüler Victor ve Cullen (1987; 1988), etik iklimi "etik davranışı neyin oluşturduğunu belirleyen yönler" olarak ve etik kültürü "etik davranışı teşvik eden yönler" olarak tanımlamışlardır. Arulrajah (2015), her iki kavramında etik örgüt kültürü ve etik iklimin, çalışanların örgütsel amaçlara ve hedeflere ulaşmak için etik davranmaya rehberlik etmesi için gerekli olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca Ardichvili vd. (2010), ticari kuruluşlardaki etik davranışın hem bireysel özelliklerin hem de bağlamsal faktörlerin bir işlevi olduğunu savunmuştur (De Silva ve Opatha, 2015: 3).

Özellikle etik uygulamaların insan kaynakları yönetimi ve daha genel olarak yönetim üzerindeki bağlamsal etkileri, birçok bilimsel ilginin odak noktası olmuştur. Özellikle etik uygulamaların insan kaynakları yönetimi üzerinde bağlamın nasıl etkilendiği hakkında hala çok az şey bilinmektedir. Barley ve Tolbert (1997: 93), Woodall ve Winstanley (2001: 45), Caldwell vd. (2011), Greenwood ve Freeman (2011), Guest ve Woodrow (2012), Van Buren vd. (2011), Wilcox (2012), Linehan ve O'Brien (2016), Cooke vd. (2017), Guest (2017) araştırmalarında olduğu gibi insan kaynakları yönetimi ile etik arasındaki ilişkiye ve özellikle 'etik insan kaynakları yönetimi uygulaması' olarak tanımlanan şeye artan bir ilgi olduğu öne sürmüşlerdir (Braga vd., 2021: 57).

Arulrajah (2015) gibi pek çok akademisyen, insan kaynakları yönetiminin bir örgütte etiğin geliştirilmesinde hayati bir rol oynadığı konusunda hemfikirdir. Foote (2001)'e göre insan kaynakları yönetiminin etik davranışı etkileme yeteneği büyük ölçüde örgüt içindeki fonksiyonların durumuna bağlıdır. Bununla birlikte Maxwell ve Beattie (2004) gibi akademisyenlere göre etik ile ilgili olarak insan kaynakları yönetiminin rolü hala belirsizdir. İnsan kaynakları yönetimi etik ve değerleri bir kuruluşun insan kaynakları felsefesine, politikalarına ve prosedürlerine dahil etmede proaktif bir rol oynamaktadır (Thite, 2013). Parboteeah vd. (2014) insan kaynakları yönetiminin işlevlerinin kuruluşta etik bir kültür ve iklim yaratmada araçsal bir rol oynayabildiğini iddia etmişlerdir. Bununla birlikte mevcut literatür etik, etik kültür ve etik iklimin aslında insan kaynakları yönetiminin işlevsel boyutları aracılığıyla nasıl yönetildiğini göstermemektedir. Bu nedenle insan kaynakları yönetiminin işlevsel boyutlarının bu süreçte nasıl aktif rol oynayabileceği konusunda netlik gereklidir (De Silva ve Opatha, 2015: 5).

Arnaud ve Schminke (2012) gibi araştırmacılar yasa dışı veya etik olmayan davranışların ana nedenlerinden biri olarak işlevsiz etik ortamlara işaret etmektedirler. Özellikle etik konusunda katkı sağlayan Vard Schminke vd. (2005), Martin ve Cullen (2006), Parboteeah ve Kapp (2008), Parboteeah vd. (2010) gibi araştırmacılar çalışanların bilişsel ve duygusal durumlarını etkilemede ve dolayısıyla işlevsiz davranışları yönlendirmede veya engellemede örgütsel etik iklimlerin rolünü vurgulamıştır. Örgütsel etik iklimlerin etik davranış ve örgütsel performanstaki

rolünü zaten kabul etmiş olan araştırmaların zenginliğine rağmen, geçmiş araştırmalar etik iklimlerin oluşumunu etkileyebilecek örgütsel koşullar ve yönetsel müdahaleler hakkındaki anlayışımızda birkaç boşluk bırakmaktadır. Özellikle mevcut az sayıdaki çalışma, örgütsel biçimlerin ve yönetici oryantasyonunun rolüne odaklanırken (Martin ve Cullen, 2006; Mayer vd. 2010), insan kaynakları yönetimi uygulamalarının da kurumsal etik iklimleri teşvik edip edemeyeceği ve nasıl teşvik edebileceği henüz tam olarak araştırılmamıştır (Parboteeah vd. 2010). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının farklı örgütsel iklim türlerinin güçlü öncülleri olduğu bulundu. Bu bağlamda Way ve Johnson (2005), insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel sonuçlar üzerindeki etkisine örgütsel iklimin aracılık ettiği teorik bir model önermiştir. Ampirik olarak bu fikir, örneğin insan kaynakları uygulamaları ile güvenlik iklimi (Zohar ve Luria, 2005) veya müşteri hizmetleri iklimi (Rogg vd. 2001) arasındaki bağlantıyı gösteren farklı çalışmalarla desteklenmiştir (Guerci vd., 2015: 325-326).

Victor ve Cullen (1988) örgütsel etik iklimi etik içeriğe sahip tipik örgütsel uygulamalar ve prosedürler algısı olarak tanımlamıştır. Ayrıca Weber ve Geder (2011) örgütsel etik iklimi, örgüt üyelerini uygun şekilde nasıl davranacakları konusunda etkileyen örgüt kültürünün bileşeni olarak tanımlamıştır. Örgütsel etik iklim, örgütlerde kabul edilebilir ve kabul edilemez davranışlara rehberlik etmede örgütsel etik uygulamalara ve prosedürlere yansıyan örgüt kültürünün bir parçası olarak algılanmaktadır (Tay vd., 2017: 549).

Danilwan vd. (2022) çalışmasında etik iklimin insan kaynakları uygulamalarının örgütsel performansa yönelik etkinliğini artıran önemli bir faktör olduğunu belirtmiş ve üretim işletmelerinin düzenleyicilerinin, örgütsel performansı artıran etik iklimin örgütte sürdürülmesine ilişkin politikalar geliştirmesi gerektiğini önermiştir. Örgütsel performans ve insan kaynakları uygulamaları ile etik iklim ve insan kaynakları uygulamaları arasında bir bağlantı geliştirmiştir (Danilwan vd., 2022: 12).

McGee ve Byington (2009) gibi bazı araştırmacılar örgütlerde etik olmayan davranışların önlenmesi ve durumu düzeltmek için proaktif önleyici faaliyetleri önermiştir. Etik olmayan davranışları proaktif bir şekilde önlemenin bir yolu, etik bir işletme kültürünün geliştirilmesi ve uygulanmasında kuruluşlarının insan kaynakları yönetimi işlevini kullanmaktır. Mevcut ilgili literatürde insan kaynakları yönetimini işletmelerde etik davranış geliştirmek için bir araç olarak kullanılabileceği iddia edilmektedir (Es, 2012: 51).

Van Vuuren ve Eiselen (2006: 25), örgütsel bağlamda etik sorumluluğunun %70'inin insan kaynakları yönetimi işlevine düşmesi gerektiğini belirtmiştir (Es, 2012: 51). Wiley (1998: 147-161) de insan kaynakları yönetiminin etik bir kurum kültürü geliştirmede sorumluluk almada oynayacağı role dikkat çekmekte ve görüşünü insan kaynakları yönetiminin kurumsal etik sorumluluğu üstlenmesinin uygun olduğunu ortaya koyan araştırma bulgularına dayandırmıştır.

Robertson vd. (1999), Ma (2009), Uysal (2010), Vries ve Kim (2011), Calabretta vd. (2011), Linuesa-Langreo vd. (2019), Ma vd. (2012), Wood (2017), Xiao vd. (2017), Wang vd. (2018) gibi birçok akademisyen farklı kültürlerden insanların etik tutumlarındaki farklılıkları araştırmışlardır (Ermasova, 2021: 96). Galpin, Whittington ve Bell (2015), Marshall, McGrath ve Claudy (2015), Porter, Gallagher ve Lawong (2016) gibi birçok bilim insanı örgütlerin çevresel korumayı kurumsal etik iklim yoluyla sağlayabileceğini savunmuştur. Kuruluşlar tutum ve davranışlarına rehberlik eden saygı, sorumluluk ve dürüstlük gibi etik değerler oluşturarak örgütsel etik iklimi geliştirmiştir (Zientara ve Zamojska, 2016). Etik değerlerin örgütlerin çevre bilincini ve dolayısıyla çevresel davranışlarını geliştirdiğine inanılıyordu (Chan vd., 2014). Durrani ve Rajagopal (2016), Ogunfowara (2014), Weinstein (2012) gibi bazı araştırmacılar insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel etik iklimi etkilediğini vurguladılar. Guerci vd. (2015) tarafından kapsamlı insan kaynakları yönetimi uygulamalarının kurumsal etik iklimi nasıl desteklediğinin açıklığa kavuşturulması için üç boyutta kapsamlı insan kaynakları uygulamaları tanıtılmıştır. Benzer şekilde Wright, Dunford ve Snell (2011) insan kaynakları yönetimi uygulamalarını geliştirmenin bağımsız olarak çalışmadığını, ancak amaca ulaşmak için sinerjik bir şekilde birlikte çalıştığını iddia etmiştir (Tay vd., 2017: 548).

İş dünyasının genel kuralı sadece karını maksimize etmek olsaydı, iş adamlarının başarıları yalnızca finansal terimlerle ölçüldüğü ahlak dışı bir oyunmuş gibi davranılmasına izin verileceği iddia edilmiştir (Gibson, 2023: 8). İş etiği, yalnızca resmileştirilmiş iyi davranış kalıpları veya iş hayatının karmaşıklıklarına uyum sağlama değildir. Bundan daha fazlası, çok daha fazlası vardır. Etik davranış, 'iyi' ve 'kötü' ile ilgili temel problemlerle başa çıkmak için kaynak değil, nihai ürünler sağladığı iddia edilmiştir (Arthur, 1984: 323).

Sürekli değişen rekabet ortamları nedeniyle işletmeler, rekabet ile başa çıkabilmek için daha iyi ürünler veya daha düşük fiyatlar sunmanın geleneksel yollarından başka yeni yollarda aramışlardır (McMurrian ve Matulich, 2006). Adalet, hakkaniyet, iyilik ve doğru ahlak ilkeleri günlük ilişkilerde olduğu gibi iş hayatında da geçerlidir. Bu açıdan bakıldığında yasal ve etik alanlar örtüşmektedir (Gibson, 2023: 9). İşletmeler üzerinde performanslarını artırmak için operasyonlarını mümkün olan en ekonomik, verimli ve etkili şekilde yürütmenin yanı sıra etik davranmaya yönelik artan baskı vardır. İşletmelerin etik uygulamaları uygulamak için gerekli fonlara, stratejik bilgilere ve itifaklara sahip olmaları gerekir (Turyakira, 2018: 1).

2.2. İş Etiğinin Kavramsal Boyutu ve Gelişimi

"Etik" terimi, "bir halkın veya topluluğun karakteristik ruhunu, yaygın duygu tonunu" tanımlayan Yunanca ethos kavramından gelmektedir (Berg vd., 2003: 42). Al-Aidaros ve MohdShamsudin (2013: 1) etiği, "insan eylemlerinin iyi veya kötü, doğru veya yanlış olarak yargılanabileceği bir ahlaki ilkeler sistemi" olarak tanımladı. Carroll (1991: 42), etik işletmelerin "doğru ve adil olanı yapma ve paydaşlara zarar vermektan kaçınma veya en aza indirme yükümlülüğüne" sahip olduğunu ilan etti. Örgütlerde etiğın teşvik edilmesi, bireyleri insan hakları, eşitlik, adalet ve çeşitlilik gibi ahlaki ilkeleri memnuniyetle karşılamaya yönlendirir (Alizadeh vd., 2021: 676). Bir örgüt tarafından alınan herhangi bir karar, paydaşlarını, çalışanları, tedarikçileri, müşterileri, hissedarları ve yerel topluluğu, etkileyecektir (Hill ve Jones, 1998: 59).

Etik iyi ile kötünün, doğru ile yanlışın ne olduğunu belirlemekle ilgilenen felsefenin pratiğidir. Etik bir şeyin iyi ya da kötü olup olmadığına göre düzenlenen ve ahlak, haklar, adalet, eşitlik, özgürlük ve erdem fikirlerine dayanan günlük hayatın konusudur. Etik, bir şeyin sadece neden yapıldığını değil, aynı zamanda nasıl yapıldığını ve kimin yaptığını da içerir (Nagarjuna vd., 2022: 1385). İş etiği zor durumlar için tavsiyelerde dahil olmak üzere iş anlaşmalarında nasıl davranılacağına dair somut rehberlik ve günlük karar vermede pratik rehberlik sunar (Nelson ve Stout, 2022: 2).

İş etiği terimi belirsizdir. En az iki farklı anlamı vardır ve her birinin kullanımına bağlı olarak önemli ölçüde farklı çıkarımları vardır. İş etiğinin ilk anlamını, sınırlı bir alanda kabul edilebilir davranış kuralları veya belirli uygulamalar belirlemektedir (Gibson, 2023: 8). İş etiği, kuruluşların son derece kritik bir bileşeni olarak kabul edilir. Etik, kuruluşun karlılığını, güvenilirliğini ve sürdürülebilirliğini etkiler (Mey, 2004: 14). İş etiğinin tanımı, batı ülkeleri bağlamında yıllar içinde gelişmiştir (Li ve Madsen, 2009). İlk olarak Max Weber tarafından "Protestan Etik Tezi"nde (Kim, 2017) ortaya atılan mezhepsel inanç olarak algılanmıştır. Bir dizi endüstriyel devrim ve daha yeni bilgi teknolojisi ilerlemelerinden sonra Rodgers (1978), Super (1982), Rose (1985), Lipset (1990), Hill (1992, 1996) gibi araştırmacılar çalışma etiğinin çağdaş anlamı geliştirdiler (Li vd., 2020: 51).

İş etiği öncelikle işletmelerin ticari işlemleri ve ilişkileri ile hem işletme içinde hem de işletme dışında ve ayrıca işletmenin çevre, hükümet veya toplumun diğer bölümleriyle olan ilişkilerinde ilişkilidir. Aynı zamanda bir ticaretin veya endüstrinin veya bir meslek olarak işin davranışsal boyutlarını da kapsayabilir (Arthur, 1984: 322). İş etiği, nasıl para kazandığınıza dikkat etmek gibi ahlaki bir sorumluluğumuz olduğunu gösterir (Nelson ve Stout, 2022: 2). İş etiği, algı ve davranışta neyin uygun neyin uygun olmadığını, kabul edilebilir ve kabul edilemez olduğunu tanımlar, belirli bir grubun ideolojisine göre ahlaki davranışın ana hatlarını çizer ve insanların ne yapması gerektiğini vurgular (Ermasova vd., 2018: 359).

İş etiği, işle ilgili değer ve tutumların bir yapısı olarak çalışanların iş yaşamlarına rehberlik eder ve çalışanların iş başındaki davranışlarında örgütsel vatandaşlık, iş kalitesi, üretkenlik ve iş performansı gibi doğrudan bir etkiye sahip olduğuna inanılır (Park ve Hill, 2017). Rojewski ve Hill (2017) gibi akademisyenler iş etiğini, iş dünyasında çalışanların sahip olması veya geliştirmesi gereken temel yetkinliklerden biri olduğu ileri sürülmüştür (Li vd., 2020: 50).

İşletme etiği iş kuralları, yapıları ve eylemleri bağlamında doğru ve yanlışın incelenmesidir. İşletmelerin çağdaş toplumda en önde gelen varlıklar arasında olduğu göz önüne alındığında, iş etiği çok önemli bir çalışma konusudur. Bireyler ve kuruluşlar değerlerini ve sosyal yapılarını etik kurallarından alırlar (Nagarjuna vd., 2022: 1385).

Lawton'a göre etik sıklıkla bir davranış kuralları, yani eylemler için bir çerçeve olarak tanımlanan bir dizi ilkedir (Lawton, 1998: 16). Velasquez vd. (2014) etiği belirli eylemlerin doğruluğu ve yanlışlığı ile düşünmenin iyiliği ve kötülüğü ve bu tür eylemlerin amaçlarının insan yönetimiyle ilişkili değerlerle ilgili felsefe dalı olarak tanımlamıştır. Muler vd. (2014) etiği, duruma bağlı olarak ahlaki standartların uygulanması olarak gördü ve büyük ölçüde bireyin toplumlarda doğru ve yanlış davranışa ilişkin öğrenmeden edindiği değerlerden, geleneklerden ve inançlardan geliyor (Muleretal, 2014). Warren (2011), iş hayatında etiğın değerini kabul ederken, etiğın bireylerin davranışlarıyla sınırlı olmadığını ve bu nedenle hem iş hem de iş organizasyonu içindeki bireysel çalışanlar için geçerli olduğunu varsaymıştır (Angonga ve Florah, 2019: 3).

İş etiği üzerine yapılan bazı araştırmalar (Meyer, 2004), örgütlerdeki etik veya etik dışı davranışların hem bireysel özelliklerin hem de bağlamsal faktörlerin bir işlevi olduğunu öne sürmektedir. Bu bağlamsal faktörler arasında örgüt kültürü, Cohen (1993), Meyers (2004), Trevino (1986) gibi araştırmacılar tarafından en önemli etkilere biri olarak kabul edilmektedir. Son yıllarda, Frederick (1995), Trevino ve Nelson (2004) tarafından yapılan bir dizi araştırma, örgütsel kültürlerin çeşitli niteliklerini etik davranışla ilişkilendirmeye çalışmıştır (Ardichvili vd., 2009: 445).

Etik, doğru şeyi doğru şekilde yapmayı içeren bir ahlaki ilkeler veya davranış kuralları sistemini ifade etmektedir (Okaför, 2011). Mujtaba'ya (2005) göre etik, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, ahlaki ahlaksızlıktan ve adil

olmayan eylem ve davranışlardan teorik, rasyonel ve makul bir şekilde ayıran felsefe dalıdır (Okafor, 2011; Riley, 2012). Etik davranmak, ahlaki olarak doğru olanı yapmak anlamına gelmektedir (Turyakira, 2018: 2).

İş etiği ile ilgili alanlar, Kuzey Amerika ve Avrupa'dan başlayarak dünya çapında önemli bir gelişme göstermiştir. Hem Amerika'dan Dunfee ve Werhane (1997), Werhane ve Freeman (1999) hem de Avrupa'dan van Luijk (2001), Zsolnai (1998), Habishet vd. (2004) gibi birkaç bilim insanı bu gelişmenin mevcut durumunu incelemişlerdir. Avrupa ve Amerika'yı iş etiği açısından karşılaştırmak sadece akademik nedenlerle değil, aynı zamanda birbirimizi daha iyi anlamak ve birbirimizin bakış açısından öğrenmek açısından da ilginç görünmektedir. Ancak Avrupa ve Amerika'yı karşılaştırmak kolay bir iş değil çünkü ne Avrupa ne de Amerika Birleşik Devletleri homojen bir gerçeklik değildir. ABD'nin Doğu ve Batı Kıyısı arasında, Orta Batı ile Güney arasında ve hatta her Amerikan eyaletinde bile çok hassas farklılıklar vardır. Avrupa daha da büyük bir çeşitlilik sunmaktadır (Flynn, 2022: 13).

Bazı akademisyenler, iş etiği konusunda farklı bakış açılarından, Avrupa ile ABD'yi karşılaştırmışlardır. Singer (1991) ve Vogel (1992, 1993) Amerika'da etik standartların diğer ülkelerdekinden daha yüksek olup olmadığı sorusunu akla getirmiştir. Langlois ve Schlegelmilch (1990), ABD ile üç Avrupa ülkesi (Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya) arasındaki kurumsal etik kurallarını karşılaştırdı. Mahoney (1990), 1990'ın başında iş etiği öğretimindeki farklılıkları inceledi. O'Neil (1986), Mathison (1993) ve Murphy (1994) Avrupalı yöneticilerin kurumsal etik hakkında ne düşündüklerini araştırdılar ve bulgularını Amerikalıların görüşleriyle karşılaştırdılar. Amerikan ve Alman iş ahlakı; van Luijk (2001), Amerikan yaklaşımlarıyla bazı karşılaştırmalar yaparak Avrupa'daki iş etiğindeki gelişmeleri tanımlamıştır. Enderle (1996) ve Crane ve Matten (2004: 29–31), Kuzey Amerika ile Avrupa arasında iş etiği konusunda birkaç önemli farklılık ortaya koymuşlardır (Flynn, 2022: 14).

Asya'da iş etiği araçlarının geliştirilmesi ve onaylanmasına odaklanan çok az çalışma vardır. Örneğin Kore'de Lim vd. (2007) ve Kim (2007) tarafından yapılan bir araştırma iş ahlakı yapılarını belirlemek için Koreli çalışanlar arasında test etti. Kim (2007) tarafından geliştirilen yapılar beş boyuttan oluşmaktadır: vicdanlılık, verimlilik, hoşluk, alçakgönüllülük ve özveri (Li vd., 2020: 52).

ABD'deki örgütlerde "ne pahasına olursa olsun kazan" zihniyetinden, iş yapmaya daha etik bir yaklaşım öneren inanç ve değer yönelimlerinde bir dönüşüm sergilediler (Buckley, 2001: 12). Batılı iş etiği ile Çin iş etiği profillerini karşılaştırırken, temel farklılıklardan birinin, Batılıların bireyselleştirilmiş bağımsızlık, başarı ve tatmini vurgularken (Ho, 1979; Walder, 1986; Li ve Madsen, 2009, 2010), Çinlilerin geleneksel olarak kişisel gelişim, aidiyet duygusu ve işyerinde sosyal kabulün önemini vurgulaması olduğu görülüyor. Çin'deki yeni bireyselleşme eğilimlerine rağmen (Yan, 2010), Çinli bir çalışan iş hayatında bireysel başarı ve tatmin yerine grup uyumunu tercih edebilmektedir (Li vd., 2020: 53).

Iwao (1994) Japon iş etiği çerçevesini kültürel ve sosyal boyutunu kolektif ve iş etiği ile ilgili Japon manevi normatif boyutlarını açıklamıştır. Japonya'daki maneviyat ve normatif iş etiği, Konfüçyüsçülük, Budizm ve Şintoizm'den etkilenmektedir. Kotter (1997), Alston ve Takei (2005), Inamori (2009), Matsushita (2015), Azar (2016) ve Allen (2018) gibi araştırmacılar çalışmalarında Japonya'daki bu manevi değerler, yalnızca bireylerin bilişsel süreçlerini ve davranışlarını değil, aynı zamanda kolektif inançları ve kolektif olarak gerçeklik algısını da etkilediğini öne sürmüşlerdir (Yamamoto ve Lloyd, 2019: 114). Japon iş etiği kültürü, normatif manevi çalışma ortamı nedeniyle Japon halkının çok çalışmasını bekler ve Japonların değer verdiği işe adanmışlık ve çalışkanlık bir erdemdir (Inamori, 2004). Japonya'nın kolektivist manevi çalışma kültürü, insanları takıma, gruba ve diğerlerine hizmet etmenin yanı sıra manevi gelişimlerine ulaşmak için çok çalışmaya teşvik eder. Benlik ve grubun normatif manevi iş etiği ayarları bağlamına bağlı olarak, Japonya'da grup benlikten daha önceliklidir (Yamamoto ve Lloyd, 2019: 116).

2.3. Örgüt Kültürü ve Etik Sorunlar

Örgüt kültürü varsayımlar, değerler ve inançlar gibi gizli bilişsel bileşenlerden, eserler ve semboller gibi daha belirgin öğelere kadar değişen çeşitli bileşenlerden oluşmaktadır (Schein, 1985; Kotter ve Heskett, 1992; Liu, 1999). Bununla birlikte etik, bu bileşenlerin oluşumunda temel özü sağlamaktadır. Etik sadece değerlere atıfta bulunmamalı, aynı zamanda güvenli bir işlem için davranışla ilgili ilke ve standartlara atıfta bulunulmalıdır (Shakeel vd., 2011: 60). Etik bir örgüt kültürü oluşturmak için, örgütlerin içinde etik bir iş gücüne sahip olmaları gerekir. Kurularda etik çalışanları elde etmek, sürdürmek ve elde tutmak her kuruluş için büyük bir zorluktur (De Silva ve Opatha, 2015: 2).

Segon (2011) yöneticilerin ve liderlerin işletmelerin insan kaynakları yönetimi işlevine güven duymaları gerektiğini ve etik iklim yaratılmasının önemini vurgulamışlardır (Es, 2012: 52). Etik iklim, özellikle doğru davranışın ne olduğuna ve bir kuruluşta etik durumların nasıl ele alınması gerektiğine ilişkin paylaşılan algıya atıfta bulunur (Victor ve Cullen, 1988: 51). Bu nedenle etik iklim, çalışanların işletmenin yerleşik politikaları, uygulamaları ve prosedürleri ile kuruluşlarının etikle ilgili olarak ödüllendirdiği, desteklediği ve beklediği davranışlara ilişkin sahip oldukları yaygın algıları açıkça yansıtır (Guerci vd., 2015: 326).

Etik bir iklimin varlığı, çalışanlara neyin kabul edilebilir ve neyin kabul edilemez davranışlar olduğuna dair sinyaller vermektedir (Mey, 2004: 15). Bir örgütün iklimi gibi, örgütün kültürü de çalışan etiği üzerinde güçlü bir arka plan etkisidir. Çünkü etik konuların alaka ve önemini çerçevelemek için bir bağlam sağlar (Knouse ve Giacalone, 1992: 371). Etik iklimi üç faktör belirler (Fritz vd., 1999:290): çevre, örgütsel biçim ve örgütün tarihi (Cullen vd., 1989) yani örgütün anlatısı (Arnett, 1992).

Etik değerler, bir örgütün dokusuna yakından dokunmalıdır. Etik bir örgütün tüm faaliyetlerine, hatta politik davranışlarına nüfuz eder (Nielsen, 1996: ix). Etik kültüre sahip örgütler, örgütte normatif davranışa hâkim olan ortak bir değerler, gelenekler, uygulamalar ve beklentiler modeli yaratır ve sürdürür (Trevino, 1990). Etik bir kültür, eşit olarak dağıtılmış yetki ve paylaşılan hesap verebilirlik sağlayan bir yapıyla ilişkilidir. Ayrıca açık, iyi iletilmiş, beklenen prosedürler ve uygulamalar hakkında spesifik, tamamen anlaşılabilir ve uygulanmış etik davranış kuralları gibi politikaları da vardır (Trevino vd., 1999). Etik bir kültürde karar verme süreçleri, yalnızca maliyet-fayda analizleri yerine iş kararlarının etik sonuçlarını dikkate alacak şekilde tasarlanır (Trevino ve Brown, 2004). Etik standartlar veya davranış kuralları, misyon ve karar alma süreçleriyle tutarlı davranış normlarını içermektedir (Ardichvili vd., 2009: 446).

Etik çalışma ortamları, etiğin basitçe bir kişinin ne yapması gerektiğini dikte ettiği prosedürlere ve örgütsel uygulamalara dair algılardan oluşmaktadır (Victor ve Cullen, 1988). Etik bir çalışma ortamının var olabilmesi için örgütlerdeki normatif sistemlerin kurumsallaşması gerekir. Yani örgüt üyelerinin ölçülebilir derecede fikir birliğine sahip olması gerekir (Schneider, 1983). Victor ve Cullen (1988), örgütlerin etik bağlamının çok boyutlu olduğunu ve üç kaynaktan türetildiğini belirtmişlerdir: sosyo kültürel, bürokratik-yapısal ve işletmeye özgü (Buckley vd. 2001: 15).

Etik her politikanın, prosedürün ve uygulamanın bir parçasıdır. Bu örgütün her üyesi için bir var olma biçimidir. Bu onların kültürlerinin kalbinde yer alır. Çoğu işletme için etik olmak ve her alanda etik davranışı destekleyen bir kültür geliştirmek gerekir (Collier, 1998). Bu çoğu işletme için zorluk, etik bir örgüt olmayı istemekten etik bir örgüt olmaya geçmektir (Sloan ve Gavin, 2010: 59).

Bir kuruluşun etik standartlarını sürdürmek basit bir süreç değildir. Hem araştırma odaklı (örneğin; Souter, McNeil ve Moster, 1994) hem de uygulamalı (örneğin; Austin, 1992) etikte endişe konusu olan, kişinin kişisel (özel) ve kuruluşun (kamu) etik standartları arasındaki potansiyel çatışmadır. Sonunda ilkelerini örgütün ilkeleriyle bağdaştıramayanlar, örgütün etik ilkelerinden ayrılır, değişir veya meydan okur (Primeaux, 1992). Bireysel ve örgütsel etik değerler arasındaki çatışma, yerel ve kozmopolit referans gruplarının farklı standartları (Cullen, Victor ve Stephens, 1989) veya mesleki ve örgütsel sosyalleşme arasındaki çatışmaları gibi (örneğin; Schein, 1968) farklı etik değerlerden kaynaklanabilir (Fritz vd., 1999: 289).

Ortak etik ilkeler aradığımızda, gerçekten iyiye dair ortak bir vizyon ararız, çünkü en azından yarı evrensel rehberlik sağlayan kararlar almak için ortak bir vizyon isteriz. Her ne kadar hiçbir etik teorisinin zorlukları olmasa da bir etik teorisinin sağladığı şey, bir birey ve bir topluluk olarak etik kararlar almak için bazı ortak başlangıç noktalarıdır (Gustafson, 2013: 329). Küçük bir işletmenin kültürel değerleri ve etiği, kurucuları tarafından güçlü bir şekilde belirlenir. Ancak boyutun her zaman belirleyici faktör olmadığını belirtmek gerekir (Shakeel vd., 2011: 64).

Etik meseleler, bireysel düzeydeki kişilerin rüşvet alma, dürüst olma, kuruluşun veya kamu kaynaklarını kişisel amaçlar için kullanma gibi bireysel sorumluluğu içeren sorunlarla karşı karşıya kalması durumunda ortaya çıkar. Rizvi ve diğerlerine göre (2012) örgüt düzeyinde etik sorunlar, karar verme ve davranışa rehberlik eden kuruluşlar içindeki davranış ilkeleriyle ilişkilidir (Angonga ve Florah, 2019: 3). Vergi hilesi, sosyal yardım veya sigorta dolandırıcılığı, ırkçılık, işyerinde cinsiyet ayrımcılığı ve taciz, güveni sarsma, işletmeden hırsızlık, dürüst olmayan defter tutma ve hayal edebileceğimiz neredeyse tüm etik olmayan iş uygulamaları, en azından bu faaliyetlerin işletmeye verdiği zarar nedeniyle kısmen yanlış kabul edilir (Gustafson, 2013: 326). Bireylerin bilgiye daha kolay erişebilmelerinin bir sonucu olarak, etik olmayan davranışlara ve kurumsal etik ihlallerine çok dikkat çekildi. İşletmeler için etik çok önemli sonuçları olan kurumsal bir endişe olduğu görülmektedir. Etik olmayan yönetim, bir işletmenin, endüstrinin ve ülkenin uzun ömürlülüğü ve ekonomik başarısı üzerinde doğrudan ve önemli bir etkiye sahip olabileceğinden, meşru bir küresel ekonomik endişedir (Mey, 2004: iv).

Çeşitli araştırmalar, işyerlerinde endişe verici derecede yüksek düzeyde etik suistimal olduğunu göstermiştir (Feldman, 2019; McGregor, 2019; Plinio vd., 2010). Washington merkezli Ethics Resource Center (Mintz, 2015) tarafından yürütölen bir araştırmaya göre, geçen yıl içinde işçilerin neredeyse yarısı bir tür etik suistimale kişisel olarak tanık oldu. Ethics and Compliance Initiatives (2018) tarafından gerçekleştirilen yakın tarihli bir küresel iş etiği araştırması da benzer sonuçları ortaya çıkardı. Ayrıca bağı ve kendini işine adanmış çalışanları cezbeden ideal işyerleri yaratmak için yüksek düzeyde bir rekabet vardır (Alizadeh, 2021: 674-675). Genel bir kural olarak, dışsal maliyetler dayatarak veya başkalarını yanıltarak para kazanmak etik değildir (Nelson ve Stout, 2022: 3). Etik

davranış, bu etik normlara uyulması anlamına gelirken, etik olmayan davranış ise aksini ifade eder. Daha geniş toplum tarafından kabul edilmeyen davranış her zaman etik dışı olarak kabul edilir (Jones, 1991).

3. İşletmelerin Etik Beyanlarının İçerik Analizi Araştırması

Etik kodlar işletmelerde belirsizlikleri ortadan kaldırarak çalışanların durumu daha net olarak algılamalarına rehberlik etmektedir. Ancak etik kodlar her bir durum için çözüm önerileri olan detay bir kurallar bütünü değildir (DeSensi ve Rosenberg, 1996: 128). Araştırmamızda literatürde etik konularının araştırmasında kullanılan etik kodlar kullanılmıştır.

Türkiye’de büyük ölçekli kurumsal işletmelerde beyan edilen ve uygulanan etik kuralları, ilkeleri ve politikaları ortaya koymak ve etik beyanlarını içerik analizine tabii tutarak en çok tekrarlanan etik kodların ve üzerinde sıklıkla durulan etik konuların neler olduklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Türkiye’de İSO ilk 500 en büyük sanayi kuruluşu listesinde yer alan büyük ölçekli işletmelerden etik kurallara, politikalara, değerlere ve ilkelere sahip işletmeler incelenmiştir. Araştırmaya dahil işletmelerin resmî web sitelerindeki etik beyanlarından etik kodlar oluşturulmuş ve içerik analizine tabi tutulmuştur.

3.1. Araştırmanın Modeli ve Sorunsalı

Araştırmamızda nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi yönteminden faydalanılmıştır. Nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bilgilere ulaşmak amaçıyla, araştırmaya dahil işletmelerin resmi web sitelerindeki etik beyanlarından en çok tekrar eden kelimeler kodlama ile analiz edilmiştir.

Literatürde İçerik analizinin amaı, görünürde açık olmayan bir şey hakkında olanaklı ve görünür çıkarımlar yapmak olarak ifade edilmektedir. İçerik analizi var olan durumu var olduğu şekilde açığa çıkarmaktadır (Gerbner vd., 1969). Karmaşık cümleler önermeler biçiminde düzenlenerek çözümlenebilir. Bunun için karmaşık cümleler içerisindeki gömülü önermeleri ortaya çıkarmak gerekir (Krippendorff, 1980: 62). Araştırmaya dahil işletmelerin resmî web sitelerindeki bu beyanlardan en çok tekrarlanan etik kodlar tespit edilmiş ve tablolar oluşturulmuştur. Oluşturulan etik kodlar ile düzenlenen tablo üzerinden araştırmaya dahil işletmelerin etik beyanları içerik analizine tabi tutulmuştur.

Araştırmanın nitel verileri içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmaya dahil işletmelerin resmi web sitelerindeki etik beyanlarından elde edilen veriler tümevarımsal açık veri analizine tabi tutulmuştur. Araştırmaya dahil işletmelerin etik beyanlarındaki aynı konu ile ilgili veriler kodlanmıştır (Corbin ve Straus, 1990). Bu kodlar bulgular bölümünde tablolar halinde sunulmuştur.

Araştırmaya dahil işletmelerin resmi web sitelerindeki etik beyanlarından etik kodların oluşturulmasında Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi ve Kurumsal Yönetim İlkeleri maddeleri gibi kaynaklardan faydalanılmıştır (Boone vd., 2013).

Türkiye’deki büyük ölçekli işletmeler etik beyanlarını hangi ana başlık altında ifade etmişlerdir? Bu işletmelerin resmi web sitelerinde yer alan etik beyanları nelerdir? Bu doğrultuda araştırmanın ana sorunsalı olarak Türkiye’deki büyük ölçekli işletmelerin etik beyanlarında en çok tekrarlanan ve üzerinde durulan kavramlar nelerdir olarak belirlenmiştir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini İstanbul Sanayi Odası (İSO) ilk 500 en büyük sanayi kuruluşu 2023 yılı listesinde yer alan ilk 300 işletme oluşturmaktadır. 2023 yılı ilk 500 büyük sanayi kuruluşu listesinde yer alan ilk 300 işletme arasında resmi web sitelerinde etik beyanları bulunan 50 işletme kasti örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Ek 1’de İSO ilk 300 sanayi kuruluşu listesi içerisinden etik beyanları esas alınan araştırmaya dahil 50 büyük sanayi kuruluşu listesi ve resmî web sitelerinde yer alan etik beyan adlandırmaları yer almaktadır.

Araştırmaya dahil işletmeler kasti örnekleme yöntemi yani diğer adıyla amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Araştırmaya dahil işletmelerin etik beyanlarında hangi kavramların hangi sıklıkla geçtiği ve nasıl tanımlandığı tespit edilmiştir.

İSO ilk 500 sanayi kuruluşu 2023 yılı listesindeki en büyük ilk 300 sanayi kuruluşları içerisinden kasti örnekleme yöntemi ile seçilen araştırmaya dahil 50 işletmenin kurumsal resmi web sitelerindeki kurumsal etik kod, kural veya ilke beyanları esas alınmak suretiyle etik kodları belirlenmiştir. Ek 2’de araştırmaya dahil işletmelerin resmî web sitelerinde beyan ettikleri etik ilke, değer ve kuralları yer almaktadır.

3.3. Araştırmanın Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak döküman/kayıt incelemesi kullanılmıştır. Döküman analizi, elektronik materyaller de dahil olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan bir yöntemdir (Corbin ve Strauss, 2008). Kaynak taraması yöntemiyle kaynakların incelenmesi yoluyla veriler toplanmıştır.

Merkezi Kayıt İstanbul Bilgi Portal'ı, e-şirket T.T.K'nın 1524 maddesi uyarınca bilgilerin güvenli olarak arşıvlandığı elektronik ortamdan faydalanılmıştır. Araştırmaya dahil şletmelerin resmi web sitelerinde T.T.K. gereği 'Bilgi Toplamu Hizmetleri' web sayfalarında beyan edilen etik ifadeleri aranmıştır.

Araştırma verileri araştırmaya dahil şletmelerin resmi web sitelerindeki etik kelimesi başlığı altındaki ifadelerden elde edilmiştir. İSO ilk 500 sanayi kuruluşu listesinde yer alan ilk 300 en büyük sanayi kuruluşu içerisinden kasti örnekleme yöntemi ile seçilen 50 şletmenin resmi web sitelerindeki etik beyanları içeren kaynaklar Eylül 2023 ayı içerisinde taranmıştır.

3.4. Araştırmanın Verilerinin Analizi

Araştırma verilerinin analizi için literatürde çok kullanılan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya dahil şletmelerin resmi web sitelerinden etik beyanlara ulaşılmış ve analize tabi tutularak araştırma soruları çerçevesinde veriler kullanılmıştır. Toplanan verileri analiz ederken içerik analizi ve doküman analizi gibi teknikler (Yıldırım ve şimşek, 2016) kullanılmıştır. Araştırmaya dahil şletmelerin beyan ettikleri etik ilkeleri içerik analizi yöntemi kullanılarak analize tabi tutulmuştur.

Elektronik materyallerde olmak üzere yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için nitel bir araştırma yöntemi olan döküman analizi (Wach, 2013) yönteminden faydalanılmıştır. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin ve Strauss, 2008).

3.5. Bulgular

İSO ilk 500 sanayi kuruluşu listesinde yer alan ilk 300 en büyük sanayi kuruluşu içerisinden kasti örnekleme yöntemi ile seçilen 50 şletmenin resmî web sitesinde yer alan beyan ettikleri etik değerleri içerik analizine tabii tutulmuştur. Araştırmaya dahil olan kasti örnekleme yöntemi ile seçilen 50 şletmenin etik ilkelerini belirlediği ve resmi web sitelerinde beyan ettikleri tespit edilmiştir. Araştırmaya dahil şletmelerin etik beyanlarında hangi kavramların sıkça geçtiği, nasıl tanımlandığı ve vurgulandığı belirlenmiştir. Bu tespit örgütsel etik alanı hakkındaki anlayışımıza katkıda bulunur ve bu alanda gelecekteki çalışmaların kullanabileceği teorik bir çerçeve sunar.

İSO İlk 300 en büyük sanayi kuruluşu içerisinde resmî web sitelerinde etik beyanları ayrıntılı beyan edilmiş olan, kasti örnekleme yöntemi ile seçilen 50 şletme, araştırma evreninin %16'sını oluşurmaktadır. Araştırmaya dahil bu 50 şletmenin etik beyanlarından etik kodlar oluşturulmuştur.

Araştırmaya dahil şletmelerin resmî web sitelerinde beyan ettikleri etik ilke, değer ve kuralları olarak adlandırdıkları etik beyan başlıkları ve frekansları aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Dahil şletmelerin Etik Beyan Adlandırmaları ve Frekansları

Etik Beyan Başlıkları	Frekansı
İş Etiği Kuralları	16
Etik İlkeler	12
Etik Kurallar	10
Etik Davranış Kuralları	3
Etik Değerler	2
İş Etiği İlkeleri	2
Etik Değerler Politikası	1
Etik Duruşumuz	1
Etik İlke ve Kuralları	1
Etik İlkeler Rehberi	1
İş Etiği Kurallar Kılavuzu	1

Kaynak: Araştırmaya dahil şletmelerin resmî web sitelerindeki etik beyan adlandırmalarından oluşturulmuştur.

Araştırmaya dahil şletmelerin resmî web sitelerinde en çok kullanılan etik beyan başlıkları “İş etiği kuralları”, “Etik ilkeler” ve “Etik kurallar” başlıkları altında yoğunlaşmaktadır.

Araştırmaya dahil şletmelerin resmî web sitelerinde beyan ettikleri etik beyanlarından etik kodları oluşturulmuştur. Araştırmaya dahil şletmelerin etik beyanlarından oluşturulan etik kodlarından en çok tekrarlanan etik kodları ve frekansları aşağdaki Tablo 2’de gsterilmiştir.

Tablo 2: Araştırmaya Dahil şletmelerin En Çok Tekrarlanan Etik Kodları

Etik Kodlar	Frekansı
Yasalara ve mevzuata uyum	32
Doğruluk ve dürüşlük	32
Çıkar çatışmalarının engellenmesi ve kaçınma	31
İnsan haklarına, doğaya ve çalışanlara saygı	27
Gizlilik, ticari sırların ve içsel bilgilerin korunması	25
Adil davranma, tarafsızlık ve eşitlik	18
Müşterilere, tedarikçilere ve topluma sosyal sorumluluk	18
Çevrenin korunması	14
Güven ve güvenilirlik	13
Rüşvet ve yolsuzlukla mücadelede sıfır tolerans	11
Hediye kabul etme, ağırlama, bağış ve sponsorluk	11
Bilgi güvenliği ve korunması	8
şeffaflık	7
Sosyal medya hesaplarının kullanılması	4
Sürdürülebilirlik	4
Ayrımcılığın önlenmesi	3
Yüksek itibar ve standart	2
Yenilikçilik	2
Örgütlenme özgürlüğü	2
İş sağlığı ve güvenliği	2
Rekabet	2
Verimlilik	2

Kaynak: Araştırmaya dahil şletmelerin resmî web sitelerindeki etik beyanlarından oluşturulmuştur.

Araştırmaya dahil şletmelerin resmî web sitelerinde en çok tekrarlanan ve ön plana çıkan etik kodları “yasalara ve mevzuata uyum”, “doğruluk ve dürüşlük” ve “çıkar çatışmalarının önlenmesi” gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Araştırmaya dahil şletmelerin resmi web sitelerinde beyan ettikleri etik kodlarda Küresel İlkeler Sözleşmesi, Kurumsal Yönetim İlkeleri ve şletmeye özgü olmak üzere 3 temel dayanağı olduğu tespit edilmiştir.

GRI (Global Reporting Initiative Guideline) G4 sürdürülebilirlik raporlaması ilkeleri kılavuzunda yer alan ekonomik, çevresel ve sosyal kategorilere göre etik beyanlar sınıflandırılmıştır. Sosyal kategorilerdeki alt kategorilerde işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş, insan hakları, toplum ve ürün sorumluluğu alt kategorilerine göre sınıflandırılmıştır (GRI; G4 Sürdürülebilirlik Raporlama Kılavuzu). G4 Sürdürülebilirlik Raporlama Kılavuzunda Ekonomik konulara ilişkin toplam yedi gösterge söz konusudur. Çevresel konulara ilişkin toplam sekiz gösterge söz konusudur. Sosyal konulara ilişkin toplam ondokuz gösterge söz konusudur.

Tablo 3: Araştırmaya Dahil İşletmelerin Etik Beyanlara İlişkin Kod Sistemi ve Frekansları

Etik İlkeler	Etik Kodlar	Frekansı
Yasalara ve mevzuata uyum	Ekonomik	32
Doğruluk ve dürüstlük	Sosyal-Toplum	32
Çıkar çatışmalarının engellenmesi ve kaçınma	Sosyal-Toplum	31
İnsan haklarına, doğaya ve çalışanlara saygı	Sosyal-İnsan Hakları	27
Gizlilik, ticari sırların ve içsel bilgilerin korunması	Sosyal-Toplum	25
Adil davranma, tarafsızlık ve eşitlik	Sosyal-İnsan Hakları	18
Müşterilere, tedarikçilere ve topluma sosyal sorumluluk	Sosyal-Toplum	18
Çevrenin korunması	Çevresel	14
Güven ve güvenilirlik	Sosyal-Toplum	13
Rüşvet ve yolsuzlukla mücadelede sıfır tolerans	Sosyal-Toplum	11
Hediye kabul etme, ağırlama, bağış ve sponsorluk	Sosyal-Ürün sorumluluğu	11
Bilgi güvenliği ve korunması	Sosyal-Ürün sorumluluğu	8
Şeffaflık	Sosyal-İnsan Hakları	7
Sosyal medya hesaplarının kullanılması	Sosyal-Toplum	4
Sürdürülebilirlik	Çevresel	4
Ayrımcılığın önlenmesi	Sosyal-İnsan Hakları	3
Yüksek itibar ve standart	Sosyal-Toplum	2
Yenilikçilik	Çevresel	2
Örgütlenme özgürlüğu	Sosyal-İnsan Hakları	2
İş sağlığı ve güvenliği	Sosyal-İnsana yaraşır iş	2
Rekabet	Ekonomik	2
Verimlilik	Ekonomik	2

Kaynak: GRI, Global Reporting Initiative Guideline G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzu

Tablo 3’de araştırmaya dahil işletmelerin web sitelerinde beyan ettikleri etik beyanlarına dayanarak oluşturulan etik kodların kaynağı niteliğinde olan etik ilkeler, etik kodlar ve frekans değerleri görölmektedir.

Tablo 4: Etik Beyanlara İlişkin Etik Kod Frekansları

Etik Kodlar	Frekansı
Sosyal	16
Sosyal - Toplum	8
Sosyal – İnsan Hakları	5
Sosyal – Ürün Sorumluluğu	2
Sosyal – İnsana Yaraşır İş	1
Çevresel	3
Ekonomik	3

Kaynak: Araştırmaya dahil işletmelerin resmî web sitelerindeki etik beyanlarından oluşturulmuştur.

Genel olarak GRI ana göstergeleri olan ekonomik, çevresel ve sosyal göstergeler Tablo-4’te ifade edilmektedir. Tablo 4’de Etik beyanların içerik analizi sonucu en çok tekrar eden etik kodlar içerisinde Sosyal (f=16), Çevresel

(f=3), ve Ekonomik (f=3) olduğu grlmektedir. Sosyal kategorisi (f=16) içerisindeki alt kategoriler içerisinde Sosyal – Toplum (f=8), Sosyal – İnsan Hakları (f=5), Sosyal – rn Sorumluluğu (f=2) ve Sosyal – İnsana yaraşır iş (f=1) olarak sıralanmıştır.

Yukarıdaki tablolarda grldğu gibi, genel olarak araştırmaya dahil işletmelerin etik beyanlarının sosyal göstergelere yoğunlaştıkları tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında en yüksek sosyal gösterge frekansları sırasıyla toplum, insan hakları, ürün sorumluluğu ve insana yaraşır iş Őeklinindedir.

Araştırmaya dahil işletmelerin etik beyanlarına ilişkin GRI standartlarının ekonomik, çevresel ve sosyal standartlar boyutundaki ana erevesi dikkate alınarak elde edilen genel değerlendirmede, sosyal-toplum etik kodları ne çıkmaktadır. ne çıkan frekansı yüksek bu etik ilkeler sırasıyla yasalara ve mevzuata uyum, doğruluk ve dürüstlük, çıkar çatışmalarının engellenmesi, insan haklarına ve çalışanlara saygı, gizlilik ve ticari sırların korunması, adil davranma ve tarafsızlık, müşterilere, tedarikçilere ve topluma sosyal sorumluluk, çevrenin korunması, güven ve güvenirlik ve rüşvet ve yolsuzlukla mücadele Őeklinindedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Günümüzde birçok işletme bazen yasal baskılardan bazende rekabet ortamı veya sosyal baskılardan dolayı bazı taahtlerde bulunurlar. Bu taahtlerin yerine getirilmesi ve işletmelerin sürdürülebilirlik performanslarının belirlenmesi sürecinde etik beyanlara önemli görevler düşer. Pek çok işletme kültürel sınırları açan bir operasyonun etik temeli olarak anlaşılabilecek ve kabul edilebilecek düzenlemelere ve davranış modellerine ulaşmada önemli başarılar elde edebilmekte iken diğerleri başarısız olabilmektedir. Etiğu yabancı veya ilkel bir kültüre ait olabilecek işletmelerle ticaret yapmanın yolları bulunmuştur. Yine de etik konusunda çözülmemiş birçok sorun devam etmektedir. Çok uluslu işletmelerin rolleri ve davranışları ya da yöneticilerin sorumlulukları konusundaki tartışmalar devam etmektedir (Arthur, 1984: 324).

Literatür taraması sonucunda işletmelerin yoğun rekabet ortamında kendilerine güvenli bir i ve dış evre oluşturma amacıyla örgüt faaliyetlerini iş etiğu kodları ve kuralları çerçevesinde yeniden gözden geçirip düzenledikleri ve bu alana araştırmacı ve uygulayıcıların yoğun bir ilgi gösterdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca literatürde yöneticilerin işletmelerin etik beyanlarında daha fazla vurgulanan unsurlara göre politika ve uygulama geliştirmelerinin gereklilikleri konusundaki tartışmalar, iş etiğu ve örgütsel etik alanında önemli bir boyuta işaret etmektedir. Bu tür tartışmalarda yöneticilerin etik değerlere odaklanmalarının ve bu değerleri stratejik bir Şekilde uygulamalarının gerekliliğu vurgulanmaktadır.

Genel olarak etikle ilgili değerler, politika, adalet ve hesap verebilirlik dahil olmak üzere birçok temel yapı vardır ve bunlar etik ortamların geliştirilmesinde birleşir (Buckley vd., 2001: 17). Etik ve değerler, kültürel ve dini geleneklerimize derinlemesine gömülüdür (Nagarjuna vd., 2022: 1386). Literatürde genellikle iş etiğu kuralları işletme içi ve dışında nasıl davranılacağı ve kararlar alırken yardımcı olabilmek için geliştirilmiş standartlar bütünü olarak tanımlanırken, etik değerler ise yazılı olmayan ahlak kuralları olarak tanımlanmaktadır. İş etiğu ilkeleri işletmelere uygulamada yardımcı olabilecek standartlar sunar. Yöneticilerin işletmelerin etik beyanlarında daha çok vurgulanan unsurlara göre politika ve uygulama geliştirmelerine yardımcı olabilir.

Li ve Madsen (2009, 2010) araştırma bulguları, Batı ve Doğu iş ahlakı profilleri arasındaki farklılıkları ortaya çıkardı (Li vd., 2020: 51). Williams ve Sandler (1995), Hill ve Petty (1995), Woehr, Arciniega ve Lim, Woehr, You ve Gorman (2007) gibi araştırmacıların alışmaları Max Weber protestan çalışma etiğinin Batı toplumlarında kapitalizmin başarısı için ana itici güç olduğunu teorize etti. Benzer Şekilde Hofstede (1991), Williams ve Sandler (1995) ve Lim ve Lay (2003) gibi bazı akademisyenler Çin, Singapur ve diğer Doğu Asya Topluluklarının ekonomik başarısını Konfyş alışma etiğinin etkisine bağladılar (Li vd., 2020: 51). Çalışma etiğu ile ilgili literatürün gözden geçirilmesi, çalışma etiğinin Batı'da iyi ifade edilmiş bir kavram olduğunu, ancak ağdaş Çin iş etiğu profili hakkında çok sınırlı yayın bulunabileceğini ortaya koymaktadır (Li vd., 2020: 50). Japon iş etiğu kültürünün kökleri geleneksel maneviyat, grup ve sosyal mantıklara dayandığu için (Davies, 2016; Mente, 2015; Shinomiya ve Szepkouski, 2007), Japonya'daki Japon iş uygulamaları için değişiklik veya iyileştirme önermek imknsız değilse bile zorlayıcıdır (Yamamoto ve Lloyd, 2019: 120).

Grabowski vd., (2019) araştırmalarında örgütsel bağlılık ile çalışanların etik davranışlarda bulunma istekliliğu arasında pozitif ilişki bulmuşlardır. Ayrıca araştırmaları etik olmayan davranışlar ile boş zaman karşıtı duygu, tatmini geciktirme ve ahlak/etik arasındaki korelasyonların negatif olduğunu doğrulamaktadır. Araştırmalar, yüksek ahlakı standartlara sahip, işini hayatının merkezine koyan, boş zamanı onaylamayan ve aynı zamanda ertelenmiş hazzı kabul etme eğiliminde olan bireylerin etik olmayan davranışları daha az kullandıklarını göstermektedir. Duygusal bağlılığu güçlü olan çalışanlar, örgütleriyle ilgili olumlu duygular da hissetmekte ve olumlu örgütsel destek deneyimlemektedir. Sonuçlar ahlak/etik tutumu düşük olan kişilerin kuralları çiğneme ve etik olmayan davranışları üstlenme olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Grabowski vd., 2019: 198-199).

İş hayatında sadece bir kısıtlama değil, olumlu bir katkı olarak etik uygulamaların değeri, iş dnyasında geniş çapta kabul gormektedir (Arthur, 1984: 320). Etik davranışlar işletmeler için imaj ve itibar sermayesi sağlayabilir (Fombrun, 1996). Etik davranışları uygulayan örgütler, aynı zamanda imajlarını, itibarlarını ve meşruiyetlerini güçlendirerek, örgütler için rekabet avantajı sağlayan pozitif bir etik davranış döngüsüyle sonuçlanır (Buckley vd., 2001: 18).

Valentine, Hollingworth ve Eidsness (2014), kuruluşların etik çalışanları işe alarak ve seçerek örgütsel etik iklim geliştirdiğini çünkü işyerinde yanlış davranışlarda bulunma olasılıklarının daha düşük olduğunu doğruladı. Bradshaw (2013) etik değerlerin önemi ve etik kuralların nasıl uygulanacağı konusunda personele eğitim verilmemesinin, kuruluşların bütünlük riski ve itibar zedelenmesiyle karşı karşıya kalmasına neden olduğunu bildirmiştir. Tay vd. (2017) çalışmaları yetenek geliştiren insan kaynakları yönetimi uygulamaları ile örgütsel etik iklim arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Yetenek artırıcı insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel etik iklim üzerindeki önemli rolünü ima etmektedir. Bu yetenek artırıcı insan kaynakları yönetimi uygulamaları ne kadar fazlaysa, örgütsel etik iklimin gelişiminin o kadar fazla olduğu anlamına gelmektedir (Tay vd., 2017: 557-558).

İşletmeler performanslarını geliştirmek için etik davranışı, güveni, bağlılığı teşvik eden ve işgücü değeri yaratan bir ortam sağlamanın yanı sıra çalışanları için etik değerler belirlemenin gerekli olduğunu düşünmektedir (Hijal-Moghrabi vd., 2015). Örgüt içinde etik değerlerin göz ardı edilmesi verimsiz performansa ve verimsizliğe neden olabilmektedir (Trust, 2015). Bu bağlamda çalışanların etik davranışları örgütsel başarı ve performansın gerçekeştirilmesinde önemli görülmektedir (Brown vd., 2005; Winstanley ve Hartog, 2002). Bu nedenle etik değerler, üstün performansı sürdürmek ve rekabet avantajını teşvik etmek için temel bir bileşen olarak kabul edilmektedir (Sabiu vd., 2019: 54).

Literatür taraması ve araştırma sonuçları, işletmelerin etik örgüt kültürünü güçlendirme ve iş etiği kurallarının kurumsallaşması yolunda çaba sarf etmeleri gerektiği yönünde tartışmaların olduğunu göstermektedir. Sloan ve Gavin (2010: 60) gibi bazı akademisyenler bir işletmenin etik uygulamalarını işletmenin dokusuna entegre etmeyi kolaylaştıracak, kolaylaştırıcı ve destekleyici bir kültür geliştirmesine yardımcı olmada insan kaynakları yönetiminin fonksiyonlarının önemli bir rol oynayacak bir konumda olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca etik eğitiminin etkinliği üzerine yapılan çoğu araştırmada, eğitim programlarının etik davranışla ilgili olumlu sonuçlarını bulmuştur.

Çalışanlar, etik bir işletme olma çabasının hem işletme hem de çalışanlar için önemli değer ve faydalara sahip olduğunu algıladıklarında, yalnızca programlara uymak yerine hedefe gerçekten bağlı kalma istekleri artacaktır. Diyalog ve etkileşim yoluyla, bir işletmenin "ne" yaptığının ardındaki "neden"i daha iyi anlayabilen ve söylem yoluyla seslerinin duyulmasını ve dikkate alınmasını sağlayabilen çalışanlar, daha da yüksek bir bağlılığa sahip olacaktır (Sloan ve Grain, 2010: 71).

Araştırmaya dahil işletmelerin 16'sı "iş etiği kuralları", 12'si "etik ilkeler", 10'u "etik kurallar" başlıklarını kullanmıştır. Ayrıca etik değerler, etik davranış kuralları, etik değerler politikası, etik duruşumuz, etik ilkeler rehberi, iş etiği ilkeleri ve iş etiği kurallar kılavuzu gibi başlıklarda kullanmıştır. Araştırmaya dahil işletmelerin web sitelerindeki etik beyanlarında İş etiği kuralları, Etik İlkeler ve Etik kurallar başlıkları öne çıkmaktadır.

Araştırmaya dahil işletmelerin resmi web sitelerindeki etik beyanlarından oluşturulan etik beyanlardan etik kodlar oluşturulmuştur. En çok tekrarlanan etik kodların 32 frekans ile "yasalara ve mevzuatlara uyum" ve "doğruluk ve dürüşlük", 31 frekans ile "çıkarcı çatışmalarının engellenmesi", 27 frekans ile "saygı", 25 frekans ile "gizlilik", 18 frekans ile "adil davranma" ve "sosyal sorumluluk" oldukları anlaşılmıştır. Araştırmaya dahil işletmeler etik beyanlarında yasalara ve mevzuatlara uyum ve doğruluk ve dürüşlük gibi kavramlar üzerine odaklanmaktadır. Ayrıca etik beyanlarında çıkarcı çatışmalarının engellenmesi, saygı, gizlilik, adil davranma ve sosyal sorumluluk kavramları vurgulanmaktadır.

Araştırmaya dahil işletmelerin kendilerine özgü en çok tekrar eden etik ilkeleri yanısıra "Küresel İlkeler Sözleşmesi" ve "Kurumsal Yönetim İlkeleri" gibi genel kabul görmüş standartları benimseyerek etik konularda şeffah ve sorumlu yaklaşım sergiledikleri iddia edilebilir. Çünkü araştırmaya dahil işletmelerin etik beyanlarında en çok tekrar eden etik kodları ile sözleşme ilkeleri paralellik arz etmekte ve üzerinde durulan etik konuları keşişmektedir. Ayrıca etik eğitim programları ve iç iletişim stratejileri aracılığıyla çalışanlarını etik değerleri benimsetmeye çalışan programlar uyguladıkları da görülmektedir.

Çalışma sonuçlarına göre, araştırmaya dahil işletmelerin etik beyanları içerisindeki doğruluk ve dürüşlük, çıkarcı çatışmalarının engellenmesi ve kaçınma, insan haklarına, doğaya ve çalışanlara saygı, gizlilik, ticari sırların ve içsel bilgilerin korunması, adil davranma, tarafsızlık ve eşitlik etik ilkeleri açık ara önde görülmektedir.

GRI göstergelerine ilişkin çalışma kapsamında, GRI (Global Reporting Initiative Guideline) G4 sürdürülebilirlik raporlaması ilkeleri kılavuzuna göre sosyal kategoriler en yüksek frekansa sahiptir. Sosyal kategori içerisinde en yüksek frekansa toplum ve insan hakları alt kategorileri sahiptir.

Yine alışma sonuçlarına göre, araştırmaya dahil işletmelerin etik beyanlarında en çok tekrarlanan etik beyanlarının yasalara ve mevzuata uyum, doğruluk ve dürüstlük ve çıkar çatışmalarının engellenmesi ve kaçınma olduğu tespit edilmiştir.

Doküman analizinin sınırlılıkları ve zorlukları çeşitli araştırmacılara (Bailey, 1982; Bowen, 2009; Corbetta, 2003; Yıldırım ve şimşek, 2016; Yin, 1994) göre “yetersiz ayrıntı, eksiklik, düşük geri alınabilirlik, taraflılık/yanlılık, sınırlılık, seçilmişlik, ulaşılabilirlik, standart bir formatın olmayışı, kodlama zorluğu” başlıklarında incelenmiştir (Kıral, 2020: 179).

Verilere sınırlı erişim olanağının olması, örneklemin sadece büyük ölçekli işletmelere odaklanması, zaman kısıtlaması, içerik analizi yönteminin seçilmesi, kaynak ve katılımcı sınırlamaları nedeniyle araştırma kapsamına İSO ilk 500 sanayi kuruluğu alınmıştır.

Araştırmanın kapsamı zaman ve maliyet kısıtlarından dolayı Türkiye’de faaliyet gösteren İSO ilk 500 en büyük sanayi kuruluğu listesi içerisindeki ilk 300 sanayi işletmesi arasından kasti (amaçlı) örnekleme yöntemi ile 50 sanayi işletmesi seçilmiştir. Araştırma örneklemine dahil etme kriteri olarak, yapılan literatür taraması ve uygulamadan gözlemler sonucunda büyük ölçekli işletmelerin etik kurallar oluşturma ve kurallara sahip olma konusunda eğilimleri olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu durum diğer bir kısıtıma oluşturmaktadır. Ancak araştırma örnekleminde hariç tutulan örneklem içinde hariç tutma kriteri olarak, Türkiye’de faaliyet gösteren ve çoğunluğunu oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmelerde elde edilen bulguların geçerli olmayabilecektir.

Araştırmamızın amacına uygun olarak hangi etik kavramların öne çıktığı belirlenmiş; çevrenin korunması, güvenilirlik, rüşvet ve yolsuzluk ile mücadele, hediye kabul etme ve bağış, bilgi güvenliği, şeffaflık, sosyal medyanın kullanılması, sürdürülebilirlik, ayrımcılığın önlenmesi, yüksek itibar ve standart, yenilikçilik, örgütlenme özgürlüğü, rekabet ve verimlilik gibi kavramlar en sık vurgulanan kavramlardır. Bu araştırma sonucunda elde edilen etik kodlarında tekrarlanan kodlar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kendi ve yakınları lehine iş yapmama, öncü, temel ahlaki ve insani değerlere uyum, iyi niyetli ve anlayışlı davranmak, iş ahengini bozmamak, kurumsal yönetim ilkelerine uyum, karar alma süreçlerine katılım, tasarruf ilkesine bağlılık, dayanışma, titizlik, tutarlı davranış ve hesap verebilirlik etik kodlarda kullanılmıştır.

Elde edilen bulgular ışığında yöneticilere ve konu ile ilgili çalışma yapacak araştırmacılara şu öneriler sunulmuştur: İşletmeler sürdürülebilirlik ve toplumsal sorumluluk gibi kaygılar ve uzun vadeli başarı hedeflerine ulaşabilmek için etik değerlere ve uygulamalara daha fazla odaklanmalıdır. İşletmeler rekabetçi kalabilmek için etik davranmalıdır. İşletmelerin en çok üzerinde durdukları etik konular doğruluk ve dürüstlük, çıkar çatışmalarının engellenmesi, gizlilik ve ticari sırların korunması, adil davranma, tarafsızlık ve eşitliktir. İşletmeler etik beyanlarında toplumsal, insan hakları, ürün sorumluluğu ve insana yaraşır bir iş gibi sosyal etik konulara ağırlık vermelidir.

Gelecek dönemde yapılacak araştırmalarda ikincil kaynaklar (kurumsal internet siteleri) dışında görüşme vb. farklı nitel araştırma yöntemleri ile farklı bakış açıları detaylı olarak incelenebilir. İleride yapılacak çalışmalarda, ISO ilk 1000 işletme araştırmaya dahil edilerek kapsam genişletilebilir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, işletmelerin etik yönelimlerinin ve bu doğrultudaki beyanlarının hangi faktörlerden neden ve nasıl etkilendiğine dair uygulamaya yönelik ve etik kodların işletmeler açısından önemine dair örgütsel etik alanına katkı sağlayan ve literatürü çeşitlendirecek özgün araştırmaların olması temenni edilmektedir. Araştırmamızın işletmelerin etik ilkelerini ve uygulamalarını daha iyi anlamamıza yardımcı olabileceği ve onları daha sorumlu ve etik davranmaya teşvik edebileceği beklenilmektedir.

Kaynakça

Al-Aıdaros, A.H. Ve Shamsudın, F. M. (2013). Ethics And Ethical Theories From An Islamic Perspective. *International Journal Of Islamic Thought*, 4(1), 1-13.

Alızadeh, A., Dıranı, K. M. Ve Qui, S. (2021). Ethics, Code Of Conduct And Ethical Climate: İmplications For Human Resource Development. *European Journal Of Training And Development*, 45(8/9), 674-690.

Angonga, M. C. Ve Florah, O. M. (2019). A Theoretical Account Of Human Resource Management Practices, Ethical Work Climate And Employee Ethical Behavior: A Critical Literature Review. *Business Management Dynamics*, 9(4), 01-08.

Ardııvılı, A. Ve Jondle, D. (2009). Ethical Business Cultures: A Literature Review And İmplications For Hrd. *Human Resource Development Review*, 8(2), 223–244. <https://doi.org/10.1177/1534484309334098>

- Ardıçhılı, A., Jondle, D. Ve Kowske, B. (2010). Dimensions Of Ethical Business Cultures: Comparing Data From 13 Countries Of Europe, Asia, And The Americas. *Human Resource Development International*, 13(3), 299-315.
- Arthur, H. B. (1984). Making Business Ethics Usefull. *Strategic Management Journal*, 5, 319-333.
- Aruljarah, A. A. (2015). Contribution Of Human Resource Management İn Creating And Sustaining Ethical Climate İn The Organizations. *Sri Lankan Journal Of Human Resource Management*, 5(1), 31-44.
- Bailey, K. D. (1982). *Methods Of Social Research*. New York: Free Press.
- Berg, G. A., Csikszentmihalyı, M. Ve Nakamura, J. (2003). Mission Possible? Enabling Good Work İn Higher Education. *Change: The Magazine Of Higher Learning*, 35(5), 40-47.
- Boone, L. E. Ve Kurtz, D. L. (2013). *Çağdaş İşletme*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis As A Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Braga, B. M., Oliva, E. C., Kubo, M., Mckenna, S., Richardson, J. Ve Wales, T. (2021). An Institutional Approach To Ethical Human Resource Management Practice: Comparing Brazil, Colombia And The Uk. *Journal Of Business Ethics*, 169, 57-76.
- Buckley, M. R., Beu, D. S., Frink, D. D. Ve Howard, J. L. (2001). Ethical İssues İn Human Resources Systems. *Human Resource Management Review*, 11, 11-29.
- Buchholz, W. J. (1989). Deciphering Professional Codes Of Ethics. *Ieee Transactions On Professional Communication*, 32(2), 62-68.
- Carroll, A. B. (1991). The Pyramid Of Corporate Social Responsibility: Toward The Moral Management Of Organizational Stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39-48.
- Chan, E. S. W., Hon, A. H. Y., Chan, W. Ve Okumuş, F. (2014). What Drives Employees' İntentions To İmplement Green Practices İn Hotels? The Role Of Knowledge, Awareness, Concern And Ecological Behaviour. *International Journal Of Hospitality Management*, 40, 20–28.
- Collier, J. (1998). Theorising The Ethical Organization. *Business Ethics Quarterly*, 8(4), 621–654.
- Cook, F. W. (1997). Compensation Ethics: Guideless For Developing A Code. *Compensation And Benefits Review*, 29(2), 24-26.
- Corbetta, P. (2003). *Social Research: Theory, Methods And Techniques*. Thousand Oaks: Sage.
- Corbin, J. Ve Strauss, A. (1990). Grounded Theory Research: Procedures, Canons And Evaluative Criteria. *Qualitative Sociology*, 13(1), 3-21.
- Corbin, J. Ve Strauss, A. (2008). *Basics Of Qualitative Research: Techniques And Procedures For Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Cullen, J. B., Victor, B. Ve Bronson, J. W. (1989). The Ethical Climate Questionnaire: An Assessment Of Its Development And Validity. *Organizational Dynamics*, 18(2), 50–72.
- Danilwan, Y. Ve Dirhamsyah, I. P. (2022). The Impact Of The Human Resource Practices On The Organizational Performance: Does Ethical Climate Matter?. *Journal Of Positive School Psychology*, 6(3), 1–16.
- De Silva, V. Ve Opatha, H. D. (2015). Role Of Ethical Orientation Of Hrm İn Establishing An Ethical Organizational Culture: A Literature Review And İmplications. In *12th International Conference On Business Management*, December. [Http://Ssrn.Com/Link/12th-Icbm-2015.Html](http://Ssrn.Com/Link/12th-Icbm-2015.Html)
- Desensi, J. T. Ve Rosenberg, D. (1996). *Ethics İn Sport Management*, Morgantown: Firtnes Information Technology İnc.
- Ermasova, N., Clark, D., Nguyen, L. Ve Ermasov, S. (2018). Russian Public Sector Employees' Reasoning Of Ethical Behavior: An Empirical Study. *International Journal Of Public Administration*, 41(5–6), 357–376.
- Ermasova, N. (2021). Cross-Cultural İssues İn Business Ethics: A Review And Research Agenda. *International Journal Of Cross-Cultural Management*, 21(1), 95–121.
- Es, V. Z. E. (2012). Utilising Human Resource Management İn Developing An Ethical Corporate Culture. *African Journal Of Business Ethics*, 6(1), 50-55.
- Flynn, G. (2022). Leadership And Besiness Ethics. *Springer Nature*, Vol. 60. <https://doi.org/10.1007/978-94->

024-2111-8.

Fritz, J. M. H., Arnett, R. C. Ve Conkel, M. (1999). Organizational Ethical Standards And Organizational Commitment. *Journal Of Business Ethics*, 20, 289–299.

Gerbner, G. (1969). *The Analysis Of Communication Content: Developments İn Scientific Theories And Computer Techniques*. New York: John Wiley.

Gibson, K. (2023). *Ethics And Business*. 2nd. Ed., Cambridge: Cambridge University Press.

Grabowski, D., Chudzicka-Czupala, A., Chrupala-Pniak, M., Mello, A. Ve Paruzel-Czachura, M. (2019). Work Ethic And Organizational Commitment As Conditions Of Unethical Pro-Organizational Behavior: Do Engaged Workers Break The Ethical Rules?. *Internatioanl Journal Of Selection And Assessment*, 27, 193–202.

Gri, *Global Reporting Initiative Guideline G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzu*. Raporlama İlkeleri Ve Bildirimler, <https://www.globalreporting.org/ResourceLibrary/Turkish-G4-Part-One.Pdf> (16.07.2024).

Guerci, M., Radaelli, G., Siletti, E., Cirella, S. Ve Shani, R. (2015). The İmpact Of Human Resource Management Practices And Corporate Sustainability On Organizational Ethical Climates: An Employee Perspective. *Journal Of Business Ethics*, 126(2), 325–342. <https://doi.org/10.1007/s10551-013-1946-1>

Guillen, M., Mele, D. Ve Murphy, P. (2002). European Vs American Approaches To İstitutionalisation Of Business Ethics: The Spanish Case. *Business Ethics: A European Review*, 11(2), 167-178.

Gustafson, A. (2013). In Defense Of A Utilitarian Business Ethic. *Business And Society Review*, 118(3), 325–360.

Hijal-Moghrabi, I., Sabharwal, M. Ve Berman, E. M. (2015). The İmportance Of Ethical Environment To Organizational Performance İn Employment At The Will States. *Journal Of Business Venturing*, 9(1), 117-130.

Hill, C. W. L. Ve Jones, G.R. (1998). *Strategic Management: An İntegrated Approach*. 4th Ed., Boston: Houghton Mifflin.

Hite, R. E., Bellizzi, J. A. Ve Cynthia, F. (1988). A Content Analysis Of Ethical Policy Statements Regarding Marketing Activities. *Journal Of Business Ethics*, 7, 771-776.

Jamal, K. Ve Bowie, N. E. (1995). Theoretical Considerations For A Meaningful Code Of Professional Ethics. *Journal Of Business Ethics*, 14(9), 703-714.

Jones, T. M. (1991). Ethical Decision Making By Individuals İn Organizations: An Issue Contingent Model. *Academy Of Management Review*, 16(2), 366–395.

Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Döküman Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.

Knose, S. B. Ve Giacalone, R. A. (1992). Ethical Decision-Making İn Business: Behavioral Issues And Concerns. *Journal Of Business Ethics*, 11, 369–377.

Krippendorff, K. (1980). *Content Analysis: An İntroduction To Its Methodology*. Beverly Hills, Ca: Sage.

Lawton, A. (1998). *Ethical Management For The Public Services*. Berkshire: Open University Press.

Li, J. Ve Madsen, J. (2009). Chinese Workers' Work Ethic İn Reformed State-Owned Enterprises: Implications For Hrd. *Human Resource Development International*, 12, 171–188. <https://doi.org/10.1080/13678860902764100>

Li, J., Huang, M T., Hedayati-Mehdiabadi, A., Wang, Y. Ve Yang, X. (2020). Development And Validation Of Work Ethic Instrument To Measure Chinese People's Workrelated Values And Attitudes. *Human Resource Development Quarterly*, 31: 49–73.

Mccraw, H. M., Kathy, S. Ve O'malley, J. R. (2009). An Analysis Of The Ethical Codes Of Corporations And Business Schools. *Journal Of Business Ethics*, 87, 1-13.

Memurrian, R. C. Ve Matulich, E. (2006). Building Customer Value And Profitability With Business Ethics. *Journal Of Business Ve Economics Research*, 4(11), 11-18.

Mey, M.R. (2004). *The Development Of A Human Resource Model That Supports The Establishment Of An Ethical Organizational Culture*. Doctoral Thesis, Research Promoter: Prof. H.R. Lloyd, Human Resources Management İn The Faculty Of Management At The Port Elizabeth Technikon.

Murphy, P. E. (1995). Corporate Ethics Statements: Current Status And Future Prospects. *Journal Of Business Ethics*, 14, 727-740.

- Nagarjuna, B., Ambika, V., Rakshith, U., Singh, G., Devashree, E. Ve Mohideen, A. (2022). Review Of Literature On Business Ethics Practices In Pharmaceutical Companies In India. *Journal Of Pharmaceutical Negative Results*, 13(6), 1385-1392.
- Nelson, J. S. Ve Stout, L. A. (2022). *Business Ethics: What Everyone Needs To Know*. Oxford: Oxford University Press.
- Okafor, G. O. (2011). The Ethical Behaviour Of Nigeria Business Student. *Arabian Journal Of Business And Management Review*, 1(3), 33-44.
- Ononogba, M. C., Joel, A. Ve Edej, S. M. E. (2016). Effect Of Ethical Practices On The Corporate Image Of Sme's In Nigeria. *International Journal For Research In Business*, 2(8), 35-45.
- Parboteeah, K. P., Chen, H. C., Lin, Y. T. Ve Chenet, I. H. (2010). Establishing Organizational Ethical Climates: How Do Managerial Practices Work?. *Journal Of Business Ethics*, 97(4), 599-611.
- Park, H. Ve Hill, R. B. (2017). Development And Validation Of A Short Form Of The Occupational Work Ethic Inventory. *Journal Of Career And Technical Education*, 32, 9-28. <https://doi.org/10.21061/jcte.v32i1.1588>
- Primeaux, P. (1992). Experiential Ethics: A Blueprint For Personal And Corporate Ethics. *Journal Of Business Ethics*, 11, 779-788.
- Sabriu, M. S., Ringim, K. J., Mei, T. S. Ve Joarder, M. H. R. (2019). Relationship Between Human Resource Management Practices, Ethical Climates And Organizational Performance. *The Missing Link, Psu Research Review*, 3(1), 50-69.
- Schneider, B. (1983). Work Climates. In: N.W. Feimer Ve E.S: Geller (Eds.), *Environmental Psychology*, 106-128, New York: Praeger
- Shakeel, M., Khan, M. M. Ve Khan, M. A. (2011). Impact Of Culture On Business Ethics. *Far East Journal Of Psychology And Business*, 3(2), 59-70.
- Sloan, K. Ve Gavin, J. H. (2010). Human Resource Management: Meeting The Ethical Obligations Of The Function. *Business And Society Review*, 115(1), 57-74.
- Sraboni, D. Ve Sharmista, B. (2011). Ethical Practices Towards Employees In Small Enterprises. *International Journal Of Business Management And Economic Research*, 2(3), 205-221.
- Tay, L. C., Tan, F. Y. Ve Yahya, K. K. (2017). The Power Of Ability-Motivation-Opportunity Enhancing Human Resource Management Practices On Organizational Ethical Climate. *International Journal Of Business And Society*, 18(3), 547-562.
- Thite, M. (2013). Ethics And Human Resource Management And Development In A Global Context: Case Study Of An Indian Multinational. *Human Resource Development International*, 16(1), 106-115.
- Trevino, L. (1990). Developing And Changing Organizational Ethics: A Cultural Approach. *Research In Organizational Change And Development*, 4, 195-230.
- Trevino, L., Weaver, G. R., Gibson, D. G. Ve Toffler, B. L. (1999). Managing Ethics And Legal Compliance: What Works And What Hurts. *California Management Review*, 41(2), 131-150.
- Trevino, L. Ve Nelson, K. (2004). *Managing Business Ethics: Straight Talk About How To Do It Right*, New York: Wiley.
- Tucker, L. R., Stathakopolous, V. Ve Patti, C. H. (1999). A Multidimensional Assessment Of Ethical Codes: The Professional Business Association Perspective. *Journal Of Business Ethics*, 19, 287-300.
- Turyakira, P. K. (2018). Ethical Practices Of Small And Medium Sized Enterprises In Developing Countries: Literature Analysis. *South African Journal Of Economic And Management Sciences*, 21(1), 1-7. [Doi.Org/10.4102/sajems.v21i1.1756](https://doi.org/10.4102/sajems.v21i1.1756)
- Wach, E., Ve Ward, R. (2013). *Learning About Qualitative Document Analysis*.
- Wiley, C. (1998). Re-Examining Perceived Ethics Issues And Ethics Roles Among Employment Managers. *Journal Of Business Ethics*, 17, 147-161.
- Wiley, C. (2000). Ethical Standarts For Human Resource Management Professionals. *Journal Of Business Ethics*, 25, 93-114.
- Van Vuuren, L. J. Ve Eiselen, R. J. (2006). A Role For Hr In Corporate Ethics? South African Practitioners' Perspectives. *Journal Of Human Resource Management*, 4(3), 22-28.

Victor, B. Ve Cullen, J. B. (1987). A Theory And Measure Of Ethical Climate İn Organizations. *Research İn Corporate Social Performance And Policy*, 9(1), 51-71.

Victor, B. Ve Cullen, J. B. (1988). The Organizational Bases Of Ethical Work Climates. *Administrative Science Quarterly*, 33, 101-125.

Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Yın, R. K. (1994). *Case Study Research: Design And Methods*. Thousand Oaks: Sage.

Zientara, P. Ve Zamojska, A. (2016). Green Organizational Climates And Employee Pro-Environmental Behaviour İn The Hotel İndustry. *Journal Of Sustainable Tourism*, 24(6), 1-18.

EK-1 Araştırmaya Dahil İşletmeler Listesi ve Etik Beyan Adlandırmaları

İSO İlk 500 Listesi	İşletme Adı	Etik Beyan Başlıkları
272	Çimtaş Çelik A.ř.	Etik davranış kuralları
192	Mutlu Akü A.ř.	Etik değerler
273	Yayla Gıda A.ř.	Etik değerler politikası
14	Tosçelik A.ř.	Etik Değerler ve Etik Davranış Kuralları
31	Tatmetal A.ř.	Etik Değerler ve Etik Davranış Kuralları
27	Sarkuysan A.ř.	Etik Değerlerimiz
156	Pınar Süt A.ř.	Etik duruşumuz
51	Baştuğ Metalurji A.ř.	Etik ilke ve kuralları
1	Tüpraş A.ř.	Etik ilkeler
33	Aygaz A.ř.	Etik ilkeler
38	Türk Traktör A.ř.	Etik ilkeler
74	Modern Ambalaj A.ř.	Etik İlkeler
132	Akenerji A.ř.	Etik ilkeler
249	şa-Ra Enerji A.ř.	Etik ilkeler
116	Tırsan Treyler A.ř.	Etik İlkeler Rehberi
122	Otokar A.ř.	Etik İlkeleri
59	Roketsan A.ř.	Etik İlkelerimiz
60	Brisa A.ř.	Etik İlkelerimiz
106	Kayseri şeker A.ř.	Etik İlkelerimiz
128	Köksan A.ř.	Etik ilkelerimiz
152	Polibak A.ř.	Etik ilkelerimiz
5	İsdemir A.ř.	Etik kurallar
21	Yıldız Entegre A.ř.	Etik kurallar
22	şişecam	Etik kurallar
29	Er-Bakır A.ř.	Etik kurallar
32	MMK Metalurji A.ř.	Etik kurallar
48	Kastamonu Entegre	Etik kurallar
49	Hayat Kimya A.ř.	Etik kurallar
291	Çemtaş A.ř.	Etik kurallar
18	Vestel Beyaz Eşya A.ř.	Etik kuralları
234	Türk Tuborg A.ř.	Etik kuralları
42	Aksa Akrilik A.ř.	İş etiği ilkeleri
188	Akkim Kimya A.ř.	İş etiği ilkeleri
102	Kocaer Çelik A.ř.	İş etiği kurallar kılavuzu
23	Borçelik A.ř.	İş Etiği kuralları
44	Enerjisa A.ř.	İş Etiği kuralları
77	Sütaş A.ř.	İş etiği kuralları
84	Sarten Ambalaj A.ř.	İş etiği kuralları
98	Tosyalı A.ř.	İş etiği kuralları
139	Eti Soda A.ř.	İş etiği kuralları
179	Altek Döküm A.ř.	İş etiği kuralları
267	Boyçelik Metal A.ř.	İş etiği kuralları
268	Nuh Çimento A.ř.	İş etiği kuralları
299	Çelikler Elektrik A.ř.	İş etiği kuralları
176	Beyçelik A.ř.	İş etiği Kuralları
224	CMS Jant A.ř.	İş etiği kuralları
78	Kazan Soda A.ř.	İş etiği kurallarımız
175	Akçansa A.ř.	İş etiği kurallarımız
198	Çimko A.ř.	İş etiği kurallarımız
212	Ankutsan A.ř.	İş etiği kurallarımız

Kaynak: Araştırmaya dahil işletmelerin resmi web sitelerindeki etik beyan başlıklarından oluşturulmuştur.

EK-2 Araştırmaya Dahil İşletmelerin Etik İlke, Değer ve Kuralları

İşletme Adı	Etik İlke, Değer ve Kuralları
Tüpraş A.ř.	Tüm ilişkilerimizde adilane, karşılıklı yarar sağlamak amacıyla, iyi niyet ve anlayişla davranmak, yasalara ve ahlak kurallarına daima uymak ilkemizdir. Kuruluşumuzdan bu yana etik değerlere, şeffaf, adil iş yapış şekline, evrensel insan haklarına ve yasalara uyum anlayişıyla hareket ediyoruz. Etik İlkelerimiz, Tüpraş Uyum Programının aşağıda belirtilen üç operasyonel temeline dayanır: Önleme, Tespit etme, Tepki verme
İsdemir A.ř.	"Çınar Gibi Köklü Çelik Kadar Güçlüyüz" mottomuz doğrultusunda iş ilişkilerimizde ve tüm faaliyetlerimizde esas alacağımız etik değerlerimizi, sorumluluklarımızı, beklentilerimizi ve uygulama standartlarımızı bir bütünlük içerisinde ortaya koymaktadır. OYAK'ın Maden ve Metalürji şirketlerinin Etik Kurallar ve Çalışma İlkeleri ile Yolsuzlukla Mücadele Politikası, sanayimizin öncü kuruluşlarından olan yüksek itibarlarının sürdürülebilir olması bakımından tüm karar ve faaliyetlerimizde yol gösterici bir kılavuz niteliğindedir.
Tosçelik A.ř.	Temel ahlaki ve insani değerler çerçevesinde görevlerini yerine getirmek, hakkaniyetli, iyi niyetli ve anlayişlı davranmak, Her ne amaçla olursa olsun kişi ve kuruluşlardan hiçbir şekilde haksız kazanç sağlamamak, rüşvet almamak ve vermemek, yolsuzlukla mücadele kurallarına uygun hareket etmek; Açıkça yetkilendirilmedikçe şirketi taahhüt altında bırakacak bir davranışta, beyanda ya da yazışmada bulunmamak, şirketin bilgi ve bilgi sistemleri de dahil olmak üzere, tüm maddi ve gayri maddi varlıklarına şahsi malı gibi özen göstermek, Parasal değeri olan veya olmayan, şahsi çıkar ve/veya siyasi aktivite ve çıkar için mesai zamanını ve şirket kaynaklarını doğrudan ve dolaylı olarak kullanmamak. Ücret, ücret eklentileri ve bunlarda zaman içerisinde yapılacak düzenlemeleri gizli tutmak.
Vestel Beyaz Eşya	Vestel Beyaz Eşya Etik Kuralları, şirket içi ilişkilerin ve şirket ve tüm çalışanların; müşteriler, tedarikçiler ve diğer menfaat sahipleri ile olan ilişkilerinin düzenlenmesi, hizmet kalitesinin artırılması, kaynakların etkin kullanımı ve haksız rekabetin önlenmesi konularında etkinliğin artırılması amacıyla oluşturulmuş vazgeçilmez kurallar bütünüdür. Etik Kurallar, şirket politikaları, değerleri ve ilkeleriyle bütünlük içindedir ve bu kurallara Yönetim Kurulu, Komiteler ve yöneticiler dahil tüm çalışanların uyması zorunludur.
Yıldız Entegre A.ř.	Yıldız Entegre bünyesinde görev alan her çalışanın gayret ve özveri ile uyması gereken iş etiği kuralları Yıldızlar Yatırım Holding Etik Kurulu tarafından belirlenmiştir. Köklerimizden aldığımız kültürü gelecek kuşaklara da aktarmak üzere kaynakları büyük bir hassasiyetle koruyor, sektörümüzde ağacın ve kaynakların ihtiyatlı kullanılması konusunda rol model olmayı amaçlıyoruz. Yatırımlarımızı ekonomik, çevresel ve toplumsal boyutlarıyla en ince ayrıntısına kadar planlayarak gerçekleştiriyoruz ve tüm üretim süreçlerimizde "insana ve doğaya saygı" mottosunu benimsiyoruz.
şişecam	"şişecam Topluluğu iş Etiği Kural!arı tüm çalışanlarımız için iç ve dış paydaşlarına karşı sorumluluklarını ortaya koyan bir kılavuzdur. Yasalara ve Mevzuata Uyum Topluma Karşı Sorumluluk Rüşvet ve Yolsuzlukta Sıfır Tolerans
Borçelik A.ř.	Etik kurallarımız itibarımızı korur. Borusan Grubu Yöneticileri, Etik ve Disiplin Politikası çerçevesinde, uygun davranış için her zaman rol model olmalıdır. Ürün ve hizmet kalitesi ve sürekli gelişim
Sarkuysan A.ř.	Söz verdiğimizi yerine getirmek için azami gayreti gösteriyor, yerine getireceğimizden fazlasının sözünü vermiyoruz. şirketimiz hissedarlarına getiri sağlama ve yatırım sermayelerini büyüme uğraşısında kurumsal yönetim ilkeleri ile hareket ediyoruz. Tüm hissedarlarımıza eşit şekilde davranıyor, Onların doğru ve eksiksiz finansal bilgilere ulaşmaları için gereken tüm tedbirleri alıyoruz. İyi çalışma koşullarının oluşturulması ve çalışanlarımıza profesyonel gelişimleri için gereksinim duydukları kaynakları sağlamaya özen gösteririz. Çalışanlarımıza güveniyoruz, herbirinin kendilerini aile üyesi olarak saygın bir çalışan olduklarını hissetmelerini önemseriz. Onlarla içten ve iki yönlü iletişim kurarız. Çalışanlar işlerinin her yönü ile ilgili bilgilerini koruyup arttırmalarına yardımcı olmayı ve bu amaçla eğitim imkanları sunmayı önem veririz. Çalışanlarımızın özel hayatlarına saygı duyar, siyasal görüşlerine, felsefi ve dini inançlarına karşı tarafsız oluruz. Ayrıca çalışanlarımızın da

	başkalarının inançlarına saygılı olmasını bekleriz. Çalışanlarımızın kişisel verilerini yasal çerçevede koruruz.
Er-Bakır A.Ş.	İş yaşamımızda verdiğimiz “SÖZ” karakterimizin en belirgin özelliği ve en güvenilir taahhütnamemizdir. Tüm paydaşlarımızla olan ilişkimizde “DÜRÜSTLÜK” ilkesi doğrultusunda davranırız. “BİZ” kelimesi yazı ve konuşma dilimizdeki tek öznedir. “İYİ –KÖTÜ”, her durumda birbirimize “GÜVENEREK” hareket etmek başarımızın en temel öğelerinden birisidir. Sahip olduğumuz kaynakları maksimum verimlilik ilkesine göre kullanır, faaliyetlerimizi kaynakların korunması ve tasarrufunu ön planda tutarak gerçekleştiririz. Sosyal olgularda dayanışma içerisinde hareket eder ve bunu beraberliğimizin temel unsurlarından biri olarak görürüz. Gelecek nesillere karşı sorumluluğumuzun gereği olarak “ÇEVRE KORUMA” bilincini ön planda tutarız.
Tatmetal A.Ş.	İnsan kaynağı için yol gösterici nitelikte “Etik Davranış Kuralları” oluşturulmuştur. “Etik Davranış Kuralları” ile amaç, TATMETAL çalışanlarının tüm ilikilerinde dürüstlük, saygı, güven ve hakkaniyetli davranmayı odak aldığı, güçlü bir kurum kültürü çerçevesinde benimsemesi gereken davranış ve tutumları belirlemektir.
MMK Metalurji	MMK Metalurji çalışanları için etik kurallar; MMK Şirketler Grubu’nun uzun yıllar başarılı bir şekilde faaliyetlerini sürdürürken oluşan değerleri ve çalışma prensipleri üzerine kurulmuş olup, bu kuralların ifade ettiği değerler ile tutarlı davranışlar sergileyemeyen tüm çalışanların birincil görevidir. Şirket, etik ilkelerinin ve sosyal sorumluluklarının iş ilişkilerine dahil edilmesini savunmaktadır. Şirket, etik ilkelere ve standartlara tamamen bağlıdır. Bu ilkelere ve normlara olan sadakat Şirketin küresel pazarda sürdürülebilir başarısının ön koşuludur.
Aygaz A.Ş.	Aygaz Grubu Etik İlkeleri, insan hakları, rüşvet ve yolsuzlukla mücadele, çıkar çatışmasının engellenmesi, ekonomik yaptırımlar, gizlilik ve içsel bilgilerin korunması, iş sağlığı ve güvenliği gibi konular başta olmak üzere Aygaz Grubu çalışanları ve paydaşları için kapsamlı bir çerçeve çizmektedir. Doğruluk, dürüstlük, sorumluluk, güven ve saygı prensiplerini esas alarak oluşturulan Aygaz Grubu Etik İlkeleri, Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Uygulamaları başta olmak üzere, İnsan Haklarına Saygı, Çıkar Çatışmasının Engellenmesi, Yaptırımlar ve İhracat Kontrolleri gibi çalışma hayatını düzenleyen önemli kurallar ve ilkeleri içermektedir.
Türk Traktör A.Ş.	Türk Traktör Etik İlkeleri’ne uyum, bütün Türk Traktör çalışanlarının görevi olmakla birlikte, TürkTraktör üst yönetiminin bu konuda liderlik göstermesi beklenmektedir. Etik İlkelerimiz Uyum Programının aşağıda belirtilen üç operasyonel temeline dayanır: • Önleme • Tespit etme • Tepki verme
Aksa Akriik A.Ş.	İş Etiği İlkelerimiz, grubumuzun uzun bir geçmişe sahip olan uygulamalarıyla gerek kişisel davranış kuralları gerekse iş etiği kurallarına ilişkin grup politikalarının tek belgede bir araya getirilmiş özetidir. İş Etiği İlkeleri, uymamız gereken sorumlu davranışlara ilişkin standartları belirler ve önemli etik soruları nasıl ele alacağımız konusunda rehberlik sağlar.
Enerjisa A.Ş.	İş Etiği Kuralları’mız ve bunların bizlere sunduğu ortak kazanımların ışığında faaliyet gösterdiğimiz alanlarda fark yaratmayı taahhüt ediyoruz. İşimizin her cephesinde gözlemlenecek tüm gereklilikleri kapsayan ENETİK 2.0, sürdürülebilir bir Enerjisa uyum kültürünü temin etmek için etik bir pusula olarak hem Sabancı hem de E.ON’dan miras alınan köklü değerlerimizi yansıtmaktadır.
Kastamonu Entegre A.Ş.	Kastamonu Entegre çalışanlarının ve tüm paydaşlarının temel değerler olarak benimsediği iş etiği kuralları, Kastamonu Entegre için çalıştığımız müddetçe davranışlarımıza kılavuzluk eder. Kastamonu Entegre’nin parçası olan herkes bu ilkeleri benimsemek ve davranışlarına yansıtmakla yükümlüdür.

Hayat Kimya A.Ş.	Tüm iş faaliyetlerimizde doğruluk ve dürüstlük temel düşturlarımızdır. Hayat çalışanları ve paydaşları birbirleriyle olan ilişkilerinde doğruluk ve dürüstlükle hareket ederler. Adalet, hakkın gözetilmesi ve yerine getirilmesi, iş faaliyetlerimizdeki en temel ilkelerimiz arasında yer alır. İnsana, çevreye, topluma, gelenek ve göreneklere saygı, faaliyette bulunduğumuz ülkelerin yasalarına uyum iş kültürümüzün ve yönetim anlayışımızın en önemli unsurlarındandır.
Baştuğ Metalurji	Baştuğ'un değerlerini benimsemesini, geçerli tüm kanunlara uymasını ve Tedarik zinciri etik ilke ve kurallarına uygun davranmalarını, rekabetçi, sürdürülebilir ve paydaşlarımızın beklentilerini karşılayan kaliteli ürünler ve hizmetler bekleriz. Bizimle büyüyecek tedarikçilerle birlikte çalışmak isteriz. Baştuğ Metalurji çalışanları tüm faaliyetlerini sorumlu ve etik bir şekilde yürütmeyi ilke edinmiştir.
Roketsan A.Ş.	Roketsan'lı; sözüne sadık, saydam ve güvenilirdir, dürüstlük ve ahlaka uygunluğu esas alır ve uygular, kendisine ve Roketsan'a saygı duyulmasını sağlar. Üst Seviyede Sorumluluk Almak ve Örnek Davranış Sergilemek. Kurum Mevzuatına, Ulusal ve Uluslararası Yasalara Uymak Kişisel ve Kurumsal Fikri Mülkiyet Haklarına Saygı Duymak
Brisa A.Ş.	Holding/Şirket üst yönetimi; İş Etiği Kuralları'nın etkin bir şekilde uygulanmasından ve bunun desteklendiği bir kültürün oluşturulmasından sorumludurlar. Tüm iş süreçlerimizde ve ilişkilerimizde doğruluk ve dürüstlük öncelikli değerlerimizdir. Çalışanlarla ve tüm paydaşlarımızla ilişkilerimizde doğruluk ve dürüstlükle hareket ederiz.
Modern Ambalaj	Etik ilkelerin amacı çalışanlar, müşteriler ve kurum arasında doğabilecek her türlü anlaşmazlık ve çıkar çatışmasını engellemektir. Çalışanlarımız; Tüm iş ilişkilerinde haysiyetli, şerefli ve dürüst davranmalıdır. Sorumluluklarını yerine getirirken, Modern Oluklu Mukavva Ambalaj'ın saygınlığını zedeleyecek her türlü kişisel davranış ve tutumdan kaçınmalıdır. Halka açık olmayan bilgileri, bilmesi gereken kişiler dışında üçüncü şahıslara hiçbir şekilde açıklamamalıdır.
Sütaş A.Ş.	Yasalara ve şirket prosedürlerine uyarız. Kişisel çıkarlarımızın, kurumumuzun çıkarlarının önüne geçmesine izin vermeyiz. Şirket varlıklarını korur ve bu varlıkları en etkin şekilde kullanırız.
Kazan Soda A.Ş.	Güç bir etik karar ile karşılaştığınızı hissettiğinizde, her zaman kendinize aşağıdaki soruları sorun: 1.ÇALIşMA ŐEKLİMİZ ile uygunluk içinde mi? 2.Yasal mı? 3.Benim eylemlerim diğer çalışanları nasıl etkiler ve eylemlerimi öğrendiklerinde tepkileri nasıl olur? 4.Eğer emin değilsem, yardım istedim mi? Etik davranış prensiplerinin herkes tarafından benimsendiği kurum kültürünün oluşturulması bilinciyle hareket etmekteyiz. Etkileşimde bulunulan tüm paydaşlara, ulusal insan ve çalışan haklarına uygun, adil ve geliştirmeyi destekleyen bir anlayışla yaklaşmaktayız.
Sarten Ambalaj A.Ş.	İş etiği ve ahlakı, tüm faaliyetlerimizde en önemli önceliklerden biri olup; etik kültürünü yerleştirmek, çalışanlarımızın görevlerini yürütürken uymaları gereken etik davranış ilkelerini belirlemek, bu ilkelere uygun davranış göstermeleri açısından onlara yardımcı olmak amacıyla İş Etiği Kuralları, yol gösterici bir rehber olarak düzenlenmiştir.
Tosyalı A.Ş.	Tosyalı Holding ve grup şirketlerimiz ve sahip olunan markalarımızın toplum nezdinde itibarına zarar vermeyecek şekilde temsil etmek ve itibarını arttırmak, Tosyalı Holding ve grup şirketlerimiz, sahip olunan markaların adının güven, dürüstlük ve profesyonellikle anılmasının devamı ve daha ileri noktaya taşınması, tüm çalışanların birincil sorumluluğudur.
Kocaer Çelik A.Ş.	Şirkette güvenli bir iş ortamında, ayrımcılığa izin verilmeyerek, karşılıklı kişilik haklarına saygı gösterilerek çalışılır. Şirket, yasalarla belirlenen rekabet kurallarına uyar. Şirket kaynakları verimli olarak kullanılır. Şirket personeli çıkar çatışmasından kaçınır. Şirket personeli tüm faaliyetlerinde toplumsal fayda gözetir ve çevreye saygılı davranır. Şirket personeli bilgi, varlık ve kayıtların doğru hazırlanması için azami özen gösterir, onları gizlilik prensibi içinde korur, menfaat sağlamak amaçlı kullanmaz. Şirket, müşteri memnuniyetine önem verir, müşterilerine karşı her zaman duyarlı ve dürüst davranır. Şirket personeli toplumun kurallarına aykırı düşmeyecek bir yaşam tarzı benimser.
Kayseri Şeker A.Ş.	Dürüstlük, Adil Çalışma Ortamının Oluşturulması ve Sürdürülmesi, Çalışma Şartlarının Güvenli ve Sağlıklı Olması Çocuk İşgücü Kullanılmaması, Çalışanların Sorumlulukları, Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Yapma Hakkı, Geçinmeye Yetecek Seviyede Maaş Ödemesi Yapılması, Çalışma Saatlerinin Fazla Olmaması

Tırsan Treyler A.Ş.	TIRSAN Etik İlkeleri; Şirket çalışanlarını, yöneticilerini ve hissedarlarını ve müşteri, bayi, tedarikçi, danışman, yüklenici, taşeron ve Şirket nam ve hesabına hareket eden her türlü temsilci ile ilişkide bulunduğu kurum ve kuruluşlar gibi tüm paydaşlarını, diğer bir deyişle Şirketin vizyon ve misyonuna katkı sağlayan her türlü gerçek ve tüzel kişiye yol gösterici olması amacıyla oluşturulmuştur. Etik İlkelerimiz aşağıda belirtilen üç operasyonel temele dayanır: önleme, tespit etme, tepki verme
Otokar A.Ş.	Otokar Etik İlkeleri; Otokar yöneticileri, çalışanları ve İş Ortaklarımız'a (tedarikçi, bayi, yetkili servis firmaları, yüklenici, danışman, şirket nam ve hesabına hareket eden her türlü temsilci vb.) yol gösterici olması amacıyla oluşturulmuştur. Etik İlkelerimiz aşağıda belirtilen üç operasyonel temele dayanır: önleme, tespit etme, tepki verme
Köksan A.Ş.	Bütün işlerimizin yasal mevzuata uygun, ahlaki, adil ve evrensel insan haklarına uyumlu olmasına azami dikkat ederiz. Çalışanlarımız iş ve işlemlerinde KÖKSAN'ın itibarını zedelememeye özen gösterir. Şirkette edindikleri bilgi birikimini ve şirket imajını kişisel çıkarları için kullanmazlar. Şirket bilgilerinin gizliliğine önem verirler ve bilgi güvenliği prensiplerine uygun davranırlar. Gerçek ve tüzel kişilerin fikri mülkiyet haklarına saygı gösterirler ve bu hakları ihlal etmezler. Tüm faaliyet ve çalışmalarında çevrenin korunmasına azami hassasiyet gösterirler Her çalışan etik ilkeleri öğrenmekten ve bu konuda ihtiyaç duyduğunda yardım almaktan sorumludur.
Akenerji A.Ş.	Akenerji, tüm çalışmalarında Etik İlkelere bağlılığı önkoşul sayar ve kurumsal kültürünün temel taşlarından biri olarak görür. Şirketin; çalışanlar, ortaklar, tedarikçiler, müşteriler, bayiler, diğer menfaat sahipleri ve kamuoyu ile ilişkilerinde dürüstlük, güven, sorumluluk bilinci ve haklara saygı esastır.
Eti Soda A.Ş.	Eti Soda, operasyonlarını ve etkileşimde bulunduğu tüm paydaşlarıyla olan ilişkilerini, benimsemiş olduğu etik değerlere uygun olarak gerçekleştirmeyi taahhüt etmektedir. Eti Soda İş Etiği Kuralları, sağlam ve sürdürülebilir bir kurum kültürü oluşturmak adına yayımlanmıştır. Kurallar, iş süreçlerimizde etik konularla ilgili karşımıza çıkabilecek sorunlara yönelik nasıl aksiyon alabileceğimiz konusunda bize rehberlik edecek, ortak bir dil konuşmamızı sağlayacaktır.
Polibak A.Ş.	Karşımıza çıkan etik problemlerde nasıl hareket etmemiz gerektiği konusunda yön gösteren bir çerçeve, karar almamız gereken konularda bize yol gösterecek bir davranış rehberidir. Ahlaklı karar vermek, iyi ve kötü arasında, iyiyi seçmektir. Ancak etik karar vermek, bunun da ötesinde · İyi ve daha iyi arasında daha iyiyi, · Kendimiz için iyi olan ile başkaları için iyi olan arasında başkaları için iyi olanı, · Bir grup için iyi olan ile toplum için iyi olan arasında toplum için iyi olanı, · Bugün için iyi olan ile gelecek için iyi olan arasında gelecek için iyi olanı seçmek konusunda bizlere yol gösteren bir değerler bütünüdür.
Pınar Süt A.Ş.	Faaliyet gösterdiğimiz her coğrafyada sosyal, politik ve kültürel değerlere saygı gösterir, yasalara, iş etiği kurallarına uygun ve şeffaf davranırız. Dürüstlüğe, açık iletişime ve adaletli yönetime büyük önem veririz.
Akçansa A.Ş.	ETİK ve ilgili politika ve prosedürler, nasıl davranmamız ve işimizi nasıl yapmamız gerektiği konusundaki etik kuralları detaylı olarak belirlemiştir. Her koşulda yasa ve düzenlemelere uygun hareket etme, Kendisi veya başkaları ile ilgili potansiyel ihlaller konusunda yöneticisine ve insan kaynaklarına danışma, Kendisinin veya başkalarının olası ihlallerini ivedilikle rapor etme; bu konularla bildirimlerini isimli veya isimsiz olarak yöneticisine, insan kaynaklarına ve/veya Etik Kurul'a yazılı veya sözlü olarak iletme, Etik soruşturmalarda Etik Kurul ile işbirliği içinde bulunma, soruşturma ile ilgili bilgileri gizli tutma sorumluluğu bulunmaktadır.
Beyçelik A.Ş.	Beyçelik Holding İş Etiği; şirket içi ilişkileri, tüm çalışanların; müşteriler, tedarikçiler, birbirleri ve diğer menfaat sahipleri ile olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla oluşturulmuş vazgeçilmez kurallar bütünüdür. Çalışanlarımızla, müşterilerimizle tedarikçilerimizle, alt işverenlerimizle, iletişimde olduğumuz kurum ve kuruluşlarla ilişkilerimizde dürüstlük, doğruluk ve saygı öncelikli değerlerimizdir.

Altek Döküm A.Ş.	Şirket çalışanlarının ve yönetiminin, tüm eylem ve işlemlerinde yasallık, adalet, eşitlik ve dürüstlük ilkeleri doğrultusunda, görevlerini yerine getirirken dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk, cinsiyet gibi sebeplerle ayırım yapmaması, temel hak ve özgürlüklere aykırı veya kısıtlayıcı davranışta ve fırsat eşitliğini engelleyici uygulamalarda bulunulmaması.
Akkim Kimya A.Ş.	İş Etiği İlkeleri, bize bu konuda rehberlik eder. İş Etiği İlkeleri, grubumuzu temsil eden kişiler olarak bizlerin davranışlarının çerçevesidir, tüm paydaşlarımıza karşı sorumluluklarımıza yöneliktir. Hepimiz yasalara, İş Etiği İlkelerine ve grubumuzun her türlü düzenlemesine uyar ve her hareketimizin sorumluluğunu alırız.
Mutlu Akü A.Ş.	Etik değerler her gün bizi müşterilerimiz, kendimiz, çalışma arkadaşlarımız iş ortaklarımız ve pay sahiplerimiz için doğru olanı yapma konusunda yol gösterecek değişmez temel prensipleri oluşturur: Saygılı, işbirlikçi ve çözüm odaklı şekilde iletişim kurarız. Kendimize ve çevremizdekilere karşı dürüst oluruz. Kendimiz için ve çalışma arkadaşlarımız için keyifli ve güvenli bir çalışma ortamı sağlamayı amaçlarız.
Çimko A.Ş.	Çimko olarak etik kurallarımızı oluşturmaktaki amacımız, tüm ticari, ekonomik ve finansal aktivite ve faaliyetlerimizi, dürüstlük, gizlilik, örf ve âdet kurallarına saygı, sosyal sorumluluk çerçevesinde, çevre mevzuatına, piyasa rekabet kurallarına ve tüm yasal düzen ve hukuk kurallarına uygun bir şekilde yerine getirmektir. Etik kurallarımız şirketimizin piyasa koşulları içerisinde rekabetçiliği sürdürürken, sosyal sorumluluk ve çevreyi koruma sorumluluklarını da yerine getirerek kendi varlığını sağlam temellere dayandırarak güçlü bir şekilde devam ettirmesi açısından son derece önemlidir.
Ankutsan A.Ş.	Ankutsan yurtiçinde ve yurtdışında iş ilişkisinde bulunduğu kişi ve kuruluşlara, içinde bulunduğu topluma, müşterilerine, tedarikçilerine ve ortaklarına çalışanlarına karşı tüm faaliyetlerinde ve ilişkilerinde aşağıda detaylı olarak belirtilen Ahlaklı Kurum, Ahlaklı Ürün ve Ahlaklı Çalışan kombinasyonundan oluşan Ankutsan Etik İlkeleri'ne uygun tutum ve davranışlar sergilemeyi, Şirketin kabul ettiği kriterlerine uymayı ve başta kendi sektöründe olmak üzere tüm bu ilkelerin yaygınlaşarak benimsenmesi için çaba göstermeyi görev edinir.
CMS Jant A.Ş.	İş etiğinin amacı; şirketimizdeki yönetmelik ve kurallarının yanı sıra, sorumlu olduğumuz alanlarla ilgili çalışmalarımızda bizden neyin beklenip neyin beklenmediği konusunda ortak bir anlayışa sahip olmamızı sağlamaktır. “Doğru olanı yapmak” tüm çalışanların en önemli sorumluluğudur. Kuruma zarar verecek veya kurum itibarını zedeleyecek tutum ve davranışlardan kaçınmak • Yasalar, genel ahlak kuralları ve dürüstlük çerçevesinde hareket etmek Devlet Kurumları, Özel Kurum/Kuruluşlar, Sivil Toplum Kuruluşları ve Medya ile İlişkiler
Türk Tuborg A.Ş.	İş etiğimiz, iş ahlakımız ve dürüstlük ilkemiz, her zaman iş yapış şeklimize ilişkin bize yol haritası olmuş; nasıl davranacağımızı, nereye gideceğimizi ve nasıl gideceğimizi belirlemede temel teşkil etmiştir. Şirket, İş Ortaklarını, iş yönetimi, piyasa faaliyetleri ve mesleki kurallar ve uyumluluk uygulamaları konularında yüksek etik standartlara sahip kişiler olarak görmektedir. Şirket, İş Ortaklarının ve çalışanlarının bir dürüstlük, erdem ve sorumluluk kültürü sürdürmelerini beklemektedir.
Şa-Ra Enerji A.Ş.	ŞA-RA Etik ve Uyumluluk İlkeleri, Şirket içi ilişkilerin ve Şirket ve tüm çalışanların; müşteriler, tedarikçiler ve diğer menfaat sahipleri ile olan ilişkilerinin düzenlenmesi, hizmet kalitesinin artırılması, kaynakların etkin kullanımı ve haksız rekabetin önlenmesi konularında etkinliğin artırılması amacıyla oluşturulmuş kurallar bütünüdür. ŞA-RA Etik ve Uyumluluk İlkeleri'nin nihai amacı; topluma karşı sorumlu bir kurum olarak, iş etiği konusunda ortak bir kurum kültürü oluşturmak üzere davranış kurallarımızı yazılı hale getirmek, çalışanlarımız ve paydaşlarımızın farkındalığını arttırmaktır. Bu doğrultuda; ŞA-RA çalışanları ve kurum adına temsilen hareket edenlere, görevlerini yerine getirirken verecekleri kararlar ve gösterecekleri davranışlarda yasalara ve iş etiğine uygun hareket edilmesi konusunda yol gösterici olunması amaçlanmıştır.
Boyçelik Metal A.Ş.	Boyçelik Metal olarak yurt içi ve yurt dışı tüm faaliyetlerimizi yerine getirirken yasalar ve uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde hareket eder, tüm kamu kurum ve kuruluşlar ile iş birliği içerisinde çalışır ve bu doğrultuda bizden talep edilen her türlü bilgi, belge, belge ve bildirimleri doğru zamanında ve anlaşılabilir olarak sunarız.

Nuh imento A.Ő.	NUH imento Grup Şirketleri Etik Kuralları, Şirket değerleri ile paralel olup temel davranış esaslarını içermektedir. Kurallar, zet olarak, Şirket'in ve Şirket alıŐanlarının; Şirket içinde ve/veya dışında; iş ilişkisinde bulunulan çalışan/muŐteri/tedarikçilerle, rakiplerle, hissedarlarla, kamu kuruluşları ve toplumla ilişki ve iŐlerinde temel davranış ve etik sorumluluklarını kapsamaktadır. Çalışanların bu kuralları bilmesi, anlaması, içselleŐtirmesi ve riayet etmesi gerekir. Çalışanların kendileri veya başkaları ile ilgili potansiyel ihlaller ve aykırılıklar olması durumunda yöneticisine ve insan kaynaklarına danıŐmaları beklenir. Aykırılıklar tespit edilmesi durumunda Disiplin Kurulu'na baŐvurulur. "Yönetim Kurulu" ve "Disiplin Kurulu" birlikte aksiyon alırlar.
imtaŐ elik A.Ő.	imtaŐ Etik Davranış Kuralları; imtaŐ'mın Vizyon, Misyon, Değer ve Stratejileri ile uyumlu kurumsal uygulama prensipleri ile bireysel davranış kurallarını tanımlamak ve imtaŐ'mın muŐterileri, tedarikçileri ve diğer iş ortakları ile ilişkilerinde temel aldığı etik ilkeleri yazılı hale getirmek için hazırlanmıŐtır. imtaŐ kurum kültürünün bir gereği olarak Etik Davranış Kuralları'nın tüm çalışanlar tarafından bilinmesinin ve uygulanmasının, davranıŐlarımızda ilkeli, özenli ve standart olunmasının ürettiğimiz iş sonuçlarına yansıyorak tüm paydaşlarımızın memnuniyetini arttıracığına inanıyoruz. imtaŐ'ta tüm çalıŐanlardan etik davranış kurallarına zen ve bağlılık göstermeleri beklenmektedir.
Yayla Gıda A.Ő.	Etik değerler politikasının amacı kaynakların etkin kullanımı, her türlü hizmet ve faaliyetin açık, Şeffaf ve mevzuata uygun olarak sürdürülmesi, haksız rekabetin önlenmesi, kurumsal ve sosyal sorumluluk bilincinin oluŐturulmasıdır. Çalışanların korunması – kişisel bilgiler, veri koruma, muŐteri ve tedarikçi ilişkileri dahil olmak üzere i ve dış ilişkiler, medya ilişkileri, çıkar çatışmaları, bilgi suiistimali, taciz ve psikolojik bezdirme, çalışanlar arası eşitlik, iş sağlığı güvenliği.
emtaŐ A.Ő.	Bütün yönetici ve çalışanların uyma zorunluluğu bulunan emtaŐ elik Makina Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi "Etik Kuralları" Şirket'in kurumsal değerini yükseltmek ve pay sahiplerine mali değer katmak amacıyla tanımlamıştır. Etik kurallara Yönetim Kurulu, yöneticiler ve çalışanların tamamının uyması beklenir. Bu kurallar ile hedeflenen Şirket alıŐanlarının davranış ve tutumlarının kurumsal etkilerinin farkında olarak, Şirket ile ilgili her türlü karar ve iş yönetim sürecinde, konulan nihai hedeflerde ve halka açık bir Şirket olarak pay sahipleri ile ilişkilerin yönetiminde gerekli Şeffaf, dürüst ve güvenilir iletişim ortamının yaratılmasını sağlamaktır.
Çelikler Elektrik	Etik Kurallar; faaliyetlerimizi ve iŐlerimizi kanunlar, yönetmelikler ve prosedürler çerçevesinde yrtrrken, her türlü tutum ve davranıŐımızla ilgili olarak yn gösteren kurallar bütünüdür. Tüm elikler Holding alıŐanları bu kuralların "İŞ Sözleşmesi"nin bir parçası sayıldığını anlaŐıldığını dair bir taahhütname imzalar. Çalışanlar, İŞ Etiği Kuralları içinde yer alan ilkeleri bilmek, anlamak ve uygulamak zorundadır. Çelikler Holding İŞ Etiği Kuralları, tüm çalışanlar için geçerlidir.

Kaynak: Araştırmaya dahil işletmelerin resm web sitelerindeki etik beyanlarından oluşturulmuştur.

PORTFÖY OPTİMİZASYONUNDA KRİPTO PARA BİRİMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŐTIRMA¹

A RESEARCH ON CRYPTOCURRENCIES IN PORTFOLIO OPTIMIZATION

Elif ÇETİN² * Mehmet İSLAMOĞLU ** Elif ERER ***

*Araştırma Makalesi / Geliş Tarihi: 08.12.2024
Kabul Tarihi: 27.03.2025*

Öz

Bu çalışmanın amacı, üç farklı geleneksel emtia portföylerinin optimize edilmesi ve kripto para birimleri ile çeşitlendirmenin portföyler üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. Araştırmanın veri setini, dört likit kripto para birimi ve üç farklı geleneksel emtiaya ait günlük veriler oluşturmaktadır. Çalışmada her bir emtia için uygun ARMA modelleri belirlenmiştir. Emtia portföylerini optimize etme ve kripto para birimleri ile çeşitlendirmenin etkisini gözlemlemek amacıyla OxMetrics6 programı yardımıyla DCC-GARCH modeli kullanılmıştır. Ulaşılan analiz sonuçlarına göre, kripto para birimlerinden bir kısmı portföy çeşitlendirmesinde yatırımcı riskini azaltmakta bir kısmı da koruma özelliği göstermektedir. Çalışmanın bulgularında, kripto para birimlerinin, geleneksel emtialar ile arasındaki düşük korelasyon ve portföy performansını artırdığına ulaşılmıştır. Bu bağlamda, kripto para birimleri portföy çeşitlendirmesi için iyi bir araç olmakta ve portföy performansını olumlu etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Portföy Optimizasyonu, Yatırım Araçları, Kripto Para Birimleri, Geleneksel Emtialar, Portföy Çeşitlendirmesi, Dinamik Koşullu Korelasyon (DCC-GARCH).

JEL Sınıflaması: G10,G11,C61.

Abstract

The aim of this study is to optimize three different traditional commodity portfolios and to examine the effects of diversification with cryptocurrencies on portfolios. The dataset of the study consists of daily data of four liquid cryptocurrencies and three different traditional commodities. In the study, appropriate ARMA models were determined for each commodity. In order to optimize commodity portfolios and observe the effect of diversification with cryptocurrencies, the DCC-GARCH model was used with the help of the OxMetrics6 program. According to the analysis results, some of the cryptocurrencies reduce investor risk in portfolio diversification, while others show protection. In the findings of the study, it was concluded that cryptocurrencies have a low correlation with traditional commodities and increase portfolio performance. In this context, cryptocurrencies are a good tool for portfolio diversification and positively affect portfolio performance.

Keywords: Portfolio Optimization, Investment Instruments, Cryptocurrencies, Traditional Commodities, Portfolio Diversification, Dynamic Conditional Correlation (DCC-GARCH).

JEL Classification: G10,G11,C61.

¹ **Bibliyografik Bilgi (APA):** FESA Dergisi, 2025; 10(1) , 87 - 105 / DOI: 10.29106/fesa.1598016

² Bu makale Elif Çetin tarafından Prof. Dr. Mehmet İslamoğlu danışmanlığında hazırlanan “Finansal Yatırım Araçlarında Portföy Optimizasyonu” adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

* Öğr.Gör.Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi , elif.cetin@ibu.edu.tr, Bolu– Türkiye, ORCID: 0000-0002-8051-0152

** Prof.Dr., Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi, mehmetislamoglu@kbu.edu.tr, Karabük – Türkiye, ORCID: 0000-0002-4416-0888

** Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, elif.erer@cbu.edu.tr, Manisa – Türkiye, ORCID: 0000-0002-2238-4602

Giriş

Küreselleşen finansal piyasalar ve ekonomik dinamiklerin hızla değişmesi, yatırımcılar için risk ve getiri yönetimini daha karmaşık hale getirmiştir. Bu durum, portföy optimizasyonunun, yatırım kararlarında temel bir unsur olarak öne çıkmasına neden olmuştur. Portföy optimizasyonu, yatırımcının risk ve getiri beklentilerine en uygun finansal yatırım araçlarını seçerek portföyünü oluşturma süreci olarak tanımlanmaktadır. Süreçte belirli bir risk seviyesini minimize ederek beklenen getiriyi elde etmek veya belirli bir getiri seviyesi için riski en aza indirmek hedeflenmektedir.

Son yıllarda, geleneksel finansal araçlara ek olarak kripto para birimleri yatırım portföylerinde yer almaya başlamıştır. Bu durum, portföy çeşitlendirmesi açısından yeni fırsatların ve zorlukların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Kripto para birimlerinin yüksek volatiliteye sahip olması yatırımcılara geleneksel emtia ve hisse senedi piyasalarından farklı bir risk-getiri dinamiği sunmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, finansal yatırım araçlarında portföy optimizasyonu kapsamında üç farklı geleneksel emtia (tarımsal ürünler, yumuşak (soft) ürünler, metaller) portföylerinin optimize edilmesi ve kripto para birimleri ile çeşitlendirmenin bu portföyler üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Kripto para birimlerinden en likit olanlar; Bitcoin, Litecoin, Dash ve Ripple, seçilmiş olup 2017-2022 dönemini kapsayan veriler ile DCC-GARCH modeli kullanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde finansal piyasalar ve öne çıkan yatırım araçlarını, ikinci bölümde portföy optimizasyonu kavramı ve portföy optimizasyon modellerini kapsayan bilgiler verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde literatür incelemesi, dördüncü bölümde ise çalışmada kullanılan yöntem ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Beşinci bölümde elde edilen bulgular yer almıştır.

1. Finansal Piyasalar ve Yatırım Araçları

Piyasa, alıcı ve satıcıların para, hizmet, mal ya da kıymetli evrak alım satımını yaptığı platform olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle yatırımcıların fiziksel ya da elektronik ortamda arz ve talebinin buluştuğu ortamdır. Piyasaları özelliklerine göre çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Piyasalar, iktisadi açıdan gerçek (reel) ve finansal (mali) piyasalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gerçek (reel) piyasalar, üretilmiş mal ve hizmetler ile birlikte bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan üretim faktörlerinin arz ve talebinin söz konusu olduğu piyasalardır. Finansal piyasalar ise, fon arz edenler ve fon talep edenlerin bir arada bulunduğu piyasalardır. Finans piyasalarında fon transferi sağlamak amacıyla tarafların düzenleyip kullandığı belgeler olarak finansal araçlar ifade edilmektedir. Finansal araçlar, taraflardan biri için varlık diğer taraf için yükümlülüğe neden olan sözleşmeler olarak da belirtilmektedir. (Sayılğan, 2019: 25-27).

1.1. Para Piyasası ve Sermaye Piyasası Araçları

Para ve sermaye piyasaları finansal piyasaların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Para piyasası kısa vadeli (vadeleri bir yıl ve bir yıldan az olan) fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasalardır. Vadenin bir yıldan kısa olması geri ödenmeme riskinin azalması anlamına gelmektedir. Para piyasasının en etkin kurumu olan ticari bankaların bu piyasada önemli bir yeri bulunmaktadır (Kaya ve Doğan, 2019: 45). Hazine bonosu, repo, mevduat sertifikası, finansman bonosu ve eurodollar para piyasası araçlarından öne çıkanlar arasında yer almaktadır (Karan, 2020: 27).

Sermaye piyasası ise, işletmelerin orta ve uzun vadeli fon gereksinimlerini karşıladıkları piyasalardır. Vadeleri bir yıldan uzun olan fon arz ve talebinin karşılandığı bu piyasalarda fonların el değiştirmesi menkul kıymetler aracılığıyla gerçektelemektedir. Menkul kıymetler; ortaklık ya da alacak hakkı sağlayan, belirli bir tutarda yatırım aracı olarak kullanılan, seri halinde çıkarılabilen ve Sermaye Piyasası Kurulu tarafından şartları belirlenen kıymetli evraklardır. Sermaye piyasalarının, ekonomide kaynak dağılımını optimalleştirerek ve üretim araçlarının tabana yayılmasını sağlayarak dengeli gelir dağılımı oluşmasını sağlamak, iki temel işlevdir (Sayılğan, 2019: 27-28). Pay senetleri, tahviller, bonolar, gelir ortaklığı senetleri, gayrimenkul sertifikası, menkul kıymetleştirmeler, kolektif yatırım kuruluşları, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri, varantlar, kira sertifikaları (sukuk), borsa yatırım fonları, kıymetli madenler ve kıymetli taşlar sermaye piyasası araçlarından öne çıkanlar arasında bulunmaktadır.

2. Portföy Optimizasyonu

Portföy optimizasyonu, yatırım getirisini en üst düzeye çıkaracak ve portföy riskini mümkün olduğunca en aza indirecek şekilde finansal varlıkların en iyi kombinasyonunun seçilmesidir (Zanjirdar, 2020: 421). İlk olarak Markowitz (1952) tarafından modern portföy teorisinde geliştirilmiştir. Teori, her bir risk seviyesi için maksimum portföy getirisinin veya her bir getiri seviyesi için minimum portföy riskinin çeşitli kombinasyonlarını gösteren etkin sınırı sunmaktadır. Portföy getirileri ve risk (risk ölçüsü olarak varyans), varlıkların getirileri arasındaki korelasyon dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Risk-getiri çerçevesi temelinde, portföy getirilerini en üst düzeye çıkarmak veya portföy riskini en aza indirmek için amaç fonksiyonu ile varlık kombinasyonlarının değiştirilmesiyle optimizasyon süreci elde edilmektedir (Vo vd., 2019: 134). Süreç kısaca, yatırımcıyı risk-getiri

kombinasyonu konusunda memnun eden bir dizi varlık ve bunların ilgili portföy katılım ağırlıklarının belirlenmesi aşamalarından oluşmaktadır (Milhomem & Dantas, 2020: 1).

Portföy optimizasyonu sürecinde, doğru varlık setinin manuel olarak seçilmesi zordur ve bu nedenle gelişmiş teknikler gerektirmektedir. En iyi portföyü seçmek amacıyla yıllar boyunca ortalama-varyans (Markowitz (1959)), arpıklıkla varyans (Samuelson (1975)), riske maruz değer (VaR) (Jorion (1997)) ve koşullu riske maruz değer (CVaR) (Rockafellar and Uryasev (2000)), ortalama mutlak sapma (MAD) (Konno ve Yamazaki (1991)) ve minimax (MM) (Young (1998)) tekniklerinden sezgisel ve metasezgisel optimizasyon teknikleri gelişmiştir (Gunjan ve Bhattacharyya, 2023: 3848-3856).

2.1. Portföy Optimizasyon Modelleri

Optimizasyon problemlerini çözmek için çeşitli algoritmalar geliştirilmiştir. Bu algoritmaları; kesin algoritmalar ve yaklaşık algoritmalar olarak iki kategoride sınıflandırmak mümkündür. Kesin algoritmalar (matematiksel modeller) ile optimal çözümle doğru bir şekilde bulunabilirken, yaklaşık algoritmalar ile zor optimizasyon problemleri için optimale yakın çözümle bulunabilmektedir. Yaklaşık algoritmalar da kendi içerisinde; sezgisel, meta-sezgisel ve hiper-sezgisel olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır (Zanjirdar, 2020: 421).

Sezgisel algoritmaların yerel optimalliği ve çeşitli problemler için kullanılamaması, iki önemli dezavantajı olarak belirtilmektedir. Sezgisel algoritmaları çözmek için sunulmuş olan meta-sezgisel algoritmalar, çok çeşitli problemlere uygulanabilen yerel optimizasyon çözümüne sahip çeşitli yaklaşık optimizasyon algoritmalarıdır. Meta-sezgisel yöntemler, sezgisel yöntemleri üst seviyede birleştirerek, arama uzayını etkin ve verimli bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Meta-sezgisel ve hiper-sezgisel algoritmalar arasındaki fark ise bir probleme çözüm bulunan uzaya göre değişmektedir. Kısaca ifade edilmesi gerekirse meta-sezgisel algoritmalar arama işlemi problemin çözüm kümesinde gerçekleşirken hiper-sezgisel algoritmalar arama işlemi sezgisel uzayda yapılmaktadır. Hiper-sezgisel yaklaşımda problemin çözümünden daha çok hangi sezgisel algoritma ile çözümle daha verimli ulaşılabileceğine karar verilmeye çalışılmaktadır. Eğer bir problemin birden fazla sezgisel çözümü varsa bunlardan hangisinin daha başarılı olacağına karar verilmesi hiper-sezgisel algoritmalar ile mümkün olmaktadır. Bu yöntemler, büyük ölçekli ve karmaşık problemlere etkin çözümle üretebilmeleri sebebiyle tercih edilmektedir. Meta-Sezgisel modellerde; Parçacık Sürü Algoritması, Genetik Algoritma, Yapay Sinir Ağı ve Karınca Kolonisi Algoritması, matematiksel modellerde ise; Markowitz Model, VaR Model, CVaR Model ve DCC-GARCH Modeli öne çıkan portföy optimizasyon yöntemleri arasında yer almaktadır (Zanjirdar, 2020: 421; Onan, 2013:114).

3. Literatür İncelemesi

Modern portföy teorisinin Markowitz³ tarafından tanıtılması ve portföy yönetimine katkıları ile birlikte literatür önemli ölçüde genişlemiştir. Literatür incelendiğinde portföy optimizasyonu ile ilgili birçok çalışma mevcuttur.

Giunta vd. (2024) alışmalarında, gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalar, portföy seçiminde entropi tabanlı kriterlerin değerlendirilmesi ve kripto para birimlerinin portföy perfonması ve çeşitlendirmesi üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda entropi ölçümlerinin yüksek risk koşullarında optimal portföyleri etkin bir şekilde tanımladığı ve Bitcoin kripto para biriminin hem portföy çeşitlendirmede hem de portföy performansını artırmada kullanılabileceği tespit edilmiştir.

Jeleskovic vd. (2024) araştırmalarında, bir kripto para biriminin finansal varlık olarak ele alındığında ortaya çıkabilecek etkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Belirli bir döneme ait üç farklı portföy analizlerde kullanılmıştır. Bu portföylerden birincisi; yalnızca hisse senetleri, tahviller ve emtialardan oluşmakta, ikincisi sadece kripto para birimlerinden, üçüncüsü ise bu iki portföyün kombinasyonu şeklinde oluşturulmuştur. Risk yapısı GARCH-Copula ve GARCH-Vine Copula yaklaşımlarıyla hesaplanmıştır. Bulgulara göre,kripto para biriminin portföye dahil edilmesinin, sadece hisse senetleri, tahviller ve emtialardan oluşan veya sadece kripto para birimlerinden oluşan bir portföyden daha iyi sonuçlar verdiği elde edilmiştir.

Nadeem vd. (2024) alışmalarında, bir portföye kripto para birimlerinin dahil edilmesinin portföy riskine etkisinin incelenmesi amaçlanmış ve bu doğrultuda VaR model kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre, kripto para birimlerinin geleneksel varlıkların göstergeleriyle anlamlı ilişkisinin olmaması sebebiyle portföylere dahil edilmesinin riski azalttığı tespit edilmiştir.

³ Markowitz, 1952 yılında “Portföy Seçimi” (Portfolio Selection) başlıklı makalesini yayınlamıştır. Bu makalede, portföyde bulunan menkul kıymetler için belirli risk seviyesinde mümkün olan maksimum getirinin nasıl sağlanabileceğini araştırmıştır. Geleneksel portföy yönetimine çeşitli katkıları olmuştur. Markowitz’in portföy yaklaşımı Modern Portföy Teorisi olarak adlandırılmıştır (Sayılın, 2019: 583).

Bhanja vd. (2023) araştırmalarında; toplam, asimetrik ve frekans tabanlı yayılma iletim çerçevesinde farklı varlık sınıflarının (özsermaye, kripto para birimi ve değerli metaller) portföy çeşitlendirme potansiyelini VaR model ile değerlendirmişlerdir. Elde edilen sonuçlar Bitcoin'in potansiyel bir çeşitlendirici olduğunu göstermektedir.

Jana ve Sahu (2023) çalışmalarında, pandemi ve Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle yaşanan finansal kriz öncesinde ve sırasında Hindistan borsasında kripto para birimlerinin riskten korunma ve çeşitlendirme aracı olarak olanakları incelenmiştir. Hisse senetleri ile kripto para birimleri arasındaki volatilité yayılımını ve dinamik korelasyonu tespit etmek için DCC-GARCH modeli kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, kripto para birimlerinin krizden önce borsada bir riskten korunma varlığı olarak hizmet ettiği, ancak kriz sırasında yalnız Tether kripto para biriminin riskten korunma sağladığı elde edilmiştir.

Kumaran (2022) araştırmasında, vektör hata düzeltme modelini kullanarak aralarındaki dinamik ilişkiyi incelemek için özellikle Bitcoin, Litecoin, Ethereum, Ripple ve Neo ve Orta Doğu borsa endekslerini incelemiştir. Çalışmada, kripto paraların eş bütünleşik bir ilişki sergilediğini fakat kripto paralar ile piyasa endeksleri arasında önemli eş bütünleşik hareketlerin meydana gelmediği, kripto paraların piyasa endekslerinden ayrıldığını ve yatırımcılar için bir çeşitlendirme seçeneği olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Gül (2022) tarafından yapılan çalışmada, kripto para birimlerinin portföy çeşitlendirmesinde kullanılıp kullanılmayacağı incelenmiştir. Veri seti olarak; hisse senetleri, emtialar, döviz kurları ve yatırım fonları içeren portföyler oluşturulmuş ve bu portföylere kripto para birimleri dahil edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, kripto para birimlerinin portföy çeşitlendirmesi için iyi bir araç olabileceği ve portföy performanslarını olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Som ve Kayal (2022) araştırmalarında, farklı yaklaşımlar kullanarak kripto para birimlerinin volatilitésini ve Bitcoin'in gerçekten "dijital altın" olup olmadığını görmek amacıyla bir portföye dahil edilmesinin etkisi araştırılmıştır. Çalışmada Monte Carlo simülasyonu ve varyans-kovaryans yöntemi kullanılmıştır. Bununla beraber araştırmada, dünya genelinde on ülkenin portföylerini karşılaştırmak için genelleştirilmiş benzetilmiş tavlama optimizasyon tekniğini kullanılmıştır. Bitcoin'in getirileri önemli ölçüde artırdığı ve ilgili riskleri ortadan kaldırdığı için portföyde yer alması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Letho vd. (2021) çalışmalarını, kripto para birimlerinin, gelişmekte olan bir piyasa ekonomisinde geleneksel ve alternatif yatırımların portföy riskine göre ayarlanmış getirileri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirmişlerdir. Araştırma bulguları, kripto para birimlerinin portföy çeşitlendirme faydalarını destekler niteliktedir.

Ma vd. (2020) araştırmalarında, kripto para biriminin çeşitli varlık sınıflarının portföyleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Beş kripto para biriminin eklenmesiyle çeşitlendirmenin dört geleneksel varlık portföyü üzerindeki etkisi incelenmiştir. Performansı değerlendirmek için eşit ağırlıklandırılmış portföy, Markowitz Ortalama - Varyans portföyü ve Sharpe oranı kullanılmıştır. Kripto para birimlerini mevcut portföylere dahil etmenin getirileri önemli ölçüde artırabileceği ve portföy riskini azaltarak daha iyi çeşitlendirme sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

4. Metodoloji

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Geleneksel finansal varlıkların yanında, son yıllarda kripto para birimleri önemli bir yatırım alternatifi olarak ortaya çıkmıştır. Bununla beraber geleneksel emtialar da tarihsel olarak yatırımcılar için güvenli limanlar olarak kabul edilmiş ve portföy çeşitlendirmesinde kullanılmıştır. Bu çalışmada finansal yatırım araçlarında portföy optimizasyonu kapsamında üç farklı geleneksel emtia (tarımsal ürünler, yumuşak (soft) ürünler, metaller) portföylerinin optimize edilmesi ve kripto para birimleri ile çeşitlendirmenin bu portföyler üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Kripto para birimlerinden en likit olanlar; Bitcoin, Litecoin, Dash ve Ripple, seçilmiş olup 2017-2022 dönemini kapsayan veriler ile DCC-GARCH modeli kullanılmıştır.

Literatürde kripto para birimleri kullanılan optimizasyon çalışmalarının çoğunda Markowitz Model, VaR Model ve CVaR Model gibi yaygın modeller kullanıldığı ve tek bir kripto para birimi ile yapılan çeşitlendirmelerin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu çalışmada ise finansal varlıklar arasındaki volatilité yayılımı belirlenerek ve bununla birlikte zamana bağılı olarak değişen korelasyon katsayısının tahmin edilmesinde etkin olan DCC-GARCH modeli tercih edilerek, dört farklı kripto para birimi kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışma ile birlikte, geleneksel finansal varlıklara alternatif yatırım araçlarından kripto para birimlerinin portföy çeşitlendirme stratejilerine katkısı, kripto para birimleri ve geleneksel emtialar arasındaki portföy optimizasyonunun risk ve getiri açısından nasıl şekillendiği görülebilmekte, böylelikle yatırımcılara ve araştırmacılara bu varlık sınıflarıyla ilgili daha derin bir perspektif sunulmaktadır.

4.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma, farklı finansal emtia portföylerini optimize etme ve çeşitlendirme konusunda kripto para birimlerinin eklenmesinin portföyler üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılacaktır. Bu bağlamda, kripto para birimleri kullanarak üç finansal emtia portföyü analiz edilecektir. Araştırmanın konusu ve literatürde bulunan çalışmalar kapsamında oluşturulan hipotezler aşağıda belirtilmiştir.

- H₁:Yumuşak emtiaların bitcoin kripto para birimi ile çeşitlendirilmesi portföy riskini azaltmaktadır.
H₂:Yumuşak emtiaların dashcoin kripto para birimi ile çeşitlendirilmesi portföy riskini azaltmaktadır.
H₃:Yumuşak emtiaların ripple kripto para birimi ile çeşitlendirilmesi portföy riskini azaltmaktadır.
H₄:Yumuşak emtiaların litecoin kripto para birimi ile çeşitlendirilmesi portföy riskini azaltmaktadır.
H₅:Tarımsal emtiaların bitcoin kripto para birimi ile çeşitlendirilmesi portföy riskini azaltmaktadır.
H₆:Tarımsal emtiaların dashcoin kripto para birimi ile çeşitlendirilmesi portföy riskini azaltmaktadır.
H₇:Tarımsal emtiaların ripple kripto para birimi ile çeşitlendirilmesi portföy riskini azaltmaktadır.
H₈:Tarımsal emtiaların litecoin kripto para birimi ile çeşitlendirilmesi portföy riskini azaltmaktadır.
H₉:Metal emtiaların bitcoin kripto para birimi ile çeşitlendirilmesi portföy riskini azaltmaktadır.
H₁₀:Metal emtiaların dashcoin kripto para birimi ile çeşitlendirilmesi portföy riskini azaltmaktadır.
H₁₁:Metal emtiaların ripple kripto para birimi ile çeşitlendirilmesi portföy riskini azaltmaktadır.
H₁₂:Metal emtiaların litecoin kripto para birimi ile çeşitlendirilmesi portföy riskini azaltmaktadır.

4.3. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada kripto para birimlerinin, geleneksel emtia portföylerinin çeşitlendirilmesi üzerindeki etkileri araştırılacaktır. Bu bağlamda; tarımsal emtialar (pirinç, buğday, soya fasulyesi, mısır), yumuşak emtialar (şeker, pamuk, kakao, portakal suyu), metal emtialar (altın, gümüş, platin, bakır) olmak üzere üç farklı emtia türü ve en likit dört farklı kripto para birimi (Bitcoin (BTC), Litecoin (LTC), Ripple (XRP) ve Dash coin (DASH)) kullanılmıştır. Uygulamada 2017-2022 yıllarını kapsayan beş yıllık veri seti çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmada yer alan emtiaların veri seti için “investing.com”, internet sitesindeki günlük fiyat verilerinden yararlanılmıştır.

4.4. Araştırmanın Analiz Yöntemi

Araştırmada üç farklı emtia portföyünü optimize etme ve kripto para birimleri ile çeşitlendirmenin etkisini incelemeye önce sapmasız ve etkin sonuçlar elde edebilmek amacıyla ilk olarak emtia ve kripto para piyasasında belirsizliklerin durağanlıkları incelenmiştir. Durağanlıkların incelenmesine Phillips-Perron ve KPSS birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Değişkenlere yönelik birim kök testlerinin incelenmesinin ardından, her bir emtia için uygun ARMA modelleri belirlenmiştir. Farklı emtia portföylerini optimize etme ve kripto para birimleri ile çeşitlendirmenin etkisini gözlemek amacıyla Dinamik Koşullu Korelasyon (DCC-GARCH) modeli kullanılmıştır.

4.4.1. ARMA Modeli

Birinci sıradan hareketli ortalama, MA(1), spesifikasyonu aşağıdaki gibidir:

$$Y_t = \mu + e_t + \theta e_{t-1}$$

Burada $\{e_t\}$ beyaz gürültüyü μ ve θ ise sabit terimleri göstermektedir. Hareketli ortalama terimi Y_t , e_t 'nin son iki değerinin, ortalamaya benzer şekilde, ağırlıklandırılmış toplamından elde edilmektedir.

Y_t 'nin beklenen değeri,

$$E(Y_t) = E(\mu + e_t + \theta e_{t-1}) = \mu + E(e_t) + \theta E(e_{t-1}) = \mu$$

Yukarıdaki denklemde μ sabit terimi ifade etmektedir. Bu sabit terim sürecin ortalamasını göstermektedir.

Y_t 'nin varyansı,

$$E(Y_t - \mu)^2 = E(e_t - \theta e_{t-1})^2 = E(e_t^2 + 2\theta e_t e_{t-1} + \theta^2 e_{t-1}^2) = \sigma^2 + 0 + \theta^2 \sigma^2 = (1 + \theta^2) \sigma^2$$

Birinci otokovaryans,

$$E(Y_t - \mu)(Y_{t-1} - \mu) = E(e_t - \theta e_{t-1})(e_{t-1} - \theta e_{t-2})$$

$$= E(e_t e_{t-1} + \theta e_{t-1}^2 + \theta e_t e_{t-2} + \theta^2 e_{t-1} e_{t-2})$$

$$= 0 + \theta \sigma^2 + 0 + 0 = \theta \sigma^2$$

Daha yüksek dereceden otokovaryansların tamamı sıfırdır:

$$E(Y_t - \mu)(Y_{t-j} - \mu) = E(e_t - \theta e_{t-1})(e_{t-j} - \theta e_{t-j-1}) = 0 \quad j > 1$$

MA(1) süreci θ 'nın değerini dikkate alınmaksızın kovaryans durağandır.

Kovaryans durağan sürecin j. otokorelasyonu (ρ_j ile gösterilir) j. otokovaryansının varyansına bölünmesi olarak tanımlanmaktadır.

$$\rho_j \equiv \gamma_j / \sqrt{\gamma_0}$$

ρ_j, Y_t ve Y_{t-j} arasındaki korelasyondur.

$$\text{Corr}(Y_t, Y_{t-j}) = \frac{\text{Cov}(Y_t, Y_{t-j})}{\sqrt{\text{Var}(Y_t)}\sqrt{\text{Var}(Y_{t-j})}} = \frac{\gamma_j}{\sqrt{\gamma_0}\sqrt{\gamma_0}} = \rho_j$$

MA(1) süreci için birinci otokorelasyon aşağıdaki gibidir:

$$\rho_1 = \frac{\theta \sigma^2}{(1 + \theta^2)\sigma^2} = \frac{\theta}{(1 + \theta^2)}$$

Daha yüksek dereceden otokorelasyonların tamamı sıfırdır.

MA(q) modeli ise aşağıdaki gibidir:

$$Y_t = \mu + e_t + \theta_1 e_{t-1} - \dots - \theta_q e_{t-q}$$

MA(q) sürecinin ortalaması ve varyansı aşağıda gösterilmiştir (Hamilton, 1994: 49):

$$E(Y_t) = \mu + E(e_t) + \theta_1 E(e_{t-1}) + \theta_2 E(e_{t-2}) + \dots + \theta_q E(e_{t-q}) = \mu$$

$$E(Y_t - \mu)^2 = E(e_t + \theta_1 e_{t-1} + \theta_2 e_{t-2} + \dots + \theta_q e_{t-q})^2$$

Birinci düzeyden otoresresyon süreci, AR(1):

$$Y_t = c + \phi Y_{t-1} + e_t$$

$|\phi| \geq 1$ olduğunda, Y_t için kovaryans durağan süreç yoktur. $|\phi| < 1$ olduğunda ise, Y_t için kovaryans durağan süreç vardır.

Durağan AR(1)sürecinin ortalaması,

$$\mu = c/(1 - \phi)$$

AR(1) sürecinin varyansı,

$$E(Y_t - \mu)^2 = E(e_t + \phi e_{t-1} + \phi^2 e_{t-2} + \phi^3 e_{t-3} + \dots)^2 = (1 + \phi^2 + \phi^4 + \phi^6 + \dots)\sigma^2 = \sigma^2/(1 - \phi^2)$$

j. otokovaryansı,

$$E(Y_t - \mu)(Y_{t-j} - \mu)$$

$$= E[e_t + \phi e_{t-1} + \phi^2 e_{t-2} + \dots + \phi^j e_{t-j} + \phi^{j+1} e_{t-j-1} + \phi^{j+2} e_{t-j-2} + \dots] \times$$

$$[e_{t-j} + \phi e_{t-j-1} + \phi^2 e_{t-j-2} + \dots] = [\phi^j + \phi^{j+2} + \phi^{j+4} + \dots] \sigma^2$$

$$= \phi^j [1 + \phi^2 + \phi^4 + \dots] \sigma^2 = [\phi^j / (1 - \phi^2)] \sigma^2$$

p.inci dereceden otoresresif süreç, AR(p) (Hamilton, 1994: 53-58),

$$Y_t = c + \phi_1 Y_{t-1} + \phi_2 Y_{t-2} + \dots + \phi_p Y_{t-p} + e_t$$

Otoresresif hareketli ortalama, ARMA(p,d,q) modeli,

$$Y_t = \mu + \gamma_1 Y_{t-1} + \gamma_2 Y_{t-2} + \dots + \gamma_p Y_{t-p} + e_t + \theta_1 e_{t-1} - \dots - \theta_q e_{t-q}$$

Box ve Jenkins (1970) tarafından ARIMA (p,d,q) modelleri tartışılmıştır. Modelde, “d” terimi verinin durağan hale getirilmesi için uygulanan fark derecesini belirtmektedir, diğer bir ifadeyle karakteristik denklemin birim kök sayısına denk olmasıdır. Modeldeki “p” ise oto-regresif (gecikmeli bağımlı değişken) terimini ve “q” gecikmeli

hareketli ortalama terimini ifade etmektedir. Araştırmalar, küçük “p” ve “q” değerlerine sahip kısa modellerin daha etkin tahminleme sağladığını göstermektedir (Said ve Dickey, 1984: 599, Greene, 2002: 610).

4.4.2. Dinamik Koşullu Korelasyon (DCC-GARCH) Modeli

Bireysel varlık getirilerine yönelik otoregresif koşullu değişen varyans modellerinin tahminlenmesi sonrasında, zamanla değişen varyans-kovaryans matrisinin (H_t) ve dinamik koşullu korelasyon matrisinin (R_t) hesaplanabilmesi amacıyla Engle (2002) tarafından önerilen DCC-GARCH yaklaşımı kullanılmıştır. R_t 'nin aşağıdaki DCC (1,1) modelini takip ettiği varsayılmaktadır:

$$H_t = D_t R_t D_t$$

$$Q_t = (1 - \alpha - \beta) \bar{Q} + \alpha e_{t-1} e'_{t-1} + \beta Q_{t-1}$$

$$e_{t-1} = (e_1, e_2) = (t^{-1}(u_{1,t-1}), t^{-1}(u_{2,t-1}))$$

$$R_t = \text{diag}(Q_t)^{-\frac{1}{2}} Q_t \text{diag}(Q_t)^{-\frac{1}{2}}$$

Yukarıdaki denklemde $D_t = \text{diag}(h_{ii,t}^{1/2})$ EGARCH modellerinden sağlanan zamanla değişen koşullu varyansın karekökünü içeren diagonal matrisi ifade etmektedir. Q_t standardize edilmiş artıklara ilişkin zamanla değişen kovaryans matrisi ve Q koşulsuz varyans-kovaryans matrisidir. α parametresi gecikmeli dönemlerdeki standardize edilmiş artıkların dinamik koşullu korelasyon üzerindeki etkisini ve β kalıcılığı ifade etmektedir.

5. Bulgular

Çalışmada üç farklı emtia portföyünü optimize etme ve kripto para birimleri ile çeşitlendirmenin etkisi incelenmektedir. Bu amaç doğrultusunda 2017-2022 yıllarını kapsayan beş yıllık veri seti kullanılmıştır. Veri seti; tarımsal emtialar, yumuşak emtialar, metal emtialar olmak üzere üç farklı emtia türü ve dört farklı kripto para biriminden oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin açıklamalar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

	Değişkenler	Açıklamaları	Veri Kaynağı
Tarımsal Emtialar	Pirinç	Pirinç günlük ortalama getirisi	investing.com
	Buğday	Buğday günlük ortalama getirisi	investing.com
	Soya Fasulyesi	Soya fasulyesi günlük ortalama getirisi	investing.com
	Mısır	Mısır günlük ortalama getirisi	investing.com
Yumuşak Emtialar	Şeker	Şeker günlük ortalama getirisi	investing.com
	Pamuk	Pamuk günlük ortalama getirisi	investing.com
	Kakao	Kakao günlük ortalama getirisi	investing.com
	Portakal Suyu	Portakal Suyu günlük ortalama getirisi	investing.com
Metal Emtialar	Altın	Altın günlük ortalama getirisi	investing.com
	Gümüş	Gümüş günlük ortalama getirisi	investing.com
	Platin	Platin günlük ortalama getirisi	investing.com
	Bakır	Bakır günlük ortalama getirisi	investing.com
Kripto Emtialar	BTC	Bitcoin günlük ortalama getirisi	investing.com
	LTC	Litecoin günlük ortalama getirisi	investing.com
	XRP	Ripple günlük ortalama getirisi	investing.com
	DASH	Dash coin günlük ortalama getirisi	investing.com

5.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada kullanılan yumuşak emtialar, tarımsal emtialar, metal emtialar ve kripto paralara ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	Yumuşak Emtialar			
	Şeker	Portakal Suyu	Pamuk	Kakao
Ortalama	4.07E-06	4.02E-05	2.00E-05	7.65E-05
Median	-0.000235	0.000000	-4.68E-05	0.000000
Maximum	0.048053	0.048695	0.036080	0.025972
Minimum	-0.040417	-0.056077	-0.080807	-0.021719
Std. Dev.	0.007701	0.009389	0.007675	0.007084
Çarpıklık	0.347551	0.046681	-0.711279	0.083727
Basıklık	5.692563	5.758959	12.82794	3.249845
Jarque-Bera	471.3945	464.5374	6011.224	5.514502
Observations	1463	1463	1463	1463

Tarımsal Emtialar				
	Soya Fasulyesi	Pirinç	Mısır	Buğday
Ortalama	0.000115	0.000186	0.000174	0.000174
Median	0.000000	0.000000	0.000276	-0.000436
Maximum	0.027904	0.178774	0.028684	0.076242
Minimum	-0.035170	-0.172036	-0.085194	-0.050837
Std. Dev.	0.005480	0.012791	0.007311	0.008947
Çarpıklık	-0.079099	0.574975	-2.044608	0.522209
Basıklık	6.019733	104.9131	27.20639	8.506876
Jarque-Bera	557.3916	633210.7	36737.82	1915.097
Observations	1463	1463	1463	1463
Metal Emtialar				
	Altın	Bakır	Gümüş	Platin
Ortalama	0.000113	9.58E-05	8.37E-05	1.32E-05
Median	0.000216	7.45E-05	8.91E-05	0.000330
Maximum	0.030906	0.027305	0.038274	0.043099
Minimum	-0.025635	-0.029970	-0.069736	-0.055588
Std. Dev.	0.003995	0.005989	0.007928	0.007819
Çarpıklık	-0.199457	-0.028597	-0.761198	-0.377292
Basıklık	8.727639	4.469443	13.51235	8.218856
Jarque-Bera	2009.490	131.8244	6877.755	1694.998
Observations	1463	1463	1463	1463
Kripto Paralar				
	BTC	DASH	LTC	XRP
Ortalama	0.000765	2.26E-05	0.000840	0.001198
Median	0.000578	-0.000444	-0.000569	-0.000325
Maximum	0.108530	0.311215	0.263609	0.648053
Minimum	-0.216944	-0.308900	-0.211243	-0.283589
Std. Dev.	0.021403	0.034098	0.031867	0.039971
Çarpıklık	-0.721244	0.039822	0.713132	3.435839
Basıklık	12.34881	17.24347	13.44541	58.08020
Jarque-Bera	5454.611	12367.39	6774.958	187815.6
Observations	1463	1463	1463	1463

5.2. Birim Kök Test Sonuçları

Çalışmada ilk olarak yumuşak emtialar, tarımsal emtialar, metaller ve kripto para piyasalarında yer alan emtiaların durağanlıkları incelenmiştir. Bu amaçla Phillips-Perron ve KPSS birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Söz konusu emtialara ilişkin sonuçlar Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Birim Kök Test Sonuçları

	Phillips-Perron		KPSS	
Yumuşak Emtialar				
	Sabit terimli	Sabit terim ve trendli	Sabit terimli	Sabit terim ve trendli
Şeker	-38.3240**	-38.3829**	0.3221	0.0592
Pamuk	-35.8660**	-35.8543**	0.0815	0.0814
Portakal suyu	-41.0631**	-41.2171**	0.3379	0.0265
Kakao	-38.1271**	-38.1157**	0.0194	0.0133
Tarımsal Emtialar				
	Sabit terimli	Sabit terim ve trendli	Sabit terimli	Sabit terim ve trendli
Pirinç	-30.1412***	-30.1309***	0.0411	0.0456
Buğday	-37.4459***	-37.4327***	0.0300	0.0300
Soya Fasulyesi	-37.9260***	-37.9396***	0.1921	0.0720
Mısır	-37.8698***	-37.8701***	0.0494	0.1160
Metaller				
	Sabit terimli	Sabit terim ve trendli	Sabit terimli	Sabit terim ve trendli
Altın	-39.6799***	-39.6747***	0.0951	0.0852
Gümüş	-37.6141***	-37.6222***	0.0575	0.0732
Platin	-37.3937***	-37.4128***	0.0681	0.0337
Bakır	-39.0710***	-39.0840***	0.0918	0.0886
Kripto Para Birimleri				
	Sabit terimli	Sabit terim ve trendli	Sabit terimli	Sabit terim ve trendli
Bitcoin	-39.0731***	-39.0893***	0.2944	0.1040
Litecoin	-39.5301***	-39.6068***	0.3762	0.1298
Ripple	-39.4238***	-39.4303***	0.3433	0.1216
Dash	-41.6883***	-41.7240***	0.1967	0.2133

Not: Phillips-Perron birim kök testi için %5 önem seviyesinde sabit terimli birim kök testine ilişkin kritik değer -2.86, sabit terimli ve trendli birim kök testine ilişkin kritik değer -3.41'dir. KPSS birim kök testi için %5 önem seviyesinde sabit terimli birim kök testine ilişkin kritik değer 0.46, sabit terimli ve trendli birim kök testine ilişkin kritik değer 0.14'dir.

Tablo 3'te yer alan Phillips-Perron ve KPSS birim kök test sonuçları incelendiğinde, yumuşak emtialar, tarımsal emtialar, metallere ve kripto para piyasalarında yer alan finansal varlıklar için gerek sabit terimli gerekse sabit terim ve trendli birim kök test sonuçları söz konusu piyasalarda yer alan tüm emtiaların %5 önem seviyesinde düzey değerlerinde durağan oldukları ifade edilebilmektedir.

5.3. ARMA Modeli Tahmin Sonuçları

Değişkenlere ilişkin birim kök testlerinin incelenmesinin ardından, yumuşak emtialar, tarımsal emtialar, metallere ve kripto para piyasalarında yer alan her bir finansal varlık için uygun ARMA modelleri tahmin edilmiştir. Söz konusu ARMA modellerinde uygun gecikme uzunluklarının belirlenmesinde Akaike bilgi kriteri, model durağanlık koşulları ve katsayıların istatistiksel anlamlılıkları dikkate alınarak tespit edilmiştir.

Tablo 4'te yumuşak emtia piyasasında yer alan her bir varlığa ilişkin ARMA modelleri tahmin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. Yumuşak Emtialara İlişkin ARMA Modelleri Tahmin Sonuçları

Yumuşak Emtialar								
Değişken	Şeker		Portakal Suyu		Kakao		Pamuk	
	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata
C	3.96E-06	0.000206	4.19E-05	0.000198	7.77E-05	0.000187	1.95E-05	0.000244
AR(1)	-0.848939***	0.164228	0.787040***	0.104179	0.389540***	0.028115	0.838128***	0.212708
AR(2)	-	-	-	-	0.377323***	0.034429	-	0.031853
AR(3)	-	-	-	-	0.969520***	0.027253	0.037733**	0.021861
MA(1)	0.870376***	0.153798	-0.834579***	0.094096	-	0.033813	-0.774278*	0.210725
MA(2)	-	-	-	-	0.366144***	0.041070	-	-
MA(3)	-	-	-	-	0.955610***	0.033324	-	-
SIGMASQ	5.92E-05***	1.50E-06	8.76E-05***	2.28E-06	4.99E-05***	1.77E-06	5.85E-05***	9.33E-07
ARCH(15)	2.3457***	-	5.5080***	-	1.9225***	-	6.1461***	-

Not:*,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir. ARCH(15), 15. gecikme uzunluğu için modelde ARCH etkisinin varlığını inceleyen ARCH-LM testini ifade etmektedir.

Tablo 4'te uygun ARMA modelleri sırasıyla şeker emtiası için ARMA(1,1), portakal suyu emtiası için ARMA(1,1), kakao emtiası için ARMA(3,3) ve pamuk emtiası için ARMA(3,1) olarak tespit edilmiştir. Modellerde AR katsayıları söz konusu finansal varlıkların geçmiş dönemdeki etkilerini, MA katsayıları ise geçmiş dönem şokların etkisini göstermektedir. Yumuşak emtialar için kurulan ARMA modellerinin artıklarında 15. gecikme için ARCH-LM testi sonuçları incelendiğinde, %1 önem seviyesinde ARCH etkisinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezinin reddedildiği, dolayısıyla tüm modellerde ARCH etkisinin varlığı görülmektedir. ARCH etkisinin varlığı söz konusu olduğundan dolayı, yumuşak emtiaların modellenmesine koşullu değişen varyans modelleri ile devam edilmiştir.

Tablo 5'te tarımsal emtia piyasasında yer alan her bir varlığa ilişkin ARMA modelleri tahmin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. Tarımsal Emtialara İlişkin ARMA Modelleri Tahmin Sonuçları

Tarımsal Emtialar								
Değişken	Pirinç		Buğday		Soya Fasulyesi		Mısır	
	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata
C	0.000183	0.000154	0.000174	0.000239	0.000115	0.000145	0.000174	0.000205
AR(1)	-0.153933***	0.032924	-0.242343***	0.004921	0.094234***	0.053286***	0.817476***	0.063638
AR(2)	0.524983***	0.017839	-0.993830***	0.004671	-	0.048256***	-	0.021270
MA(1)	-0.189768***	0.036334	0.248761***	0.046437	0.935896***	0.050199***	0.041602***	-
MA(2)	-0.500283***	0.016639	1.000000***	0.371066	0.113370***	0.044777***	0.833355***	0.058764
SIGMASQ	-0.189768***	0.036334	7.95E-05***	1.51E-05	0.944632***	7.00E-07***	5.30E-05***	6.00E-07
ARCH(15)	77.6154***	-	29.7969***	-	10.2949***	-	1.7628***	-

Not:*,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir. ARCH(15), 15. gecikme uzunluğu için modelde ARCH etkisinin varlığını inceleyen ARCH-LM testini ifade etmektedir.

Tablo 5'te uygun ARMA modelleri sırasıyla; pirinç emtiası için ARMA(2,2), buğday emtiası için ARMA(2,2), soya fasulyesi emtiası için ARMA(2,2) ve mısır için ARMA(2,1) olarak tespit edilmiştir. Modellerde AR katsayıları söz konusu finansal varlıkların geçmiş dönemki etkilerini, MA katsayıları ise geçmiş dönem şokların etkisini göstermektedir. Tarımsal emtialar için kurulan ARMA modellerinin artıklarında 15. gecikme için ARCH-LM testi sonuçları incelendiğinde, %1 önem seviyesinde ARCH etkisinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezinin reddedildiği, dolayısıyla tüm modellerde ARCH etkisinin varlığı görülmektedir. ARCH etkisinin varlığından dolayı, tarımsal emtiaların modellenmesine koşullu değişen varyans modelleri ile devam edilmiştir.

Tablo 6'da metal emtia piyasasında yer alan her bir varlığa ilişkin ARMA modelleri tahmin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6. Metal Emtialara İlişkin ARMA Modelleri Tahmin Sonuçları

Metal Emtialar								
Değişken	Altın		Gümüş		Platin		Bakır	
	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata
C	0.000114	0.000107	8.46E-05***	0.000223	1.43E-05***	0.000173	9.59E-05***	0.000154
AR(1)	0.611105***	0.009200	1.158428***	0.096217	0.827331***	0.091688	-	0.019797
AR(2)	-0.972178***	0.010237	-0.849868***	0.087292	0.022246***	0.024088	-	0.019379
AR(3)					-	0.017858		
MA(1)	-0.624688***	0.006589	-1.131712***	0.094062	-	0.094375	0.064815***	0.026701
MA(2)	0.991276***	0.006800	0.854978***	0.087029	0.804303***		0.947176***	0.026868
SIGMASQ	1.58E-05***	3.15E-07	6.25E-05***	1.03E-06	6.04E-05***	1.32E-06	3.54E-05***	9.92E-07
ARCH(15)	15.7536***		12.1896***		20.1941***		3.9415***	

Not:***, ** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir. ARCH(15), 15. gecikme uzunluğu için modelde ARCH etkisinin varlığını inceleyen ARCH-LM testini ifade etmektedir.

Tablo 6'da uygun ARMA modelleri sırasıyla altın emtiası için ARMA(2,2), gümüş emtiası için ARMA(2,2), platin emtiası için ARMA(3,3) ve bakır için ARMA(2,2) olarak tespit edilmiştir. Modellerde AR katsayıları söz konusu finansal varlıkların geçmiş dönemki etkilerini, MA katsayıları ise geçmiş dönem şokların etkisini göstermektedir. Metal emtialar için kurulan ARMA modellerinin artıklarında 15. gecikme için ARCH-LM testi sonuçları incelendiğinde, %1 önem seviyesinde ARCH etkisinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezinin reddedildiği, dolayısıyla tüm modellerde ARCH etkisinin varlığı görülmektedir. ARCH etkisinin varlığından dolayı, metal emtiaların modellenmesine koşullu değişen varyans modelleri ile devam edilmiştir.

Tablo 7'de kripto para piyasasında yer alan her bir varlığa ilişkin ARMA modelleri tahmin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 7. Kripto Paralara İlişkin ARMA Modelleri Tahmin Sonuçları

Kripto Paralar								
Değişken	Bitcoin		Litecoin		Ripple		Dash	
	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata
C	0.000750	0.000840	0.000977***	0.001318	0.001205	0.001621	2.25E-05	0.000886
AR(1)	1.004399***	0.236768	-0.786929***	0.068012	0.892019***	0.066389	0.221959***	0.140156
AR(2)	-0.790483***	0.262568	0.851150***	0.045288			-	0.115064
AR(3)	0.724227***	0.179096	0.873994***	0.059425				
MA(1)	-1.024279***	0.233168	0.748176***	0.075702	-	0.069294	-	0.141068
MA(2)	0.839696***	0.258741	-0.828656***	0.051878	0.864368***		0.288877***	0.105007
MA(3)	-0.730266***	0.171792	-0.829212***	0.066631			0.739759***	
SIGMASQ	0.000455***	7.85E-06	0.001001***	1.69E-05	0.001591***	1.25E-05	0.001150***	1.79E-05
ARCH(15)	1.797624***		5.449088***		6.902141***		11.11308***	

Not:***, ** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir. ARCH(15), 15. gecikme uzunluğu için modelde ARCH etkisinin varlığını inceleyen ARCH-LM testini ifade etmektedir.

Tablo 14 ve Tablo 15'te uygun ARMA modelleri sırasıyla bitcoin için ARMA(3,3), litecoin için ARMA(3,3), ripple için ARMA(1,1) ve dash için ARMA(2,2) olarak tespit edilmiştir. Modellerde AR katsayıları söz konusu finansal varlıkların geçmiş dönemki etkilerini, MA katsayıları ise geçmiş dönem şokların etkisini göstermektedir. Kripto paralar için kurulan ARMA modellerinin artıklarında 15. gecikme için ARCH-LM testi sonuçları incelendiğinde, %1 önem seviyesinde ARCH etkisinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezinin reddedildiği, dolayısıyla tüm modellerde ARCH etkisinin varlığı görülmektedir. ARCH etkisinin varlığından dolayı, kripto paraların modellenmesine koşullu değişen varyans modelleri ile devam edilmiştir.

5.4. Koşullu Değişen Varyans Modelleri Tahmin Sonuçları

Yumuşak emtialar, tarımsal emtialar, metaller ve kripto para birimlerine ilişkin oluşturulan ARMA modellerinin hata terimlerinde ARCH etkisinin varlığı, modellerin en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmesini zorlaştırmaktadır. Söz konusu modellerine ait hata terimlerinin doğrusal olmayan yapıya sahip olması nedeniyle, modellerin tahmininde otoregresif koşullu değişen varyans modelleri kullanılmıştır. Bu modeller en çok olabilirlik yöntemine ve Student-t dağılımına dayalı olarak tahmin edilmektedir.

Uygun otoregresif koşullu değişen varyans modellerinin tespitinde, modelin durağanlık varsayımını sağlayıp sağlamadığı, model parametrelerinin anlamlılıkları, ARCH etkisinin ortadan kalkıp kalmadığı, Akaike bilgi kriteri gibi hususlar dikkate alınmıştır.

Tablo 8’de yumuşak emtialar için otoregresif koşullu değişen varyans modellerine ilişkin tahmin sonuçları yer almaktadır. Bu doğrultuda, şeker emtiası için uygun model EGARCH(1,1), portakal suyu emtiası için uygun model EGARCH(1,1), kakao emtiası için uygun model GARCH(1,1) ve pamuk emtiası için uygun model GARCH(1,1) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 8. Yumuşak Emtialar İçin Koşullu Değişen Varyans Modelleri Tahmin Sonuçları

	ŞEKER EGARCH(1,1)	PORTAKAL SUYU EGARCH(1,1)	KAKAO GARCH (1,1)	PAMUK GARCH (1,1)
Ortalama Denklemi				
Sabit terim	-0.00011 (0.000202)	7.13E-05 (0.000217)	5.66E-05** (2.68E-05)	0.000140 (0.000147)
AR(1)	0.315127 (0.54914)	-0.952497*** (0.066467)	1.842577*** (0.007115)	-0.235617 (0.643246)
AR(2)	-	-	-1.833313*** (0.008972)	-0.045580 (0.031617)
AR(3)	-	-	0.963881*** (0.007654)	-0.008455 (0.035234)
MA(1)	-0.34297 (0.54124)	0.947357*** (0.070559)	-1.856758*** (0.002504)	0.211827 (0.643414)
MA(2)	-	-	1.855171*** (0.002892)	-
MA(3)	-	-	-0.996354*** (0.002098)	-
Varyans Denklemi				
Sabit terim	0.039994 (6.35E+05)	-1.643159*** (0.490468)	2.27E-07 (2.01E-07)	1.26E-06*** (4.63E-07)
ARCH(Alpha1)	0.526075** (0.25196)	0.235135*** (0.047720)	0.013643** (0.006030)	0.055374*** (0.014644)
GARCH(Beta1)	0.99856*** (0.000968)	0.844449*** (0.050053)	0.981159*** (0.008846)	0.924457*** (0.017897)
EGARCH(Theta1)	-0.04861*** (0.017546)	0.091463*** (0.030527)	-	-
EGARCH(Theta2)	0.333747*** (0.031919)	0.457054*** (0.059041)	-	-
Student(DF)	5.313161*** (0.88191)	7.391936*** (1.161242)	179.096*** (0.089664)	4.884154*** (0.629825)
Akaike	-6.839785	-6.600033	-7.099247	-7.14473
Q(15)	22.2592	12.1584	15.999	15.028
Q2(15)	20.8475	19.7694	7.5121	6.6833
ARCH(15)	1.5935	0.81007	0.48055	0.43961

Not:*** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir. ARCH(15), 15. Gecikme uzunluğu için modelde ARCH etkisinin varlığını inceleyen ARCH-LM test istatistiğini, Q(15) ve Q2(15) ise sırasıyla standartlaştırılmış hata ve hata karelere ilişkin 15. Gecikme uzunluğu için Ljung-Box test istatistiklerini ifade etmektedir.

Yumuşak emtialar için tahmin edilen koşullu değişen varyans modellerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, standartlaştırılmış artıklara ve artık karelere ait Ljung-Box Q istatistikleri için sıfır hipotezinin reddedilemediği görülmektedir. Dolayısıyla modelde otokorelasyon ve farklı varyans sorunu mevcut değildir. Aynı zamanda ARCH istatistiği için de sıfır hipotezinin reddedilemediği, dolayısıyla modelde ARCH etkisi sorununun ortadan kalktığı ifade edilebilmektedir.

Tablo 9’da tarımsal emtia piyasasına ait otoregresif koşullu değişen varyans modellerine ilişkin tahmin sonuçları yer almaktadır. Bu doğrultuda, Pirinç için uygun model GARCH(1,1), Soya fasulyesi için uygun model GARCH(1,1), Buğday için uygun model GARCH(1,1) ve Mısır için uygun model GARCH(1,1) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 9. Tarımsal Emtialar İçin Koşullu Değişen Varyans Modelleri Tahmin Sonuçları

	PİRİNÇ GARCH(1,1)	SOYA FASULYESİ GARCH(1,1)	BUğDAY GARCH (1,1)	MISIR GARCH (1,1)
Ortalama Denklemi				
Sabit terim	0.000148 (0.000125)	0.000113 (0.000161)	-3.2E-05 (0.000182)	0.000183 (0.000138)
AR(1)	0.784872** (0.32747)	0.103728 (0.074329)	-0.27811 (0.22776)	0.869801*** (0.16696)
AR(2)	-0.63832*** (0.19907)	0.855893*** (0.073421)	0.491282** (0.19158)	-0.00346 (0.032254)
AR(3)				
MA(1)	-0.76491** (0.34331)	-0.09041 (0.072928)	0.229746 (0.23232)	-0.86713*** (0.16556)
MA(2)	0.607637*** (0.20944)	-0.85924*** (0.07094)	-0.52836*** (0.19506)	
MA(3)				
Varyans Denklemi				
Sabit terim	0.111667*** (0.027268)	0.438953** (0.1703)	5.210257** (2.4)	1.169362* (0.60437)
ARCH(Alpha1)	0.415527*** (0.073689)	0.063166*** (0.011028)	0.100172*** (0.029301)	0.08368*** (0.026906)
GARCH(Beta1)	0.412227*** (0.083842)	0.924034*** (0.012173)	0.830926*** (0.054527)	0.896075*** (0.032741)
EGARCH(Theta1)				
EGARCH(Theta2)				
Student(DF)	4.077838*** (0.57945)	7.095709*** (1.1965)	8.859422*** (1.7422)	4.438597*** (0.53326)
Akaike	-7.433837	-7.731637	-6.747926	-7.371378
Q(15)	16.9315	16.1612	19.5111	18.2731
Q2(15)	0.431816	24.0067	13.0168	21.643
ARCH(15)	0.0279	1.494	0.8913	1.3677

Not:*,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir. ARCH(15), 15. Gecikme uzunluğu için modelde ARCH etkisinin varlığını inceleyen ARCH-LM test istatistiğini, Q(15) ve Q2(15) ise sırasıyla standartlaştırılmış hata ve hata karelere ilişkin 15. Gecikme uzunluğu için Ljung-Box test istatistiklerini ifade etmektedir.

Tarımsal emtialar için tahmin edilen model tanımlayıcı istatistikleri incelendiğinde, standartlaştırılmış artıklara ve artık karelere ilişkin Ljung-Box Q istatistikleri için sıfır hipotezinin reddedilemediği grlmektedir. Dolayısıyla modelde otokorelasyon ve farklı varyans sorunu mevcut değildir. Aynı zamanda, ARCH testine göre de modelde ARCH etkisinin olmadığı ifade edilebilmektedir. Model durağanlık koşulu için ARCH ve GARCH parametrelerinin toplamının birden küçük olması gerekmektedir. Model için bu koşulun da sağlandığı grlmektedir.

Tablo 10’da metal emtia piyasasına ait otoregresif koşullu değişen varyans modellerine ilişkin tahmin sonuçları yer almaktadır. Bu doğrultuda, Altın için uygun model GARCH(1,1), Gümüş için uygun model GARCH(1,1), Platin için uygun model EGARCH(1,1) ve Bakır için uygun model GARCH(1,1) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 10. Metal Emtialar İçin Koşullu Değişen Varyans Modelleri Tahmin Sonuçları

	ALTIN GARCH(1,1)	GÜMÜŞ GARCH(1,1)	PLATİN GARCH (1,1)	BAKIR GARCH (1,1)
Ortalama Denklemi				
Sabit terim	0.000141 (8.09E-05)	0.000073 (0.000148)	0.000055 (0.000199)	0.000095 (0.000136)
AR(1)	-0.18706* (0.11431)	1.841232*** (0.056916)	-0.47552** (0.23867)	1.4759*** (0.11187)
AR(2)	0.646017*** (0.090529)	-0.92943*** (0.053284)	0.026704 (0.02339)	-0.74182*** (0.10243)
AR(3)				
MA(1)	0.168224 (0.11327)	-1.8579*** (0.061556)	0.476303** (0.23489)	-1.50139*** (0.10797)
MA(2)	-0.65954*** (0.08673)	0.945428*** (0.059018)		0.760893*** (0.097992)
MA(3)				
Varyans Denklemi				
Sabit terim	0.258563** (0.1289)	0.318461 (0.21395)	0.039986 (1.67E+06)	0.124066 (0.20622)
ARCH(Alpha1)	0.051295*** (0.015077)	0.035928*** (0.012009)	0.372374 (0.29731)	0.022522* (0.012182)
GARCH(Beta1)	0.933074*** (0.019651)	0.960058*** (0.013728)	0.998389** (0.001055)	0.975334*** (0.01652)
EGARCH(Theta1)			0.005198 (0.020867)	
EGARCH(Theta2)			0.374755*** (0.092996)	
Student(DF)	5.792876*** (0.88501)	4.80557*** (0.61865)	4.47872*** (0.7842)	6.323912*** (0.99443)
Akaike	-8.412482	-7.190449	-6.972368	-7.473450
Q(15)	9.07278	24.3352	24.6939	15.1614
Q2(15)	23.2316	15.4914	16.1827	19.7711
ARCH(15)	1.5634	1.6137	1.9774	1.1535

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir. ARCH(15), 15. Gecikme uzunluğu için modelde ARCH etkisinin varlığını inceleyen ARCH-LM test istatistiğini, Q(15) ve Q2(15) ise sırasıyla standartlaştırılmış hata ve hata karelere ilişkin 15. Gecikme uzunluğu için Ljung-Box test istatistiklerini ifade etmektedir.

Metal emtialar için tahmin edilen koşullu değişen varyans modellerine ilişkin tanımlayıcı istatistikleri incelendiğinde, standartlaştırılmış artıklara ve artık karelere ilişkin Ljung-Box Q istatistikleri için sıfır hipotezinin reddedilemediği görölmektedir. Dolayısıyla modelde otokorelasyon ve farklı varyans sorunu mevcut değildir. Aynı zamanda, ARCH testine göre de modelde ARCH etkisinin olmadığı ifade edilebilmektedir.

Tablo 11’de kripto para piyasası için otoregresif koşullu değişen varyans modellerine ilişkin tahmin sonuçları yer almaktadır. Bu doğrultuda, Bitcoin için uygun model GARCH(1,1), Litecoin için uygun model GARCH(1,1), Ripple için uygun model GARCH(1,1) ve Dash için uygun model GARCH(1,1) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 11. Kripto Para Piyasası İçin Koşullu Değişen Varyans Modelleri Tahmin Sonuçları

	BITCOIN GARCH(1,1)	LITECOIN GARCH(1,1)	RIPPLE GARCH (1,1)	DASH GARCH (1,1)
Ortalama Denklemi				
Sabit terim	0.000477 (0.000321)	-0.00032 (0.000502)	-0.000587 (0.000334)	-0.00057 (0.00053)
AR(1)	0.719770*** (0.258932)	-0.47877** (0.21637)	-0.045092 (1.144485)	0.150763*** (0.053899)
AR(2)	-0.565113* (0.292208)	-0.01279 (0.17758)	-0.002357 (0.090850)	-0.86782*** (0.091772)
AR(3)	-0.059722 (0.219050)			
MA(1)	-0.767929*** (0.258827)	0.398747* (0.22001)	-0.088010 (1.144115)	-0.16944*** (0.050564)
MA(2)	0.601428** (0.295638)	0.00926 (0.17914)	-0.021670 (0.214499)	0.877527*** (0.083261)
MA(3)	0.00554 (0.220589)			
Varyans Denklemi				

Sabit terim	1.40E-05 (5.11E-06)	0.929538** (0.42723)	0.000116 (2.40E-05)	2.268315** (1.055)
ARCH(Alpha1)	0.086390 (0.020317)	0.138368*** (0.054161)	0.369158 (0.060022)	0.316319*** (0.098846)
GARCH(Beta1)	0.887317 (0.025708)	0.829634*** (0.055842)	0.600931 (0.046703)	0.651884*** (0.090907)
EGARCH(Theta1)				
EGARCH(Theta2)				
Student(DF)	3.310762 (0.328007)	2.743258*** (0.2467)	0.870269 (0.031943)	2.679341*** (0.22167)
Akaike	-5.107647	-4.4437	-4.416421	-4.3534
Q(15)	94.618	53.3746	76.065	11.5867
Q2(15)	5.9130	4.6745	14.372	6.2140
ARCH(15)	0.4063	0.2958	1.021871	0.4002

Not:*,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir. ARCH(15), 15. Gecikme uzunluğu için modelde ARCH etkisinin varlığını inceleyen ARCH-LM test istatistiğini, Q(15) ve Q2(15) ise sırasıyla standartlaştırılmış hata ve hata karelere ilişkin 15. Gecikme uzunluğu için Ljung-Box test istatistiklerini ifade etmektedir.

Kripto para birimleri için tahmin edilen koşullu değişen varyans modellerine ilişkin tanımlayıcı istatistikleri incelendiğinde, standartlaştırılmış artıklara ve artık karelere ilişkin Ljung-Box Q istatistikleri için sıfır hipotezinin reddedilemediği gorlmektedir. Dolayısıyla modelde otokorelasyon ve farklı varyans sorunu mevcut değildir. Aynı zamanda, ARCH testine gore de modelde ARCH etkisinin olmadığı ifade edilmektedir. Model durağanlık koşulu için ARCH ve GARCH parametrelerinin toplamının birden kucuk olması gerekmektedir. Model için bu koşulun da sağlandığı gorlmektedir.

5.5. Dinamik Koşullu Korelasyon Tahmini

Çalışmada kripto para birimlerinin yumuşak emtialar, tarımsal emtialar ve metallerden oluşan portfoylerde, portfoy performansı ve riski üzerindeki etkilerinin incelenmesinde zamanla değişen dinamik koşullu korelasyon modelinden yararlanılmıştır.

Tablo 12’de yumuşak emtia piyasası ile kripto para birimleri arasındaki zamanla değişen dinamik koşullu korelasyonu elde etmek amacıyla tahminlenen DCC-EGARCH(1,1) modellerine ilişkin tahmin sonuçları yer almaktadır. DCC-EGARCH modeli, risk yonetimi stratejileri hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

Tablo 12. Yumuşak Emtia Piyasası ve Kripto Para Piyasası İçin Dinamik Koşullu Korelasyon Model Tahmin Sonuçları

	BITCOIN	LITECOIN	RIPPLE	DASH
ρ(Pamuk)	0.086365*** (0.030198)	0.155156*** (0.026412)	0.067370** (0.029510)	0.065448** (0.030816)
ρ(şeker)	0.055231* (0.033091)	0.086962*** (0.029193)	0.073119 (0.031737)	0.074382*** (0.028210)
ρ(Kakao)	-0.006656 (0.029888)	0.034499 (0.028368)	0.035345 (0.029133)	0.044481 (0.029442)
ρ(Portakal Suyu)	0.018859 (0.033581)	0.050868* (0.031015)	0.053849* (0.031784)	0.034913 (0.027339)
Alpha	0.003929 (0.0049937)	0.011333* (0.0060438)	0.010649* (0.0055954)	0.006948 (0.004241)
Beta	0.964254*** (0.074379)	0.874127*** (0.080046)	0.906850*** (0.064996)	0.922961*** (0.05488)
Df	6.777056*** (0.47822)	7.176849*** (0.54970)	6.687479*** (0.46742)	7.171527*** (0.52621)
Akaike	-32.168979	-31.494521	-31.517926	-31.476326
Hosking Q(10)	276.893	280.888	273.780	268.285
Hosking Q²(10)	198.996	212.623	208.964	201.250
Li-McLeod Q(10)	276.847	280.862	273.758	268.215
Li-McLeod Q²(10)	199.144	212.727	209.117	201.443

DCC-EGARCH modelinde ρ varlık çiftleri arasındaki bağımlı yapıyı göstermektedir. Baur ve Lucey (2010), bir varlığın diğere varlıklar pozitif fakat düşük korelasyonlu olması durumunda söz konusu varlığın portföyde çeşitlendirici bir role sahip olduğunu, negatif bir korelasyon olması veya korelasyonlu olmaması durumunda ise riskten korunma sağlayan bir varlık olarak algılandığını ifade etmiştir.

Yumuşak emtia piyasası ile kripto para birimleri arasındaki zamanla değişen dinamik koşullu korelasyonu elde etmek amacıyla DCC-EGARCH(1,1) modellerine ilişkin tahmin sonuçları incelenmiştir. Bu sonuçlara göre Bitcoin ile pamuk ve şeker emtialarından oluşan varlık çiftlerinin, yatırımcılara portföy risklerini azaltmada diğere yumuşak emtia ve kripto para birimlerinden oluşan varlık çiftlerine kıyasla daha güçlü bir koruma sağlayabileceği tespit edilmiştir. Litecoin ile pamuk, şeker ve portakal suyu emtiaları arasındaki pozitif ve düşük korelasyonun, yatırımcıların risk çeşitlendirmesinde litecoin kripto para birimini kullanabileceğine ulaşılmıştır. Ripple ile pamuk ve portakal suyu emtialarından oluşan varlık çiftlerinin, yatırımcılara portföy risklerini azaltmada diğere varlık çiftlerinden daha güçlü bir koruma sağlayabileceği elde edilmiştir. Dash ile pamuk ve şeker emtiaları arasındaki pozitif ve düşük korelasyon Dash kripto para biriminin portföy yatırımcıları tarafından riskleri çeşitlendirmek amacıyla kullanılabilmesine ve yatırımcılara portföy risklerini azaltmada güçlü bir koruma sunabileceğine ulaşılmıştır. Yumuşak emtia piyasası ve kripto para piyasası için dinamik koşullu korelasyon modeli bulgularına göre H1,H2,H3 ve H4 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 13'te tarımsal emtia piyasası ile kripto para birimleri arasındaki zamanla değişen dinamik koşullu korelasyonu elde etmek amacıyla tahminlenen DCC-GARCH(1,1) modellerine ilişkin tahmin sonuçları yer almaktadır. DCC-GARCH modeli, risk yönetimi stratejileri hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

Tablo 13. Tarımsal Emtia Piyasası ve Kripto Para Piyasası İçin Dinamik Koşullu Korelasyon Model Tahmin Sonuçları

	BITCOIN	LITECOIN	RIPPLE	DASH
ρ (Pirinç)	0.034768 (0.029846)	0.046556 (0.031872)	0.018080 (0.024308)	0.047092* (0.027605)
ρ (Buğday)	0.014972 (0.028194)	0.029863 (0.029766)	0.054179** (0.026100)	0.045671 (0.029000)
ρ (Soya Fasulyesi)	0.054282* (0.030566)	0.066522** (0.032574)	0.031439 (0.031699)	0.058753* (0.030607)
ρ (Mısır)	0.018579 (0.031028)	0.023498 (0.032280)	0.031620 (0.030282)	0.038232 (0.031649)
Alpha	0.023867 (0.032087)	0.012544 (0.016472)	0.035836 (0.029643)	0.045094 (0.040389)
Beta	0.810174** (0.39249)	0.932303*** (0.15007)	0.653696* (0.39130)	0.668302* (0.40581)
Df	6.551958*** (0.39851)	6.354957*** (0.37830)	6.231993*** (0.34898)	5.449522*** (0.28215)
Akaike	-35.035975	-34.316634	-33.811785	-33.764208
Hosking Q(10)	277.957	289.299	317.549	306.279
Hosking Q ² (10)	297.381	270.312	313.643	289.146
Li-McLeod Q(10)	277.874	289.185	317.326	306.092
Li-McLeod Q ² (10)	297.346	270.371	313.510	289.260

Tarımsal emtia piyasası ile kripto para birimleri arasındaki zamanla değişen dinamik koşullu korelasyonu tespit etmek amacıyla DCC-GARCH(1,1) modellerine ilişkin bulgular değerlendirilmiştir. Bulgulara göre, Bitcoin ile soya fasulyesi emtiası arasındaki pozitif ve düşük korelasyon Bitcoin'in portföy yatırımcıları tarafından risk çeşitlendirmesinde kullanılabilmesi tespit edilmiştir. Litecoin ile soya fasulyesi emtialarından oluşan varlık çiftinin, yatırımcılara portföy risklerini azaltmada diğere emtialara göre daha güçlü bir koruma sağlayabileceğine ulaşılmıştır. Ripple ile buğday emtiası arasındaki pozitif ve düşük korelasyonun, Ripple kripto para biriminin portföy yatırımcıları tarafından risklerini çeşitlendirmek amacıyla kullanılabilmesi elde edilmiştir. Dash ile buğday, pirinç ve soya fasulyesi emtialarından oluşan varlık çiftlerinin, yatırımcılara portföy risklerini azaltmada diğere emtia çiftlerine kıyasla daha güçlü bir koruma sağlayabileceği tespit edilmiştir. Tarımsal emtialar ve kripto para birimleri için elde edilen bulgulara göre H5,H6,H7 ve H8 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 14'te metal emtia piyasası ile kripto para birimleri arasındaki zamanla değişen dinamik koşullu korelasyonu elde etmek amacıyla tahminlenen DCC-GARCH(1,1) modellerine ilişkin tahmin sonuçları yer almaktadır. DCC-GARCH modeli, risk yönetimi stratejileri hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

Tablo 14. Metal Emtia Piyasası ve Kripto Para Piyasası İçin Dinamik Koşullu Korelasyon Model Tahmin Sonuçları

	BITCOIN	LITECOIN	RIPPLE	DASH
$\rho(\text{Altın})$	0.080458 (0.055492)	0.027442 (0.044091)	0.038010 (0.041976)	0.022406 (0.042625)
$\rho(\text{Gümüş})$	0.134118*** (0.044120)	0.123838*** (0.041096)	0.126816*** (0.037861)	0.132623*** (0.038087)
$\rho(\text{Platin})$	0.152470 (0.062640)	0.122132*** (0.044377)	0.095722** (0.041061)	0.121911*** (0.042948)
$\rho(\text{Bakır})$	0.129084** (0.051107)	0.084340* (0.045580)	0.109290*** (0.040666)	0.085877** (0.043406)
Alpha	0.010879*** (0.0028539)	0.010873*** (0.0027120)	0.010944*** (0.0028977)	0.010769*** (0.0026953)
Beta	0.975019*** (0.0080070)	0.973659*** (0.0081756)	0.971978*** (0.0097369)	0.972047*** (0.0087135)
Df	7.426066*** (0.52287)	6.913678*** (0.44594)	6.986097*** (0.44739)	6.704595*** (0.43462)
Akaike	-28.669489	-27.962916	-27.908653	-27.851218
Hosking Q(10)	180.127	182.930	179.217	179.642
Hosking Q ² (10)	246.477	183.596	217.411	171.718
Li-McLeod Q(10)	180.103	182.920	179.182	179.591
Li-McLeod Q ² (10)	246.244	183.601	217.243	171.757

Metal emtia piyasası ile kripto para birimleri arasındaki zamanla değişen dinamik koşullu korelasyonu elde etmek amacıyla tahminlenen DCC-GARCH(1,1) modellerine ilişkin sonuçlar incelenmiştir. Bitcoin ile gümüş ve bakır emtialarından oluşan varlık çiftlerinin, yatırımcılara portföy risklerini azaltmada diğer varlık çiftlerine kıyasla daha güçlü bir koruma sağlayabileceği söylenebilmektedir. Litecoin ile gümüş, platin ve bakır emtiaları arasında pozitif ve düşük korelasyon litecoin kripto para biriminin portföy yatırımcıları tarafından riskleri çeşitlendirmek için kullanılabilirliğini ortaya koymaktadır. Ripple ile gümüş, platin ve bakır emtialarından oluşan varlık çiftlerinin, yatırımcılara portföy risklerini azaltmada diğer emtialara göre daha güçlü bir koruma sağlayabileceğini söylemek mümkündür. Dash ile gümüş, platin ve bakır emtiaları arasındaki pozitif ve düşük korelasyon Dash kripto para biriminin portföy yatırımcıları tarafından riskleri çeşitlendirmek amacıyla kullanılabilirleceği ve yatırımcılara portföy risklerini azaltmada diğer emtia çiftlerine kıyasla daha güçlü bir koruma sağlayabileceği elde edilmiştir. Metal emtia piyasası ve kripto para piyasası için ulaşılan bulgulara göre H9,H10,H11 ve H12 hipotezleri kabul edilmiştir.

Çalışmada kullanılan geleneksel emtialar ile kripto para birimleri arasındaki dinamik koşullu yapıyı modelleyen DCC-GARCH modellerinde otokorelasyon ve ARCH etkisinin varlığı Hosking ve McLeod-Li testleri ile incelenmiştir. Tanımlayıcı testler, model artıklarında ARCH etkisinin ve otokorelasyonun olmadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, modellerde istatistiksel olarak spesifikasyon hatasının olmadığını söylemek mümkün olmaktadır.

6. SONUÇ

Portföy optimizasyonu finansal kararların alınmasında yatırım alanının en önemli konularından biridir. Portföy optimizasyonunun, Markowitz ile başlayan gelişimi; piyasa koşulları, pazarlardaki değişimler, endüstrideki artan riskler ve teknoloji ile birlikte ortaya çıkan yeni yatırım araçlarının etkisiyle sürekli olarak devam etmektedir. Bu kapsamda çalışmada, üç farklı finansal emtia (tarımsal emtialar, yumuşak emtialar ve metaller) portföyünü optimize etme ve bu geleneksel emtia portföylerinin en likit kripto para birimleriyle (Bitcoin, Litecoin, Dash ve Ripple) çeşitlendirilmesinin etkilerinin gözlemlenmesi amaçlanmıştır. Finansal piyasalardaki belirsizlikten kaynaklanan volatilitte çeşitli modellerle belirlenebilmektedir. Volatilitte modellemesi ilk olarak Engle (1982) tarafından otoregresif koşullu değişen varyans (ARCH) modeli olarak ortaya konulmuş, daha sonra birçok araştırmacı tarafından volatilitte modelleri geliştirilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada, 2017-2022 dönemini kapsayan veriler kullanılarak volatilitte yayılımı DCC-GARCH modelleri ile araştırılmıştır.

Çalışmada ilk olarak değişkenlerin durağanlılıkları incelenmiş, sonrasında her bir emtia ve kripto para birimi için uygun ARMA modelleri ve otoregresif koşullu değişen varyans modelleri tahmin edilerek analiz sonlandırılmıştır. Araştırmada kullanılan yumuşak emtialar, tarımsal emtialar, metal emtialar ve kripto para birimlerinin durağanlılıkları Phillips-Perron ve KPSS birim kök testleri ile sınanmış, gerek sabit terimli gerekse sabit terim ve trendli birim kök test sonuçları söz konusu piyasalarda yer alan tüm emtiaların %5 önem seviyesinde, düzey değerlerinde durağan oldukları bulgusu elde edilmiştir.

Araştırmada kullanılan değişkenlere ait birim kök testlerinin incelenmesi sonrasında, yumuşak emtialar, tarımsal emtialar, metaller ve kripto para piyasalarında yer alan her bir finansal varlık için uygun ARMA modelleri tahmin edilmiştir. ARMA modellerinde uygun gecikme uzunluklarının belirlenmesinde Akaike bilgi kriteri, model durağanlık koşulları ve katsayıların istatistiki anlamlılıkları dikkate alınmıştır. ARMA modellerinin artıklarında belirlenen gecikme için ARCH-LM testi sonuçları incelendiğinde, ARCH etkisinin varlığı grlmektedir. ARCH etkisinin varlığından dolayı, tüm emtiaların modellenmesine koşullu değişen varyans modelleri ile devam edilmiştir.

Uygun otoregresif koşullu değişen varyans modellerinin belirlenmesinde; modelin durağanlık varsayımını sağlayıp sağlamadığı, model parametrelerinin anlamlılıkları, ARCH etkisinin ortadan kalkıp kalmadığı ve Akaike bilgi kriteri göz önünde bulundurulmuştur. Belirlenen model tahminlerine göre tüm emtialara ilişkin model durağanlık koşulu için ARCH ve GARCH parametrelerinin toplamının 1'den kek olduğu ve modelin durağanlık koşulunu sağladığı söylenilmektedir.

Çalışmanın analizlerinin son bölümünde ise kripto para birimlerinin yumuşak emtialar, tarımsal emtialar ve metal emtialardan oluşan portföylerde, portföy performansı etkilerinin incelenmesinde zamanla değişen dinamik koşullu korelasyon (DCC-GARCH) modeli kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda yumuşak emtialar, tarımsal emtialar ve metal emtiaları kripto parabirimleri ile çeşitlendirmenin etkisini gözlemek amacıyla oluşturulan araştırmanın tüm hipotezleri kabul edilmiştir. Geleneksel finansal varlıklara alternatif yatırım araçlarından kripto para birimlerinin, portföy çeşitlendirme stratejilerine katkısı ortaya konulmuştur. Kullanılan kripto para birimlerinin gerçekleştirilen portföy eşitlendirmesinde yatırımcı risklerini azalttığı, dolayısıyla riskten koruma özelliği sağladığı tespit edilmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgulara ek olarak, kripto para birimlerinin, geleneksel emtialar ile arasındaki düşük korelasyon sayesinde portföy performansını artırdığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle, kripto para birimlerinin portföy performansını olumlu etkileyen finansal varlıklar olduğu ve portföy çeşitlendirmesi için iyi bir araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular literatürdeki benzer araştırmalar dikkate alınarak değerlendirildiğinde; Bhanja vd. (2023); Kumaran (2022), Gl (2022), Som ve Kayal (2022), Letho vd. (2021), Ma vd. (2020) tarafından yapılan çalışmaların bulgularıyla paralellik göstermektedir. Jana ve Sahu (2023) tarafından yapılan araştırmanın bulgularında ise tüm kripto para birimlerinin riskten koruma sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın bulgularında tüm kripto para birimlerinin riskten koruma sağladığı elde edilmiştir. Dolayısıyla alışma sonuçları Jana ve Sahu (2023)'nun çalışmalarıyla kısmen benzerlik göstermektedir. Bu durumun savaş, pandemi, kriz gibi durumlardan kaynaklandığını söylemek mümkün olabilir.

Çalışma ile birlikte ulaşılan sonuçlardan hareketle Merkez Bankası'na, yatırımcılara, işletmelere, düzenleyici ve denetleyici kurumlara yönelik başlıca önerilerimiz şunlardır:

Yatırımcılara yönelik neriler:

- Kripto para piyasasındaki gelişmeleri takip etmeleri,
- Portfylerini oluştururken kripto para birimlerini portfyelerine dahil etmeleri,
- Tek bir kripto para birimi yerine çeşitlendirilmiş kripto para birimlerinin kullanılarak getiri riskinin azaltılması,
- Kripto para piyasasındaki gelişmelerin yeni fırsat yaratma ve büyüme potansiyeline sahip olmaları nedeniyle kripto paralara yatırım yapmaları,
- Kripto para birimlerinin koruma özelliği sebebiyle beklenmeyen risk ortamında diğer varlık sınıflarından avantajlı olmaları nedeniyle portföylerde bulundurmaları önerilmektedir.

Kamu otoritelerine yönelik neriler:

- Kripto paralara ilişkin düzenlemelerin yapılması,
- Kamu otoritesi-kripto para entegrasyonunun sağlanması,
- Kripto para birimlerinin kamu kontrolü altında tutularak kanuna aykırı işlemlerin nlenmesi,
- Kripto para işlemlerine ait muhasebe standartlarının oluşturulması,
- Kripto paraların vergilendirme sistemine dhil edilmesi büyük bir vergi kaynağı olabileceği sebebiyle önerilmektedir.

İşletmelere yönelik öneriler:

- Kripto para birimlerinin işletmeler tarafından gerçekleştirilen işlemlerde kullanılmasının teşvik edilmesi, ülkemizin finansal, teknolojik ve sosyo-ekonomik bağlamda küresel olarak öncül olması bakımından önerilmektedir.

Merkez Bankasına yönelik neriler:

- Kripto para sistemin kontrolsüzlüğü sebebiyle yasal altyapısının merkez bankaları tarafından geliştirilmesi,
- Merkez bankalarının, geç kalma maliyetlerini azaltması ve teknoloji çağına ayak uydurmalarını için kendi dijital paralarını çıkarması,
- Merkez bankası dijital parası ile para transferleri ve ödemelerin gerçek zamanlı olarak yapılması,
- Merkez bankası dijital parası oluşturularak erişimin bankalara ve bireylere açılması kripto para geleceğinin kontrollü bir Şekilde sağlanması bakımından önerilmektedir.

Çalışma, verilerin elde edildiği dönemin uzunluğu, kullanılan finansal varlık türleri ve metodolojide tercih edilen modellerin varsayımları ile sınırlı kalmıştır. Bundan sonraki araştırmalar için analizlere farklı finansal emtialardan oluşan portföyler dhil edilerek bu çalışmanın kapsamı genişletilebilir. Çalışmanın zaman periyodu daha uzun bir dönemi kapsayacak Şekilde bir veri setinin analizlerde kullanılması ile literatüre katkı sağlayacak yeni sonuçlar elde edilmesi sağlanabilir. Farklı analiz yöntemleri kullanılarak, bulguların karşılaştırılması ve sonuçların birbirlerini destekler nitelikte olup olmadığı tespit edilerek çalışmanın geliştirilebilmesi ve genişletilmesi mümkündür.

Kaynaka

Bakry, W., Rashid, A., Al-Mohamad, S., & El-Kanj, N. (2021). Bitcoin And Portfolio Diversification: A Portfolio Optimization Approach. *Journal Of Risk And Financial Management*, 14(7), 282.

Baur, D. G., & Lucey, B. M. (2010). Is Gold A Hedge Or A Safe Haven? An Analysis Of Stocks, Bonds And Gold. *Financial Review*, 45(2), 217-229.

Bhanja, N., Shah, A. A., & Dar, A. B. (2023). Aggregate, Asymmetric And Frequency-Based Spillover Among Equity, Precious Metals, And Cryptocurrency. *Resources Policy*, 80, 103145.

Engle, R. F. (1982). Autoregressive Conditional Heteroscedasticity With Estimates Of The Variance Of United Kingdom Inflation. *Econometrica: Journal Of The Econometric Society*, 987-1007.

Fara, R., Pinto, T., Vale, Z., & Corchado, J. M. (2021). Portfolio Optimization Of Electricity Markets Participation Using Forecasting Error In Risk Formulation. *International Journal Of Electrical Power & Energy Systems*, 129, 1-12.

Giunta, N., Orlando, G., Carleo, A., & Ricci, J. M. (2024). Exploring Entropy-Based Portfolio Strategies: Empirical Analysis And Cryptocurrency Impact. *Risks*, 12(5), 78.

Gunjan, A. & Bhattacharya, S. (2023). A Brief Review Of Portfolio Optimization Techniques. *Artificial Intelligence Review*, 56(5), 3847-3886.

Gl, Y. (2020). Kripto Paralar Ve Portföy eşitlendirmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (65), 125-141.

Jana, S., & Sahu, T. N. (2023). Can Diversification Be Improved By Using Cryptocurrencies? Evidence From Indian Equity Market. *Journal Of Financial Economic Policy*, 15(6), 551-573.

Jeleskovic, V., Latını, C., Younas, Z. I., & Al-Faryan, M. A. (2024). Cryptocurrency Portfolio Optimization: Utilizing A Garch-Copula Model Within The Markowitz Framework. *Journal Of Corporate Accounting & Finance*, 35(4), 139-155..

Jorion, P. (1997) *Value At Risk: The New Benchmark For Controlling Market Risk*. Irwin Professional Pub.

Karan, B. (2020). *Yatırım Analizi Ve Portföy Yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kaya, F., Doğan, İ. (2019). *Finansal Piyasalar*, Ferudun Kaya (Ed.), *Finansal Yönetim İçinde* (S.43-64). İstanbul: Betayayınevi.

Konno H. & Yamazakı, H. (1991). Mean-Absolute Deviation Portfolio Optimization Model And Its Applications To Tokyo Stock Market. *Manage Sci* 37(5),519–531.

- Kumaran, S. (2022). Portfolio Diversification With Cryptocurrencies–Evidence From Middle Eastern Stock Markets. *Investment Analysts Journal*, 51(1), 14-34.
- Letho, L., Chelwa, G., & Alhassan, A. L. (2022). Cryptocurrencies And Portfolio Diversification In An Emerging Market. *China Finance Review International*, 12(1), 20-50.
- Ma, Y., Ahmad, F., Liu, M., & Wang, Z. (2020). Portfolio Optimization In The Era Of Digital Financialization Using Cryptocurrencies. *Technological Forecasting And Social Change*, 161, 120265.
- Markowitz, H.M., (1952). Portfolio Selection. *Journal Of Finance*, 7(1), 77-91.
- Markowitz, H. (1959). *Portfolio Selection, Efcient Diversification Of Investments*. Wiley, New York.
- Milhomem, D. A., & Dantas, M. J. P. (2020). Analysis Of New Approaches Used In Portfolio Optimization: A Systematic Literature Review, *Production*, 30, 1-16.
- Nadeem, M., Shahzad, A., & Anwar, Y. (2024). Impact Of Crypto Assets As Risk Diversifiers: A Var-Based Analysis Of Portfolio Risk Reduction. *Bulletin Of Business And Economics (Bbe)*, 13(1), 51-60.
- Onan, A. (2013). Metasezgisel Yöntemler Ve Uygulama Alanları. *Çukurova Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 113-128.
- Rockafellar, R.T. & Uryasev, S. (2002). Conditional Value-At-Risk For General Loss Distributions. *J Bank Financ* 26(7), 1443–1471.
- Samuelson, P.A. (1975). The Fundamental Approximation Theorem Of Portfolio Analysis In Terms Of Means, Variances And Higher Moments. *Stochastic Optimization Models In Finance*. Elsevier, Amsterdam, 215–220.
- Sayılğan, G. (2019). *Soru Ve Yanıtlarıyla İşletme Finansmanı*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Som, A., & Kayal, P. (2022). A Multicountry Comparison Of Cryptocurrency Vs Gold: Portfolio Optimization Through Generalized Simulated Annealing. *Blockchain: Research And Applications*, 3(3), 1-8.
- Thongkairat, S., Yamaka, W., & Chakpitak, N. (2019, January). Portfolio Optimization Of Stock, Oil And Gold Returns: A Mixed Copula-Based Approach, In *International Conference Of The Thailand Econometrics Society*. Springer, 474-487.
- Vo, D. H., Pham, T. N., Pham, T. T. V., Truong, L. M., & Nguyen, T. C. (2019). Risk, Return And Portfolio Optimization For Various Industries In The Asean Region. *Borsa Istanbul Review*, 19(2), 132-138.
- Young, M.R. (1998). A Minimax Portfolio Selection Rule With Linear Programming Solution. *Manag Sci* 44(5), 673–683.
- Zanjirdar, M. (2020). Overview Of Portfolio Optimization Models. *Advances In Mathematical Finance And Applications*, 5(4), 419-435.

WORKING CAPITAL MANAGEMENT AND GLOBAL ECONOMIC POLICY UNCERTAINTY: EVIDENCE FROM TURKEY¹

İŞLETME SERMAYESİ YÖNETİMİ VE KÜRESEL EKONOMİK POLİTİKA BELİRSİZLİĞİ: TÜRKİYE'DEN KANITLAR

Çağrı AKSOY HAZIR *

*Araştırma Makalesi / Geliş Tarihi: 07.01.2025
Kabul Tarihi: 27.03.2025*

Öz

Bu çalışmanın amacı, daha önce incelenmemiş olan, küresel ekonomi politikası belirsizliği ile işletme sermayesi yönetimi arasındaki ilişkiyi Türkiye'deki imalat işletmeleri çerçevesinde araştırmaktır. Çalışmada 187 adet imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmenin 16 yıllık finansal verilerinden oluşan örnekleme panel veri analizi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda, küresel ekonomi politikası belirsizliğinin işletmelerin işletme sermayelerine daha fazla yatırım yapmasına neden olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, gelişmekte olan bir piyasada faaliyet gösteren Türk imalat işletmelerinin, risklerini azaltmak ve operasyonel sürekliliklerini sağlamak için işletme sermayesine daha fazla yatırım yaptıkları ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra, ilgili işletmelerin küresel ekonomi politikası belirsizliğinin yüksek olduğu dönemlerde alacak tahsilat gün sayılarının, stok devir günlerinin ve ticari borç ödeme gün sayılarının da arttıkları tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçları, küresel ekonomik politika belirsizliğinin Türkiye'deki imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmeleri ihtiyatlı işletme sermayesi finansman yönteminin kullanımına teşvik ettiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşletme sermayesi yönetimi, nakit döngüsü, küresel ekonomik politika belirsizliği, panel veri.

JEL Sınıflandırması: D81, E60, G30, M40

Abstract

The aim of this study is to examine the unexplored association between working capital management and global economic policy uncertainty within the context of the Turkish manufacturing companies. Panel data regression analysis over a 16-year period, based on a sample of 187 listed manufacturing companies is employed in the study. The results suggest that companies increase their working capital investment due to an increase in global economic policy uncertainty. The study establishes that Turkish companies, which operate in an emerging market, prefer higher working capital to mitigate risks and ensure operational continuity. In addition, during periods of high global economic policy uncertainty, accounts receivable days, inventory turnover days, and accounts payable days increase. The findings show that global economic policy uncertainty induces conservative working capital management.

Keywords: Working capital management, cash conversion cycle, global economic policy uncertainty, panel data.

JEL Classification: D81, E60, G30, M40

¹ **Bibliyografik Bilgi (APA):** FESA Dergisi, 2025; 10(1) , 106 - 118 / DOI: 10.29106/fesa.1615173

* Do. Dr., Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi, cagri.aksoy@omarmara.edu.tr, İstanbul – Türkiye, ORCID: 0000-0003-1172-1412

1. Introduction

The capacity of a company to effectively oversee its working capital is essential to its financial stability. Working capital management (WCM) primarily focuses on managing operational current assets and trade-offs (Yilmaz and Nobanee, 2023). According to Aldubhani et al. (2022), companies should sustain a convenient degree of liquidity to cover their short-term obligations and to guarantee the continuity of their day-to-day operations. The amount of liabilities of a company is influenced by its working capital requirements and financing decisions, which also signals the company's riskiness to external investors (Jabbouri et al., 2023). WCM emphasizes the management a company's short-term capital to fund ongoing operations (Singhania and Mehta, 2017). Nobanee et al. (2011) suggest that the effectiveness of WCM depends on the principle of releasing cash from accounts receivable, inventory and accounts payable. Additionally, this refers to speeding up collections and slowing down the payments to the limit. However, García-Teruel and Martínez-Solano (2007) argue that sustaining an optimum degree of working capital that strikes a balance between costs and benefits is essential for efficient WCM. It should be noted that efficient WCM relies on the strategic approach that the company decides to pursue. Additionally, the company's profitability, risk, and value are all significantly impacted by how it manages its working capital (Smith, 1980).

Several company - specific and macroeconomic factors affect a company's WCM strategy. The association between profitability and WCM has been heavily researched in both developed and developing countries (Deloof, 2003; García-Teruel and Martínez-Solano, 2007; Nazir and Afza, 2009; Akbulut, 2011; Nobanee et al., 2011; Baños-Caballero et al., 2012; Altaf and Shah, 2017; Le et al., 2018; Amponsah-Kwatiah and Asiamah, 2020; Rey-Ares et al., 2021; Deari Kukeli et al., 2022; Karim et al., 2023). Various studies have investigated the factors that determine WCM policy of companies. The influence of macroeconomic factors and company - specific factors on WCM has been acknowledged by the authors of many studies (Manoori and Muhammed, 2012; Mutua Mathuva, 2014; Tahir and Anuar, 2016; Moussa, 2019; Jabbouri et al., 2023; Tiwari et al., 2023; Yilmaz and Nobanee, 2023). However, less emphasis was placed on the effect of economic policy uncertainty, that shape the company's operations and financial decisions, on WCM. The term "Economic policy uncertainty (EPU)" is mainly the possibility that upcoming policies may differ from existing policies and how these changes may have impact on macro- and microeconomic activities (Baker et al., 2016). Economic recession and a dynamic environment lead to EPU, which also has an additional negative impact on companies' development. Previous studies find that EPU impacts corporate cash holding (Demir and Ersan, 2017), firm investment level (Drobetz et al., 2018; Kong et al., 2022), merger and acquisitions deals (Bonaime et al., 2018), cost of financing (Jens, 2017), dividend policy (Attig et al., 2021) and capital structure choice (Zhang et al., 2015).

Companies may change their WCM strategies for a variety of reasons when governments propose new economic policies to boost the macroeconomy, which creates significant uncertainty for the actual economy. The volatility of uncertainty in the economic environment can be a significant determinant of WCM. If EPU increases, access to external finance will be more difficult for companies, and companies prefer internally generated cash resources for investment (Duong et al., 2020). However, since increased policy uncertainty cause to a slowdown in operations, it may also lead companies to increase their working capital investment as they do not need to free up funds to invest in growth opportunities (Rehman et al., 2017).

This research aims to analyze the influence of global economic policy uncertainty on working capital management using a sample of 2509 firm-year observations covering the period 2007 – 2022 for manufacturing companies listed in Borsa Istanbul Stock Exchange (BIST). Economic policy uncertainty captures the uncertainty surrounding economic policy decisions, the timing and nature of policy actions, and the financial impacts of both policy actions and inactions (Baker et al., 2016). Since EPU has not been calculated for Turkey, global economic policy uncertainty (GEPU) is employed in this study (Hoque and Zaidi, 2019; Yu et al., 2021). One of the key global risk factors influencing the performance of the global financial markets is the risk of GEPU. The global economic policy uncertainty exhibits greater effects on the financing environment of companies. An increase in GEPU might cause companies to postpone their investments and consumers to delay making purchases (Kong et al., 2022).

Due to its rapid growth, the Turkish stock market is quite vulnerable to external shocks, such as uncertainty in global economic policies. Turkey, as an emerging economy, reacts more quickly than developed economies. Moreover, business operations and strategic decisions are directly impacted by Turkey's economic instability. Global economic shocks to the Turkish economy, such as rising interest rates and changes in energy prices, may cause significant pressure on companies' WCM. WCM is an appropriate topic for this study because most companies invest heavily in working capital, when recessions are caused by policy uncertainty, which in turn discourages investment, puts pressure on the financial system, affects consumer demand for goods, and impairs companies' productivity and financial stability.

The findings reveal that increased GEPU causes an increase in working capital investment in Turkey. The evidence also indicates that a rise in GEPU is linked to an increase in all components of working capital. These results

highlight that higher global economic policy uncertainty strengthens companies' incentives to increase investment in working capital and its components. The study suggests that the key factors influencing WCM in Turkish companies are leverage, firm size, and operating cash flow. This research adds to the literature regarding the topic of the linkage between GEPU and WCM, which has been less studied so far. In the literature, there are studies focusing on how EPU affects company - specific characteristics in developed and developing countries. However, this is the only study examining the influence of GEPU on WCM and its components. This study enriches the literature on the relevance of global economic policy uncertainty in the choice of the WCM strategy and highlights the importance of GEPU as a determinant of WCM behavior of companies. It also provides guidance on how companies should modify their WCM strategies in reaction to sudden policy changes in the global economic environment. Given that Turkey is an emerging market, the study offers unique empirical evidence.

The study's remaining sections are organized in the following manner: The previous literature is summarized in the Section 2. The sample data and methodology employed in the study were provided in the Section 3. The empirical results were presented and discussed in Section 4. The last section concludes the study and outlines the policy implications, and limitations.

2. Literature Review

WCM is one of the essential aspects of financial management, which shapes companies' operational efficiency and maintains the balance between liquidity and profitability (Amponsah-Kwatiah and Asiamah, 2020; Jabbouri et al., 2023). According to Altaf and Ahmad (2019), the aim of working capital policy is to determine the appropriate degree of investment in working capital and the sources of funding for working capital. WCM focuses on keeping the current assets and current liabilities in balance and providing significant support for the revenues or longitudinal cash flows of the companies (Afrifa and Padachi, 2016). The effectiveness of the WCM is based on the rule of ensuring adequate cash flow to meet short-term obligations and operating expenses (Sah et al., 2022). Eljelly (2004) suggests that excessive investment in current assets must be avoided, and the risk of failing to pay short-term obligations must be eliminated, to effectively manage working capital and this can be accomplished through planning and managing current assets and current liabilities. Consistent with the management of the operating cycle, WCM deals with inventory, accounts receivable, and accounts payable (Yilmaz and Nobanee, 2023). The WCM is noted by Smith (1980) to be important because of its impact on a company's value, riskiness, and performance.

Depending on the company's risk objectives and resources, different WCM strategies can be adopted by companies, including aggressive and conservative WCM strategies. Sustaining a higher level of current assets results in losses for the companies on all short-term investments. However, a company with a small amount of current assets, can be more susceptible to difficulties and may even fail quickly in managing its operations. This makes the company less able to cover its short-term liabilities and exposes the company to more liquidity risk (Aldubhani et al., 2022). Depending on the companies' risk objectives and resources, they can adopt an aggressive WCM strategy or a conservative WCM strategy to increase their profitability, create value, and eliminate risks. An aggressive WCM strategy is associated with minimizing working capital investment and utilizing suppliers' credit terms to obtain short-term financing (García-Teruel and Martínez-Solano, 2007; Altaf and Ahmad, 2019). Conversely, additional investment in working capital, which means holding higher levels of accounts receivable and inventories, and lower levels of accounts payable, is represented as conservative WCM strategy (Altaf and Shah, 2018). It is argued that under an aggressive WCM strategy, reducing inventory holding and keeping accounts receivable to the minimum level allows companies to invest the funds in elsewhere. Postponing payments to suppliers can be a flexible source of funding (Deloof, 2003). However, García-Teruel and Martínez-Solano (2007) argue that if a company adopts a conservative WCM strategy, increasing inventories and accounts receivable can stimulate sales, prevent production disruptions, and reduce supply costs, which will increase the company's profitability. Baños-Caballero et al. (2012) point out that an aggressive WCM strategy is related with low investment in working capital, which is a high-risk, and high-return approach, whereas a conservative WCM strategy is associated with heavy investment in working capital, which is a low-risk and low-return approach.

The macroeconomic environment plays a significant role in explaining the dynamics of working capital management (Smith, 1987). A slowdown in the economy raises significant doubts about the potential profitability of businesses. Wasiuzzaman and Arumugam (2013) argue that working capital managers must adopt an aggressive WCM strategy in times of economic fluctuations to maximize liquidity, prevent debt expenses, and guarantee day to day operations. According to Smith (1980), working capital levels fluctuate when inflation and interest rates are rising, making it challenging for companies to maintain a balance in operations. A different point of view contends that companies operate more slowly during economic downturns, which results in decreased sales and inventory turnover as well as an increase in days' receivables. Under such conditions, companies can necessitate a conservative approach of WCM and do not have to free up cash for new investments (Rehman et al., 2017).

Given the contradictory arguments between WCM and economic conditions, empirical evidence in general supports the fact that GDP growth rate is significant and negatively related to WCM (Akinlo, 2012; Azami and Tabar, 2016; Rehman et al., 2017). On the contrary, Baños-Caballero et al. (2014) argue that slow economic growth forces companies to have lower inventory and accounts receivable levels, which eventually lead to lower investment in working capital. Within the context of macroeconomic variables, economic policy uncertainty can play a relevant role in the effectiveness and efficiency of WCM. Economic recession leads to economic policy uncertainty, which has an additional negative influence on companies' strategic development (Jens, 2017). Companies may alter their WCM strategy for a variety of reasons.

When governments propose new economic policies to boost the macroeconomy, it creates economic uncertainty. Economic uncertainty also refers to the uncertainty regarding activities taken by the government that impact the economy. However, because uncertainty is characterized as being unobservable, it is challenging to quantify. "Economic policy uncertainty (EPU)" is an index developed by (Baker et al., 2016) that encapsulates uncertainty regarding who will decide on economic policy, what actions will be taken in terms of economic policy, when they will be taken, and how those actions will affect the entire economy. Specifically, the extent to which political and regulatory systems are responsible for the overall economic uncertainty is measured by economic policy uncertainty (Drobetz et al., 2018).

When economic policy uncertainty prevails, businesses can prefer to hold more cash reserves to cover unexpected operational difficulties, which lowers their demand for external funding. This means that low investment in working capital can be considered as an efficient way when EPU increases. In contrast, managers can prefer high investment in working capital in order to reduce possibility of interruptions in production and price fluctuations in reaction to an increase in EPU. Despite the significance of the nexus between EPU and WCM, little is known about their relationship. Dbouk et al. (2020) find empirical evidence that increased EPU drives high levels of inventory, trade credits, and working capital. They suggest that WCM strategy choice depends on the level of macroeconomic uncertainty, and companies prefer to adopt a conservative WCM strategy. Jory et al. (2020) analyze the relationship between EPU and corporate trade credit, which is the vital component of working capital. They note that during periods of high EPU, companies shorten their receivables terms and face shorter payables terms for suppliers. On the contrary, Zeng et al. (2020) analyze the relationship between EPU and inventory holding, which is also an important component of working capital, and show that companies reduce inventory holdings during high EPU levels. Reyad et al. (2022) examine the impact of EPU on WCM for the US, UK, German, and Chinese companies. They demonstrate that during high levels of EPU, US, German, and Chinese companies choose to adopt aggressive WCM strategies. Conversely, UK companies prefer a conservative WCM strategy. Tarkom and Ujah (2023) examine the effect of GEPU on working capital decisions in sixteen countries. They indicate that companies adopt a conservative WCM strategy during periods of high GEPU. Given the contradictory and limited evidence on the effect of GEPU on WCM, the hypothesis is as follows:

H1: Working capital management is related to GEPU.

3. Sample Data and Research Methods

The study's population comprises manufacturing companies listed on Borsa Istanbul (BIST) from 2007 to 2022. Companies, that have at least four continuous time series observations during the period 2007-2022 are included in the study. Since inflation accounting is applied in Turkey as of 2023, the analysis does not include the financial data for 2023. The observations with missing values or errors are excluded, resulting in a final sample of 187 companies and 2509 company-years. The financial data is obtained from Thomson Reuters DataStream, and the extreme values of variables in the sample are winsorized at 1 and 99% percentiles. Since the listed companies have different initial public offerings (IPOs), the H1 is tested using an unbalanced panel regression model.

In order to investigate the impact of GEPU on WCM, the cash conversion cycle is used as a measure of WCM (Deloof, 2003; García-Teruel and Martínez-Solano, 2007; Baños-Caballero et al., 2010; Dbouk et al., 2020; Tarkom and Ujah, 2023). A company's cash conversion cycle (CCC) is the period that elapses between the ultimate recovery of cash collections from product sales and the cash expenditures on a company's purchase of productive assets (Richards and Laughlin, 1980). A long CCC is a sign of a conservative WCM since it reflects longer inventory sales and receivables collection days and shorter days' outstanding for payables. Conversely, a shorter CCC necessitates quick inventory sales, quick receivables collection, and delayed payables to free up liquidity (Jabbouri et al., 2023). CCC is used as the dependent variable and calculated as follows:

- Cash Conversion Cycle (CCC) = Accounts Receivable Days (ARD) + Inventory Turnover Days (INVD) – Accounts Payable Days (APD)
- Accounts Receivable Days (ARD) = $365 / (\text{Net Sales} / \text{Average Accounts Receivable})$
- Inventory Turnover Days (INVD) = $365 / (\text{Cost of Goods Sold} / \text{Average Inventory})$
- Accounts Payable Days (APD) = $365 / (\text{Cost of Goods Sold} / \text{Average Accounts Payable})$

The main independent variable is global economic policy uncertainty (GEPU). Since an index of economic policy uncertainty for Turkey has not been developed, GEPU is applied in the study. The core measure of GEPU was established by Baker et al. (2016). The “Global Economic Policy Uncertainty (GEPU)” is derived from the GDP-weighted average of national EPU indices from 21 nations². As the GEPU index is estimated monthly, the natural logarithm of the 12-month arithmetic average of the GEPU index is used.

Following the literature on WCM (Deloof, 2003; García-Teruel and Martínez-Solano, 2007; Nobanee et al., 2011; Baños-Caballero et al., 2012; Mutua Mathuva, 2014; Altaf and Shah, 2018; Chauhan and Banerjee, 2018; Le et al., 2018; Moussa, 2019; Amponsah-Kwatiah and Asiamah, 2020; Aldubhani et al., 2022; Deari et al., 2022; Jabbouri et al., 2023; Karim et al., 2023; Yilmaz and Nobanee, 2023), firm size (SIZE); the natural logarithm of total assets, leverage (LEV); ratio of total debt to total assets, profitability (ROA); ratio of net income to total assets, growth opportunity (GROWTH); change in sales over the previous year, and operating cash flow (OCF); operating cash flows to total assets are used as the independent variables to control for the company-specific characteristics. The main empirical model (Model 1) is estimated as follows:

$$(1) CCC_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 CCC_{i,t-1} + \beta_2 GEPU_{i,t} + \beta_3 ROA_{i,t} + \beta_4 LEV_{i,t} + \beta_5 SIZE_{i,t} + \beta_6 GROWTH_{i,t} + \beta_7 OCF_{i,t} + YEAR + \epsilon_{it}$$

The following three models, in which the dependent variables are the components of CCC, namely, accounts receivable days (ARD), inventory turnover days (INVD), and accounts payable days (APD), are also estimated.

$$(2) ARD_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 ARD_{i,t-1} + \beta_2 GEPU_{i,t} + \beta_3 ROA_{i,t} + \beta_4 LEV_{i,t} + \beta_5 SIZE_{i,t} + \beta_6 GROWTH_{i,t} + \beta_7 OCF_{i,t} + YEAR + \epsilon_{it}$$

$$(3) INVD_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 INVD_{i,t-1} + \beta_2 GEPU_{i,t} + \beta_3 ROA_{i,t} + \beta_4 LEV_{i,t} + \beta_5 SIZE_{i,t} + \beta_6 GROWTH_{i,t} + \beta_7 OCF_{i,t} + YEAR + \epsilon_{it}$$

$$(4) APD_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 APD_{i,t-1} + \beta_2 GEPU_{i,t} + \beta_3 ROA_{i,t} + \beta_4 LEV_{i,t} + \beta_5 SIZE_{i,t} + \beta_6 GROWTH_{i,t} + \beta_7 OCF_{i,t} + YEAR + \epsilon_{it}$$

Using dynamic panel data, the generalized method of moment (GMM) system estimation is applied to examine the effect of GEPU on CCC and its components. GEPU is considered as an exogenous factor; therefore, to tackle the endogeneity problem in the regression, a two-step GMM is employed (Arellano and Bond, 1991; Blundell and Bond, 1998). According to Roodman (2009), two-step GMM is more effective and resistant to autocorrelation and heteroscedasticity. In order to control for endogeneity, a two-step GMM including the one-period lagged values of the dependent variables as one of the independent variables, are included in the initial models (Wooldridge, 2001). Test statistics for the first-order and second-order autocorrelation, the Hansen test to check the validity of instruments, and the Sargan test of over-identifying restrictions are conducted (Arellano and Bond, 1991; Blundell and Bond, 1998).

Given that a certain degree of multicollinearity can arise, the multicollinearity is tested using the variance inflation factors (VIF). When estimating a regression coefficient, if the predictors are multicollinear, the VIF factors are calculated to quantify the increase in variance (Mutua Mathuva, 2014). Overall VIF is 1.248 below the threshold of 5-10 (Chatterjee and Price, 1977), indicating that multicollinearity does not exist.

4. Empirical Results

The results of the panel regression and correlation analyses are presented in this section along with the variables' summary statistics. A series of robustness checks are also conducted and presented in this section.

4.1. Univariate Results

Table 1 displays the descriptive statistics of the main variables. The sample companies' average CCC is 99 days, meaning that it takes more than three months to convert inventory to sales, collect money, and pay the money to suppliers. ROA has a mean of 6% and a standard deviation of 12%. The mean of leverage is 53%, whereas the mean of operating cash flow is 5%. For the firm size, the mean value is 8.5, which is greater than its standard

² https://www.policyuncertainty.com/global_monthly.html, Erişim Tarihi: 03.12.2023

deviation (0.8). The growth range of sample companies varies widely between -1% and a maximum of 156%. The average growth rate is 33%.

Table 1. Descriptive Statistics of the Sample

	N	Std. Dev.	Mean	min	max	p25	p75
CCC	2479	99.291	97.895	-295.294	565.007	35.367	142.152
GEPU	2509	.169	2.214	1.844	2.503	2.084	2.332
ROA	2509	.12	0.060	-.518	.619	.003	.11
LEV	2509	.257	0.528	.036	2.94	.342	.695
SIZE	2509	.852	8.459	6.131	11.235	7.913	8.996
GROWTH	2480	3.342	0.325	-1	156.134	.03	.374
OCF	2509	.117	0.051	-.476	.627	-.01	.114

Source: Author's Work

The correlation among the variables is presented in Table 2. The correlation between CCC and the main independent variable GEPU is positive but not significant. The coefficient between CCC and ROA is not statistically significant and CCC has an anticipated positive sign. At the 1% significance level, leverage and firm size are negatively correlated with CCC. The correlation between CCC and growth rate is not significant, whereas CCC and OCF have a correlation coefficient of -0.218.

Table 2. Correlation Analysis of the Variables

Variables	CCC	GEPU	ROA	LEV	SIZE	GROWTH	OCF
CCC	1.000						
GEPU	0.013	1.000					
ROA	0.001	0.208***	1.000				
LEV	-0.206***	0.096***	-0.386***	1.000			
SIZE	-0.310***	0.264***	0.261***	0.155***	1.000		
GROWTH	-0.004	-0.002	0.031	0.000	0.037*	1.000	
OCF	-0.218***	0.026	0.351***	-0.094***	0.206***	-0.031	1.000

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Source: Author's Work

4.2. Multivariate Results

Table 3 provides the results of the panel regression analysis. The link between WCM and GEPU is examined by applying a two-step GMM regression model. The association between components of CCC is also investigated. The first model aims to determine the impact of GEPU on CCC. The dependent variable is in Model 2 ARD, in Model 3 INVD, and in Model 4 APD. One-period lagged values of the dependent variables are incorporated as independent variables in all models to control for the potential serial correlation's effects (Blundell and Bond, 1998). For all the models, the Hansen test is conducted, and the statistics indicate that all instruments are exogenous. Additionally, autocorrelation tests indicate the absence of second-order autocorrelation (Arellano and Bond, 1991). It can be concluded that the consistency of the estimates and the validity of the instrumental variables are met.

Table 3. Results of GMM Models

Variables	CCC (Model 1)	ARD (Model 2)	INVD (Model 3)	APD (Model 4)
L.CCC	0.671*** (0.0374)			
L.ARD		0.611*** (0.0493)		
L.INVD			0.668*** (0.0443)	
L.APD				0.586*** (0.0475)
GEPU	71.07*** (17.30)	25.92*** (7.727)	68.40*** (15.34)	22.22** (9.286)
ROA	23.19 (31.53)	-30.23** (15.32)	-43.35* (23.94)	-84.95*** (18.49)
LEV	-72.56*** (16.53)	0.280 (8.184)	-39.50*** (14.55)	53.17*** (11.58)
SIZE	-9.242** (3.986)	-3.303 (2.113)	-10.83*** (3.851)	-5.561** (2.355)
GROWTH	-12.22 (8.880)	5.174 (5.509)	11.94* (7.064)	27.81*** (4.997)
OCF	-150.2*** (24.82)	-22.20* (11.97)	-65.55*** (15.23)	62.16*** (13.86)
Year dummy	YES	YES	YES	YES
Observations	2286	2286	2286	2286
Number of Comp	187	187	187	187
AR(1) p-value	0.000	0.000	0.000	0.000
AR(2) p-value	0.734	0.088	0.636	0.226
Hansen test p-value	0.365	0.405	0.286	0.314

Standard errors in parentheses

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Source: Author's Work

The findings indicate that in all models the lagged dependent variable CCC is positively related with CCC levels in the previous year (Mathuva, 2014; Dbouk et al., 2020; Mutua Reyad et al., 2022; Jabbouri et al., 2023; Sawarni et al., 2023; Yilmaz and Nobanee, 2023). Table 3 reveals that CCC is significant and positively related to GEPU. The results confirm that higher GEPU triggers companies to slow down the operations and to follow a conservative

WCM strategy. Companies' liquidity is drained when GEPU rises since it takes longer for them to turn their resources into cash (Tarkom and Ujah, 2023). According to Cheng (2019), the positive relationship between policy uncertainty and CCC can also be interpreted as an inefficient WCM. Moreover, this may indicate that there is a deterioration in the management of companies' working capital (Reyad et al., 2022).

For the control variables in Model 1, leverage is negatively associated with CCC at the 1% level of significance, revealing that companies with higher leverage have lower CCCs. This result is consistent with the previous studies (Baños-Caballero et al., 2010; Zariyawati et al., 2016; Chauhan and Banerjee, 2018; Dbouk et al., 2020; Jabbouri et al., 2023). Consistent with Manoori and Muhammed (2012), Moussa (2019), Jabbouri et al. (2023), Sawarni et al. (2023) and Tiwari et al. (2023), firm size shows a significant negative association with CCC. It can be argued that large companies have more negotiating leverage with suppliers and customers, which grants them better credit terms (Jabbouri et al., 2023). The findings demonstrate a significant negative relationship between CCC and operating cash flow at the 1% level. This strongly supports the notion that efficient WCM via a shorter CCC leads to a high degree of operating cash flow (Manoori and Muhammed, 2012; Moussa, 2019; Sawarni et al., 2023; Tiwari et al., 2023; Yilmaz and Nobanee, 2023). Finally, ROA as an indicator of company performance and companies' growth opportunities (GROWTH) are not found to be determinants of the CCC. The insignificant positive relationship between CCC and ROA supports Chauhan and Banerjee (2018), Rey-Ares et al. (2021) and Sawarni et al. (2023), who also found the relationship between ROA and CCC insignificant. Besides, GROWTH fails to be statistically significant, as a result, in line with Zariyawati et al. (2016).

In Models 2-4, the relationship between the components of CCC and GEPU is analyzed. In line with the results of Cheng (2019), Dbouk et al. (2020), Tarkom and Ujah (2023), ARD has a significant positive relationship with GEPU. The findings suggest that in times of high GEPU, companies adopt a conservative WCM strategy and lengthen their ARD to boost their sales (Dbouk et al., 2020). Additionally, the results show that INVD increases with GEPU, which is in line with the findings of Cheng (2019), Dbouk et al. (2020) and Tarkom and Ujah (2023). During periods of uncertainty, companies prefer to increase investment in inventories to prevent production disruptions and reduce the risk of stockouts (Deloof, 2003; García-Teruel and Martínez-Solano, 2007). Contrary to the results of Jory et al. (2020), high levels of GEPU increase the payable deferral period. An increased payable deferral period implies flexible payment terms or trade credit options. In times of high uncertainty, flexible payment terms can encourage manufacturing companies to purchase more and shift storage expenses to their own (Dbouk et al., 2020).

4.3. Robustness Checks

Several robustness tests are carried out to provide further support for the main results. The baseline regression is reestimated using alternative measures of uncertainty. Given that companies are sensitive to uncertainty, instead of the 12-month average of GEPU, the natural logarithm of GEPU as of December (GEPU_DEC) is used as the main independent variable in Model 5. In Model 6, the main regression is conducted using the logarithm of the average world uncertainty index (WUI), which measures uncertainty by counting how often the term "uncertainty" appears in the quarterly country reports published by the "Economic Intelligence Unit" (Ahir et al., 2018) as the main independent variable. Finally, in Model 7 the world uncertainty index as of quarter 4 (WUI_Q4) is used as an uncertainty proxy, and the effect of uncertainty on CCC is tested.

$$(5) CCC_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 CCC_{t-1} + \beta_2 GEPU_DEC_{i,t} + \beta_3 ROA_{i,t} + \beta_4 LEV_{i,t} + \beta_5 SIZE_{i,t} + \beta_6 GROWTH_{i,t} + \beta_7 OCF_{i,t} + YEAR + \epsilon_{it}$$

$$(6) CCC_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 CCC_{t-1} + \beta_2 WUI_{i,t} + \beta_3 ROA_{i,t} + \beta_4 LEV_{i,t} + \beta_5 SIZE_{i,t} + \beta_6 GROWTH_{i,t} + \beta_7 OCF_{i,t} + YEAR + \epsilon_{it}$$

$$(7) CCC_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 CCC_{t-1} + \beta_2 WUI_Q4_{i,t} + \beta_3 ROA_{i,t} + \beta_4 LEV_{i,t} + \beta_5 SIZE_{i,t} + \beta_6 GROWTH_{i,t} + \beta_7 OCF_{i,t} + YEAR + \epsilon_{it}$$

As in initial analysis, two-step GMM method is applied. The Arellano-Bond test results demonstrate no autocorrelation, and the Sargan and Hansen test results show that all instrumental variables are exogenous, confirming the models' efficiency and accuracy. Table 4 displays the results of the robustness tests.

Table 4. Results of Robustness Tests

Variables	CCC (Model 5)	CCC (Model 6)	CCC (Model 7)
GEPU_DEC	55.02*** (15.28)		
WUI		48.84*** (11.07)	
WUI_Q4			43.98*** (10.21)
L.CCC	0.682*** (0.0370)	0.647*** (0.0419)	0.654*** (0.0411)
ROA	26.98 (31.15)	47.53* (28.17)	44.60 (28.16)
LEV	-73.95*** (16.98)	-55.55*** (15.25)	-59.48*** (15.55)
SIZE	-5.259 (3.508)	-16.96*** (5.349)	-14.34*** (4.866)
GROWTH	-12.84 (8.963)	0.278 (9.208)	-0.0492 (8.997)
OCF	-148.4*** (24.12)	-149.7*** (24.03)	-149.4*** (23.66)
Year dummy	Yes	Yes	Yes
Observations	2286	2286	2286
Number of Comp	187	187	187
AR(1) p-value	0.000	0.000	0.000
AR(2) p-value	0.833	0.764	0.778
Hansen test p-value	0.344	0.373	0.352

Standard errors in parentheses

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Source: Author's Work

Consistent with the earlier findings, the results in all models confirm that uncertainty has a significant positive effect on CCC. Consequently, companies prefer to invest more in working capital in periods of high uncertainty. The results strongly support the notion that Turkish manufacturing companies prefer lower returns and lower risks in periods of high uncertainty.

5. Conclusion

The effect of global economic policy uncertainty on company activities has become a significant concern due to recent political disagreements and economic crises. In this view, working capital management can be challenging when macroeconomic conditions are uncertain. Global economic policy uncertainty leads to restrictions on external financing, rising in interest rates, and lower in cash flow. During periods of uncertainty, working capital

management plays a vital role in maintaining day to day operations and fulfilling the balance between profitability and liquidity.

Notwithstanding the importance of the nexus between working capital management and global economic policy uncertainty, little attention has been paid to their relationship. This study aims to examine the effect of global economic policy uncertainty on working capital management and is based on a panel data regression analysis of 187 listed manufacturing companies in Turkey over a 16-year period. The results indicate that cash conversion cycle as the measure of working capital management is positively affected by global economic policy uncertainty. Moreover, the inventory turnover days, accounts receivable days, and accounts payable days are also positively associated with global economic policy uncertainty. The findings highlight the challenges that companies encounter when they try to sell their inventory, collect their receivables, and improve their credit reputation. The results reveal that levels of all individual components of working capital vary in accordance with the economic cycle's dynamic movement. Although accelerating cash collections and delaying cash payments is an indicator of efficient working capital management, it can be argued that Turkish companies, which operate in volatile market conditions, prefer high investment in working capital to decrease the risk of interruptions in their business operations.

In summary, this study has contributed to the knowledge on how global economic policy uncertainty affects working capital management and has important practical implications. Firstly, regarding companies' financial decisions related to investment, managers should recognize the importance of risk management in periods of uncertainty, develop a flexible working capital management strategy, and give equal attention to all components of cash conversion cycle. Managers should maintain the optimum level of cash conversion cycle to avoid large shocks from policy uncertainties and liquidity risks. Secondly, policymakers should focus on easing access to financing, controlling the short-run negative impacts of policy uncertainty, and providing special incentives to companies during periods of high uncertainty.

This study contributes to the existing literature on working capital management by analyzing the association of working capital management and global economic policy uncertainty. It shows that not only company-specific characteristics, also global economic policy uncertainty as a macroeconomic variable has an important impact on the working capital management strategy of Turkish companies. In addition, it is also empirically documented that policy uncertainty has a significant influence on the components of the cash conversion cycle. Several limitations of this study may offer opportunities for future research. Firstly, this study is limited to one country and further research should compare the relationship between working capital management and global economic policy uncertainty that involves companies in developed and developing countries. To generalize the results, the population of the study can be expanded with companies from other industries. Exploring the interaction between working capital management, global economic policy uncertainty, corporate governance, and ownership structure would certainly add value to the existing literature.

References

- Afrifa, G. A., & Padachi, K. (2016). Working Capital Level Influence On Sme Profitability. *Journal Of Small Business And Enterprise Development*, 23(1), 44–63. <https://doi.org/10.1108/Jsbed-01-2014-0014>.
- Ahir, H., Bloom, N., & Furceri, D. (2018). The World Uncertainty Index. In *Ssrn Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3275033>.
- Akbulut, R. (2011). An Application To Measure Impact Of Working Capital Management On Profitability In Firms In Manufacture Sector Quoted On Ise. *İstanbul University Journal Of The School Of Business Administration*, 40(2), 195-206.
- Akinlo, O. O. (2012). Determinants Of Working Capital Requirements In Selected Quoted Companies In Nigeria. *Journal Of African Business*, 13(1), 40–50. <https://doi.org/10.1080/15228916.2012.657951>.
- Aldubhani, M. A. Q., Wang, J., Gong, T., & Maudhah, R. A. (2022). Impact Of Working Capital Management On Profitability: Evidence From Listed Companies In Qatar. *Journal Of Money And Business*, 2(1), 70–81. <https://doi.org/10.1108/Jmb-08-2021-0032>.
- Altaf, N., & Ahmad, F. (2019). Working Capital Financing, Firm Performance And Financial Constraints: Empirical Evidence From India. *International Journal Of Managerial Finance*, 15(4), 464–477. <https://doi.org/10.1108/Ijmf-02-2018-0036>.
- Altaf, N., & Shah, F. (2017). Working Capital Management, Firm Performance And Financial Constraints: Empirical Evidence From India. *Asia-Pacific Journal Of Business Administration*, 9(3), 206–219. <https://doi.org/10.1108/Apjba-06-2017-0057>.

- Altaf, N., & Shah, F. A. (2018). Investment And Financial Constraints In Indian Firms: Does Working Capital Smoothen Fixed Investment? *Decision*, 45(1), 43–58. <https://doi.org/10.1007/S40622-018-0178-8>.
- Amponsah-Kwatiah, K., & Asiamah, M. (2020). Working Capital Management And Profitability Of Listed Manufacturing Firms In Ghana. *International Journal Of Productivity And Performance Management*, 70(7), 1751–1771. <https://doi.org/10.1108/Ijppm-02-2020-0043>.
- Arellano, M., & Bond, S. (1991). Some Tests Of Specification For Panel Data: Monte Carlo Evidence And An Application To Employment Equations. *Review Of Economic Studies*, 58(2), 277–297.
- Attig, N., El Ghouli, S., Guedhami, O., & Zheng, X. (2021). Dividends And Economic Policy Uncertainty: International Evidence. *Journal Of Corporate Finance*, 66(November 2020), 101785. <https://doi.org/10.1016/J.jcorpfin.2020.101785>.
- Azami, Z., & Tabar, F. J. (2016). Investigating The Factors Affecting Working Capital Of Companies Using The Generalized Method Of Moments. *Bulletin De La Société Royale Des Sciences De Liège*, 85(1999), 1402–1415. <https://doi.org/10.25518/0037-9565.6143>.
- Baker, S. R., Bloom, N. & Davis, S. J. (2016). Measuring Economic Policy Uncertainty. *Quarterly Journal Of Economics*. 131(4), 1593–1636. <https://doi.org/10.1093/Qje/Qjw024>. Advance.
- Baños -Caballero, S., García-Teruel, P. J., & Martínez-Solano, P. (2010). Working Capital Management In Smes. *Accounting And Finance*, 50(3), 511–527. <https://doi.org/10.1111/J.1467-629x.2009.00331>.
- Baños -Caballero, S., García-Teruel, P. J., & Martínez-Solano, P. (2012). How Does Working Capital Management Affect The Profitability Of Spanish Smes? *Small Business Economics*, 39(2), 517–529. <https://doi.org/10.1007/S11187-011-9317-8>.
- Baños -Caballero, S., García-Teruel, P. J., & Martínez-Solano, P. (2014). Working Capital Management, Corporate Performance, And Financial Constraints. *Journal Of Business Research*, 67(3), 332–338. <https://doi.org/10.1016/J.jbusres.2013.01.016>.
- Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial Conditions And Moment Restrictions In Dynamic Panel Data Models. *Journal Of Econometrics*, 87(1), 115–143. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(98\)00009-8](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00009-8).
- Bonaime, A., Gulen, H., & Ion, M. (2018). Does Policy Uncertainty Affect Mergers And Acquisitions? *Journal Of Financial Economics*, 129(3), 531–558. <https://doi.org/10.1016/J.jfineco.2018.05.007>.
- Chatterjee, S., & Price, B. (1977). *Regression Analysis By Example*. New York: John Wiley & Son.
- Chauhan, G. S., & Banerjee, P. (2018). Financial Constraints And Optimal Working Capital – Evidence From An Emerging Market. *International Journal Of Managerial Finance*, 14(1), 37–53. <https://doi.org/10.1108/Ijmf-07-2016-0131>.
- Cheng, X. (2019). The Impact Of Economic Policy Uncertainty On The Efficiency Of Corporate Working Capital Management—The Evidence From China. *Modern Economy*, 10(03), 811–827. <https://doi.org/10.4236/Me.2019.103054>.
- Dbouk, W., Moussawi-Haidar, L., & Jaber, M. Y. (2020). The Effect Of Economic Uncertainty On Inventory And Working Capital For Manufacturing Firms. *International Journal Of Production Economics*, 230(July), 107888. <https://doi.org/10.1016/J.ijpe.2020.107888>.
- Deari, F., Kukeli, A., Barbuta-Misu, N., & Virvanuta, F. O. (2022). Does Working Capital Management Affect Firm Profitability? Evidence From European Union Countries. *Journal Of Economic And Administrative Sciences*. <https://doi.org/10.1108/Jeas-11-2021-0222>.
- Deloof, M. (2003). Does Working Capital Management Affect Profitability Of Belgian Firms? *Journal Of Business Finance And Accounting*, 30(3–4), 573–588. <https://doi.org/10.1111/1468-5957.00008>.
- Demir, E., & Ersan, O. (2017). Economic Policy Uncertainty And Cash Holdings: Evidence From Bric Countries. *Emerging Markets Review*, 33, 189–200. <https://doi.org/10.1016/J.ememar.2017.08.001>.
- Drobetz, W., El Ghouli, S., Guedhami, O., & Janzen, M. (2018). Policy Uncertainty, Investment, And The Cost Of Capital. *Journal Of Financial Stability*, 39, 28–45. <https://doi.org/10.1016/J.jfs.2018.08.005>.
- Duong, H. N., Nguyen, J. H., Nguyen, M., & Rhee, S. G. (2020). Navigating Through Economic Policy Uncertainty: The Role Of Corporate Cash Holdings. *Journal Of Corporate Finance*, 62(March), 101607. <https://doi.org/10.1016/J.jcorpfin.2020.101607>.
- Eljellyl, A. M. A. (2004). Liquidity – Profitability Tradeoff: An Empirical Investigation In An Emerging Market.

International Journal Of Commerce And Management, 14(2), 48–61.
<https://doi.org/10.1108/1056921048000179>.

García-Teruel, P. J., & Martínez-Solano, P. (2007). Effects Of Working Capital Management On Sme Profitability. *International Journal Of Managerial Finance*, 3(2), 164–177. <https://doi.org/10.1108/17439130710738718>.

Hoque, M. E., & Zaidi, M. A. S. (2019). The Impacts Of Global Economic Policy Uncertainty On Stock Market Returns In Regime Switching Environment: Evidence From Sectoral Perspectives. *International Journal Of Finance And Economics*, 24(2), 991–1016. <https://doi.org/10.1002/Ijfe.1702>.

https://www.policyuncertainty.com/global_monthly.html, Erişim Tarihi: 03.12.2023.

Jabbouri, I., Benrqya, Y., Satt, H., Naili, M., & Omari, K. (2023). Determinants Of Working Capital Management For Emerging Markets Firms: Evidence From The Mena Region. *Journal Of Economic And Administrative Sciences*. <https://doi.org/10.1108/Jeas-06-2022-0142>.

Jens, C. E. (2017). Political Uncertainty And Investment: Causal Evidence From U.S. Gubernatorial Elections. *Journal Of Financial Economics*, 124(3), 563–579. <https://doi.org/10.1016/J.Jfineco.2016.01.034>.

Jory, S. R., Khieu, H. D., Ngo, T. N., & Phan, H. V. (2020). The Influence Of Economic Policy Uncertainty On Corporate Trade Credit And Firm Value. *Journal Of Corporate Finance*, 64(April), 101671. <https://doi.org/10.1016/J.Jcorpfin.2020.101671>.

Karim, R., Mamun, M. A. Al, & Kamruzzaman, A. S. M. (2023). Cash Conversion Cycle And Financial Performance: Evidence From Manufacturing Firms Of Bangladesh. *Asian Journal Of Economics And Banking*. <https://doi.org/10.1108/Ajeb-03-2022-0033>.

Kong, Q., Li, R., Wang, Z., & Peng, D. (2022). Economic Policy Uncertainty And Firm Investment Decisions: Dilemma Or Opportunity? *International Review Of Financial Analysis*, 83(July 2022), 102301. <https://doi.org/10.1016/J.Irfa.2022.102301>.

Le, H.-L., Vu, K.-T., Le, T.-B.-N., Du, N.-K., & Tran, M. D. (2018). Impact Of Working Capital Management On Financial Performance: The Case Of Vietnam. *International Journal Of Applied Economics, Finance And Accounting*, 3(1), 15–20. <https://doi.org/10.33094/8.2017.2018.31.15.20>.

Manoori, E., & Muhammed, D. D. J. (2012). Determinants Of Working Capital Management. *Ssrn Electronic Journal*, 3(11), 15–24. <https://doi.org/10.2139/Ssrn.2179907>.

Moussa, A. A. (2019). Determinants Of Working Capital Behavior: Evidence From Egypt. *International Journal Of Managerial Finance*, 15(1), 39–61. <https://doi.org/10.1108/Ijmf-09-2017-0219>.

Mutua Mathuva, D. (2014). An Empirical Analysis Of The Determinants Of The Cash Conversion Cycle In Kenyan Listed Non-Financial Firms. *Journal Of Accounting In Emerging Economies*, 4(2), 175–196. <https://doi.org/10.1108/Jaee-10-2011-0045>.

Nazir, M. S., & Afza, T. (2009). *Impact Of Aggressive Working Capital Management Policy On Firms ' Profitability*. 19–31.

Nobanee, H., Abdullatif, M., & Alhajjar, M. (2011). Cash Conversion Cycle And Firm's Performance Of Japanese Firms. *Asian Review Of Accounting*, 19(2), 147–156. <https://doi.org/10.1108/13217341111181078>.

Rehman, A. U., Wang, M., & Kabiraj, S. (2017). Working Capital Management In Chinese Firms: An Empirical Investigation Of Determinants & Adjustment Towards A Target Level Using Dynamic Panel Data Model. *Afro-Asian Journal Of Finance And Accounting*, 7(1), 84–105. <https://doi.org/10.1504/Aajfa.2017.082930>.

Rey-Ares, L., Fernández-López, S., & Rodeiro-Pazos, D. (2021). Impact Of Working Capital Management On Profitability For Spanish Fish Canning Companies. *Marine Policy*, 130. <https://doi.org/10.1016/J.Marpol.2021.104583>.

Reyad, H. M., Zariyawati, M. A., Ong, T. S., & Muhamad, H. (2022). The Impact Of Macroeconomic Risk Factors, The Adoption Of Financial Derivatives On Working Capital Management, And Firm Performance. *Sustainability (Switzerland)*, 14(21). <https://doi.org/10.3390/Su142114447>.

Richards, V. D., & Laughlin, E. J. (1980). A Cash Conversion Cycle Approach To Liquidity Analysis. *Financial Management*, 9(1), 32. <https://doi.org/10.2307/3665310>.

Roodman, D. (2009). How To Do Xtabond2: An Introduction To Difference And System Gmm In Stata. *Stata Journal*, 9(1), 86–136. <https://doi.org/10.1177/1536867x0900900106>.

Sah, N. B., Banerjee, A., Malm, J., & Rahman, A. (2022). A Good Name Is Better Than Riches: Family Firms

And Working Capital Management. *Journal Of Behavioral And Experimental Finance*, 33, 100599. <https://doi.org/10.1016/J.Jbef.2021.100599>.

Sawarni, K. S., Narayanasamy, S., & Padhan, P. C. (2023). Impact Of Earnings Management On Working Capital Management Efficiency. *Finance Research Letters*, 54(January), 103778. <https://doi.org/10.1016/J.Frl.2023.103778>.

Singhania, M., & Mehta, P. (2017). Working Capital Management And Firms' Profitability: Evidence From Emerging Asian Countries. *South Asian Journal Of Business Studies*, 6(1), 80–97. <https://doi.org/10.1108/Sajbs-09-2015-0060>.

Smith, J. K. (1980). *Readings On The Management Of Working Capital*. New York:West Publishing Company.

Smith, J. K. (1987). Trade Credit And Information Asymmetry. *The Journal Of Finance*, 42(4), 863–872.

Tahir, M., & Anuar, M. B. A. (2016). The Determinants Of Working Capital Management And Firms Performance Of Textile Sector In Pakistan. *Quality And Quantity*, 50(2), 605–618. <https://doi.org/10.1007/S11135-015-0166-4>.

Tarkom, A., & Ujah, N. U. (2023). Global Policy Uncertainty And Working Capital Management: Does National Culture Matter? *Technological Forecasting And Social Change*, 196(April 2023), 122869. <https://doi.org/10.1016/J.Techfore.2023.122869>.

Tiwari, S. C., Sayyad, M., Azam, M. S., & Sudesh, N. S. (2023). Determinants Of Wcm Of Indian Listed Firms: A Gmm Regression Approach. *Cogent Economics And Finance*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/23322039.2023.2199550>.

Wasiuzzaman, S., & Armugam, V. C. (2013). Determinants Of Working Capital Investment: A Study Of Malaysian Publiclisted Firms. *Australasian Accounting, Business And Finance Journal*, 7(2), 63–83. <https://doi.org/10.14453/Aabfj.V7i2.5>.

Wooldridge, J. M. (2001). Applications Of Generalized Method Of Moments Estimation. *Journal Of Economic Perspectives*, 15(4), 87–100. <https://doi.org/10.1257/Jep.15.4.87>.

Yilmaz, I., & Nobanee, H. (2023). Determinants Of Cash Conversion Cycle In Mena Countries. *Managerial Finance*, 49(7), 1148–1168. <https://doi.org/10.1108/Mf-03-2022-0101>.

Yu, X., Huang, Y., & Xiao, K. (2021). Global Economic Policy Uncertainty And Stock Volatility: Evidence From Emerging Economies. *Journal Of Applied Economics*, 24(1), 416–440. <https://doi.org/10.1080/15140326.2021.1953913>.

Zariyawati, M. A., Annuar, M. N., & Pui-San, N. (2016). Working Capital Management Determinants Of Small And Large Firms In Malaysia. *International Journal Of Economics And Management*, 10(2), 365–377.

Zeng, J., Zhong, T., & He, F. (2020). Economic Policy Uncertainty And Corporate Inventory Holdings: Evidence From China. *Accounting And Finance*, 60(2), 1727–1757. <https://doi.org/10.1111/Acfi.12511>.

Zhang, G., Han, J., Pan, Z., & Huang, H. (2015). Economic Policy Uncertainty And Capital Structure Choice: Evidence From China. *Economic Systems*, 39(3), 439–457. <https://doi.org/10.1016/J.Ecosys.2015.06.003>.

İŞLETMELERİN KAZANÇLARININ VERGİLENDİRİLMESİ VE KATMA DEĞER VERGİSİ SORUNU¹

TAXATION OF BUSINESS EARNINGS AND THE PROBLEM OF VALUE ADDED TAX

Arif GÜMÜŞ

*Araştırma Makalesi / Geliş Tarihi: 21.01.2025
Kabul Tarihi: 27.03.2025*

Öz

Bu makale, Türkiye'deki gelir, kurumlar ve katma değer vergisinin özelliklerini, muhasebe uygulamalarındaki etkilerini ve bu vergilerin işletmeler üzerindeki sonuçlarını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Vergilerin tahakkuk süreçleri, muhasebe kayıtlarında izlenmesi ve vergi mevzuatındaki düzenlemeler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Gelir vergisinin bireyler üzerindeki mali yükümlülükleri, kurumlar vergisinin işletme kazançlarının vergilendirilmesindeki etkileri ve katma değer vergisinin mevcut uygulamaları ve KDV'nin vadeli mal alım satımlarındaki uygulamaları bu çalışmanın temel konularını oluşturmaktadır. Ayrıca, muhasebe uygulamalarında Türkiye Muhasebe Standartları'nın (TMS) rolü vurgulanmış ve TMS 18 Hasılat Standardı'nın uygulanması detaylandırılmıştır. Özellikle, KDV uygulamalarında gerçeğe uygun değer ve bugünkü değer hesaplamalarının işletmeler açısından önemi açıklanmıştır. Asgari kurumlar vergisi düzenlemeleri gibi yeni uygulamaların, vergi tabanını genişletme ve vergi adaletini sağlama hedeflerine nasıl katkıda bulunduğu tartışılmıştır. Örnek muhasebe kayıtları ile desteklenen bu çalışma, vergi politikalarının hem teorik hem de pratik yönlerini kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Türk vergi sisteminin geliştirilmesine yönelik öneriler de sunularak, işletmelerin vergi uyum süreçlerini kolaylaştırmaya yönelik stratejiler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Uygulamaları, Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Katma değer Vergisi

JEL Sınıflaması: E62, H25, M40, M41, M49

Abstract

This article comprehensively examines the characteristics of income, corporate and value added taxes in Türkiye, their effects on accounting practices and the consequences of these taxes on businesses. The accrual processes of taxes, their monitoring in accounting records and the regulations in the tax legislation are examined in detail. The financial liabilities of income tax on individuals, the effects of corporate tax on taxation of business profits and the current practices of value added tax and the practices of VAT on forward purchases and sales of goods constitute the main subjects of this study. In addition, the role of Turkish Accounting Standards (TMS) in accounting practices is emphasized and the application of TMS 18 Revenue Standard is detailed. In particular, the importance of fair value and present value calculations in VAT practices for businesses is explained. It is discussed how new practices such as minimum corporate tax regulations contribute to the goals of expanding the tax base and ensuring tax justice. Supported by sample accounting records, this study comprehensively analyzes both theoretical and practical aspects of tax policies. Suggestions for the development of the Turkish tax system are also presented and strategies to facilitate tax compliance processes of businesses are evaluated.

Keywords: Accounting Practices, Income Tax, Corporate Tax, Value Added Tax

JEL Classification: E62, H25, M40, M41, M49

¹ **Bibliyografik Bilgi (APA):** FESA Dergisi, 2025; 10(1) , 119 - 133/ DOI: 10.29106/fesa.1624062

* Dr. Öğr. Üyesi Malatya Turgut Özal Üniversitesi SBSF, arif.gumus@ozal.edu.tr, Malatya – Türkiye, ORCID: 0000-0002-4865-0892

1. Giriş

Vergilendirme, kamu maliyesinin sürdürülebilirliği ve ekonomik dengeyi sağlama hedeflerinin temel unsurlarından biri olarak, devletlerin ekonomik politikalarının vazgeçilmez bir aracıdır. Türkiye’de uygulanan gelir, kurumlar ve katma değer vergisi², bireylerin ve işletmelerin mali ykmllklerini düzenlemektedir. Bu bağlamda, vergi sisteminin etkinliği, sadece devletin mali gücünü artırmakla kalmaz, aynı zamanda işletmelerin faaliyetlerini sürdürülebilir bir Şekilde yürütebilmesi için de önemlidir.

Gelir vergisi, bireylerin elde ettiği kazançların vergilendirilmesini sağlarken kurumlar vergisi işletmelerin ticari kazançları üzerinden tahsil edilmektedir. KDV ise tüketim odaklı bir vergi türü olarak, mal ve hizmetlerin her aşamasında yaratılan katma değerin vergilendirilmesini amaçlamaktadır. Bu üç vergi türü hem bireysel hem de kurumsal düzeyde ekonomik davranışları Şekillendiren önemli mali araçlardır. Ancak bu vergilerin doğru bir Şekilde muhasebeleştirilmesi, finansal raporlamanın güvenilirliğini ve işletmelerin vergiye uyum süreçlerini doğrudan etkiler.

Türkiye Muhasebe Standartları (TMS), vergi ile ilgili işlemlerin muhasebeleştirilmesinde tutarlılığı ve Őeffaflıęı sağlamayı amaçlayan düzenlemeler sunmaktadır. Özellikle TMS 18 Hasılat Standardı, gelirlerin tanınması ve llmesine ilişkin rehberlik ederek, işletmelerin mali tablolarında gelirlerin doğru bir Şekilde yansıtılmasını sağlamaktadır. Bu standart, hasılatın gerçeğe uygun değer ile ölçülmesi gerektiğini ve bugünkü değer hesaplamalarının nasıl yapılacağını detaylandırır. Ayrıca, vade farkı gelirleri ve faiz gelirlerinin muhasebeleştirilmesi gibi konular, işletmelerin finansal yönetim süreçlerini doğrudan etkilemektedir.

Bu alışma, Türkiye’de uygulanan gelir, kurumlar ve KDV uygulamalarını, TMS çerçevesinde muhasebeleştirme süreçleri ve bu süreçlerin ekonomik etkilerini ele almayı amaçlamaktadır. Vergi politikalarının işletmeler üzerindeki etkilerini analiz ederek, Türk vergi sisteminin geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmaktadır.

2. Literatür

Merter ve arkadaşları (2007) alışmalarında, Türk vergi sistemindeki KDV uygulamasını incelemiş ve KDV’nin 1985 öncesi ve sonrasındaki vergi hsılatı üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Çalışma, KDV’nin etkinliğini artırmaya yönelik hukuki düzenlemeleri ve yıllar içindeki gelişmeleri ele alarak, KDV’nin kalkınmanın finansmanındaki önemine rağmen, vergi hsılatının verimliliği konusunda da dikkat edilmesi gereken hususları vurgulamaktadır. Bu hususlar arasında; çok oranlı KDV yapısının tek orana indirgenmesi, kredi kartı ile yapılan alışverişlerde KDV oranlarının düşürülmesi, KDV beyannamesi ile ilgili döneme ait mizanın birlikte sunulmasının sağlanması, basit usulde vergilendirilen mükelleflerin KDV kapsamına alınması ve yazarkasa fişlerinde tüketicinin kimlik bilgilerinin girilmesi gibi öneriler yer almaktadır.

Yücedoğru ve ren (2017) alışmalarında, Türkiye’deki KDV uyumunu incelemiş ve KDV uyumunu etkileyen faktörleri literatür çerçevesinde analiz etmiştir. Çalışma, KDV’nin Türkiye’deki vergi gelirleri içindeki yüksek payına ve kayıt dışı ekonomiyi azaltmadaki potansiyeline vurgu yapmaktadır. Ayrıca, dünya genelinde KDV uyumunu artırmaya yönelik başarılı uygulamalar örneklenmiş ve Türkçe literatürde ilk kez bu uygulamalara değinilmiştir. Makalede Türkiye’de KDV uyumunu artırmaya yönelik öneriler sunulmaktadır. Bu neriler arasında, perakende satış fişi ve fatura düzenleme alışkanlığının artırılması, mükelleflerin vergi bilincinin geliştirilmesi için eğitim programlarının uygulanması, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede teknolojik altyapının güçlendirilmesi, denetim mekanizmalarının sıkılaştırılması ve vergi mevzuatındaki karmaşıklıkların giderilerek mükelleflerin uyum maliyetlerinin azaltılması yer almaktadır.

Cengiz ve Gök (2024), uzun vadeli mal veya hizmet alımlarında indirilecek KDV’nin muhasebeleştirilmesine yönelik bir öneri sunmaktadır. Türkiye Muhasebe Standartlarının işletmelere raporlama serbestisi tanındığına dikkat çekerek, özellikle uzun vadeli mal veya hizmet alımı yapan ve ilgili mali yılda hesaplanan KDV’si bulunmayan işletmeler için yeni bir yaklaşım önermektedir. Finansal bilgi kullanicılarına tutarlı ve güvenilir mali tablolar sunulabilmesi için indirilecek KDV hesabının gerçeğe uygun değer üzerinden kayıt altına alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, vadeli işlemlerde KDV’nin muhasebeleştirilme süreci detaylandırılarak, uluslararası muhasebe standartları ile Türk vergi mevzuatı arasındaki farklar örnek uygulamalarla açıklanmaktadır.

3. Gelir Vergisi

Gelir vergisi kanunun birinci maddesinde gerçek; “*Gerçek kişilerin gelirleri (Gelir Vergisi) ne tabidir. Gelir, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların saşi tutarıdır.*” (R.G., 09 Haziran 1949, sayı: 7228) Şeklinde ifade edilmiştir. Buradaki gelir ifadesi; bir bireyin belirli bir dönemde (rneğin, bir takvim yılı) elde ettiği çeşitli kaynaklardan elde ettiği kazançların ve iratların toplamıdır. Ancak bu toplam, brüt değil, safi

² Bundan sonra KDV olarak kısaltılacaktır.

tutardır. Yani elde edilen gelirlerden; giderler, masraflar, zararlar ve belirli indirimler dūřılduktan sonra kalan net tutar vergilendirilmektedir.

şahıs şirketleri ve serbest meslek sahipleri gelir vergisine tabidir. Gelir vergisi oranı artan oranlıdır ve %15'ten başlayıp %40'a kadar çıkabilir. şahıs şirketleri, bireylerin ticari faaliyetlerini yürütmek için kurdukları, genelde küçük veya orta ölçekli işletmelerdir. Bireylerin bu şirketlerde elde etmiş olduğu gelirler, gelir vergisi ile vergilendirilirler. Bunların dışında gerçek kişiler de kazançları üzerinden gelir vergisine tabidirler.

4. Kurumlar Vergisi

1949 yılında yayımlanan Kurumlar Vergisi Kanunu ile anonim şirketler (A.ř.) ve limited şirketler (Ltd. şti.) gibi sermaye şirketleri, yıllık kazançları üzerinden vergi ödemektedir (R.G., 09 Haziran 1949, sayı: 7229). Bu oran zaman içerisinde değişiklikler göstermiştir. İşletmelerin kazançları üzerinden 2024 yılında %25 olarak uygulanan bu oranın 2025 yılında da aynen devam etmesine karar verilmiştir. Kurumlar Vergisi; gelir üzerinden vergileme amacı taşıyan objektif, dolaysız ve genellikle tek oranlı bir vergi türüdür. Bu vergi, tüzel kişiliğe sahip kurumların kazançlarını esas almaktadır. Kurumlar, bireylerden bağımsız olarak hukuki yapılarından kaynaklanan ayrı bir ekonomik güce sahiptirler. Bu durum, kurum kazançlarının ayrı bir kaynak olarak vergilendirilmesi gerektiği düşüncesini doğurmuştur. Kurumlar Vergisi'nin temel unsuru, kurum sermayesi ve bu sermayede meydana gelen değişimlerdir (Armağan, 2007: 230).

5. Katma Değer Vergisi

KDV, Türkiye'de 15.10.1984 tarihinde kabul edilmiş, 02.11.1984 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmış ve 1 Ocak 1985 tarihinde 3065 sayılı KDV Kanunu ile yürürlüğe girmiştir. KDV, genel tüketim vergisi niteliğinde olup, mal ve hizmetlerin üretiminden nihai tüketiciye ulaşmasına kadar her aşamada yaratılan katma değerin vergilendirilmesini amaçlar (R.G., 02 Kasım 1984, sayı: 18563). Bu vergi, dolaylı vergiler grubunda yer almakta ve tüketim üzerinden alınmaktadır. Ancak KDV, yalnızca nihai tüketim aşamasında değil, işletmelerin mal ve hizmet alımlarında da ödenmesi gereken bir vergidir.

Vergi türleri, çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılabilirken, en yaygın ve bilinen sınıflama biçimlerinden biri "dolaysız" ve "dolaylı" vergiler ayrımıdır. Bu ayrım, bireyler ve kurumların ekonomik güçlerinin nasıl vergilendirildiğine odaklanır. Dolaysız vergiler, doğrudan bireylerin gelir ve servetleri üzerinden alınır ve mükellefin ödeme gücünü doğrudan hedef alır. Örneğin, gelir vergisi ve kurumlar vergisi bu kategoriye girer. Bu vergilerde, ödeyen kişinin ekonomik durumu dikkate alınır ve vergi yükü doğrudan ilgili kişiye yansır. Buna karşılık dolaylı vergiler, bireylerin veya kurumların ekonomik güçlerini dolaylı olarak hedef alır ve genellikle tüketim üzerinden alınır. KDV, Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve gümrük vergileri dolaylı vergilere örnek olarak gösterilebilir. Bu tür vergiler, mal ve hizmet alımı sırasında tahsil edilir ve vergi yükü nihai tüketiciye yansıtılır. Örneğin, bir otomobil satın alındığında, fiyatın içinde yer alan ÖTV ve KDV tüketici tarafından ödenir; bu da dolaylı vergilerin tüketim davranışlarına dayandığını gösterir. Bu bağlamda, gelir ve servet üzerinden alınan vergiler dolaysız vergiler kategorisine girerken, tüketim üzerinden alınan vergiler dolaylı vergiler olarak kabul edilmektedir. Her iki vergi türü de kamu gelirlerini artırmak amacını taşısa da ekonomik etki ve mükellef üzerindeki yük açısından farklı sonuçlar doğurur. Örneğin, gelir vergisi bireyin ödeme gücünü dikkate alırken, dolaylı vergiler herkes için aynı oranlarda uygulandığından düşük gelir gruplarını daha fazla etkileyebilir. Bu nedenle, yürütme organının vergi politikalarının belirlerken dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki bu farklılıkları dikkate alması gerekmektedir (Susam ve Oktayer, 2007: 112).

KDV'nin temel amacı, kamu gelirlerini artırarak ekonomik kalkınmaya destek sağlamak ve dolaylı vergilendirme yoluyla vergi tabanını genişletmektir. KDV, işletmelerin ödediği ve tahsil ettiği vergileri mahsup etmesine olanak tanıyarak zincirleme vergilendirme yönteminin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlar. Bu sayede, vergi yükü nihai tüketiciye yansıtılmakta, böylece üretici ve satıcılar üzerindeki mali yük azaltılmaktadır (Tülümce ve Yavuz, 2019: 558). Türkiye'de KDV, genellikle mal ve hizmet türüne bağlı olarak farklı oranlarda uygulanmaktadır. Bu oranlar çeşitli mal ve hizmet gruplarına ve yıllara göre farklılık gösterebilmektedir. 2025 yılı itibarı ile temel gıda maddeleri ve bazı tarım ürünleri gibi belirli mal ve hizmetler için %1, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri ve bazı temel tüketim ürünleri gibi belirli mal ve hizmetler için %10 ve çoğu mal ve hizmet için %20 olarak uygulanmaktadır (R.G., 07 Temmuz 2023, sayı: 32241).

6. İşletmelerin Mevcut Vergi Türlerine Göre Muhasebe Uygulamaları

Vergi türlerine göre muhasebe uygulamaları, işletmelerin yasal yükümlülüklerini yerine getirme ve mali verilerini doğru bir şekilde raporlama süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Gelir vergisi, kurumlar vergisi ve KDV için yapılan muhasebe kayıtları, sadece mevzuata uyumu sağlamaz, aynı zamanda işletmenin finansal performansını ve sürdürülebilirliğini değerlendirmek için önemli bir temel oluşturur. Bu bağlamda, muhasebe uygulamalarının vergi mevzuatına uygun şekilde yürütülmesi hem işletmeler hem de kamu gelirleri açısından önemlidir.

6.1. Gelir Vergisi Muhasebe Uygulamaları

şahıs şirketleri, genellikle ticari kazançları üzerinden gelir vergisi öder. Ancak bir kişinin ticari kazancının yanı sıra kira geliri, ücret geliri veya menkul sermaye iradı gibi farklı gelir türleri de varsa, bu gelirler ticari kazançla birlikte beyan edilir. şahıs şirketlerinin gelir vergisi ödemesi, yıllık beyanname esasına dayanır ve her yıl mart ayının 1'i ile 31'i arasında beyan edilir. Gelir vergisi iki taksit şeklinde ödenebilir. Birinci taksitin mart, ikincisi temmuz ayı sonuna kadar ödenmesi gerekir. 93 sayılı Kanununun 103. maddesinin birinci fıkrasında yer alan gelir vergisine tabi gelirlerin vergilendirilmesinde esas alınan tarife, 2025 takvim yılı gelirlerinin vergilendirilmesinde uygulanmak üzere Resmi Gazete de 30.12.2024 tarihinde aşağıdaki şekilde yeniden belirlenmiştir (R.G., 30 Aralık 2024, sayı: 32768-329 (2. Mükerrer)).

158.000 TL'ye kadar	% 15
330.000 TL'nin 158.000 TL'si için 23.700 TL, fazlası	% 20
800.000 TL'nin 330.000 TL'si için 58.100 TL (ücret gelirlerinde 1.200.000 TL'nin 330.000 TL'si için 58.100 TL), fazlası	% 27
4.300.000 TL'nin 800.000 TL'si için 185.000 TL (ücret gelirlerinde 4.300.000 TL'nin 1.200.000 TL'si için 293.000 TL), fazlası	%35
4.300.000 TL'den fazlasının 4.300.000 TL'si için 1.410.000 TL (ücret gelirlerinde 4.300.000 TL'den fazlasının 4.300.000 TL'si için 1.378.000 TL), fazlası	%40

şahıs şirketinin vergiye tabi geliri, ticari kazançtan giderlerin düşölmesiyle vergiye tabi matrah bulunur. Matrah hesaplarken; öncelikle şirketin yıl boyunca elde ettiği toplam kazanç belirlenerek brüt kazanç tespit edilmiş olunur. Bu kazançtan, işletme faaliyetleriyle ilgili kanunen kabul edilen giderler düşölerek (kira gideri, personel maaşları, elektrik-su-telefon giderleri, mal alımları vb.) safi kazanç elde edilmiş olunur.

Örneğin:

- Yıllık Brüt Gelir: 5.500.000 TL
- Kanunen Kabul Edilen Giderler: 3.500.000 TL
- Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler: 100.000 TL
- Vergiye Tabi Matrah: 5.500.000 TL – (3.500.000 TL + 100.000 TL) = 1.900.000 TL

Yukarıda verilen oranlara göre bir şahıs şirketi için örnek uygulamada, 2024 yılı vergiye tabi matrahının 1.900.000 TL olduğu kabul edilirse, gelir vergisi hesaplaması şu şekilde yapılır:

1. İlk 158.000 TL için: $158.000 \times \%15 = 23.700$ TL
2. 158.000 TL - 330.000 TL arası 172.000 TL için (%20): $172.000 \times \%20 = 34.400$ TL
3. 330.000 TL - 800.000 TL arası 470.000 TL için (%27): $470.000 \times \%27 = 126.900$ TL
4. 800.000 TL - 1.900.000 TL arası 1.100.000 TL için (%35): $1.100.000 \times \%35 = 385.000$ TL

Toplam Gelir Vergisi: $23.700 + 34.400 + 126.900 + 385.000 = 570.000$ TL

6.2. Kurumlar Vergisi

Kurumlar vergisine tabi işletmeler, ekonomik faaliyetleri sonucu elde ettikleri kazançlar üzerinden devlete karşı mali yükümlölüklerini yerine getirmekle sorumlu olan tüzel kişiliklerdir. Bu sorumluluk, yalnızca kurumlar vergisinin hesaplanması ve ödenmesi ile sınırlandırılmamıştır. Bununla birlikte ilgili vergi düzenlemelerine hareket etme ve çeşitli beyan yükümlölüklerinin yerine getirilmesinden de sorumlu tutulmuştur

Kurumlar vergisine tabi işletmeler, ticari kazançları üzerinden vergi matrahını hesaplayarak kanuni vergi oranı doğrultusunda vergilendirilir. Kurumlar Vergisi Kanunu'na göre ticari kazanç hesaplanırken gelir ve gider arasındaki fark esas alınır. Ancak bazı giderler Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler (KKEG) kapsamında değerlendirilirken, bazı gelirler ise vergiden istisna tutulabilir. Bu nedenle, vergiye tabi kâr hesaplanırken KKEG (örneğin trafik cezaları) vergi matrahına eklenirken, istisna ve muafiyetler (örneğin iştirak kazançları) kurum

kazancından düşülr. Kurumlar vergisi, yıllık olarak beyanname ile beyan edilir. Bu beyanname, ilgili yıl hesaplanan ve ödenmesi gereken kurumlar vergisi takip eden yılın Nisan ayının 1’i ile 30’u arasında vergi dairesine sunulur ve aynı ayın sonuna kadar ödenmesi gerekir.

6.2.1. Kurumlar Vergisi Muhasebe Uygulamaları

Kurumlar vergisi mükellefleri, yıllık vermiş oldukları beyannameye ek olarak yılda üç kez üçer aylık dönemler halinde geçici vergi beyan ederek ödemeleri gerekmektedir. Geçici vergi oranı, tıpkı kurumlar vergisi gibi 2025 yılında %25’ olarak belirlenmiştir. Yılda üç defeye geçici vergi ödeyen mükellefler, ödedikleri toplam geçici vergi toplamını yıllık beyannameye hesaplanan kurumlar vergisinden mahsup ederler. Geçici vergi üç aylık dönem olarak hesaplandıktan sonra takip eden ikinci ayın 17. akşamına kadar beyan edilip ödenmesi gerekmektedir. Dönem içerisinde taksitler halinde ödenen geçici vergi ödemeleri toplamı dönem sonunda kurumlar vergisinin hesaplanmasında dikkate alınarak kurumlar vergisinden mahsup edilir.

Geçici vergi muhasebe kayıtları

Örneğin bir işletmenin;

- 01.01.2024-31.03.2024 tarihleri arasında vergi matrahı 1.000.000 TL
- 01.04.2024-31.06.2024 tarihleri arasında vergi matrahı 500.000 TL
- 01.07.2024-31.09.2024 tarihleri arasında vergi matrahı 2.000.000 TL
- 01.01.2024-31.12.2024 tarihleri arasında vergi matrahı 7.000.000 TL olsun. Bu verilere işletmenin yapacağı vergi tahakkuku ve ödeme kayıtları şöyle olacaktır.

a) Geçici vergi birinci taksitin tahakkuk ve ödeme kaydı

.....17.05.2024..... 193 Peşin Ödenen Vergi ve Fonlar Hs. 193.01.01. Geçici vergi birinci taksit 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hs. 360.01. 01. Geçici vergi birinci taksit Geçici vergi = 1.000.000 x %25 = 250.000 TL	250.000	250.000
.....17.05.2024..... 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hs. 360.01.01. Geçici vergi birinci taksit 102 Bankalar Hs.	250.000	250.000

b) Geçici vergi ikinci taksitin tahakkuk ve ödeme kaydı

.....17.08.2024..... 193 Peşin Ödenen Vergi ve Fonlar Hs. 193.01.02. Geçici vergi ikinci taksit 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hs. 360.01.02. Geçici vergi ikinci taksit Geçici vergi = 500.000 x %25 = 125.000 TL	125.000	125.000
.....17.08.2024..... 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hs. 360.01.02. Geçici vergi ikinci taksit 102 Bankalar Hs.	125.000	125.000

c) Geçici vergi üçüncü taksitinin tahakkuk ve ödeme kaydı

.....17.11.2024..... 193 Peşin Ödenen Vergi ve Fonlar Hs. 193.01.03. Geçici vergi üçüncü taksit 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hs. 360.01.03. Geçici vergi üçüncü taksit Geçici vergi = 2.000.000 x %25 = 400.000 TL	400.000	400.000
.....17.11.2024..... 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hs. 360.01.03 Geçici vergi üçüncü taksit 102 Bankalar Hs.	400.000	400.000

d) Kurumlar vergisi tahakkuk ve ödeme kaydı

.....31.12.2024..... 691 Dön. Kar. Ver. Diğ. Yas. Yük. Karş. Hs. 370 Dön. Kar. Ver. Diğ. Yas. Yük. Karş. Hs. Kurumlar vergisi = 7.000.000 x %25 = 1.750.000 TL	1.750.000	1.750.000
.....31.12.2024..... 371 Dön. Karının Peş. Öd. Ver. Diğ. Yük. Hs. 193 Peş. Öd. Ver. Fon. Hs. 193.01. Geçici Vergi 193.01.01 Geçici vergi birinci taksit 225.000 193.01.02 Geçici vergi ikinci taksit 125.000 193.01.03 Geçici vergi üçüncü taksit 400.000 Geçici vergiler toplamı=250.000 TL + 125.000 + 400.000 TL= 775.000 TL	775.000	775.000
.....31.12.2024..... 370 Dön. Kar. Ver. Diğ. Yas. Yük. Karş. Hs. 371 Dön. Karının Peş. Öd. Ver. Diğ. Yük. Hs. 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hs. Ödenmesi gereken kurumlar vergisi= 1.750.000 TL – 775.000 TL=975.000 TL	1.750.000	775.000 975.000
.....30.04.2025..... 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hs. 102 Bankalar Hs.	975.000	975.000

6.2.2. Asgari Kurumlar Vergisi

Yurt İçi Asgari Kurumlar Vergisi, Türkiye’de 2 Ağustos 2024 tarihli ve 7524 sayılı Kanun ile Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu düzenleme, 1 Ocak 2025 tarihinden itibaren elde edilen kazançlara uygulanmak üzere hayata geçirilmiştir. Asgari kurumlar vergisinin temel amacı, kurum kazançları üzerinden ödenen vergilere taban bir seviyeyi getirmek ve bu şekilde vergi tabanını genişletmektir (R.G., 28 Eylül 2024,

sayı: 32676). Kanuna göre, indirim veya istisnaya tabi tutulmamış kazançların %10'undan az olmamak kaydıyla bir asgari vergi ödemesi zorunlu hale gelmiştir. Ayrıca, bazı indirim ve istisnaların uygulanabileceği ancak bu kapsam dışında kalanların uygulanamayacağı hükme bağlanmıştır.

Kurumlar vergisinde, vergi matrahı tüm indirim ve istisnalar dşldkten sonra hesaplanırken, asgari kurumlar vergisinde belirli kazançlar doğrudan vergiye tabi tutulmaktadır. Bu düzenleme çerçevesinde, asgari kurumlar vergisine tabi kazançlara aşağıdaki istisnalar ve indirimler uygulanabilir;

- ✓ İhracat Gelirleri İstisnası: İhracattan elde edilen kazançlar için belirli oranlarda sağlanan muafiyet.
- ✓ Serbest Bölge Kazanç İstisnası: Serbest bölgelerde yapılan ticari faaliyetlerden elde edilen gelirler için sağlanan avantajlar.
- ✓ Teknoloji Geliştirme Bölgeleri ve Ar-Ge İndirimleri: Ar-Ge faaliyetlerinden doğan kazançlara yönelik vergi indirimleri.
- ✓ Yatırım İndirimi: Stratejik yatırımlar ve teşvik belgeli yatırımlara sağlanan indirimler.

Asgari kurumlar vergisinin uygulanma amacı, işletmelerin mali tablolarında yüksek giderler beyan ederek veya geçmiş yıl zararlarını mahsup ederek kurumlar vergisi ykmllklerini tamamen sıfırlamalarını engellemektir. Bunun yanında vergi tabanının genişletilerek vergi sisteminde adaletin sağlanmasına katkı sunmaktır. Bu düzenlemenin önemli ilkeleri; zarar mahsupları ve benzeri indirimlerin, asgari kurumlar vergisi matrahını etkilememesidir. Düzenleme ile geçmiş yıl zararlarının asgari kurumlar vergisi matrahında dikkate alınmayacağı, 2 Ağustos 2024 tarihli ve 7524 sayılı Kanun ile hükme bağlanmış ve Mükerrer 32/C maddesi kapsamında düzenlenmiştir. Bu düzenleme Resm Gazete'de yayımlanarak yrrlge girmiştir. Kanuna göre, zarar mahsupları gibi kazanç düşürücü unsurlar yalnızca normal kurumlar vergisi matrahında kullanılabilir; ancak asgari kurumlar vergisi hesaplamasında bu unsurlar dikkate alınmaz. Bu yaklaşım, işletmelerin vergiye esas kazançlarını tamamen sıfırlamasını önlemek ve kamu maliyesine daha istikrarlı bir gelir sağlamayı amaçlamaktadır (R.G., 2024; sayı: 32620).

Bir işletmenin geçmiş yıl zararlarını kullanması durumunda normal kurumlar vergisi ile asgari kurumlar vergisi arasındaki fark şu şekilde örneklendirilebilir;

Varsayılan Durum

- Toplam Gelir: 10.000.000 TL
- İndirilebilir Giderler: 9.000.000 TL
- Geçmiş Yıl Zararları: 800.000 TL
- Normal Kurumlar Vergisi Oranı: %25
- Asgari Kurumlar Vergisi Oranı: %10

Normal Kurumlar Vergisi Hesaplaması

Vergi Matrahı Hesaplama:

$$\text{Vergi Matrahı} = \text{Toplam Gelir} - (\text{Toplam Gider} + \text{Geçmiş Yıl Zararları})$$

$$\text{Vergi Matrahı} = 10.000.000 - (9.000.000 + 800.000) = 200.000 \text{ TL}$$

$$\text{Normal Kurumlar Vergisi} = 200.000 \times 0,25 = 50.000 \text{ TL}$$

Asgari Kurumlar Vergisi Hesaplaması

Asgari kurumlar vergisi hesaplanırken geçmiş yıl zararları ve bazı diğer indirimler dikkate alınmaz. Bu durumda yalnızca toplam gelir ve indirilebilir giderler üzerinden vergi matrahı hesaplanır:

$$\text{Vergiye Esas Kazanç} = \text{Toplam Gelir} - \text{Giderler}$$

$$\text{Vergiye Esas Kazanç} = 10.000.000 - 9.000.000 = 1.000.000 \text{ TL}$$

$$\text{Asgari Kurumlar Vergisi} = 1.000.000 \times 0,10 = 100.000 \text{ TL}$$

Eğer işletme dönem sonunda ödeyeceği normal kurumlar vergisi tutarı asgari kurumlar vergisinden yüksek ise normal kurumlar vergisini; değil ise asgari kurumlar vergisini ödeyecektir. Asgari kurumlar vergisinin tahakkuk ve ödeme kaydı, normal kurumlar vergisinin tahakkuk ve ödeme kaydı ile aynıdır.

6.3. Katma Değer Vergisi

KDV, mal ve hizmetlerin her aşamasında oluşturulan katma değer üzerinden alınan bir dolaylı vergi türüdür. Muhasebe kayıtlarında KDV'nin doğru şekilde izlenmesi, işletmelerin yasal yükümlülüklerini eksiksiz yerine getirmesi açısından büyük önem taşımaktadır. İşletmeler satın aldıkları mal ve hizmetler için 191 İndirilecek KDV hesabını borlandırırken; satmış oldukları mal ve hizmetler için ise 391 Hesaplanan KDV hesabını alacaklandırılar. KDV tahakkuku, her ay İndirilecek KDV ile Hesaplanan KDV'nin karşılaştırması ile yapılarak hesaplanan KDV lehine çıkacak farklar 360 Ödenecek vergi ve Fonlar Hesabının alacağına kaydedilir. KDV ödemesi KDV beyanının yapılması gereken ayı takip eden ayın 28. Günü sonuna kadar yapılması gerekir. Eğer İndirilecek KDV hesabı Hesaplanan KDV hesabından büyük ise bir sonraki ayın Hesaplanan KDV hesabından mahsup edilmek üzer 190 Devreden KDV hesabının borcunda takip edilir.

Ödenecek KDV = Hesaplanan KDV > İndirilecek KDV

Devreden KDV = İndirilecek KDV > Hesaplanan KDV

6.3.1. Hesaplanan KDV

Hesaplanan KDV, işletmelerin mal ve hizmet satışları üzerinden tahsil ettikleri vergiyi ifade etmekte olup KDV kanununun 29. maddesi kapsamında düzenlenmiştir. Bu hesabın alacak kalanı tutarı, işletmelerin devlete ödemekle yükümlü oldukları KDV'yi temsil eder. Ancak, işletmeler bu tutarı, satın aldıkları mal ve hizmetler için ödedikleri indirilecek KDV ile karşılaştırıp aradaki hesaplanan KDV lehine farkı beyan ederler.

Örneğin bir işletmenin Aralık 2024 ayına ait İndirilecek KDV hesabının borç kalanı 200.000 TL, Hesaplanan KDV hesabına ait alacak toplamı 250.000 TL olsun. Bu durumda Aralık 2024 ayına ait KDV tahakkuk ve ödeme kaydı şöyle olacaktır.

.....31.12.2024.....		
391 Hesaplanan KDV Hs.	250.000	
191 İndirilecek KDV Hs.		200.000
360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hs.		50.000
360.02.12. Katma Değer Vergisi Hs.		
.....26.01.2025.....		
360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hs.	50.000	
360.02.12. Katma Değer Vergisi Hs.		
102 Bankalar Hs.		50.000

Eğer Aralık 2024 ayına ait; İndirilecek KDV tutarı 300.000 TL, Hesaplanan KDV tutarı 200.000 TL olsaydı, yapılması gereken kayıtlar şöyle olacaktı.

.....31.12.2024.....		
391 Hesaplanan KDV Hs.	200.000	
190 Devreden KDV Hs.	100.000	
191 İndirilecek KDV Hs.		300.000

Son kayıтта Devreden KDV hesabındaki tutar, izleyen aylarda hesaplanan KDV hesabında indirim konusu yapılabilecektir.

6.3.2. TMS 18 Hasılat Standardına Göre KDV Sorunu

Hasılat standardı (TMS 18), gelirlerin doğru ve gerçeğe uygun şekilde ölçülmesi ve raporlanmasını sağlamak için geliştirilmiştir. Bu standardın temel ilkesi, ekonomik faydanın işletmeye girişinin kesinleştiği ve ölçülebilir olduğu durumlarda gelirin muhasebeleştirilmesidir. Hasılat standarda göre, hasılat gerçeğe uygun değer yöntemiyle ölçülmeli, gelecekte tahsil edilecek tutarlar bugünkü değerine indirgenerek kaydedilmeli ve raporlanmalıdır.

Hasılat standardı; mal satışları, hizmet sunumları ve varlıkların kullanımı sonucu elde edilen faiz, temettü ve lisans gelirlerini kapsamaktadır. Ancak leasing gelirleri, sigorta sözleşmeleri ve tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirler bu standardın dışında tutulmuştur (TMS 18, paragraf 1).

Hasılatın muhasebeleştirilmesinde gelirlerin gerçeğe uygun yöntemle ölçülmesi gerekir. Hasılat kaydedilirken önce gerçeğe uygun değerin hesaplanması gerekir. Bu değer; gelirin gelecekte tahsil edilecek toplam tutarı, iskonto oranı kullanılarak indirgenmiş bugünkü değerini ifade etmektedir (TMS 18, paragraf 1). İskonto oranı, genellikle işletmenin borçlanma maliyeti veya alıcı ile yapılan sözleşmeye dayalı faiz oranıdır. Böylelikle, işletmenin tahsil edeceği gelirlerin vade farkından kaynaklanan etkisi ayrıştırılarak gerçek değeri ve faiz geliri şekilde finansal tablolara yansıtılmış olacaktır.

Etkin faiz oranı, bir finansal varlık veya yükümlülüğün gerçeğe uygun değerini hesaplamak için kullanılan ve nakit akışlarının zamanlamasını ve büyüklüğünü dikkate alan bir faiz oranıdır. Bu oran, finansal araçların ilgili dönemlerde sağlayacağı ekonomik faydayı veya yaratacağı maliyeti daha doğru bir şekilde ölçmek amacıyla kullanılır (Aslan, 2011: 103).

Bugünkü değer; gelecekte belirli bir tarihte alınacak veya ödenecek bir nakit akışının, belirli bir iskonto oranı kullanılarak mevcut zamana indirgenmiş değeridir. Finansal ve ekonomik analizlerde, gelecekteki paranın bugünkü değerinin hesaplanması, zamanın paranın değerini nasıl etkilediğini anlamak için kritik öneme sahiptir. Zamanın değeri, paranın gelecekteki bir tarihte sahip olacağı satın alma gücü, risk unsurları, faiz oranları ve enflasyon gibi faktörlerle şekillenir (Şenel, 2009: 394-395). Bugünkü değerin formülü şu şekilde ifade edilebilir.

$$\text{Bugünkü Değer} = \text{Gelecekteki Değer} / (1 + i)^n$$

$$\text{Gelecekteki Değer} = \text{Bugünkü Değer} \times (1 + i)^n$$

Buradaki; i harfi faiz oranını, n ise dönem sayısını ifade etmektedir.

6.3.3. Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri Hesabı (-)

Bu hesap, finansal raporlama çerçevesine uygun olarak itfa edilmiş maliyet yöntemiyle ölçülmesi gereken senetli ya da senetsiz ticari alacakların içerdii ancak henüz gelir olarak muhasebeleştirilmemiş vade farkı gelirlerinin izlenmesi için kullanılır. Hesap, ticari alacakların nominal tutarları ile tahsilat tarihlerine göre etkin faiz oranı kullanılarak hesaplanan bugünkü değerleri arasındaki farkı ifade eden gerçekleşmemiş faiz gelirlerini içermektedir. Ticari alacakların nominal tutarlarına dahil edilmiş, ancak henüz gelir yazılmamış vade farkı gelirleri bu hesabın alacağında izlenebilir.

Muhasebe uygulayıcılarının bir mal ya da hizmet satışında öncelikle işlemin vadeli olup olmadığının belirlenmesi gerekir. Vadeli satışlarda satış tutarının bugünkü değerinin hesaplanarak vade farkının "128 Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri" hesabına, kalan tutarın "600 Satışlar" hesabına alacak olarak kaydedilmesi gerekir. Her muhasebe döneminde, ertelenmiş vade farkı gelirlerinden, ilgili döneme düşen kısım "642 Faiz Gelirleri" hesabına alacak, "128 Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri" hesabına borç kaydedilerek bu hesap kapatılır.

Örnek olay: Bir işletme, 01 Ocak 2024 tarihinde 3 ay vadeli senetli bir satış gerçekleştirmiştir. Satışın %20 KDV hariç tutarı 1.000.000 TL'dir. Tahsilat tarihi ise 01 Nisan 2025'dir. Etkin faiz oranı yıllık %28 olarak belirlenmiştir.

$$\text{Bugünkü Değer} = \text{Gelecekteki Değer} / (1 + i)^n$$

$$\text{Bugünkü Değer 1. Ay} = 1.000.000 / (1+0.28)^{1/12}$$

$$\text{Bugünkü Değer 2. Ay} = 1.000.000 / (1+0.28)^{2/12}$$

$$\text{Bugünkü Değer 3. Ay} = 1.000.000 / (1+0.28)^{3/12}$$

Bugünkü Değerin Hesaplanması			
Aylar	Bugünkü Değer	Kazanılmamış Faiz Geliri	Aylık Faiz
1. Ay	979.719,80	20.280,20	20.280,20
2. Ay	959.692,90	40.307,10	20.026,90*
3. Ay	940.203,08	59.796,92	19.489,82**

*Aylık faiz hesaplanırken 2. Ayın kazanılmış faiz gelirinden bir önceki ayın aylık faizi düşüldür.

** Aylık faiz hesaplanırken önceki aylarda hesaplanan aylık faiz toplamları düşülür.

Bu hesaplamalardan sonra yapılması gereken kayıt şöyle olması gerekir.

.....01.01.2025.....		
121 Alacak Senetleri Hs.	1.200.000	
600 Satışlar Hs.		940.203,08
391 Hesaplanan KDV Hs.		200.000
128 Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri		59.796,92

.....31.01.2025.....		
128 Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri Hs.	20.280,20	
642 Faiz Gelirleri Hs.		20.280,20
Ocak ayı faiz gelirinin kaydı		
.....28.02.2025.....		
128 Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri Hs.	20.026,90	
642 Faiz Gelirleri Hs.		20.026,90
Şubat ayının faiz gelirinin kaydı		
.....31.03.2025.....		
128 Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri Hs.	19.489,82	
642 Faiz Gelirleri Hs.		19.489,82
Mart ayının faiz gelirinin kaydı		
.....01.04.2025.....		
102 Bankalar Hs.	1.200.000	
121 Alacak Senetleri Hs.		1.200.000
Vade sonunda alacak senedinin tahsili kaydı		

Bu muhasebe kayıtları satılan malın gelirleri ile vade farkı gelirlerinin birbirinden ayrılmasını sağlayacaktır ancak burada şöyle bir problem ortaya çıkmaktadır. KDV, satış tutarı üzerinden hesaplanmıştır. Bu KDV'nin de ayrı olarak hesaplanması gerekir. Burada öncelikle KDV satış tutarı üzerinden değil vade tutarı düşüldükten sonra bulunan tutar üzerinden hesaplanması daha doğru olacaktır. Bu durumda yukarıdaki örneğin ilk kaydı şu şekilde olacaktır.

.....01.01.2025.....		
121 Alacak Senetleri Hs.	1.188.040,62	
600 Satışlar Hs.		940.203,08
391 Hesaplanan KDV Hs.		188.040,62
128 Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri		59.796,92
KDV= 940.203,08 X 0.20 = 188.040,62		

Bu kayda göre devletin vergi kaybı olacağı aşıkardır. Ancak mevcut uygulamalarda faiz gelirleri sadece kurumlar vergisine dahil edildiği için burada da vade farkı satış fiyatından ayrıştırılıp faiz geliri olarak kaydediliyorsa, satış tutarı üzerinden de KDV ayrılmalı ve dönem sonu kar-zarar hesabına bu gelir aktarılarak sadece kurumlar vergisi kesilmelidir.

Türk vergi mevzuatına göre KDV, mal teslimi ve hizmet ifasının gerçekleştiği anda tahakkuk eder. Bu temel kural, KDV Kanunu'nun 10. maddesinde düzenlenmiştir. Kanunun ilgili maddesi, KDV'nin tahakkukunun dört ana duruma bağlı olduğunu belirtir: (i) Mal teslimi veya hizmet ifasının yapılması, (ii) Malın tesliminden önce faturanın düzenlenmesi, (iii) Avans veya bedelin tahsil edilmesi, (iv) Kısım kısım yapılan işlerde, her bir kısmın tamamlanması. Bu hükme göre, vergilendirme dönemi esas alınarak KDV'nin tahakkuku sağlanır. Örneğin, bir mal teslimi için fatura düzenlendiğinde veya bedel tahsil edildiğinde, teslim gerçekleşmese dahi KDV doğar. Bu düzenleme, devletin vergi gelirlerini etkin bir şekilde toplamasını ve işletmelerin işlemlerini zamanında beyan etmesini amaçlamaktadır (R.G., 02 Kasım 1984, sayı: 18563). Bunun yanında muhasebenin tahakkuk esası gereği aylık olarak hesaplanan indirilecek KDV ve Hesaplanan KDV hesapları vadeli mal ya da hizmet satımlarında veya alımlarında hesaplanan KDV tutarları tahakkuk esasına göre her aya pay verilerek hesaplanabilir. Mevcut uygulamalarda mal ya da hizmetin uzun vadeli olarak alınması ya da satılması durumunda, alım veya satımın gerçekleştiği ayda KDV konusu yapılmaktadır. Bu durumda işletmeler ödemedikleri KDV'yi indirim konusu yapabilmekte veya tahsil etmedikleri KDV'yi o ay içinde beyan ederek ödemek zorunda kalmaktadırlar. Bunun yerine iki farklı uygulama kullanılabilir.

a) KDV'yi ödemenin yapılacağı aya kadar tahakkuk esasına göre dağıtmak

KDV tahakkuk kaydını 181 Gelir Tahakkukları hesabının kullanma mantığı ile aylık olarak tahakkuk ettirilebilir. Bunun için 392 Diğer KDV hesabı vadeli mal satışlarında kullanılarak; her ay için 391 Hesaplanan KDV hesabına pay verilebilir. Yukarıda verilen rneği bu doğrultuda tekrar düzenleyecek olursak;

.....01.01.2025.....		
121 Alacak Senetleri Hs.	1.200.000	
600 Satışlar Hs.		940.203,08
392 Diğer KDV Hs.		200.000
128 Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri		59.796,92
.....31.01.2025.....		
392 Diğer KDV Hs.	66.666,66	
391 Hesaplanan KDV Hs.		66.666,66
200.000 / 3 ay= 66.666,66		
Ocak ayı: 66.666,66		
şubat ayı: 66.666,66		
Mart ayı: 66.666,68		
.....28.02.2025.....		
392 Diğer KDV Hs.	66.666,66	
391 Hesaplanan KDV Hs.		66.666,66
.....31.03.2025.....		
392 Diğer KDV Hs.	66.666,66	
391 Hesaplanan KDV Hs.		66.666,66

Bu kayıtların yapılması ile ocak ayında yapılan vadeli bir satışta devlete denecek KDV'nin ödeme tarihi gelene kadar gelecek aylara dağıtılması sağlanmış olacaktır. Eğer hesaplanan KDV vade farkından arındırılmış tutar üzerinden yapılacak olursa da bu kez de aşağıdaki kayıtlar yapılabilir.

.....01.01.2025..... 121 Alacak Senetleri Hs. 600 Satışlar Hs. 392 Diğer KDV Hs. 128 Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri KDV= 940.203,08 X 0.20 = 188.040,62	1.188.040,62	940.203,08 188.040,62 59.796,92
.....31.01.2025..... 392 Diğer KDV Hs. 391 Hesaplanan KDV Hs. 188.040,62 / 3 ay= 62.680,21 Ocak ayı: 62.680,21 şubat ayı: 62.680,21 Mart ayı: 62.680,20	62.680,21	62.680,21
.....28.02.2025..... 392 Diğer KDV Hs. 391 Hesaplanan KDV Hs.	62.680,21	62.680,21
.....31.03.2025..... 392 Diğer KDV Hs. 391 Hesaplanan KDV Hs.	62.680,20	62.680,20

b) KDV'yi ödemenin yapıldığı ayda muhasebe kayıtlarına almak.

KDV'nin tahakkuk ettirilmesi ile ilgili bir başka öneride şu olabilir. Her ne kadar vergi mevzuatında fatura kesildiği tarihten itibaren KDV tahakkuk ettirilmesi gerektiği yazılı olsa da bu tahsil edilmemiş ya da ödemesi yapılmamış bir KDV'nin tahakkuk ettirilmesi anlamına gelmektedir. Bir öneri olarak tahsilat yapıldığı ya da ödeme yapıldığı anda KDV'nin tahakkuk ettirilmesidir. Yukarıdaki örneği bu doğrultuda düzenleyecek olursak;

.....01.01.2025..... 121 Alacak Senetleri Hs. 600 Satışlar Hs. 392 Diğer KDV Hs. 128 Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri	1.200.000	940.203,08 200.000 59.796,92
.....01.04.2025..... 102 Bankalar Hs. 392 Diğer KDV Hs. 121 Alacak Senetleri Hs. 391 Hesaplanan KDV Hs.	1.200.000 200.000	1.200.000 200.000

6.3.4. İndirilecek Katma Değer Vergisi

İndirilecek KDV hesabı, şletmelerin satın aldıkları mal ve hizmetler için ödedikleri KDV'nin, satışları üzerinden hesaplanan KDV'den düşölmesini sağlayan bir hesaptır. Bu hesap, şletmenin yükümlü olduğu net KDV tutarının belirlenmesi için önemlidir. Türk KDV mevzuatına göre, sadece vergiyi doğuran olayla doğrudan ilişkili ve belgelendirilmiş KDV tutarları indirilebilir. Mal peşin olarak alınsın veya alınmasın fatura kesildiği tarihteki ay sonunda indirilecek KDV, o ayın KDV tahakkukunda indirim konusu olmaktadır. Yukarıda hesaplanan KDV için yapmış olduğumuz yorumlar bu hesap içinde geçerlidir. Bu durumda vadeli mal alımlarında 191 İndirilecek hesabın kullanılması yerine 192 Diğer KDV hesabının kullanılması; aylara göre tahakkuk ettirilmesi ya da ödeme yapıldığı ay tahakkuk ettirilmesi uygulama açısından daha doğru olacağı kanaatindeyiz. 192 Diğer KDV Hesabı, şletmelerin KDV ile ilgili istisnai durumlarını yönetmesine olanak tanıyan, özel ve önemli bir muhasebe aracı olarak değerlendirilmelidir. Hem vergi mevzuatına uyum sağlamak hem de şletmenin mali tablolarında vergi yükümlölüklerini doğru bir şekilde raporlamak amacıyla kullanılan bu hesap, mali raporlamanın güvenilirliğini artırır. Bu hesap, Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve vergi mevzuatına uyum açısından önemli bir yere sahiptir.

Yukarıdaki örneği malı alan firma için güncelleyecek olursak; bir şletme, 01 Ocak 2024 tarihinde 3 ay vadeli senet karşılığında ticari mal alımı gerçekleştirmiştir. Malın %20 KDV hariç tutarı 1.000.000 TL'dir. Ödeme tarihi ise 01 Ocak 2026'dır.

TMS 23 Borçlanma Maliyetleri standardına göre, vadeli alımlarda oluşan vade ve kur farkları da bu standart kapsamında değerlendirilmektedir (Toroslu, 2010: 103). Bu doğrultuda vadeli mal alımlarında vade farkı malın maliyetine ekleneceği için burada vade farkının ayrılmaması gerekir. Ancak yine de vade farkı hesaplanacaksa bu durumda İndirilecek KDV'nin hesaplanmasında vade farkı düşöldükten sonraki tutar üzerinden hesaplanmalıdır. Biz buradaki örnekte vade farkını ayırmayacağız.

Mevcut uygulamalara göre yapılacak kayıt şu şekilde olacaktır.

.....01.01.2025.....		
153 Ticari Mallar Hs.	1.000.000	
191 İndirilecek KDV Hs.	200.000	
321 Borç Senetleri Hs.		1.200.000

Bu kayıttan farklı olarak vadeli işlemlerde İndirilecek KDV'nin de tahakkuk esasına göre vade süresince her ay düşen pay kadar tahakkuk ettirilmesi uygun olacaktır. Şöyle ki;

.....01.01.2025.....		
153 Ticari Mallar Hs.	1.000.000	
192 İndirilecek KDV Hs.	200.000	
321 Borç Senetleri Hs.		1.200.000
.....31.01.2025.....		
191 İndirilecek KDV Hs.	62.680,21	
192 Diğer KDV Hs.		62.680,21
188.040,62 / 3 ay= 62.680,21		
Ocak ayı: 62.680,21		
Şubat ayı: 62.680,21		
Mart ayı: 62.680,20		
.....28.02.2025.....		
191 İndirilecek KDV Hs.	62.680,21	
192 Diğer KDV Hs.		62.680,21

.....31.03.2025..... 191 İndirilecek KDV Hs.	62.680,20	
192 Diğer KDV Hs.		62.680,20

Bu Şekilde bir uygulama ile İndirilecek KDV hesabı daha gerĕekĕi ve uygulamada daha anlamlı olacaktır.

7. Sonuĕ

Türkiye'de gelir, kurumlar ve KDV, kamu maliyesini güçlendirme ve ekonomik dengeyi sağlama işleviyle devletin temel mali araçları arasında yer almaktadır. Bu vergiler, bireyler ve işletmeler üzerinde mali yükümlülükler oluştururken ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği açısından önemli etkiler doğurmaktadır. Vergilerin doğru muhasebeleştirilmesi, hem işletmelerin finansal performanslarının güvenilir Şekilde değerlendirilmesi hem de kamu gelirlerinin etkin bir Şekilde toplanması için kritik bir unsurdur.

Āalıřmada incelenen gelir vergisi ve kurumlar vergisi, bireysel ve kurumsal gelirlerin vergilendirilmesine yönelik temel araçlar olarak, Türk vergi sisteminin doğrudan etki mekanizmalarını yansıtmaktadır. KDV ise dolaylı bir vergi türü olarak tüketim üzerinden alınmakta ve zincirleme tahsil yöntemiyle nihai tüketicilere yüklenmektedir. Muhasebe uygulamalarında 191 İndirilecek KDV ve 391 Hesaplanan KDV hesaplarının kullanımı, vergiye uyum ve raporlama süreçlerinde işletmeler için belirleyici bir öneme sahiptir. Ancak, mevcut uygulamalarda uzun vadeli krediyle yapılan mal ve hizmet alım satımlarında KDV'nin tek bir dönemde hesaplanması hem işletmeler hem de vergi tahsilatı açısından çeşitli sorunlar doğurmaktadır. Örneğin, indirilecek KDV'nin tahsil edilmemiş tutarlar üzerinden hesaplanması, işletmelerin ödemedikleri KDV'yi indirimine konu etmesine yol açabilirken, hesaplanan KDV'nin ödenmemiş tutarlar üzerinden beyan edilmesi ise işletmelere gereksiz bir mali yük getirmektedir. Bu sorunların çözümüne yönelik, KDV tahakkukunun ödeme ya da tahsilata göre dağıtılarak aylık bazda hesaplanması önerilmektedir.

Sonuĕ olarak, Türk vergi sistemi ve muhasebe uygulamaları, ekonomik büyümeyi desteklerken kamu finansmanını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Ancak, işletmelerin sürdürülebilirliğini artırmak ve vergi uyum süreçlerini kolaylaştırmak için KDV uygulamalarında daha esnek ve adil düzenlemelere ihtiyaĕ duyulmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye Muhasebe Standartları'nın (TMS) KDV uygulamalarına ilişkin kapsamının genişletilmesi ve gerĕeęe uygun değer yaklaşımının yaygınlaştırılması, işletmelerin finansal yönetimine ve kamu gelirlerinin artırılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakĕa.

Armağan, R. (2007). Türkiye'de Gelir Ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 227-252.

Aslan, Ü. (2011). Bankalarda "Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Kıymet" İşlemleri Ve Etkin Faiz Yöntemi. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (52), 95-120.

Cengiz, S., & Gök, A. (2018). Uzun Vadeli Mal Veya Hizmet Alımlarında İndirilecek Katma Değer Vergisinin Muhasebeleştirilmesine Yönelik Bir Öneri. *Ekonomi İşletme Siyaset Ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(2), 174-201.

Gelir Vergisi Genel Tebliği (Seri No: 329). (30 Aralık 2024). *Resmi Gazete* (Sayı: 32768 (2. Mükerrer).) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/12/20241230m2-12.htm>

Gelir Vergisi Genel Tebliği (Seri No: 330). (30 Aralık 2024). *Resmi Gazete* (Sayı: 32768 (2. Mükerrer).) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/12/20241230m2-13.htm>

Gelir Vergisi Kanunu. (9 Haziran 1949). *Resmi Gazete* (Sayı: 7228) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7228.pdf>

Kamu Gözetim Kurumu (Kgk). (2011). Türkiye Muhasebe Standardı 18 (Tms 18) Hasılat, Erişim Adresi: <https://kgk.gov.tr/portalv2/uploads/files/dynamiccontentfiles/T%C3%BCrkiye%20muhasebe%20standartlar%C4%B1/Tmstfrs2011seti/Tms18.pdf>

Kamu Gözetim Kurumu (Kgk). (2011). Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı, Erişim Adresi: https://www.kgk.gov.tr/portalv2/uploads/files/duyurular/V2/Tfrs/Ek2_Finansal%20raporlama%20standartlar%C4%B1na%20uygun%20hesap%20plan%C4%B1%20tasla%C4%9F%C4%B1.pdf

Katma Değer Vergisi Kanunu. (02 Kasım 1984). *Resmi Gazete* (Sayı: 18563) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18563.pdf>

- Katma Değer Vergisi Kanunu. (07 Temmuz 2023). *Resmi Gazete* (Sayı: 32241) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/07/20230707-11.pdf>
- Kurumlar Vergisi Kanunu. (10 Haziran 1949). *Resmi Gazete* (Sayı: 7229) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7229.pdf>
- Kurumlar Vergisi Genel Tebliği. (28 Eylöl 2024). *Resmi Gazete* (Sayı: 32676) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/28.09.2024>
- Merter, M. E., Acar, İ. A., & Arslan, E. (2007). Türk Vergi Sisteminde Kdv Uygulaması Ve Etkinliğinin Analizi. *Maliye Dergisi*, 153(25), 24-50.
- Resmi Gazete (2024). [7524 Vergi Kanunları İle Bazı Kanunlarda Ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun](https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/08/20240802-2.htm), Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/08/20240802-2.htm>
- Susam, N., & Oktayer, N. (2007). Türkiye Ekonomisinde Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçinde Dolaysız Ve Dolaylı Vergiler (1995-2005). *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 105-123.
- Şenel, S. A. (2009). Tms-18 Hasılat Standardı Kapsamında Mal Satışından Kaynaklanan Hasılatın Muhasebeleştirilmesi. *Social Sciences*, 4(4), 389-405.
- Toroslu, M. V. (2010). *Türkiye Muhasebe Standartlarında Stok-Maliyet İlişkisi: Tms 2 Stoklar, Tms 23 Borçlanma Maliyetleri* (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Tölümce, S., & Yavuz, E. (2019). Türkiye’de Kdv’nin Vergi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz (1985-2018). *Maliye Dergisi*.
- Yücedoğru, R., & Ören, G. (2017). Katma Değer Vergisi’nde Vergi Uyumu Ve Dünyada Kdv Uyumunu Arttırmaya Yönelik Uygulamalar: Sistematik Bir Literatür Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 13(13), 939-961.

KATILIM VE GELENEKSEL BANKALARIN FİNANSAL PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹

COMPARISON OF FINANCIAL PERFORMANCE OF PARTICIPATION AND CONVENTIONAL BANKS: THE CASE OF TURKIYE²

Lale ALIYEVA * Canan YILDIRAN **

Araştırma Makalesi / Geliş Tarihi: 13.01.2025
Kabul Tarihi: 27.03.2025

Öz

Araştırmanın amacı Türkiye'deki katılım bankaları ile geleneksel bankaların finansal performanslarını karşılaştırmaktır. Araştırma kapsamında 2016-2023 yılları arasındaki finansal veriler kullanılmıştır. Verilerin analizinde Entropi ve TOPSIS yöntemi kullanılmış olup sekiz banka incelemeye alınmıştır. Finansal etkinlik aēısından incelendiēinde katılım bankalarının geleneksel bankalara göre daha iyi performans gösterdiēi tespit edilmiştir. Katılım bankaları faizsiz finans esaslarına dayalı bir yapıya sahip oldukları için ekonomik dalgalanmalara karşı da dayanıklı olabilmektedir. Geleneksel bankaların piyasa payı ve finansal araç çeřitliliēi aēısından katılım bankalarına göre üstün olduēu tespit edilmiştir. Türkiye gibi büyüyen ekonomilerde katılım bankalarının sunduēu finansal ürün ve hizmetlerin kayıt dışı ekonomiyi azaltarak sürdürülebilir büyümeye katkı saēladığı ifade edilebilir. Aynı zamanda COVID-19 pandemisi sürecinde ekonomik krizin etkilendiēi her iki banka türü aēısından alınan önlemler pandemisinin olumsuz etkisini azaltmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankaları, Geleneksel Bankalar, Finansal Performans.

JEL Sınıflaması: G21, G23, G24.

Abstract

The aim of the research is to compare the financial performances of participation and conventional banks in Turkey. Within the scope of the research, financial data between 2016-2023 were used. Entropy and TOPSIS method were used in the analysis of the data and eight banks were selected for examination. When examined in terms of financial efficiency, it has been determined that participation banks exhibit better performance than traditional banks. Since participation banks have a structure based on interest-free finance principles, they can also be resilient to economic fluctuations. It has been determined that traditional banks are superior to participation banks in terms of market share and financial instrument diversity. In growing economies like Türkiye, it can be said that the financial products and services provided by participation banks contribute to sustainable growth by reducing the informal economy. At the same time, the measures taken for both types of banks affected by the economic crisis during the COVID-19 pandemic have reduced the negative impact of the pandemic.

Keywords: Participation Banks, Conventional Banks, Financial Performance.

JEL Classification: G21, G23, G24.

¹ Bu çalışma Lale ALIYEVA'nın Canan YILDIRAN danıřmanlıēında yürütölen doktora tezinden üretilmiştir.

² **Bibliyografik Bilgi (APA):** FESA Dergisi, 2025; 10(1) , 134 - 146 / DOI: 10.29106/fesa.1619260

* Dr., lalaaliyeva1@hotmail.com, İstanbul – Türkiye, ORCID: 0009-0007-3977-3229

** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İşletme Faköltesi, cananyildiran@karabuk.edu.tr, Karabük – Türkiye, ORCID: 0000-0001-8245-197X

1. Giriş

Finansal sistemler ekonomilerin sürdürülebilir büyümesinde kritik bir rol oynar. Bankacılık sektörü bu sistemin en önemli bileşenlerinden biridir. Bankalar yalnızca sermaye birikimini yönlendirmekle kalmaz, aynı zamanda ekonomik büyüme için gerekli finansal kaynakları da etkili bir şekilde dağıtır (Kaya, 2020). Geleneksel bankacılık, köklü yapısı ve çeşitli finansal araçlarıyla geniş bir müşteri yelpazesine hitap edebilir. Katılım bankacılığı ise hızla büyüyen bir finansal model olarak dikkat çekmektedir. İslami finans prensiplerine dayanan katılım bankacılığı, faizsiz ekonomik faaliyetleri teşvik ederek bireylerin dini hassasiyetlerine cevap verebilmektedir (Japarova ve Shener, 2021).

Geleneksel bankalar kar maksimizasyonu amacı için faiz prensibi altında faaliyet gösterirken, katılım bankaları faizsiz finans prensipleri doğrultusunda hareket etmektedir. Bu farklı yaklaşım nedeniyle, bankacılık sektörünün iki farklı iş modeli olarak kabul edilen geleneksel ve katılım bankalarını karşılaştırmanın önemli olduğu belirtilmektedir (Aytar ve Soylu, 2017). Her iki bankacılık sisteminin sunduğu finansal performans göstergelerinin karşılaştırılmasının sektörel verimliliğin anlaşılması açısından da önemli olduğu belirtilmektedir (Coşkun ve Yıldırım, 2023).

Katılım bankalarının Türkiye ekonomisindeki büyümesi, alternatif finansman kaynaklarına olan ihtiyacın arttığı dönemlerde özellikle dikkat çekmektedir. Bu bankalar, gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamayı, reel sektörü desteklemeyi ve kayıt dışılığı azaltmayı amaçlamaktadır. Ancak bu hedeflere ne ölçüde ulaşıldığı ve geleneksel bankalarla karşılaştırıldığında finansal performanslarının nasıl şekillendiği mevcut literatürde tartışılmaya devam eden bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Özulucan ve Deran, 2009; Parlakkaya ve Çürük, 2011; Doğan, 2013; Öztürk ve Gençler, 2020; Yetiz, 2021).

Katılım ve geleneksel bankaların finansal performanslarının karşılaştırılması hem bankaların verimliliğini artırmayı amaçlayan düzenleyici kurumlar hem de yatırımcılar ve politika yapıcılar için değerli bilgiler sunmaktadır. Bu iki bankacılık modelinin ekonomi üzerindeki etkilerinin, özellikle Türkiye gibi büyüyen ekonomilerde anlaşılması, stratejik karar alma süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır (Bilen ve Şahan, 2023).

Bu araştırmada Türkiye’de faaliyet gösteren katılım ve geleneksel bankaların finansal performanslarının incelenmesi ve karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda kavramsal çerçevede geleneksel ve katılım bankacılık hakkında genel bilgi verilip, alan araştırması sonuçları sunulmuştur. Araştırmanın yöntemi bölümünde ise Türkiye Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun resmi raporlarından elde edilen 2016-2023 yılları arasındaki veriler ile öncelikle entropi yöntemi kullanılarak ağırlık değerleri belirlenmiş, ardından TOPSIS yöntemi kullanılarak faaliyet alanlarına göre banka türleri olan katılım ve geleneksel bankalar arasındaki finansal performans karşılaştırılmasına ait bulgular yer almaktadır.

2. Literatür Taraması

2.1. Geleneksel ve Katılım Bankaları

Bankacılık sektörü ekonominin işleyişi için hayati öneme sahiptir. Bu sektörün başlıca aktörleri olan geleneksel ve katılım bankaları, farklı finansal prensipler üzerine kurulu iki temel modeli temsil etmektedir. Bu iki model, müşteri tabanlarından sundukları hizmetlere kadar birçok farklılık göstermektedir (Özsoy ve Sayar, 2018).

Geleneksel bankaların temel işlevi, tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları kredi şeklinde yatırımcılara yönlendirerek ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktır. Bu bankalar faize dayalı bir sistemle çalışırlar (Tolon, 2004). Kredi ve mevduat faiz oranları geleneksel bankacılık sisteminin temelini oluşturmaktadır. Faiz, bu bankaların gelirlerinin büyük bir bölümünü oluşturur ve aynı zamanda finansal aracılık işlevini yerine getirirken riski fiyatlandırmada etkili bir araç olarak kullanılmaktadır (Kaya, 2020).

Katılım bankaları ise faiz yerine kâr-zarar paylaşımına dayalı bir sistem benimser. Bu bankalar, tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları ticaret ve yatırım projelerinde kullanır ve kârlarını müşterileriyle paylaşırlar. Katılım bankacılığı modeli, İslami finans ilkelerine uygun olarak faizden uzak bir ekonomik operasyon sağlamayı hedefler. Bu işleyiş, bu bankaları dini hassasiyetleri olan bireyler ve kuruluşlar için cazip bir finansal alternatif haline getirmektedir (Özmen, 2022).

Geleneksel ve katılım bankaları arasındaki farklar sadece iş modelleriyle sınırlı değildir. Geleneksel bankaların sunduğu finansal ürünler daha çeşitlidir ve genellikle daha kısa vadeli. Buna karşılık, katılım bankaları murabaha, mudaraba ve iş ortaklıkları gibi ürünlere odaklanmaktadır. Katılım bankalarının sunduğu bu ürünler yatırımları daha uzun vadeli hale getirmeyi ve reel ekonomiye daha fazla katkıda bulunmayı hedeflemektedir (Bilen ve Şahan, 2023).

Her iki bankacılık modelinin de ekonomiye katkısı önemlidir. Geleneksel bankaların daha fazla finansal aracılık ve pazar payı sağlama yeteneği genellikle daha geniş kitlelere ulaşmalarını sağlamaktadır (Bekçi vd., 2020). Öte yandan katılım bankaları faize duyarlı yatırımcılar ve müşteriler için önemli bir alternatif sunmaktadır. Reel

sektöre daha yakın olan bu bankalar, ekonomik faaliyetleri desteklemede farklı bir bakış açısı sağlamaktadır (Özsoy ve Sayar, 208).

Katılım bankalarının bir diğer belirgin özelliği de sosyal ve ekonomik kayıt dışılığı azaltma potansiyelidir. Bu bankalar, kayıt dışı fonları sisteme dahil ederek ekonomik çeşitliliği artırma ve gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltma misyonunu üstlenirler. Bu özellikleriyle katılım bankalarının Türkiye gibi büyüyen ekonomilerde önemli bir rol oynadıkları görülmektedir (Özmen, 2022).

Geleneksel ve katılım bankalarının farklı ancak tamamlayıcı iş modelleri sunduğu söylenebilir. Geleneksel bankaların sunduğu çok yönlülük ve esneklik ile katılım bankalarının faizsiz finans prensipleri farklı müşteri grupları için önemli finansal alternatifler oluşturmaktadır. Bu iki bankacılık modelinin Türkiye’de bir arada bulunması finansal sistemin dayanıklılığına ve ekonominin çeşitliliğine katkıda bulunmaktadır (Coşkun ve Yıldırım, 2023).

2.2. Alan Araştırması

Yapılan araştırmada alan araştırması üç başlık altında incelenmiştir. İlk olarak literatürde katılım bankalarının finansal performansını araştıran çalışmalar araştırılmıştır. Alan araştırmasının ikinci başlığında katılım bankaları ile geleneksel bankaların finansal performansını karşılaştıran çalışmalar değerlendirilmiştir. Son başlıkta ise bankaların finansal performansını etkileyen faktörleri tespit eden çalışmalar incelenmiştir.

2.2.1. Katılım Bankalarının Finansal Performansını Araştıran Çalışmalar

Özgür (2008), Türkiye bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 5 katılım bankasının 2001-2005 yıllarını kapsayan verileri ile veri zarflama yöntemi kullanarak araştırma yapmıştır. Çalışmada 3 girdi ve iki çıktı kalemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre iktisadi genişleme dönemlerinde etkinsiz bankalar etkin olma yolunda istikrar bir yapı sergilemektedir. Aynı zamanda analiz sonuçları toplam faktör verimliliği ile etkinlik arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bankalar içerisinde en başarılı finansal etkinliğe sahip banka ise Albaraka Türk Bankası olmaktadır. Yayar ve Baykara (2012), Türkiye’de finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren 4 katılım bankasının faaliyetlerinin etkinlik ve verimliliklerini TOPSIS tekniği kullanarak analiz etmiştir. Çalışmada 4 katılım bankasının 2005-2011 dönemi verileri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Albaraka Türk en etkin banka olmaktadır. Analiz sonuçları Bank Asya’nın en verimli banka olduğunu göstermektedir. Esmer ve Bağcı (2016) tarafından yapılan çalışmada katılım bankalarının finansal performans ölçümleri yapılmıştır. Yapılan ölçüm 2005-2014 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada TOPSIS metodu kullanılmış ve elde edilen sonuçlara göre katılım bankaları içerisinde en yüksek finansal performansı Bank Asya göstermiştir. Gündoğdu (2018) tarafından yapılan çalışmada 2010-2017 dönemi katılım bankalarının finansal performans verileri kullanılarak analiz yapılmıştır. Çalışmada analiz yöntemi olarak gri ilişki yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre 2017 yılında finansal performans sıralamasında Türkiye Finans Katılım bankası ilk sırada, Albaraka Türk bankası ise son sırada yer almıştır. Şahin ve Tetik (2020), Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları için finansal performans incelemesi yapmıştır. Çalışmada Türkiye ekonomisinde faaliyet gösteren yedi katılım bankasının 2011-2019 yılları verileri kullanılmıştır. TOPSIS yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonucunda en yüksek finansal performansa sahip bankanın Türkiye Finans bankası olduğu tespit edilmiştir. Vural ve Kök (2022) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’deki katılım bankalarının 2005:Q1-2020:Q1 dönemi verileri kullanılarak kredi hacmi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Yapılan çalışmada katılım bankacılığı kredi hacimlerinin geleneksel bankacılık kredi hacimlerindeki payı ile ekonomik büyüme değişkenleri kullanılmıştır. Yapılan nedensellik analiz sonuçlarına göre katılım bankacılığı kredi hacimlerinin geleneksel bankacılık kredi hacimlerindeki payından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Salihoğlu (2022), katılım bankacılığının aktif büyüklüğünün seçilmiş değişkenleri üzerinden ARDL eşbütünleşme ve Toda Yamamoto nedensellik testleri yapmıştır. Çalışmada 2010-2020 dönemi üç aylık veriler kullanılmıştır. Analiz sonuçları kaldıraç rasyosu ile aktif büyüklük arasında döngüsel ilişkisinin varlığını göstermektedir. Aynı zamanda uzun dönemde finansal döngülerin hızlanabileceği tespit edilmiştir. Akbaş ve Kaya (2022) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren 5 katılım bankası için finansal performans incelemesi yapılmıştır. Yapılan çalışmada 2015-2020 yıllarını kapsayan veri seti kullanılmıştır. Çalışmada panel veri analizi yapılmış ve elde edilen sonuçlara göre katılım bankalarının karlılığı ve büyüklüğündeki artış sürdürülebilirliklerini de artırmaktadır. Yıldız (2023) çalışmasında 2015-2021 yılları katılım bankalarının verilerini kullanarak CAMELS analizi yöntemi ile finansal performans analizi yapmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular katılım bankalarının bankacılık sektöründeki ilerlemesinin yavaş olduğunu göstermektedir.

2.2.2. Katılım Bankaları İle Geleneksel Bankaların Finansal Performansını Karşılaştıran Çalışmalar

Özulucan ve Deran (2009) tarafından yapılan çalışmada katılım ve geleneksel bankaların bankacılık hizmetleri ve muhasebe uygulamaları açısından karşılaştırma yapılmıştır. Sonuçlara göre bankaların yaptığı çoğu bankacılık faaliyetlerini yürüten ve dolayısıyla da aynı ekonomik koşullarda onlarla rekabet eden katılım bankaları, mevcut mali sistem içinde hedefledikleri sonuçlara daha kolay ulaşabilmeleri için, farklı bankacılık yönlerini ve uygulamalarını açıklıkla ve sürekli olarak çeşitli medya araçlarını kullanarak ortaya koymaları gerekmektedir. Parlakkaya ve Çürük (2011) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’deki geleneksel ve katılım bankalarına ait 23 finansal rasyo kullanılarak analiz yapılmıştır. Çalışmada logit analiz yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre her iki bankanın operasyonel faaliyetlerinin bir birinden ayrıştırtı tespit edilmiştir. Doğan (2013), çalışmasında Türkiye’de Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren katılım ve geleneksel bankalar için finansal performans incelemesi yapmıştır. Çalışmada 2005-2011 yıllarını kapsayan verilerle toplamda 8 banka üzerinden analizler yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre geleneksel bankaların katılım bankalarına göre likidite, borç ödeme gücü ve sermaye yeterliliği daha yüksek olmaktadır. Şendurur ve Temelli (2018) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren geleneksel ve katılım bankalarının kaldıraç oranı, likidite, karlılık ve yaş değişkenlerini kullanarak finansal performans analizi yapılmıştır. Regresyon analizi kullanılarak yapılan çalışmada elde edilen sonuçlara göre büyüklük, likidite, karlılık, çevre puanı ve sürdürülebilirlik puanları ile banka türleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Öztürk ve Gençer (2020) tarafından yapılan çalışmada katılım bankaları ve geleneksel bankaların 2016:Q1-2020:Q2 dönemi çeyreklik verileri kullanılarak finansal performans araştırması yapılmıştır. Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis test sonuçlarına göre geleneksel bankaların özsermaye/toplam aktif açısından sermaye yeterlilikleri, kârlılıkları katılım bankalarından yüksek iken katılım bankalarının sermaye yeterliliği rasyosu açısından sermaye yeterlilikleri, likiditeleri, bilanço yapıları ve aktif kaliteleri geleneksel bankalardan yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çöllü (2021), çalışmasında katılım ve geleneksel bankaların COVID-19 salgınından etkilenip etkilenmediğini araştırmıştır. Çalışmada Wilcoxon T testi kullanılarak analizler yapılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre COVID-19 salgınının sektöre yönelik olumsuz etkisi ilgili kurumlar tarafından alınan önlemler sonucunda sınırlı düzeyde kalmıştır.

2.2.3. Bankaların Finansal Performansını Etkilen Faktörleri Tespit Eden Çalışmalar

Ünal ve Yüksel (2017), yaptıkları çalışmada Borsa İstanbul’da işlem gören bankaların finansal performansları ve hisse senedi getirilerini analiz etmiştir. Çalışmada PROMETHEE yöntemi kullanılarak inceleme yapılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre incelenen dönemde finansal performans açısından ilk sırada Akbank yer almaktadır. Ayrıca hisse senedi getirisi açısından ise en başarılı banka Vakıf Bank olmaktadır. Konak ve Ergenoğlu (2020) tarafından yapılan çalışmada 2009-2018 yılları temel alınarak Türk Bankacılık Sektörü’nde faaliyet gösteren 24 banka için karlılığı etkileyen faktörler incelenmiştir. Panel veri regresyon analiz sonuçlarına göre sermaye oranı, likidite riski, kredilendirme düzeyi, banka büyüklüğü ve yoğunlaşma banka karlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etki göstermektedir. Özcan (2021), çalışmasında Türk bankacılık sektöründe finansal performans analizi yapmıştır. Bu doğrultuda çalışmada 2009:M3-2019:M9 tarihleri arasında faaliyet gösteren 10 bankanın aktif karlılık oranı, toplam kredilerin aktiflere oranı (TKAO), öz sermayenin aktiflere oranı (ÖAO), mevduatın aktiflere oranı (MAO) ve aktif büyüklük oranları kullanılarak panel regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre TKAO değişkeni aktif karlılığı negatif yönde, ÖAO ve MAO değişkenleri aktif karlılığı pozitif yönde etkilemektedir. Gürçay ve Çakan (2022) tarafından yapılan çalışmada COVID-19 sürecinde katılım ve özel mevduat bankalarının performans değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmada 2020 ve 2021 yılları verileri kullanılmış ve t-testi ile inceleme yapılmıştır. Sonuçlara göre pandemi sürecinde aktif kalite bakımından katılım bankaları daha başarılı olmaktadır. Güzel (2023) tarafından yapılan çalışmada ise Türk Bankacılık Sistemi’nde faaliyet gösteren piyasa payı en yüksek 15 bankaya ait 2003:Q1-2021:Q4 dönemi verileri kullanılarak finansal performans incelemesi yapılmıştır. Çalışmada doğrusal olmayan birim kök testleri kullanılarak analiz yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre banka karlılıklarının sektör ortalamaları ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Bulut vd. (2024), yaptıkları çalışmada karmu, özel yerli ve yabancı sermayeli bankaların mülkiyet yapılarındaki farklılıkları dikkate alarak karlılığın belirleyicilerini incelemiştir. Çalışmada mevduat bankalarına ait 2010-2022 yılları arasında aylık veriler kullanılmış ve görünürde ilişkisiz regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre reel efektif döviz kuru, enflasyon ve faiz dışı gelir değişkenleri banka sahipliğinden bağımsız olarak karlılık üzerinde ortak etkilere sahip olmaktadır. Ancak, banka sermaye oranı, banka büyüklüğü, kredi-mevduat oranı ve ekonomik faaliyet, banka sahiplik türlerine göre karlılığı farklı şekilde etkilemektedir. Paksoy ve Küçükler (2024), Bors İstanbul’da faaliyet gösteren bankaların 2021-2023 dönemi ait mali tablo verileri aracılığıyla hesaplanan verileri kullanarak finansal performanslarını test etmiştir. Çalışmada TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre 2021 yılında Türkiye Vakıflar Bankası, 2022 ve 2023 yıllarında ise Yapı ve Kredi Bankası finansal performans açısından daha başarılı olmaktadır. Acar Balaylar vd. (2025) tarafından yapılan çalışmada 25 mevduat bankası verileri 2002-2021 yılları temel alınarak dinamik panel veri analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada aynı zamanda COVID-19 pandemisinin de etkilerini göz önüne alarak kukla değişken oluşturulmuş ve

modele dahil edilmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre faiz dışı gelir risk düzeyi üzerinde negatif ve anlamlı bir şekilde etki göstermektedir. Ayrıca, COVID-19 döneminde karlılığın azaldığı ve riskin arttığı belirlenmiştir. Bu, faiz dışı gelirin dışsal bir çok sırasında hayati bir çok emici olduğunu göstermektedir.

3. Metodoloji

3.1. Veri Seti

Araştırmanın amacı Türkiye’deki katılım bankaları ile geleneksel bankaların finansal performanslarının karşılaştırılmasıdır. Bu kapsamda, finansal performansın ölçülebilmesi için bir dizi temel finansal oranlar seçilmiştir. Araştırmada bankalara ait verilerin erişilebildiği zaman dilimi olarak 2016-2023 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır. Katılım bankalarından Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Vakıf Katılım ve Ziraat Katılım seçilmiştir. Geleneksel bankalardan ise Fibabanka, HSBC Bank, ING Bank ve Türk Ekonomi Bankası seçilmiştir. Bankaların seçiminde benzer aktif büyüklükte olmasına dikkat edilmiş ve veriler Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) resmi raporlarından derlenmiştir. Araştırmada kullanılan değişkenler ve açıklaması aşağdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Değişken	Açıklaması	Hesaplama	Kaynak
CDR	Nakit Mevduat Oranı	Nakit / Mevduat Toplamı	BDDK
DOE	zsermaye Mevduat Oranı	zsermaye / Mevduat Toplamı	BDDK
COA	Nakit Değer Oranı	Nakit ve Benzeri / Toplam Varlıklar	BDDK
ROE	zsermaye Karlılığı	Kar / zsermaye	BDDK
ROA	Aktif Karlılık	Kar / Toplam Varlıklar	BDDK
FK	Kaldıraç Oranı	Toplam Yabancı Kaynaklar / Toplam Varlıklar	BDDK
EOA	zkaynakların Aktiflere Oranı	zsermaye / Toplam Varlıklar	BDDK
IOD	Yatırım Verimliliği	Yatırım / Toplam Mevduat	BDDK
DOA	Mevduat Verimliliği	Mevduat Toplamı / Toplam Varlıklar	BDDK

Veri seti, likidite ve krlılık oranları, aktif kalitesi ve sermaye yeterliliği gibi önemli finansal göstergeleri içermektedir. Likidite oranları bankaların kısa vadeli borç ödeme kapasitelerini gösterirken, krlılık oranları bankaların gelirlerinin giderlerine oranını ortaya koymaktadır. Aktif kalitesi, bankaların kredi portföyündeki riskli varlıkların seviyesini göstererek finansal sağlığın önemli bir gösterge olmaktadır. Sermaye yeterliliği, bankaların risklere karşı direncini belirleyen temel bir unsurdur. Araştırmada benzer aktif büyüklük gösteren bankalar seçilmiştir. rnek teşkil etmesi için 2023 yılı için araştırmada ele alınan bankaların aktif büyüklükleri aşağdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Bankaların Aktif Büyüklükleri (2023)

Banka	Aktif Büyüklük (TL)
Katılım Bankaları	
Ziraat Katılım	384 milyar
Vakıf Katılım	315 milyar

Albaraka Türk	232 milyar
Kuveyt Türk	668 milyar
Geleneksel Bankalar	
HSCB Bank A.Ş.	140 milyar
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	407 milyar
Fibabank A.Ş.	104 milyar
ING Bank A.Ş.	141 milyar

3.2. Analiz Yöntemi

Entropi yöntemi, bir sistemdeki bilgi belirsizliğini ölçmek ve kriterlerin ağırlıklarını belirlemek için geliştirilmiş bir analiz tekniğidir (Keleş, 2019). Bu yöntem özellikle çok kriterli karar verme (ÇKKV) süreçlerinde etkili bir araç olarak kullanılmaktadır (Kenger ve Organ, 2017). Shannon (1948) tarafından geliştirilen entropi kavramı, bir sistemdeki bilgi miktarını ve bu bilginin düzen veya düzensizlik derecesini ölçmektedir. Bu bağlamda entropi değeri düşük olan kriterlerin sistemde bilgi içeriğinin daha yüksek olduğu kabul edilir ve bu kriterlere daha fazla önem atfedilmektedir (Zhang vd., 2022). Bu yöntemin uygulanması, karar vericilere objektif ve ölçülebilir bir temel sunarak çok kriterli problemlerin çözümünü kolaylaştırmaktadır (Yüksekyıldız, 2022).

TOPSIS (Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi, 1980 yılında Hwang ve Yoon tarafından geliştirilmiş olup, çok kriterli karar verme problemlerinde yaygın olarak kullanılan bir tekniktir. Bu yöntem, bir alternatifin pozitif ideal çözüme yakınlığına ve negatif ideal çözüme uzaklığına göre sıralamaktadır (Wařróbski vd., 2022). Böylece, karar vericiler için en iyi alternatifin objektif olarak belirlenmesini sağlamaktadır (Li vd., 2022). TOPSIS metodu, kullanım kolaylığı ve anlaşılabilirliği ile tedarik zinciri yönetiminden sağlık sektörüne kadar geniş bir uygulama alanına sahiptir (Böker ve Çetin, 2020). Ayrıca karar vericilere alternatifleri karşılaştırırken çok boyutlu bir bakış açısı sunmaktadır (Ezin ve Samırkaş, 2022). Entropi yöntemi ile ağırlık değerleri hesaplanmakta ve TOPSIS analizi doğrultusunda karşılaştırma yapılmaktadır (Say, 2022).

Araştırma kapsamında öncelikle entropi yöntemi kullanılarak ağırlık değerleri belirlenmiş, ardından TOPSIS yöntemi kullanılarak katılım ve geleneksel bankalar arasındaki finansal performans karşılaştırması yapılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Değişkenlere Ait Ağırlık Değerleri

Araştırmada katılım ve geleneksel bankaların finansal performans karşılaştırmasının TOPSIS yöntemi ile incelenebilmesi için öncelikle TOPSIS analizinde kullanılacak değişkenlere özgü ağırlık değerlerinin hesaplanması gerekmektedir. Araştırmada ağırlık değerleri analiz yöntemi başlığında açıklanan Entropi yöntemi ile hesaplanmıştır. Hem katılım ve geleneksel bankaların kendi içerisinde hem de iki banka türünü karşılaştırmak için yapılacak analizde kullanılacak Entropi ağırlık değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 3. Katılım Bankalarına Ait Ağırlık Değerleri

Yıl	CDR	DOE	COA	ROE	ROA	FK	EOA	IOD	DOA
2016	0.008	0.093	0.048	0.197	0.096	0.516	0.014	0.001	0.027
2017	0.010	0.011	0.056	0.015	0.028	0.671	0.064	0.094	0.051
2018	0.032	0.011	0.033	0.108	0.106	0.590	0.008	0.110	0.0005
2019	0.032	0.012	0.042	0.137	0.142	0.525	0.006	0.103	0.001
2020	0.005	0.090	0.004	0.247	0.044	0.414	0.086	0.110	0.0003
2021	0.009	0.045	0.014	0.114	0.235	0.429	0.032	0.122	0.001

2022	0.012	0.032	0.013	0.054	0.077	0.543	0.025	0.243	0.0004
2023	0.015	0.015	0.008	0.058	0.088	0.512	0.018	0.284	0.001

Tablo 4. Geleneksel Bankalara Ait Ağırlık Değerleri

Yıl	CDR	DOE	COA	ROE	ROA	FK	EOA	IOD	DOA
2016	0.123	0.054	0.054	0.010	0.119	0.484	0.069	0.059	0.028
2017	0.030	0.024	0.329	0.002	0.121	0.131	0.140	0.018	0.206
2018	0.035	0.032	0.123	0.009	0.192	0.239	0.181	0.034	0.155
2019	0.055	0.044	0.027	0.022	0.109	0.597	0.057	0.074	0.014
2020	0.017	0.061	0.009	0.027	0.017	0.475	0.063	0.311	0.020
2021	0.020	0.073	0.001	0.023	0.030	0.265	0.103	0.474	0.011
2022	0.030	0.030	0.001	0.041	0.037	0.371	0.080	0.388	0.022
2023	0.027	0.008	0.006	0.060	0.060	0.343	0.040	0.437	0.020

Tablo 5. Grup Bazında Ortalama Değerleri

	CDR	DOE	COA	ROE	ROA	FK	EOA	IOD	DOA
Ortalama	0.022	0.015	0.058	0.000	0.208	0.017	0.008	0.671	0.001

4.2. Katılım Bankalarına İlişkin Bulgular

Araştırmada, 2016-2023 dönemine ait seçilmiş katılım bankaların uygun finansal verileri kullanılarak, alternatiflerin performansları yıllık bazda, önce kriter ağırlıklandırması için Entropi yöntemi ile, sonra da TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmiştir. Katılım bankaları bünyesinde yapılacak analiz sayesinde 2016-2023 döneminde bankaların finansal performanslarındaki değişimlerin incelenmesi ve karşılaştırılması mümkün olacaktır. TOPSIS yöntemi ile değerlendirilen sonuçlar, bankaların finansal performanslarındaki değişimleri yıllar itibarıyla karşılaştırmakta ve her bir bankanın ideal çözüme yakınlığını ortaya koymaktadır.

Tablo 6. Katılım Bankalarının TOPSİS Değerleri

Banka	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Ort.
Ziraat Katılım	0.775	0.939	0.904	0.900	0.809	0.663	0.728	0.666	0.798
Vakıf Katılım	0.767	0.931	0.898	0.882	0.658	0.678	0.727	0.669	0.776
Albaraka Türk	0.816	0.865	0.775	0.730	0.582	0.588	0.753	0.749	0.732
Kuveyt Türk	0.233	0.050	0.109	0.170	0.124	0.348	0.145	0.161	0.168

Tablo 6’da görüldüğü üzere, Ziraat Katılım bu dönemde en istikrarlı performansı göstermiştir. 2017’de 0.939 puanından 2020’ye kadar yüksek performansını korumuştur. Ancak 2021’de bir düşüş ve 2023’te 0.666 ile hafif bir gerileme göstermiştir. COVID-19 sürecinin bankacılık sektörü üzerindeki ekonomik etkilerinin önemli etkileri göz önünde bulundurularak Ziraat Katılım Bankası’nın kredi ve alacakların sınıflandırılması ve beklenen kredi

zararı karşılığı hesaplama politikaları ve prosedürleri kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Banka, kredi ve alacakları TFRS 9 çerçevesinde öngörülen aşamalara göre sınıflandırarak COVID-19 etkisini içeren bir metodoloji³ geliştirmiştir. Söz konusu tedbirler, Ziraat Katılım Bankası'nın COVID-19 salgınının ekonomik belirsizlikler ve dalgalanmalar yarattığı bir dönemde kredi riskini etkin bir şekilde yönetme yönündeki çabalarını yansıtmakta olup, TFRS 9'un beklenen kredi zararı hesaplama prensipleriyle uyumlu bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır.

Vakıf Katılım, en yüksek puanı 2017'de (0.931) elde etmiş ve 2018-2019 yıllarında yüksek performansını korumuştur. 2020'den itibaren ise bir düşüş gözlemlenmiştir. Fakat 2023'te 0.669 ile yine de 2016-2023 dönemi ortalamasının üzerinde bir performans sergilediği görölmektedir. Vakıf Katılım Bankası'nın finansal açıdan istikrarlı yapısı aldığı finansal politikalarla⁴ ilgili olduğu ifade edilebilir. Vakıf Katılım Bankası'nın BDDK tarafından alınan tedbirler kapsamında benimsediği politikalar, dönem içerisinde müşteri tabanında yaşanabilecek olası kayıpları en aza indirirken, finansal istikrara olumlu getiri sağlamıştır.

2017 yılında 0,865'lik güçlü bir performans gösteren Albaraka Türk, 2020 yılına kadar düşüş eğilimi göstermiştir. Ancak 2021 yılından itibaren dijital bankacılık hizmetlerine yaptığı yatırımlar, faizsiz finans alanındaki ürün çeşitliliğinin artması ve Türkiye'deki makroekonomik koşullara uyum sağlayan stratejik hamleleri sayesinde toparlanmaya başlamıştır. Özellikle 2022 yılında finansal teknolojilere entegrasyonu hızlandırarak müşteri tabanını genişletmiş ve kârlılığını artırmıştır. Bu ivmeyi 2023 yılında da koruyarak 0,749 seviyesine ulaşmış, böylece performansında belirgin dalgalanmalar yaşandığını göstermiştir.

Kuveyt Türk, 2017'de çok düşük bir performansla (0.050) başlamış ve sonraki yıllarda nispeten küçük iyileşmeler göstermiştir. 2021'de 0.348 ile biraz toparlansa da genel olarak finansal açıdan düşük performanslı bir banka olduğu ifade edilebilmektedir.

Özetle Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım genel olarak diğer bankalara göre daha yüksek performans göstermiştir. Albaraka Türk dalgalı bir performans sergilerken, Kuveyt Türk genel olarak düşük bir performans sergilemiştir. Bu durum bankaların yıllık finansal stratejilerindeki farklılıklar ve dışsal faktörlerin etkisi ile açıklanabilmektedir.

4.3. Geleneksel Bankalara İlişkin Bulgular

Araştırmada katılım bankaları için yapılan analizler geleneksel bankalara da uygulanmış olup elde edilen sonuçlar Tablo 7'de yer almaktadır.

³ Denetim bağlamında, bu metodolojinin uygunluğu, özellikle beklenen kredi zararı karşılığı hesaplamalarına vurgu yapılarak analiz edilmiştir. Bankanın bu süreçte kullandığı sistemlerin ve kontrol mekanizmalarının tasarımı ve operasyonel verimlilikleri titizlikle test edilmiştir. Özellikle önemli kredi portföyleri üzerinde gerçekleştirilen bu değerlendirmelerde, COVID-19'un neden olduğu ekonomik dalgalanmaların kredi riski üzerindeki etkileri de dahil olmak üzere ileriye dönük varsayımlar incelenmiş ve bu varsayımların kamuya açık finansal bilgilerle uyumluluğu yönetimle yapılan görüşmeler çerçevesinde analiz edilmiştir. Ziraat Katılım Bankası, COVID-19'un yarattığı ekonomik belirsizliklerin finansal etkilerini öngörebilmek amacıyla, beklenen kredi zarar karşılığı hesaplamalarında segmentasyon, kredi ömür boyu temerrüt olasılıkları ve temerrüt halinde zarar oranları gibi parametreleri dikkate almıştır. Ayrıca, söz konusu modeller COVID-19'un makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi de dikkate alınarak revize edilmiş ve makroekonomik beklentilerin kredi riskine etkileri hesaplama sürecine dahil edilmiştir. Finansal risk uzmanlarıyla yapılan analizlerde, söz konusu modellerde yer alan makroekonomik beklentiler, COVID-19'un sektörel ve genel ekonomik duruma etkileri çerçevesinde değerlendirilmiş ve makul bulunmuştur (Ziraat Katılım Faaliyet Raporu, 2020).

⁴ Vakıf Katılım Bankası, 2020 yılında COVID-19 pandemi sırasında finansal politikasını oluştururken pandeminin etkilerini dikkate alarak bazı önlemler almıştır. Bunlar, pandeminin ekonomik ve ticari faaliyetler üzerindeki olumsuz etkileri doğrultusunda, BDDK, 17 ve 27 Mart 2020 tarihli kararlarıyla kredi sınıflandırmaları ve karşılık ayırma esaslarına ilişkin geçici düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler uyarınca, yönetmelikte ikinci grupta yer alan kredilerin sınıflandırılması için öngörülen 30 günlük gecikme süresi 31 Aralık 2020 tarihine kadar 90 güne çıkarılmış, dondurulmuş alacakların sınıflandırılması için gereken 90 günlük gecikme süresi 180 gün olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, 90 güne kadar tahsil edilemeyen kredilerin birinci grupta, 180 güne kadar tahsil edilemeyen kredilerin ise ikinci grupta sınıflandırıldığı görölmüştür. Ayrıca, taksitli alacaklarını ödemede gecikme yaşayan müşterilere, mevcut taksitli alacak anlaşmalarını bozmadan taksit ödemelerini erteleme imkânı tanınmıştır. Bankaların protokollerinde operasyonel sürelerin uzatılması konusunda mutabakata varılmıştır. Söz konusu düzenlemelere uygun olarak bankalar, TFRS 9 (Türkiye Finansal Raporlama Standardı) çerçevesinde geliştirdikleri risk modellerini kullanarak beklenen kredi zararlarını hesaplamaya devam etmiştir. Vakıf Katılım Bankası'nın 31 Mart 2020 tarihi itibarıyla 30 gün ve üzeri gecikmeli 48.316 TL tutarındaki kredisi birinci grupta, 90 gün ve üzeri gecikmeli 42.943 TL tutarındaki kredisi ise ikinci grupta sınıflandırılmıştır (Vakıf Katılım Denetim Raporu, 2020).

Tablo 7. Geleneksel Bankaların TOPSİS Değerleri

Banka	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Ort.
HSCB Bank A.ř.	0.838	0.933	0.829	0.851	0.793	0.703	0.717	0.657	0.790
Türk Ekonomi Bankası A.ř.	0.095	0.178	0.284	0.632	0.670	0.674	0.550	0.592	0.459
Fibabank A.ř.	0.523	0.442	0.422	0.731	0.220	0.366	0.339	0.262	0.413
ING Bank A.ř.	0.168	0.068	0.172	0.145	0.541	0.297	0.280	0.588	0.282

Tablo 7’de görüldüğü üzere HSBC Bank A.ř. genel olarak istikrarlı bir performans sergilemiştir. 2016 yılında 0,838 ile yüksek bir performansla başlamış ve 2017 yılında (0,933) en yüksek performansını göstermiştir. Son yıllarda performansında hafif bir düşüş yaşansa da diğer bankalar arasında hala üst sıralarda yer almaktadır. HSBC Bank A.ř., COVID-19 döneminde müşterilerinin finansal destek taleplerini karşılayarak ve iş sürekliliğini sağlayarak bankacılık faaliyetlerini başarıyla sürdürmüştür. Salgın döneminde alınan önlemler⁵, banka yönetiminin finansal dayanıklılığı artırmaya yönelik stratejik adımlarını ve TFRS 9 düzenlemeleriyle uyumlu bir kredi riski yönetim yaklaşımını yansıtmaktadır. Bu önlemler ve uyum çalışmaları, bankanın kriz koşullarında müşterileriyle ilişkilerini güçlendirme ve finansal istikrarı koruma yönündeki çabalarını ortaya koymaktadır.

Türk Ekonomi Bankası A.ř. genel olarak orta seviyede bir performans göstermiş, 2019 yılı itibarıyla (0,632) istikrarlı bir büyüme trendine girmiş ve dalgalı seyre rağmen genel olarak dengeli bir performans sergilemiştir.

Fibabank A.ř. 2019 yılında en yüksek performansını (0,731) sergilerken, 2020 yılında önemli bir düşüş (0,220) yaşamış ve son yıllarda da zayıf performans göstermeye devam etmiştir. Bu durum bankanın istikrarlı büyümeyi yakalayamadığı yönünde bir gösterge olarak yorumlanabilmektedir.

2017 yılında 0,068 gibi düşük bir performans sergileyen ING Bank A.ř., sonraki yıllarda kademeli bir iyileşme göstermiştir. Özellikle 2020-2023 döneminde, bankanın dijitalleşme ve yapay zekâ alanlarına yaptığı yatırımlar, müşteri deneyimini iyileştirmeye yönelik stratejik hamleleri ve sürdürülebilirliği iş süreçlerinin merkezine alması sayesinde performansında belirgin bir artış yaşanmıştır. 2023 yılında performansı 0,588 seviyesine ulaşmış olup, bu da bankanın finansal stratejilerinde olumlu değişiklikler olduğunu göstermektedir.

Özetle HSBC Bank A.ř. diğer bankalara kıyasla daha yüksek ve daha istikrarlı bir performans sergilemiştir. Fibabanka A.ř. ve Türk Ekonomi Bankası A.ř. dalgalı bir performans sergilemiş ve bazı yıllarda düşüşler

⁵ COVID-19 salgınının dünya genelindeki finansal sistemlerde yarattığı belirsizlik ve zorluklar, HSBC Bank A.ř.’nin Bireysel Bankacılık ve Tasarruf Yönetimi faaliyetlerinde kapsamlı önlemler alınmasını gerekli kıldı. Banka, 2020 yılında salgının Türkiye’yi etkilemesiyle birlikte, müşterilerine sürdürülebilir finansal destek sağlamak ve çalışanlarının sağlığını ön planda tutmak amacıyla kapsamlı bir kriz yönetim süreci başlatmıştı. Bu süreçte şubelerde sosyal mesafe kurallarının uygulanması, çalışma planlarının düzenlenmesi, şube ve çalışan rotasyonları gibi çeşitli tedbirler alınmıştı. HSBC Bank A.ř., COVID-19 salgınının bankacılık faaliyetleri üzerinde yarattığı finansal ve operasyonel baskılara yanıt olarak uzaktan çalışma koşullarını genişletmiş, teknolojik altyapısını güncellemiş ve çalışanlarının sağlıklı bir çalışma ortamına sahip olmasını sağlamıştı. Bu dönemde uzaktan çalışma modeline geçiş hızlandırılmış; ofise bağımlı olmayan tüm Genel Müdürlük çalışanları için bilgisayar, tablet ve telefon altyapıları yenilenerek çalışma süreçleri dijitalleştirilmiştir. Ayrıca az sayıda ofis ve şube çalışanları için hijyen ve koruyucu önlemler hızla hayata geçirilmişti. HSBC Bank A.ř., pandemiden dolayı ortaya çıkan ekonomik belirsizlikler nedeniyle TFRS 9’a uygun beklenen kredi zarar karşılıklarının hesaplanmasında kullanılan modelleri ve varsayımları güncelleştirilmiştir. Beklenen kredi zarar karşılığı hesaplamalarında kullanılan Temerrüt Olasılığı (TO), Temerrüt Halinde Kayıp (THK) ve Temerrüt Tutarı (TT) parametreleri güncel ekonomik koşulları yansıtacak şekilde yeniden hesaplanmıştır. Salgının getirdiği ekonomik daralmaya yanıt olarak kullanılan makroekonomik senaryolarda, ikinci çeyrek itibarıyla iyimser olan senaryolar yerine daha olumsuz senaryolar ortaya konularak tahminler güncellenmiştir. Bankanın beklenen kredi zararlarının hesaplanmasında ticari ve kurumsal krediler için belirli segmentlerde ayrı ayrı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler, finansal araçlardan beklenen nakit akışlarının etkin faiz oranı kullanılarak bugünkü değerine iskonto edilmesi yoluyla yapılmış; böylece, bireysel kredi riski düzeyinde daha kesin tahminler elde edilmiştir. Ayrıca her senaryonun gerçekleşme olasılıkları ağırlıklandırılarak finansal tahminler hesaplanmış ve kredi zararlarının yaşanması durumu da dikkate alınarak değerlendirilmiştir (HSBC Bank Faaliyet Raporu, 2020).

yaşamışlar ancak genel olarak toparlanmayı başarmışlardır. ING Bank A.ř. ise dūřuk bir performansla başlamış ancak zaman içinde önemli bir iyileşme gōstermiřtir. Bu, bankanın finansal stratejilerinde olumlu değişiklikler yapıldığını gōstermektedir.

4.4. Katılım ve Geleneksel Bankaların Karşılaştırılması

Bu bōlümde, seçilen kriterlere ve ortalama değerlere gōre katılım ve geleneksel bankalar arasında bir karşılaştırma yapılması amaçlanmaktadır. Tablo 8’de katılım ve geleneksel bankalar için karşılaştırmalı analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 8. Katılım ve Geleneksel Bankaların Karşılaştırılması

Banka	TOPSİS Skoru
Katılım	0.811
Geleneksel	0.189

Tablo 8’de gōrōldūęi üzere ortalama deęerlere gōre katılım bankalarının TOPSIS puanı geleneksel bankalara gōre oldukça yūksektir (0.811). Bu durum katılım bankalarının finansal performansının ideal cōzūme daha yakın olduęunu gōstermektedir. Katılım bankalarının bu yūsek performansı, dūřuk maliyet yapıları, kâr-zarar ortaklıęı esasına dayalı iř modelleri ve dūřuk risk profilleriyle iliřkilendirilebilmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen analiz sonuçları Sakarya ve Kaya (2013); Canbaz (2016); Ayriay vd., (2017); Aydın (2020); Öztürk ve Gençer (2020); Gūray ve Dağıdır (2022); Balkı (2023) tarafından yapılan araştırmaların sonuçları ile örtüşmektedir. Fakat Beck vd., (2008); Gōkalp (2014); Gümüş ve Nalbantoęlu (2015); Toraman vd., (2015a); Toraman vd., (2015b); Cōllü (2021); Yıldız (2023) tarafından yapılan araştırmaların sonuçları ile farklılaşmaktadır. Yapılan araştırma sonuçları ile belirtilen araştırma sonuçları arasındaki bu farklılaşmanın ana nedenlerinden biri ele alınan dōnem olabilmektedir. Cūnkū son dōnemlerde katılım bankalarındaki politika değişiklikleri ve dūzenlemeler katılım bankalarının finansal istikrarları üzerinde oldukça önemli etkiler yaratmıştır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmada, Tūrkiye’de faaliyet gōsteren katılım ve geleneksel bankaların 2016-2023 dōnemi finansal performansları incelenmiştir. Katılım bankaları arasında Albaraka Tūrk, Kuveyt Tūrk, Vakıf Katılım ve Ziraat Katılım sermaye yeterliliği, kârlılık, aktif kalitesi ve likidite oranları gibi kriterlere gōre ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Geleneksel bankalar arasında Fibabank, HSBC Bank, ING Bank ve Tūrk Ekonomi Bankası analiz edilmiştir.

Araştırmanın kapsamı çerçevesinde katılım ile geleneksel bankaların kendi içerindeki performans farkları ve iki bankacılık sistemi arasındaki farklılıklar ortaya konulmaktadır. Analizlerde kullanılan TOPSIS yōntemi, bankaların finansal performansını cōk kriterli bir yaklaşım çerçevesinde değerlendirmekte, likidite, kârlılık, aktif kalitesi ve sermaye yeterliliği gibi kriterleri dikkate alarak objektif bir sıralama yapmaktadır.

Katılım Bankaları için yapılan analizde 2016-2023 dōnemi incelendiğinde, kârlılık oranlarında önemli değişimlerin gōzlendięi ve bu değişimlerin gelecekteki stratejik yōnelimlere katkı sağlayabilecek politikaların oluşturulması açısından değerli bilgiler sunduğu ifade edilebilmektedir. 2016 yılında %18,3 olan Katılım Bankalarının Özkaynak Kârlılığı (ROE) oranı 2020 yılına gelindiğinde %27,4’e yūkselmiř; ancak COVID-19 pandemi sūreciyle birlikte dūřuř eğilimine girmiş ve 2023 yılında %5,8’e gerilemiştir. Benzer şekilde 2016 yılında %9 olan Aktif Kârlılığı (ROA) oranı 2021 yılında %22,6’ya yūkselerek zirveye ulaşmış; ancak 2023 yılı sonunda %8,4’e gerilemiştir. Katılım Bankaları finansal istikrar açısından geleneksel bankalara gōre daha dirençli bir yapı sergilemelerine rağmen kârlılık performansındaki bu dūřuř bu alanda politika geliştirme ihtiyaını ortaya koymaktadır. Katılım Bankalarının, ROE açısından en yūsek seviyeye ulaştığı 2020 yılı ile ROA açısından zirveye ulaştığı 2021 yılı seviyelerine tekrar ulaşabilmesi için, karlılığa odaklanan etkin politika tedbirlerinin alınması būyuk önem taşımaktadır. Katılım bankalarının performansları üzerinde yapılan analizde bu bankaların özellikle sermaye yeterliliği ve aktif kalitesi gibi gōstergelerde kârlılık oranları açısından gūlū bir performansla sahip olduğu ortaya cıkılmaktadır. Faizsiz bankacılık prensiplerine dayalı iř modelleri katılım bankalarının finansal istikrarına katkı sağlamış olup bu durum analiz sonuçlarında da gōrōlmektedir.

Öte yandan geleneksel bankaların kendi içerisindeki performans değerlendirmelerinde, özellikle likidite ve kârlılık gōstergelerinde farklılıklar olduğu gōrōlmektedir. Geleneksel bankaların likidite oranları katılım bankalarına gōre daha yūsek olmasına rağmen, kârlılık oranları farklılık gōstermektedir. Geleneksel bankaların būyuk ölçekli olması ve geniş mūřteri portfōylerine hitap etmesi, bu bankaların risk yōnetimi ve sermaye yeterliliği açısından

daha fazla hareket alanı sağladığı anlamına gelmektedir. Ancak analiz sonuçları, bazı geleneksel bankaların kârlılık oranlarındaki dalgalanmaların bu bankaların performansını olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Geleneksel bankalar arasında HSBC Bank'ın finansal istikrar açısından öne çıktığı görülmektedir. HSBC Bank, büyük sermaye yapısı, geniş müşteri portföyü ve risk yönetim stratejileriyle geleneksel bankacılıkta istikrarını koruyan bir bankadır. HSBC Bank, pandemi döneminde yaşanan ekonomik daralmalara rağmen aktif kalitesini ve likidite oranlarını korumayı başarmıştır. Banka, özellikle kredi portföyündeki bozulmalara karşı güçlü sermaye tamponlarıyla süreci yönetmiştir.

Katılım bankaları ile geleneksel bankalar arasındaki karşılaştırma sonuçları, katılım bankalarının finansal performans açısından daha güçlü bir konumda olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle TOPSIS yöntemine göre katılım bankalarının geleneksel bankalara göre ideal çözüme daha yakın olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni katılım bankalarının iş modellerinin ekonomik dalgalanmalara karşı daha dayanıklı olmasıdır. Faizsiz bankacılık prensipleri, katılım bankalarının riski daha etkin yönetmelerine olanak tanımakta, bu da finansal performanslarına olumlu katkı sağlamaktadır.

Gelecek araştırmalarda katılım bankacılığı ile geleneksel bankacılık sistemlerinin performanslarının daha uzun vadeli verilerle karşılaştırılması önemli olacaktır. Özellikle katılım bankalarının kriz dönemlerindeki dayanıklılıklarının, risk yönetim stratejilerinin ve finansal krizlere verdikleri yanıtların incelenmesi literatüre katkı sağlayacaktır. Ayrıca, dijitalleşme süreçlerinin her iki banka türü üzerindeki etkileri de analiz edilmelidir; çünkü bankacılık sektöründe dijital dönüşümün hızlanması bankaların rekabet gücü ve finansal performansı üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Ayrıca, katılım bankacılığına olan talebin sosyo-kültürel ve ekonomik açılardan artmasının nedenlerinin derinlemesine incelenmesi önemli bir araştırma alanı olarak değerlendirilebilir. Katılım ve geleneksel bankaların finansal performanslarının yanı sıra müşteri memnuniyeti, hizmet çeşitliliği ve sosyal etkiler gibi faktörler üzerine yapılacak araştırmalar da Türkiye'de bankacılık sektörünün gelişimine dair daha kapsamlı bir resim sunabilmektedir.

Kaynakça

- Acar Balaylar, N., Karımlı, T., Ve Bulut, A. E. (2025). The Effect Of Non-Interest Income On Bank Profitability And Risk: Evidence From Turkey. *Revista Galega De Economía*, 1(34).
- Akbaş, F. Ve Kaya, F. (2022). Katılım Bankalarının Kurumsal Sürdürülebilirliklerini Etkileyen Finansal Performans Göstergelerinin İncelenmesi. *Maliye Ve Finans Yazıları*, (117), 159-176.
- Arslantürk Çöllü, D. (2021). Katılım Bankaları Mı? Geleneksel Bankalar Mı? Covid-19 Salgınının Finansal Performans Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir Değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 477-488. <https://doi.org/10.36362/Gumus.877964>
- Aydın, Y. (2020). Bütünleşik Critic Ve Marca Yöntemleri İle Kamu Sermayeli Bankalarının Performans Analizi. *Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 829-841.
- Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. Ve Bolat, İ. (2017). Katılım Bankalarının Performanslarının Ahp Ve Gıa Tekniklerinden Oluşan Bütünleşik Bir Sistem İle Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Pamukkale Journal Of Eurasian Socioeconomic Studies*, 4(2), 54-69.
- Aytar, O. Ve Soylu, ř. (2017). Türk Bankacılık Sektörünün Misyon Ve Vizyon İfadelerine Yönelik Bir İçerik Analizi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 117-131.
- Balkı, A. (2023). Katılım Bankacılığı Ve Geleneksel Bankacılık İle Ekonomik Büyüme İlişkinin Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye Örneği. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, 6(Özel Sayı), 141-160.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. Ve Martinez Peria, M. S. (2008). Banking Services For Everyone? Barriers To Bank Access And Use Around The World. *The World Bank Economic Review*, 22(3), 397-430.
- Bekçi, İ., Köse, E. Ve Aksoy, E. (2020). Covid-19'un Türkiye'de Bankalar Üzerindeki Ekonomik Etkisine Dair Bir Tahmin. *Ekonomi Politika Ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(Özel Sayı), 185-205.
- Bilen, A. Ve Börekci Şahan, H. (2023). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutunun Parasal (Sabit) Oran Ve Hareketli Ortalamalar Yöntemi İle Ölçülmesi. *Ekonomi Politika Ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 163-182. <https://doi.org/10.30784/Epfad.1242496>
- Böker, Z. Ve Çetin, O. (2020). Sağlık Sektöründe Abc-Ved Ahp Ve Topsis Yöntemleri Kullanılarak Çok Kriterli Stok Sınıflandırması. *Öneri Dergisi*, 15(53), 178-208.
- Bulut, A. E., Acar Balaylar, N., & Karımlı, T. (2024). How Does Ownership Structure Affect The Profitability Of Turkish Banks? A Comparative Analysis Of Determinants. *Public Sector Economics*, 48(3), 337-361.

- Canbaz, M. (2016). *Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Coşkun, K. Ve Yıldırım, S. (2023). Paranın Tarihsel Serüven İçerisindeki Formları. *Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (25), 85-103.
- Esmer, Y. Ve Bağcı, H. (2016). Katılım Bankalarında Finansal Performans Analizi: Türkiye Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 17-30.
- Ezin, Y. Ve Samırkaş, M. C. (2022). Bankalarının Kârlılık Performanslarının Entropi Ve Topsis Yöntemi İle İncelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 860-890.
- Gökalp, F. (2014). Kriz Öncesi Ve Kriz Sonrası Dönemler İtibariyle Katılım Bankaları Ve Ticari Bankaların Karlılığı Üzerine Karşılaştırılmalı Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 191-201.
- Gümüş, F. B. Ve Nalbantoğlu, Ö. (2015). Türk Bankacılık Sektöründe 2014 Yılı Verileri İle Stres Testi Uygulaması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 230-260.
- Gündoğdu, A. (2018). Türkiye’de Katılım Bankalarının Finansal Performansının Gri İlişki Analizi İle Ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17. Uik Özel Sayısı, 201-214. <https://doi.org/10.18092/Uluidince.434619>
- Gürçay, H. R. Ve Dağdır, C. (2022). Covid-19 Sürecinde Katılım Bankaları İle Özel Mevduat Bankalarının Performans Değerlendirmesi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Finansal Ekonomi Ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 3(1), 1-25.
- Güzel, A. (2023). Bankalarda Kârlılık Yakınsamasının Modellenmesi Ve Tahmini: Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (65), 47-56. <https://doi.org/10.18070/Erciyesibd.1267712>
- Japarova, D. Ve Shener, U. (2021). Türkiye’de Katılım Bankalarının Finans Sektörü İçindeki Yeri Ve Geleceği. *Reforma*, 2(90), 33-43.
- Kahraman, Y. E. (2020). Katılım Bankacılığının Türkiye’deki Gelişimi Ve Geleceği. *Bankacılık Ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 4(10), 55-71.
- Kaya, Ç. (2020). Bankacılık Sektöründe Sorunlu Kredilerden Kurtulma Aracı Olarak Varlık Yönetim şirketleri. *Uluslararası Muhasebe Ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 187-207.
- Keleş, M. K. (2019). Entropi Temelli Electre Iı Yöntemi İle B Segmenti Otomobil Markalarının Sıralanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 29-50.
- Kenger, M. D. Ve Organ, A. (2017). Banka Personel Seçiminin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden Entropi Temelli Aras Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 152-170.
- Konak, F. Ve Ergenoğlu, S. (2020). 2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Türk Bankacılık Sektöründe Performans Değerlendirilmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 242-263. <https://doi.org/10.17218/Hititsosbil.740785>
- Lı, Z., Luo, Z., Wang, Y., Fan, G. Ve Zhang, J. (2022). Suitability Evaluation System For The Shallow Geothermal Energy Implementation In Region By Entropy Weight Method And Topsis Method. *Renewable Energy*, 184, 564-576.
- Özcan, M. (2021). Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Performans Göstergeleri: Bıst Mali Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(2), 389-406. <https://doi.org/10.16951/Atauniiibd.689612>
- Özgür, E. (2008). Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 159-175.
- Özmen, S. (2022). *Bankaların Aktif Karlılık Analizi*. Hiperlink Eğitim İletişim Yayınları.
- Özsoy, M. ř. Ve Sayar, Y. (2018). *Kobi’ler İçin Adım Adım Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Tkbb Yayınları.
- Öztürk, M. Ve Gençer, Ö. (2020). Türk Bankacılık Sistemi’ndeki Katılım Bankaları İle Geleneksel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması (2016: Q1-2020: Q2 Dönemi). *Uluslararası Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(60), 3010-3026.
- Sakarya, B. Ve Kaya, Y. T. (2013). Türk Bankacılık Sektöründe Katılım Ve Mevduat Bankaların Performans

Farklılaşması. In Ey International Congress On Economics I (Eyc2013), October 24-25, 2013, Ankara, Turkey (No. 215). *Ekonomik Yaklaşım Association*.

Salihoğlu, E. (2022). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Büyüklüğünü Etkileyen Seçilmiş Faktörler zerine Bir Analiz. *Ekonomi Politika Ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(zel Sayı), 211-234. <https://doi.org/10.30784/epfad.1148425>

Say, S. (2022). Kamusal Sermayeli Mevduat Bankalarının Aktif Kalitesinin Entegre Entropi-Topsis Yöntemleri İle Değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (52), 351-361.

Shannon, C. E. (1948). A Mathematical Theory Of Communication. *Bell System Technical Journal*, 27, 379-423. <http://dx.doi.org/10.1002/J.1538-7305.1948.tb01338.x>

şahin, A. Ve Tetik, N. (2020). Katılım Bankalarının Finansal Performans Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(2), 293-314. <https://doi.org/10.16951/atauniiibd.439927>

Toraman, C., Ata, H. A. Ve Buğan, M. (2015a). Mevduat Ve Katılım Bankalarının Karşılaştırılmalı Performans Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 301-310.

Toraman, C., Ata, H. A. Ve Buğan, M. F. (2015b). İslami Bankacılık Faaliyetlerine Yönelik Müşteri Algısı zerine Bir Araştırma. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 761-779.

Waştrbski, J., Baczkiewicz, A., Zimba, E. Ve Saşabun, W. (2022). Sustainable Cities And Communities Assessment Using The Daria-Topsis Method. *Sustainable Cities And Society*, 83, 103926.

Vural, M. F. Ve Kök, D. (2022). Katılım Bankacılığı Ve Ekonomik Büyümede Nedensellik İlişkisi. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 183-210. <https://doi.org/10.47097/piar.1116451>

Yayar, R. Ve Baykara, H. V. (2012). Topsis Yöntemi İle Katılım Bankalarının Etkinliği Ve Verimliliği zerine Bir Uygulama. *Business And Economics Research Journal*, 3(4), 21-42.

Yetiz, F. (2021). Topsis Yöntemi İle Türk Katılım Bankalarının Performans Analizi Ve Bankacılıkta Risk Yönetim Politikalarının nemi. *Journal Of Empirical Economics And Social Sciences*, 3(1), 121-138.

Yıldız, N. (2023). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının Performans Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1), 36-49. <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1173166>

Yksekyldz, E. (2022). Entropi Ve Eatwos Yöntemleri İle Türkiye Konteyner Limanlarının Verimlilik Analizi. *Verimlilik Dergisi*, (2), 3-24.

Zhang, Y., Zhang, Y., Zhang, H. Ve Zhang, Y. (2022). Evaluation On New First-Tier Smart Cities In China Based On Entropy Method And Topsis. *Ecological Indicators*, 145, 109616.

<https://www.vakifkatilim.com.tr/tr/hakimizda/yatirimci-iliskileri/raporlar/bagimsiz-denetim-raporlari> (Erişim Tarihi: 22.10.2024).

<https://www.ziraatkatilim.com.tr/sites/default/files/inline-files/31.12.2020%20konsolide%20ziraat%20katilim%20denetim%20raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2024).

<https://www.hsbc.com.tr/medium/document-file-3453.vsf> (Erişim Tarihi: 23.10.2024).

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE FİNANSAL KRİZLER İLE FİNANSAL KRİZLERİN İŞLETMELERE ETKİLERİ^{1 2}

FINANCIAL CRISES IN THE WORLD AND TURKEY EFFECTS OF FINANCIAL CRISES ON BUSINESSES

Gürbüz GÖKÇEN¹ Selman GÖRGÜLÜ²

*Derleme Makale / Geliş Tarihi: 25.01.2025
Kabul Tarihi: 27.03.2025*

Öz

Bu çalışma, finansal krizlerin işletmeler üzerindeki etkilerini ve dışsal faktörlerin (döviz kuru, faiz oranları, pazar talebi) finansal kararlar üzerindeki rolünü incelemektedir. Kriz dönemlerinde döviz kuru dalgalanmaları dış ticaret risklerini artırırken, faiz oranlarındaki artışlar finansman maliyetlerini yükseltmekte, pazar talebindeki düşüşler ise karlılığı olumsuz etkilemektedir. Çalışma, işletmelerin bu zorluklara karşı kur riski yönetimi, finansman kaynaklarının çeşitlendirilmesi, iç verimliliğin artırılması ve esnek pazar stratejileri gibi çözümlerle nasıl güçlü bir şekilde çıkabileceklerini tartışmaktadır. Ayrıca, çalışan ilişkileri ve sosyal sorumluluk odaklı yaklaşımların, iş gücü motivasyonunu artırarak kriz sonrası toparlanmayı hızlandırabileceği belirtilmektedir. Sonuç olarak, dışsal faktörlerin etkin yönetimi, işletmelerin sürdürülebilirliği için kritik öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: İşletme, Finansal Kriz, Döviz Kuru, Faiz, Pazar

JEL Sınıflaması: F30, G01, M21, N10

Abstract

This study examines the impact of external factors, such as exchange rate fluctuations, interest rates, and market demand, on business financial decisions during crises. These factors impose financial pressures, complicating decision-making and threatening sustainability. Exchange rate volatility poses risks for trade activities, rising interest rates increase financing costs, and declining market demand reduces profitability. The study explores strategies to enhance financial performance, including exchange rate risk management, diversification of financing sources, improving internal efficiency, and adopting flexible market strategies. It also highlights the importance of employee relations and social responsibility measures to boost workforce motivation, aiding post-crisis recovery. The findings emphasize that effectively managing external factors is crucial for businesses to sustain operations during challenging periods and emerge stronger in the aftermath.

Keywords: Business, Financial Crisis, Exchange Rate, Interest Rate, Market

JEL Classification: F30, G01, M21, N10

¹ **Bibliyografik Bilgi (APA):** FESA Dergisi, 2025; 10(1), 147 - 172 / DOI: 10.29106/fesa.1626319

² “Üretim İşletmelerinde Finansal Kriz Dönemlerinde Yönetim Muhasebesi Uygulamalarının İşletme Stratejilerine Etkisi ve Bir Araştırma” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

³ Prof.Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ggokcen@marmara.edu.tr, İstanbul-Türkiye, ORCID: 0000-0001-9854-8522

⁴ Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, selmangor@gmail.com, İstanbul-Türkiye, ORCID: 0000-0002-9607-0657

1. Giriş

Finansal krizler, tarih boyunca ekonomik sistemlerin kaçınılmaz bir gerçeği olmuş ve ekonominin bileşenleri üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Bu tür krizler, yalnızca makroekonomik göstergeleri değil, aynı zamanda mikro düzeyde işletmelerin faaliyetlerini, stratejik kararlarını ve uzun vadeli sürdürülebilirliklerini de ciddi şekilde etkileyebilmektedir. Özellikle küreselleşmenin ve dijitalleşmenin hız kazandığı günümüz dünyasında, finansal krizlerin yayılma hızı ve kapsamı giderek artmıştır. Bir zamanlar lokal etkilerle sınırlı kalan krizler, artık birkaç saat içinde dünya ekonomisini sarsabilecek bir potansiyele ulaşmıştır.

Döviz kurlarındaki ani değişimler, faiz oranlarının yükselmesi ve pazar talebindeki dalgalanmalar gibi dışsal faktörler, işletmelerin finansal karar alma süreçlerini daha karmaşık hale getirmekte, aynı zamanda finansman maliyetlerini artırarak ticari faaliyetlerini tehdit etmektedir. Bunun yanında, kriz dönemlerinde ekonomik belirsizliğin artması, işletmelerin risk yönetimi ve krizle mücadele kapasitelerinin sınılandığı dönemler haline gelmektedir.

Bu çalışmada, dünya ve Türkiye özelinde finansal krizlerin tarihi süreçleri ve bunların işletmeler üzerindeki muhtemel etkileri ele alınmaktadır. Krizlerin ortaya çıkış nedenleri, türleri ve yayılma mekanizmalarının yanı sıra, krizlerin işletmeler üzerinde yarattığı finansal ve operasyonel baskılar detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Bununla birlikte, krizlerin etkilerini azaltmak için uygulanabilecek kur riskinin yönetimi, finansman kaynaklarının çeşitlendirilmesi, iç verimliliğin artırılması ve esnek pazar stratejileri gibi çözüm önerileri de değerlendirilmektedir.

Ayrıca, kriz sonrası toparlanma sürecinde çalışan ilişkileri ve sosyal sorumluluk temelli yaklaşımların rolü tartışılarak, işletmelerin krizlere dayanıklılık geliştirme stratejilerine katkı sağlanması hedeflenmektedir. Sonuç olarak, bu çalışmanın amacı, finansal krizlerin işletmeler üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde ortaya koyarak, bu etkilerle başa çıkmak ve işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlamak için bilimsel bir çerçeve sunmaktır.

2. Finansal Kriz ve İlişkili Kavramlar

Kriz kavramının Yunancadaki “krisis” ve Fransızcadaki “crise” kelimelerinden türetilmiş olduğu düşünölmektedir. Yunan dilindeki kelime aniden ortaya çıkan durumu ifade ederken, Fransızca kelimenin anlamı buhran durumunu ifade etmektedir. Ekonomik veya finansal kriz kavramı ise sosyal bilimler alanında sıkça kullanılmaktadır. Farklı ekollere göre tanımlamalar değişse de genel anlamda aniden ortaya çıkan, önceden kestirilemeyen olumsuz ekonomik yansımaları olan durumdur.

Aktan ve şen’e göre; Kriz, önceden tahmin edilemeyen ya da farkına varılmayan bazı olayların; makro ölçekte devleti, mikro ölçekte ise işletmeleri ciddi şekilde etkileyen sonuçlara yol açmasıdır. Ani ve beklenmedik şekilde ortaya çıkan olumsuz durumları kriz olarak nitelendirmek doğru bir yaklaşımdır. Ancak normal süreçlerde ortaya çıkan her problem kriz olarak değerlendirilemez. Bu bağlamda kriz, öngörölmeyen bir anda ortaya çıkan 'önemli ve büyük bir sorun' olarak ele alınmalıdır. Rutin olaylar ve sıradan sorunlar kriz kapsamına girmez. (Aktan & şen, 2001, s. 1225-1230)

Krizlerin belirginleşmesinde ise yayılma eğilimi de önem kazanmaktadır. Olumsuz ekonomik olayların gerçekteleği ölkeden, yakın çevresindeki diğer ölkelere, benzer özellikler taşıyan ölkelerle kredi veya ticaret ilişkisi içerisinde bulunan ölkelere de yayılım göstermesi halinde bu bulaşıcılık etkisi kriz olarak değerlendirilmektedir. Krizlerin en büyük etkilerinden biri belirsizliğin piyasalarda hâkim olmasıdır.

Krizin tarifinde bazı belirsizlikler olduğu gibi, kriz, dalgalanma ve çöküş kavramları arasında da ayrımlar vardır. Örneğin, 2007 yılında ABD’de subprime mortgage kredilerindeki iflaslar yalnızca o dönemde sınırlı kalsaydı, bu durum kriz yerine dalgalanma olarak adlandırılabilirdi. Ancak, 2008 yılına gelindiğinde mortgage piyasasının iki büyük kurumu olan Fannie Mae ve Freddie Mac’in devlet tarafından devralınması ve bankacılık sektörüne yayılan bir iflas zinciri yaşanmasıyla birlikte bu süreç kriz olarak tanımlanmaya başlanmıştır. (Eğilmez, 2018a, s. 48-49)

“Modern piyasa ekonomileri, uzun vadeli büyüme yaratmak için dikkate değer bir yetenek göstermiştir. ABD ekonomisi son 100 yılda önemli ölçüde büyümüştür. Ancak büyüme, en gelişmiş ekonomiler için bile hiçbir zaman tamamen istikrarlı değildir. Bunun yerine, iyi ve kötü zamanlar, inişler ve çıkışlar vardır. Bu dalgalanmaları tahmin etmek zor olma eğilimindedir. Reel GSYİH büyüme oranındaki kısa vadeli değişiklikleri ekonomik dalgalanmalar veya iş döngüleri olarak adlandırılır.” (Acemoglu, Laibson, & List, 2019, s. 675)

Serbest pazar ekonomilerinde, birden fazla aylık dönemde veya kimi zaman yılı açan sürede gerçekteleşen ekonomik dalgalanmalar, iş döngüleri olarak tanımlanır. Bunlar küçük iniş çıkışlardan ziyade, reel GSYİH’de normal seviyelerin üstünde veya altında olan büyük değişikliklerdir. Tipik bir iş döngüsü genişleme, tepe, daralma ve çukur adı verilen dört aşamadan oluşur.

• **Genişleme:** Ekonomik büyüme, reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) artışıyla belirlenen bir süreçtir. İktisatçıların deyiimiyle, ekonomik büyüme, reel GSYİH'de sürdürülebilir bir artışı ifade eder. Bu süreçte, ekonomi genel olarak yüksek istihdam, azalan işsizlik oranları ve çalışanların ekonomik refahını deneyimlediği bir dönemdir.

• **Zirve:** Ekonomi, reel GSYİH'nın artışı durdurduğunda, ekonomik genişlemenin en yüksek seviyesine ulaşmış demektir.

• **Kasılma:** Zirve noktası aşıldıktan sonra ekonomi, bir daralma sürecine girer. Bu, reel GSYİH'nın düşmesiyle gösterilen bir ekonomik gerileme dönemidir ve çıktılardaki azalma genellikle işsizlik oranlarının artmasına yol açar.

• **Çukur:** Ekonomik faaliyetlerin en düşük seviyeye indiği, yani reel GSYİH'nın düşüşünü durdurduğu dönemdir. Bu, ekonomik daralmanın en alt noktası olarak tanımlanır. (O'Sullivan & Sheffrin, 2007, s. 310-311)

Aktan ve Şen 'e göre; Farklı ülkelerdeki ekonomik koşullarda zaman içinde meydana gelen değişiklikler incelendiğinde, fiyatlar genel seviyesinde ani artışların görülebileceği anlaşılmaktadır. Ekonomideki bu tür dalgalanmalar, konjonktürel dalgalanmalar olarak tanımlanır. Konjonktürün çeşitli aşamalarında yaşanan 'enflasyon', 'deflasyon', 'stagflasyon' ve 'resesyon' gibi olayları kriz olarak tanımlamak yanlış bir yargıdır. (Aktan & Şen, 2001, s. 1228)

2.1. Enflasyon

Enflasyon fiyatlar genel seviyesinin devamlı olarak artış göstermesidir. (Ekonomi Ansiklopedisi, 1991, s. 74) Sadece bir üründe olan fiyat artışı enflasyon olarak değerlendirilemez. Tüketici açısından yaygın kullanılan ürünlerin önemli bir kısmının fiyatlarının artması enflasyon yaratacaktır. Bu artış göreceli olarak az düzeyde olabileceği gibi, sıçrama biçiminde yüksek düzeyde ve tek seferlik bir artış gibi de olabilir. (Eğilmez, 2018b, s. 112)

Fiyat artışları gerçekleşirken, varlıklarını yerel para birimi cinsinden para veya yerel para birimi cinsinden tahvil ve mevduatta değerlendiren kişi veya kurumların zarar görmesi muhtemeldir. Benzer bir durumda varlıklarının değeri enflasyon ortalamasının altında kalan varlık sahipleri de zarar görebilecektir. (Hatiboğlu, 1989, s. 266) Piketty'e göre, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkeler kamu kesimi borçlarından enflasyon yoluyla sıyrılmıştır. (Piketty, 2014, s. 594)

2.2. Deflasyon

Deflasyon talebin arz karşısında yetersiz kalması nedeniyle fiyatlar genel seviyesinin aşağı yönlü hareket göstermesidir. Deflasyonist ekonomilerde büyüme azalma eğilimi gösterir. Ekonomik faaliyetlerde durgunluk görülür. Üretimde kapasite kullanımı azalış gösterebilir. En yüksek maliyetlere sahip üreticiler üretim faaliyetlerini durdurma davranışı gösterir. İstihdamda azalış gerçekleşir. Deflasyondan çıkış için tüketimi arttırıcı önlemler alınarak para arzı arttırılmaya çalışılır.

Humphrey'e göre; Deflasyon korkusu, deflasyonun işsizlik, ticari başarısızlık ve finansal sıkıntılarla olan ilişkisinden kaynaklandığını ifade eder. Toplam harcama gücündeki azalışın üreticileri müşteri çekmek amacıyla umutsuz bir çaba ile fiyatları sürekli düşürmeye zorladığı ani düşüş dönemleri, deflasyonun ortaya çıkma eğiliminde olduğu dönemlerdir. (Humphrey, 2004, s. 11)

2.3. Resesyon

Resesyon ekonomideki sürekli küçülme halidir. Talep arza göre yetersizdir Üretim faaliyetlerinde atıl kapasite vardır. Genellikle ülke ekonomilerinde iki çeyrek (üç aylık) dönem ve daha fazlasında büyüme oranlarında net küçülmenin gözlemlenmesidir. (Yıldırım & Özer, 2013, s. 206)

2.4. Stagflasyon

Stagflasyon yüksek enflasyonun görüldüğü ekonomilerde durgunluğun yaşanması durumudur. Para arzının artışı sebebiyle fiyatlarda yükseliş görülmesi ancak talep yönlü değil, maliyet yönlü enflasyon artışının daha yaygın olduğu ekonomik durumdur. (Yıldırım & Özer, 2013, s. 8)

2.5. Finansal Kriz Türleri

Ekonomik krizler veya diğer adıyla finansal krizler farklı sebeplerden ortaya çıkmaktadırlar. Finansal krizlerin nasıl meydana geldiğini ve ekonomik aktivitelerdeki azalmayı anlamak için, bu krizlere yol açan faktörlerin incelenmesi gerekmektedir. Ardından, bu faktörlerin nasıl bir araya gelerek finansal krizlere dönüştüğünü araştırmak önemlidir. Asimetrik bilgi problemlerinin artmasına ve dolayısıyla finansal krizlere sebep olabilecek dört temel unsur bulunmaktadır.: 1) finans sektörü bilançolarının bozulması, 2) faizin yükselişi, 3) artış gösteren

belirsizlik ve 4) emlak ve emtia değerlerindeki farklılaşmanın yoğunlaşması nedeniyle finansal olmayan sektörlerde mali yapının olumsuz etkilenmesidir. (Mishkin, 2001, s. 3)

Finansal krizlerin ortaya çıkışına göre, Para ve Bankacılık Krizi olarak iki ana tür finansal kriz bulunmaktadır. Ancak ülkelerin dış borçlarını ödeyememesi ya da ülkenin ekonomik sisteminin sürdürülebilirlikten uzak olmasından kaynaklanan diğer finansal kriz türlerinin de literatürde tanımlandığına rastlanılmaktadır.

2.5.1. Para Krizleri

Para krizleri, ülke para birimi yerine döviz cinsinden para birimlerine yönelik talebin spekülasyon ya da koruma amaçlı aşırı artışıyla ortaya çıkar ve bu durum ülkenin döviz rezervlerinde düşüşe yol açar (Özçelebi, 2018, s. 7-13). Sabit kur rejiminde, döviz rezervlerinin eritilmesiyle kur baskısı artabilir; merkez bankaları döviz talebini dengelemek için devalüasyon gibi önlemler alabilir. Bunun yanı sıra, ithalat kısıtlamaları, ek vergiler ve döviz talebini sınırlayıcı politikalar uygulanabilir (Parasız, 2008, s. 545).

Ani döviz talebi artışları, bireylerin ve şirketlerin döviz alımına yönelmesiyle birleşerek döviz rezervlerini daha da sınırlayabilir. Döviz miktarının azalması kur artışına yol açar ve ithalat maliyetlerini yükselterek maliyet enflasyonu yaratabilir (Bulutoglu, 2002, s. 181-188). Enflasyondaki artış, mevduat ve kredi faiz oranlarını yükselterek yatırımları olumsuz etkiler, ekonomik büyümeyi yavaşlatır ve işsizliğe neden olabilir.

Bu süreçte uluslararası kuruluşların desteği gündeme gelebilir. IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar, krediler karşılığında yapısal düzenlemeler talep edebilir (Gençtürk, 2008, s. 9-11). Döviz kurundaki artış ihracatın rekabet gücünü artırabilir; ancak bu, üretimin katma değer seviyesi ve kullanılan teknolojinin türüne bağlıdır. Aksi halde, ithalata bağımlılık hane halkı gelirlerini ve tüketimi olumsuz etkileyebilir (Madura, 2012, s. 186).

Para krizlerinde, döviz çıkışını sınırlayıcı tedbirler ve yabancı sermayeyi teşvik edici politikalar uygulanabilir. Serbest piyasa ekonomilerinde kur dalgalanmalarının şiddetlenmesi, devlet müdahalelerini kaçınılmaz hale getirebilir (Bringham & Houston, 2014, s. 585-586).

2.5.2. Bankacılık Krizleri

Banka krizleri, bankacılık sistemlerindeki sağlıksız yapılanma, yetersiz kontrol mekanizmaları ve yüksek riskli ürünlerin arzıyla ilişkilidir. Sağlıksız yapılanma, düzenleyici kurumların eksikliği veya yaptırımların politik nedenlerle engellenmesi gibi durumları içerir. Türkiye'de 2000 ve 2001 krizleri sonrası bu sorunları gidermek amacıyla BDDK 1999'da kurulmuş, 2005 Bankacılık Kanunu ile etkinliği artırılmıştır (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2021).

Kontrol mekanizmalarının yetersizliği ise riskli durumların tespit edilememesine yol açar. Örneğin, 2004 yılında İmar Bankası'ndaki iki farklı bilgi işlem altyapısının banka murakıpları tarafından zamanında fark edilememesi, ciddi sorunlara neden olmuştur. Bu iflasın ardından BDDK, 2007'de bilgi sistemlerinin denetimine dair yeni düzenlemeler yapmış ve 2020'de daha kapsamlı bir yönetmelik yayımlamıştır (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2021).

Yüksek riskli ürünlerin arzı, özellikle 2007 ABD finansal krizinde belirgin hale gelmiştir. Karmaşık türev ürünlerin varlık fiyatlarındaki düşüşle birlikte bankaları yükümlülüklerini karşılayamaz hale getirdiği bu kriz, Federal Reserve, SEC ve Amerikan Hazinesi'nin başlangıçtaki yetersiz müdahaleleri nedeniyle diğer ülkelere yayılmıştır (Akgüç, 2009).

Küresel ekonomilerin daha entegre hale gelmesi, bankacılık krizlerinin daha hızlı yayılmasına neden olmaktadır. Bankaların varlık ve yükümlülüklerini dengeleyememesi bu krizlerin temel sebebidir. Para krizleri bankacılık sistemine zarar verebildiği gibi, bankacılık krizleri de para krizlerine yol açabilir. Bu tür eş zamanlı krizler literatürde "ikiz kriz" olarak tanımlanmaktadır (Karaçor, Alptekin, & Gökmenoğlu, 2012, s. 59-60).

2.5.3. Dış Borç Krizleri

Dış borç krizleri, ülkelerin kamu ya da özel sektör tarafından alınan dış borçları ödeyememesiyle ortaya çıkar. Genellikle kamu kesiminden kaynaklanan bu krizler, yabancı sermaye girişini büyük ölçüde azaltır. Dış ticaret açığının yüksek olduğu ve yabancı kaynak kullanımının yaygın olduğu ekonomilerde daha sık görülür. Yüksek kamu harcamalarının uzun vadeli geri dönüşü, vergi tahsilatındaki zayıflık ve bütçe dengesizlikleri bu krizlerin diğer sebepleridir.

Arjantin, 2001-2002 döneminde 146 milyar USD tutarındaki dış borcunu ödeyemeyerek moratoryum ilan etmiştir. Bu durum, halkın bankalara hücum ederek 1,3 milyar USD döviz çekmesine yol açmıştır. IMF'in 8 milyar USD'lik stand-by anlaşmasının 1,3 milyar USD'lik kısmını serbest bırakmaması, krizin derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Hükümetin bankalardan para çekimine sınırlama getirmesi, halk protestolarına ve hükümetin istifasına neden olmuştur (Evirgen, 2004).

Türkiye, 1977'de dış borç krizine girmiş ve IMF yardımıyla krizden çıkmıştır. Borç erteleme anlaşmaları yapılsa da 1970'lerin sonuna kadar süren ekonomik durgunluk yaşanmıştır (Gençtürk, 2008, s. 14).

2.5.4. Sistemik Finansal Krizler

Sistemik finansal krizler, bir ülkedeki finansal sistemin etkinliğini yitirerek bozulması ve devamında para ve bankacılık krizlerinin yaşanması durumudur. Bu krizler, genellikle borç vade yapısındaki uyumsuzluklardan kaynaklanır. Kısa vadeli dış finansman kaynaklarıyla uzun vadeli yatırımlar yapılması ve bu yatırımların geri dönüş süresinin borç vadesinden uzun olması, krizin oluşmasına zemin hazırlar. Sıcak para girişlerinin altyapı finansmanında kullanılması, sıcak para çıkışının ardından para krizine yol açarak yerel paranın değer kaybına ve bankacılık krizine neden olabilir.

Marshall'a göre, sistemik krizler finansal piyasalardan kaynaklanır, bulaşıcı bir etki gösterir ve yatırımcılarda güven kaybına yol açar. Bu durum, hane halklarının refahını ciddi şekilde olumsuz etkiler ve ekonomi yönetimlerinin politik müdahalelerini gerektirir (Marshall, 1998, s. 15-16). Ural ise sistemik banka krizlerini, finansal pazarlarda birkaç bankanın iflas etmesi ve bu durumun tüm sisteme yayılması olarak tanımlar (Ural, 2003, s. 12).

2.6. Finansal Kriz Modelleri

Finansal krizlerin gelişimi ve açıklanmasında 20. yüzyılda geliştirilmiş iki model öne çıkmaktadır. 21. yüzyılda ise üçüncü bir model yaklaşımı oluşturulmuştur. Bu modellerden, oluşmuş krizlerin açıklanmasına odaklanarak; yeni krizlerin oluşmasında krizin çözümlenmesine ışık tutmak için yararlanılmaktadır. Her model kendinden önceki modelin üzerine inşa edilmiş görünmektedir.

2.6.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil kriz modellerinin en önemli örneği, Paul Krugman'ın 1979 yılında yayınladığı modeldir. Krugman, bir ülkenin döviz rezervlerine yapılan spekülasyon atakların, yatırımcıların yerel para birimi cinsinden varlıklarını azaltarak döviz cinsinden varlıkların ağırlığını artırdığını belirtir. Bu süreçte, ekonomi yönetiminin önceden belirlenmiş kur seviyesini koruyamayacak hale geleceğini vurgular (Krugman, 1979, s. 311-325). Krugman'ın modeli, Salant ve Henderson'un (1978) döviz rezervlerinin tükenebilirliğini temel alan çalışmasından esinlenmiştir. Bu çalışma, sabit döviz kuru rejimlerinde, rezervlerin spekülasyon saldırılarına maruz kalabileceğini öngörmektedir (Salant & Henderson, 1978, s. 627-648). Literatürde bu model "Kanonik Model" olarak adlandırılmaktadır.

Krugman'ın modeliyle başlayan birinci nesil kriz modelleri, para krizlerini bozulan ekonomik temellerden kaynaklanan spekülasyon saldırılar olarak açıklar. Bu modellerde, sabitlenmiş döviz kuru ile uyumsuz olan ekonomik temeller (örneğin, yüksek parasal büyüme, bütçe açıkları, azalan rekabet gücü, cari açıklar ve rezerv kayıpları) spekülasyon saldırılarına zemin hazırlar (Bacha, 2018, s. 49). Ancak bu modeller, bütçe açıkları veya parasal aşırılıklar olmadığında da meydana gelen krizleri açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Birinci nesil modeller, özellikle 1970'li yıllarda Güney Amerika ülkelerinde yaşanan sabit veya yarı sabit döviz kuru rejimlerinden kaynaklanan krizleri açıklamak için geliştirilmiştir. Bu modeller, sabit kur rejimlerinin uzun süre sürdürülemediğini ve yerel para arzındaki artışın enflasyonist sonuçlar doğurarak döviz kurlarının devalüasyonuna yol açacağını öngörür.

2.6.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

Kanonik Model, yaklaşık 25 yıl boyunca krizleri açıklamak için kullanılmış olsa da 1992-1993 yıllarında Kuzey Avrupa merkezli yaşanan krizleri açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu durum, ikinci nesil kriz modellerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlk kez Obstfeld (1995) tarafından geliştirilen bu modeller, Krugman'ın 1979 modellemesinin üzerine inşa edilmiştir (Obstfeld, 1995, s. 1-19).

İkinci nesil modellerde, hükümetlerin döviz kuru sistemlerini savunma çabalarının etkisiz kalabileceği ve piyasa aktörlerinin beklentilerinin belirleyici olduğu ifade edilmektedir. Dengeli seyreden bir ekonomide meydana gelen herhangi bir olumsuz değişim, piyasa aktörlerinin beklentilerinde negatif bir dönüşüme yol açabilir. Spekülatörlerin bu beklentilere dayanarak pozisyon alması, kriz dinamiklerini tetikleyebilir. Ayrıca, yerel yatırımcıların da benzer şekilde davranarak pozisyonlarını değiştirmesi domino etkisi yaratabilir ve kriz ortamının genişlemesine neden olabilir (Özçelebi, 2018, s. 36-42).

İkinci nesil kriz modellerinin diğer bir özelliği, çoklu denge noktalarının oluşabilmesidir. Bu, benzer ekonomik koşullara sahip iki farklı ülkenin piyasa beklentilerine göre farklı denge noktalarına ulaşabileceği anlamına gelir. Beklentilerdeki bu farklılık, krizlerin oluşumunda önemli bir rol oynar (Karaçor, Alptekin, & Gökmenoğlu, 2012, s. 47-48).

2.6.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

1990'larda yaşanan Asya Krizi, birinci ve ikinci nesil kriz modellerinin açıklamada yetersiz kaldığını göstermiştir. Ancak üçüncü nesil kriz modelleri, önceki modellerin temellerine dayanarak geliştirilmiştir. Bu modelin öncüleri arasında Krugman (1998) ve Chang ile Velasco (1999) yer almaktadır. Üçüncü nesil modellerde savunulması gereken sabit bir döviz kuru şartı bulunmamakla birlikte, yüksek büyüme oranlarına, artan borçluluk seviyelerine ve yoğun yatırım harcamalarına sahip ülkelerde ekonomik dengenin sürdürülemez hale geleceği vurgulanmaktadır (Krugman, 1998; Chang & Velasco, 1999 s. 1-60).

Bu modellerde, dış borçların yabancı para biriminden olması ve kredilerin yerel para birimiyle verilmesi kur riskine neden olurken; uzun vadeli projelerin kısa vadeli kaynaklarla finanse edilmesi vade riskini artırmaktadır. Ucuz ve sürekli kaynak akışı, zamanla verimsiz projelerin fonlanmasıyla piyasa risklerini artırır ve bankaların kredi yapısında bozulmalara yol açabilir. Bankaların sendikasyon kredilerini yenileyememesi ise likidite sorunları doğurur (Özçelebi, 2018, s. 42-47; Karaçor, Alptekin, & Gökmenoğlu, 2012, s. 52-64).

Üçüncü nesil modeller, asimetrik bilgi kaynaklı ters seçim ve ahlaki sorunları temel alır. Ters seçim, yüksek riskli projelerin tercih edilmesiyle, ahlaki sorun ise kredi verenlerin sorumluluğu üstlenmesi gereken durumlarda vekalet problemleriyle ortaya çıkar. Ekonomik gelişmelere bağlı olumsuz beklentiler, yabancı yatırımcıların kaynak çıkışı yapması ve bankalardaki mevduatların çekilmesiyle krizi tetikleyebilir. Likidite kriziyle başlayan süreç, bankacılık kriziyle devam ederek bölgesel ve küresel düzeyde yayılabilir (Özçelebi, 2018, s. 42-47).

Krizin ilerleyen aşamalarında kaynaklara erişim zorlaşırken ekonomik faaliyetler zayıflar. Kur etkisiyle maliyet enflasyonu artabilir ve ekonomi, yeni bir denge noktasına ulaşana kadar olumsuz koşullarla döngüye girer (Karaçor, Alptekin, & Gökmenoğlu, 2012, s. 52-64).

3. Dünyada ve Türkiye'de Finansal Krizler ile Finansal Krizlerin İşletmeler Üzerindeki Etkileri

Bu bölümde dünyadaki ve Türkiye'deki önemli ekonomik ve finansal krizler irdelenecektir. Dünyadaki krizler yirminci ve yirmi birinci yüzyıllarda yoğunlaşmaktadır. Ekonomik aktivitenin artması ve ülkeler arası ticari ve ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ile diğer ülkelere de etkileri sirayet edebilecek duruma gelmiştir. Türkiye'deki krizler ise daha çok ülke sınırlarında kalarak bulaşıcılık ve yayılım sınırlı olmuştur. Ancak işletmeler açısından Türkiye ile ticari ilişkileri olanlar üzerinde etkileri olması ihtimal dahilindedir.

3.1. Dünyada Finansal Krizler

Dünyada farklı dönemlerde ekonomik sistemlerin içerisinde pek çok kriz ile karşılaşmıştır. Sanayi devrimi öncesinde de devletler finansal dar boğazlar ile karşılaşmış, bugünkü anlamda kriz nitelendirmesine konu olabilecek olaylar ortaya çıkmıştır. Ancak çalışma kapsamında organize piyasaların en etkin biçimde çalıştığı ve dünyanın büyük bölümünde etkisi hissedilen krizler öncelikli olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

3.1.1. Büyük Buhran 1929

Birinci Dünya Savaşı öncesinde birçok ülke, para birimlerinin değerini altının onsuna göre belirleyen Altın Standardı'nı uyguluyordu. Ancak savaş sonrası yeniden yapılanma sürecinde bu sistemden vazgeçildi ve parasal ihtiyaçlar nedeniyle yeni para basıldı. Bu durum, enflasyonist politikalarla büyüme hedefi doğrultusunda hareket eden ülkelerde ekonomik sorunlara yol açtı. İngiltere'nin Sterlin'in değerini koruma çabaları ihracat kabiliyetini zayıflatırken, ABD ve Fransa ihracatta daha güçlü hale geldi. Özellikle ABD, Altın Standardı'nı sürdürmesi nedeniyle güvenli liman olarak görülmüş ve dünya servetinin üçte biri ABD bankalarında toplanmıştır (Eğilmez, 2018a, s. 57).

1926 yılında yaşanan Florida Spekülasyonu, yatırım çılgınlığının etkisini ortaya koydu. Florida'da turizm ve emlak fiyatları hızla artarken, bir kasırga sonrası bölge ekonomisi çöktü ve bankalar iflas etti (1926 Florida Spekülasyonu, 2012). Buna rağmen hisse senedi piyasasındaki yatırım coşkusu devam etti ve 1929'da büyük bir krizle sonuçlandı.

24 Ekim 1929'da başlayan borsa çöküşü, ABD piyasalarında 4 milyar dolarlık bir kayba neden oldu. Bankalar iflas etti, işsizlik oranı %25'e ulaştı ve GSYİH üçte bir oranında azaldı. ABD'de başlayan kriz, küresel bir boyut kazandı ve dünya ekonomisini on yıl boyunca etkiledi (Galbraith, 1989, s. 206-208; Eğilmez, 2018a, s. 58).

Büyük Buhran'ın temel nedenleri arasında yatırımcı hırsı, asimetrik bilgi, ters seçim ve ABD ekonomisinin yapısal sorunları yer alıyordu. Örneğin, ABD'de üretimin yarısı 200 büyük holdingin elinde toplanmıştı ve bu şirketlerdeki herhangi bir sorun ekonomiyi derinden etkileyebilirdi (Büyük Buhran, 2021). Ayrıca, bankacılık sistemindeki düzenleme eksiklikleri ve tasarruf sigortasının olmaması finansal kırılganlık yaratıyordu (Eğilmez, 2018a, s.58).

Hükümetin piyasalara müdahaleden kaçınan politikaları da krizin etkisini artırdı ve iyileşme sürecini uzattı (The Depression, 2024).

3.1.2. Petrol Krizleri 1973-1980

1973'te İsrail'in Filistin topraklarındaki genişlemesine tepki olarak Suriye ve Mısır, İsrail'e saldırmıştır. Bu olayların ardından, İsrail'e destek veren ABD ve Hollanda'ya karşı OPEC ülkeleri petrol sevkiyatına ambargo uygulamış ve OAPEC, petrol üretimini her ay %5 oranında azaltma kararı almıştır (Öztürk & Saygın, 2017, s. 3). Bu gelişmelerle petrol fiyatları hızla artmış, 2,69 USD olan varil fiyatı 11,65 USD'ye ulaşmıştır. Artan petrol fiyatları, talep eden ülkelerde enflasyona ve cari açık artışına neden olmuştur (Bulutoğlu, 2002, s. 40). Dolar ve Sterlin'in aynı dönemde değer kaybetmesi ise gelişmekte olan ülkelerde stagflasyonu tetiklemiştir (Eğilmez, 2018a, s. 63).

Petrol üreten ülkelerde döviz fazlası birikirken, petrol ithal eden ülkeler ekonomik yüklerini finanse etmek için fon arayışına girmiştir. Bu ihtiyaçları karşılamak için 1974-1975 yıllarında IMF öncülüğünde "Petrol Kolaylığı" adıyla bir kredi mekanizması oluşturulmuştur (Ekonomi Ansiklopedisi, 1991, s. 269). Ancak ABD borsalarında 100 milyar dolarlık kayıp yaşanmış ve petrol tasarrufunu artırıcı önlemler gündeme gelmiştir (Öztürk & Saygın, 2017, s. 4-5).

1979'da İran İslam Devrimi ile ikinci petrol krizi başlamıştır. İran, üretimi %4 oranında azaltmış ve petrol fiyatları 20 USD'nin üzerine çıkmıştır. İran'ın ABD'ye tepkisi ve OPEC ülkelerinin üretimlerini kısıması, gelişmekte olan ekonomilerde kırılganlık yaratmıştır (Arzova, 2019, s. 143-153). Yükselen petrol maliyetleri, net ithalatçı ülkelerin cari açıklarını ve dış borçlarını artırmıştır. Ayrıca, petro-dolarların yanlış kredi politikaları nedeniyle finansman zorlaşmış ve petrol krizi borç krizine dönüşmüştür.

Gelişmiş ülkeler, petrol üreticilerinin petro-dolarlarını kendi ekonomilerine çekerek menkul kıymet, gayrimenkul ve savunma sanayisi ürünlerini pazarlayarak krizden çıkış yolu bulmuşlardır. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, 1980'lerin ortalarında petrol fiyatları ucuzlayana kadar cari açık ve bütçe açıklarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Bulutoğlu, 2002, s. 49).

3.1.3. 1987 Kara Pazartesi Krizi

1987 yılının Ekim ayında gerçekleşen ve "Kara Pazartesi" olarak adlandırılan borsa çöküşü hem ABD hem de dünya piyasalarını ciddi şekilde etkilemiştir. 19 Ekim'de Amerikan Dow Jones Endeksi bir günde %22,6 değer kaybetmiştir. Krizin oluşumuna zemin hazırlayan unsurlar arasında, hisse senedi fiyatlarının aşırı yükselmesi ve fiyat balonu oluştuğuna dair yaygın görüşler yer almaktadır (Bernhardt & Eckblad, 2013).

Krizin başlamasından önce, Amerikan Hazine Sekreteri James Baker'ın doların değerini düşürme planına ilişkin açıklamaları piyasalarda olumsuz beklentilere yol açmıştır. Saat farkı nedeniyle Japonya'da başlayan değer kaybı domino etkisi yaratarak diğer dünya borsalarına yayılmıştır. Amerikan Borsasındaki çöküş, yerli ve uluslararası yatırımcıların büyük sermaye kayıplarına neden olmuştur (Carlson, 2007, s. 2).

Krizin temel sebepleri arasında şirket satın almalarını sınırlayan yasa tasarısı, artan dış ticaret açığı, faiz oranlarındaki yükseliş, portföy sigortası kullanımı, kredili hisse alımları, kaldıraçlı işlemler ve bilgisayarlı satış sistemlerinin tetiklediği otomatik satışlar yer almaktadır (Bulutoğlu, 2002, s. 60). Satışların artışıyla başlayan panik, yatırımcıların marjin tamamlama çağrılarını karşılayamaması sonucunda hızla büyümüş ve Amerikan borsalarında yaklaşık 500 milyar USD'lik sermaye kaybına yol açmıştır.

Krizin ardından, Amerikan Merkez Bankası (FED) hızlı müdahalelerde bulunmuştur. FED, kredi faiz oranlarını %7,5'ten %7'ye indirerek piyasaya likidite sağlayacağını duyurmuş, bankalar ve menkul kıymet işletmelerini destekleyerek likidite sorunlarını çözmeye çalışmıştır. Bu sayede kriz likidite veya finansal krize dönüşmeden kontrol altına alınmıştır (Carlson, 2007, s. 17-19).

Kara Pazartesi'nin etkileri yalnızca sermaye kayıplarıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Amerikan halkının tasarruflarını ve harcama alışkanlıklarını da etkilemiştir. Gelirlerinin önemli bir kısmını hisse senetlerine yatıran yatırımcılar, piyasa değerlerinin erimesiyle tasarruflarının azalması sonucu harcamalarını kısımlardır. Bu durum, reel sektördeki işletmeleri olumsuz etkilemiş ve 1988 yılında Amerika'da resesyona yol açabilecek koşullar yaratmıştır. Ancak FED'in talebi artırıcı önlemleri ile kriz döneminden çıkılmaya çalışılmıştır (Başoğlu, Ölmezogulları, & Parasız, 2001, s. 107-108).

3.1.4. ERM Krizi 1992-1993

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkeleri, kaynakların etkin kullanımı ve fiyat istikrarını hedefleyerek ekonomik iş birliğine odaklanmıştır. 1951'de Paris Antlaşması ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği, Fransa ve Almanya'nın öncülüğünde altı ülkeyi bir araya getirmiştir. 1957'de Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kurulmuş, 1962'de Avrupa Parlamentosu oluşturulmuştur. 1965'te

ise Avrupa Komisyonu kurulmuş ve bu yapı, 1970'ler ile 1980'lerde yeni üye ülkeler ve ihtiyaçlara yönelik programlarla genişlemiştir (*Avrupa Birliği Tarihi*, tarih yok).

1979 yılında, Bretton Woods sisteminin çöküşü ve petrol krizlerinin etkileriyle Avrupa Para Sistemi (APS) devreye alınmıştır. Almanya, Fransa, İtalya, Benelüks ülkeleri, Danimarka ve İrlanda'nın katıldığı bu sistem, Avrupa Birliği ticaretine dayalı bir para sepeti (ECU) oluşturmuş ve üye ülkelerin para birimlerinin değişim oranlarını \pm %2,25 ile sınırlandırmıştır (Parasız, 2008, s. 582; Madura, 2012, s. 176). "Avrupa Para Yılı" olarak da adlandırılan bu sistemde, merkez bankaları güçlü ve zayıf para birimleri arasındaki farkı dengelemek için müdahale etmek zorundaydı (Parasız, 2008, s. 582).

1992'de İngiltere, ekonomik hedeflerini yeniden şekillendirmek amacıyla sistemden ayrılmıştır. APS'nin sürdürülememesinin sebeplerinden biri, Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından birleşen Alman ekonomilerinin finansmanı için uygulanan politikaların diğer ülkelere yansıttığı ekonomik yüklerdir. Alman Markı'na bağlı ülkeler, daraltıcı para politikaları uygulamak zorunda kalmış ve bu durum ekonomik durgunluğa yol açmıştır (Bayar, 2014, s. 217). Ayrıca üye ülkelerde maliyet-fiyat dengelerinin sağlanamaması ve işsizliği azaltacak parasal genişleme politikalarının uygulanmaması, ERM krizine katkıda bulunmuştur (Başoğlu, Ölmezoğulları & Parasız, 2001, s. 108-109).

Eylül 1992'de parite tabloları savunulamaz hale geldiğinde, birçok Avrupa ülkesi döviz kurlarına uyum sağlamayı reddederek kendi para birimlerini koruma çabası içine girmiştir (Buiter, Corsetti & Pesenti, 1998, s. 3).

Bu kriz sonrası 1992'de imzalanan Maastricht Anlaşması, Avrupa Para Sistemine katılacak ülkeler için ekonomik kriterler getirmiştir. Buna göre, son üç yıllık enflasyon oranları, en güçlü performansa sahip ülkelerin ortalamasını %1,5'ten fazla aşmamalıdır. Kamu borcu, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın (GSYİH) %60'ını, bütçe açığı ise GSYİH'nin %3'ünü aşmamalıdır. Ayrıca uzun vadeli faiz oranları, en güçlü üç ülkenin ortalamasını 2 puandan fazla geçmemelidir. Bu kriterleri karşılayan ülkeler, 1999'da Avrupa Birliği'nin resmi para birimi Euro'ya geçmiştir (Parasız, 2008, s. 587).

3.1.5. Asya Kaplanları Krizi 1997

1990'ların sonunda Güneydoğu Asya ülkeleri, olağanüstü bir ekonomik büyüme gösteriyor ve makroekonomik göstergelerde bozulma işaretleri bulunmuyordu. Tayland, Malezya, Endonezya, Güney Kore ve Filipinler, düşük enflasyon, bütçe fazlası ve azalan kamu borçları ile dikkat çekiyordu (Marshall, 1998, s. 14). Ancak bu ülkelerdeki kalkınma, sermaye akımları ve düşük maliyetli iş gücüyle yapılan yatırımların bir sonucu olarak sürdürülüyordu. Bu yatırımlar, yüksek faizli kredilerle finanse edilirken, çoğu zaman sadece faiz ödemeleri yapılıyordu ve uzun vadeli riskli krediler verilmekteydi (Bulutoğlu, 2002, s. 66-67).

Tayland, 1997 yılına kadar olağanüstü büyüme göstermişti. Ancak düşük tasarruf oranları, emlak fiyatlarında artış ve faiz oranlarının yükselmesi gibi olgular, ekonomiyi olumsuz etkiledi. Ayrıca, Tayland Bahtı'nın Amerikan Doları karşısında değer kazanması, yabancı yatırımcıları çekmişti (Madura, 2012, s. 194). Krizin başlangıcı, 1996 yılında Tayland Bankalarının uzun vadeli kredilerde geri ödeme sorunları yaşamaya başlamasıyla görünmeye başladı. Ayrıca, konut fiyatlarındaki artış ve talep yetersizliği gibi faktörler, bankaların kredi tahsilatlarında güçlük yaratmıştı (Bulutoğlu, 2002, s. 71).

1997'nin başlarında, Tayland'da yaşanan mali sıkıntılar ve düşük faizle borçlanan bankaların sorunları, yabancı yatırımcıları paniğe sevk etti. Tayland hükümeti, 2 Temmuz 1997'de Baht'ın değerini savunmayı bırakıp, piyasanın kendi kararını vermesine izin verdi (Bulutoğlu, 2002, s. 72-78). Tayland, IMF ile 16 milyar USD'lik bir yardım anlaşması yaparak krizden çıkmak için gerekli kaynağı sağlamaya çalıştı (Madura, 2012, s. 195-196).

Kriz dalga dalga diğer bölge ülkelere de yayıldı. Endonezya, yüksek dış borçlarla finanse edilen yatırımlar ve dış ticaret dengesindeki olumsuzluklar nedeniyle zor bir duruma düştü. Krizin başladığı dönemde, Endonezya Para Otoriteleri Rupî'nin değerini savunmak için müdahale etti, ancak sonunda Rupî serbest dalgalanmaya bırakıldı ve değerinin %85'ini kaybetti. IMF ile yapılan anlaşmazlıklar nedeniyle, ülke IMF yardımlarını zamanında alamadı (Bulutoğlu, 2002, s. 80-92). Ancak, 1998 başında, IMF ile ikinci bir anlaşmaya varılarak, Japonya'nın desteğiyle Rupî'nin istikrarı sağlanmaya çalışıldı (Başar & Coşkun, 2001, s. 136).

Filipinler de Tayland'daki gelişmelerden etkilenerek, Peso'nun değerini savunmak için faiz oranlarını %32'ye yükseltti ve rezervlerini kullandı. Ancak dış ticaret dengesindeki sorunlardan ziyade sadece para birimi değer kaybı nedeniyle bankaların sermayeleri eridi. IMF 4 milyar USD'lik bir yardım sağlasa da, bankaların kapatılması öngörülmedi (Bulutoğlu, 2002, s. 78).

Malezya, krize diğer ülkelere göre daha sağlam bir ekonomik yapıyla girdi, ancak yabancı sermaye çıkışları Ringit'in değerini düşürmeye başladı. Malezya, IMF ile anlaşmaya varmasa da, faizleri yükselterek ekonomik durumu stabilize etmeye çalıştı. Fakat sermaye çıkışlarının devam etmesi üzerine, sermaye kontrolü kararı alındı

ve yabancı yatırımcıların ülke dışına varlık çıkarması bir yıl süreyle engellendi. Bu, IMF ve uluslararası yatırımcılar tarafından olumsuz karşılandı (Kaplan & Rodrik, 2001, s. 8-11).

Hong Kong, Asya Krizi'nden etkilenen bir diğer gelişmekte olan ülkeydi. Merkez Bankası, döviz rezervlerinin yüksek olmasına rağmen kuru savunmayı bıraktı, bu da piyasada panik yarattı. Hong Kong Doları'nın değeri düştü ve Ekim 1997'de borsa %30 değer kaybetti. Merkez Bankası faiz oranlarını artırarak para birimi üzerindeki atağı engellemeye çalıştı ve borsaya müdahale ederek aşırı değer kaybını önlemeye çalıştı. Ancak Çin'e devredilen yönetimle birlikte liberal ekonomik politikalar konusunda soru işaretleri oluştu ve dış pazarlarda yaşanan durgunluk ülke ekonomisini olumsuz etkiledi (Bulutoglu, 2002, s. 124; Madura, 2012, s. 197).

Güney Kore, Asya Krizi'nden en fazla etkilenen ülkelerden biriydi. Ülkedeki yerel holdingler olan Chaebols, yurtiçindeki tasarrufları ve yurtdışından aldıkları kredilerle yatırımlar yapıyordu. Ancak bu yatırımlar çoğunlukla fizibilite analizleri yapılmadan ve ucuz sıcak para ile finanse edilerek gerçekleştiriliyordu. Kriz öncesinde dış pazarların daralması ve chaebols'un kredi ödemelerinde zorluklar yaşanması, ekonomik faaliyetlerin azalmasına neden olmuştu. Krizle birlikte, özel sektörün dış borcu artmış ve tahsil edilemeyen alacaklar nedeniyle Güney Kore'nin risk durumu yükseldi. Yabancı yatırımcılar, Güney Kore'nin para birimi Won'dan çıkmaya başlayınca, Won'un değeri hızla düştü. 1997'de IMF ile yapılan 22 milyar USD'lik stand-by anlaşması, kısa vadeli borçları ödemek için yetersiz kaldı. 1998'de yeni bir kredi paketi imzalandı ve IMF, Kore'nin ekonomik piyasalarının dışa açılması ve chaebollara verilen kredilerin azaltılması gibi şartlar koydu (Madura, 2012, s. 196-197; Bulutoğlu, 2002, s. 137-139).

Japonya, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşme hamlesi başlatarak 1950-1970 arasında dünya ortalamasının üzerinde bir büyüme gerçekleştirdi ve 1980'lerin sonlarına gelindiğinde ABD'nin ardından ikinci büyük ekonomi haline geldi. Ancak iç pazarda ürün geliştirme ve dış pazarlara uygun fiyatla satma stratejisi, hedef pazarlardaki durgunluk sonucu yüksek kapasiteli ve durgun bir ekonomi yaratmıştı. Japonya, ekonomiyi canlandırmak için faiz oranlarını düşürse de istenilen etkiyi elde edememişti. Bankalar, düşük faiz ortamında dışa çıkarak diğer Asya ülkelerindeki işletmeleri fonlamaya devam etse de Asya krizinin etkisiyle yüksek alacaklarında tahsilat sorunları yaşandı. Ayrıca, Japonya iç piyasasında oluşan emlak balonunun patlaması teminatların değer kaybına yol açtı (Bulutoglu, 2002, s. 142-167). Japonya'nın para birimi Yen, Asya krizinin öncesinde diğer Asya para birimlerine göre %26 değer kaybetmişti, bu da Asya para birimlerinin aşırı değerlenmesine yol açtı. Japonya'nın finansal sistemi zayıf, sanayi üretimi ise korumacıydı ve tahsil edilemeyen krediler nedeniyle bankalar borç talep edenlere borç verme konusunda isteksizdi (Yamazawa, 1998, s. 341). Merkez Bankası, Yen'in değerini dengelemek için yaklaşık 20 milyar USD'lik rezerv kullandı (Madura, 2012, s. 197).

Asya Krizi, geleneksel mali konularla sınırlı kalmayan ve genellikle daha geniş mali sorunları içeren bir krizdi. Krizin etkisi, spekülasyonun ve yabancı yatırımcıların çıkışıyla daha da derinleşti. Yabancı sermayenin çıkışı, yerel paraların değer kaybetmesine ve döviz talebinin artmasına yol açtı. Bu durum, ödemelerdeki aksamalardan korkan kreditorlerin yerel paralar üzerinde olumsuz etkiler yaratmasına neden oldu. Fon çıkışı, likidite sıkıntısını artırırken faiz artışlarına yol açtı ve bu da karlı işletmelerin finansal sıkıntıya düşmesine neden oldu (Başoğlu, Ölmezogulları, & Parasız, 2001, s. 113).

Krizin ortaya çıkışı üzerine yapılan incelemelerde, finansal denetim sistemlerinin yetersiz olduğu ve finansman sağlayanların kısa vadeli kaynaklarla uzun vadeli yatırımları finanse etmeye çalıştıkları, bu da vade uyumsuzluğu sorunlarına yol açtığı belirtilmiştir. Ayrıca, IMF'in kriz ülkeleri için önerilerinin yanlış olduğu ve kredi derecelendirme kuruluşlarının yetersiz kaldığı eleştirilmiştir (Eğilmez, 2018a, s. 64-66).

3.1.6. Rusya Krizi 1998

Rusya, 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle kapitalist sisteme geçiş yapmaya başlamıştı. Bu süreçte, devletin mülkiyetindeki üretim merkezlerinin özelleştirilmesi ve özel sektöre açılması gündeme gelmişti. Ancak, özelleştirilen şirketlerin büyük kısmı, bürokrasiye yakın "oligarklar" ve illegal yapılar tarafından kontrol edilmeye başlanmıştı. Bu kişiler, şirketlerin kârlı olan varlıklarını yurtdışına transfer etmekte ve karmaşık vergi sistemi sayesinde devletin vergi gelirlerini azaltmaktaydılar. Bu dönemde Rusya ekonomisi yüksek enflasyonla mücadele etmek zorunda kaldı. Başlangıçta %200 civarında devalüasyonla yükselen fiyatlar, aylık %10-20 arasında artıyordu. Bu durum, devletin sürekli para basmasına ve dolayısıyla enflasyonun daha da artmasına yol açtı (Bulutoglu, 2002, s. 190-195).

Rusya, 1996 yılında IMF'den kredi desteği almayı talep etti ve Mart 1996'da IMF ile imzalanan stand-by anlaşması ile yerel para birimi Ruble'yi dolara karşı sabitlemeye çalıştı. Ayrıca, bütçesini denkleştirmek için cari açıkları piyasa borçlanmasıyla kapatmayı hedefledi. 1997'de ekonomi %1'in altında büyüme gösterdi ve enflasyon, önceki yıllara göre düşüş eğilimindeydi. Ancak ekonomik hayatın normale dönmesi tam anlamıyla mümkün olmamıştı. IMF'in istekleri Rusya'da Duma tarafından onaylanmadığı için IMF programı askıya alındı. Ayrıca, Asya Krizi nedeniyle petrol fiyatlarının 10 USD'nin altına düşmesi ve metal fiyatlarındaki gerileme, Rusya'nın ekonomik durumunu daha da zorlaştırdı (Güren, 2021, s. 518).

1998 yılına gelindiğinde, Rusya ekonomi yönetimi vadesi gelen hazine bonolarını ödeyemeyeceğini ve iç borçlanma senetlerine temerrüt edeceğini açıkladı. Ayrıca, dış borçlar için 90 günlük moratoryum ilan etti. Ağustos ayında, hükümet döviz kuru dalgalandırarak Ruble'yi devalüe etti. Bu değişiklik, Rusya'nın ihracatında artışa, ithalatında ise azalmaya yol açtı. 1998'i, beklenen küçük büyüme yerine %4.9'luk bir düşüşle kapattı (Chiodo & Owyang, 2002, s. 14).

Rusya'daki krizin gelişmesinde iki önemli faktör öne çıkmaktadır: Asya Krizi sırasında petrol fiyatlarının gerilemesi ve Rusya'nın yüksek borç seviyeleri. Yüksek borçlar, ülkenin gelirlerinin azalmasıyla ödenemez hale gelmişti. Bu durum, Rusya'nın ekonomik krize girmesinin temel sebeplerindendir (Oktar & Yüksel, 2015, s. 331).

3.1.7. Arjantin Krizi 2001

Arjantin, 1990'ların başında yüksek enflasyonla mücadele etmek amacıyla "para kurulu" sistemini uygulamaya başlamıştı. Bu sistemde, Arjantin Pesosu, Amerikan Doları ile sabitlenmişti (1 Pesos = 1 Amerikan Doları). İlk başlarda döviz fazlası veren bir ekonomi ortaya çıksa da zamanla dış ticaret açıkları oluşmuş ve ekonomi durgunluğa girmişti. 1990'ların sonlarına doğru Arjantin, aşırı değerli bir para birimiyle karşı karşıya kalmış ve dış ticaret açıkları büyümüştü. 2001 yılı itibarıyla, 5,5 milyar USD'lik bir sıcak para çıkışı yaşandı (Işık, 2005, s. 93).

1998 sonunda Arjantin ekonomik bir düşüşe girdi. Brezilya'nın para biriminin devalüasyonu, Arjantin ekonomisinde daha derin bir kriz yarattı. Arjantin, sabit döviz kuru rejimi altında 1 Pesos'u 1 Amerikan Dolarına eşit tutmaya çalıştı, fakat bu durum durgunluğu derinleştirdi ve 2001 sonunda siyasi karışıklık yaşandı. Arjantin'in beş farklı başkanı kısa süre içerisinde görev yaptı, bu süreçte ülkedeki borçların ödenememesi durumu ortaya çıktı. Son olarak, Eduardo Duhalde 2002'nin başında iktidara gelerek pezoju devalüe etti, "konvertibilite" sistemini terk etti ve dış borçları zorla pesoya çevirdi (Schuler, 2005, s. 234-235).

1997 Doğu Asya krizi sırasında, Arjantin sabit döviz kuru sistemi ile model bir ülke olarak görülmüştü, ancak 2001 yılında bu sistemin yetersizliği ve yüksek dış borçlar, ekonomiyi çöküşe sürükledi (Nataraj & Sahoo, 2003, s. 1641). 2001'de, IMF Arjantin'e 40 milyar USD'lik bir yardım paketi sundu, fakat ülkenin borcu 150 milyar USD'ye ulaşmıştı. Arjantin'in kredi derecelendirmesi düşerken, piyasalarda panik havası yayılmaya başladı. IMF, Ağustos 2001'de yaptığı düzenlemelerle 8 milyar USD'lik bir kredi artırımını sağladı, ancak halk bankalardan para çekerek sistemin çökmesine yol açtı (Evirgen, 2004).

Arjantin'deki krizin tetikleyicisi, halkın sistemde tüm mevduatları karşılayacak kadar dolar olmadığını fark etmesiyle bankalara yapılan hücumdu. Hükümet, mevduat çıkışını kontrol etmek için kısıtlamalar getirdi, ancak bu önlem ekonomik faaliyetin çökmesine ve toplumsal huzursuzluğa yol açtı. Kriz sonrası, Arjantin pesosu serbest dalgalanmaya bıraktı ve para birimi hızla devalüe oldu. 2002 yılı Mart ayında, 1 Amerikan Doları 4 Arjantin Pesosuna eşit hale geldi (Hacıhasanoğlu, 2005, s. 69-72).

Arjantin'in borçlarını çevirebilmek için yeni uzun vadeli tahviller çıkarma çabaları başarısız oldu ve Kasım 2001'de ülke temerrüte düştü. Bu kriz, ülkenin işsizlik oranını %17,4'e çıkararak %19,7'ye kadar yükselmesine yol açtı ve aşırı yoksulluk arttı (Koyuncu & Şenses, 2004, s. 22-29). Kriz, Arjantin hükümetine, sabit döviz kuru sisteminin ve yüksek dış borçlanmanın olumsuz etkilerini gösterdi. Bu krizden çıkarılacak dersler arasında, sabit döviz kuru yerine dalgalı döviz kuru sisteminin uygulanması, aşırı borçlanmadan kaçınılması ve ekonomik planlamada daha dikkatli olunması gerektiği öne çıkmaktadır (Nataraj & Sahoo, 2003, s. 1644).

3.1.8. Mortgage Krizi 2008

Amerika Birleşik Devletleri'nde 2007 yılında belirtileri görülen ancak 2008'de tüm dünyaya yayılan kriz, çok sayıda akademik kaynağa göre 2008 Mortgage Krizi olarak adlandırılmaktadır. Krizin temel nedeni, ABD emlak piyasasında artan ödenemeyen konut kredileridir. Ancak bu açıklama, krizin ortaya çıkışını yeterince açıklayamamaktadır.

2000'li yılların başından itibaren Amerikan Merkez Bankası (FED), ABD'deki resesyon nedeniyle faiz oranlarını düşürmeye başlamıştır. Bu düşüş, 2001 yılındaki 11 Eylül saldırılarının ardından gelişen politik ve ekonomik olguların etkisiyle hızlanmıştır. Faiz oranları %6,5'ten %1'e kadar inmiş, ekonomik durgunluğun etkisiyle ticari kredi talebi azalırken, mortgage adı verilen uzun vadeli konut kredilerine talep artmıştır. 1996'dan itibaren ABD konut fiyatları artmaya başlamış, konut edinmek isteyenler ve yatırımcılar, düşük faizlerle emlak yatırımını cazip görmüşlerdir. Bankalar ise ticari kredi talebindeki düşüşün yerine konut kredilerine yönelmiştir. Ancak bu süreçte, kredi başvurusu yapanların ekonomik durumları yeterince analiz edilmeden verilen krediler, ahlaki tehlike (moral hazard) yaratmıştır. Bu durum, konut fiyatlarının sürekli arttığı bir ortamda önemsenmemiştir (Özatay, 2020, s. 124-128; Tari, Erarslan, & Bayraktar, 2011, s. 15).

Konut kredisi piyasasında üç ana kredi seviyesi bulunmaktadır. Prime krediler, aylık gelirleri konut kredisi taksitlerini rahatça ödeyebilen kişilere verilen kredilerdir. Orta seviyedeki krediler, geliri kredi ödemelerini

karşılatabilen bireylere verilmektedir. Sub-prime krediler ise, gelir düzeyi düşük, geçmişte kredi sicili olumsuz olan kişilere verilen kredilerdir (Özatay, 2020, s. 127-138). ABD'deki konut kredileri, Türkiye'deki kredilerden farklı bir hukuki yapıya sahiptir; borçlu, ödeme yapmadığında evini bankaya devrederek borçtan kurtulabilmektedir. Ayrıca, kredi paketlerinde anapara ödemelerinin birkaç yıl ertelendiği, yalnızca faizlerin ödendiği durumlar da bulunmaktadır (Özerol, 2013, s. 144-147).

Bankalar, uzun vadeli kredilerin finansmanını sağlarken, bu kredilerin menkul kıymetleştirilmesini tercih etmişlerdir. Bu şekilde, krediler sigorta şirketleri, emeklilik fonları ve büyük yatırımcılara satılarak, bankaların nakit ihtiyacı karşılanmış ve riskler başka kurumlara devredilmiştir. Özellikle "sub-prime" krediler, karmaşık türev ürünler olarak pazarlanmış ve bu kredilerin riski dünya çapında yayılmıştır (Karaçor, Alptekin, & Gökmenoğlu, 2012, s. 157-158). 2008 yılı itibarıyla ABD ipotekli konut piyasası 10 trilyon USD'yi aşarken, bunun %15'ini sub-prime krediler oluşturuyordu. Ancak artan konut fiyatları ve faiz politikalarındaki değişikliklerle, kredi faizleri yükselmiş ve alt gelir grubundaki kredi kullanıcıları ödeme güçlüğü yaşamaya başlamıştır (Eğilmez, 2018a, s. 66-67).

2000'li yılların ikinci yarısında, mortgage kredilerinin kolay erişilebilirliği, emlak talebini artırmış ve fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Artan fiyatlar, konut sahiplerini daha fazla kredi talebine yöneltmiş ve kredi hacmindeki artış, emlak fiyatlarında balon oluşmasına yol açmıştır. Bankalar ise kredilerin teminatlarını menkul kıymetleştirerek, daha fazla gelir elde etmeye çalışmıştır (Özdil, 2016, s. 285-292). Bu durum, kredi derecelendirme kuruluşlarının yetersiz değerlendirmeler yapması, karmaşık finansal ürünlerin denetlenmemesi ve kredi kuruluşlarının aşırı riskli varlıkları pazarlamaları gibi faktörlerle birleşerek, krizi tetiklemiştir.

2008 Mortgage Krizi, tek bir sebep sonucu ortaya çıkmamış, uzun süren bir süreç sonunda patlak vermiştir. 2006 yılında konut fiyatlarının zirveye ulaşmasının ardından, 2007 yılı ortalarından itibaren ABD'de mortgage finansmanı sağlayan bazı kuruluşlar finansal sıkıntılar yaşamaya başlamış, bankalar arasında yardım talepleri artmıştır. Emlak fiyatlarının gerilemesiyle birlikte, krizin işaretleri daha belirgin hale gelmiştir (Özdil, 2016, s. 293; Özatay, 2020, s. 145). 2007 yılının Ağustos ayında, Amerikan Home Mortgage iflasını açıklamış ve Lehman Brothers, Bear Stearns gibi büyük finansal kurumlar ciddi likidite sorunları yaşamıştır.

Kriz, yalnızca ABD ile sınırlı kalmamış, Avrupa ve diğer dünya pazarlarında da etkisini göstermiştir. Bankacılık krizleri, finansal ürünlerin karmaşıklığı ve küresel boyutta yayılma eğilimi gösteren bu kriz, varlık fonları ve diğer uluslararası finansal kaynaklar aracılığıyla aşılmaya çalışılmıştır (Özerol, 2013, s. 154-156; Özatay, 2020, s. 152; Karaçor, Alptekin, & Gökmenoğlu, 2012, s. 164). Kriz sonrası, gelişmekte olan ülkeler daha az etkilenmiş ve küresel kriz daha az hasarla atlatılmıştır (Doğru, 2015, s. 111).

3.2. Türkiye'de Finansal Krizler

Türkiye Cumhuriyeti, 1923 yılında kurulduktan sonra, Osmanlı Devleti'nden devraldığı borçları ödemek için çeşitli ekonomik reformlar gerçekleştirmeye çalıştı. Bu dönemde, ülkenin ekonomik kalkınma süreci sanayi yatırımları ve demiryolu projeleri ile şekillendi. 1923'teki İzmir İktisat Kongresi, yerli üretimin teşvik edilmesi, işletme özgürlüğü sağlanması ve yabancı sermayeye izin verilmesi gibi kararlarla ülke sanayileşmesinin temel adımlarını atmayı amaçladı. Bunun yanı sıra, Lozan Anlaşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin gelirlerinin tümünü tahsil etmesinde kısıtlamalar getirdi. Borç veren ülkeler, Türkiye'nin kabul etmesi gereken bazı şartlar koyarak Duyunu Umumiye Borçlarının tahsilini sağladı (Şahin, 2014, s. 22-29). 1930'da Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmuş olsa da, 1928 Büyük Ekonomik Çöküşü ve 2. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı zorluklar, ekonominin ilerleyişini sekteye uğrattı.

1929'daki Büyük Bunalımın ardından Sterlin, Frank ve Dolar gibi para birimlerinin altın karşısındaki değer kayıpları, Türk Lirası'nın değer kazanmasına yol açtı. 1931'de ithalatı yapılması planlanan ürünler kontenjane tabi tutuldu ve sıkı döviz politikaları ile ithalat sınırlandırıldı. Bu durum, Türk Lirası'nın dış ticaret dengesinin ihracat lehine değişmesini sağladı. Ancak bu süreç, Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesine yol açarak ihracatın tıkanmasına sebep oldu. Ekonomideki durgunluk ve yüksek faiz oranları da ülkenin ekonomik zorluklarını derinleştirdi (Kazgan, 2021, s. 50-59).

1930'lar boyunca uygulanan deflasyonist para politikası, iç talebin düşmesine neden olsa da dış ticarete fazla vermeyi teşvik etti. Dış ticaret fazlaları, Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmesine katkı sağladı. 2. Dünya Savaşı sırasında, yurt içindeki seferberlik ve ithalatın azalması, Türkiye'nin altın rezervlerini artırarak Merkez Bankası kasasını doldurdu (Bulutoğlu, 2002, s. 260).

3.2.1. 1946 Devalüasyonu

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Türkiye'nin tarım ürünlerinde önemli düşüşler gözlemlenmiş ve ülke genelinde yoksulluk artmıştır. Savaş boyunca tarafsız kalan Türkiye, savaşın sonlarına doğru müttefik devletler lehine savaşa girmiştir. Savaş sonrası dönemde Türkiye, uluslararası kuruluşlara üye olmuş ve IMF ile ilk kez 1946 yılında,

yüksek enflasyon sonrasında işbirliği yapmaya başlamıştır. Aşırı değer kazanan Türk Lirası'nın dış pazarlarda ihracat rekabeti sağlayabilmesi amacıyla, devalüasyon yoluyla TL'nin değeri düşürülmüştür (Kazgan, 2021, s. 84).

7 Eylül 1946 tarihinde Merkez Bankası'nın yaptığı açıklamaya göre, mevcut dolar kuru 1,30 TL'den 2,80 TL'ye yükseltilmiş, ardından Ticaret Bakanlığı tebliği ile gümrük vergisi haricinde pek çok ithalat kısıtlaması kaldırılmıştır. İthalat yapacak işletmelere döviz desteği sağlanacağı ve ithalat izinlerinin hızlandırılacağı açıklanmıştır. Bu dönemde, liberal politikalara uygun bir ekonomik yapıya geçilmesi hedeflenmiş ve yabancı sermaye yatırımlarının önu açılmıştır (Doğru, 2015, s. 14; Tuna, 2007, s. 97).

Devalüasyonun ardından, devlet harcamalarında artış olmuş, nakit hacmi büyümüş ve TL'nin satın alma gücü düşmüştür. Dış ticaret açıkları artarken döviz varlıkları azalmıştır (Çelebi, 2001, s. 60). Tarımsal ürünlerde ve ihracatta beklenen ilerlemeler sağlanamamış, ancak sanayi ve dış ticaretin gelişmesi ile fiyat istikrarı oluşturulması konularında yetersizlikler yaşanmıştır (Tuna, 2007, s. 117).

3.2.2. 1958 Krizi

Türkiye'de çok partili döneme geçişin ardından 1950 seçimlerinde iktidara gelen Demokrat Parti, dışa açılımcı bir ekonomi politikası izleyeceğini belirtmiş ve liberal politikaları artırmayı hedeflemiştir. Bu dönemde yabancı sermayenin teşviki için çeşitli kanunlar çıkarılmış, devletçi yapı terk edilmeden özel sektörün ekonomideki payı artmıştır. Ancak, bazı önemli yatırımların devlet eliyle yapılmaya devam edilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

1950'lerin başında büyüme oranı %11'in üzerinde olurken, enflasyon %5'in altındaydı. Ancak, dışa açılma çabalarıyla ithalat arttıkça enflasyon yükselmiş, büyüme dalgalanmıştır. Artan nüfus ve köylü göçü de ekonomi dengelerini etkilemiştir. Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT), aşırı istihdam yaratmış, ancak verimsizlikler ve zararlar ortaya çıkmıştır. Bu zararlar kamu bütçesinden karşılanmaya çalışılmıştır. İthalatın artmasıyla dış ticaret açıkları ve dış borçlar da yükselmiştir (Şahin, 2014, s. 93-97).

Sabit kur rejimi ve plansız ithalat serbestleşmesi, dış ticaret ve kamu açıklarını artırmış, rezervlerin erimesine yol açmıştır. Dış borçlar birikmiş, ülkenin güvenilirliği zayıflamıştır. 1957 seçimlerinin ardından, hükümet IMF'nin kontrolündeki bir programı kabul etmiştir (Bulutoglu, 2002, s. 260-261).

Bu programda, borçlardan 422 milyon USD %3 faizle ertelenmiş, 359 milyon USD'lik yeni kredi alınmıştır. KİT açıklarını kapatmak için ürün fiyatları %50 artırılmış, kısa vadeli kredi faizleri %12'ye çıkarılmıştır. Yeni vergilerle bütçe açıkları kapanmaya çalışılmış, iç borçlanmaya gidilmiştir. Döviz kuru 1 USD = 9 TL olarak ayarlanmış ve ithalat kotası getirilmiştir. Ancak, ihracat artışı istenilen düzeye ulaşamamış, dış ticaret açığı büyümüştür (Kazgan, 2021, s. 100-103).

3.2.3. 1974 Petrol ve Kıbrıs Kaynaklı Kriz

1963 yılından itibaren Türkiye planlı ekonomiye geçiş yapmış, ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı hedeflerine tam olarak ulaşamamıştır. 1968-1972 yıllarında uygulanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, sanayi ve diğer sektörlerde kalkınmayı hedeflemiş, ancak 12 Mart 1971 Askeri Darbesi ve siyasi çalkantılar bu hedeflerin gerçekleşmesini engellemiştir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) döneminde ise büyüme hedefleri düşük kalmış, ithalat artmış ve ihracatın ithalatı karşılama oranı düşmüştür (Şenel Uzunkaya, 2020, s. 20-25).

1970'li yılların başındaki küresel ekonomik büyüme, 1973 Arap-İsrail Savaşı ile birlikte artan petrol fiyatları nedeniyle kesintiye uğramıştır. Petrol fiyatlarının dört katına çıkması, gelişmekte olan ülkeler için olumsuz sonuçlar doğurmuştur (Kazgan, 2021, s. 120-124). Türkiye, Kıbrıs'a müdahale ettikten sonra uluslararası ambargolarla karşılaşmış ve ekonomik zorluklar yaşamıştır (Başlamışlı, 2021, s. 695). 1970 devalüasyonunun ardından dış ticaret açıkları tekrar ortaya çıkmış, Merkez Bankasının döviz stokları kullanılarak bu durum düzeltilenmemiştir. Döviz talebini azaltmak ve rezerv sağlamak amacıyla dövize çevrilebilir mevduat uygulamaya konulmuştur (Bulutoglu, 2002, s. 262-263).

Petrol fiyatlarındaki artışa rağmen hükümet sübvansiyon uygulamaya devam etmiş, ancak bu durum dış ticaret açıklarının artmasına neden olmuştur. Enflasyon 1974'te %30'a ulaşmış, 1975-1976'da çift hanelerde kalmıştır. Aynı dönemde GSYİH büyümesi %8,6 olmuştur. 1977'de aşırı dış borçlanma ve dövizli kredilerle sağlanan yapay refah sona ermiş, azalan ihracat ve dış kredilerle ekonomik daralma yaşanmıştır (Kazgan, 2021, s. 159-161).

3.2.4. 1980 İkinci Petrol Krizi

1978 yılında kurulan yeni hükümet, dış ticaret açığı ve çevrilemeyen dış borçlar sorununu çözmek için çeşitli önlemler almaya başladı. TL'nin değerini %23 oranında devalüe etti ve Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) ürünlerinin fiyatlarını artırdı. IMF ile 150 milyon dolarlık kredi anlaşması yapıldı, ancak dış borçların ertelenmesi için 200'den fazla banka direnç gösterdi. Yeni bir 5 Yıllık Kalkınma Planı devreye alındı, ancak dünya ekonomik durgunluğu nedeniyle %8 büyüme hedefi beklenen sonucu vermedi. Vergi reformu tasarısı kabul edilmedi, banknot basılmaya devam edilince enflasyon arttı (Bulutoglu, 2002, s. 272-275).

1979 yılında açıklanan ekonomik önlemlerle bütçe açıkları düşürülmek, KİT ürünlerine zam yapılmak ve faizler yükseltilemek istendi. Dövizle Çevrilebilir Mevduatların bir kısmı TL'ye çevrildi, işçi dövizlerinden kaynaklı rezerv artışı sağlandı. Ancak petrol fiyatlarındaki artış, bu önlemlerin etkisini sınırladı. 1980 yılına gelindiğinde mevcut hükümet istifa etti, yerine Adalet Partisi azınlık hükümeti kurdu. Bu hükümet, dışa açılma politikası izleyerek kredi imkanlarını zorladı ve 24 Ocak 1980 kararlarını açıkladı. Ancak artan petrol fiyatları, ihracatın ithal edilen petrolü karşılayamamasına neden oldu. Siyasi karışıklıkların artmasıyla 12 Eylül 1980'de askerî yönetim devreye girdi. 24 Ocak kararlarının uygulanması askerî yönetim tarafından gerçekleştirilecekti. IMF ile yapılan 3 yıllık stand-by anlaşması, ekonomiyi bir nebze rahatlatı (Kazgan, 2021, s. 169-172).

İkinci Petrol Krizi, Türkiye'nin ekonomik yapısını olumsuz etkiledi. İthalat yoluyla sağlanan malların karşılığını ödeyebilmek için döviz temininde zorluk yaşandı. İhracatın çeşitlendirilememesi ve artan hammadde maliyetleri, maliyet temelli enflasyonun artmasına yol açtı. Enerji maliyetlerindeki artış, üretim kapasitesini olumsuz etkiledi (Arzova, 2019, s. 152-153).

3.2.5. 1982 Bankerler Krizi

24 Ocak 1980 kararları Türkiye ekonomisinde büyük değişimlere yol açtı. Dışa açılımı hızlandıran bu kararlar, ihracat pazarlarına uyum sağlayan işletmelere finansman kolaylığı sağlarken, iç pazara yönelik faaliyet gösteren işletmeler zorluklarla karşılaşmaya başladı. Bu dönemde faiz oranları serbest piyasa koşullarında belirlenmeye başladı ve enflasyon oranının üzerinde pozitif reel faiz uygulanmaya çalışıldı. İç talebin kontrol altına alınarak üretim kapasitesinin artırılması hedeflendi ve döviz alım satımı engelleri kaldırıldı. KİT'lerin özelleştirilmesi ve verimsiz faaliyet gösteren işletmelerin sektörden çıkarılması planlandı (Şahin, 2014, s. 186-189).

Ancak, iç pazara yönelik üretim yapan işletmeler bankalardan finansman bulmakta zorlandı. Bankacılık sektörü, kredilerini yenilemekten kaçınarak daha riskli işletmelere kredi vermemeyi tercih etti. Bunun sonucunda, işletmeler bankerlerden daha yüksek maliyetli finansman sağlamaya yöneldi. Bankerlerin sağladığı kaynaklar, banka faizlerinden daha yüksek getiri sağlıyordu. Ancak, bankaların ve bankerlerin yüksek faiz politikaları, piyasa faizlerini artırarak ekonomik krizlere yol açtı. Bankerler, zamanla "Ponzi" düzenine benzer şekilde çalışmaya başladılar; eski yatırımcılar, yeni gelenlerin yatırımlarıyla ödeme yapılmaya çalışılıyordu (Çetin & Çiftçi, 2000, s. 13).

1981 yılı itibarıyla bankerlerin sayısı binin üzerine çıktı. 1981'de Sermaye Piyasası Kanunu ile bankerlerin faaliyetleri sınırlanarak, 1982'de Borsa Bankerliği Verilmesine İlişkin Yönetmelik ile pek çok kısıtlama getirildi. Ancak, bu önlemlerden önce pek çok büyük banker piyasadan kaybolmuştu. Bankalar ve bankerler arasındaki faiz yarışının sonucunda, işletmeler yüksek faizlerle borçlanarak iflas etmeye başladı. Bu durum, küçük bankerlerin batmasına ve ardından büyük bankerlerin de çökmesine yol açtı. Yatırımcılar büyük kayıplar yaşarken, Türk ekonomisi büyük bir zarara uğradı (Kazgan, 2021, s. 178-179).

Krizin sonunda, 150.000 ile 250.000 yatırımcı mağdur oldu ve bankerlerin Türk ekonomisine verdiği zarar 55 ila 75 milyar TL arasında tahmin edilmektedir. Faiz serbestisi bir süreliğine ertelenmişti (Bulutoglu, 2002, s. 282-298).

3.2.6. Nisan 1994 Krizi

1990'lı yıllarda Türkiye, İthal İkameci Ekonomi anlayışından serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. 1989'da Türk Lirası'nın konvertibilitesi sağlanmış, döviz sistemi daha liberal hale gelmiştir. Bu süreçte, yabancı yatırımlar artmış ve döviz rezervlerinde sıcak para akışı yaşanmıştır. Ancak, bu rezervlerin kamu borçlarının ödenmesi ve özel sektördeki ithalatın artması gibi sorunlara yol açtığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, özelleştirmelerden beklenen gelir elde edilememiştir (Tunçarslan, 2016, s. 180-182).

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın (İMKB) 1986-1993 yıllarında 200 kat artması, yabancı yatırımcıların ilgisini çekmiş ve hazine bonusu faizlerinin yüksek getiri sağlaması nedeniyle Türkiye cazip bir yatırım merkezi olmuştur. 1991-1993 döneminde portföy yatırımları ve yurtdışından sağlanan kredilerde artış yaşanmıştır (Akdiş, 2000, s. 114-117).

Ancak, 1993 yılında yeni hükümetin faiz oranlarını düşürme yönündeki adımları, borçların döndürülemeyeceği algısını doğurmuştur. Hazine bonusu ihalelerindeki talepler azalmış, faiz oranları %90'ların üzerine çıkmıştır. Devlet İç Borçlanma Senetlerine (DİBS) vergi uygulanmasıyla talep düşmüştür. Haziran 1994'te DİBS faizleri %400'lere ulaşmıştır (Özatay, 2020, s. 90-96).

1994 Krizi, yüksek kamu harcamaları ve dış borç ödemelerindeki zorluklar sonucu ortaya çıkmıştır. Türkiye, borçlarını ödemek için yeterli kaynağa ulaşamayınca Türk lirası değer kaybetmiş, enflasyon artmış ve faiz oranları yükselmiştir. Bu durum, yatırımların düşmesine ve birçok işletmenin iflasına yol açarak işsizlik oranını artırmıştır. Kriz, Türkiye ekonomisinde büyük bir yıkıma neden olmuş ve uzun süreli istikrarsızlığa yol açmıştır.

3.2.7. Kasım 2000 Krizi

1994 sonrası Türkiye ekonomisinde, siyasal çalkantılar ve yüksek cari açık önemli sorunlar olarak gündemdedi. 1999'daki 17 Ağustos depremi, Marmara Bölgesi'ndeki büyük tahribatla birlikte, ekonomiyi olumsuz etkileyerek %6,1 küçülmeye yol açtı ve hükümet IMF desteği talep etti. 2000'lere IMF anlaşmasıyla girildi ve bu anlaşma ile faiz oranları %35-40'a, enflasyon ise %70'ten %40'a düşürüldü. Ancak faiz oranlarının düşmesi talep yaratıp enflasyonu daha fazla indirmeyi zorlaştırdı (Eroğlu & Albeni, 2002, s. 205-206).

IMF ile uygulamaya konulan ekonomik programda, döviz kuru arttırılacak şekilde hedeflenmişti. Bu hedefe ulaşmak için devletin döviz rezervlerini artırması gerekiyordu. Sıcak para akımları, yüksek faiz ve borsa artışlarıyla döviz rezervi sağlanmıştı. Ancak IMF, parasal genişlemeyi engelleyip yalnızca döviz alımına onay veriyordu. Programda, sabit döviz kuru sistemi, bütçe disiplini, özelleştirmeler ve yapısal reformlar öngörülüyordu (Özatay, 2020, s. 101-102).

Borsa ve sıcak paranın etkisiyle faiz oranları düşük kalırken, beklenen ihracat artışı sağlanamadı. Bu durum, döviz dengesindeki belirsizlik nedeniyle yabancı yatırımcıların TL varlıklardan çıkıp dövize yönelmesine yol açtı. Döviz kuru baskı altında kalırken Türk tahvillerinin değeri düştü ve 15 banka faaliyetlerini sürdürmedi, TMSF'ye devredildi. Ayrıca, bankaların aşırı tahvile bağlanan sermayeleri dondu (Bulutoğlu, 2002, s. 326-327).

2000 yılının son çeyreğinde, bankalar faiz oranlarını %80'e çıkararak pozisyonlarını kapatmaya çalıştı. Merkez Bankası'nın döviz rezervleri azalmış, IMF'den alınan 7,5 milyar dolarlık rezerv kolaylığı döviz kuru artışını sınırlamıştır. Ancak krizin temel nedeni, TL'ye erişim ve iç piyasadaki faiz artışlarıydı. 2000 Aralık'ında gecelik faiz oranları %193'e çıkararak likidite sorunu zirveye ulaşmış ve bankalar TMSF'ye devredilmeye devam etmiştir (Kazgan, 2021, s. 229-230).

18 Aralık 2000'de IMF ile yapılan yeni anlaşma, Merkez Bankası'nın döviz rezervlerini 28 milyar dolara çıkararak kısa süreli bir rahatlama sağladı. Ancak, döviz kuru artışı ile piyasa faizi arasındaki fark devam etti (Özatay, 2020, s. 111).

Boratav, IMF'in tek yönlü politikalarla ekonomiyi yönetmeye çalıştığını ve sıcak para bağımlılığına eleştirilerini dile getirdi. Bu politikaların, cari açığın hızla artmasına ve sonunda ani sermaye çıkışlarıyla kriz yaratmasına yol açtığını ifade etti (Boratav, Türel, & Somel, 2001, s. 12-13).

3.2.8. Şubat 2001 Krizi

Kasım 2000 Krizi'nin etkileri hafiflerken, Türkiye 2001'de yeni bir finansal krizle karşılaştı. 19 Şubat 2001'de Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasındaki MGK toplantısındaki tartışmalar, siyasi krize yol açtı. Krizin hemen öncesinde büyük dış borç ödemeleri yapılacakken, yatırımcılar döviz talep etmeye başladı. Aynı gün IMF yetkilileri, Türkiye hükümetini yapısal reformları hızla tamamlamaları konusunda uyardı. Hükümet ise tedbir alınması gerektiğini belirtti (Eroğlu & Albeni, 2002, s. 213). Döviz talebi, TCMB'nin 5 milyar USD'lik müdahalesiyle kısmen karşılandı. Ancak bu müdahale sürdürülemezdi ve 22 Şubat'ta çıpalı kur sisteminden vazgeçilerek döviz kuru serbest bırakıldı (Gürsoy, 2009, s. 183). Kriz sonrası interbank faiz oranları %2300'den %4000'e yükseldi ve dolar/TL kuru 1.073.000'e çıktı (Özatay, 2020, s. 112). Kredi derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin notunu düşürürken, iki özel banka TMSF'ye devredildi. Mart ayında Kemal Derviş, Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı olarak atandı. 14 Nisan'da açıklanan "Güçlü Ekonomiye Geçiş" programı ile yapısal reformlar başladı ve 3 Mayıs'ta IMF ile niyet mektubu imzalanarak 3,9 milyar USD'lik kredi dilimi kullanıldı.

Haziran 2001'de önemli yasal değişiklikler yapıldı ve Temmuz ayında devlet bankalarından biri kapatıldı, özel bankalar TMSF'ye devredildi. 3,2 milyar USD'lik yeni bir kredi paketi IMF ve Dünya Bankası tarafından onaylandı. Ağustos'ta IMF, Türkiye'ye 2,5 milyar USD'lik kredi sağladı ve İMKB'de Vadeli Döviz İşlemleri Piyasası kuruldu. 11 Eylül saldırılarından sonra Türkiye'nin finansman ihtiyacı arttı ve IMF Kasım 2001'de 10 milyar USD'lik ek kredi paketi sağladı. Bu dönemde, bir özel banka daha TMSF'ye devredildi ve bir banka kapatıldı (TCMB Denetim Kurulu, 2002, s. 89-90).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile maliye ve para politikalarında disiplin sağlandı, faiz ve enflasyon olumlu yönde gelişti. Özelleştirmeler ve yapısal reformlarla dış borçlanma imkânları arttı, yabancı yatırımcı güven kazandı. Ancak, uzun vadeli yatırımlar yerine kısa vadeli portföy yatırımları tercih edilmeye devam etti (Alkin & Alpay, 2014, s. 212-213).

3.2.9. 2008 Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri

2008 Küresel Finansal Krizi, Türkiye'yi gecikmeli olarak etkilemiş, ancak önemli olumsuz etkiler yaratmıştır. Kriz, gelişmiş ülkelerde gelir seviyelerindeki düşüşle durgunluğa yol açmış, Türkiye'nin ana ihracat pazarlarındaki ekonomik daralma nedeniyle ihracat ve turizm gelirlerinde azalma yaşanmıştır (Özatay, 2020, s. 169-171). 2001 Krizi sonrası Türkiye'ye giren sıcak para ve portföy yatırımları, 2008 Krizi ile yarı yarıya düşmüştür. Yabancı sermaye girişi azalmış ve ekonomide hedeflenen büyüme oranlarına ulaşmak zorlaşmıştır (Altınok, Çelik, &

Aktürk, 2011, s. 199-200). Ekonomik durgunluğu aşmak için yabancı Merkez Bankalarının parasal genişleme hamleleri ile portföy yatırımları artmaya devam etse de eski seviyelere ulaşamamıştır (Doğru, 2015, s. 113-114).

Özel sektör ve bankalar, kriz öncesindeki dış kredilerini geri ödemek için uğraşırken, yeni kredilere ulaşmak zorlaşmıştır. Bu durum yatırımları olumsuz etkilemiş, kredilerin yenilenmesi ve yeni kredilerin temini sorun oluşturmuştur (Özatay, 2020, s. 172). Türkiye'nin dış borçları 2002'de GSYİH'nin %56'sı, 2008'de ise %40'ı seviyesine gerilemiştir (Eğilmez, 2018a, s. 137). Bu durum dış borçlardaki artıştan daha hızlı büyüyen GSYİH ile açıklanabilir. Yatırımlardaki azalma, iç ve dış ticaretin düşmesine ve işsizliğin artmasına neden olmuştur.

Reel kesim güven endeksi 2007'de zirve yaparken, 2008'in son çeyreğinde 60 puana gerileyerek dip yaptı ve ardından toparlanma eğilimi gösterdi. Tüketici güven endeksi de 2007'de zirveye çıkarken, 2008 Kasım'da en düşük seviyeye inmiş ve 2009'da eski seviyelerine dönmeye başlamıştır.

3.2.10. Türkiye'de 2018 Yılı ve Sonrası

2001 krizinden sonra Türkiye, uyguladığı yapısal reformlarla ekonomisini güçlendirmiş ve 2008 küresel krizini en az hasarla atlattır. Bu dönemde uygulanan ekonomi politikaları, yüksek büyümeyi teşvik etmek ve dış finansmanı yüksek faizle ülke içinde tutmak üzerine odaklanmıştır. 2013 yılına kadar Türk hükümeti, ihracat artışını önceliklendiren, dış borçlanmaya dayalı bir ekonomi politikası izlemiştir. Ancak 2013 yılı itibarıyla iç siyasi gerilimler, dış politikada yaşanan değişiklikler ve bölgedeki jeopolitik krizler, Türkiye'nin ekonomik modelini sürdürülemez hale getirmiştir (TCMB, 2020).

Gezi Parkı olayları, 2013 yazında başlayan büyük sosyal hareketler, hükümetin sert politikalar benimsemesine yol açmıştır. Ardından, 17-25 Aralık 2013'teki yolsuzluk operasyonları ve 2014'teki Suriye iç savaşına müdahale, Türkiye'nin içindeki siyasi iklimi daha da sertleştirmiştir. 2016'daki darbe girişimi ve 2017'de Başkanlık Sistemine geçişle birlikte, Türk ekonomisi yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde, iç siyasi belirsizlikler ve dış politikadaki değişiklikler, yabancı yatırımcıların Türkiye'ye olan güvenini zayıflatmıştır (Krugman, 2018).

2018 yılı itibarıyla Türkiye'nin ekonomisi, büyüme hızında belirgin bir yavaşlama, yüksek enflasyon ve döviz kuru dalgalanmaları gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte, Türk lirasının dolar ve euro karşısında değer kaybetmesi, enflasyon oranlarını hızla artırmış, vatandaşların alım gücünü ciddi şekilde düşürmüştür. Türkiye'nin cari açığı da ekonomik kriz dinamiklerini derinleştiren bir diğer faktör olmuştur. Ülkenin ithalatı, ihracatını aşarken, enerji ve hammadde gibi malların dışarıdan alınması ihtiyacı cari açığı sürekli olarak beslemiştir (OECD, 2019, s.218-220).

Türkiye'nin cari açığının finansmanı için dış borçlanma yöntemine başvurulmuş ancak döviz kuru dalgalanmaları ve yabancı yatırımcıların güven kaybetmesi nedeniyle dış borçlanma maliyetleri artmıştır. 2018 sonrasında, döviz kurundaki hızlı artış ve Türk lirasının değer kaybı, ekonomiyi daha kırılgan hale getirmiştir. Türkiye'nin yüksek dış borç yükü, ülkedeki ekonomik güveni daha da sarsmış ve risk primi (CDS) sürekli artarak 2022 yılı itibarıyla zirve yapmıştır (TCMB, 2020).

Ekonomi yönetimi, 2019 yılında döviz kuru üzerinde stabilite sağlamak için çeşitli önlemler almış olsa da, özellikle 2021 yılında uygulanan faiz indirim politikaları ve ekonomideki belirsizlikler, döviz kurlarının ve enflasyonun hızla artmasına yol açmıştır. 2021'in son çeyreğinde TL, yıl başına göre %50'ye yakın bir değer kaybı yaşamıştır. 2022 yılı itibarıyla USD/TL kuru 18,70 TL'ye ulaşmış ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) döviz rezervlerini kullanmak zorunda kalmıştır.

Döviz talebinin artmasıyla birlikte, Türkiye'deki ithalat fiyatları yükselmiş, özellikle enerji gibi stratejik sektörlerde maliyetler artmıştır. Küresel enerji piyasasında USD kullanıldığından, enerji maliyetlerinin yükselmesi Türkiye'nin toplam maliyet yapısını daha da zorlaştırmıştır (OECD, 2019, s.218-220). 2017-2020 yılları arasında, tüketici fiyat endeksi (TÜFE) hızla artmış ve çift hanelere ulaşmıştır. Bu süreçte, vatandaşların alım gücü önemli ölçüde düşmüş, TL'nin değer kaybı da enflasyon hızını daha da arttırmıştır. 2022 yılı sonunda Türkiye'deki enflasyon oranı yaklaşık %72 olarak açıklanmış, bu oran yerel ekonomik koşulları daha da zorlu hale getirmiştir (TÜİK, 2023).

Krugman'a göre, dövizle borçlanmış ülkelerde dış borcun geri ödenmesi, para biriminin değer kaybetmesiyle zorlaşır ve bu döngü, ekonomiyi derin bir krizle karşı karşıya bırakabilir (Krugman, 2018). Türkiye, bu tür bir döngüye girmiş ve dış borçları finansal krize zemin hazırlamıştır. Türkiye'nin döviz rezervlerinin azalması ve dış borçların artması, kriz riskini büyütmüş ve Türkiye'nin ekonomik kırılganlıklarını artırmıştır.

Ayrıca, Türkiye'nin döviz talebini kontrol etmek için Merkez Bankası, 2020 yılında döviz alım satım işlemlerine ve yurtdışı forex işlemlerine çeşitli kısıtlamalar getirmiştir. Bankalar, döviz alımına binde 2 oranında kambiyo vergisi uygulamaya başlamış ve yurtiçi mal ve taşınmaz ödemelerinde döviz kullanımını engellenmiştir (SPK, 2017). Bu tür önlemler, döviz talebini engellemeyi amaçlasa da ekonomik belirsizlik ve güven kaybı ile birlikte etkili olamamıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin 2018 sonrası dönemi, yüksek enflasyon, döviz kuru dalgalanmaları, cari açık ve dış borç sorunlarıyla şekillenmiş, bu süreçte siyasi belirsizlikler ve küresel ekonomik koşullar Türkiye'nin ekonomik istikrarını daha da zorlaştırmıştır. Türkiye, dövizle borçlanarak elde ettiği finansmanı, yüksek faiz oranlarıyla yönetmeye çalışmış, ancak 2021 itibarıyla bu politika, döviz kuru ve enflasyon üzerinde baskılar yaratmıştır. Bu zorlu dönemde alınan tedbirler, her ne kadar yerel piyasalarda bazı düzenlemeler sağlasa da, Türkiye'nin ekonomisini büyük ölçüde etkileyen küresel ve içsel faktörlere karşı savunmasız bırakmıştır.

3.3. Finansal Krizlerin İşletmeler Üzerindeki Etkileri

Finansal krizlerin aniden ortaya çıkması işletmelerin genellikle hazırlıksız yakalanmasına yol açmaktadır. Günlük faaliyetlere odaklanarak geleceğe yönelik tahmin sistemi olmayan, bütçe ve iç kontrol sistemi olmayan işletmelerin krizden en fazla etkilenecek işletmeler olması aşikardır. Krizin etkileri olumsuz olabileceği gibi olumlu etkiler de yaratabilecektir. Her işletmenin yapısı aynı olmadığından maruz kalacağı etkiler de doğal olarak farklı olabilecektir. Kriz kaynaklı olarak işletmelerin etkilenebileceği temel konular şunlardır; Kur, Faiz ve Pazar. Ancak finansal krizler işletmelere etkileri sadece bunlarla sınırlı değildir. Dolaylı olarak da pek çok yönden de işletmeleri etkilemesi mümkündür. Literatürde bu konuda muhtelif çalışmalar mevcuttur.

3.3.1. Literatür İncelemesi

Madaleno ve Barbuta-Mişu (2019) yaptıkları 2008 global krizinin işletmeler üzerindeki etkilerinin incelemek üzere yaptıkları çalışmada kendi örneklem gruplarındaki işletmeler özelinde şu tespitlerde bulunmuşlardır: (Madaleno & Barbuta-Mişu, 2019)

- Kriz, finansal performans üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir, bu da düşük performansın diğer faktörlere bağlı olduğunu gösterir.
- Kriz, likidite üzerinde iki şekilde pozitif etki yaratır: ticari krediyle satışların artması veya alacakların zayıf nakde çevrilmesi ve ticari borçların azaltılması.
- Kriz, aktif cirosu üzerinde ticari kredili satışlar ve yatırımların azalması nedeniyle pozitif etki yapar.
- Kriz, işgücü verimliliğini, ticari kredilerle cironun artması ve işten çıkarmalar nedeniyle çalışan sayısının azalmasıyla pozitif etkiler.
- Finansal performans, krizden bağımsız olarak kaldıraçtan olumsuz etkilenir ve yüksek faiz oranları negatif kaldıraç etkisini artırır.

Dalğar, Kalkan ve Kalkan (2012) ise çalışmalarında İngiltere ve Türkiye'deki belirli sektörlerin finansal krizden nasıl etkilendiklerinin karşılaştırmasına yönelik tespitlerde bulunmuşlardır. Likidite seviyesinde her iki ülkedeki işletmelerde düşüş yaşanırken, Türkiye'deki işletmeler daha fazla etkilenmişlerdir. Ancak bu durum bir likidite krizi yaratmamıştır. İşletmelerin borçlarında artış Türkiye'de daha fazla gözlemlenmiştir. Bu çalışmada işletmelerin uzun vadeli borçlanmalarının kısa vadeli borçlanmaya oranla daha fazla gerçekleştiği ve bu fonlarla uzun vadeli varlıkları finanse edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'deki işletmelerin faaliyet oranları krizden olumsuz etkilenmiştir ancak İngiltere'deki işletmelerde bu oranlardaki etkilenme daha azdır. (Dalğar, Kalkan, & Kalkan, 2012, s. 96)

OECD'nin 2009 yılında yayınladığı rapora göre, KOBİ'lerin 2008 yılı son çeyreği ve takip eden çeyrek dönemlerde mal ve hizmet talebinde yaşadığı düşüşler, işletmeleri ciddi biçimde etkilemiştir. Yine bu dönemde müşterilerin borç ödemelerindeki gecikmelerin de etkisiyle likidite sorunları ortaya çıkmıştır. Bu durum işletmelerin çalışma sermayelerini olumsuz etkilerken bu etkiye dayanamayan Avrupa genelindeki işletmelerin iflas ve konkordato başvurularında artış gözlemlenmiştir. (OECD, 2009, s. 17-19)

Liu'ya göre, 2008'deki küresel finansal kriz, Çin'deki KOBİ'leri iki yönden etkilemiştir: ihracata yönelik KOBİ'ler için dış talepte keskin bir düşüş yaşamıştır. Aynı zamanda tüm KOBİ'ler için daha ciddi finansal zorluklar ile karşılaşmışlardır. İhracat pazarlarındaki daralma, özellikle oyuncak, tekstil, ayakkabı ve mobilya gibi günlük ihtiyaç ürünleri üreten firmaları etkilemiştir. Bu durum işletmelerde üretim durdurma, işten çıkarma ve iflaslara yol açmıştır. İşletmelerin iç pazara yönelme çabaları ise zaman alıcı ve zorlu olmuştur. Finansal açıdan KOBİ'ler krediye erişimde ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Bankalar görece yüksek faiz oranları ve ek masraflar talep etmiş, bu da işletme maliyetlerini artırmıştır. Ayrıca, artan hammadde ve işçilik maliyetleri kar marjlarını daraltarak, birçok KOBİ'yi zarara uğratmıştır. KOBİ'lerin sermaye eksikliği, düşük teknoloji seviyesi ve pasif uyum stratejileri, kriz karşısındaki dayanıklılıklarını daha da zayıflatmıştır. (Liu, 2009, s. 12-15)

Sarıay (2023) çalışmasında, küreselleşme ve yoğun rekabet koşullarında işletmelerin döviz kuru değişimlerinden nasıl etkilendiğini incelemektedir. BİST teknoloji sektöründe faaliyet gösteren 13 işletmenin 2013-2021 yıllarındaki finansal oranları analiz edilmiştir. Bulgular, döviz kurundaki artışların finansman oranı, piyasa değeri/defter değeri oranı, faaliyet kâr marjı ve varlık getirisi oranını pozitif yönde etkilediğini göstermiştir. Çalışma, döviz kurunun işletmelerin finansal performansına etkisi konusunda literatürdeki diğer araştırmalarla benzer ve farklı bulgular sunmuştur. Özellikle yatırımcılar ve yöneticilerin, finansal kararlarında döviz kurundaki

değişimleri dikkate almaları gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, kur korumalı mevduat sisteminin etkilerinin değerlendirilmesi için ileri çalışmalar önerilmektedir. (Sarıay, 2023, s. 53-54)

Hayta (2009) çalışmasında Türkiye’de dış ticaret yapan KOBİ’ler üzerinde bir anket uygulamış ve elde edilen veriler doğrultusunda KOBİ’lerin ithalat ve ihracat faaliyetleri incelemiştir. Ankete katılan KOBİ’lerin büyük çoğunluğunun Avro ile işlem yaptığı, ithalat ve ihracatı aynı para biriminden gerçekleştirdiği, ancak yine de döviz kuru risklerinden özellikle işlem riski nedeniyle etkilendiği görülmüştür. İşlem riski, döviz kurundaki dalgalanmalar sonucu borç-alacak dengelerindeki farklılıklardan kaynaklanan kayıpları ifade eder. Bu risk, işletmelerin genellikle döviz cinsinden nakit bütçesi hazırlamaması ve türev araçlar hakkında bilgi eksikliğine sahip olmaları nedeniyle daha da belirginleşmiştir. Ankete katılan KOBİ’ler arasında en yaygın risk yönetim yöntemi, işletme içi korunma yöntemleridir. Bu yöntemler arasında ödemelerin öne alınması veya geciktirilmesi gibi alışkanlık haline gelmiş stratejiler öne çıkmaktadır. Vadeli işlem piyasası araçları (forward, futures gibi) daha az tercih edilmektedir. Bunun temel nedenleri, işlem maliyetlerinin yüksekliği ve bilgi eksikliği olarak belirtilmiştir. Ancak türev ürünlerin doğru ve etkin kullanımıyla döviz kuru riskinin daha iyi yönetilebileceği konusunda genel bir fikir birliği mevcuttur. KOBİ’lerin döviz kuru risklerini daha etkili bir şekilde yönetebilmeleri için hem işletme içi hem de işletme dışı yöntemler hakkında daha fazla bilgiye ihtiyaç duydukları görülmüştür. Bu bağlamda, eğitim programları düzenlenmesi, türev araçların kullanımını teşvik etmek için işlem maliyetlerinin düşürülmesi ve işletmelerin bu araçlara erişiminin kolaylaştırılması önerilmektedir. (Hayta, 2009, s. 274-276)

Kaya ve Gülhan’ın (2010) çalışmasında, İMKB’ye kote olan, Metal Eşya ve Makine sektöründe faaliyet gösteren 25 işletmenin 2008 finansal krizi öncesi ve sonrası dönemlerdeki etkinlik ve performans düzeylerini analiz etmektedir. Çalışmada, bu işletmelerin finansal performanslarını ölçmek için Veri Zarflama Analizi (VZA) ve TOPSIS analiz yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda kriz öncesindeki döneme kıyasla, kriz sırasında işletmelerin kaynaklarını daha etkin kullanmaya başladığını göstermektedir. VZA analizi, kriz öncesi etkin olan işletme sayısının 8 iken, kriz dönemi sonunda bu sayının 12’ye yükseldiğini ortaya koymaktadır. TOPSIS analizi ise her dönemde en iyi ve en kötü performansı gösteren işletmeleri sıralamaktadır. Kriz döneminde, bazı işletmelerin performansını sürdürdüğü, bazı işletmelerin ise etkin olmasına rağmen düşük performans sergilediği gözlemlenmiştir. Çalışma, finansal krizlerin işletmelerin etkinlik ve performansları üzerinde karmaşık etkiler yarattığını ve bu iki kavramın her zaman paralel gitmediğini vurgulamaktadır. Performansı yüksek işletmelerin bazılarının etkin olmadığı gibi, düşük performansa sahip bazı işletmelerin de etkin olduğu gözlemlenmiştir. (Kaya & Gülhan, 2010)

3.3.2. Kur Etkisi

Günümüz finansal piyasalarında döviz kurları anlık olarak aşırı derecede hareketli olabilmektedirler. Yine birbirlerine entegre olmuş bu piyasalarda oluşan istikrarsızlık durumları işletmeleri yüksek seviyede etkileyebilme kabiliyetine sahiptir. İşletmelerin gelir ve giderleri ile maliyetleri bu kur değişiminden etkilenirken olumsuz durumlarda finansman ihtiyacı doğmasına ve sermayenin erimesine de neden olabilmektedir. Kurlarda yaşanan belirsizlik hali işletmelerin fiyat tespit etme, hedef ve amaçların belirlenmesi ile önemli ve acil kararların alınmasına da engel olmaktadır. Bu durum işletmelerin başarısızlığına dahi yol açabilmektedir. (Şenol & Koç, 2021, s. 525)

Ekonomik birimler, yatırım ve ticari faaliyetlerinde geleceği tahmin etme zorluğuyla karşı karşıyadır. Ekonomik dalgalanmalar, döviz kurlarındaki değişimler ve hükümetlerin parasal ve mali politikaları firmaların finansal kararlarını etkileyen başlıca faktörlerdir. Özellikle döviz kurlarındaki dalgalanmalar, uluslararası faaliyetlerde bulunan firmaların performansını, malların fiyatlarını ve döviz cinsinden varlıkların değerini değiştirerek etkiler. Yabancı para cinsinden varlıklar kur riskine açık olup, bu riskin boyutu piyasa beklentileri ve gelecekteki satın alma gücü ile ilişkilidir. Firmalar, bu risklere karşı farklı yaklaşımlar sergileyebilir; bazıları açık pozisyon bırakırken, bazıları korunma yöntemleriyle belirsizlikleri yönetmeyi tercih eder. (Çürük, 2015, s. 147)

Kriz ortamında döviz kurlarında normal kabul edilen kur hareketinin dışında aşırı oynaklık gösterebilir. İşletmenin satış yaptığı pazar yapısı kur hareketlerinden etkilenmesinde önemli bir unsurdur. Eğer işletme yurtdışı pazarlarda etkin olarak faaliyet gösteriyor ve döviz kazandırıcı satış gerçekleştiriyor ise artış yönlü kur hareketinden olumlu olarak etkilenebilir. Kriz ortamında aşırı artış olması ardından aşağı yönlü kur hareketleri de görülebilir. Bu durumda kısa süre içerisinde yüksek volatilité gösteren kur hareketleri işletmelerin hızlı karar almaya zorlayabileceği gibi karar almaktan kaçınmaya da yönlendirebilir.

Döviz kurlarındaki değişimlerin işletmeler üzerindeki etkisi, işlem etkisi, muhasebe (çevirme) etkisi, ekonomik etki ve vergilendirme etkisi olmak üzere dört temel başlık altında ele alınabilir: (Doğan, 2000, s. 304-307)

- İşlem Etkisi: Döviz cinsinden borçlanma, alacak veya ticari işlemler sırasında kur değişimlerinden kaynaklanan farklar, işletmelerin nakit akışlarını ve kârlılıklarını doğrudan etkiler. Özellikle ithalat ve ihracat sözleşmeleri veya döviz üzerinden alınan borçlarda kur değişiklikleri, beklenen nakit akışı ile gerçekleşen arasındaki farklara yol açabilir.

- Muhasebe (Çevirme) Etkisi: Kur değışiklikleri, şletmelerin döviz cinsinden aktif ve pasif kalemlerinin yerel para birimine çevrilmesinden kaynaklanan muhasebe kazanç veya kayıplarına neden olur. Bu etkiler, çok uluslu şletmelerin mali tablolarında önemli bir risk unsuru olarak öne çıkar. Özellikle bağı kuruluşların mali tablolarının konsolidasyonu sırasında farklı çeviri yöntemleri nedeniyle bilanço değerlerinde farklılıklar oluşabilir.
- Ekonomik Etki: Kur değışimlerinin şletmelerin uzun vadeli nakit akışları, gelirleri ve giderleri üzerindeki etkisi ekonomik etki olarak adlandırılır. Bu etki, şletmenin gelecekteki piyasa değerini ve hissedarların servetini doğrudan etkiler. Ekonomik etki, diğer iki etkiden farklı olarak kısa vadede değıl, uzun vadede ortaya çıkan sonuçlara odaklanır.
- Vergilendirme Etkisi: Kur farklarının muhasebeleştirilmesi ve vergilendirilmesi konusunda şletmeler farklı uygulamalarla karşılaşabilir. Kur farklarının maliyete eklenmesi veya gider olarak yazılması konusunda çeşitli görüşler ve yasal düzenlemeler bulunmaktadır.

Kurdaki artış yerel paranın değerinin düşmesi nedeniyle ihracat pazarının büyümesine neden olabilir. Ayrıca girdi maliyetlerinde de artışa yol açacaktır. Satılan ürünün katma değeri yüksek ise; maliyet artışına göre getiri artışı daha fazla olacaktır. İşletme lehine olumlu bir etki gözlemlenmesi beklenebilir. Ayrıca ithal girdisi az olan ihracat odaklı işletmelerde kur etkisi olumlu olabilecektir. Ancak satılan ürünün katma değeri düşük ise; ithal girdisi olan işletmelerde maliyet artışı nedeniyle rekabet şansı sadece işçilik maliyetlerinin döviz bazında nispeten düşmesi nedeniyle kısmi bir olumlu etki gözlemlenebilir. Ancak süreç içerisinde ileri safhalarda işçilik maliyetlerinin artış baskısı da oluşması muhtemeldir.

İşletmelerin tümü ihracat odaklı çalışmamaktadır. Bazı işletmelerde kısmen ihracat kısmen iç pazar odaklı satış yapabilirler. Bu durumda iç pazardaki satış koşullarına göre kur etkisinin olumsuz olması beklenebilir. Farklı koşullarda kur etkisinin işletmelere yapacağı etkilerden bazı örnekler aşağıdaki gibidir.

- İç pazarda satış fiyatları yerel para birimi cinsinden belirleniyor ise, fiyatlar üzerinde kur etkisi artış yönlü olması beklenecektir. Talebin fiyat esnekliğine göre talepte miktar olarak azalış yaşanabilir. Satış gelirlerinde ise fiyat artışına paralel olarak artış olması beklenebilir. Talepte keskin düşüş oluşuyor ise satış gelirlerinde düşüş hareketleri de görülmesi muhtemeldir. İthal girdisi yüksek olan ürünlerde girdi maliyetlerindeki artışlar işletme karlılıklarına olumsuz etki edebilecektir. İthal girdisi düşük olan ürünlerde ise satış fiyat artışı ile girdi maliyetlerindeki artış arasında zamanlama farkı oluşabileceğinden stok yapısına göre işletmelerde geçici süreli brüt karlılık etkisi yaratılabilecektir. İşletmeler fiyatlara zam yapmayarak belirli bir süre düşük maliyetli stoklar ile gelir elde edebilirler. Ancak ürün maliyetlerinin artması halinde satış fiyatlarında artış yapılması kaçınılmaz olacaktır.
- İç pazarda satış fiyatlarının döviz cinsinden fiyat listesi ile takip edilip, yerel para birimi cinsine çevrilerek satışların gerçekleştirildiği durumda günlük olarak satış fiyatları değışkenlik gösterecektir. Satış fiyatlarında kur artışı kaynaklı yukarı yönlü hareket oluşması durumunda satış gelirlerini döviz çevirerek veya döviz cinsinden mal bedelini nakit olarak tahsil ederek işletmeler gelirlerini korumaya çalışabileceklerdir. Bu durum serbest kambiyo rejiminin uygulandığı ülkelerde daha fazla gözlemlenebilecektir. İşletmeler vadeli satışlardan genellikle kaçınma eğilimi gösterilebilmektedirler. Bazı işletmeler döviz kurundaki denge durumu sağlanana kadar satış yapmaktan kaçınabilmektedir.
- İthalat yapan işletmelerde ithalat anındaki kurun ürün maliyetlerinin belirlenmesinde direk etkide bulunacağından ithalat yapmada hızlı davranabileceği gibi, ithalattan kaçınma eğilimi de gösterebilmektedirler. Kurun daha fazla yükselebileceği beklentisi olan işletmelerde ithalatın hızlı olarak gerçekleştirilmesi tercih edilir. Kurda düşüş beklentisi olan işletmeler ithalat işlemlerinde daha yavaş davranacaktır. Bu davranış kalıpları normal ticari kar üretme koşullarında geçerli olacaktır. Vergi planlaması yaparak karlılığını düşük göstermek tercihinde bulunan işletmeler ise tam tersi bir davranışta bulunabileceklerdir.

Kur değışkenliğinin vergisel açıdan işletmelerin kur değerlemesi yapması zorunluluğunda da etkisi olmaktadır.

- İşletmenin aktifindeki ve pasifindeki döviz cinsinden parasal kalemlerin değerlemeye tabi tutulması; aktifteki döviz varlığının pasifteki döviz yükümlülüklerinden fazla olması ve döviz kurunun artış trendinde olması durumunda net kambiyo geliri etkisi oluşacaktır.⁵ Bu durumda işletme geçici vergi dönemi beyannamesinde veya yıllık beyanname döneminde realize olmamış olsa da kambiyo karı üzerinden vergi ödemek zorunda kalabilir.
- Eğer pasifteki değirlenebilir hesaplar aktifteki değirlenebilir hesaplardan fazla tutarda ise kurun artış yönlü olması halinde net kambiyo zararı etkisi oluşacaktır. Bu durumun sonucunda işletmelerde geçici

⁵ İşletmenin aktif ve pasifindeki döviz cinsinden kur değerlemesine tabi tutulacak hesapların değerlendirme işlemleri sonucunda kur gelirleri ilgili hesaba kambiyo karı olarak kaydedilir. Kur giderleri kambiyo zararları hesabına kaydedilir. Kur etkisinin ölçümü için kambiyo karı ve kambiyo zararları birbirinden çıkarılarak net etkinin ölçümü gerçekleştirilir.

veya yıllık vergi beyannamelerinde realize olmamış kambiyo zararı nedeniyle daha az kar çıkması dolayısıyla daha az vergi ödenmesine neden olabilecektir.

- Kurun önce yükselip sonra düşüş gösterdiği durumlarda ise; aktif kalemlerdeki değerlendirilebilir tutarların pasifteki değerlendirilebilir kalemlerden fazla olması halinde net kambiyo zararı oluşabilecektir. Bu koşullarda işletme vergi döneminde daha az vergi ödemek durumunda kalabilir.
- Kurun düşüş eğiliminde olduğu süreçte pasif değerlendirilebilir hesapların, aktif değerlendirilebilir hesaplardan fazla tutarda olması halinde kambiyo karı oluşacağından işletmelerin vergi dönemlerinde ilave vergi ödemesi yapması gerekebilecektir.

Kur artışının yerel para birimi cinsinden olan vadeli alacakların döviz karşılığında erime olacağı aşıkardır. İthal girdiler ile üretim veya satış yapan işletmelerin işletme sermayelerinde döviz bazlı azalma yaşanabilmesi ihtimali oluşabilecektir. Yani işletme ithal ettiği ve vadeli olarak yerel para birimi cinsinden sattığı ürünün alacağını tahsil ettiğinde kur artışı dolayısıyla aynı değerde döviz alamayacaktır. Yeni ürün alacağı zaman daha fazla yerel para harcaması gerekecektir.

Kur artışının döviz cinsinden vadeli borcu olan işletmeler için de olumsuz etkisi söz konusu olabilecektir. İşletme elindeki yerel para birimi ile döviz kuru arttığı zaman daha az döviz borcunu kapatabilecektir.

Döviz kurunun artışı elinde döviz varlığı bulunan işletmeler için olumlu etki yapmaktadır. Ancak döviz cinsinden yükümlülükleri olan işletmelerde olumsuz etkisi gözlemlenmesi olasıdır. İşletmelerin döviz kurundaki ani ve aşırı değişimlerin etkisini en aza indirmek için vadeli döviz kontratlarına yönelebilmesi yani pozisyonlarının korunması (Hedge) için forward, futures ve opsiyon gibi türev işlemleri kullanması gerekmektedir. Bu işlemlerin gerçekleştirilebilmesi için iç kontrol sistematığının de oluşturulması işlemin gerçekleştirilmesi için gerekli objektif kriterleri belirlenmesi işletmenin kur etkisinden arındırılması için önemli bir husustur.

Çürük (2015)'e göre, araştırmalar döviz kuru değişimlerinin firmalar üzerinde genellikle gecikmeli etkiler yarattığını ve uluslararası faaliyetleri yoğun olan firmaların bu değişimlere karşı daha hassas olduğunu gözlemlenmiştir. Ayrıca, dış ticaret hacmi arttıkça kur değişimlerinin firmaların getirilerine olan etkisi de artmaktadır. Çalışmasında genel olarak kur değişimlerinin firmaların performansı üzerindeki etkilerinin beklenenden daha az olduğu sonucuna varılmıştır. (Çürük, 2015, s. 147-149)

Ünlü ve Alagöz (2023)'ün çalışmasında ise, kur değişimlerinin şirketlerin finansal performansı üzerindeki etkisi genellikle anlamlıdır, ancak bu etki, belirli finansal kalemlere göre değişiklik göstermektedir. Özellikle hasılat ve diğer gelirler gibi kurla doğrudan ilişkili olan kalemlerde belirgin etkiler görülürken, giderlerde ve finansman kalemlerinde etki daha sınırlıdır. Bu durum, şirketlerin döviz kuru dalgalanmalarına karşı duyarlılıklarının farklılık gösterdiğini ve kur değişimlerinin yönetimi ile ilgili stratejik kararların önemini vurgulamaktadır. (Ünlü & Alagöz, 2023, s. 211-219)

3.3.3. Faiz Etkisi ve Finansman Güçlükleri

Finansal krizlerin etkisiyle piyasa faizlerinin yükseliş göstermesi beklenen bir durumdur. Faizlerin yükselmesi nedeniyle işletmelerin yabancı kaynak kullanım maliyetleri artacaktır. İşletmenin mevcut kullanılmış kredi portföyünde bulunan bazı kredilerin faiz oranlarının güncellenmesi kreditorler veya banalar tarafından sözleşme koşullarına göre mümkünse talep edilebilir. Bu durumda işletmenin kredi faizi için ödemesi gereken tutar artacaktır. İşletmenin nakit akış döngüsünde bozulmalar meydana gelebilecek, işletme temerrüt riskini engellemek amacıyla ilave nakit gereksinimini karşılamak için gelir arttırıcı önlemler almayı düşünecektir. Gelirini arttıramayan işletmeler giderlerinde kısıntı yaparak oluşabilecek nakit ihtiyacını karşılamaya çalışacaklardır. Bunun etkisini kısa vadede görmek mümkün değilse ilave fon talebi zorunluluk haline gelecektir. Sermayedarlar tarafından işletmeye herhangi bir kaynak transferi yapılamıyorsa kredi piyasasına başvurulacaktır.

Kriz ortamında belirsizlik arttığı için finansörler genellikle kısa vadeli ve yüksek faizli borç verme eğiliminde bulunurlar. Bu durumda işletmeler kısa vadeli finansman ile faaliyetlerini sürdürmeye gayret gösterirler. Bu işletmelerin finansman giderlerinde artışa neden olabilmektedir. Aynı zamanda kısa vadeli borçlara göre hesaplanan rasyolarında bozulmaya neden olması kaçınılmaz olacaktır. (Özçalık & Soysal, 2016, s. 271)

Finansal krizin küresel veya bölgesel boyutta olması dış finansmana ulaşımı da sınırlandırmaktadır. Bundan dolayı işletmelerim yurtdışı borçlanmalarında azalma görülebilmektedir. 2008 krizinde uzun vadeli yurtdışı kaynakların temininde zorluk yaşanmış, ancak buna karşılık olarak işletmelerin kısa vadeli kaynak kullanımları artmıştır. (Yılmaz, 2009, s. 6) Karıcı'nın çalışmasında 2008 krizinde kısa vadeli fonlamaya yönelmek durumunda kalan işletmelerin duran varlıkların fonlamanın risk seviyesinin yükseldiği gözlemlenmiştir. Aynı zamanda işletmelerin borçlanmalarında da çoğalma gerçekleştiği tespit edilmiştir. (Karcı, 2018, s. 94-95)

OECD'nin 2009 yılı raporunda belirttiği üzere, Avrupa'daki bankalar 2008 krizi süresince KOBİ'lere yönelik kredi şartlarını sıkılaştırarak, teminat taleplerini arttırmış, kredi vadelerin kısaltmış ve faiz oranlarının yükseltmişlerdir. İşletmelerin yatırım projelerine yönelik kredi talepleri belirgin derecede azalmıştır ancak kısa

sürekli işletme sermayesi talepleri kısmen azalarak da olsa devam etmiştir. İşletmelerin arz ettikleri mal ve hizmetlere olan talepteki düşüle beraber, bankaların finansman konusundaki isteksiz tavırları krizin KOBİ boyutundaki işletmeler açısından çift etkili olarak yaşanmasına neden olmuştur. Ancak hükümetlerin bankalara yaptığı sermaye enjeksiyonları ve kredi garantileri ile işletmelere olan kredi bağlantısının sürekliliğinin sağlanmasına çalışılmıştır. (OECD, 2009, s. 21-25)

Westergård-Nielsen ve Neamtu (2012)'nin çalışmalarında elde edilmiş bulgulara göre Danimarka'daki firmalar, 2008 krizinden büyük ölçüde olumsuz etkilenmiş, özellikle talep düşüşü ve kredi sıkıntıları nedeniyle zorlanmış. Küçük firmalar, finansal destek eksikliği nedeniyle daha büyük zorluklar yaşamıştır. Avrupa ile karşılaştırıldığında Danimarka, krizden nispeten daha az etkilenen ülkeler arasında yer alsa da bu durum verilerin krizden sonraki bir dönemde toplanmasından kaynaklanabilir. Araştırmada, 2011'de Danimarka firmalarında net iş artışı gözlemlenmiştir. Ancak bu bulgu ulusal istatistiklerle çelişmektedir. Küçük firmalar daha fazla risk altındayken, rekabetin az olduğu piyasalardaki firmalar daha az etkilenmiştir. Kredi sıkıntısı hem talep problemi olan hem de olmayan firmalarda iş kaybına yol açmıştır. Büyük firmalar genişlemeye daha açık ve finansal olarak daha güçlü durumdayken, küçük firmalar kredi sorunları nedeniyle ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. (Westergård-Nielsen & Neamtu, 2012)

Bosio ve diğerleri (2020) yayınladıkları çalışmalarında on iki yüksek ve orta gelirli ekonomide yapılan analizle, benzer kalıpları ortaya koymaktadır. Kolombiya, Yunanistan, İtalya, Ürdün, Kazakistan, Kenya, Fas, Peru, Portekiz, Rusya, Türkiye ve Ukrayna'dan 6.345 firmayı kapsayan Dünya Bankası anketinde, firmaların çoğunun 8 ila 19 hafta arasında (sektöre bağlı olarak) nakit rezervleriyle ayakta kalabildiğini göstermektedir. Yine çalışmada küçük gelir şoklarının bile firmaları zarara sürüklediğini göstermekte olan diğer çalışmalar ile uyumlu sonuçlar üretmektedir. Çalışmada ayrıca işletmelerin olması gereken zamandan önce likidite dar boğazına girdiği tespit edilmiştir. (Bosio, Djankov, Jolevski, & Ramalho, 2020, s. 2-3)

Claessens, Djankov ve Ferri (1999) çalışmalarında Doğu Asya mali krizinden etkilenen Endonezya, Kore Cumhuriyeti, Malezya, Filipinler ve Tayland'daki finansal olmayan şirketlerin likidite ve ödeme gücü durumlarını incelemektedir. Araştırmaya göre, firmaların %63'ü likit değildir (kazançları borç servislerini karşılayamıyor) ve %31'i teknik olarak iflas etmiş durumdadır (mali yükümlülükleri özkaynaklarını aşmaktadır). Endonezya, firmaların %77'sinin likit olmamasıyla en kötü durumda olan ülke iken, Malezya en düşük iflas oranına (%5) sahip olmasına rağmen firmaların %63'ü likit değildir. Beş ülkede takipteki krediler GSYH'nin %7 ila %30'una ulaşabilirken, Kore'de takipteki varlıkların GSYH'ye oranı %64'e kadar çıkabilir. Ayrıca, yüksek faiz oranlarının karlılığı azaltırken para birimini istikrara kavuşturarak dış borç yükünü sınırlama potansiyeli taşıdığı belirtilmiştir. (Claessens, Djankov, & Ferri, 1999, s. 1).

İşletmenin vadeli alım için katlanacağı finansman maliyetleri de artış gösterebilecektir. Satıcı kredilerinin maliyetleri piyasa faizinin üzerinde gerçekleşmesi beklenebilecektir. Bu durum Vergi Usul Kanunu'na (VUK) göre hazırlanan mali tablolarda, vadeli olarak alınan ticari mallarda stoklara alınırken malın maliyetinden ayrıştırılmadan alınırken, TFRS-TMS uyarınca hazırlanan mali tablolara alınırken vade farkları malın maliyetinden ayrıştirılarak dönem giderlerine aktarılır. Faiz artışı nedeniyle oluşan finansman giderlerinin dönemselleştirilmesi veya aktifleştirilmesi işletmelerin her koşulda katlandıkları batmış maliyetlerinin vergilendirilmesi nedeniyle bir fark oluşturmamaktadır. Ancak işletmelerin raporladıkları karlılık açısından farklılık arz eder. Karlılık rakamları işletmelerin kredibilitesi açısından önemli bir husustur. Kreditorler EBIT ve EBITDA marjlarını daha fazla dikkate almakta olsalar da işletmenin net karlılığı da yadsınamayacak derecede önemlidir.

3.3.4. Pazar Etkisi

Kriz dönemlerinde pazardaki genel talebin düşüş eğilimi göstermesi olasıdır. Talepteki daralma işletmelerin iş hacimlerini de düşürür. Cirolar ile birlikte gelirler de azalır. Bir süre sonra kullanılan kapasitesi düşen işletmeler işçi maliyetlerinden kısma amacıyla işçi çıkarmaya başlayabilirler. İşsizlik artış kaydeder. Bu durum istihdamdaki emek arz edenlerin çoğunluğunun, mal ve hizmet piyasasında talep eden konumunda olmasıyla toplam talepte azalmaya da neden olur. (Eğilmez, 2018a, s. 155) 2008 Küresel krizinde iç ve dış talepte oluşan düşük işletmelerin finansal tablolarını olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda oluşan belirsizlik durumu işletmelerin yatırım kararlarını durdurmalarına ve ertelemelerine de yol açmıştır. (Yılmaz, 2009, s. 7-8)

Finansal krizlerde ortaya çıkan bir diğer husus ise ekonomiye güvendir. Ekonomiye güven hem krizi tetikleyen hem de krizden beslenen bir durumdur. Ülke içerisindeki tüketiciler ve ekonomik paydaşlar gelirlerindeki azalma olasılığı veya fiyatlardaki artış nedeniyle tüketimlerini azaltma güdüsüyle hareket edebilirler. İşletmelerde ise maliyet azaltıcı tedbirler devreye alınır. (Altınok, Çelik, & Aktürk, 2011, s. 200-201)

2008 yılında yaşanan global ekonomik krizin işletmeleri çeşitli zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Talepte meydana gelen hızlı düşüşe bağlı olarak üretimdeki azalma, birim başına düşen sabit maliyetlerin artmasına ve üretim maliyetlerinin yükselmesine neden olmuştur. Bu durum, işletmeleri işçi çıkarma yoluna iterek işgücüyü

ilgili sorunların derinleşmesine yol açmış ve azalan kaynaklar nedeniyle finansman maliyetlerini de artırmıştır. Bu zorlukların üstesinden gelebilmek için işletmelerin, üretim ve pazarlama süreçlerini talepteki ani değişimlere karşı daha esnek hale getirmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, iç verimlilik analizleri yapılarak işletme içindeki gereksiz faaliyetler ve faaliyet dışı harcamalar tespit edilmeli, bu unsurların minimize edilmesiyle maliyetler kontrol altına alınmaya çalışılmalıdır. Bu tür proaktif yaklaşımlar, işletmelerin kriz dönemlerini daha az zararlarla atlattıklarını sağlayabilir. (Ayçıray, 2010, s. 190)

Akalın ve Uzgören'e göre, reel döviz kurunun yükselmesinin, yani TL'nin değer kazanmasının, firmaların uzun dönemde rekabet güçlerini azaltarak reel ihracat ve toplam satışlarını düşürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, Türkiye için dış ticaret açığını kapatmayı hedefleyen bir politika açısından önemlidir. Ayrıca, firmaların yarattığı katma değer büyüklüğü hem ülke ekonomisi hem de firma karlılığı için kritik öneme sahiptir. Özellikle ithalata bağımlı üretim yapılan Türkiye gibi bir ekonomide, ihracata dayalı büyüme stratejisinin sürdürülebilirliğini sağlamak için katma değer artırılması gerekmektedir. Çalışma, yaratılan reel katma değer ihracat, yurtiçi satışlar, toplam satışlar ve karlılığı olumlu etkilediğini göstermektedir (Akalın & Uzgören, s. 16).

4. Öneriler

Bu çalışmada ele alınan kur etkisi, faiz etkisi, finansman güçlükleri ve pazar etkisi gibi faktörlerin işletmeler üzerinde yarattığı sonuçlar, özellikle kriz dönemlerinde daha belirgin hale gelmektedir. Bu bağlamda, işletmelerin finansal kararlarını alırken daha proaktif ve stratejik bir yaklaşım benimsemeleri büyük önem taşımaktadır.

Döviz kuru dalgalanmaları, özellikle döviz cinsinden gelir ve gideri olan işletmeler için önemli bir risk faktörü oluşturmaktadır. Kur riskini minimize edebilmek için işletmeler, hedging (korunma) stratejilerine yönelebilirler. Forward, futures ve opsiyon gibi türev ürünler, döviz kurlarındaki aşırı dalgalanmalardan korunma amacıyla etkili bir araç olabilir. Ayrıca, işletmelerin döviz risklerini yönetebilmeleri için iç kontrol sistemlerini güçlendirmeleri ve bu sistemlere dayalı objektif kriterler belirlemeleri gerekmektedir.

Faiz oranlarındaki artışlar ve finansal krizler, işletmelerin finansman maliyetlerini artırmakta ve bu durum finansal sürdürülebilirliği tehlikeye atmaktadır. İşletmeler, finansman kaynaklarını çeşitlendirerek hem yerel hem de uluslararası borçlanma seçeneklerini değerlendirmelidirler. Ayrıca, kısa vadeli borçlanmalara olan bağımlılığı azaltarak uzun vadeli finansman stratejileri oluşturulması, maliyet baskılarının azaltılmasına yardımcı olabilir.

Kriz dönemlerinde, özellikle pazar talebindeki azalmalar ve iş gücü maliyetlerinde yaşanan artışlar işletmelerin karlılıklarını olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, işletmelerin iç verimliliklerini artırmaya yönelik stratejik adımlar atmaları önerilmektedir. Gereksiz faaliyetlerin ortadan kaldırılması, süreç iyileştirme çalışmaları ve maliyet kontrol önlemleri, işletmelerin kriz dönemlerinden daha az zararlı çıkmasını sağlayacaktır.

Kriz ortamlarında pazar talebindeki düşüşler ve rekabetin artması, işletmelerin stratejilerini gözden geçirmelerini zorunlu kılmaktadır. İşletmeler, pazar koşullarına hızla uyum sağlayabilen esnek stratejiler geliştirmeli ve farklı pazarlarda yeni fırsatlar yaratılmak için inovasyona dayalı yaklaşımlar benimsemelidir. İhracat odaklı stratejiler ile yurt içindeki talep daralmalarına karşı denge sağlanabilir.

Kriz dönemlerinde iş gücü maliyetlerini azaltmak için alınan önlemler genellikle işçi çıkarımlarına yol açabilmektedir. İşletmeler, çalışanlarıyla açık iletişim kurarak ve sosyal sorumluluk bilinciyle hareket ederek bu tür olumsuz etkilerin azaltılmasını sağlayabilirler. Çalışan motivasyonunun artırılması, işletmelerin kriz sonrası toparlanmalarını hızlandıracak bir faktör olabilir.

Döviz kurları, faiz oranları ve pazar taleplerindeki değişimler işletmelerin finansal ve operasyonel performanslarını doğrudan etkilemektedir. Bu etkilerin yönetilebilmesi için işletmelerin kriz dönemlerine yönelik önceden belirlenmiş stratejiler geliştirmeleri, esnekliklerini artırmaları ve finansal güvenliklerini sağlamaları kritik öneme sahiptir.

Hükümetler, küresel ekonomik kriz sırasında kitlesel iflasları önlemek için iki aşamalı politika önlemleri almalıdır. İlk olarak, birçok ülke iflas prosedürlerini geçici olarak askıya almıştır. Örneğin, Fransa, Almanya, İtalya, Portekiz, Rusya, Türkiye ve Kolombiya gibi ülkeler, şirketlerin iflas başvurusu yapma yükümlülüklerini ertelemiş veya durdurmuştur. Bu tedbirler, işletmelere kriz sonrası toparlanma için zaman tanımayı amaçlamaktadır. Örneğin, İtalya ve Rusya gibi ülkeler iflas süreçlerini geçici olarak durdurmuş, borç yapılandırılmaları ve yeniden yapılanma planları için süre uzatımı sağlamıştır. Türkiye'de de benzer şekilde iflas başvuru yükümlülükleri geçici olarak durdurulmuştur. İkinci olarak, kriz sonrası toparlanma için hükümetler ve diğer alacaklılar, işletmelerin borç yüklerini azaltmaya yönelik bir plan geliştirmelidir. Bu, borçların bir kısmının silinmesini içerebilir, ancak henüz hiçbir ülke bu tür bir uygulamayı hayata geçirmemiştir. Sadece Rusya, kriz sonrası iflas süreçlerini planlamaya başlamıştır. Kriz sırasında işletmelerin likidite sorunlarını ele almak için acil hükümet müdahalesine ihtiyaç vardır. Araştırmalar, ekonomik krizlerin yalnızca verimsiz firmaları değil, tüm işletmeleri etkilediğini, özellikle ihracat odaklı ve üretken firmaların da ciddi zarar gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, ekonomik çöküşün,

işletmelerin verimlilik ve başarı göstergelerinden bağımsız olarak zarar gördüğü bir senaryo yarattığını göstermektedir. (Bosio, Djankov, Jolevski, & Ramalho, 2020)

5. Sonuç

Bu çalışma, döviz kuru, faiz oranları, finansman zorlukları ve pazar koşullarındaki değişimlerin işletmeler üzerinde nasıl etkiler yaratabileceğini incelemiştir. Özellikle kriz dönemlerinde döviz kuru dalgalanmalarının işletmelerin finansal yapılarını doğrudan etkilediği, işlem, muhasebe, ekonomik ve vergilendirme etkilerinin, firmaların nakit akışları, kârlılıkları ve yatırım kararlarını zorlaştırdığı görülmüştür. Kur artışları, hem ihracat odaklı işletmelerin lehine sonuçlanabilirken, ithal girdi maliyetlerinin artmasına neden olan firmalar için olumsuz etkilere yol açabilmektedir. Ayrıca, döviz kuru dalgalanmaları işletmelerin mali tablolarını zorlayarak, vergi yükümlülüklerini ve finansal performanslarını etkilemektedir.

Faiz oranlarının yükselmesi de işletmelerin finansman maliyetlerini artırarak, nakit akışlarını olumsuz etkilemekte ve işletmelerin borçlanma stratejilerini değiştirmektedir. Kriz dönemlerinde finansman kaynaklarının azalması ve finansal destek bulamama, işletmeleri kısa vadeli borçlanmalara yöneltmekte, bu da finansal sürdürülebilirliklerini tehdit etmektedir. Çalışmalar, kriz anlarında küçük firmaların daha büyük finansal zorluklarla karşı karşıya kaldığını ve bu dönemde likidite krizlerinin daha derinleştiğini ortaya koymaktadır.

Pazar etkilerine bakıldığında ise, kriz dönemlerinde talep daralması işletmelerin iş hacmini küçültmekte, üretim maliyetlerini artırmakta ve işgücü maliyetlerini zorlamakta olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, işletmeleri işçi çıkarma ve maliyet azaltıcı önlemler almaya itmekte, sonuç olarak işsizlik oranlarında artışa neden olmaktadır. Ekonomiye güvenin de kırılanlaştığı kriz ortamlarında, işletmelerin üretim ve pazarlama süreçlerinde esneklik göstermesi, maliyet kontrolü ve verimlilik artırıcı tedbirler alması hayati öneme sahiptir.

Sonuç olarak, döviz kuru dalgalanmaları, faiz oranlarındaki artışlar, finansman zorlukları ve pazar daralmaları gibi kriz dönemlerinde yaşanan olumsuz etkiler, işletmelerin finansal sürdürülebilirliğini ve rekabet gücünü tehdit etmektedir. İşletmelerin bu zorluklarla başa çıkabilmesi için döviz risklerini yönetme, finansal esneklik sağlama ve maliyet kontrolü stratejilerini etkin bir şekilde uygulamaları gerekmektedir. Ayrıca, krizlere karşı daha dirençli bir işletme yapısının oluşturulması, gelecekteki olumsuz etkilerin en aza indirilmesine yardımcı olabilir. Bu bağlamda, işletmelerin dış ticaret, döviz ve finansal yönetim stratejilerini gözden geçirerek, finansal planlamalarını kriz senaryolarına uygun şekilde yapılandırmaları önemli bir öncelik taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., Laibson, D., & List, J. A. (2019). *Economics Global Edition*. Harlow, Birleşik Krallık: Pearson.
- Akalin, G., & Uzgören, E. (Tarih Yok). Reel Döviz Kuru Hareketlerinin Firma Performansına Etkisi: Türk Firmaları Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 1-21. Doi:Http://Dx.Doi.Org/10.18074/Cnuibf.294
- Akdiş, M. (2000). *Global Finansal Sistem Finansal Krizler Ve Türkiye*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Akgüç, Ö. (2009). Kriz Nedeni Ve Çıkış Yolları. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*(42), 6-11.
- Aktan, C. C., & Şen, H. (2001). *Ekonomik Kriz: Nedenler Ve Çözüm Önerileri*. Yeni Türkiye, 1225-1230.
- Alkin, E., & Alpay, Y. (2014). *Her Şey Ekonomi Değil* (5. Baskı B.). İstanbul: Goa Basım.
- Altınok, S., Çelik, F., & Aktürk, O. (2011). 2008 Küresel Ekonomi Krizi'nin Türkiye Ekonomisine İletim Kanalları Ve İmalat Sanayine Etkileri. M. Çetinkaya (Dü.) İçinde, *Küresel Ekonomik Ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar Ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Arzova, S. B. (2019). İkinci Petrol Krizi: Nedenleri, Dünya Ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Türkiye'nin Finansal Krizleri* (S. 143-155). İçinde İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi.
- Ayçıray, Y. (2010). Ekonomik Krizin Sanayi Kuruluşları Üzerine Etkisi:İşletme Finansına İlişkin Bir Çalışma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), S. 171-193.
- Bacha, O. I. (2018). *The Asian Currency Crisis*. B. Ghosh (Dü.) İçinde, *Global Financial Crises And Reforms Cases And Caveats*. London: Routledge.
- Başar, M., & Coşkun, M. (2001, 12 1). Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlere Yol Açan Faktörler (Asya Krizleri Ve Türkiye'ye İlişkin Bir Değerlendirme). *Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), S. 117-157.
- Başlamışlı, M. (2021, Ocak 22). Abd'nin Türkiye'ye Yönelik Ambargo Kararına İlişkin Haşhaş Sorunu Yerine 1974 Kıbrıs Krizini Ön Plana Çıkarma İşlemi. *Asia Minor Studies*, 9(1), S. 695-712.

- Başıoğlu, U., Ölmezoğulları, N., & Parasız, İ. (2001). Dünya Ekonomisi (2. Baskı B.). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bernhardt, D., & Eckblad, M. (2013, Kasım 22). Stock Market Crash Of 1987. Federal Reserve History: <https://www.federalreservehistory.org/essays/stock-market-crash-of-1987> Adresinden Alındı
- Boratav, K., Türel, O., & Somel, C. (2001). Küreselleşme, İmf Politikaları Ve 2000 Finansal Krizi. İstanbul: Petrol-İş Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası .
- Bosio, E., Djankov, S., Jolevski, F., & Ramalho, R. (2020). Survival Of Firms During Economic Crisis. Washington, Abd: World Bank Group.
- Bringham, E. F., & Houston, J. F. (2014). Fundamental Of Financial Management - Finansal Yönetimin Temelleri 7. Basımdan Çeviri. (N. Aypek, Dü.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Buiter, W. H., Corsetti, G. M., & Pesenti, P. A. (1998). Interpreting The Erm Crisis: Country-Specific And Systemic Issues. Princeton Studies In International Finance, 1-74.
- Bulutoğlu, K. (2002). Yöresel Ve Küresel Para Krizleri. İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık.
- Chodo, A. J., & Owyang, M. T. (2002, November-December). A Case Study Of A Currency Crisis: The Russian Default Of 1998. Review(84), S. 7-18.
- Carlson, M. (2007). A Brief History Of The 1987 Stock Market Crash With A Discussion Of The Federal Reserve Response. Washington, D.C. : Divisions Of Research & Statistics And Monetary Affairs Federal Reserve Board.
- Chang, R., & Velasco, A. (1999). Liquidity Crises In Emerging Markets: Theory And Policy. Cambridge: National Bureau Of Economic Research.
- Claessens, S., Djankov, S., & Ferrı, G. (1999, Ocak). Corporate Distress İn East Asia - The Effect Of Currency And İnterest Rate Shocks. Public Policy For The Private Sector(172). The World Bank Group.
- Çetin, C., & Çiftçi, M. (2000, Temmuz). 1870'lerde Hava Oyunları, 80'lerde Banker Krizi. Toplumsal Tarih, S. 10-14.
- Çürük, D. (2015). Döviz Kuru Değişimlerinin Firma Performansına Etkisi: Türkiye Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dalğar, H., Kalkan, A., & Kalkan, Y. (2012). Ekonomik Krizlerin Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İşletmelerin Finansal Yapılarına Etkileri: İngiltere- Türkiye Karşılaştırması. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(3), S. 75-98.
- Doğan, Z. (2000). Kur Değişmelerinin İşletmeler Üzerindeki Olumsuz Etkileri Ve Bu Etkilerin Yönetimine İlişkin Bir Alan Çalışması. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(6), S. 303-329
- Doğru, B. (2015). Türkiye'nin Yakın Dönem Finansal Krizleri 1994, 2001, 2008, ? İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Eğilmez, M. (2018a). Küresel Finans Krizi (15. B.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2018b). Örneklerle Kolay Ekonomi (18. B.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekonomi Ansiklopedisi. (1991). İstanbul: Milliyet.
- Eroğlu, Ö., & Albeni, M. (2002). Küreselleşme, Finansal Kriz Ve Türkiye. Isparta: Bilim Kitabevi Yayınları.
- Evirgen, D. (2004, Mayıs). Arjantin Krizinin Nedenleri-Sonuçları Ve Türkiye Karşılaştırılması. Mevzuat Dergisi: <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/05a/04.htm> Adresinden Alındı
- Galbraith, J. K. (1989). Kuşku Çağı (The Age Of Uncertainty). (R. Aşçıoğlu, & N. Himmetoğlu, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar.
- Gençtürk, M. (2008). İşletmelerin Finansman Kararlarına Finansal Krizlerin Etkileri. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Güren, M. V. (2021). 1998 Rusya Finansal Krizinin Gelişimi Ve Etkileri. Journal Of Academic Value Studies, S. 515-524. Doi:10.29228/Javs.51969
- Gürsoy, M. (2009). Ekonomik Ve Finansal Krizler Dünü Ve Bugünü. İstanbul: Mg Yayınları.
- Hacıhasanoğlu, B. (2005, Haziran). Meksika 1994 Ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye İçin Önemi. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara: Tcmb Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- Hatiboğlu, Z. (1989). İktisat Bilimine Giriş. İstanbul: İ.Ü. İşletme Fakültesi.

- Hayta, T. (2009). Küçük Ve Orta Boy İşletmelerde Döviz Kuru Riski Yönetimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Humphrey, T. M. (2004). Classical Deflation Theory. *Ssrn Electronic Journal*, 11-32.
- Işık, N. (2005). Finansal Krizlerin Ortaya Çıkmasında Sermaye Hareketlerinin Rolü: Rusya, Türkiye Ve Arjantin Krizleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2005(2), S. 83-97.
- Kaplan, E., & Rodrik, D. (2001). *Did The Malaysian Capital Controls Work?* Cambridge: National Bureau Of Economic Research.
- Karaçor, Z., Alptekin, V., & Gökmenoğlu, K. (2012). *Finansal Kriz Üzerine Öngörülebilirlik Ve Politikalar*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Karcı, A. Z. (2018, Haziran). Finansal Krizlerin İşletmeler Üzerine Etkisi: Bist'de Bir Araştırma. *Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Kaya, A., & Gülhan, Ü. (2010). Küresel Finansal Krizin İşletmelerin Etkinlik Ve Performans Düzeylerine Etkileri: 2008 Finansal Kriz Örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi*(11), S. 61-89.
- Kazgan, G. (2021). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009) "Ekonomi Politik" Açısından Bir İrdeleme (5. Baskı B.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Koyuncu, M., & Şenses, F. (2004, Ocak). Kısa Dönemli Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya Ve Arjantin Deneyimleri. *Çalışma Ve Toplum*, 3(3), S. 11-52.
- Krugman, P. (1979). A Model Of Balance-Of-Payments Crises. *Journal Of Money, Credit And Banking*, 311-325.
- Krugman, P. (1998, Ocak). What Happened To Asia? Massachusetts Institute Of Technology: [Http://Web.Mit.Edu/Krugman/Www/Dısinter.Html](http://web.mit.edu/krugman/www/dissinter.html) Adresinden Alındı
- Krugman, P. (2018, Ağustos 11). Partying Like It's 1998. *The New York Times*: [Https://Www.Nytimes.Com/2018/08/11/Opinion/Partyng-Like-İts-1998.Html](https://www.nytimes.com/2018/08/11/opinion/parrying-like-its-1998.html) Adresinden Alındı
- Liu, X. (2009). *Impacts Of The Global Financial Crisis On Small And Medium Enterprises İn The People's Republic Of China*. Tokya, Japonya: Asian Development Bank Institute.
- Madaleno, M., & Barbuta-Mișu, N. (2019). The Financial Performance Of European Companies: Explanatory Factors İn The Context Of Economic Crisis. *Ekonomika*, 98(2), S. 6-18.
- Madura, J. (2012). *International Financial Management - Uluslararası Finansal Yönetim 10. Basımdan Çeviri (Cilt 1)*. (H. Doğukanlı, Dü.) Ankara: South-Western Cengage - Nobel Akademik Yayıncılık.
- Marshall, D. (1998, September 3). Understanding The Asian Crisis: Systemic Risk As Coordination Failure. *Economic Perspectives*, Vol.22(3rd), S. 15-16.
- Mışkın, F. S. (2001). *Financial Policies And The Prevention Of Financial Crises İn Emerging Economies*. Woodstock, Vermont, Abd: The World Bank Financial Sector Strategy And Policy Department.
- Nataraj, G., & Sahoo, P. (2003, Nisan - Mayıs 26-02). Argentina's Crisis: Causes And Consequences. *Economic And Political Weekly*, S. 1641-1644.
- Obstfeld, M. (1995). *Models Of Currency Crises With Self-Fulfilling Features*. Cambridge: National Bureau Of Economic Research.
- Oecd. (2009). *The Impact Of The Global Crisis On Sme And Entrepreneurship Financing And Policy Responses*. Paris, Fransa: Oecd.
- Oecd (2019), *Oecd Economic Outlook, Volume 2019 Issue 1, No. 105*, Oecd Publishing, Paris, [Https://Doi.Org/10.1787/B2e897b0-En](https://doi.org/10.1787/B2e897b0-en).
- Oktar, S., & Yüksel, S. (2015). 1998 Yılında Rusya'da Yaşanan Bankacılık Krizi Ve Öncü Göstergeleri. *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 37(2), S. 327-340. Doi:10.14780/İİbD.51360
- O'sullivan, A., & Sheffrin, S. M. (2007). *Economics: Principles In Action*. Boston, Abd: Prentice Hall.
- Özatay, F. (2020). *Finansal Krizler Ve Türkiye (6. Baskı B.)*. İstanbul: Doğan Egmont.
- Özçalık, M., & Soysal, M. (2016). *Finansal Kurumlar Ve Finansal Krizlerin Ekonomik Etkileri*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- Özçelebi, O. (2018). Finansal Kriz Modelleri. İstanbul: Der Kitabevi
- Özgül, B. (2016). 2008 Küresel Finansal Kriz/ Mortgage Krizi Ve Türkiye. A. Al (Dü.) İçinde, Uluslararası Politik Ekonomi Finansal Krizler Ve Türkiye (S. 283-303). İstanbul: Babiali Kültür Yayıncılığı.
- Özerol, H. (2013). Finansal Krizi Beklerken (Yenilenmiş 2. Baskı B.). Ankara: Elma Yayınevi.
- Öztürk, S., & Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri Ve Stagfasyon Olgusu. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12), 1-12.
- Parasız, İ. (2008). İktisada Giriş (9. Baskı B.). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Piketty, T. (2014). 21. Yüzyılda Kapital (1. B.). (H. Koçak, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Salant, S. W., & Henderson, D. W. (1978). Market Anticipations, Government Policy, And The Price Of Gold.
- Sarıay, İ. (2023). Döviz Kurunda Meydana Gelen Değişmelerin İşletmelerin Finansal Oranlarına Etkisi: Bist'te İşlem Gören Teknoloji Sektörüne Yönelik Bir Uygulama. İşletme, 4(1), S. 43-55.
- Schuler, K. (2005, Ağustos). Ignorance And Influence: U.S. Economists On Argentina's Depression Of 1998-2002. Econ Journal Watch, 2(2), S. 234-278.
- Şahin, H. (2014). Türkiye Ekonomisi (Genişletilmiş 3. Baskı B.). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şenel Uzunkaya, S. (2020, Temmuz 19). Türkiye Ekonomisi'nde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi Ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 14-30.
- Şenol, Z., & Koç, S. (2021). Kur Riski Ve Kur Riski Yönetiminin Firma Performansına Etkisi. Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 6(2), S. 534-564.
- Tarı, R., Erarslan, C., & Bayraktar, Y. (2011). Küresel Finansal Kriz Ve Belirleyicileri Üzerine Bir Değerlendirme. M. Çetinkaya (Dü.) İçinde, Küresel Ekonomik Ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar Ve Çözüm Önerileri (S. 7-26). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tcmb Denetim Kurulu. (2002). 2001 Yıllık Rapor. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Tuna, S. (2007). Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi(13), S. 86-121.
- Tunçarslan, N. (2016). 1994-1995 Meksika (Peso) Krizi Ve Türkiye'deki 1994 Para Ve Bankacılık Krizi. A. Al (Dü.) İçinde, Uluslararası Politik Ekonomi Finansal Krizler Ve Türkiye (S. 167-191). İstanbul: Babiali Kültür Yayıncılığı.
- Ural, M. (2003). Finansal Krizler Ve Türkiye. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(1), 11-28.
- Ünlü, A., & Alagöz, A. (2023). Döviz Kuru Değişimlerinin Finansal Tablolar Üzerine Etkileri: Seçilmiş Bist 30 Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. Journal Of Business Academy, 4(2), S. 203-221. Doi:Doi:10.26677/Tr1010.2023.1251
- Westergard-Nielsen, N., & Neamtu, I. (2012). How Are Firms Affected By The Crisis And How Do They React? Bonn, Almanya: The Institute For The Study Of Labor.
- Yamazawa, I. (1998, Eylül). The Asian Economic Crisis And Japan. The Developing Economies, S. 332-351.
- Yıldırım, K., & Özer, M. (2013). Makro İktisat. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Yılmaz, D. (2009, Nisan 14). 77. Olağan Genel Kurul Toplantısı Açılış Konuşması. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- «İnternet Kaynakları»
- Avrupa Birliği Tarihi. (Tarih Yok). Haziran 5, 2022 Tarihinde Avrupa Birliği Resmi Web Sitesi: <https://European-Union.Europa.Eu/Principles-Countries-History/> Adresinden Alındı
- Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu. (2021, 12 19). Kuruluş. Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu: <https://www.bddk.org.tr/kurumhakkında/detay/19> Adresinden Alındı
- Tcmb. (2023, Haziran 3). Uluslararası Rezervler Ve Döviz Likiditesi Tablosu (Milyon Abd Doları)(Aylık). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. Haziran 3, 2023 Tarihinde https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/Evds/SeriMarket/Collapse_18/5092/Datagroup/Turkish/Bie_Ulusdovlk/d/ Adresinden Alındı

Tüik, Türkiye İstatistik Kurumu. (2023, Şubat 23). İstatistik Veri Portalı. Mayıs 28, 2023 Tarihinde Haber Bülteni: <https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-Iv.-Ceyrek:-Ekim---Aralik,-2022-49664> Adresinden Alındı

1926 Florida Spekülasyonu. (2012, 09 05). 01 24, 2022 Tarihinde Ekonomigünlük: <http://Ekonomigunluk.Blogspot.Com/2012/09/1926-Florida-Spekulasyonu.Html> Adresinden Alındı

BLOCKHAIN TEKNOLOJİSİ VE KRİPTO VARLIKLARIN İSLAM FIKHINDAKİ YERİ¹

THE PLACE OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY AND CRYPTOCURRENCIES IN ISLAMIC JURISPRUDENCE

İrfan DOĞAN ^{ID}² İbrahim YILDIZ ^{ID}³ Lokman DOĞAN ^{ID}⁴

Araştırma Makalesi / Geliş Tarihi: 12.03.2025
Kabul Tarihi: 27.03.2025

Öz

Blockchain teknolojisi ve kripto varlıklar, günümüz dünyası finansal ekosisteminde giderek daha fazla önem kazanan unsurlardır. Blockchain, dağıtık defter teknolojisi olarak tanımlanmakta olup güvenli, şeffaf ve değiştirilemez bir veri yapısı sunarak merkezi otorite ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. Bu teknoloji sayesinde Bitcoin, Ethereum, Ripple ve Litecoin gibi dijital varlıklar ekonomik faaliyetlerde alternatif bir araç olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Söz konusu teknoloji, toplumlarda hızla bir farkındalık oluşturmuş ve yatırım aracı olarak kabul edilmesi hızlanmıştır. Ancak bu yeni nesil finansal araçların İslam fikhındaki konumu ve meşruiyeti üzerine ciddi tartışmalar söz konusu olmuştur. Hızlı finansal etkileşimler, Müslüman yatırımcıların da dikkatini çekmiş dolayısıyla kripto paraların meşruiyeti hususunda çeşitli tartışmalar gündeme gelmiştir. İslami finans prensipleri, riba (faiz), gharar (belirsizlik) ve maysir (şans oyunu) gibi unsurları yasaklamaktadır. Bu nedenle kripto paraların doğası ve işleyişi üzerine ayrıntılı bir inceleme yapılması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, kripto paraların İslami açıdan meşruiyeti konusundaki belirsizlikleri ele alarak kripto para teknolojisinin derinlemesine olmasada genel hatlarıyla açıklamak ve İslami finans perspektifinden meşru bir araç olup olmadığını irdelemektir. Araştırma kripto varlık teknolojinin bazı İslami otoriteler ve bazı İslam alimlerinin görüşlerini inceleyip analiz etmeyi amaçlamaktadır. Blockchain teknolojisi ve kripto paraların İslam fikhındaki yeri geniş bir literatüre ve tartışmaya tabi olan karmaşık bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan inceleme ve araştırmalar sonucunda bu kuruluşların ve uzmanların büyük ölçüde kripto para teknolojisine yönelik ciddi itirazları olduğu ve bu itirazlar giderilmediği sürece İslami olarak meşru bir finansal enstrüman olarak görülemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Çoğunluk görüşünü yansıtan bu yaklaşımın yanında kripto paraların meşru olması gerektiğini savunan önemli sayıda alim de bulunmaktadır. Bu alandaki görüşlerin çeşitliliği dolayısıyla kripto para konusunun Müslüman toplumlar arasında helal olup olmadığıyla ilgili tartışmaları bir süre daha sürdüreceği ve yeni söylemlere zemin hazırlayacağı öngörülmektedir. Ayrıca ilgili konudaki fetva, görüş vb. unsurların Müslüman yatırımcıların karar alma süreçlerinde önemli bir etken olduğundan dolayı gelecekte bu konudaki çalışmaların artacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Fıkıh, Blockchain Teknolojisi, Kripto Paralar, Para.
JEL Kodları: G10, G20, G23, E42, O31

Abstract

Blockchain technology and cryptocurrency assets are increasingly gaining importance in the contemporary global financial ecosystem. Blockchain is defined as a distributed ledger technology, providing a secure, transparent, and immutable data structure that eliminates the need for a central authority. Through this technology, digital assets such as Bitcoin, Ethereum, Ripple, and Litecoin have started to be considered as alternative tools in economic activities. This technology has rapidly raised awareness among societies and the acceptance of these assets as investment instruments has accelerated. However, there are significant debates regarding the position and legitimacy of these new financial tools within Islamic jurisprudence. The rapid financial interactions have caught the attention of Muslim investors, leading to various discussions about the legitimacy of cryptocurrencies. Islamic finance principles prohibit elements such as riba (interest), gharar (uncertainty), and maysir (gambling). Therefore, a detailed examination of the nature and functioning of cryptocurrencies is necessary. The aim of this study is to address the uncertainties surrounding the legitimacy of cryptocurrencies from an Islamic perspective, providing a general overview of blockchain technology and investigating whether it can be considered a legitimate tool from the perspective of Islamic finance. The research aims to examine and analyze the views of some Islamic authorities and scholars regarding cryptocurrency technology. The place of blockchain technology and cryptocurrencies within Islamic jurisprudence is a complex issue subject to a wide range of literature and debate. Based on the conducted reviews and research, it has been concluded that most of these institutions and experts have significant objections to cryptocurrency technology, and unless these objections are addressed, it cannot be regarded as a legitimate financial instrument from an Islamic standpoint. Alongside this dominant viewpoint, a notable number of scholars argue that cryptocurrencies should indeed be considered legitimate. Due to the diversity of opinions in this area, it is expected that the debate over the permissibility of cryptocurrencies will continue for some time among Muslim communities, laying the groundwork for new discussions. Moreover, as fatwas and opinions on the subject play a crucial role in the decision-making processes of Muslim investors, it is anticipated that studies.

Keywords: Islam, Fiqh, Blockchain Technology, Cryptocurrencies, Money.
JEL Codes: G10, G20, G23, E42, O31

¹ **Bibliyografik Bilgi (APA):** FESA Dergisi, 2025; 10(1), 173 - 190 / DOI: 10.29106/fesa.1656028

² Dr. Öğretim Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (BAİBÜ), Gerede Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı, irfandogan@ibu.edu.tr, Bolu-Türkiye, ORCID ID:0000-0003-4302-0725.

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, yildizibrahim543@gmail.com, Iğdır-Türkiye, ORCID ID:0000-0001-5359-2490.

⁴ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, okandogan3626@gmail.com, Kars-Türkiye, ORCID ID:0000-0003-2297-7122.

1.Giriş

Blockchain teknolojisi, verilerin daha güvenli bir şekilde kaydedilmesini ve paylaşılmasını sağlayan dağıtık bir defter sistemidir. Bu teknoloji, bilgilerin bloklar halinde düzenlenip, her bir bloğun bir öncekine bağlı olduğu bir yapı oluşturmaktadır. Her blok, bir dizi işlem kaydı içerip ve bu işlemler merkezi bir otoriteye ihtiyaç duymaksızın ağdaki tüm katılımcılar tarafından doğrulanmaktadır. Blockchain'in temel özellikleri arasında şeffaflık, değiştirilemezlik ve güvenlik ilkeleri yer almaktadır. Her kullanıcı, sistemdeki tüm işlemleri görebilir ancak verilerin manipüle edilmesi son derece zordur. Buda dolandırıcılığın önlenmesine yardımcı olmaktadır. Blockchain teknolojisi finansal hizmetlerden tedarik zinciri yönetimine, sağlık hizmetlerinden oylama sistemlerine kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Bitcoin vb. gibi kripto varlıkların temelinde de blockchain teknolojisi yatmaktadır. Bu sayede işlemler daha güvenli ve daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilir.

2008 yılında dünya, tamamen dijital teknolojiye dayanan yeni bir para anlayışıyla tanıştıştır. "Kripto para" olarak adlandırılan bu yeni para türünün ilk örneği, Satoshi Nakamoto rumuzuyla bilinen bir kişi veya grup tarafından geliştirilen ve piyasaya sürülen Bitcoin'dir. Bitcoin, anonim bir yapı tarafından desteklenen açık kaynak kodlu bir yazılım olarak tanımlanmakta ve Satoshi Nakamoto'ya atfedilmektedir. Bu tarihten itibaren kripto paraların dünya genelinde hızla yükselişi gözlemlenmektedir. Günümüzde piyasalarda bulunan kripto para sayısı 21.058'e ulaşmış olup, bu rakam sürekli artmaya devam etmektedir (Coin Market Cap, 2025).

Son yıllarda blockchain teknolojisi ve kripto paralar finans dünyasında devrim niteliğinde değişimlere yol aarken, İşlam fıkhı açısından da önemli tartışmalara zemin hazırlamıştır. Blockchain merkezi otoritelerden bağımsız olarak verilerin daha güvenli ve şeffaf olarak kaydedilmesi amacıyla kullanılan dağıtık bir defter teknolojisidir. Kripto paralar ise, bu teknolojinin bir ürünü olarak dijital veya sanal para birimlerini ifade eder ve genel itibarıyla piyasalarda özel bir değer taşıyan varlıklar olarak tanımlanır (Canbaz ve Berkun, 2021: s.102). Bu yeni finansal araçların hem ekonomik sisteme olan etkileri hem de dini ve etik boyutları İşlam düşünce geleneği içinde önemli bir tartışma konusu olmaktadır.

İşlam fıkhı ticaretin ve finansal işlemlerin ahlaki ve etik çereveslerini belirleyen bir sistemdir. Bu fıkhî sistem, haram ve helal olarak nitelendirilen kavramlar etrafında oluşmuş, zamanla değişen ekonomik şartlara göre kesinliği belli olmayan bazı konularda yeniden yorumlanmıştır. Kripto paraların doğası geleneksel finansal araçların ötesine geçmekte ve pek çok açıdan tartışmalar yaratmaktadır. Özellikle spekülatif değer artışları, güvenilirlik sorunları ve değer kaybı gibi durumlar kripto paraların İşlam fıkhı perspektifinden ele alınmasını gerektiren önemli noktalardır.

Bunun yanı sıra blockchain teknolojisi, sözleşmelerin ve ticari işlemlerin kaydedilmesi konusunda sağladığı şeffaflık ve güvenlikle dikkat çekmektedir. İşlam fıkhında ticari işlemlerin adaletli olması, tarafların haklarını koruması ve sözleşmenin geçerliliği ön plandadır. Blockchain'in sunduğu olanaklar bu asılları desteklemekle birlikte bazı belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle, merkeziyetsizlik kavramı ve anonimlik İşlami kurallar çerçevesinde risk oluşturucu unsurlar arasında yer almaktadır.

Dünya genelinde birçok İşlam otoritesi, İşlam alimi ve fıkıh uzmanı kripto paraların İşlam'a uygunluğu hakkında farklı görüşler ortaya koymaktadır. Bazıları kripto paraların bir yatırım aracı olarak kullanılmasının mümkün olduğunu iddia ederken, bazıları bunun spekülatif bir araç olduğu ve risk taşıdığı yönünde eleştirilerde bulunmaktadır. Ayrıca kripto paraların işleyiş şekli, faiz oranlarıyla olan ilişkisi ve değer kaybı gibi durumlar fıkıh açısından dikkatle incelenmesi gereken meselelerdir. Bu nedenle İşlam dünyasındaki finansal sistemler ve uygulamalar, kripto paralar ve blockchain teknolojisi ile birlikte yeniden gözden geçirilmekte olup güncel fıkıh anlayışı ile yeni yorumlar geliştirilmesi önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada blockchain teknolojisinin ve kripto paraların İşlam fıkhındaki yeri ele alınacak, fıkhî analizler ve farklı bakış aılılarıyla birlikte bu konudaki mevcut tartışmalar incelenecektir. Temel olarak hem İşlam finans sistemi hem de modern ekonomik uygulamalar arasında sağlanacak denge gelecekteki finansal yeniliklerin yönünü belirlemede kritik bir rol oynayacaktır. Bu bağlamda blockchain teknolojisinin ve kripto paraların İşlam ekonomisi düşünçesine katkıları daha geniş bir perspektifte değerlendirilecektir.

Öz olarak blockchain ve kripto paralar sadece ekonomik bir dönüşüm olmamakta, aynı zamanda değerler, ahlak ve etik üzerine derin bir sorgulama sürecine de işaret etmektedir. İşlam fıkhı açısından bu dönüşümün dinamiklerini anlamak hem akademik olarak hem de pratik uygulamalarla gelen yeni finansal enştürümlerle başa çıkabilmek için önemlidir. Bu bağlamda gelecekteki İşlami finans sistemlerinin şekillenmesinde bu yeni teknolojilerin ve araçların etkilerinin bilinmesi dinleyici ve okur kitleleri için hayati önem arz etmektedir.

2. Kripto (şifreli) Para Kavramı

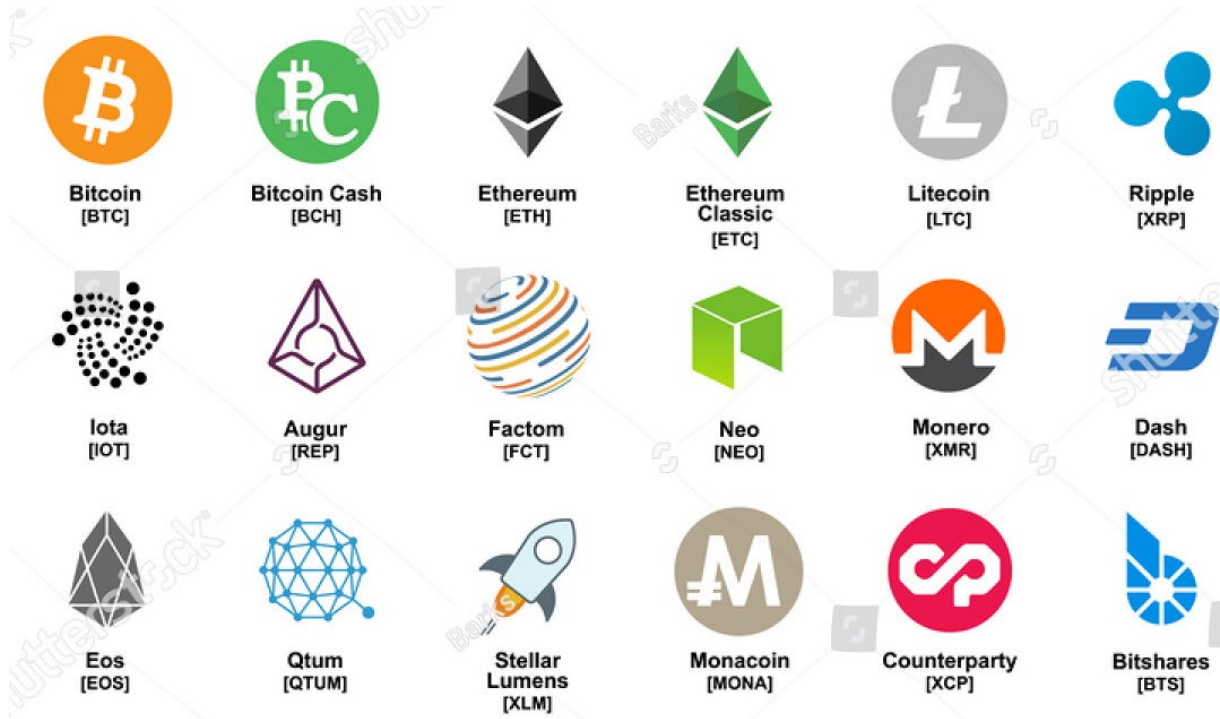
Kâğıt ve madeni paralar uzun yıllar boyunca geleneksel ödeme aracı olarak kullanılmış ve tüm finansal işlemler bu paralarla gerçekleştirilmiştir. Ancak internetin yaygınlaşmasıyla birlikte finansal yenilikler ve diğerk teknolojik gelişmeler sayesinde açık algoritmalarla oluşturulan, şeffaf ve eş zamanlı olarak eşler arası işlem yapmayı mümkün kılan tamamen elektronik alternatif para birimleri ortaya çıkmıştır. Son zamanlarda kripto paralar geleneksel paraların yerine geçebilecek bir ödeme aracı olma yönünde dikkat çekmektedir. Kripto paraların en belirgin farkı paranın fiziksel olarak elden ele geçişinden ziyade dijital ortamda işlem görmesidir. Günümüzde bu dijital para birimlerinin çeşitli riskleri bulunsa da özellikle son dönemde yüksek kazanç sağlaması nedeniyle yeni yatırım araçları arayan yatırımcıları cezbetmeyi başarmıştır (Kesebir ve Günceler, 2019; s.601). Teorik olarak altyapısını WeiDai'nin 1998 yılında yayımladığı "b-money" adlı çalışmasından aldığı bilinen kripto paraların teknik temelleri 2008 yılının sonlarında kimliği belirsiz Satoshi Nakamoto (takma ad) tarafından ortaya atılmıştır (Gültekin ve Bulut, 2016. s.83).

İngilizce'deki "cryptocurrency" terimi Türkçeye kripto para olarak geçmiş olup, dijital paraların bir alt kategorisi olarak kendine özgü özelliklere sahip paralardır. Kripto para piyasasının hâlâ gelişmekte olması ve özellikle hukuki düzenlemelerin eksikliği sebebiyle, genel anlamda kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır (Durdu, 2018; s.11).

Kripto para birimleri herhangi bir merkezî otorite veya kuruma bağlı olmadan, şifreleme yöntemleriyle dijital ve sanal ortamda kullanılan paralardır. Geleneksel para sistemlerinde merkez bankaları paranın basılma miktarını kontrol altına alırken, kripto paralarda bu denetim sistemin kendisi tarafından sağlanmaktadır. Ayrıca kripto paraların transferi ve güvenliği şifreleme teknikleriyle korunmaktadır. Kriptografik sistemler aracılığıyla güvenli işlemler gerçekleştirmeye olanak sağlayan kripto paralara yaklaşım, her ülkenin hukuki ve ekonomik durumuna göre farklılıklar göstermekte olup, bazı ülkelerde alternatif bir ödeme aracı olacak şekilde kabul edilmekte iken, bazı bölgelerde yatırım aracı olarak kullanılmaktadır.

Kripto varlıkların simgesel olarak tanınabilmesi açısından aşağıda ki şekil 1'de bazı kripto varlıkların simgeleri verilmiştir.

Şekil 1: Bazı Kripto Varlık Simgeleri

Kaynak: (Coin Market Cap, 2025).

2.1. Kripto Paraların Tarihsel Gelişimi

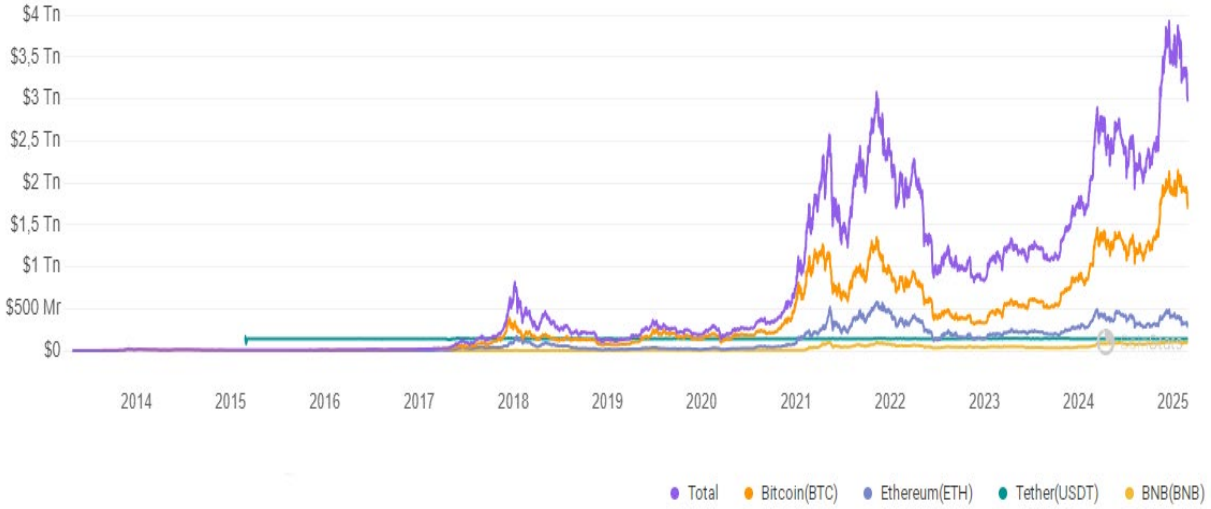
Para biriminin evrimi teknolojinin sunduğu dijital paralarla yeni bir boyut kazanmış ve finansal piyasalarda çok önemli bir yer almıştır. 2008 yılından itibaren farklı dijital para türleri ortaya çıkmıştır. Kripto paraların halk arasında ilk olarak Bitcoin ile ilişkilendirilmesi yaygın olsa da aslında Bitcoin'den önce de birçok benzer proje üzerinde çalışıldığı bilinmektedir (Usta ve Doğantekin, 2018; 46). Bitcoin'in temelini oluşturan bu projelere Bitcoin'in yaratıcısı Satoshi Nakamoto'nun makalelerinde yer verdiği belirtilmiştir. Söz konusu çalışmaların kronolojik olarak sıralaması şu şekildedir:

- ✓ 1983 yılında Amerikalı D. Chaume, Cash adlı dijital para birimini tasarlamıştır.
- ✓ 1995'te D. Chaume, tasarladığı e-Cash adlı dijital para birimini digicash aracılığıyla hayata geçirmiştir.
- ✓ 1998 yılında Wei Dai, "b-money" adlı anonim ve merkeziyetsiz kripto para konseptini tanıtmıştır.
- ✓ Aynı yıl, Nick Szabo, merkeziyetsiz bir dijital para birimi olan "bit-gold"u geliştirmiştir.
- ✓ 2009'da, kimliği günümüzde dahil olmayan Satoshi Nakamoto, SHA-256 tabanlı "proof-of-work" (iş kanıtı) mekanizmasını ve blockchain teknolojisini kullanarak, yarı anonim merkeziyetsiz bir kripto para olan Bitcoin'i yaratmıştır (Kaynak: [Wikipedia, E. T.: 16.02.2025](#)).
- ✓ 2011 yılı Nisan ayında, "Namecoin" adıyla internet sansürünü engellemeyi amaçlayan merkeziyetsiz bir DNS oluşturulmuştur.
- ✓ 2011 yılı Ekim ayında, "SHA-256" yerine "scrypt" algoritması kullanan ve anonim merkeziyetsiz bir kripto para olan Litecoin piyasaya sürülmüştür.
- ✓ "Peercoin", "proof-of-stake" (hisse kanıtı) mekanizmasını kullanan ve merkeziyetsiz olan ilk anonim kripto para olmuştur.
- ✓ "IOTA", blockchain yerine "Tangle" adlı yeni bir teknolojiyi kullanarak merkeziyetsiz bir dijital para birimi sunmuştur.
- ✓ "DIVI Projesi", özel bir blockchain kullanarak, sanal cüzdanlar arasında para transferleri yapmayı ve kişisel bilgilerin kaydedilmesini sağlayan bir sistem geliştirmiştir.
- ✓ 6 Ağustos 2014 yılında İngiltere, kripto paraların ekonomik katkısını ve devletin bu konuda atması gereken adımları incelemek amacıyla çeşitli araştırmalar başlatmıştır.
- ✓ 2018 Mart ayında Marshall Adaları, "sovereign" adlı ulusal dijital parayı çıkararak, ülkenin geçerli parasının bu dijital para olacağını duyurmuştur.
- ✓ Aynı yıl, Boston merkezli, Fidelity Digital Assetss, Bitcoin ve Ethereum için kurumsal danışmanlık, ticaret ve yönetim hizmetleri sunmaya başlamıştır.
- ✓ 2021'de, El Salvador, kripto parayı resmi para birimi olacak şekilde kabul eden birinci ülke olmuştur (Usta ve Doğantekin, 2018; 46).

Bu sıralama dijital paraların tarihsel gelişimini ve finansal dünyada ne denli önemli bir dönüşüm yaşandığını göstermektedir.

Aşağıdaki grafikte toplam kripto varlıkların piyasa değeri (\$) verilmiştir. Coin Market Cap (27.02.2025) verisine göre USD cinsinden 2.974.092.957.311 olduğu görülmektedir. Grafikten de anlaşılacağı üzere kripto paraların piyasa değeri 3 Trilyon USD seviyesine yaklaştığı anlaşılmaktadır. Çok hızlı bir artış trendinde olduğu görülmektedir.

Grafik 1: Kripto Varlıkların Toplam Piyasa Değeri (\$)

2.2. Kripto Varlıkların Avantaj ve Dezavantajları

Blockchain teknolojisinin ve kripto paraların kullanımına yönelik avantajları aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Finans ve teknolojinin entegrasyonu ve birlikte gelişimi, SWIFT ya da EFT gibi geleneksel para transferi yöntemlerinin maliyetlerini artırmaktadır. Kripto teknolojileri daha uygun maliyetli finansal hizmetlerin sunulmasını sağlamaktadır.
- Bankalara ve diğer finansal kuruluşlara bağımlılık olmaksızın bireyler cep telefonları aracılığıyla temel bankacılık hizmetlerine kolayca erişim sağlamaktadır.
- Kripto para işlemleri geleneksel bankacılık hizmetlerine kıyasla daha hızlı gerçekleştirilmektedir.
- Blockchain sisteminin yapısal özellikleri kişisel bilgilerin gizliliğine dikkat edilmesini teşvik etmektedir. Sistemdeki kayıtlar tüm kullanıcılar tarafından erişilebildiği için hesaplarda yapılan değişikliklere veya saldırılara karşı koruma sağlanmaktadır.
- Devlet müdahalesinin olmaması işlemlerle ilgili olarak vergi gibi yasal yaptırımların devre dışında kalmasını mümkün kılmaktadır (Kaya, 2018).

Bununla birlikte blockchain teknolojisi ve kripto para kullanımının bazı dezavantajları da bulunmaktadır:

- Yazılımların güvenliği en büyük riskler arasında yer almakta olup veri ihlallerinin engellenmesi zorluğu söz konusudur.
- Blockchain teknolojisinin henüz tam anlamıyla bilinmemesi potansiyel kullanıcılar arasında bir tedirginlik yaratmaktadır.
- Hukuki dayanakları bulunmayan kripto paraların risk seviyesi ve fiyat dalgalanması yüksek olup; alış ve satış fiyatı arasında beklenmedik artışlar ve düşüşler yaşanabilmektedir.
- Kripto para üretimi yüksek miktarda elektrik harcamasını gerektirmekte ve bu durum, kripto para çeşitliliğinin sürekli olarak artmasına neden olmaktadır.
- Kripto paralar genel anlamda devletlerin ya da bağımsız denetim kuruluşlarının kontrolü altında bulunmamaktadır. Bu durum kara para aklanması, yasa dışı örgütlerce kullanım, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı vb. gibi yasadışı finansal faaliyetler için potansiyel bir risk oluşturmakta ve önemli bir tehlike olarak öne çıkmaktadır.
- Bitcoin gibi sınırlı para arzı olduğunda para darlığı olarak bilinen deflasyona maruz kalma olasılığı bulunmaktadır.
- Bireyler için avantajlı olarak görülen kaydın yapılamaması ve vergi alınmaması durumu, devletler açısından bir dezavantaj olarak değerlendirilmektedir.

3. Blockchain Teknolojisi

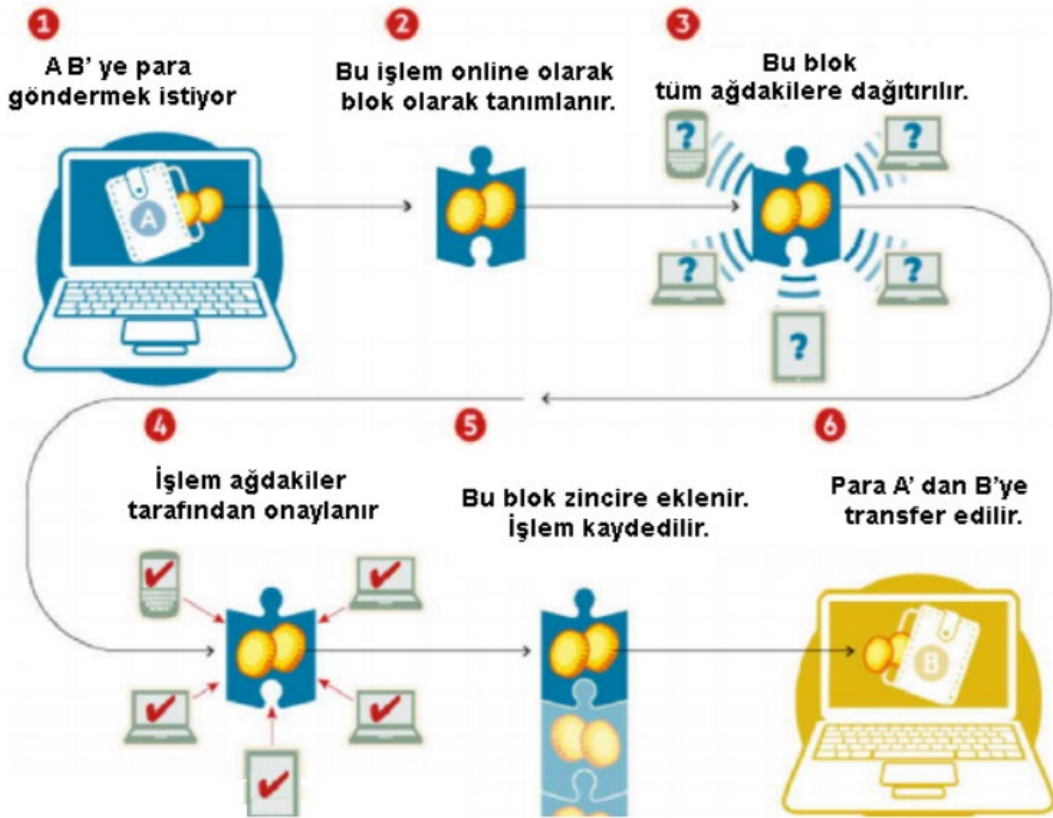
Blockchain en basit tanımıyla bir muhasebe sistemi olarak dūřünülebilir ve aslında bir dijital defterdir. Blockchain değer değişimlerinin kaydedildiği, dağıtık bir dijital defter işlevi görmektedir. Bu defterin birden çok kopyası bulunur ve bu kopyalar eşler arası (P2P) aę üzerinde "düğüm" adı verilen birçok katılımcı arasında dağıtılır. Düğümler aęda bulunan sunuculara karşılık gelir ve üç temel işlevi yerine getirirler: işlemleri gönderme ve iletme, blockchain yeni işlemlerle güncelleme ve işlem bloklarını aktarma (Egill Mår Hreinsson, 2018:5).

Blockchain ağ düğümlerinin doğrulatoryıcı bir şekilde çalışmasına izin verilip verilmediğine ve blockchain verilerinin erişiminin genel mi yoksa özel mi olduğuna göre farklı kategorilere ayrılabilir. İlk sınıflandırma fikir birliği ve doğrulama sürecinin izinli veya izinsiz olup olmamasına dayanır:

- **İzinsiz blockchainler:** Bu tür zincirlerde herkes bir düğüm kurabilir, ağa katılabilir ve doğrulama işlemlerine dahil olabilir.
- **İzinli blockchainler:** Burada madencilik imtiyazları merkezi bir otorite veya bir konsorsiyum tarafından belirlenir ve yalnızca belirli kişiler veya kurumlar ağa katılabilir.
- İkinci sınıflandırma ise defterin kamuya açık olup olmadığına bağlıdır:
- **Açık blockchainler:** Herkesin bu tür bir defterin bir kopyasına erişebildiği ve işlemleri başlatılabildiği zincirlerdir.
- **Özel blockchainler:** Erişim yalnızca belirli bir kurum veya kuruluşun kullanıcılarıyla sınırlı olan zincirlerdir (Egill Mår Hreinsson, 2018: s.5).

Aşağıda, Şekil 2 de blok zincirinin basit anlamda çalışma mantığı görölmektedir.

Şekil 2: Blockchain (Blokzincir) Çalışma Mantığı

Kaynak: (Coin Market Cap, 2025).

3.1. Literatür Araştırması

Kripto para birimleri ortaya çıktıkları ilk günlerden bu yana, kullanım açısından çeşitli tartışmaların merkezinde yer almayı başarmıştır. Bu tartışmalar arasında özellikle Müslüman toplulukları ilgilendiren en önemli konu bu dijital para birimlerinin İslami prensiplere uygun olup olmadığıdır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, kripto paraların İslami açıdan değerlendirilmesi konusunda araştırmacıların çeşitli görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, kripto paraların ortaya çıkışından itibaren bu konudaki İslami perspektifteki çalışmalara odaklanılmıştır (Almış, 2022: s.17).

Windiastruti ve Athief (2019), Endonezya kökenli Inancoin’i niteliksel araştırma yöntemleri ile İslami bakış açısıyla incelemişlerdir. Çalışmalarında Inancoin’in para yerine emtia olarak değerlendirildiği ve Shari’a’nın temel ilkelerine uyduğu gerekçesiyle meşru kabul edildiği, ancak belirsizlik (garar) ve spekülasyon (meysire) barındırması nedeniyle İslami hukuk açısından meşru kabul edilemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Esenkaya ve Ergun (2019), İslam ekonomisinde paranın rolünü ve kripto para ile Blockchain teknolojisinin özelliklerini ele almışlardır. Garar içeren işlemlerin özellikleri tartışılmış ve kripto parayla Blockchain teknolojisinin İslami finans sisteminde kullanımı incelenmiştir. Sonuç olarak, kripto paraların tamamen göz ardı edilemeyeceği, ancak olumsuz yönlerinin azaltılması için çalışmalar yapılması gerektiği kanısına varılmıştır.

Şık ve Afşar (2019), paranın tarihsel gelişimini, çeşitlerini ve blockchain teknolojisini açıklayarak kripto paraların özelliklerini incelemişlerdir. İslami finans açısından ele aldıklarında kripto paranın belirsizlik yaratması, devlet güvencesi dışında kalması ve adil olmayan kazançlara neden olabileceği gerekçeleriyle kullanılmasının uygun olmadığı sonucuna varmışlardır.

Korkut ve diğerleri (2020), yazmış oldukları kitapta geçmişten günümüze paranın kavramsal gelişimini ele almışlardır. İslami açıdan para kavramı fihhi görüşler eşliğinde açıklanmış; geleneksel ile İslami para sistemleri karşılaştırıldığı görülmüştür. Paranın türleri ele alınarak fihhi açıdan para ile ilgili hükümler açıklanmıştır. Modern ekonomi ile İslam ekonomisi bağlamında ödeme sistemleri değerlendirilmiş, yeni finansal teknolojilerin sağladığı değişimler ve katkılar gözden geçirilmiştir. Kripto para ve Blockchain teknolojisinin İslami finans üstündeki olumlu ve olumsuz etkisi tartışılmış, bu yeni teknolojilerin İslami finansa sağlayabileceği potansiyel katkılar değerlendirilmiştir.

Yazıcı ve arkadaşları (2020), para biriminin İslam ekonomi ve hukuku bağlamında sahip olduğu özellikleri incelemiştir. Çalışmada İslami finans perspektifinden blockchain teknolojisi ele alınmış ve BİGA dijital altın projesi hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca kripto paralarla ilgili olarak verilen fetva ve fihhi hükümlere odaklanarak bu hükümlerin doğurduğu tartışmalar değerlendirilmiştir.

Civelek (2020), çalışmasına para kavramının tarihsel kökenlerinden başlayarak gelişimine kadar geçen süreci açıklayarak başlamaktadır. Kripto paraların tanımını, tarihsel evrimini, temel özelliklerini ve diğer para birimlerinden farklarını incelemiştir. Bitcoin, Litecoin, Ethereum, Ripple gibi belirli kripto para birimlerini tanımlarken, İslam’da paranın yeri ve kripto parayla etkileşimini analiz etmiştir. İslami şeriata uygun olduğu iddia edilen kripto paraları (Stellar, GoldX, OneGram, Qintar) incelemiş ve kripto paraların genel olarak caiz olmadığına dair görüşlere değinmiş, İslami finans sisteminde yer alabilecek yeni bir kripto para birimi önerisinde bulunmuştur.

Umam ve arkadaşları (2020), İslami FinTech, kripto para birimleri ve blockchain teknolojisi konularını nitel araştırma yöntemleri aracılığıyla incelemişlerdir. Bu alanlarda şeriata uygunluk açısından karşılaşılan zorluklar değerlendirilmiş ve İslami FinTech’in gelişebilmesi için İslami hukuk ve İslami şariat kurallarına uygun yeni bir kripto para biriminin geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Saleh ve arkadaşları (2020), İslami finans perspektifinden kripto para birimleriyle ilgili veri tabanlı işlem algısına odaklanarak 306 katılımcıyla nicel bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Bulgular bireylerin kripto paraları İslami açıdan kullanabilme davranışlarının şariat uyumu, kullanım kolaylığı, fayda sağlama, mali kaygılar ve duygusal faktörler gibi çeşitli etkenlerden etkilendiğini göstermektedir.

Selçuk ve Kaya (2020), kripto paranın özelliklerini fihhi uygunluk açısından literatür ve fetvaları inceleyerek değerlendirmişlerdir. İncelenen 24 farklı kaynak, kripto paraların bazılarının helal ve bazılarının da haram olduğunu iddia etmektedir. Yazarlar, her kripto para biriminin ayrı ayrı değerlendirilerek genel bir çıkarım yapılmasının yanlış olabileceği görüşündedir. İslam hukukuna aykırı özellikler barındıran kripto paraların caiz kabul edilmemesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Khattak ve Rizwan (2020), kripto ve sanal paraların çeşitli özelliklerini, Pakistan’ın bu para birimlerine yaklaşımını ve kripto paraların İslami açıdan analizini incelemiştir. Pakistan bu para birimlerinin kullanılmasının uygun olmadığını belirtirken, İslami uzmanların görüşleri arasında çelişkili yaklaşımlar olduğu görülmüştür.

Çalışma helal bir kripto para biriminin nasıl oluşturulabileceğine dair öneriler sunmuş ve kripto paraların finansal ticaret araçlarının değiştirebilmesi durumunda uygulanabilir olabileceğini öne sürmüştür.

Salah ve meslektaşları (2020), kripto paraların mevcut durumu ve İşlami kripto para algısını bir nitel araştırma yöntemi ile incelemiştir. Sekiz katılımcı ile yapılan görüşmelerde, kripto para birimlerini bir ödeme yöntemi şeklinde kullanılabilirliği, işlem kolaylığı, düşük uluslararası transfer maliyetleri ve kullanım kolaylığı gibi avantajları vurgulanmıştır. Bulgular hadislerle desteklenmiş ve kripto paranın itibari para kadar uyumlu olduğunu, değeri ölçülebildiği için alternatif bir ödeme yöntemi olarak kabul edilmesi gerektiği düşüncesine varılmıştır.

Çetin (2020), çalışmasında kripto paranın önemliliğini, avantaj ve dezavantajlarını vurgulayarak, senyoraj ve altın kripto para kavramlarına yer vermiştir. İşlami Fıkhi açıdan kripto para değerlendirmeleri yapılarak, bu para birimlerine yapılacak düzenlemelerle İşlami piyasalarda kullanılabilmesi için yeni bir kripto para önerisinde bulunulmuştur. İşlami-Coin olarak adlandırılan alternatif bir ödeme sistemi olarak önerilmiş ve Müşlüman ülkeler arasındaki ticari ilişkilerde kullanılarak ekonomik büyüme ve kalkınmayı destekleyebileceği düşüncesi ileri sürülmüştür.

Erkan ve arkadaşları (2020), para kavramının tarihçesini ve İşlam'daki karşılığını ele alarak Bitcoin örneği üzerinden kapsamlı bir analiz gerçekteşirmiştir. Çalışmalarında Türkiye için önerilen bir kripto para modeli tartışılmıştır. İşlam para kavramı ve kripto para yapısının birçok noktada örtüştüğü belirtilmesine rağmen, kripto paraların değerlerinin dalgalanması, belirsizlik (garar) ve spekülasyon (meysir) içermesi, manipölasyona açık olması nedeniyle haksız kazanç ve kayıplara neden olabileceği, dolayısıyla İşlami hukuka uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak İşlam'a uygun bir modelleme ile bu durumun değiştirilebileceği vurgulanmıştır.

Siswanto ve meslektaşları (2020), 23 kripto para birimini inceleyerek bu varlıkların oldukça değişken olduğunu ortaya koymuştur. İşlam'da spekülasyonun yasak olması nedeniyle, kripto paraların para olarak değerlendirilmesinin zorluklar içerdii belirtilmiştir. Yazarlar bu yüzden Müşlümanların kripto paraları tercih etmeyeceği ve Müşlüman ülkelerde kripto paraların fazla gelişemeyeceğini belirtmişlerdir.

Zameni (2021), finans sektöründe dijitalleşmenin dönüşümüne dikkat çekerek bu süreçte FinTech kavramının ortaya çıkışı ve özelliklerine odaklanmıştır. İşlami perspektiften FinTech ve blockchain'in uygulanabilirliği kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Özellikle blockchain'in bir alt kategorisi olan akıllı sözleşmelerin İşlami finans açısından incelendiği çalışma, FinTech ile İşlamîyet'in nasıl bütünleştirilebileceği üzerine derinlemesine bir değerlendirme sunmuştur.

Kayadibi (2022), kripto para birimlerinin ekonomik ve fıkhi açıdan tartışmalı doğasına dikkat çekmiş, devlet güvencesinin olmamasının onları meşru kılmaktan uzak tuttuğunu belirtmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun görüşlerini de içeren çalışmada, kripto paraların belirsizlik, aldatma ve haksız kazanç unsurları barındırdığından, Türkiye'de henüz yasal bir para birimi şeklinde kabul edilmediği vurgulanmıştır. Yazar blockchain teknolojisine odaklanmanın ekonomik, ticari faaliyetleri güçlendireceğine ve güvenli hale getireceğine inanmaktadır. Dijitalleşme fırsatlarının iyi analiz edilip toplumsal yarara sunulmasının önemine değinmiş; Dijital Dönüşüm Ofisi, TCMB ve TÜBİTAK gibi kurumların bu süreçte kritik roller üstlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

4. Blockchain Teknolojisi ve Kripto Paraların İşlam Fıkhdındaki Yeri

4.1. İşlami Ekonomi ve Blokchain

İşlami Ekonomi faiz, kumar, spekülasyon ve sermaye tekeli içeremeyen, üretim ve paylaşım esaslarına dayanan bir finansal sistemdir. Blokchain ise merkeziyetsiz, şeffaf, güvenilir ve dağıtık bir veri kaydetme teknolojisi olarak tanımlanmaktadır. (Yaşar, 2024)

Blockchain teknolojisinin İşlami hukuk çerçevesinde uygulanması, belirli kriterlere ve kurallara uygun bir şekilde özelleştirilmesi ile mümkün olabilir. Blokchain İşlami Ekonomi'nin karşılaştığı bazı zorlukların üstesinden gelmeye de katkı sunabilir. Örneğin blokchain İşlami Ekonomi'nin standartlaştırma, tanzim etme, inceleme, ahenk, öğrenim ve farkındalık gibi alanlardaki sorunlarını çözmek adına bir platform oluşturabilir. Bunun yanı sıra blokchain İşlami Ekonomi'nin uluslararası finans sistemi ile entegrasyonunu da kolaylaştırabilir. Çünkü blockchain uluslararası finans sisteminin zorunu kıldığı IBAN ve SWIFT gibi standartlardan bağımsız olarak kendine ait bir onotom ağ oluşturma kabiliyetine sahip bir teknolojidir.

İşlami ekonomi alanının gelişimine, standartlaştırılmasına, denetlenmesine ve tanıtımına yardımcı olan çeşitli kuruluşlar uluslararası düzeyde mevcuttur. Mezkûr teşkilatlar İşlam Kalkınma Bankası (IK Bankası), İşlami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu (AAOIFI), İşlami Finansal Hizmetler Kurumu (IFSB), İşlami Bankalar ve Finansal Kuruluşlar Genel Konseyi (CIBAFI) sayılabilir. Blockchain bu profesyonel kurumlar için

ortak bir yapı oluşturarak kripto para, sukuk, fon toplama ve finansal ürün geliştirme gibi birçok alanda uyumlu hareket imkânı sunabilir. (Ergun, 2022).

Blockchain teknolojisinin uygulanması, hizmetlerin İşlami Ekonomi kuralları ve dzenlemeleriyle uyumlu olarak geliştirilmesi açısından uygun grlmektedir. Blokchain, İşlami ekonominin temellerinde yer alan etik ve şeffaflık prensiplerini ön plana çıkararak alternatif finansman yöntemlerinin büyümesine katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Ekonomi sektöründeki kapsamlı etkisi dolayısıyla blockchain teknolojisi yapay zekâ, akıllı akitler, kripto para birimleri ve hareketli sahalara gibi farklı alanlarda önemli bir etki yaratmaktadır. Gelişen teknolojilerin global piyasalar ve finansal kuruluşlar üzerindeki etkileri son derece önemli olmuştur ve bu önemi sürdürmeye devam etmektedir. Bu inkişaflar İşlam iktisadi alanında alternatif yöntemlerin geliştirilmesine kapı aralamıştır.

Geleneksel ekonomi varlıklarının İşlam hukuku çerçevesinde mevcut teknolojik modelin içine dahil edilmesi amacıyla yeni yöntemler ve stratejiler geliştirilmesi, geçmişte olduğu gibi modern İşlam ekonomisinin sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir. Blockchain büyük bir global ilgi uyandırmış olup, bu ilgi de sürmektedir. Blockchain yapısı dzenleyici ve denetleyici kuruluşların faaliyetlerinin bütün paydaşların ulaşım sağlayabileceği, açık ve doğrulanabilir bir biçimde yürütülmesini temin eder. Aynı zamanda İşlami bankacılığın blockchain teknolojisiyle entegrasyonu, işlemlerde maliyetlerin düşürülmesi, şeffaflık, faizsiz bir finans ortamı oluşturulması ve hesap verebilirlik sağlayabilir. Ayrıca Blockchain ile gerçek bir varlık ya da finansal ürün dijital olarak tokenlaştırılabilir. Tokenlařtırma⁵, varlığın dijital birimlere ayrılarak daha fazla yatırımcı tarafından erişilebilir, yüksek likiditeye sahip ve düşük maliyetle satışa sunulmasını ifade eder (Narol, Uzun, 2023).

4.2. İşlami evrenin Kripto Paraya Yaklaşımı

İşlam terminolojisinde para, bir malın karşılığını belirlemeye ve zenginlik tasarrufu yapmaya yarayan bir ödeme aracıdır. deme araçları, altın, gümüş, madeni para ya da kâğıt paralar gibi çeşitli formlarda olabileceği gibi, benzer nitelikteki mallar da ödeme yöntemi olarak kabul edilebilir. Fakat bu ikinci gruptakiler İşlam hukukuna göre para olarak değerlendirilmez. alışmanında devamında belirtilen bazı İşlam fıkıhıları ve ekonomi uzmanları paranın genel bir kabul ve değer ls niteliği taşıması gerektiğini vurgulamaktadır. Dinar ve dirhemlerin malların değer lleri olduğunu belirtip paranın değerinin istikrarlı olması gerektiğini, insanların malların değerlerini belirleyebilmeleri adına bir değer ölüsüne ihtiyaç duyduklarını dile getirirler. İşlam hukukunda ve iktisadında para ile ilgili yapılan tanımlar ve özellikler genellikle benzer bir erveden ele alınmaktadır. En önemli nokta, paranın ya kendine ait bir değeri olması ya da devlet gibi otoriteler tarafından kabul edilen bir itibar değerine sahip olması gerektiğidir. (Yaşar, 2024)

İşlam dünyasında sanal paralara dair görüşler iki ana çizgide incelenmektedir.

a) İlk olarak yeni ortaya çıkan sanal paraların daha derinlemesine bir araştırmaya tabi tutulmasının gerektiği ifade edilmektedir. Temel ilke olarak eşyaların esas itibarıyla caiz olduğu vurgulanırken, henüz resmi otoriteler tarafından tanınmasa da insanların kripto paraları bir değişim aracı olarak kabul etmeleri ve bu araçların nesne mi yoksa para birimi mi olduğuna dair tartışmaların ön plana çıkarılması gerekliliği belirtmektedir. Ayrıca maddi bir değere sahip olmalarından dolayı zekât alınabileceği, bazıları tarafından kıymetli evrak ve hisse senetlerine benzetilmeleri sebebiyle bu paraların tamamen reddedilmesinin hatalı olacağı dile getirilmiştir. Kesin olarak haram olduğunu söylemenin sağlam bir temelinin olmadığı görüşünü savunan birçok âlim ve araştırma grubu, bu konuma dair farklı bakış aarılarıyla ne çıkmaktadır. Muhammed Salih Müneccid (Saleh Munjid, 2020), Abdurrahman Berrak (Nasser Al-Barrak, 2020) gibi isimler ve İşlam Ekonomi Forumu bu zümrelere bir örnek teşkil etmektedir. İşlam İktisadi Forumu konuyla ilgili uzmanlardan müteşekkil 600 kişilik bir ekip ile kurulmuş bir platformdur ve sanal paraların nitelikleri ile alakalı detaylı bir rapor sunmuştur (Islamic Economic Forum, Bitcoin, January 14, 2018). Bu forum, konunun daha fazla tartışılması gerektiğini ve onay verenlerin bu varlıklarla speğlasyon yaparak kazanç sağlamalarını teşvik etmediğini belirtmektedir.

b) Diğer yandan Diyanet İşleri Başkanlığı ve çeşitli fetva otoriteleri, birçok ülkede kripto paraların kullanımının uygun olmadığı yönünde ifadelerde bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vermiş olduğu fetvada, "Bitcoin ve Ethereum gibi sanal paraları yatırım maksadıyla almak caiz midir?" sorusu karşısında verilen yanıt, bu paraların devlet garantisi olmaması, merkezi bir finans kuruluşunun eksikliği ve değer artışına yönelik speğlasyonlara açık olmaları nedenleriyle şu an dinen uygun bulunmadığını ortaya koymaktadır. Diğer ülkelerin fetva kurulları da benzer görüşlerin altını çizmektedir. Örneğin, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından yayımlanan bir açıklamada, kullanıcılar arasında yaygın olarak kabul gören bir değişim aracı olarak kullanılan paranın caiz olduğunu belirtilirken, belirli grupların haksız ve izinsiz zenginleşmesine neden olan dijital kripto paraların kullanımının uygun olmadığı ifade etmiştir (Din İşleri Yüksek Kurulu, 2019).

⁵ Fiziksel ya da sanal bir nesnenin blockchain mülkiyeti veya haklarının tokenlar aracılığıyla simgelenmesidir.

4.3. Kripto Paralara İlişkin Verilen Kurumsal Fetvalar

Kripto paralarla ilgili 7 kurulun fetvaları aşağıda verilmeye çalışılmıştır.

4.3.1. Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Din İşleri Yüksek Kurulu

Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Din İşleri Yüksek Kurulu bu konu hakkında iki farklı açıklama gerçekleştirmiştir. İlk izah, DİYK'ya yönelik bir soru çerçevesinde 24 Kasım 2017 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

“Para, devletçe bastırılan kâğıt ya da metal nesnelerdir. Sanal para ise; arkasında herhangi merkezi finansal kurum bulunmayan özel kriptolanmış/şifrenlenmiş para birimidir. Bir para biriminin para hükümünde olabilmesi için ya değerini devlet otoritesinden almalı ya da altın gibi zati bir değere sahip olmalıdır. Sanal paraların devletin sağladığı itibari değere ve güce sahip olmaması, arkasında merkezi bir finansal kurumun bulunmayışı ve devlet teminatı olmaması sebebi ile para olarak değerlendirilemez. Ayrıca değeri hususunda spekulasyona açık olmaları, kara para aklama gibi meşru olmayan işlemlerde kolaylıkla kullanılabilmesi, devletin denetim ve gözetiminden uzak olması gibi sebeplerle sanal paraların alım satımını yapmak şu aşamada dinen uygun değildir”

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 2017 yılında gerçekleştirdiği başka bir açıklama metni aşağıdaki gibidir:

“Değişim aracı olarak genel kabul gören ve kaynağı itibariyle kullanıcılara güven sağlayan her türden paranın kullanımı dinen uygun grlmektedir. Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken, paranın üretim yönteminde, dolaşım sürecinde ve muhatap olan kişiler açısından doğrudan bir belirsizlik (garar) durumunun bulunup bulunmadığıdır. Ayrıca, söz konusu para, aldanma veya dolandırıcılık amacı taşıyor mu ve belirli kişilerin haksız kazanç elde etmesine neden oluyor mu gibi unsurlar da dikkate alınmalıdır. Son yıllarda popülerleşen dijital-kripto paralara ilişkin olarak, bunların her birinin kullanımını yukarıdaki prensiplere göre değerlendirmek gerekmektedir. Kendinde ciddi belirsizlik barındıran ve büyük aldatma riski içeren, dolayısıyla hiçbir güvence sunmayan ve çoğunlukla saadet zinciri benzeri sistemlerle haksız kazanç sağlayan dijital kripto paraların kullanımı, hukuki ve dini açıdan kabul edilebilir değildir (Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, 2017). “İlgili iki açıklama doğrultusunda, mevcut durumda ülkemizde kripto paraların Diyanet tarafından resmi olarak caiz görülmediği düşüncesi yaygındır. Bununla birlikte, gelecekte kripto paraların geçerlilik kriterlerini karşılaması durumunda yeniden incelenebileceği dile getirilmektedir.”

4.3.2. Mısır Fetva Kurulu (Daru'l-İfta el-Mısırıyye)

Shawqi İbrahim Allam tarafından Mısır Fetva Kurulu adına kripto paralarla ilgili olarak yayımlanan fetva şu şekilde özetlenmiştir:

“Elektronik para birimleri vasıtasıyla gerçekleştirilen alım, satım ve kiralama işlemleri, İslami hukuk açısından yasaklanmıştır. Bu yasaklamanın temel gerekçeleri arasında, söz konusu para birimlerinin ekonomik dengeyi bozarak ekonomik yapıya zarar vermesi yer almaktadır. Ayrıca, bu işlemlere katılan bireylerin yasal haklarını savunma veya koruma konusunda imkanlarının bulunmadığı belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, bu tür finansal araçların barındırdığı belirsizlik, bilgisizlik ve yanılmı gibi özellikler de bu yasaklamaya dayanak oluşturmaktadır” (Allam, 2017).

4.3.3. Faizsiz Finans Teşkilatları Muhasebe ve Teftiş Kurumu (Accounting and Auditing Organizations for Islamic Financial Institutions-AAOIFI)

AAOIFI⁶ lkemizdeki görüşlerle uyumlu bir şekilde kripto paraların İslami değerlere uygun olması gerektiğini, aksi takdirde bu paraların kullanılmasının uygun olmadığını belirtmektedir. Aynı zamanda, eğer bu para birimleri İslami kurallara uygunluk gösterirse, onların kabul edilebileceği ifade edilmektedir. AAOIFI, Stellar coin adıyla bilinen kripto para biriminin İslam hukuku çerçevesinde uygunluğuna dair bir sertifika vermeyi planladığını duyurmuştur. Bu gelişme, Körfez Arap lkeleri İş Birliği Konseyi'nde (Suudi Arabistan, Bahreyn, BAE, Kuveyt, Katar, Umman) ve Güneydoğu Asya'da (Endonezya ve Malezya) yer alan İslami finans kurumlarında Stellar teknolojisinin entegrasyonuna olanak tanımaktadır. Günümüzde, İslami bankacılık faaliyetleri yürüten tüm ülkeler ve kuruluşlar nezdinde AAOIFI, güvenilir bir otorite olarak kabul edilmekte ve yayınladığı standartlara uyulması büyük önem taşımaktadır. Kripto para teknolojisi ve bu teknolojinin İslami finans açısından meşruiyeti üzerine yapılan çalışmalarda (Khuttan, 2021), AAOIFI'nin kripto teknolojileriyle ilgili belirli İslami kurallarının mevcut olduğu ve kurallara uyulduğu takdirde olumlu fetvaların verilebileceği sonucuna varılmıştır.

⁶ Günümüzde İslami bankacılık çalışmaları yürüten tüm ülkeler ve kuruluşlar tarafından saygı gören AAOIFI, belirlediği standartlara uyulmasına büyük önem atfedilen bir uluslararası İslami finansal denetim kurumudur.

4.3.4. Filistin Yüksek Fetva Kurulu (Meclisü'l-İftâ el-A'lâ)

Filistin ve Kudüs'ün baş müftüsü olan Muhammed Hüseyin'in liderliğinde faaliyet gösteren Filistin Üst Düzey Fetva Kurulu tarafından yapılan açıklamanın özet içeriği aşağıda belirtilmiştir.

“Kripto paralar, İslam hukuku açısından meşru kabul edilen para birimlerinin taşınması gereken temel nitelikler olan, devlet otoritesine tabi olma ve geniş bir kabul görme koşullarını karşılayamamaktadır. Bu esaslar doğrultusunda, söz konusu para birimleri belirsizlik içermekte ve spekülâtif niteliğe sahip olmaktadır. Ek olarak, bu paraların anonim doğası, değerlerinin aşırı dalgalanabilirliği, güvenlik risklerinin bulunması ve dolandırıcılık girişimlerine açık olması gibi nedenlerle, Bitcoin'in alım satımı ve üretim faaliyetleri dinen sakıncalı olarak değerlendirilmektedir” (Kaya, 2018 & Özden, 2019).

4.3.5. Birleşik Arap Emirlikleri'ne Ait Vakıflar ve Din İşleri Yönetimi

Birleşik Arap Emirlikleri Vakıflar ve Din İşleri Yönetimi tarafından 2018 yılının ilk döneminde yayımlanan 88972 numaralı fetva, özetle şu şekilde ifade edilebilir:

“Bitcoin ve benzeri kripto paralar, devlet tarafından çıkarılmış olma ve kullanıcı haklarının korunması gibi paranın temel işlevlerini yerine getirme noktasında yetersiz kaldıkları sürece, yasal bir zemine sahip değildir. Bu sebeple, Bitcoin ve diğer kripto para birimleri ile yapılan işlemlere izin verilmemektedir. Finansal piyasalar ve toplumun genel dengesi açısından, bu tür varlıklarla ilgili yapılan işlemler, olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu yaklaşım, Bitcoin ve diğer tüm dijital para birimlerini kapsamaktadır. Ancak, eğer bu para birimleri düzenlenir ve yetkili otoriteler tarafından denetlenirse, meşru bir para birimi olarak kabul edilebilirler” (İslami İşler ve Vakıflar Genel Kurumu, 2018).

4.3.6. Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığındaki “Wifaqul Ulama”

Wifaqul Ulama'nın 2 Aralık 2016 tarihinde yaptığı açıklamanın özeti şu şekildedir:

“Bitcoin ve benzeri kripto paralar, yasa dışı servet edinim süreçlerini teşvik ederek dolandırıcılık ve aldatma risklerini barındırmaktadır, bu da kabul edilemez bir durumdur. Bu öğeler, aşırı belirsizlik ve spekülâtif işlemlerle birleştiğinde daha da olumsuz bir hale gelmektedir. Şansa dayalı oyun benzeri işlemler, İslam ekonomi ilkeleriyle örtüşmediği için bu tür faaliyetlere izin verilmesi uygun değildir. Bu nedenle, kişisel ve finansal zarar riski taşıyan bu tür güvenilmez şirketler veya paralarla ilişki kurmaktan kaçınılmalıdır” (Mohammed, 2016).

4.3.7. Güney Afrika'nın “Majlisul Ulama”

Güney Afrika'nın Majlisul Ulama'sının 16 Ocak 2018 tarihinde yayımladığı “Bitcoin para birimi değildir” başlıklı görüşü kısaca şöyledir:

“Bitcoin ve diğer kripto para birimlerinin gerçek bir para birimi olarak kabul edilmesi düşüncesi, temelsiz olup konunun yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bir kripto para biriminin meşru bir para birimi statüsüne sahip olabilmesi için, yalnızca devlet tarafından resmî bir şekilde bu rolün verilmesi gerekir. Bitcoin, ticaret olarak değerlendirilmekten ziyade, büyük ölçüde spekülasyon ve haksız kazanç fırsatları sunar. Bahsedilen gizlilik özelliği, aslında büyük ölçüde aldatıcıdır ve bu sistemde gerçek bir gizlilikten söz edilemez. Şu anki haliyle Bitcoin, İslam hukuku açısından haramdır ve bir para birimi olarak kabul edilmez. Müslüman bireylerin bu tür spekülâtif faaliyetlere katılımı uygun görülmemektedir” (Majlisul Ulama, 2018).

4.4. İslam Dünyasında Öne Çıkan Fıkıh Âlimlerinin Vermiş Olduğu Fetvalar ve Bu Fetvalara Dair Değerlendirmeleri

Bu konu başlığı altında toplamda 15 fıkıh âliminin görüşleri ele alınmıştır. Bu kişilerin seçilmesinde, ilgili fıkıh âlimlerin İslam Ekonomi ve Finans alanında yürüttükleri çalışmalar, devlet ile denetleyici otoritelerin İslami finans konusunda önemli danışmanlık görevlerini üstlenmiş olmaları, bu alanda ilk akla gelen isimler arasında yer almaları ve konu hakkında kamuya yönelik açıklamalarda bulunmaları önemli bir rol oynamıştır.

4.4.1. Hayrettin Karaman

Türkiye İslâm Hukuku alanında uzman olan Hayrettin Karaman'ın 2017 yılında yayınladığı iki inceleme mevcuttur. Bu incelemeler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Kripto paraların, uluslararası güç odaklarından bağımsız, denetlenemez, dondurulamaz özelliklere sahip olması ve para transferinde aracılar (bankalara) ihtiyaç duymaması gibi olumlu yönleri vardır. Ancak, bu durumun bazı olumsuz tarafları da bulunmaktadır. (Canbaz ve Berkun, 2021: s.121).

Blockchain teknolojisinde tüm veriler herkesin erişimine açıkken, hesapların sahipleri ise anonim kalmaktadır. Herhangi bir isim veya kimlik bilgisi mevcut olmadığından, kaynakların takibi mümkün değildir. Tüm işlemler kodlar aracılığıyla gözlenmektedir. Bu hâl, kara para ibra etme gibi olumsuz durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kripto para hesaplarının sahipleri, belirli bir şifre ile koruma altındadır; bu şifreler kaybedildiğinde, söz konusu paralara bir daha erişim sağlanamamaktadır.

Sistemin madencilik boyutu, bilgisayar ve işlemci kullanımı gibi harcamaların ciddi boyutlara ulaşmasına ve büyük miktarda elektrik tüketimine neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bahsedilen teknolojinin israf potansiyeli oldukça dikkate değerdir. Kripto para teknolojilerine dair hukuki düzenlemelerin varlığı söz konusu değildir. Bu hukuki boşluğun giderilmesi gereklidir. Örnek vermek gerekirse, kripto paraların çalınması durumunda herhangi bir ceza yaptırımını ya da miras durumunda mirasçılara intikal gibi temel hukuki güvenceler mevcut değildir. Dijital kripto paralar, yüksek bir oynaklık riski taşımaktadır. Örneğin, 1 bitcoin'in değeri 20 bin dolardan ansızın 4 bin dolara düşebilir. Bu yüksek risk faktörü İslam'da garar (aldanma) olarak tanımlanmakta ve kabul edilmemektedir (Karaman, 2017).

Karaman ikici değerlendirmeyi şu şekilde yapmaktadır:

“Devletlerin mutlak kontrolü altında bulunan ve genellikle karşılıksız olan birçok para biriminin dahi önemli ölçüde adaletsiz kazançlar ve kayıplar yaratabildiği göz önüne alındığında, sanal paraların bu tür sonuçlar doğurma potansiyelinin daha yüksek olduğu açıktır. Fıkıh kuralları çerçevesinde, döviz, altın gibi varlıklara yatırım yaparak, bu varlıkların değerlerinin artışıyla birlikte satış yaparak kazanç elde etmek caiz görülse de, bu kazanç yöntemi bir tür stokçuluk olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan, paranın üretim sürecine katkı sağlamadığı ve topluma fayda sunmadığı için takva sahibi Müslümanların bu tür kazanç yollarını tercih etmemeleri önerilmektedir. Sanal para alım satımı yoluyla elde edilen kazançlar ise, belirtilen özellikler nedeniyle, İslami hükümlere göre uygun değildir” (Karaman, 2017).

Sonuç itibarıyla, bilhassa Türkiye ve uluslararası alanda görüşlerine değer verilen Hayrettin Karaman, kripto teknolojisini belirli nedenlerden ötürü meşru bulmamaktadır.

4.4.2. Hamdi Döndüren

Hamdi Döndüren, bitcoin ve benzeri finansal araçların belirsizlik ve risk barındırdığını, yüksek dalgalanmalara tabi olduğunu ve kumar kategorisine girdiğini ifade ederek, bunların meşruiyet kazanamayacağına dikkat çekmiştir. Ancak, kripto teknolojilerinin tamamen haram sayılmadığını, sadece mekruh bir durum taşıdığını düşünmektedir. Kripto paraların toplum tarafından hızlı kazanç elde etme aracı olarak algılandığını ve bu nedenle bu tür uygulamalardan kaçınılması gerektiğini ileri sürmektedir (Döndüren, 2021).

4.4.3. Süleyman Kaya

Kaya, 2018 yılında kripto paralara dair açıkladığı düşüncelerle ülkemiz genel görüşlerinden farklı bir noktaya değinmektedir. Kaya, bazı belirsizliklerin ve problemlerinin çözülmesi durumunda kripto para kullanımı için bir engel teşkil etmeyeceğini belirtmektedir. Yapılan açıklamanın sonucu ise şu şekildedir:

“Kripto paraların ticaret, değer saklama ya da para transferi amacıyla kullanımında İslami hukuk açısından bir sakınca bulunmamaktadır. Aynı şekilde, kripto madenciliği de fıkıh çerçevesinde meşru kabul edilmektedir. Bununla birlikte, bu dijital varlıkların spekülasyon veya manipülasyon amacıyla kullanılması meşru değildir. Ayrıca, kripto paraların yasa dışı işler, kara para aklama ya da kaçakçılık gibi faaliyetlerde kullanılması da caiz değildir. Bu meşruiyet dışı durumlar, tedavüldeki tüm para birimleri için de geçerlidir. Kripto paralar ister para, ister emtia, isterse finansal varlık olarak değerlendirilsin, fıkhi açıdan mütekavvim, yani ekonomik değeri olan bir varlık olarak kabul edilebilir. Bu sebeple, kripto paralar zenginlik hesaplarına dahil edilmeli ve zekâtları verilmelidir. Kripto para birimlerine doğrudan karşı çıkmak yerine, onların doğurabileceği potansiyel fırsatları değerlendirirken, manipülasyon ve spekülasyona karşı insanları bilinçlendirmek daha uygun bir yaklaşım olacaktır” (Kaya, 2018).

4.4.4. Servet Bayındır

Bayındır'ın 21 Aralık 2017 tarihinde Fetva.Net platformu aracılığıyla kripto paraların kullanımıyla ilgili sunduğu görüş aşağıdaki gibidir:

“Finansal araçlar olarak tanımlanan bu tür varlıkların doğasının ne olduğu, hangi ekonomik ihtiyaçları karşıladığı, olası olumsuz durumlarda sorumluluğun kimde olduğu, verilen güvencelerin ihlal edilmesi durumunda uygulanacak yaptırımların kim tarafından ve nasıl gerçekleştirileceği gibi sorular belirsizliğini korumaktadır. Eğer bu varlıklar bir para birimi olarak kabul edilecekse, ihraç yetkisinin hangi hakka dayandırıldığı ve bu

yetkinin kimden alındığı gibi konular da netleşmiş değildir. Bu belirsizlikler nedeniyle, bu tür finansal araçlara şu an için yatırım yapmak uygun değildir. Bahsi geçen sorulara tatmin edici ve mantıklı yanıtlar sağlanmadıkça, bu tür yatırımlar İslami açıdan caiz kabul edilemez” (Bayındır, 2017).

4.4.5. Ali Muhyiddin el-Karadâğî

El-Karadâğî’inin Bitcoin ve diğer kripto para birimleriyle ilgili düşünceleri aşağıdaki gibidir;

“Bitcoin ve benzeri kripto paraların kullanımından elde edilen kazançlar, bireylerin varlıklarının uygun olmayan yollarla el değiştirmesi biçiminde değerlendirilebilir. Bu tür yatırımların çoğunda, çok az sayıda kişi kazanç sağlarken, büyük bir çoğunluk finansal kayıplar yaşamaktadır. Bu durum, adil olmayan bir kazanç ve haksız zenginleşme olarak görülmektedir ve bu nedenle kripto paraların kullanımı İslam hukuku çerçevesinde uygun değildir. Mevcut yapısıyla, bu tür dijital para birimleri meşru para olarak kabul edilemez; zira yaratılış amacı gereği gerçek bir para misyonu taşımadığı anlaşılmaktadır. Bitcoin, bir para biriminden beklenen temel işlevleri karşılayamamaktadır ve çeşitli yasa dışı işlemlerin gerçekleştirilmesine imkân tanımaktadır. Üstelik bu paraların arkasında herhangi bir resmi otoritenin bulunmaması da önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır” (Özden, 2019).

4.4.6. Monzer Kahf

İslam iktisadı sahasında, bankacılık ve finans ile ilgili modern düşünürlerden biri olarak tanınan Kahf, kripto paralar üzerine verdiği fetvada, bu tür paraların üretimi ve basımında devlet otoritesinin bulunmadığı, meşru bir ödeme aracı olarak kabul edilmediği, toplumsal olarak yaygın bir kabul görmediği ve dolayısıyla para niteliği taşımadığına dair sorunlar yaşandığını belirtmektedir. Sisteme yönelik ciddi endişeleri olduğunu dile getiren Kahf, bu paraların “para” olarak değerlendirilmemesinin yanı sıra, kripto paraların geçerli bir varlık olarak da tanınamayacağını iddia etmektedir. Ayrıca, kripto paraların risk içerdiğini ve yüksek düzeyde spekülasyona açık olduğunu da ifade etmiştir. Sonuç olarak, Kahf, kripto paraların alım satımını, bu paralarla ticaret yapmayı ve sahip olunmasını uygun görmemektedir. (Yazıcı, 2020).

4.4.7. Muftü Muhammad Abu-Bakar

Avrupa Araştırma ve Fetva Komisyonu’nda görev almış ayını zamanda Kuveyt Evkaf Bakanlığı Fetva Komisyonu ile Milletlerarası İslâmî Zekât Komite üyeliğini yürüten Prof. Dr. Abdüssettar Ebu Ğudde, kripto paraların temel niteliklerini taşınamaması ve önemli işlevleri yerine getirememesi nedeniyle hukuken kabul edilemeyeceğini savunmaktadır. Para olarak değerlendirilemeyen bu teknolojinin, sahiplerine herhangi bir yarar sağlamayacağı; ayrıca başka bir mal veya yatırım aracı olarak da geçerli olamayacağını belirtmiştir. Bu bağlamda, kripto paraların hem kullanımı hem de yatırıma konu edilmesinin caiz olmadığını vurgulamıştır. (Yazıcı, 2020).

4.4.8. Müftü Faraz Adam

Müftü Faraz, konuya dair fikirlerini belirtirken, Bitcoin’in tradisyonel para anlayışından çok, bir tür müteakvim mal olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, Bitcoin ve benzeri dijital para birimlerinin, fıkhi bakımdan paranın temel özelliklerini taşımadığını ve dolayısıyla semen niteliğine sahip olmadığını belirtmektedir. Faraz, kripto paraların barındırdığı bazı olumsuz özellikler arasında güvenlik riski, teknolojik tehlikeler, kara para aklama olasılığı, aşırı volatilité, veri ihlalleri, işlem sorunları, aracılık riskleri, yasal düzenlemelerle ilgili zorluklar, deflasyon tehdidi, tek el oluşturma riski ve likidite sorunları sayılmaktadır. Ayrıca bu varlıkların genellikle para olarak tanımlanmasına rağmen, esasen yalnızca yatırım amacıyla kullanıldığını ve fiyatlarının yapay olarak yükseltildiğini öne sürmektedir. Sonuç olarak kripto paraların birçok risk taşımasına rağmen, bu risklerin ortadan kaldırılması durumunda söz konusu varlıkların İslam ekonomisi açısından uygun hale getirilebileceğini iddia etmektedir. (Yıldız, 2020).

4.4.9. Charles Evans

Evans, 2015 yılında kaleme aldığı araştırmasında blockchain teknolojisinin İslami finans ve bankacılık ihtiyaçlarıyla ne ölçüde uyumlu olduğunu incelemiştir. Çalışmanın belirli bir sınırlılığı olabileceğini belirtse de elde edilen sonuçların geçerliliğini vurgulamaktadır. Yazar kripto paraların faiz yasakları ile uyumlu olduğunu ve bu çerçevede tarafların İslam ekonomisindeki risk paylaşımına katıldığını ileri sürmektedir. İslam alimlerinin görüşlerine göndermede bulunarak sair topyekün para birimlerinde tekabül eden sorunlarının tartışmalı olduğunu, kripto paraların ise geleneksel paralarla benzer bir itibari değer taşıdığını ifade etmektedir. Bu karşıt görüş ve iddiaların yeterli kanıtlara dayanmadığını düşünmektedir. Sonuç kısmında kripto paraların milletlerarası ticarete diğer para birimlerine kıyasla daha elverişli bir aktarım ve mubadele aracı olduğunu belirtmektedir (Evans, 2015).

4.4.10. Şeyh Muhammed Taki Usmani

Usmani, Kripto paralarla ilgili fetvasını şöyle açıklıyor;

“Paralar aslen bir değişim aracıdır ve bunları kar elde etmek için alınıp satılabilir bir meta haline getirmek İslam ekonomisinin felsefesine aykırıdır. Şeriat'ta Bitcoin veya diğer Kripto Paraları para birimi olarak kabul etmek için geçerli bir sebep yoktur. Bu sadece karmaşık bir matematiksel işlemle üretilen hayali bir sayıdır. Garar veya Spekülasyonlar için satın alınır ve yasadışı veya hukuka aykırı işlemlerde kullanılır” (<https://aims.education/is-bitcoin-halal-or-bitcoin-haram/>).

4.4.11. Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhâb el-Akil

El-Akil, kripto para edinimi için gerçekleştirilen madencilik faaliyetlerinin bir iş karşılığındaki ücret ya da ödül vaadini içeren bir *cuâle*⁷ akdi olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu görüş çerçevesinde madencilik faaliyetlerinin ve bu şekilde kripto para sahibi olmanın caiz olduğuna inanmıştır. Ayrıca teknik bilgi ve yoğun çaba ile kripto para kazanan bireyin bu dijital varlığa sahip olmasının da meşru bir hak olduğunu belirtmiştir. (Alkış, 2018)

4.4.12. Muhammed Ebû Bekir

Endonezya'da faaliyet gösteren Blossom Finance'ın Şeriat uzmanı olarak görev yapan Muhammed Ebû Bekir, bir şeyin para sayılabilmesi için mutlaka yasal bir statüye sahip olmasının gerekli olmadığını belirtmektedir. Şeriat perspektifine göre paranın esas özelliği toplumda kabul görmesidir. Ayrıca, kripto para birimlerinde merkezi bir yönetimin bulunmaması ve bunları üretenlerin kimliğinin belirsizliği hakkında Bitcoin örneğini vererek şu değerlendirmeyi yapmıştır: Bitcoin madenciliği ve işlem süreçlerine ilişkin yasaları ve kuralları değiştirmek matematiksel olarak imkânsızdır, çünkü Bitcoin sisteminin temelini oluşturan kriptografik teknoloji bu hususu engellemeye yönelik bir işlevsellik sunmaktadır. Ek olarak Bitcoin herhangi bir devlet ya da merkez bankası aracılığıyla işletilen merkezi sistemlerden çok daha emin bir şekilde blockchain teknolojisine dayanmaktadır. Herhangi bir otorite tarafından garanti ve desteklenmeyen Bitcoin, blockchain ve kriptografi teknolojilerinin sağladığı güvenlik sayesinde istikrarını korumaktadır. Şeriatın paraya dair en önemli kaygısı servetin korunmasıdır; tarih boyunca pek çok örnekte devletler ve merkez bankaları enflasyonu kullanarak varlıkları azaltma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Bitcoin'in merkezi bir otoriteye bağımlı olmaması onu daha da güçlü kılmaktadır (Ebûbekir, 2017, s. 17- 18).

4.4.13. İbrahim b. Ahmet b. Muhammet Yahyâ

Muhammet Yahyâ, kaleme aldığı eserinde Bitcoin'in temel ilkelerini özet bir şekilde incelemiştir. Çalışmada ünlü ekonomistlerin "Bitcoin ne bir para ne de bir maldır" ve "Bitcoin bir para veya mal özelliği kazanmıştır" şeklindeki görüşlerine yer verilmiştir. Ek olarak altın ve gümüşün mevcut oluşu ile bunların para olarak değerlendirilmesi hususlarında İslami perspektiflerden de bahsedilmiştir. Daha sonra yazar Bitcoin üzerinden zekât kavramını inceleyerek ribanın oluşup oluşmadığını sorgulamıştır. Yazar Bitcoin'i bankalarda ve kâğıt paralarla mevcut dijital paralarla karşılaştırarak ribanın gerçekleşeceği sonucuna ulaşmış, bu nedenle bu tür dijital para birimlerinin alım satımında ribaya bulaşmamak için kabz ve denklik ilkelerine dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, (Özden, 2019, s. 43):

“... tüm bunların ötesinde, Bitcoin bir para cinsidir. Kendi cinsiyle, diğer paralarla veya diğer cins elektronik paralarla yapılan alışverişte kabz ve eşitliğin sağlanması gerekmektedir. Bu şartlar yerine getirildiği takdirde kullanım mümkündür. Doğruyu yalnızca Allah bilir.” ifadelerini kullanmıştır.

4.4.14. Muftü Amjad Mohammed

Muftü Mohammed, Bitcoin'in hükmü nedir caiz mi dir? Gelen soru üzerine yaptığı açıklama şu şekildedir:

Bir para birimi olarak sahip olmadığı çeşitli özellikler bulunmaktadır; örneğin, geçmişte yaşanan siber saldırılar nedeniyle oldukça dalgalı bir seyir izlemekte ve değer saklama aracı olarak yeterliliği ciddi şekilde eksik kalmaktadır. Örnek vermek gerekirse; Bitcoin 2014'ün başında yaklaşık 600 sterlin değerindeyken, sonbaharda bu değer 300 sterline düşmüş ve Ocak 2015'te 150 sterline gerilemiştir. Ayrıca buna bağılı olarak ortaya çıkan bazı gereksiz risklerin bulunduğu ve bu risklerin daha da artarak istikrarsız bir yapı oluşturması, İslami ilkeler doğrultusunda bir para birimi olarak kabul edilememesine yol açmaktadır. Bu durum, yukarıda belirtilen teknoloji ile ilgili incelemelere dayanan akademik bir değerlendirmedir. Kripto paranın doğasında merkezsiz olma gerekliliği, kumar ve şansa dayalı işlemlerin doğrulanma yönteminin İslami iş ilkelerine ters düşeceği ve bu

⁷ Belirli bir hizmetin ifası karşılığında sunulan ücret veya ödül vaadini ifade eden kavrama *cuâle* denilmektedir.

nedenle inançları gereği bu tür işlemlerden kaçınmayı tercih eden Müslümanlar için kabul edilemez olacağı anlamına gelmektedir. (Mohammed, 2017).

4.4.15. Nureddin Yıldız

“Kripto para veya sanal para ile ilgili olarak yasaklanabileceğini söyleyebilir misiniz? Acaba helal kabul edilmesi mümkün müdür?” Yıldız, kendisine yöneltilen bu sorular üzerine yaptığı açıklama şu şekildedir;

Belirttiğiniz bu para türleri, büyük bir belirsizlik ve tuzak içermektedir. Devlet otoritesinden bağımsız bir mekanizmayla ortaya çıkması ise ayrı bir meseledir. Bu sebepten ötürü, mevcut durumu itibarıyla kripto paraların helal olduğu söylemek zordur. Buradaki asıl sorun, paranın kâğıt formda olmaması ya da matematiksel olarak kodlanmış rakamlar şeklinde olması değil, daha çok içerdii belirsizlik ve tuzak unsurlarındadır. Eğer ilerleyen zamanda kripto paralar, mevcut kâğıt paralar gibi piyasada değer bulur ve resmileşirse, o takdirde şu anda kâğıt para ve altın için geçerli olan kurallar kripto paralar için de uygulanabilir hale gelecektir. Bu bağlamda öne çıkan bazı esaslar şunlardır: Kripto paranın kendisi ya da altın ile taksitli satış yapılması caiz olmayacaktır. Nasıl altın taksitli bir şekilde satılmıyorsa, aynı şekilde bu para da satılmayacaktır. Bir kripto para, kendi cinsi ile farklı bir fiyat üzerinden değiştirilmesi mümkün olmayacaktır. Diğer yandan, bir kripto paranın başka bir kripto para ile değiştirilmesi, tüm işlemlerin anında sonuçlandığı bir süreçte yapılması durumunda caiz olacaktır. Altın ile farklı bir para birimini değiştirdiğimizde geçerli olan hüküm burada da aynı şekilde uygulanacaktır. Son olarak, kripto paralar zekât konusuna tabi olacaktır. Nisaba ulaşması veya diğer birikimlerle bir araya gelmesi durumunda zekât verme yükümlülüğü doğacaktır. (Yıldız, 2023).

5. Sonuç ve Öneriler

İslam Fıkhi ve dini öğretilerinin temel kaynakları olan Kur’ân-ı Kerîm ile Sünnet-i Nebî İslam’ın ekonomik yaklaşımlarına da temel oluşturmaktadır. Kur’an ayetleri ve hadislerde sistematik para-iktisat teorilerine ilişkin doğrudan hukuk kuralları yer almamakla birlikte, borçlanma ayeti gibi bazı özel durumları hariç tutarsak, özellikle faiz, garar (belirsizlik) yasağı ile haksız kazanç yollarının önlenmesi konularında ekonomik ve ticari hayata ilişkin genel ilkeler ve adaletin sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda, söz konusu temel kaynaklarda bir şeyin para olarak tanınmasına ilişkin somut ve ayrıntılı bir değerlendirme bulunmamaktadır. Zaten bu tür bir konunun belirli naslarla sabit olması beklenmez. Dolayısıyla paranın esas işlevlerini yerine getiren ve İslam’ın meşruiyet anlayışına uygun olan her şeyin para olarak kabul edilebileceği söylenebilir.

Blockchain teknolojisi ve kripto paraların İslam fikhındaki yeri oldukça karmaşık ve dinamik bir tartışma konusu olmaktadır. İslam hukukunda ekonomik araç ve sistemlerin meşruiyeti belirlenirken dürüstlük, karşılıklı rıza, faiz yasağı (riba) ve aşırı belirsizlikten (gharar) kaçınma gibi temel ilkeler göz önünde bulundurulmaktadır. Blockchain ve kripto paraların bu ilkelere uyumu çeşitli açılardan değerlendirilmektedir.

İlk olarak blockchain teknolojisinin kendisi merkeziyetsiz bir yapıya sahip olması bakımından İslam hukuku bağlamında potansiyel olarak olumlu bir değerlendirmeye karşılaşılabilmektedir. Şeffaflık, değişmezlik (immutability) ve doğruluğun kolayca izlenebilir olması, taraflar arasında güven sağlayabileceğinden, ticari işlemlerin dürüstlük temelinde yürütülmesi açısından avantaj sağlamaktadır.

Öte yandan, kripto paralar İslam fikhının bazı temel ilkeleri açısından tartışmalara yol açabilmektedir. Özellikle kripto paraların değerindeki yüksek volatiliteler, aşırı belirsizlik ve spekülatif davranışları teşvik edici yapısı nedeniyle gharar yasağı kapsamında çeşitli sorunlar teşkil edebilmektedir. Gharar, herhangi bir işlemin aşırı belirsizlik veya risk içermesini ifade eder ve İslam hukukunda bu tür işlemlerden kaçınılması önerilmektedir. Bu bağlamda kripto paraların ticaretinin bu riski barındırdığı düşüncesiyle bazı alimler tarafından caiz görülmemektedir.

Bir başka tartışma alanı kripto paraların faizli işlemlerle olan ilişkisi yani riba konusudur. Merkezi finansal sistemlerde olduğu gibi bazı kripto para işlemleri faiz unsuru taşıyan yapılar oluşturabilir ki bu durum İslam fıkhi açısından katı bir şekilde yerilmiştir. Ancak kripto para birimlerinin zekât ve sadaka gibi ibadetlerde kullanımının mümkün olması dijital finansal araçların zekât oranlarını hesaplama ve takipte kolaylık sağlama potansiyeli bu yeni finansal araçların İslami hayırseverlik uygulamalarında yenilikçi çözümler sunabileceğini göstermektedir. Zekâtın hedeflenen ihtiyaç sahiplerine doğrudan ulaştırılmasındaki hız ve etkinlik kripto para kullanımının başka bir olumlu yönünü sunmaktadır.

Bunlarda yola çıkarak blockchain teknolojisi ve kripto paralar hem potansiyel hem de riskler sunan karmaşık bir yapı arz etmektedir. İslam fıkhi temel prensipleri ile uyumlu bir yaklaşım geliştirilmesi için bu yeni teknolojilerin dikkatlice analiz edilmesi gerekmektedir. Fıkhi alimleri blockchain ve kripto paraların mevcut gelişmeleri ışığında yeniden ve sürekli olarak değerlendirilmesini savunmaktadır. Özetle alanın sürekli gelişim ve değişime bağlı

olduğu ve bu nedenle İslam hukuku açısından belirli bir sonucun zamansal ve bağlamsal faktörler tarafından etkileneyeği yönündedir.

Ayrıca kripto para birimleri İslam iktisadı ve finansı kapsamındaki bazı endişeleri beraberinde getirmiştir. Bu endişeler İslami finans kuruluşlarının ve İslam Hukuku uzmanlarının görüşleri doğrultusunda belirli bir yapıya oturmuş gibi görünmektedir. Teknolojiye yönelik eleştiriler hizmet sağlayıcılar tarafından dikkate alınır ve bu eleştirilere uygun çözümler geliştirilirse, bu teknolojinin meşruiyetine dair mevcut soru işaretleri ortadan kalkması muhtemeldir. Ancak, karşılaşılan temel zorluk bu değişikliklerin kripto paraların varoluşsal amacıyla çelişmesi durumudur. Kripto para teknolojisinin özünde otoriteden bağımsız olma ve kimlik gizliliği yer alırken, bu unsurlar İslami açıdan meşruiyet değerlendirmelerinde itirazlara neden olmaktadır. Özetle bu ve buna benzer değişiklikler, kripto para teknolojisinin temel felsefesiyle uyumsuzluk gösterebilmektedir.

Sonuç olarak incelenen fetvalar ve görüşler ışığında kripto para teknolojisinin genel olarak caiz olmadığına dair bir kanaat oluşmuş olsa da, değerlendirmelerin tam bir fikir birliği içinde olmadığı görülmektedir. Bu görüş ayrılıkları içinde dikkat çeken bir nokta, bir uzmanın üzerinde durduğu itirazın başka bir uzman tarafından tamamen aksi bir şekilde yorumlanabilmesidir. İslam Hukuku'nu referans alarak yapılan bu türden ihtilaflar kafalarda bir karışıklık yaratabilme potansiyeline sahip olmaktadır. Kripto paraların İslami finans bağlamında değerlendirilmesine bakıldığında bireysel görüşlerin kurumsal görüşlere kıyasla kripto paralara daha olumlu yaklaştığı izlenimi edinilmektedir. Bu durum, kurumsal olarak belirtilen görüşlerin tüm Müslüman toplumlar üzerinde etkili olabileceği ve bu bağlamda İslami bir sorumluluk taşıdığı endişesinden kaynaklanmaktadır.

Bu ve benzeri konularda yeni fetva ve görüşlerin ortaya çıkmasıyla çalışmalar tekrar incelenmeli ve bu konuda ki ilgililerin bilimsel çalışmalarla bilgilendirilmesi gerektiği önerilmektedir. Bu konunun zamanla genel kabul gören temeller üzerine oturtulacağı kanaatinde olmakla birlikte İslamiyette azami hassasiyet duyulan haram ve helal konularında çok dikkatli olunması gerektiği düşünölmektedir. Sonuçta fetvalar inanan toplumları etkilemekte ve bu yönde mesuliyet giderek artmaktadır. Kripto paralar devletlerce sınırları belli yasal bir zemine oturturulursa İslam da meşru olup olmaması hususunda görüşler daha iyi netleşebilir. Fakat bu söylemden “*devletlerin nihai kararlarına göre tüm helal ve haram konuları belirlenir*” düşüncesi asla çıkarılmamalıdır.

Son olarak İslami otoritelerin ve önde gelen İslam alimlerinin yeni bulunan finansal ürünleri kapsamlı bir şekilde araştırmalı, her detayı incelemeli ve konunun uzmanlarından bilgi ve görüşlerini alıp ondan sonra ortaya bir görüş sunmaları neticesi, olabilecek hataları minimize edeceği inancındayız. Yüce Allahın Kuran-ı Kerim’de şu ayetinde mealen: “(Ey mü’minler!) O, hoşunuza gitmediği hâlde savaş size farz kıldı. Fakat olur ki, bir şeyden hoşlanmazsınız ama, o sizin için hayırlıdır. Ve olur ki bir şeyi (de) seversiniz, hâlbuki o sizin için bir şerdir. Allah ise (sizin için hayır olanı) bilir de siz bilmezsiniz” buyurulmaktadır (Bakara Suresi 216. Ayet) bu vb ayet ve hadisler ışığında finansal enstürümanlar konusunda ki fetva ve görüşler Müslümanların yararına olabileceği düşüncesi popölizm vb. olgulardan uzak sadece Allah rızası gözetilerek verilmesi durumunda alınan kararların daha isabetli olacağı düşünölmektedir. Özetle Ali Semerkandi Hz. ait olduğu bilinen; “*Niyet Hayr, Akibet Hayr*” görüşünden yola çıkarak verilen fetvalarda ortaya çıkacak toplumsal neticenin iyi ve hayırlı olacağı düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

Alkış, A. (2018). Para Olabilme Yönüyle İslam Hukuku Açısından Kripto Para. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), 69-90.

Allam, S. İ. (2017, Aralık 28). Bitcoin Denilen Elektronik Para Birimini Alıp Satmanın Hükmü Nedir? Erişim Adresi

Daru'l-İfta: <https://www.dar-alifta.org/>

Almış, Beyzanur (2022). Madeni Paradan Dijital Paraya: İslami Finans İlkeleri Doğrultusunda Kripto Paraların İncelenmesi. Karabük Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Finans Ve Bankacılık Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. S.124.

Bayındır, S. (2017, Aralık 21). Bitcoin Veya Ethereum Gibi Sanal Kripto Paralara Yatırım Yapmanın, Bunları Alıp

Satmanın Hükmü Nedir? Erişim Adresi Fetva: <http://www.fetva.net/Alisveris/Bitcoin-Vs-Gibi-Dijital-Paralari-Alip-Satmanin-Hukmu-Nedir.Html>

Canbaz, M. F. Ve Berkun, G. (2021). Kripto Para Teknolojisi Ve İslami Finans Açısından Meşruiyeti. Uluslararası Bankacılık, Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi. Cilt:4, Sayı: 1, Sayfa: 98-133.

Civelek, A. (2020). İslâm Hukuku Açısından Kripto Paralar (Tez No. 647082). Yuksek Lisans Tezi, Canakkale Onsekiz Mart Universitesi.

Coin Türk. (2025). Türk Bitcoin Borsaları. Coin Türk: Erişim Adresi [Https://Www.Coin-Turk.Com](https://www.coin-turk.com).

Çetin, A. (2020). İslami Esaslara Uygun Kripto Para Önerisi: İslami Coin (Iscoin). Finansal Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi, 63-89.

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. (2017). Dijital Kripto Paraların Kullanımının Dini Hükümü Nedir? Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı: Erişim Adresi [Https://Kurul.Diyamet.Gov.Tr/Karar-Mutalaa-Cevap/38212/Dijital-Kripto-Paralarin-Kullaniminin-Dini-Hukmu-Nedir](https://kurul.diyamet.gov.tr/karar-mutalaa-cevap/38212/dijital-kripto-paralarin-kullaniminin-dini-hukmu-nedir)

Doğan, Hasan (2018). İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar Ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.26, S.2, 2018, S.225-253.

Döndüren, H. (2021). “İslâm’da Para Ve Kripto Para İlişkisi” Vuslat Eğitim, Kültür Ve Düşünce Dergisi. Ağustos. Sayı: 242. İstanbul.

Döndüren, H. (2020, 12 23). İslami Finans, Kripto Para Ve Güncel Ticari Meseleler. (Dersiad, Röportaj Yapan).

Durdu, E. (2018). “Kripto Para Birimi Olarak Bitcoin Ve Ceza Hukuku”. Yüksek Lisans Tezi.

Ergun, H., & Esenkaya, A. (2022). Blockchain Teknolojisi İle Finansal Piyasalar Da Yaşanan Gelişmeler Üzerine Bir İnceleme. Karatay İslam İktisadi Ve Finans Dergisi, 1(1), 77-98.

Erkan, H., Kazak, H., Ve Çeker, O. (2020). Kripto Paraların İslam Para Sistemi Açısından Uygunluğu: Türkiye İçin Uygulanabilir İslami Kripto Para Modeli Önerisi. Journal Of Accounting, Finance And Auditing Studies.

Esenkaya, A., Ve Ergun, H. (2019). Kripto Paralar Ve Blockchain Teknolojisinin İslami Finans Açısından Değerlendirmesi. Uluslararası İslam Ekonomisi, Finans Ve Etik Kongresi (S. 46-55). İstanbul: Kto Kartay Üniversitesi.

Evans, C. W. (2015). Bitcoin İn Islamic Banking And Finance. Journal Of Islamic Banking And Finance, 1-11. General Authority Of Islamic Affairs And Endowments. (2018, Ocak 30). Bitcoin Ve Diğer Dijital Kripto Para Birimleri Üzerine. General Authority Of Islamic Affairs & Endowments: Erişim Adresi [Https://Www.Awqaf.Gov.Ae/En/Pages/Fatwadetail.Aspx?Did=88972](https://www.awqaf.gov.ae/en/pages/fatwadetail.aspx?did=88972)

Gültekin & Bulut (2016). “Bitcoin Ekonomisi: Bitcoin Ekosisteminden Doğan Yeni Sektörler Ve Analizi”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(3), 82-92.

Hreinsson Egill Már (2018). “The Future Of Blockchain Technology And Cryptocurrencies”, University Of Haskolin Reykjavik, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Reykjavik. [Https://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/](https://tr.wikipedia.org/wiki/) (Erişim Tarihi: 16.02.2025).

İsmailağa Fıkıh Kurulu. (2018, Şubat 13). İsmailaga.Org.Tr: [Https://Www.İsmailaga.Org.Tr/Fiziki-Maddi-Paraya- Karsi-Kripto-Paranin-Sanalmubadele-Aracinin-Durumu](https://www.ismailaga.org.tr/fiziki-maddi-paraya-karsi-kripto-paranin-sanalmubadele-aracinin-durumu) (Erişim Tarihi:08.03.2025).

Karaman, H. (2017), “Sanal Para (Bitcoin, Bitpara)” [Https://Www.Yenisafak.Com/Yazarlar/Hayrettinkaraman/Sanal-Parabitcoin- Bitpara-2041314](https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/sanal-parabitcoin-bitpara-2041314). (Erişim Tarihi: 04.02.2025).

Kaya, S. (2018). Kripto Para Birimleri Ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi. Sakarya: İsefam.

Kayadibi, S. (2022, 11 1). Kripto Para, Blockchain Ve Metaverse. İslamiktisadi.Net: [Https://İslamiktisadi.Net/2022/11/01/Kripto-Para-Blokchain-Ve-Metaverse/](https://islamiktisadi.net/2022/11/01/kripto-para-blokchain-ve-metaverse/).

Kesebir M. Ve Günceler, B., (2019), “Kripto Para Birimlerinin Parlak Geleceği”. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 17, 605-625.

Khattak, Z. R., Ve Rizwan, M. A. (2020). An Islamic Approach Towards The Nature & Problems Of Cryptocurrency. Al-Aijaz Research Journal Of Islamic Studies And Humanities, 295-305.

Korkut, C., Güney, N., Polat, A., Kaplanhan, F., Yazıcı, A., Tekdoğan, Ö. F., Demirdöğen, Y. (2020). İslam İktisadında Para Bakırdan Dijitale. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kuran-I Kerim, Bakara Suresi 216. Ayeti.

Khuttan, S. (2021, 6 25). Stellar (Xlm) Becomes The First Crypto To Obtain Sharia Certification For Payment And Tokenization. Kryptomoney: Erişim Adresi [Https://Kryptomoney.Com/Stellar-Xlm-Sharia-Certification/](https://kryptomoney.com/stellar-xlm-sharia-certification/)

- Majlisul Ulama. (2018, Ocak 16). Bitcoin İ̇s Not Currency. Majlisul Ulama: Erişim Adresi [Http://Www.Themajlis.Info/21923/Bitcoin-Not-Currency](http://www.themajlis.info/21923/bitcoin-not-currency)
- Mohammed, A. (2016). Onecoin Compensation Scheme And Onecoincryptocurrency. Wifaqululama.Co.Uk:[https://www.Wifaqululama.Co.Uk/Onecoin/](https://www.wifaqululama.co.uk/onecoin/) (Erişim Tarihi: 08.03.2025).
- Mohammed, A. (2016, Aralık 2). What İ̇s The Ruling On Bitcoin? Is İ̇t Permissible? Wifaqul Ulama: Erişim Adresi [https://www.Wifaqululama.Co.Uk/Onecoin/](https://www.wifaqululama.co.uk/onecoin/)
- Mohammed, A. (2017). What İ̇s The Islamic Injunction On Participation İ̇nto And Using Onecoin And Bitcoin? Wifaqul Ulama. [https://www.Wifaqululama.Co.Uk/İ̇mages/Fatwa/Wifaq-Onecoin.Pdf](https://www.wifaqululama.co.uk/images/fatwa/wifaq-onecoin.pdf) (Erişim Tarihi:10.03.2025).
- Müneccid, M. S. (2020) [https://Midad.Com/Article/220634/%D9%86-Bitcoin-%D9%88%D8%Ad%D9%83%D9%85%D9%87-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%B1%D8%B9%D9%8a](https://midad.com/article/220634/%D9%86-bitcoin-%D9%88%D8%Ad%D9%83%D9%85%D9%87-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%B1%D8%B9%D9%8a) (Erişim Tarihi: 05.02.2025).
- Özden, F. (2019). Fıkhi Açıdan Kripto Para Sistemi- Bitcoin Örneği-. Fıkhi Açıdan Kripto Para Sistemi Bitcoin Örneği. İstanbul.
- Saleh, A.-H. A., Ibrahim, A. A., Noordin, M. F., Ve Mohadis, H. (2020). Islamic Approach Toward Purification Of Transaction With Cryptocurrency. Journal Of Theoretical And Applied Information Technology, 1050-1067.
- Saleh, B. A.-H., Ibrahim, A. A., Noordin, M. F., Ve Mohadis, H. (2020). Factors Influencing Adoption Of Cryptocurrency-Based Transaction From An Islamic Perspective. Global Journal Of Computer Science And Technology: G Interdisciplinary, 20-32.
- Selçuk, M., Ve Kaya, S. (2020). A Critical Analysis Of Cryptocurrencies. Turkish Journal Of Islamic Economics, 137-152.
- Siswanto, D., Handika, R., & Mita, A. F. (2020). The Requirements Of Cryptocurrency For Money, An Islamic View. Heliyon Journal.
- şık, M. A., Ve Afşar, B. (2019). İ̇slami Finansta Kripto Para Kullanımı. Uluslararası İ̇slam Ekonomisi, Finans Ve Etik Kongresi (S. 90-99). İstanbul: Kto Kartay Üniversitesi.
- Umam, A. K., Putra , O. H., Ve Hany, I. H. (2020). Dinamika Cryptocurrency Dan Mısı Ekonomi İ̇slam. An-Nisbah: Jurnal Ekonomi Syariah, 366-386.
- Usmani, M. T. [https://Aims.Education/İ̇s-Bitcoin-Halal-Or-Bitcoin-Haram/](https://aims.education/is-bitcoin-halal-or-bitcoin-haram/) (Erişim Tarihi: 04.02.2025)
- Usta, A. (2018). “Paranın Serüveni: Kripto Paraların Öncesi Ve Sonrası”. 2, 1-33. Erişim Adresi: [https://Www.Bkm.Com.Tr/Wpcontent/Uploads/2018/06/-Paranın-Serüveni-2.-Baskı.Pdf](https://www.bkm.com.tr/wpcontent/uploads/2018/06/-Paranın-Serüveni-2.-Baskı.Pdf),
- Yaşar, M. (2024). İ̇slami Finans Sektöründe Blockchain Teknolojisinin Uygulama Alanları. Yüksek Lisans Tezi. Bingöl: S.22.
- Yazıcı, A. (2020). Kripto Paralarla İlgili Fetvalar Ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi. M. şimşek, & M. Samar (Dü) İ̇çinde, İ̇slami Finans Ve Finansal Teknolojiler. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Yazıcı, A., Oweida, A., Hersh, A. F., Alkış, A., Lekesiz , F. S., Shaban , F., Gezgin, Y. E. (2020). İ̇slami Finans Ve Finansal Teknolojiler (Fintech) Blokzincir-Akıllı Sozleşmeler-Kripto Paralar. (M. şimşek, & M. Samar, Dü) Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları: 47.
- Yıldız, N. (20.06.2023). Hocam Kripto Para Veya Sanal Para Hakkında Yasaklı Diyebilir Misiniz, Helal Olması Mümkün Değil Mi? [https://Fetvameclisi.Com/Fetva/Kripto-Para-Haram-Midir](https://fetvameclisi.com/fetva/kripto-para-haram-midir) (Erişim Tarihi: 11.03.2025).
- Yıldız, S. (2020). İ̇slam Hukuku Açıısından Kripto Paraların Fıkhi Hükümü İ̇le İlgili Tartışmalar. M. şimşek, &M. Samar, İ̇slami Finans Ve Finansal Teknolojiler. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Windiastruti, F. C., Ve Athief, F. (2019). Inacoin Cryptocurrency Analysis:An Islamic Law Perspective. Journal Of Islamic Economic Laws, 152-177.
- Zameni, A. (2021). Fintech Ve İ̇slami Finans Dijitalleşme, Kalkınma Ve Yenilikçi Yıkım. (M. Turan, Çev.) Albaraka Yayınları.